

Yearbook 2017 International Labour Movement

Évkönyv 2017 A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

XLIII. évfolyam

Tanulmányok

A chartistákról: G. C., ♦ *Haraszti Éva* ♦ *Szilágyi Ágnes Judit*: Anarcho-szindikalisták a portugál I. Köztársaságban ♦ *Gerd Callesen*: Hogyan csempészték át a Marx–Engels hagyatékot Koppenhágába? ♦ *Zalai Anita*: Nők a második spanyol köztársaságban ♦ *Domány András*: Bukás után: a lengyel baloldal, 2016 ♦ *Juhász József*: Az új baloldal a délszláv térségben ♦ *Kurt Pätzold*: A német polgári pártok önfelosztása ♦ *Mayer Ádám*: A marxista gondolkodás Nigériában II. ♦ *Habib Kazdaghli*: A politikai iszlám Tunéziában I. ♦ *Richard D. Wolff*: A kapitalizmus és a bevándorlás

Gazdasági és politikai válság – neoliberális és illiberális megoldások

Események, évfordulók:

A menekült áradat (*William Engdahl*); Választások Németországban (*Székeley Gábor*), Spanyolországban (*Koroncz Ágnes*) és Franciaországban (*Rémi Lefebvre*); Afganisztán 1996 (*Alekszandr Majszurjan*); Kéthly Anna 1947-ben (*Strassenreiter Erzsébet*)

1917 Forradalmak Oroszországban: *Majoros István*, *Bebesi György*, *Pankovits József*, *Pál István* és *Szvák Gyula* írásai

Szakszervezeti mozgalom: Tunézia (*J. Nagy László*), USA, Franciaország

Életutak: *Yocine Ait Ahmed* (*J. Nagy László*); *Mehdi Ben Barka* (*Ferwagner Péter*); *Armando Cossutta* (*Pankovits József*); *Joszi Szárid* (*Székeley Gábor*)

Elhunytak: *Anderle Ádám* (*Szilágyi Ágnes Judit*); *Fidel Castro* (*Székeley Gábor*); *Michel Rocard* (*J. Nagy László*); *Georges Séguy* (*Harsányi Iván*)

Dokumentumok: *Károlyi Mihály*, *Kéthly Anna* (*Strassenreiter Erzsébet*), *Bertrand Russel*

Visszaemlékezések: *Egyetemi éveim* (*Szokolay Katalin*); *Búcsú a tengertől* (*Vadász Sándor*)

Beszámoló: A Politikátörténeti Alapítvány 25 éve (*Feitl István*), ITH, *Horány*, *Kuba*

Könyvismertetések: *William A. Pelz: A modern Európa története* (*Székeley Gábor*); *Sadek Hadjeris memoárja* (*J. Nagy László*); *Libertariánus-szocialista kiáltvány* (*Konok Péter*)

International Supplement

Ádám Anderle (1943-2016); *Pelz, William A.: A People's History of Modern Europe* (*Gábor Székeley*); ITH, 52. Conference (*Goran Musić*), European Labour History Network, Tagungsbericht (*Dietmar Lange*); Open letter from *Sergei Stanishev* after the UK Referendum

A nemzetközi munkásmozgalom történetéből

Évkönyv • 2017

XLIII. évfolyam, 2., bővített kiadás

Magyar Lajos Alapítvány
2017

Szerkesztőbizottság:

Artner Annamária
Bebesi György
Dömény Zsuzsa
Harsányi Iván szerkesztő
Horváth Jenő
Jemnitz Katalin
Juhász József
J. Nagy László
Konok Péter
Pankovits József
Székely Gábor szerkesztő
Szilágyi Ágnes Judit
Vadász Sándor

E kötetünk a

Munkásmozgalom-történészek Nemzetközi Egyesülete,
a Károlyi Mihály Társaság,
a Lukács György Alapítvány,
a Politikátörténeti Alapítvány
és a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének
támogatásával jelent meg.

Dieser Band erscheint mit der Unterstützung
der Internationalen Tagung der Historiker der Arbeiterbewegung (ITH),
der I. G. Metall Ungarn,
der Georg Lukacs Stiftung
und der Gesellschaft Michael Karolyi

***Az Évkönyv 2004., 2005., 2006., 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., 2012., 2013.,
2014., 2015. és 2016. számának teljes szövege olvasható / You can find the whole
text of Yearbooks 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013,
2014, 2015, 2016 and 2017: <http://yearbook2.atw.hu>***

ISSN 0 133476 X

© Harsányi Iván, Székely Gábor

Nyomás: Robinco Kft. F. v. : Kecskeméthy Péter

Tartalom

TANULMÁNYOK

<i>G. C.</i> : 1848–1849 és a chartizmus válsága II.	9
<i>H. Haraszi Éva</i> : A chartista Red Republican (1850).....	17
<i>Szilágyi Ágnes Judit</i> : Anarcho-szindikalisták és nacionalisták a portugál I. Köztársaságban	21
<i>Gerd Callesen</i> : Hogyan csempészték át a Marx–Engels hagyatékot 1933-ban Koppenhágába?.....	33
<i>Zalai Anita</i> : Nők a második spanyol köztársaság éveiben (1931–1939).....	40
<i>Domány András</i> : Bukás után: a lengyel baloldal, 2016.....	54
<i>Juhász József</i> : Az új baloldal a délszláv térségben	61
<i>Kurt Pätzold</i> : Az utolsó szolgálat. 1933 június–július: a német polgári pártok önfeloszlátása.....	67
<i>Mayer Ádám</i> : A marxista gondolkodás nigériai fejlődési irányai. II. rész	73
<i>Habib Kazdaghli</i> : Van-e még jövője a politikai iszlámnak Tunéziában? I.....	80
<i>Richard D. Wolff</i> : Hogyan állandósítja a kapitalizmus a bevándorlást?.....	90

GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI VÁLSÁG – A NEOLIBERÁLIS MEGOLDÁS

<i>Jacques Martin</i> : A neoliberalizmus halála és a válság a nyugati politikában ...	94
<i>Székeley Gábor</i> : Két kérdés 1989-ből: neoliberális kurzust vagy szocialista demokráciát?.....	101
<i>Janisz Varufakis</i> : Progresszív internacionáléra van szükség	105
<i>George Monbiot</i> : A Donald Trump diadala alatt rejlő történet a neoliberalizmus.....	108
<i>Deborah Orr</i> : Brexit és a Munkáspárt	111
<i>Pankovits József</i> : Az olasz belpolitika és az olasz baloldal időszerű kérdései...	113

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

<i>F. William Engdahl</i> : A bárányok hallgatnak - Elmélkedés a szíriai háború és a menekültáradat okairól.....	120
<i>Székeley Gábor</i> : Megállítható-e a földcsuszamlás?.....	128

<i>Koroncz Ágnes</i> : Spanyolország választások előtt, között és után	131
<i>Rémi Lefebvre</i> : Végjáték a Szocialista Pártnál? Egy párt az önfelszámolás útján.....	145
<i>Alekszandr Majszurjan</i> : Húsz évvel ezelőtt	150
<i>Strassenreiter Erzsébet</i> : Kéthly Anna nemzetközi kérdésekről – 1947	152

FORRADALMAK OROSZORSZÁGBAN – 1917

<i>Majoros István</i> : Francia-orsz. kapcsolatok 1917-ben	156
<i>Rabesi György</i> : Az 1917. évi oroszországi forradalmak és a szélsőjobb.....	163
<i>Pankovits József</i> : Gramsci – 1917.....	170
<i>Pál István</i> : Az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország – 1917	179
<i>Szvák Gyula</i> : Magyar történeti ruszisztika – 1917 apropóján	183

SZAKSZERVEZETI MOZGALOM

<i>J. Nagy László</i> : Az első tunéziai nemzeti szakszervezet szervezője és krónikása: Tahar Haddad	187
Két levél az Amerikai Egyesült Államokból.....	198
<i>Rachel Saada</i> : A munkajog hosszas harcokban, súlyos szenvedések árán született.....	200
Vita a munka törvénykönyvről - Franciaország kontra EU	207

ÉLETUTAK

<i>J. Nagy László</i> : Ait Ahmed, Yocine (1926–2015).....	210
<i>Ferwagner Péter Ákos</i> : Ben Barka, Mehdi (1920–1966).....	212
<i>Pankovits József</i> : Cossutta, Armando (1926–2015).....	217
<i>Székely Gábor</i> : Szárid, Joszi (1940 – 2015).....	220

ELHUNYTAK

<i>Szilágyi Ágnes Judit</i> : Anderle Ádám (1943–2016).....	224
<i>Székely Gábor</i> : Castro, Fidel Alejandro Ruz (1926–2016)	235
<i>J. Nagy László</i> : Rocard, Michel (1930–2016).....	241
<i>Harsányi Iván</i> : Séguy, Georges (1927–2016)	244

DOKUMENTUMOK

<i>Károlyi Mihály</i> : Az új magyar külpolitika	248
<i>Strassenreiter Erzsébet</i> : Kéthly Anna izraeli útja, 1973. június 13-25	258
<i>Bertrand Russel</i> : Miért nem vagyok keresztény?	270
A Török Forradalmi Munkáspárt (DIP) nyilatkozata	275

Az Ellenállók Nemzetközi Szövetségének (FIR) nyilatkozata a lett kormánynak a német antifasisztákkal szembeni jogfosztó intézkedései kapcsán.....	280
Szergej Sztanisev, az Európai Szocialista Párt elnökének felhívása	281

VISSZAEMLÉKEZÉSEK

<i>Szokolay Katalin</i> : III. Egyetemi éveim. Itthon, majd Lengyelországban.....	284
<i>Vadász Sándor</i> : Búcsú a tengertől	297

KÖNYVISMERTETÉSEK

<i>Székely Gábor</i> : William A. Pelz: A People's History of Modern Europe	305
<i>J. Nagy László</i> : Sadek Hadjeres: Quand une nation s'éveille 1928–1949	310
<i>Konok Péter</i> : Neither Washington Nor Stowe: A Libertarian-Socialist Manifesto	311

BESZÁMOLÓK

<i>Feitl István</i> : A Politikatörténeti Alapítvány és a nemzetközi történeti kutatások 25 éve.....	314
Az ITH (International Conference of Labour and Social History) 52. konferenciája, 2016. szeptember 15-17. Steyr, Ausztria.....	317
<i>Droppa György</i> : Baloldali Sziget Fesztivál.....	320
Az Európai Baloldali Párt szolidaritását fejezte ki Kubával és Venezuelával Budapesten	325

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Ádám Anderle (1943 – 2016)	327
William A. Pelz: A People's History of Modern Europe – Book Review, <i>Gábor Székely</i>	331
<i>Peter Konok</i> : From the radio of prime minister Imre Nagy until the radio of prime minister János Kádár [<i>Irén Simándi: Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953-1956 (Politics, Society and Economy in the Hungarian Radio Broadcasting, 1953-1956)</i>].....	335
<i>Goran Musić</i> : International Conference of Labour and Social History (ITH) ..	338
<i>Dietmar Lange</i> : European Labour History Network (ELHN), 14. – 16. Dezember 2015, Turin Tagungsbericht über die erste Konferenz dieses 2013 neu gegründeten Netzwerkes.....	344
Open letter from Sergei Stanishev after the UK Referendum	348

Külföldi szerzőink és közreműködőink	350
---	------------

Contents

STUDIES

<i>G. C.</i> : 1848–1849 and the crisis of the Chartism II.....	9
<i>H. Harasztli, Éva</i> : The Chartist's Red Republican (1850)	17
<i>Szilágyi, Ágnes Judit</i> : Anarcho-Syndicalists and Nationalists in the First Portuguese Republic.....	21
<i>Gerd Callesen</i> : How Were the Marx-Engels' Documents Smuggled to Copenhagen in 1933?.....	33
<i>Zalai, Anita</i> : Women in the era of the Second Spanish Republic (1931–1939) ..	40
<i>Domány, András</i> : After the fall - the Polish Left in 2016	54
<i>Juhász, József</i> : The New Left in the Balkan	61
<i>Kurt Pätzold</i> : The last service. June-July 1933: The Self-Dissolution of German Bourgeois Parties	67
<i>Mayer, Ádám</i> : The Progress of Marxist Ideology in Nigeria. Part II	73
<i>Habib Kazdaghli</i> : Is There a Future for Political Islam in Tunisia? I.	80
<i>Richard D. Wolff</i> : How Does Capitalism Perpetuate Migration?	90

ECONOMIC AND POLITICAL CRISIS – THE NEOLIBERAL SOLUTION

<i>Jacques Martin</i> : Death of Neo-Liberalism and Crisis in Western Politics	94
<i>Székely, Gábor</i> : Two Questions from 1989: Neo-Liberal Course or Socialist Democracy?	101
<i>Janisz Varufakisiz</i> : A Progressive Internationale Is A Must	105
<i>George Monbiot</i> : What Lies Behind Donald Trump's Triumph is Neo-Liberalism	108
<i>Deborah Orr</i> : The Brexit and the Labour Party	111
<i>Pankovits, József</i> : Current Issues of Italian Domestic Politics and the Italian Left.....	113

EVENTS, ANNIVERSAIRES

<i>F. William Engdahl</i> : Silence of the Lambs. - Reflections On the Causes of the Syrian War and the Refugee Crisis	120
<i>Székely, Gábor</i> : Is it Possible to Stop the Landslide?.....	128
<i>Koroncz, Ágnes</i> : Spain Before, Between and After the Elections	131

<i>Rémi Lefebvre</i> : Endgame In the Socialist Party? A Party Heading for Self-Dissolution	145
<i>Alekszandr Majszurjan</i> : Twenty Years Ago	151
<i>Strassenreiter, Erzsébet</i> : Anna Kéthly on International Issues – 1947	152

REVOLUTIONS IN RUSSIA – 1917

<i>Majoros, István</i> : The French-Russian Relations in 1917.....	156
<i>Bebesi, György</i> : The Revolutions of 1917 in Russia and the Far Right	163
<i>Pankovits, József</i> : Antonio Gramsci – 1917	170
<i>Pál, István</i> : The USA and Russia in 1917	179
<i>Szvák, Gyula</i> : The Russian Studies in Hungary– An Apropos of 1917	183

TRADE UNION MOVEMENT

<i>J. Nagy, László</i> : The First Organizer and Historian of the Tunisian National Trade Union - Tahar Haddad	188
Two letters from the USA	198
<i>Rachel Saada</i> : Labor Law As a Result of Hardships and Long Struggles	200
Discussions of the Labor Law - France vs the EU	207

BIOGRAPHIES

<i>J. Nagy, László</i> : Hocine Aït Ahmed (1926-2015)	210
<i>Ferwagner, Péter Ákos</i> : Mehdi Ben Barka (1920–1966)	212
<i>Pankovits, József</i> : Cossutta, Armando (1926–2015)	217
<i>Székely, Gábor</i> : Sarid, Yossi (1940 – 2015)	220

DECEASED

<i>Szilágyi, Ágnes Judit</i> : Anderle Ádám (1943–2016)	224
<i>Székely, Gábor</i> : Castro, Fidel Alejandro Ruz (1926–2016)	235
<i>J. Nagy, László</i> : Rocard, Michel (1930–2016)	240
<i>Harsányi, Iván</i> : Séguy, Georges (1927–2016)	244

DOCUMENTS

<i>Michael Károlyi</i> : New Hungarian Foreign Politics	248
<i>Strassenreiter, Erzsébet</i> : Anna Kéthly in Israel – June 13-25, 1973	258
<i>Bertrand Russell</i> : Why Am I Not a Christian?	270
Declaration of the Turkish Revolutionary Workers' Party (DIP)	275
Declaration of the International Federation of Resistance Fighters (FIR) Regarding the Deprivation of German Anti-Fascists' Rights by the Latvian Government	280
Open Letter by <i>Sergei Stanishev</i> , Following the UK Referendum	281

MEMOIRES

Szokolay, Katalin: Part III, University years, at home and in Poland	284
Vadász, Sándor: Farewell From the Sea	297

BOOK REVIEWS

<i>Székely, Gábor</i> : William A. Pelz: A People's History of Modern Europe	305
<i>J. Nagy, László</i> : Sadek Hadjeres - Quand une nation s'éveille 1928–1949	310
<i>Konok, Péter</i> : Neither Washington Nor Stowe: A Libertarian-Socialist Manifesto	311

REPORTS

<i>Feitl István</i> : 25 years for Foundation of Political History and the International Research	314
52 nd International Conference of Labour and Social History (ITH) 15-17, September, Steyr, Austria	317
<i>Droppa, György</i> : Leftist Sziget Festival	320
The European Left Party Has Expressed Its Solidarity With Cuba and Venezuela in Budapest	325

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Ádám Anderle (1943 – 2016)	327
<i>Gábor, Székely</i> : William A. Pelz: A People's History of Modern Europe	331
<i>Peter Konok</i> : From the radio of prime minister Imre Nagy until the radio of prime minister János Kádár [<i>Irén Simándi: Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953-1956 (Politics, Society and Economy in the Hungarian Radio Broadcasting, 1953-1956)</i>]	335
<i>Goran Musić</i> : International Conference of Labour and Social History (ITH)	338
<i>Dietmar Lange</i> : European Labour History Network (ELHN), 14–16. Dezember 2015, Turin Tagungsbericht über die erste Konferenz dieses 2013 neu gegründeten Netzwerkes.....	344
Open Letter by <i>Sergei Stanishev</i> , following the UK Referendum	348

Our Foreign Authors and Contributors	350
---	-----

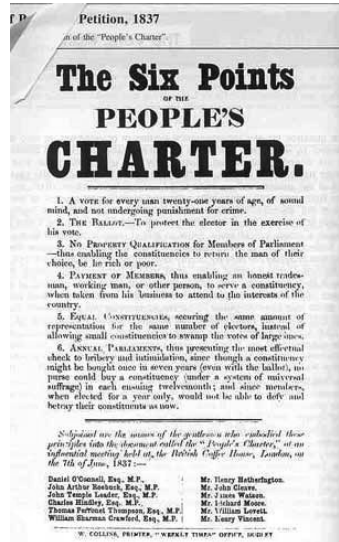
TANULMÁNYOK

G. C.

1848–1849 és a chartizmus válsága II.¹

1848–1849 a nagy európai forradalmak időszaka volt, a chartizmus számára azonban a vég kezdete.

Az Angliát is sújtó 1847-es gazdasági válság egyfelől ismét fellobbantotta a chartista agitációt. Másfelől a mozgalom fellendülése új engedményekre készítette az angol vezető osztályt. Nem véletlen, hogy a londoni parlament éppen 1847-ben fogadta el a *Ten Hours Act*-et, amely tíz órában korlátozta a nők és a gyermekek napi munkaidejét. Karl Marx írja majd később (*A Nemzetközi Munkásszövetség Alapító Üzenetében*, valamikor 1864. október 21-e és 27-e között), hogy „a munka gazdaságpolitikájának” ez volt az első sikere „a tulajdon gazdaságpolitikájával szemben”, az angol munkások „csodálatos állhatatossággal vívott” harminc éves harcnak az eredménye.² A chartista vezető, Feargus O’Connort is 1847-ben választották meg képviselőnek az Alsóházba.

„La Carmagnole” a „Marseillaise”-zel szemben

Az 1848. februári párizsi forradalmat az angol proletariátus nagy tüntetésekkel üdvözölte. Április 10-én több mint százezer munkás vett részt a Kennington Common-i chartista gyűlésen, amelyet „Franciaországnak köztársasága van, Angliának Chartája lesz” jelszóval tartottak. Áprilisban nyújtották be, immár harmadszor, ismét milliónyi aláírással az Alsóháznak a petíciójukat is, amire ismét annak nagy többséggel való harmadszori elvetése volt a válasz. A munkások

¹ A cikk első részét (Az angol párt – a chartizmus kezdetei) lásd az Évkönyv előző, 2016. évi kötetében, 12–16. o.

² Marx–Engels Művei, 16. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1981. 3–11. o.

helyenként kisebb felkelésekkel próbálkoztak. Magától értetődően letartóztatás és üldözés volt a válasz. Ezek azonban már csak az utolsó fellobbanások voltak.

1848 első hónapjainak lelkesültsége hamarosan kiábrándulásba csapott át. Júniusban a párizsi munkások vereséget szenvedtek. A chartista mozgalom feltartóztathatatlanul hanyatló szakaszába került, amelyben a kezdődő gazdasági fellendülés a sírásó szerepet játszott.

A kontinensen kezdetben győzedelmes forradalmakkal kezdődött 1848-as év egész sor vereséggel végződött. Júniusban a párizsi munkások felkeltek a demokratikus köztársaság ellen, amelynek kormányát az általános választójog alapján választották meg. Victor Hugo szomorúan írja „A nyomorultak” (1862) c. fejejt-hetetlen regényének elején: „Mi volt 1848 júniusa? A nép fölkelése önmaga ellen. [...] A Carmagnole volt, amely kihívást intézett a „Marseillaise” ellen. Párizs proletariátusa „a csatorna, a plebsz” barikádokat emelt „a nemzet, a köztársaság, az általános választójog, a népszuverenitás” ellen.

Azért idézzük a demokrata Hugo ezen megállapításait, mert a nagy regényíró tolla alól kikerült sorok jól illusztrálják a keletkező új korszak bizonyos vonásait, amelyek az „osztály osztály ellen”, a proletariátus a burzsoázia ellen jelszavakban jutottak kifejeződésre. Hugo észrevételei alapján azonban az is megvilágosodik, hogy a júniusi párizsi napok mennyire megöregítették a chartista programot. Kiderült: illúzió, hogy csupán az általános választójoggal elérhető lenne a munkások egyetemes emancipációja.

Ezt a magyarázó tényezőt kevésbé vették figyelembe mind a chartista politika válsága idején, mind a kommunista irányú útkereséseknél. Sokat mond, hogy az 1848–1849-es két forradalmi év után a chartista párt a régi zöld zászlaját lecserélte vörösre, a párizsi június színére.

Az új vezetők: George Julian Harney³

Az új vezetők az 1840-es évek közepén először a National Charter Association keretében jelentkeztek. Az első a sorban George Julian Harney (1817–1897) volt. Franz Mehring így írja le őt: Harney egy tengerész fia volt, proletár környezetben nőtt fel. Autodidakta módon tanult, a francia forradalmi irodalom alapján, és mindenekelőtt Marat-t tekintette a példaképének.”

Alig múlt húszéves, amikor a chartizmushoz csatlakozott, O'Connor helyettese lett, és a *Northern Star* szerkesztőségének vezetője. Az újság szerkesztőségében ismerkedett meg Friedrich Engelsszel 1843-ban. A Marx-szal való közvetlen megismerkedéséről is informál bennünket Mehring. Ez később, 1847-ben történt. Így, miközben O'Connor valamiféle konfúzus reformizmus felé csúszott, Harney a kommunizmus felé indult, és 1849-ben elkerülhetlenné vált a kettőjük közötti szakítás.

³ Harneyről lásd H. Haraszti Éva életpályarajzát; Évkönyv 1993.

Harney a *Northern Star*-t elhagyva megalapította a *The Republican*-t.⁴ Az újság kimondottan a Marx és Engels által képviselt osztályszemlélet felé vett irányt. A chartizmusnak ez volt az az új tendenciája, amely „a szocializmusnak a chartizmussal való egyesülése” felé orientálódott, amit Engels már 1845-ben kívánt. A *The Republican* publikálta először angol fordításban a *Kommunista Kiáltványt* 1850 novemberében.

Harney egyik 1850-ben közzétett cikke világosan mutatja a régi és az új chartizmus közötti diszkontinuitást: „Az 1850-es chartizmus – írta – alapvetően különbözik az 1840-estől. Néhány év leforgása alatt gyorsan kiderült, hogy az angol proletariátus vezetői közül kik az igazi demokraták, a nem sarlatánok. Az igazi demokraták is a szimpla politikai reform eszméjétől indultak el, de eljutottak a társadalmi forradalom eszméjéhez.”

Ez az új kommunista chartizmus döntő szerepet játszhatott volna korábban, az 1848–1849-es forradalmi két év politikai eseményeinek utolsó szakaszában.

Permanens forradalom és világháború

Az 1848. júniusi párizsi vereség nem volt elszigetelt jelenség. 1848 szeptemberében kapitulált a frankfurti parlament, ami a német polgárság politikai filiszterizmusának kifejeződése volt, lemondás arról, hogy Anglia, Poroszország és Oroszország reakciós szövetségével szemben, az elnyomott európai népek nagy jakobinus háborújának a vezetője legyen. Itáliában pedig a Szárd Királyság kénytelen volt aláírni a slascói fegyverszünetet Ausztriával (1848. augusztus).

Marx azonban nem látta, hogy lezárult a forradalom ügye, mert úgy látta, hogy továbbra is várható a párizsi proletariátus újabb, ezúttal győztes felkelése. Vagyis, hasonlóképpen, mint 1792-ben, Anglia háborúra kényszerülhet a forradalmi Franciaország ellen. Olyan háborúra, amely egy bizonyos ponton „világháborúvá” válhat. Marx a *Neue Rheinische Zeitung* 1850. január elseji számában így fogalmazott: „A francia munkásosztály forradalmi felkelése, világháború: íme, ez az 1849-es év lényege.”

Marx tézisében Anglia kőszikla a francia forradalom európaivá szélesedésével szemben. „Anglia uralja a világkereskedelmet. Angliát leszámítva az európai kontinens valamelyik országában, vagy akár egész Európában a fennálló gazdasági-politikai helyzettel szembeni lázadás csak egy pohár vízben zajló vihar. [...] A régi Angliát csak világháború döntheti romba, amit az angol munkásság szervezett pártja, a chartista párt éleszthet fel, a gigantikus elnyomói elleni győzelmes felkeléssel. Chartisták az angol kormány élén: csak ebben az esetben lép át a társadalmi forradalom az utópia állapotából a valóság állapotába.”

A gazdasági válság megszülte az európai politikai forradalmi válságot, és ez „világháborút” generálhat. Amikor Marx és Engels, éppen ezekben az években a „permanens forradalomról” vitatkozik, nem a forradalmi válság szimpla, fo-

⁴ A *Red Republicaimról* lásd Haraszi Éva cikkét az *Évkönyv 1975/75-os* kötetében, ill. reprint formájában e rovatban.

kozatos radikalizálódására – vagyis a 17. századi angol forradalom és a nagy francia forradalom esetére – gondolnak, hanem arra, hogy nemzetközi szinten, a világkereskedelem növekvő szerepe miatt, az osztályharc által meghatározott összefüggő nemzetközi hálóban az államok közötti küzdelmek gyorsulnak vagy lassulnak, fejlődnek vagy hanyatlanak, s a háború szélsőséges és döntő szerepet játszik.

Nemzetközi politika és stratégia

Mint látjuk 1849-ben Marx számára már elég világos volt, hogy nemzetközi szinten csak három tényező (a gazdasági válság, a háború és a forradalom együtt) rendítheti meg az angol burzsoázia világhatalmát. Konkrétabban: Keleten a cárizmus zsandárszerepének összeomlása nyithatja meg az utat mind a német nemzeti demokratikus forradalom, mind a szocialista forradalomba átmenő francia demokratikus forradalom számára. Anglia katonai veresége pedig a chartisták előtt nyitja meg az utat a proletariátus hatalmához. Ha nem így történik, minden más csak „egy pohár vízben való vihar lesz”.

Marxnál ezek a reflexiók, mint élete során más esetekben is, nem korlátozódnak a jelenre, hanem a kommunista stratégia kardinális elméleti pontjainak megfogalmazását is célozták.

Ennek kapcsán Arrigo Cervetto a magyar történésznek, Molnár Eriknek a *La politique d'alliances de marxisme* c. könyvéről készült jegyzeteiben ezt írja: „Ez a nemcsak Európát, hanem az egész világot figyelembe vevő perspektíva nagyon fontos – ez lesz 1917 alapja.” Vagyis a nemzetközi tényezők már 1848–1849-ben elsődleges jelentőségűek voltak Marx számára a „permanens forradalom” kommunista koncepciójának a kidolgozásában. Cervetto ennek alapján megjegyzi: „A nemzetközi politikának tehát már 1848-ban stratégiai a dimenziója.”

„Csak felszíni válság”

Mint láttuk, Marx és Engels 1849 elején a stratégiájukban egyáltalán nem másodlagos szerepet szántak annak a chartizmusnak, amelyet a mai történetírásban sokan akkori állapotában már haldoklóként írnak le. Figyelembe kell venni azt is, hogy a chartista munkáspárt sorsa nemcsak a Nagy-Britannián belüli mindennapi küzdelmektől, a tözsdemutatók és a világkereskedelem alakulásától függött, hanem az 1840-es évek közepétől az európai szinten kialakult politikai és katonai viszonyoktól is, amelyek magukban foglalták a „világháború” lehetőségét is.

Ez központi eleme a marxista válságelméletnek, amit Cervetto többször is hangsúlyozott. „Marx és Engels gondolkodásában a válság koncepciója magában foglalja a ciklikus gazdasági és a ciklikus politikai válságot, s különösen a katonai válságot.” Válságelméletről beszélni „a katonai kérdés nélkül Marx gondolatainak megcsonkítását jelenti.” (Bővebben lásd: *La difficile questione dei tempi*. Ed. Lotta Comunista, 2010.)

Végül is 1849 Franciaországban új munkásforradalom nélkül ért véget, és anélkül, hogy a várt „világháború” katalizátora lehetett volna a még a küzdőtéren maradt forradalmi erőknek. A Marx és Engels által 1849-re számolt háború csak 1853-ban tört ki, anélkül, hogy feléleszthette volna a vereséget szenvedett forradalmat. Miként a német történész, Michael Stürmer írta, 1848–1849-ben „csak felszíni válság” volt, nem kapcsolódott össze a háború és a forradalom oly módon, hogy gyors és radikális törést hozhatott volna létre a bécsi kongresszus rendszerében”.

A chartizmus veresége 1849–1858

Molnár Erik magyar történész *A marxizmus szövetségi politikája 1848–1889⁵* (1967) c. művében azt írja, hogy Marx 1848-at a permanens forradalom évének látta, 1849 pedig a „permanens ellenforradalom” kezdetének. Marx 1849 nyarán Angliába, Londonba költözött Engelshez, részben a kontinensen eluralkodó reakció miatt. London akkoriban az európai száműzöttek és a reakció elől menekülők gyülekező helyévé változott.

1850. január elsején jelent meg a *Neue Rheinische Zeitung. Gazdasági-politikai folyóirat* első száma. És Marx a forradalmi megmozdulások vereségének okairól szólván már a februári számban arra az alapvető következtetésre jut, hogy az egyik ok a kaliforniai aranylelőhelyek felfedezése volt, vagyis a Csendes óceánnak a világpiacon való belépése. Hangsúlyozza, hogy ez olyan tényező, „amely fontosabb, mint a februári forradalom”, s amely még Amerika felfedezésénél is nagyobb változásokat hozhat. A folyóirat május–októberi számában olvasható konklúzió szerint a válság előbb forradalomhoz vezetett 1848-ban, majd ezt követően a fellendülés ellenforradalomhoz. „Nem lehetséges új forradalom új válság nélkül. Az előbbi ugyanolyan biztos, mint az utóbbi.”

Az osztály vereségének dialektikája

Cervetto kiadatlan kézírataiban megjegyzi, hogy „a válság és a forradalom közötti szoros kapcsolat Marx általi tudományos felfedezése”, „1848–1849-ben kialakult új tanítása”, „nagyon fontos”; hasonló jelentőségű, mint az „értéktöbblet felfedezése”. „Immár M[arx] és E[ngels] megláthatták, hogy a párt nem is annyira a taktika alapján fejlődik, hanem a válság perspektívája szerint. Elengedhetetlen, hogy a párt magáévá tegye ezt a tudományt, amely forradalmi jövőjének bizonyosságát adja.”

Dorothy Thompson angol történész írja *A chartizmus 1838–1858* c. művében, hogy a chartizmust 1849-től már nem lehet ugyan tömegmozgalomnak tekinteni, de ez nem jelenti, hogy „ne lettek volna meggyőződéses támogatói a következő tíz évben is”, s hogy a chartizmus elvesztette volna a mozgósító képességét, hiszen alkalmanként támogatókra talált a munkásosztály jelentős szektoraiban.

⁵ Molnár Erik: *A marxizmus szövetségi politikája*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967.

Kétségtelen, hogy az 1850-es évek gyors angliai gazdasági fellendülése, a bérek általános növekedése, mindenekelőtt az angol proletariátus felső rétegeinek életszínvonal-emelkedése objektíve a mozgalom magához térése ellen dolgozott.

A chartizmus 1848 utáni vereségének mutatóját láthatjuk François Bédarida francia történésznek a chartista sajtó elterjedtségéről közölt adatai alapján: a *Northern Star*-nak az arany időkbeli heti ötvezetres példányszáma 1848-ban 21.000-re, 1852-ben pedig 1200-ra csökkent. Ernest Jones⁶ *People's Paper*-je 1852 és 1855 között nem haladta meg a 3000-es példányszámot, majd 1858-ban meg is szűnt. (Lásd F. Bédarida: *Il socialismo inglese dal 1848 al 1857*.)

Egy kisebbség áttérése a forradalmár álláspontra

Véleményünk szerint azonban a gazdasági fellendülés, a széleskörű illúzióvesztés, a politikai vereség alapján nem juthatunk arra a következtetésre, hogy marginálisan nem mutatkozott fejlődés a pártot illetően. Bédarida helyesen jelzi, hogy „a „kedvezőtlen” konjunktúra ellenére” az 1848-at követő posztchartizmus a munkásmozgalom történetében politikai szempontból élénk és érdekes momentumokat hordozott.

Miközben a tömeghullám lanyhult, meggyengült a könnyű győzelmek, vagy hozzájuk kapcsolódva a hatalom közvetlen puccsszerű megszerzésének az illúziója is. Az új vezetők – különösen Harney és Jones – körül még legalább tíz éven át kitartott a párttagok, a szimpatizánsok, a chartista sajtó olvasóinak kis csoportja. Ezekhez a vezetőkhez, ehhez a „kemény maghoz” címezte Marx és Engels a felszólítást, hogy fogalmazzák meg a chartista párt „Kiáltványát”, hiszen lehetséges az „osztály vereségét a párt győzelmévé átalakítani”.

Miközben a chartizmus mint mozgalom kiüresedett, lehetőség nyílt egy új, forradalmár káderekből álló mag felkészülésére és szervezésére. Ebben a szellemenben létesített Engels közvetlen kapcsolatot egyes chartista vezetőkkel. 1851. június 8-án ezt írta Marxnak: „Úgy látom, hogy egy kis klubot lehetne velük szervezni, vagy rendszeres összejöveteleket tartani, és megvitatni velük a Kiáltványt”.

Mint láttuk, Marx és Engels mindenekelőtt Harney-re számított, elsősorban az internacionalizmus melletti elkötelezettségére való tekintettel. Eredményként mutatkozott 1850 márciusában egy nemzetközi szervezetnek, a Forradalmi Kommunista Egyetemes Társaságának a megalapítása, amely egyesítette az angol chartistákat, a Kommunista Ligáját és a francia blanquistákat egy haladó program körül.

A szervezet azonban szinte azonnal széthullott, mert a blanquisták és velük sok chartista, valamint a Liga több tagja inkább az európai demokraták központi bizottságával való kapcsolatot kívánta. A bizottság a kispolgári demokraták 1850 júliusában alakult internacionáléja volt, Londonban, Mazzini, Ledru-Rollin, Ruge, Blanc, Heinzen vezetésével. Ez az új sokszínű gyülekezet fantasztikus tit-

⁶ Jones életpályarajzát Haraszti Éva tollából ld. az Évkönyv 1994. évi kötetében.

kos konspiráció mellett egy-egy akciót tervezett, szövetségében a benne részt vevőkkel, figyelmen kívül hagyva a reális viszonyokat, az objektív feltételeket. Ezen a ponton Marx és Engels számára nem maradt más megoldás, mint minden kapcsolatot megszakítani a londoni száműzöttek élére került „szamarak bandájával”.

Ernest Jones lenne a „megfelelő ember”

Engels a chartizmus állapotát szánalmasnak látta (Levél Marxnak, 1852. március 18.): „A chartisták egy irányító személyiség hiányában nagyon szervezetlenek és szétszóródottak”. Búslakodók, „teljesen széthullanak”, vagy a radikális kispolgárság befolyása alatt végzik. Kellene egy „megfelelő ember”, aki fordítana a vereségen. Engels Ernest Jones-ra (1819–1869) céltzott.

Jones magas rangú brit katonatiszt fiaként Németországban született. Arisztokrata körökben nevelkedett, de elég korán szakított társadalmi környezetével. Ügyvéd lett, és már a húszas éveiben közel került a chartizmushoz. 1848-ban két év szigorított börtönre ítélték, „büntetésül, mert szakított az osztályával” – mint Franz Mehring *Marx élete* c. művében⁷ írja. A börtönből kiszabadulva a korábban is állhatatosabbá vált. Jelentős írói és szónoki képességeivel a forradalmi chartizmus céljainak szolgálatába állt, és 1852-től vezető szerepre tett szert. Újságjaival – *Notes to the People* (1851–1852), *People's Paper* (1852) – Marx és Engels támogatása és irányítása mellett megpróbálta a meg nem alkuvó osztályszemlélet felé tolni. „Az osztályok egyesülése – írta – lehetetlen [...] Osztály osztály ellen: más módon a cselekvés nem több holdfényes álmódásnál”. (F. Bédarida: Id. mű.)

A proletariátus elpolgárosodása

1853-ban kirobbant a krími háború, és 1854-ben növekvő gazdasági nehézségek mutatkoztak a kontinensen és Angliában. Marx és Engels újból azt remélték, hogy a háború és a gazdasági válság a forradalom detonátorává válnak. A válság azonban hamarosan elült, és a krími háború nem alakult át világháborúvá.

Jones elbátortalanodott ebben a hullámtörésben, a chartista pártot az 1839-esnél is felénkebb program alapján a radikális kispolgársággal való szövetség irányába fordította.

Engels kétségbeesetten így kommentálta Marx számára a történeteket (1858. október 7.): „Végül is úgy tűnik, hogy Jones új mozgalma egyike a korábbi többekévébő szerencsés mozgalmakkal való hasonló szövetségkötési kísérleteknek, amely az angol proletariátus tényleges elpolgárosodásának folyamatával van összefüggésben. Azzal, ahogyan ez a nemzet, amely a legpolgáribb valamennyi közül, úgy látszik azt akarja, hogy legyen polgári arisztokráciája és a polgársága mellett polgári proletariátusa is. Bizonyos mértékig ez érthető is olyan nemzet

⁷ Magyarul ld. Franz Mehring: Marx Károly élete. Kossuth Könyvkiadó, 1957.

esetében, amely kizsákmányolja az egész világot. Most nincs más kivezető út, mint néhány rossz évben reménykedni, amikor majd hasonlóképpen, mint a [kaliforniai – a ford.] arany megtalálását követően, újra helyreállnak a dolgok.”

Cervetto kiadatlan kézírataiban rávilágít Marx és Engels értékelésének egyik jellegzetességére. Miközben levelezésükben Engels „a chartista Jones 'interklasszista' szövetségének szociális magyarázatát kereste”, Marx nem kommentálta és nem osztotta Engels 'szociológikus' megközelítését. Marx értékelése, mint mindig, Jones-ra vonatkozóan is szubjektivistá, vagyis ideologikus. Marx mindig a probléma ideológiai aspektusát hangsúlyozza.” Továbbá, teszi hozzá Cervetto, Engels megállapításai nem közvetlenek, „hanem csak polemikus formájúak. Olyanok, amilyenek majd Leninéi lesznek.”

A munkásarisztokráciáról szóló elmélet

Befejezésül még néhány megjegyzés. Cervetto hangsúlyozottan figyelmeztet, hogy „az Engels által megfogalmazott munkásarisztokráciáról szóló elméletet” nem lehet megérteni a „párt problémájától” elválasztva. Kétségtelen, hogy Angliában már a 19. század közepén folyamatban volt a munkásarisztokrácia kialakulása. Elég világosan látható volt ez az objektív folyamat, amelyből magyarázható a tömegek passzivitása és alávetettsége, a forradalmi kisebbség hiánya ellenben nem.

Az utóbbival összefüggően mutatott rá Marx „a szubjektív, vagyis az ideológiai problémák” szerepére Jones kudarcában, kiemelve, hogy ez volt az igazi kérdés, vagyis a burzsoáziának a proletariátus felett gyakorolt „ideológiai befolyása”. A forradalmi kisebbség gyökeret ereszthet egy imperialista metropolisban, ez azonban nem lehetséges a burzsoázia ideológiai befolyása ellen, a „teoretikus fronton vívott harc nélkül”. Később ez a lenini *Mi a teendő?* leckéje is: „Forradalmi elmélet nélkül nem lehetséges forradalmi mozgalom.”

Forrás: *Lotta comunista*, 2015. szeptemberi (541.) sz., 2. o.; ill. novemberi (543.) sz., 7. o.

Fordította: *Horváth Jenő*

H. Haraszi Éva¹

A chartista Red Republican (1850)

1850. június 22-én indította G. Julian Harney, a nagy-britanniai chartista munkásmozgalom egyik kiemelkedő vezetője *The Red Republican* néven egypennys hetilapját. Ez a lap az angol munkássajtó történetében különösen nagy jelentőségű. Hathavi fennállásának (1850. június–november) utolsó heteiben, novemberi számaiban tette közzé első ízben angol nyelven a Kommunisták Kiáltványát. Az angol polgári történészek körében hosszú ideig az a vélemény uralkodott, hogy a szigetország nagy munkásmozgalma, a chartizmus, az 1839-es, 1842-es és 1848-as forradalmi erejű szakaszai után végleg lehanyaglott. Valójában azonban 1848 és 1852 között a számszerűen és a tömegekre gyakorolt közvetlen befolyásában meggyengült chartista mozgalom olyan elméleti fejlődésről tett tanúbizonyságot, amely utótörténetének ezt a szakaszát az angol munkásmozgalom történetében jelentős fejezetté avatja. Marx és Engels közvetlen hatására, eszméik befogadásával a chartista program ezekben az években válik társadalmi reformkövetelések összefoglalásából harcos, szocialista társadalmi átalakulást igénylő tervezetté.

Az angol munkásmozgalom e harcos és taktikus megnyilvánulásai a Marx-szal és Engelsszel folyamatosan kapcsolatban álló két chartista vezető, G. J. Harney és az 1850-ben börtönből szabadult E. Jones által szerkesztett lapokban láttak napvilágot. Harney indította a *Democratic Review*-t (1849–1850), a *Red Publican* (1850), a *Friend of the People*-t (1850–1852), míg Jones a *Notes to the People*-t (1850–1852) és a *People Paper*-t (1852-ig). 1848-tól 1850-ig – mint Harney jellemezte a helyzetet – a chartizmus továbbfejlődését zászlajának színváltozása szimbolizálta: a zöld lobogót a piros váltotta fel. Howard Morton, a *Red Republican* egyik állandó cikkírója, akinek valódi személyét mindmáig nem sikerült megállapítani, írta a lap 1850. júliusi számában: „a chartizmust és a vörös republikánizmust ez időtől kezdve azonos fogalmaknak kell értékelnünk”. A *Red Republican* fő vezércikkírója maga Harney volt. Nemcsak eszméin, de nyelvezetén is érződött Marx és Engels (főleg az utóbbi) hatása. A lap állandó szemleírója volt még az említett Howard Morton, aki mögött Harney életrajzírója Helen Macfarlane-t, Marx és Engels közeli nőismerősét és harcostársát sejtí, valamint Gerald Massey, a költő. Őt a *Red Republican*be írt gyönyörű versei emelték hírnévre, bár a chartizmus hanyatlásával a divatos polgári irodalmi és tudományos

¹ Haraszi Éva életrajzát (1923–2005), Jemnitz János tollából lásd *Évkönyv*, 2007, Magyar Lajos Alapítvány, Budapest, 2007, 339–340. o.

világ kiragadta a radikális mozgalmakból. Több prózai írása és néhány verse a *Red Republican*-ben „Bandiera” néven jelent meg.

A francia forradalmi eszméken nevelődött Harney vezércikkeit a lapban „L’Ami du Peuple” (a Nép Barátja) néven írta alá. A lap induló számában közzölt első levelében programot adott, Saint-Just szavait idézve: „azok, akik félforradalmat csinálnak, maguk ássák meg sírjukat”. Majd elemezte az előző évek tapasztalatait. A Szajnától a Tiberisig – írta a többi között – a nép ismét béklyókban vergődik. Még két esztendeje azt hihette, hogy végleg lerázta azokat magáról. Társadalmi nyomorúsága azóta is súlyosbodott, és nyomasztóbb, mint valaha. „Az európai kontinens népe nem volt tudatában annak, hogy képviselői intézményeket, általános szavazati jogot, szabad sajtót, törvény előtti egyenlőséget és a csupán politikai agitátorok által hirdetett »reformokat« követelni teljesen hiábavaló mindaddig, amíg mindezekkel nem járnak együtt olyan társadalmi változások, amelyek a közösség nagy többségének juttatják a társadalom irányítását. Politikai szabadság nem egyeztethető össze társadalmi rabszolgasággal.” Első programadó vezércikk-levelét Harney ezekkel a szavakkal zárja: „Háborút hirdetünk minden rossz intézmény ellen, háborút hirdetünk mindazok ellen, akik ezen intézményekből hasznot húznak. A *Red Republican* következő számaiban vizsgálat alá vesszük az ország intézményeit azzal a céllal, hogy az ebből levont következtetések alapján megindítsuk nagy országos mozgalmunkat »A chartáért és még valami többért« (The Charter and something more) jelszavával.”

Az első számok egyikének „Vive La République Démocratique et Sociale!” aláírású négyhasábos cikke a vörös republikanizmus elveit fejtegeti. A stílus, a

francia történelmi példák felidézése Bronterre O'Briennek, a chartisták „tanító-mesteré”-nek² tollára emlékeztet. „Teljesen tisztában vagyunk azzal, milyen gyűlöletet kelt a »vörös republikánus« név az »úri osztály« körében. De ne törődjünk ezzel. Néró korában becstelen volt a keresztény, és a régi jó időkben, III. György korában becstelennek számított, aki reformot sürgetett. A mai idők hitvány, megvetett, lenézett kitaszítottjai a chartisták, a szocialisták, a vörös republikánusok és a kommunisták... Figyelmeztetjük az igazság ellenségeit, hogy nem szorítkozunk védelmi pozícióra; ellenkezőleg, harcunkat az ő mezejükön vívjuk.”

A *Red Republican* első számában találjuk Howard Morton ragyogó helyzet-elemzését „A chartizmus 1850-ben” címmel. Teljesen modernnek ható szókinccsel jellemzi a chartista vezetők útját az egyszerű politikai reformoktól a társadalmi forradalom követeléséig, vázolja a vörös republikanizmus elveit és céljait, tisztázza, kik voltak és maradtak ellenségeik, hogyan birtokolják a hatalmat és hogyan élnek vissza vele. „A mi ellenségeink a brit proletariátus ellenségei, akár a gyáriparosok, akár a földbirtokosok köréből – minden más osztály együttesen. Társadalmunk, a politikai jogokat gyakorolva és a társadalmi előjogokat kisajátítva, a dicsőséges brit alkotmány, a királyok, lordok és köznépek nevezett őseink humbujja. Azaz a minisztérium és a parlament két háza. A birodalom uralkodója általában az arisztokrata klikk bábja. Ez a klikk konzervatív vagy liberális kormányzat néven, szemfényvesztő parlamenti többséggel, a proletariátust saját hasznára zsákmányolja ki, karöltve a középosztállyal, amely e rendszert haszonrész fejében támogatja.”

A *Red Republican* több számában jelent meg forradalmi ihletettséggű, mai kiadásra is érdemes, szép költemény G. Massey tollából. (A Vörös Republikánus dala, 1850. június 22.; A vörös lobogó, 1850. június 29.; A nép adventje, 1850. július 27.; Felhívás a néphez, 1850. július 6.) Figyelemre méltó (ez utolsónak idézett számban) a munkássághoz szóló esztétikai írása, hogyan élje át a költészetet. (Poetry to be lived.)

A magyar történelem számára is érdekes adalékokat nyújtanak a *Red Republican*ban Harney és mások tollából napvilágot látott magyar vonatkozású cikkek Palmerston külpolitikájáról (1850. augusztus 21.), Haynau kegyetlenkedéseiről és csúfos angliai megveretéséről (1850. szeptember–októberi számok).

A lap internacionalista nézőpontjáról tanúskodnak a francia, az olasz, az amerikai munkásmozgalommal foglalkozó írások és a nép felemelését, öntudatra ébredését, művelődését szolgáló cikkek, idézetek. Ez utóbbiból álljon itt például Emerson mondása: „Mire született az ember, a nem arra, hogy reformer legyen, hogy mindannak újateremtője legyen, amit ember e földön tett; hogy üldözze a hamisságot; hogy méltó helyére állítja az igazságot és jóságot; hogy lemásolja a természetet, amely mindannyiunkat átfog, és amely nem pihen egy pillanatra sem a múltra tekintve, de minden órában újateremti önmagát, minden reggel új napot hozva nekünk, és minden lüktetésével egy új életet?” (1850. november 16.)

A *Red Republican* irányvonalának, színességének, színvonalának vizsgálata

² Lásd kötetünkben a róla szóló megemlékezést.

után csupán az a kérdőjel marad: eljutott-e a lap azokhoz, akiknek íródott? A chartisták számát 1850-ben az előfizetők értékelésével nem lehetett megállapítani. 1842-ben vagy 1848-ban az Országos Chartista Szövetség 2000 bejegyzett tagja mellett ezrek és ezrek vallották magukat chartistáknak. 1850-ben a Szövetségnek 500 tagja volt, de számos forrás bizonyítja, hogy a mozgalom hanyatlása ellenére még 1850 őszen is – főleg az iparvidékeken – a chartista gyűlések nagy tömegeket vonzottak, mint A. R. Schoyen, Harney történetírója írja: régi és új „kádereket” egyaránt. Ezek alkották a *Red Republican* olvasótáborát is. A *Scottish Press* című lap beszámolt arról, hogy Harney új lapját százan és százan olvassák Edinburgh-ben, és terjesztik azokat a veszélyes nézeteket, amelyeket „a nép egész sokasága, mint politikai hitvallást, követ”. A bányavidékekkel foglalkozó egyik 1850-es kormányjelentés több helyen utal arra, milyen környezetben terjed a lap. A jelentés megállapításai szerint a bányászvárosokban mindig keresettek voltak a „legvadabb elveket” hirdető újságok, de a *Red Republican*ben új vonás az igen keserű osztályöntudat és a szocializmus eszméinek nyílt elfogadása. Nem szabad e lapokat könnyedén megítélni – intett a jelentés –, hiszen ezeket olyan rátermettséggel szerkesztik, amely kétségtelenül vonzóvá teszi őket olvasóik előtt, akiknek tudatára az osztály-előítéletre szóló felhívások nyilvánvalóan hatnak.³

Irodalom:

The Red Republican. 1850. június–november.

A. R. Schoyen: *The Chartist Challenge*. London 1958.

H. Haraszti Éva: *A chartista mozgalom*. Kossuth Könyvkiadó 1967.

Forrás: Évkönyv 1975/76. 103–106. o. – Évkönyvünk második, 40 év előtti számában megjelent cikk utánközlése azért látszott célszerűnek, mert kiválóan illeszkedik az olasz szerző (C. G.) azonos témájú írása második részéhez (szerk. megj.).

³ Report of the Commission appointed... to inquire... the state of the population in the mining districts. 1850. London 1851.

Szilágyi Ágnes Judit¹

Anarcho-szindikalisták és nacionalisták a portugál I. Köztársaságban

Az I. Köztársaság és a munkások

Portugáliában az Első Köztársaság (*Primeira República*) kikiáltására 1910. október 5-én került sor. Az új államforma bevezetésének és fenntartásának vezető ereje a republikánus értelmiség volt, mely egy évtizedeken keresztül (az 1870-es évektől) formálódó ideál megvalósításán fáradozott: meghirdetett alapvető célja a haza megújítása, a korrupciótól, botrányoktól és a politika háttérében munkáló, személyes összefonódásoktól mentes adminisztráció kiépítése és a gazdasági nehézségekből való kilábalás volt. A monarchia megbuktatásának előkészítésében a republikánusok heterogén táborához csatlakozott a létszámában nem sokkal korábban jelentősen megnövekedett és megszerveződött munkásság, mely 1908 után - saját célkitűzéseivel összhangban - egyre nyilvánvalóbban támogatta a köztársaságiak alapköveteléseit: az általános választójog bevezetését, a világi oktatás kötelezővé és ingyenessé tételét, valamint az ország hazafias szellemű eszmei megújítását. E célok megvalósításának eszköze- és feltételeként a munkásszervezetek is az államformaváltás mellett foglaltak állást.²

Európai összehasonlításban Portugália gyengén fejlett iparral rendelkezett a XIX-XX. század fordulóján. A lakosság 56%-a³ a mezőgazdaságból, a halászatból és a vadászatból élt; a vidék társadalma archaikus és apolitikus volt. A fele részben Lisszabonban és Portóban összpontosuló urbanizált populáció a teljes népesség 20%-át sem tette ki. Jelentősebb város volt még Coimbra és Braga. Ezekben a csomópontokban koncentráldott a kevésbé diverzifikált portugál ipar. A legtöbb munkást foglalkoztató ágazatok ekkor a textilipar, a főként halak tartósításával

¹ A szerző az ELTE BTK Új- és Jelenkor Egyetemes Történeti Tanszékének habilitált egyetemi docense, az Évkönyv szerkesztőbizottságának tagja.

² A portugál forradalom élénk visszhangot váltott ki a nemzetközi munkásmozgalomban. Többek között visszatérően foglalkozott vele Karl Kautsky híres folyóirata, a *Die Zeit* is. Ld. például Edmond Peluso dokumentum-közlését. *Az 1910-es portugál forradalom*. In: A nemzetközi munkásmozgalom történetéből. Évkönyv (a továbbiakban NMTÉ), 1987. Kossuth Könyvkiadó, Bpest, 1986. 123–130. o.

³ A foglalkozás szerinti megoszlásra vonatkozó adatokat ld. Armando Malheiro da Silva: *Sidónio e Sidonismo I-II*. Coimbra, Universidade de Coimbra, Museu da Presidência da República, 2006. I. köt. 207–208. o.

foglalkozó konzervipar és a fémipar; emellett számottevő volt még a malomipar, a húsipar és a parafa-feldolgozás. A politikailag legaktívabb munkások azonban a közlekedésben (a vasút és a városi villamos társaságok alkalmazottai) és az építkezéseken dolgoztak.⁴ Az 1911 májusában tartott, második szakszervezeti kongresszuson⁵ több mint 35 ezren képviseltették magukat; többségük az építőiparban, a fémiparban vagy a közlekedési szektorban dolgozott.⁶ A munkásmozgalmi szerveződés csúcspontján,⁷ 1919. szeptember 13-án Coimbrában rendezett második országos munkás kongresszuson (*II. Congresso Nacional Operário*), ahol a különböző érdekképviselőket összefogó országos konföderáció (*Confederação Geral do Trabalho – CGT*) is létrejött, mintegy 200 szervezet 85-90 ezer munkást képviselt.⁸ A portugál szakszervezetek céljai nem különböztek a más országokban működőkéitől. Első sorban a jobb fizetésért és életkörülményekért léptek föl, a – nem ritkán 14 órás – napi munkaidő csökkentéséért, a kötelezően járó heti pihenőért, a veszélyes vagy nehéz fizikai munkakörben a gyerekek alkalmazásának betiltásáért és az analfabétizmus ellen léptek fel.

Lisszabonnak 1911-ben 434 436 lakosa volt, 1920-ban pedig 486 000, a növekedés meghaladta az országos átlagot.⁹ Ezek a számok is azt jelezik, hogy a köztársasági korszakban az említett nagyvárosokban – leginkább Lisszabonban, Portóban és környékükön - felgyorsult urbanizáció és indusztrializáció a munkásság jelentős koncentrációját eredményezte. Az erős koncentráltság pedig számottevő politikai erővé változtatta a proletárokat, akik az archaikus, rurális társadalommal szemben, a városok és agglomerációs övezeteik lakóiként, már csak mint „városiak” is, korszerűbb szemléletet, valamiféle modernitást képviseltek.

⁴ Uo.

⁵ Portugáliában az első olyan kongresszusra, ahol a munkások osztályszervezeteinek képviselői gyűltek össze (*Congresso Nacional das Associações de Classe*) 1894. május 1-én került sor. Az országban működő valamennyi egyesület részt vett a találkozón és a konföderáció megalakításában. Ennek vezetésére a szocialista irányzatnak volt döntő befolyása. Vö. Luís Reis Torgal: *Portugal/Brasil, 1889-1910 – uma visão cronológica*, in: Amadeu Carvalho Homem – Armando Malheiro da Silva - Artur César Isaia (szerk.): *Progresso e Religião – A República no Brasil e em Portugal 1889-1910*. Coimbra, IU – EDUF, 2007. (309-387. o.) 337. o.

⁶ Luis Farinha: *Sindicalismo livre e I. República. Percursos paralelos, convergências efêmeras (1908-1931)*, in Raquel Varela – Ricardo Noronha – Joana Dias Pereira (szerk.): *Greves e conflitos sociais em Portugal no século XX*. Lisboa, Edições Colibri – I.H.C. 2012. (85-96. o.) 91. o.

⁷ A kedvező nemzetközi helyzetről, a világorradalom perspektívájáról ld. Székely Gábor: *Háborúk, forradalmak és a fasizmus kora – Válogatott tanulmányok és írások*, s.l. Volos Kiadó, s.d. [2014] 193-384. o.

⁸ Vö. Joana Dias Pereira: *Sindicalismo revolucionário em Portugal*, *Revista Mundos do Trabalho*, vol. 1, no. 2, 2009. júli./dec. (195-220. o.) 210. o.

<https://periodicos.ufsc.br/index.php/mundosdotrabalho/article/viewFile/1984-9222.2009v1n2p195/11101> (letöltés: 2016. július 24.)

⁹ Az összehasonlítást ld. A. H. de Oliveira Marques (szerk.): *História da 1ª República: As estruturas de base*, Lisboa, Iniciativas Editoriais, 1978. 17. o. A fővárosra vonatkozó adatokat vö. *Censo da população da cidade de Lisboa – 1911*, Lisboa, Imprensa Nacional, 1918. IV. tábla, 8. o. A portugál statisztikai hivatal (*Instituto Nacional de Estatística*) honlapján digitalizált formában rendelkezésre állnak az I. Köztársaság korára vonatkozó népszámlálási adatok: <http://censos.ine.pt> (letöltés 2016. július 24.)

Az 1911-es népszámlálás adatai szerint a Lisszabon vonzáskörzetéhez tartozó településeken az iparban foglalkoztatottak aránya legtöbbször az országos 24,4%-os átlag felett, vagy legalább a körül volt: Setúbalban 26%, Barreiro-ban 44,1%, Almadában 38,7%, Seixalban 26% és Montijo-ban 16%.¹⁰ (A portugál ipari munkások összlétszáma 1907-ben 85 ezer körüli, 1912-ben meghaladta a 106 ezret.¹¹) A főváros környéki Setúbal példája jól mutatja az iparosítással felfutó, gyors urbanizációt: 1890-ben a településnek 17581 lakosa volt, ami 1911-re 30346 főre duzzadt, tehát húsz év alatt több mint 12 ezerrel nőtt. Az üzemekben kínákozó munkalehetőség főként a környék vidéki fiatalságát vonzotta. Egy 1909-ben, még a monarchia végnapjaiban kormánymegrendelésre készült felmérés szerint¹² Lisszabon és Porto után itt működött a legtöbb és legerősebb munkásegylet. Ezek fogadták be, segítették és szervezték a falvakból frissen érkezett fiatalokat, erős munkás szolidaritást alakítva ki bennük. Az I. világháború korszakától Setúbalban is igen aktív sztrájkmozgalom bontakozott ki. Komolyabb megmozdulások voltak 1917-ben, 1918-ban, 1920-ban, 1921-ben, 1922-ben és 1925-ben. A leghosszabb munkabeszüntetésre 1922-ben került sor, mikor a sztrájk 74 napig tartott.¹³

Az anarcho-szindikalizmus Portugáliában

A XIX. század utolsó évtizedeitől egyre gyakoribb és kitartóbb sztrájkok a forradalmi és anarchista szakszervezetek dominanciájával voltak összefüggésben.¹⁴ Portugáliában a formálódó munkás érdekképviseletekre nagy hatással volt a francia példa (pl. az Amiens-i Charta - *Charte d'Amiens* (1906), az olasz Errico Malatesta és az orosz Pjotr Kropotkin¹⁵ gondolatai) már a monarchia utolsó éveiben is döntően ezt az irányzatot képviselték; gyakran választották a tulajdonosok és a hatóságok elleni erőszakos fellépés eszközét első számú céljuk, a béremelés elérése érdekében. Módszereik sokszor az éhséglázadásokra emlékeztettek, és gyakran sikerre vezettek.

Az anarchista módszerek között volt a szabotázs, a nyersanyagellátás blokkolása, az export-szállítmányok megtámadása, de üzletek kifosztása, vagy kis tanyák, kertek kollektív megtámadása is. Szerveztek bombamerényleteket, gyakran felgyújtását, a forradalmi szervezetek fogdákat támadtak meg, és rabokat

¹⁰ Az adatokat közli Joana Dias Pereira: *As comunidades industriais no alvorecer do associativismo operário português*, in Raquel Varela – Ricardo Noronha – Joana Dias Pereira (szerk.): *Greves e conflitos sociais em Portugal no século XX*. Lisboa, Edições Colibri – I.H.C. 2012. (73-83. o.) 77. o.

¹¹ Malheiro da Silva i.m. I. köt. 208. o.

¹² A felmérés adataira hivatkozik Albérico Afonso Costa: *Setúbal republicana – quando as fábricas transbordavam de greves*, in Varela – Noronha – Pereira (szerk.) i.m. (61-72. o.) 61. o.

¹³ U. o. 67. o.

¹⁴ Farinha i.m. 87. o.

¹⁵ Malatesta életútjáról ld. Kis Aladár írását: NMTÉ, 1979. 223–225. o.; Kropotkinról Vadász Sándorét: NMTÉ 1992. 333-335. o.

szabadítottak ki, fegyveresen léptek fel a tulajdonosok, a rendőrség, esetleg más munkások ellen is.¹⁶ Ezzel szemben a szocialisták – a portugáliai munkás szerveződéseknek ekkoriban már a kisebb hányada - csak kivételes esetben nyúltak a sztrájk eszközéhez, inkább érdekvényesítő szervezeteik megerősítésére törekedtek, és ehhez kerestek szövetségeseket más társadalmi rétegekben. Fellépésük, kiegyezéses, tárgyalásos módszerük azonban ebben az időben általában szinte teljesen eredménytelen maradt; nem volt elég erejük ahhoz, hogy akár a legkisebb engedményt is kicsikarják a munkaadóktól, akik hasznuk minimális részéről sem voltak hajlandók önként lemondani.¹⁷ (A két szakszervezeti irányzat viszonya egyébként nagyon hasonló volt a braziliai helyzetképhez.¹⁸) Az 1910-es évek közepéig az egyik oldalon álltak a növekvő befolyású forradalmi szakszervezetek (*União Geral dos Trabalhadores – UGT*), a másikon a reformistának vagy szocialistának nevezett föderáció (*Federação Geral de Trabalhadoras – FGT*), mely fokozatosan veszített jelentőségéből. Megegyezésükre és fúziójukra (*União Operária Nacional – UON*) csak 1914 márciusában került sor Tomarban tartott kongresszusukon.¹⁹ Az egyesült szervezetben a forradalmi szindikalista irányzat vált meghatározóvá. Az 1919 szeptemberében rendezett, korábban említett coimbrai kongresszuson ismét módosult a struktúra, a *CGT* létrejöttével. A következő országos értekezletet 1922 szeptemberében rendezték Covilhában, ahol megerősítették az anarchista dominanciát, és a viták középpontjába a nemzetközi kapcsolatokat helyezték (a III. Internacionáléhoz és a szovjethatalomhoz való viszonyulás stb.). A mozgalom kétségtelen hanyatlását azonban nem tudták feltartóztatni. 1919 és 1923 között a *CGT* 45 ezer tagot veszített!²⁰

Az 1921 márciusában alapított portugál kommunista párt (*Partido Comunista Português – PCP*) létrehozásának előkészítésében is fontos szerep jutott az anarchistáknak, különösen a rövid életű maximalista (=bolsevik) föderáció (*Federação Maximalista Portuguesa – FMP*) aktivistáinak, akik az oroszországi szovjethatalom hívei és népszerűsítői voltak. A szervezet 1919 májusában tette közzé alapító okmányát, de a köztársasági hatóságok fellépése miatt hamar ellehetetlenült, és 1920 októberében be is szüntette működését.²¹

Az I. Köztársaság idején az anarcho-szindikalizmus a portugál társadalom újságolvasó részére viszonylag nagy hatással lehetett. Az *UON* majd a *CGT* napilapjaként, 1919. februárjától megjelenő *A Batalha* (A csata) a korszak második-harmadik legnagyobb példányszámú újságja volt, annak ellenére, hogy a hatóságok többször felfüggesztették működését, majd a katonai diktatúra 1927 májusában be is tiltotta, szerkesztőségét pedig a rendőrség feldúlta.²² 1949-ig azonban

¹⁶ Costa i.m. 66. o.

¹⁷ U. o. 71. o.

¹⁸ Vö. Szilágyi Ágnes Judit: *Érdekvédelem, szakszervezetek Braziliában az I. világháború éveiben*. In: NMTÉ, 2016. (42. évf.) 43–49. o.

¹⁹ Malheiro da Silva i.m. I. köt. 287. o.

²⁰ Pereira (2009) i.m. 217. o.

²¹ U. o. 211–212. o.

²² Maria João Cabrita: *No rasto da passagem de Ferreira de Castro pelos suplemento e revista*

működése nem szűnt meg teljesen, illegálisan jelent meg. Az *FMP* 1919 októberében induló hetilapja, a *Bandeira Vermelha* (Vörös Zászló) is, bár jóval rövidebb ideig működött, ugyancsak közel 5000 példányban került az utcára; ebből 1200-at Portóban terjesztettek. Portugáliában az anarchizmus ideológiai összegzését, a szindikalizmushoz való viszonyának leírását Neno Vasco²³ (1878-1920) kísérlete meg elvégezni. Vonatkozó munkáját (*A Concepção Anarquista do Sindicalismo*) 1920-ban jelentette meg az *A Batalha* kiadója. Neno Vasco egyébként elméleti tevékenységét Braziliában, São Paulóban kezdte, ahol 1900 és 1911 között több újságot szerkesztett, és levelezésben állt Malatestával.²⁴ Az anarchista újságírás kiemelkedő alakja, António Tomás Pinto Quartin²⁵ (1883-1970) alapítóként, szerzőként, szerkesztőként számos lap, köztük az *A Batalha*, a portói *A Vida* (Élet, 1905-1910), a lisszaboni *A Greve* (Sztrájk, 1908-1917) stb. munkatársa volt. Nagyan hozzájárult Portugáliában (többrendbeli száműzetése idején pedig Braziliában és Angolában is) az anarchizmus teoretikus megalapozásához, eszméinek népszerűsítéséhez. A munkásújságok virágkora egyébként már 1908-1909-ben elkezdődött, számos, a társadalmi mozgalmakra (*movimento social*) reflektáló periodika és kiadvány sorozat indult ekkor, és ez a bőség az I. Köztársaság egész korszakát jellemezte.²⁶

Az „október 5-i” köztársasági szövetség felbomlása

Bár a monarchia több évtizedes válsága szövetségbe terelt számos, a politikáról, Portugália további sorsáról hasonlóan gondolkodó, vagy akár csak saját életkörülményein javítani kívánó egyént és társadalmi csoportot, és mindannyian magukévá tették a köztársasági eszmét, hamarosan kiderült, hogy a republikánus egység nagyon törekeny. Fernando Rosas írja erről az összefogásról: „Az I. Köztársaság Lisszabon városi forradalmából született, amit az „Október 5-i Blokk” vezetett, az a szövetség, amely a karbonári mozgalom szervezte fővárosi plebejusok és a kispolgárok sokszínű világában – boltosok és más kereskedők, kistisztviselők, vásárosok, kétkezi emberek között – jött létre, és melynek élén a Portugál

de *A Batalha* (1919-1927), *Cultura - Revista de História e Teoria das Ideias*, Vol. 26 (2009) 119-137. o. <https://cultura.revues.org/433> (letöltés 2016. augusztus 24.) és João Freire: *Revistas anarquistas portuguesas: Entre a política e a cultura*, in *AAVV Revistas, Ideias e Doutrinas*, Lisboa, Livros Horizonte, 2003, 153-180. o.

²³ Valódi neve Gregório Nazianzeno Moreira de Queirós Vasconcelos, braziliai tartózkodás után tért haza Portugáliába, ahol 1920-ban TBC-ben meghalt, elméleti munkája befejezetlen maradt.

²⁴ Rövid életrajzát ld. *Pensadores Anarquistas e Militantes Libertários*, fonte digital Arquivo de História Social Edgar Rodrigues [www.ceca.org.br/edgar/anarkp.html] 2012. <http://www.ebooksbrasil.org/eLibris/pensadoresanarquistas.html> (letöltés 2016. augusztus 29.)

²⁵ Irathagyatéka - jelentős részben digitalizálva - megtalálható az *Arquivo de História Social* (AHS) gyűjteményében, Arquivo PQ - Espólio Pinto Quartin, <http://www.ahsocial.ics.ulisboa.pt> (letöltés 2016. június 19.)

²⁶ A fontos forradalmi szindikalista lapokról, a Bertrand Kiadó könyvsorozatáról, az anarchista eszmék portugáliai hatásáról ld. Pereira (2009) i.m.

Republikánus Pártot (PRP) irányító szabadfoglalkozású szellemi elit állt.²⁷ 1910 októberéig még az általános eufória és ünneplés jegyében telt, de a munkások körében közvetlenül ezután megkezdődött a felkészülés az újabb tiltakozásokra, hiszen a köztársaság kikiáltása nem hozta el a türelmetlenül várt javulást életkörülményeikben, lehetőségeikben. Hamarosan szakításra került sor a szervezett munkások és a köztársaság egymást sűrűn váltó kormányai között, a társadalmi válság pedig egyre mélyült. Különösen, mivel az ambiciózus pénzügyi reformprogramok sorra kudarcba fulladtak, valamint a mezőgazdaság és a kereskedelem támogatását, élénkítését célzó kormányzati intézkedések sem hozták meg a várt eredményt. A politikai élet zavarait tetézte az államháztartás zilált állapota, a gazdaság rendkívül rossz teljesítménye. A portugál lakosság életszínvonala európai viszonylatban igen alacsony (éhezés, munkanélküliség), a közegészségügyi helyzet kétségbe ejtő volt (spanyolnátha járvány, tüdőgyulladás). Ugyanakkor az I. Köztársaság kormányai kevéssé bizonyultak érzékenynek a szociális problémákra, főleg 1913-tól egyre érzékelhetőbbé vált munkásellenességük. Ekkor került sor ugyanis a definitív szakításra (*racha-sindikalista*) a republikánusok és prominens politikusuk, Afonso Costa, valamint a szindikalisták között.²⁸

A republikánusokkal való szövetségtől a munkás érdekképviseletek többek között a sztrájkjog törvényi garantálását várták. Ennek az ígéretnek a beváltása azonban felemásra sikerült: 1910. december 6-án született meg az úgynevezett „svindli-rendelettel” („*decreto-burla*”), ami a munka szabadsága nevében rögzítette ugyan a sztrájkjogot, viszont törvényesítette az azonnali elbocsátás (*lockout*) lehetőségét is. Csak az I. világháború után (mikor a fizetések vásárlóereje nagy nehezen fölkapaszkodott az 1914-es szintre) került sor egy másik fontos szakszervezeti követelés teljesítésére, a munkaidő részleges korlátozására: ezt az iparban és a kereskedelemben heti 48 órában maximálták.²⁹ Ebben a vonatkozásban fontos lépés az évi munkások által (az építőipar és más szektorok összefogásával) kikényszerített korlátozás. 1918 nyarán az évi munkások sztrájkjukkal elérték, hogy napi 10 órás munkaidejük 8 órára csökkenjen.³⁰

²⁷ „*A I República nasceu de uma revolução urbana, em Lisboa, conduzida pelo „Bloco do 5 de Outubro”, essa aliança entre a plebe urbana da capital, organizada pela Carbonária, e o mundo diversificado da pequena burguesia dos lojistas, dos comerciantes, dos pequenos funcionários públicos, dos caixeiros e amanuenses, capitaneados pela elite letrada das profissões liberais, os chefes do Partido Republicano Português (PRP)*” Fernando Rosas: *Os cinco erros capitais, Público Online*, 13/09/2010, <http://www.publico.pt/culturaipsilon/jornal/os-cinco-erros-capitais-20158013> (letöltés 2016. június 19.)

²⁸ Luís Oliveira Andrade – Luís Reis Torgal: *Feridos em Portugal - Tempos de Memória e de Sociabilidade*, Coimbra, Imprensa da Universidade de Coimbra, 2012. 72. o.

²⁹ Carlos Carvalho: *Centenário da República: O Sindicalismo na I República*, *Revista Seara Nova* (online) 2010. őszi szám, no. 1713.

<http://www.searanova.publ.pt/pt/1713/dossier/161/Centenário-da-República-O-Sindicalismo-na-I-República.htm> (letöltés 2016. augusztus 19.) (A *Revista Seara Nova* a republikánus értelmiség egyik meghatározó folyóirata 1921 októberében indult, és kisebb megszakításokkal máig megjelenik.)

³⁰ Malheiro da Silva i.m. II. köt. 278. o.

A Portugál Szocialista Párt (*Partido Socialista Português – PSP*) már az ideiglenes kormány idején (1910 október – 1911 szeptember) kialakuló politikai viszonyok között háttérbe szorult az országos politikában. A munkások legális érdekérvényesítési lehetőségei ettől kezdve erősen beszűkültek. Ez a körülmény

és az állandósult szociális feszültségek lényegében folyamatos, másfél évtizedes polgárháborús helyzethez vezettek Portugáliában, rövid szünetekkel.³¹ Ezen lényegileg az sem tudott változtatni, hogy a munkaügyi minisztérium – Augusto Dias da Silva (1887-1926) szocialista politikus 1919-es rövid miniszterségei idején - társadalmi reformprogramhoz és törvényalkotáshoz fogott (kötelező társadalombiztosítás, napi 8 órás munkaidő). A szakszervezetek éppen *camarada Augusto* hivatali ideje alatt szervezték 30 ezres május elsejei tömegrendezvényüket, ahol a szovjet forradalmat éltették, és követelték a termőföldek és az ipar fokozatos társadalmi tulajdonba vételét.³² Ugyanakkor a nagyiparosok és vállalkozók is szövetkezésbe tömörültek (*Associação Industrial Portuguesa* és *Confederação Patronal*) a munkás érdekképviseltek megfékezésére (akár kémkedéssel, saját fegyveres milícia felállításával, az aktivisták korrumpálásával is megpróbálták akadályozni a tiltakozó akciókat).³³

Az állam és a szindikalisták közötti meg hasonlást világosan jelezte, hogy bizonyos munkás csoportok a köztársaság patrióta/nacionalista/historizáló ideológiája jegyében szervezett megemlékezéseket sem tartották már tiszteletben; ellenkezőleg: az ilyen alkalmakat megpróbálták felhasználni saját követeléseik hangoztatására. Ez történt Lisszabon város Camões ünnepségén, 1913. június 10-én, az éhínség és a munkanélküliség elleni tiltakozás jegyében. Az akció rendőri erőszakkal végződött, egy halálos áldozatot követelt, többen megsebesültek, és letartóztatottak is voltak.³⁴

Helyi és országos sztrájkmozgalom

A szakszervezetek – bár előbb csak helyi szinten –, de már a köztársaság kikiáltását követő hetekben elkezdtek a tiltakozásokat. Hamarosan elérték nemcsak a magánvállalatok alkalmazottait, hanem a közalkalmazottakat is: a gázgyárak dolgozóit, a városi és vasúti közlekedésben, a vízművekben, a telefontársaságoknál, a kikötőkben foglalkoztatottakat. Például a fent említett Setúbalban már 1910

³¹ Ângelo Novo: *O 18 de Janeiro na história das ideias*, in Varela – Noronha – Pereira (szerk.) i.m. (97-107. o.) 99-100. o.

³² Pereira (2009) i.m. 210. o.

³³ U. o. 215-216. o.

³⁴ Andrade – Torgal i.m. 78. o.

októberében segélyalapot hoztak létre munkabeszüntetés esetére, és novemberben a helyi konzervgyár dolgozói, többségükben a nők, valamint a tengerészek, mintegy 5 ezer ember sztrájkba is lépett. Decemberben sokan mások – a gázgyár munkásaitól, a pékeken, halászkokon át, a város állatait gondozó juhászokig – csatlakoztak hozzájuk. 1911 elejére pedig újabb foglalkozási ágak képviselői (cipészek, újságárusok, kocsisok, vasutasok, a kiskereskedelemben dolgozók, a konzervgyárak kiskorú alkalmazottai, fém munkások, a sólépárlással foglalkozók) léptek sztrájkba, szinte megbénítva a város életét. A sztrájkmozgalom elérte a vidéket is. Egyébként ez volt az az időszak, amikor a portugál szakszervezetek, közülük is a forradalmi irányzat komoly hatást tudott gyakorolni az agrárszektorban foglalkoztatottakra. Setúbalban csak 1912-ben 14 munkabeszüntetés volt. Az anarchisták aktivitása csak 1914-re csökkent, főleg a hatóságok erőszakot sem nélkülöző, kemény fellépése következtében.

1916-tól újból felerősödött a sztrájkmozgalom, főként a hadba lépéssel és a háborús helyzettel arányban romló életkörülmények miatt (áremelkedés, lakhatási költségek emelkedése, áruhiány, elbocsátások).³⁵ 1917-ben egy portugál agrárszakember így ír a válságról és a háborús körülményekről: „... alig-iparunkat megbénította a nyersanyaghiány, a magtárak üresek, mert nincs se hazai, se gyarmati búza, az import akadozik, a megélhetési költségek óriási méreteket öltöttek, és nem állnak arányban a munkajövedelmekkel, a teljes gazdasági és társadalmi élet fenekestül felfordult, nincs kihez folyamodni és nincs hova fellebbezni. Sem a bölcsesség, sem a nyers erőszak, sem a politikacsinalás nem segít rajtunk, annak ellenére, hogy különféle javaslatok és logikus érvek bőven vannak az okos fejekben. A közéletti embereknek szembe kellett nézniük azzal, hogy népeket kormányozni sokkal nehezebb feladat, mint barátokat ültetni a képviselői székbe.”³⁶ Portugália számára a legkritikusabb az 1917-18-as és az 1918-19-es gazdasági év volt; az államháztartás deficitje elérte a 10.798, majd a 13.833 millió fontos szintet. A kivándorlás nagy méreteket öltött. A XX. század folyamán egyetlen egyszer – éppen 1918-ban fordult elő az, hogy csökkent az ország lakossága, mintegy 70 ezer fővel. Ennek oka a kivándorlás, a háború, illetve az 1918-19-ben pusztító spanyolnátha járvány volt.³⁷

Eközben a munkabeszüntetések túlléptek a helyi szinten, a gyakran összehangolatlan, spontán akciók mellett ágazati- és általános sztrájkok is szerveződtek.

³⁵ V.ö. Costa i.m. 65-66. o.

³⁶ Az erőteljes fogalmazás érzékeltetésére kivételesen érdemes az eredeti szöveget is idézni: „...as pseudo-indústrias paralisadas por falta de matérias primas, os celeiros vasiros por falta de trigo nacional e exótico, as importações rareando, as subsistências atingindo preços doidos e incompatíveis com os recursos próprios do trabalho, toda a vida económica e social profundamente perturbada, sem apêlo nem agravo. Nem os sábios, nem as forças vivas, nem a politicagem nos valiam, apesar de todos os alvitres e arrazoados em que é fértil a imaginação dèsses talentos. Os homens públicos viram então que governar povos deve ser tarefa mais difícil do que eleger amigos deputados.” José de Campos Pereira: *A grande crise. Atlântida*, no. 23. 1917. szept. 15. (909-916. o.) 913-914. o.

³⁷ A adatokat vö. Oliveira Marques (1980) i.m. 121. o. illetve Carlos Almeida – Antônio Barreto: *Capitalismo e emigração em Portugal*, 3. kiad. Lisboa, Prelo 1976 [1970]. 179., 299. o.

Az almadai molnárok 1911. novemberi tiltakozásával már az egész szektor szolidaritást vállalt. Decemberben pedig az egyik legnagyobb portugál vegyipari üzem, a szappan, növényi olaj, sztearin gyertya stb. előállítására szakosodott *Companhia União Fabril - CUF* alkalmazottai léptek sztrájkba Barreiróban. Ugyanakkor kocsisok, sofőrök, textilipari munkások, a lisszaboni diákok és a moitai napszámosok sem vették fel a munkát, Portimão-ban pedig általános sztrájkot hirdettek. 1912 januárjában a lisszaboni villamos vezetők és Alentejo vidékének több mint 10 ezer agrármunkása tiltakozott. A karhatalom ez utóbbiakkal szembeni azonnali fegyveres fellépése általános szolidaritási sztrájkhoz vezetett. Ez volt a portugál munkásmozgalom történetében az első országos, általános sztrájk, 1912. január 28-án. Márciusban ismét munkabeszüntetések voltak a fővárosban, a textiliparban és a városi közlekedési vállalatnál (*Carris*). Júniusban újabb vasutas sztrájk következett.³⁸ Az I. Köztársaság idején, a katonai diktatúra bevezetéséig (vagyis 1910-1926 között) összességében 518 ágazati vagy országos sztrájkot tartanak számon. Közülük 217-et béremelésért, 84-et a munkaidő csökkentésért, 97-et más harcoló munkásokkal való szolidaritásként és 129-et egyéb okból kezdeményeztek. Eredményességüket tekintve 128 esetben a munkások által kitűzött cél megvalósult, 196 alkalommal kompromisszumos megoldás született, és 63 sztrájk bukott el vagy került felfüggesztésre.³⁹

Karhatalom és ideológia a közrend védelmében

Az egymást érő sztrájkok és az anarchista szervezetek egyéb akciói a mindennapi és a politikai életben egyaránt folyamatos nyugtalanságot idéztek elő. Egyben jelezték a visszafordíthatatlan eltávolodást a szakszervezetek, a munkás érdekvépviseletek, valamint a tartós konszolidációra képtelen köztársasági hatalom között. Ennek alapvető oka az volt, hogy a sokszor jó szándékú, de sikertelen és hamar elvetélt kormányzati kezdeményezésekkel lényegi javulást nem lehetett elérni sem Portugália siralmas gazdasági helyzete, sem a munkaadók és a munkások viszonya tekintetében. Az utóbbiak a köztársasági mozgalom támogatásától problémáikra konkrét válaszokat vártak volna, azonban az állam – például a bérharcokban – rendre a tulajdonosok oldalára állt.⁴⁰ Hiszen legfőbb támogatói bázisának – a városi értelmiség és a szabadfoglalkozásúak mellett – a kereskedelmi és ipari burzsoáziát, valamint az agrárszektorban a nagybirtokosokat tekintette. Ezek érkei szemben álltak a munkásokéival.

Az ellentétes érdekű társadalmi csoportok megbékéltetésére, a társadalmi feszültség enyhítésére, az össznemzeti hazafias érzelmek felélesztésére a retorika szintjén alkalmat kínált egy rövid időszak, közvetlenül az után, hogy Portugália bekapcsolódott az I. világháborúba,⁴¹ pontosabban az európai hadszínterein zajló

³⁸ V.ö. Malheiro da Silva i.m. I. köt. 286-287. o. és Novo i.m. 100. o.

³⁹ A számadatokat közli Carvalho i.m.

⁴⁰ Costa i.m. 70. o.

⁴¹ Portugália háborús részvételéről ld. Szilágyi Ágnes Judit: *Metszéspontok – Tanulmányok a*

hadműveletekbe. A despotizmus elleni összefogás, a civilizált világ közös felépésének gondolata sok szocialistát és anarchistát is meggyőz. Az egyöntetű lelkesedés azonban csupán az első hónapokra (1917 január–május) jellemző. A háborús propaganda patrióta hevületű idealizált képet fest a polgári köztársaság dolgozó és önfeláldozó népéről, azokról, akik szorgos munkájukat hátrahagyva, egységes kötelességtudattal indulnak a frontra: „... És a földműves majd otthagyja az ekét, amellyel széles barázdákat szántva előkészítette a földet a termékeny mag befogadására. A fiatal munkás elindul a műhelyből. Az értelmiségi félreléki a könyveket, melyekben holtak lelke él. Mindannyian készen állnak. A nemzet energiája csodákra képes.”⁴² Az első lelkesedés azonban hamarosan alábbhagy, az állam törvénnyel kénytelen tiltani a háborúellenes megnyilatkozásokat!⁴³

A portugál I. Köztársaság már röviddel létrejöttét követően a rendfenntartás – a represszió – különböző módszereit alkalmazza az anarchista mozgalom megfékezésére. Egyrészt megerősíti az erőszakos szervezeteket. A közbiztonság védelme érdekében 1911 májusában állították fel a mai napig működő köztársasági őrséget (*Guarda Nacional Republicana* - *GNR*), a korábbi helyi rendfenntartó szervek (*guardas municipais*) központosításával. A fegyveres testületeknek - a rendőrség mellett a katonaságnak és a *GNR* esetenként lovas alakulatainak – a bevetése állandósul az anarchista és forradalmi szakszervezetek akcióival szemben. Az összecsapásoknak halálos áldozatai is vannak. Setúbalban már 1911-ben, a konzervgyár munkásai közül egy férfi és egy nő veszti életét a karhatalommal való összetűzés során.⁴⁴ Megtiltják a szindikalista agitációt. Mindennaposak a razziák, nemcsak a nyilvános helyeken, hanem sokszor a munkásegyletekben, sőt magánlakásokon is. Boltok bezárására, ideiglenes kijárási tilalom bevezetésére kerül sor, ami nemcsak a munkásokat, hanem az egész lakosságot korlátozza. Lisszabonban 1917. május 19-20-án szükségállapotot hirdetnek a zavargások miatt.⁴⁵ Letartóztatások, politikai okokból való elbocsátások történnek. Többször vezetnek be statáriális ítélkezést, és deportálják a sztrájkok szervezőit. A haditengerészet *Zaire* nevű, kisebb hajóját valóságos politikai börtönné alakítják át.⁴⁶

Sidónio Paisnak, az 1918 decembere utáni államfőnek az életrajzírója megjegyzi, hogy a diktatúra, a háború következményeként és az oroszországi forradalom hatására megélenkülő anarchista aktivitást két irányból igyekezett leszelni. Tárgyalásokkal és karitatív segítséggel fordult azok felé, akik nem kívántak anarchista módszerekkel élni, és erőszakot alkalmazott az anarcho-szindikalista

portugál és a brazil történelemről, Szeged, SZTE Történettudományi Doktori Iskola, 2009. 52-62. o. és Szilágyi István: *Portugália a huszadik században*, Budapest, L'Harmattan, 2015. 31-35. o.

⁴² „E o camponês deixaria a charrua com que em largos sulcos preparava a terra para receber a semente fecunda. O moço operário abandonaria a oficina. Os intelectuais largariam os livros onde vive a alma dos mortos. Todos se prepararam. Realizou-se o milagre da energia nacional.” Henrique de Vasconcelos: *Manhã heróica. Atlântida*, no. 25. 1917. nov. 15. (15. o.)

⁴³ Vö. Costa i.m. 67. o.

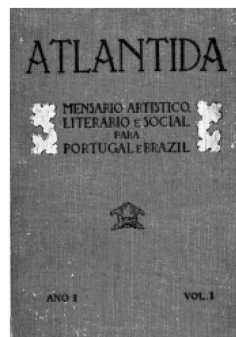
⁴⁴ U. o. 65. o.

⁴⁵ A köztársasági elnök rendeletével, *Diário do Governo*, no. 80, 1917. máj. 20. 357. o.

⁴⁶ Costa i.m. 65-68. o.

tiltakozókkal szemben.⁴⁷ Ez utóbbiak akcióinak betiltására, több száz aktivista preventív bebörtönzésére is sor került. Akadt példa a karhatalom irányított passzívítására, így a rendőrség tétlenül nézte, mikor az *UON* központját felfegyverzett civilek támadták meg és dúlták fel. Pais rövid életű, diktatórikus Új Köztársaságát követően nem szüntek a zavargásokig erősödő tiltakozó akciók. A munkások helyzetének javítását célzó reformkísérletek - *camarada Augusto* említett törvényjavaslatai - mellett a kormányzat továbbra is alkalmazta a repressziót. Szindikalista szervezeteket tiltott be, például a vasmunkásokét sőt magát a *CGT*-t is, a vasút működtetését pedig a hadsereg felügyelete alá helyezte.⁴⁸

Miközben az I. Köztársaság a szindikalista akciókat a karhatalom bevonásával, alapvetően közbiztonsági kérdésként kezelte, illetve a szegénység alkalmi enyhítésére karitatív programokat szervezett, a munkások spontán vagy szervezett, békés vagy erőszakos megmozdulásait retorikájában is elítélte. A patrióta/nacionalista politikai elit azzal a súlyos váddal illette a munkás önszerveződéseket, hogy hazafiatlanok. Széles körben alkalmazta velük szemben az elhallgatás módszerét. (Például az e helyt is többször idézett *Atlântida* című folyóirat szerzői között, mely 1915 és 1920 között jelent meg, és szerkesztősége élvezte a portugál vezető körök támogatását, feltűntek magas állású állami tisztviselők, miniszterek, diplomáták. A lap érdemben sosem reflektált kora súlyos osztálykonfliktusára. Annak ellenére sem, hogy indulásakor *Mensário artístico, literário e social para Portugal e Brasil*, azaz a portugáliai és a brazíliai olvasók számára készülő művészeti, irodalmi és társadalmi havilapként határozta meg önmagát. Szemléletét a republikanizmus, a nacionalizmus és az osztálybéke gondolata határozta meg; ez utóbbi az anarcho-szindikalista teoretikusok (Hilário Marques, Jorge Coutinho vagy Alexandre Vieira) szemében a társadalmi haladás legnagyobb ellensége volt.

Ez, a sztrájkokkal és egyéb tiltakozó mozgalmakkal a patriotizmust szembe-segezõ, illetve az elõbbiekrõl tudomást sem vevõ attitûd mutatkozott meg az I. Köztársaság egy korai, emlékezetpolitikai lépésében is, amit a szervezett munkásság szempontjából akár politikai fricskaként is értelmezhetünk.

Portugáliában a munkások már az 1890-es évtized elejétõl fogva ünnepelték május elsejét. (Hivatalos, országos munkaszüneti nappá csak az 1974-es szegfûs forradalom után nyilvánították.) Ugyanakkor Brazília felfedezésének évfordulója egy több évszázados, bár utóbb tévesnek bizonyult tradíció alapján május 3-ra esett.⁴⁹ Annak ellenére, hogy a tévedésre addigra már fény derült, 1912-ben az I.

⁴⁷ Malheiro da Silva i.m. II. köt. 275-277. o.

⁴⁸ Vö. Carvalho i.m.

⁴⁹ A Cabral expedíció írnokának, Pero Vaz de Caminha-nak híressé vált levelét már a XIX. század elején publikálták, ebbõl tudható, hogy a portugálok 1500. április 22-én kötõttek ki elõször a

Köztársaság parlamentje, ragaszkodva a hagyományos dátumhoz, rendeletével május 3-át nemzeti ünneppé nyilvánította, mint „Brazília felfedezésének dicső napját”.⁵⁰ Portugál történészek⁵¹ ezzel kapcsolatban emlékeztetnek arra, hogy e nap kiemelése – illeszkedve a köztársasági emlékezetpolitikához – több szimbolikus célt szolgálhatott: erősíteni kívánta a birodalmi múlthoz való kötődést; emléket akart állítani a portugálok nagyszerű eredményeinek a felfedezések terén; egyben megkülönböztetett szerepet juttatott Brazíliának ebben a kontextusban. (A brazilok szintén május 3-ához kötötték a megemlékezést, így a dátum megtartása feléjük tett gesztus is volt.) A köztársaság egyes ideológusai (például az *Atlântida* köre) a két ország között egyfajta szellemi-Atlantisz létrehozásáról, atlantista szövetségről ábrándoztak. Ráadásul Brazílián keresztül az egész, köztársasági amerikai kontinens felé kívántak fordulni (szemben a döntően még monarchikus Európával).

A luso-brazil politika mozgatórugóin kívül a május 3-i dátum kiválasztásában minden bizonnyal szerepe volt a belpolitikai tényezőknek, a hatóságok és a munkásmozgalom közötti egyre élesedő ellentétnek is. A köztársaság ideiglenes kormánya már 1910 októberében megalkotta a szekularizált állam új kalendáriumát, amin csak 1912-ben és majd 1925-ben változtatott (a korábbi Camões-napot felelevenítve Portugália napjaként, június 10.).⁵² 1912-ben a republikánus törvényhozás célja a május elsejei munkás ünnep negligálása, vagy internacionalista jellegének ellensúlyozása, mozgósító erejének tompítása lehetett. A köztársaság polgárait közös, hazafias ünneplésre hívta, egy olyan megemlékezésre, melyben a múlt, a dicsőséges nemzeti történelem áll a középpontban, és nem a nyomorúságos és kaotikus jelen.

---

brazil partokon. Bővebben ld. Szilágyi Ágnes Judit: *Caminha és Gonville: a Brazíliára vetett első pillantások. Sic Itur ad Astra*, 1994. 1-2. sz. 115-117. o.

⁵⁰ „É declarado feriado oficial o dia 3 de Maio, data gloriosa do descobrimento do Brasil.” *Suplemento ao Diário do Governo*, no. 103. 1912. máj. 2. Szövegét mellékletében közli Andrade – Torgal i.m. 185-186. o.

⁵¹ Fernando Catroga: *História da História em Portugal. Séculos XIX-XX*. I-II.köt. 2. kiad. Lisboa, Temas e Debates, 1998. [1996]. II. köt. 330. o.

⁵² Andrade – Torgal i.m. 72. o. Mellékletben a vonatkozó rendeletek, u. o. 185-186. o.

Gerd Callesen¹

Hogyan csempészték át a Marx–Engels hagyatékot 1933-ban Koppenhágába?

Amikor 1933 január végén átadták a hatalmat a náci pártnak (NSDAP), a baloldali és más demokratikus pártok és szervezetek számára hamarosan nyilvánvalóvá lett, hogy az új hatalom nem fogja tartani magát az alkotmányos szokásokhoz és eljárásokhoz. A szociáldemokrata párt számára ez sok egyéb mellett annak a fölismerését jelentette, hogy rövidesen lefoglalják ingó és ingatlan vagyonát, köztük könyvtárát és levéltárát is. Az utóbbi jelentős része volt a Marxhoz és Engels hagyaték, benne a hozzájuk intézett levelek egy része. Ezt – a francia követség egy munkatársa segítségével – diplomácia futárpostával sikerült Franciaországba juttatni.²

Marx és Engels személyes hagyatékának (kéziratok, vázlatok és Marx, valamint Engels későbbi levelezése) mentésére ilyen közvetlen megoldás nem kínálkozott. Ugyanígy nem volt remény arra, hogy a párt központi könyvtárát, amely Marx és Engels hagyatékából származó anyagot is tartalmazott, biztonságban tudják, a kormány általi birtokba vételtől megmentsék.

A későbbi évtizedek során ezt a könyvtárát széthordták, különböző könyvtárak között elosztották. Az NDK-ban 1989 előtt történt kísérlet ezek összegyűjtésére, többek között azért, mert a könyvek lapjain nagyszámú, elsősorban Marxtól származó széljegyzet található. Ennek a munkának az eredményei megtalálhatók Marx–Engels Összes Munkái (MEGA) IV/32. kötetében, illetve a *Beiträge zur Marx-Engels Forschung* két kötetében. A MEGA 32 azt is közli, hogy ezek a széljegyzetek a megtalált könyvek mely oldalain olvashatók.³ A tulajdonképpeni hagyaték más részeit egy megbízható berlini elvtárs kárpitósműhelyében rejtették el. Ő Otto Wels pártelnök személyes barátja volt, és az elhelyezés a pártelnökség

¹ Gerd Callesen évtizedek óta szerzője az Évkönyvnek, tagja a nemzetközi tanácsadó testületnek. Előadása Viktor Adler és Engels levelezéséről megtekinthető <https://www.youtube.com/watch?v=00UayWol7k>.

² Lásd Paul Mayer: *Die Geschichte des sozialdemokratischen Parteiarchivs und das Schicksal des Marx–Engels Nachlassen*. In: *Archiv für Sozialgeschichte, Band VI/VII*. Bonn, 1967. 5–198. o.

³ Lásd *Die Bibliotheken von Karl Marx und Friedrich Engels. Annotiertes Verzeichnis der ermittelten Bestandes*. Vorauspublikation zu Band IV/32. Berlin, 1999. In der Zeitschrift *Beiträge zur Marx-Engels-Forschung* Heft 8 (1981) und Heft 12 (1982), Berlin. Ezek a helyeken 885 kötetet sorolnak föl az SPD könyvtárából. Ezek között feltehetően Marx és Engels kézikönyvtárából származó kötetek is találhatóak, amelyeket még keresnek.

beleegyezésével történt. Ez utóbb nem bizonyult jó rejtkehelynek, mert éppen kilétével ki volt téve az SA házkutatásának. Sürgősen új rejtkehely után kellett nézni.

Gerhard Breitscheid, az ismert szociáldemokrata vezető, Rudolf Breitscheid egyik fia kínált ideiglenes megoldást. Volt egy barátja (és szomszédja), a 20-as évek óta ismert író, Gerhard Salomon. Hans Roger Madol álnéven 1928-ban publikált egy életrajzot „XVII. Lajos királyról”, amely nagy példányszámban kelt el, sőt idegen nyelvekre is lefordították.⁴ Breitscheid a Marx-Engels hagyatékot az ő berlini antikváriumában rejtette el, amely főleg kéziratokkal kereskedett⁵, s ahol apja üzletvezetőként dolgozott. Salomon azonban egy tulajdonsága révén maga is potenciális üldözött volt (t. i. zsidó volt). Az archívum emiatt nem maradhatott nála, mielőbb tovább kellett menteni. Közben 1933. május 10-én lefoglalták az SPD teljes vagyonát, és június 22-én a pártot is hivatalosan betiltották. Wels akkor – az SPD elnökség egy tagjával, Paul Hertz-cel egyetértve – engedélyezte a hagyaték áttelepítését.

A Matteotti Bizottság

Közben Gerhard Breitscheid május elején fülest kapott arról, hogy küszöbön áll a letartóztatása, ezért azonnal Dániába szökött. Ott több kapcsolata is volt, többek közt H. P. Hanssen dán parlamenti képviselő (Apenraden).⁶ Fontosabb volt azonban jó viszonya a dán szociáldemokrata párt országos titkárával, Hans Hedtofttal. Röviddel Dániába érkezése után fölkereste, minthogy tudta: Hedtoft már megkezdte segítő munkáját a német SPD emigránsai körében. Részese volt az ún. Matteotti Bizottságnak, amely az olasz fasiszták által 1924-ben meggyilkolt szocialista vezető nevét viselte. A bizottság célja az volt, hogy az uralkodó jobboldali pártok által Európa-szerte üldözött szociáldemokratákat támogassa.⁷

Hedtoft addigra már erőfeszítéseket tett, hogy fiatal szociáldemokratákból hálózatot hozzon létre, olyanokból, akikkel a szociáldemokrata ifjúsági szövetség

⁴ Hans Roger Madol: *Der Schattenkönig. Das Leben Ludwig XVII von Frankreich*. 1928. Ezeknek a kiadványoknak köszönhetően Madol megvásárolta a Gammel Avernaes üzletházat a dániai Fünen szigeten; egy antikváriumot is nyitott Berlinben. 1933 után Madol az emigránsok egyikeként Dániába költözött, és más menekülőknek is segített a szökésben, noha 1933 és 1939 között a GESTAPO őt és vendégeit is megfigyelés alatt tartotta.

⁵ Oliver B. Pollak: *The Biography of a Biographer. Hans Roger Madol(1903–1956)*. In: *The Germanic Review. Literature, Culture, Theory. A német menekültek helyzetéről lásd Ralf Deppe*: Band 73. 2003. Nr. 1. 74–85.o.

⁶ Hanssennél egy másik emigránssal, Kurt Heiniggel tett júliusi látogatása alkalmával megtudakolta, hogy Dániában a hagyaték rész biztonságban lenne-e. Frode Sørensen (Sonderburg) közlése. Dánul Aabenraa vagy Åbenrå, németül Apenrade, déljüti: Affenræe

⁷ A német menekültek dániai helyzetéről lásd Ralf Deppe: *Socialdemokratisk eksil i Danmark og den indre tyske modstand: SOPADE's graensesekretariat i København – støtte til modstandsarbejdet i Tyskland*. In: *Årbog for arbejderbevaegelsens historie* 1990. 295–303., ill. Kristian Bruhn Henriksen: *Demokraten – en politisk-ideologisk biografi om den unge Hans Hedtoft, Kandidatspeciale*.

ség (Danmarks Socialdemokratiske Ungdom, DsU) elnökeként korábban együtt dolgozott. Ezek közül csak keveseket vont be a németekkel folytatott illegális együttműködésbe. Közöttük volt Carl Uffe Andersen Haderslebenből, aki a 30-as évek elején a DsU járási vezetője volt Észak-Schleswigben, a sonderburgi Robert Huhle, az ottani szociáldemokrata újság publicistája, különösen pedig Aage Lassen vasutas Pattburgból, akit nem a DsU-ból ismert.⁸ Huhle egy kétnyelvű sonderburgi családból származott, és folyékonyan beszélt németül. Carl Uffe Andersen 1919 és 1924 között évekig élt Németországban és jól beszélte a nyelvet. Így mindketten feltűnés nélkül mozoghattak Németországban.

Különféle módon több személy vett részt mind Dániában, mind Németországban a náciellenes munkában, de csak kevesen tették ezt hosszabb ideig. Olykor olyan erős volt a nyomás, hogy jó néhány aktivista lélektani válság miatt háttérbe vonult. Ami jelentős volt: Hedtoft a DsU-ban végzett közös munka alapján az említett legszűkebb kör tagjairól jól tudta: nyugodtan hagyatkozhat rájuk. Ők tartották a kapcsolatot a flensburgi elvtársakkal. Más dél-schleswigi szociáldemokraták, akik német menekülőknek segítettek dán földre menekülni, egyszersmind információs anyagot is gyűjtöttek az új Németországban uralkodó állapotokról, amelyeket az emigráns SPD-vezetés továbbított az emigrációs sajtónak. Ellenkező irányban különböző illegális szociáldemokrata újságokat és nyomtatványokat csempészték át Németországba.⁹ Haderslebenben több szervezet is működött, amely német menekülteknek nyújtott segítséget, többek közt a Vörös Segély, amely főleg a két ország határvidékén volt tevékeny. Ebben mind a szociáldemokraták, mind a kommunisták részéről német munkáscsaládokból származó munkatársak is közreműködtek, például Wilhelm Schmehl, Julius és Cristoph Gregersen, Hans E. Hansen, Amandus, Sophie Lützen, valamint az Eline és Vera Nicolaysen testvérpár. 1933 nyarán többen közülük maguk is menekülésre kényszerültek.¹⁰

Carl Uffe Andersen júniusi berlini utazása

Amint ez egy Gerhard Breitscheid által Hedtoftnak írt 1933. május 31-i levélből kiderül, egy David Salomonnak szóló kellő felhatalmazással rendelkező futár,

⁸ Lassent Dánia 1940. április 9-i megszállásakor a német rendőrség letartóztatta. Más szociáldemokratákkal együtt Pattburgba vitték, és „határmunka” hálózat működtetéséért elítélték. Hónapokig volt német fogságban, ám utóbb elengedték, majd később újra lefogták. Ez azonban ellentmondott a Dánia és a megszálló hatóságok közötti megállapodásnak, így idővel újra kiszabadult.

⁹ *Vergessen und verdrängt. Eine andere Heimatgeschichte. Arbeiterbewegung und und nationalsozialismus in den Kreisen Rendsburg und Eckernförde.* Hrsg. von Kurt hameret al., Eckernförde 1984. A kiadvány jó betekintést nyújt az 1933. évi schleswig-holsteini helyzetről. (Mayer: id. m.) A dán szociáldemokraták és a flenburg SPD-szervezet közötti együttműködésről alapos képet ad a *125 Jahre SPD in Flensburg 1868–1993.* Flensburg, 1993. Különösen alapos Jens Christian Jacobsen: *Die Flensburger SPD in der Weimarer Republik 1924–1933.* 62–98. o., ill. Edith Gerstenberg: *Flensburger Sozialdemokraten während der NS-Diktatur 1933–1945.* Uo. 202–222. o.

¹⁰ Lásd Karl-Werner Schunck: *Hans E. Hansen. Widerständler, Emigrant, Unternehmensgründer.* In: *Grenzfriedenshefte*, Flensburg, Nr. 4/209. 233–242. o.

mégpedig Carl Uffe Andersen utazott Berlinbe¹¹, ahol két nagy bőröndöt adott át neki Marx és Engels személyes hagyatékával. Már Andersen elutazása után fedezte föl Salomon, hogy néhány mappa véletlenül nála maradt, amelyeket feltehetően utána vitt Avernaesbe. Ott Breitscheid vette át tőle, és (nem állapítható meg, hogy személyesen vagy küldött révén) Hedtoftnak adták át. Azok a vádak, amelyeket Salomon (a Madol név itt zavaró, mert nem sokan jegyzik meg, hogy ez Salomon írói álneve) ellen 1945-ben hoztak föl, hogy t. i. a hagyatékából származó kéziratokat tartott meg, alaptalanoknak bizonyultak. Andersen, akit az 1960-as évek végén megkérdeztek erről, már nem emlékezett rá, hogy a két kofert Kielben vagy Flensburgban adta át Salomonnak. Arra hajlott, hogy inkább Flensburgban, azt azonban biztosan állította, hogy ez után a küldeménnyel már nem volt több dolga.¹² Más, visszaemlékezésekre alapozott kutatások inkább arra utalnak, hogy Kiel volt az átadás helye. Am ennek ellentmondani látszik, hogy a vezető kieli szociáldemokratákat már május közepén lefogták, úgy hogy egy időre az ottani illegális háló működése megszakadt. Csak később jött létre újabb ellenállási csoport, amelynek tagjai a küldeményt Flensburgba továbbították. Mindent összevéve akkor már igen veszélyes lett volna két terjedelmes bőrönddel a határátkelhelyen próbálkozni. Paul Mayer véleménye szerint a küldeményt Kielből halászhajókon továbbították.¹³ Ez a feltevés Richard Hansentől, a Schleswig-Holstein tartományi szociáldemokratáknak, egyben a párt védelmi szervezetének, a Fekete-Vörös-Arany Birodalmi Zászlónak (Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold) az ottani vezetőjétől származik. 1933. január 30-a után ő állt az SPD tartományi szervezetét újjáépítő szervezkedés élén, míg május közepén kénytelen volt Dániába menekülni (hajszállal előzve meg Flensburgban a letartóztatását). Május 26-án ért csak Koppenhágába; idő közben Észak-Schleswigben tartózkodott, az ottani illegális SPD-szervezet fölélesztésén dolgozott.¹⁴ Breitscheid és Hansen akkor előzetesen már megállapodott arról, hogyan lehet a hagyatékra szert Berlinből Dániába szállítani.¹⁵ Hansen ezekben a napokban nem vett részt a határmenti mentő tevékenységben, s nagyon valószínű, hogy a június elején Berlinből elszállított Marx-Engels hagyaték ügyéről sem tudott. Valószínűleg ebben csak

¹¹ Børge Schmidt: *Et arkiv bliver til. Arbejderbevaegelsens bibliotek og arkiv gennem 75 år 1909–1984*. København, 1984. 26. o. Breitscheid már korábban kapcsolatba lépett Hedtofttal, május 23-án találkoztak, és minden jel szerint bensőséges baráti kapcsolatba kerültek.

¹² Az ügynevezett Röhm-puccs után Andersen kénytelen volt megszakítani futártevékenységét. Németországban nyomoztak utána. 1934-ben a dán parlament szociáldemokrata képviselője, P. Nielsen sikeresen tiltakozott a német és a dán rendőrség együttműködése ellen, amely Flensburgban egy kommunista ellenálló sejt tagjainak a letartóztatásához vezetett. Ez után ez az együttműködés megszakadt.

¹³ Mayer: *Die Geschichte des sozialdemokratischen Parteiarchivs*. 8. o., 1 sz. jegyzet.

¹⁴ Richard Hansen május 31-i közlése Otto Welsnek arról, hogy az első lépések egy észak-schleswigi kapcsolati háló kiépítésére történtek. *Friedrich-Ebert-Stiftung, Archiv der sozialen Demokratie. Briefwechsel Hansen/Exilvorstand*. 47. mappa.

¹⁵ Ralf Deppe: *Sozialdemokratisches Exil in Dänemark und der innerdeutsche Widerstand*. In: Hans Uwe Petersen (Hrsg.): *Hitlerflüchtlinge in Norden Asyl und politisches Exil 1933–1945*. Kiel, 1999. 207. o.

Hedtoft, Andersen és Breitscheid működött közre, akiknek jó oka volt arra, hogy az akciót a legnagyobb titokban bonyolítsák le.¹⁶ A legvalószínűbb, hogy a bőrdöket, Kiel közbeiktatásával vitték Flensburgba. Onnan az archívum egyes részeit különféleképpen szállíthatták tovább, a flensburgi öblön át, ahonnan a dániai Kollund partjaira juthattak. Flensburgnak Kollund közelében fekvő részén a német tisztviselők szakszervezete korábban állandó ifjúsági sátor táborot tartott fenn. Egy másik lehetőség az volt, hogy a flensburgi öböl dániai oldalán fekvő Ochseninsel szigetére szállították. A sziget dán magántulajdonban volt; a helyi szociáldemokraták kibérelték a szigetet, és itt közös dán–német gyermektáborot működtettek. A náci hatalomátvétel után ez már lehetetlenné vált, az 1933-ra tervezett táborozással együtt. A legvalószínűbb az, hogy a hagyaték nagy részét, amelyet Carl Uffe Andersen Berlinből kivitte Flensburgba vitték, kisebb részekre osztották, és kis vízi járművekkel szállították dán partokra. Andersen, Berlinből vezető útján régi barátaival is föl akarta venni a kapcsolatot, de amikor barátai két nagy bőrdöndjét meglátták, érthetően arra kérték, hogy azonnal utazzon tovább, mert veszélyesnek tartották, ha az éjszakát náluk tölti.¹⁷

Forgalom a határvidéken (június–július)

Egy további, kockázatos lehetőség volt, hogy a „zöld” határon vigyék át a csomagokat, és valószínű, hogy az archívum nagy része ezen az úton jutott el Dániába. Előnyös adottság volt, hogy Wilhelm Schmehl, egy elvtárs Flensburg elővároskájából, Harrisleeből néhány határmenti tavacsát bérelt, amelyeket ingoványos, mocsaras terület vett körül. Schmehl kitűnően kiismerte magát a vidék biztonságos rejtett ösvényein. Később több mint száz, különböző politikai és vallási okból veszélyeztetett embert is átcsempészett Dániába.¹⁸ Nem ismeretes, Schmehl hol adta le Észak-Schleswigben a csomagokat, de valószínű, hogy az első fogadó személy Aaage Lassen volt, ő küldte tovább őket Sonderburgba, majd G. Averkaesbe. Onnan Breitscheid vitte tovább, és adta le Hedtoftnak, aki a koppenhágai Munkásbank egyik páncélszekrényében helyezte el az értékes anyagot.¹⁹ Schmehl az után is folytatta mentő munkáját, a kéziratokat Dániában

¹⁶ Karl Raloff: *Et bevaaget liv. Fra Kejserrige og Weimarrepublik over emigrantår til et nyt Tyskland*. Kopenhagen, 1969. 134. o. Rövidített német nyelvű fordítása: *Ein bewegtes Leben. Vom Kaiserreich zur Bundesrepublik*. Hannover, 1995. Lásd még a Gerhard Breitscheiddel fölvetett egyik interjú feljegyzését tartalmazó füzetet. Koppenhága, 1984. november 20., in: *ABA Personenmappe Gerhard Breitscheid*.

¹⁷ Ilse Schødt lányának közlése, Farumból.

¹⁸ Gerhard Beier: *Mit Trommeln und Fanfaren. Über Wilhelm Schmehl und die Rettung des Marx-Engels Nachlasses*. In: *Grenzfriedenshefte*, 1972. 157–158. o.; Jens Christian Jacobsen: *Widerstand in Flensburger Norden. von Flensburg nach Harrislee*. Flensburg, 2015.; Karl-Werner Schunk: *Hans E. Hansen – Hans Flensfeldt. Widerständler, Emigrant, Firmengründer. Jahrbuch der Heimatgemeinschaft Eckernförde*. Beihefte 8. Eckernförde, 2009.

¹⁹ *Interjú Gerhard Breitscheiddel*, 1984. november 20. ABA. 15. jegyzet.

biztonságba helyezte. Csak 1940 áprilisában, Dánia német megszállása után fogták le, de aránylag jól megúszta: „csupán” 18 havi börtönre ítélték.²⁰

A hagyaték leltárba vétele

A történetet következő főszereplője egy másik német emigráns, hannoveri szociáldemokrata lapszerkesztő és Reichstag-képviselő, Karl Raloff, aki még 1921/22-ben részt vett a helsingøri nemzetközi népfőiskola tanfolyamán. Ott létesített jó kapcsolatokat a dán szocialista ifjúsági aktivistákkal, többek között Hedtofttal. Publikált a dán pártlapokba, és tartotta a kapcsolatot dán szociáldemokrata barátaival. 1933-augusztusában azonban hirtelen szöknie kellett. Carl Uffe Andersen szöktette utána a családját. Közvetlenül Dániába érkezése után Raloff (Karl Ehrlich álnéven) két brosúrát írt a Németországban az NSDAP hatalomra juttatása után kialakult állapotokról. 1936-ban pedig félállásban alkalmazták a dán Munkásmozgalmi Levéltár és Könyvtár (ABA (Arbejderbevaegdsens Bibliotek og Arkiv, ABA) vezetőjeként. Ez után az SPD Prágában tartózkodó emigráns vezetősége, Hedtofttal folytatott megbeszélés alapján azzal bízta meg Ralofft, hogy készítsen leltárt a Marx-Engels Archívum Koppenhágába mentett anyagairól. Ennek elősegítésére átadtak neki egy listát a római I-essel és II-essel megjelölt bördök tartalmáról.²¹ Jelentésében Raloff jelezte: a bördök tartalma nem egyezik teljesen a listákon szereplő dokumentumokkal. A történész Jürgen Rojahn leveléből tudjuk, hogy a lista egy lengyel szocialista kutatónak, Marek Krigernek a munkája, aki 1932-ben egy ideig a berlini pártarchívumban dolgozott.

Raloff a bördökben egyrészt talált olyan kéziratokat, amelyek nem szerepeltek a listán, másrészt hiányzott a Gazdasági Kéziratok előmunkálatainak több darabja. Akkor azt hitték, hogy ez utóbbiak elvesztek. Később azonban bebizonyosodott: az Archívum vezetősége engedélyezte Krigernek, hogy a kéziratok egy részét munkája és tanulmányai előmozdítása végett ideiglenesen kiemelje a dobozokból. Ezeket a dokumentumokat (köztük két kéziratot 1855-ből Engels-től a pánszlávizmusról, „A politikai gazdaságtan bírálata” 23 füzetének 1861-től 1863 júniusáig készült kéziratát, valamint „A politikai gazdaságtan bírálata alapvonalai”-t (Grundrisse) e dokumentumok eladásának a keretében átadta a moszkvai Marx-Engels Intézetnek, ahol ma is megtalálhatók és tanulmányozhatók.²²

²⁰ Bernd Philipsen: *Marx und Engels in Flensburg*. In: *Flensburger Tageblatt*, 2013. július 31.

²¹ Karl Raloff: *Fra et bevaeget liv...*133-136. Siehe auch Mayer: *Die Geschichte...*86-89. és 168-189. o. Lásd még Jürgen Rojahn: *Der Schattenmann: Wer war Marek Kriger?* In: *Marx-Engels Jahrbuch* 2012. 13. sz. Az 56-os, 76-os jegyzet, ill. 42. o. lábjegyzet. .

²² Hanno Strauß: *Friedrich Engels – der Balkan, Panslawismus und Russland*. I: *Marx-Engels Jahrbuch* 2010. 70-81. o.; A kéziratok a MEGA 2 1/14-ben megjelentek (280-285., 789-795. o.; Lásd Larisa Miskevic: *Wie kamen ökonomische Manuskripte von Marx nach Moskau?* In: *Marx-Engels Jahrbuch* 2012/2013. 7-21. o. Lásd még Rojahn: *Der Schattenman...* 20. o. lábjegyzet, 22-45. o., ill. 22-45. o.

Tárgyalások Buharinnal és Adoratszkijjal

1936-ban tárgyalások kezdődtek a moszkvai IML és az SPD vezetősége között a Marx–Engels-hagyaték őrzéséről és biztosításáról, vagy más megoldásként az archívumnak az IML általi megvásárlásáról. A pártelnökség az archívum eladását is meghányta-vetette, de ha lehet nem a moszkvai intézetnek, hanem valamelyik skandináv szociáldemokrata pártarchívumnak szánta.²³

Eközben márciusban Moszkvából Koppenhágába érkezett a kéttagú küldöttség, Nyikolaj Buharin és Vlagyimir Adoratszki, hogy beletekintsenek az ott létbe helyezett kéziratokba. Több mint egy hetet töltöttek a szakszervezeti szövetség vendégházában, és Moszkvába hazaérkezvén jelentést készítettek. Végül azonban az ügylet különböző okokból nem került tető alá; a politikai ellentétek is túl nagyok voltak.²⁴

Idő közben újabb érdekelt jelent meg a színen. Az amszterdami Nemzetközi Társadalomtörténeti Intézet (Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis,

IISG), amely a holland Munkásbiztosító Társaság támogatásával jött létre, megfelelő vételárat tudott ajánlani, amely egyben lehetővé tette az SPD emigrációs politikai tevékenységének a folytatását. Egyszersmind garantálták, hogy a nagy tudományos értékű anyag Amszterdamban kutatható lesz. Ez az ügylet azután meg is valósult. 1938 május végén az Archívumot a biztonság kedvéért tengeri úton, német kikötő érintése nélkül Koppenhágából Amszterdamba szállították. Ám a történetnek itt nincs vége. A II. világháború kitörésének az előestéjén az IISG többek között ezt a gyűjteményt is Nagy-Britanniába szállította. Csak a háború befejeződése után került vissza az Intézetbe. Ma is ott van, és néhány éve digitalizálták.

Így hát a fiatal német és dán szociáldemokraták egy csoportjának a határ két oldalán tett erőfeszítései sikereseknek és nagy jelentőségűeknek bizonyultak. Egyrészt megmentették Marx és Engels hagyatékának legnagyobb részét. Másrészt nagy szerepet játszottak számos, letartóztatástól fenyegetett német aktivista Dániába menekítésében. Ezt a tevékenységüket személyes biztonságuk kockáztatásával végezték, internacionalista meggyőződésüktől indítva. Egyeseknek közülük sikerült ezt következmények nélkül megúszni, míg mások életük végéig küszködtek a náci terror őket személyesen érintő következményeivel.

Fordította: Harsányi Iván

²³ Rojahn: *Der Schattenman* 25. o. 35. lj.

²⁴ A moszkvai IML és az SPD közötti tárgyalások dokumentumait Rolf Hecker tanulmányozta. Lásd *Die Verhandlungen über den Marx-Engels Nachlaß 1935-1936. Bisher unbekannte Dokumente aus Moskauer Archiven*. In: *MEGA-Studien* 1995/2 3-25. o. - A Buharin és más jelentős bolsevik vezetők elleni látszatpercek is szerepet játszottak a tárgyalások megszakadásában.

Zalai Anita¹

Nők a második spanyol köztársaság éveiben (1931–1939)

A munkásmozgalom emancipációs küzdelmei során kezdettől beleütközött olyan nehezen elemezhető és megoldható problémákba, amelyek nem közvetlenül, hanem valamilyen közvetítéssel

kapcsolódtak a bérmunka és a tőke szociális és munkaügyi ütközőpontjaihoz. A számtalan dilemma sűrűn megjelent, és nem egyszer heves polémiát okozott a munkáspártok és a szakmai szervezetek hazai és nemzetközi összejöveteleinek a vitáiban is.² Furcsa például olvasni, amikor manapság sosemvolt új problémaként állítják be a *migráció* okozta feszültségeket, ellentétes állásfoglalásokat: az egyes szervezetek és dolgozói rétegek szolidáris megnyilvánulásait, egyidejűleg mások tiltakozását a bebocsátás ellen, amelytől nem kívánatos bérkonkurrenciát, munkahely-vesztést vártak. Ennek sajátos megnyilvánulása volt a 20. század elején a gyarmati területeken keletkező extraprofit kapcsán az anyaországok munkáságának részesedése is, amely béreikben óhatatlanul tükröződött. Időről időre bizalmatlansággal vegyes kíváncsiság övezte a nők emancipációs küzdelmét is, amelyben egyes csoportok az osztályharc egységes frontjának megtörését, a burzsoá–proletár ellentétet keresztező férfi–nő szembenállás előtérbe nyomulását látták.

A 20. századot gyakran nevezték a nők évszázadának, mivel száz év alatt nagyobb horderejű változások történtek a nők társadalmi, politikai, gazdasági helyzetében, mint az azt megelőző több ezer év során összesen. A spanyol nők története azonban sajátos jegyeket hordoz a nyugati világ történetén belül. Ennek egyik összetevője, hogy a hosszúra nyúlt Franco-diktatúra okán a spanyol nők mintegy három évtizedes lemaradással tudták kivívni azokat a változásokat, amelyeket európai nőtársaiknak már a második világháborút követő első évtizedekben sikerült elérniük. Másrészt azonban a spanyol nők már az 1930-as években megtapasztalhattak egy rövid, ám számukra reményteljes történelmi időszakot a második köztársaság kikiáltását követően.

A második köztársaság – fennállásának rövid időtartama dacára – Spanyolország jelenkori történetének első tartós demokratikus berendezkedése volt. Meg-

¹ A szerző a Szegedi Tudomány Egyetem JGYPK Történelmi Tanszékének adjunktusa.

² *A II. Internacionálé. Kongresszusi jegyzőkönyvek 1889–1912.* Válogatta, a jegyzeteket és a névmutatót készítette Jemnitz János és Pető Andrea. Kossuth Könyvkiadó, 1989.

határozó időszak az ország 20. századi történetében, mivel számos mélyreható változást eredményezett, illetve indított el az ország politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedésének átalakítása, modernizálása érdekében. Széleskörű reformjainak szerves részét képezték a nők helyzetének javítására irányuló intézkedések, melyek az 1931. decemberi új alkotmányba is bekerültek. A második köztársaság azonban, számos és összetett oknál fogva, 1936. júliusában közel három évig elhúzódó polgárháborúhoz vezetett. A háború alatt, illetve azt követően Franco tábornok vezetésével kiépített diktatúra idején nem csupán eltörölték a köztársaság reformintézkedéseit, hanem – Paul Preston brit történészt idézve – „a köztársaság feminista forradalmát brutális erőszakkal visszajára fordították”.³

A női választójog kérdése

1931. április 14. után, a köztársaság kikiáltásával gyökeres változások kezdődtek a nők társadalmi, gazdasági helyzetét és jogait illetően. Már nem csak közhivatalt vállalhattak, számos jogot nyertek a házasság és a család vonatkozásában is, valamint az oktatás terén. A legfontosabb, és hatalmas vitát kiváltó téma mindazonáltal a női választójog kérdése⁴ volt, amely a köztársasági alkotmány tervezetének vitája kapcsán került a figyelem középpontjába.

Az Alkotmányozó Gyűlésben 1931. szeptember utolsó és október első napjaiban tárgyalták az tervezet második és harmadik fejezetét az „Állampolgárságról”, illetve a „Spanyolok jogairól és kötelességeiről”. Ennek kapcsán került napirendre a női választójog, mely óriási feszültséget és heves vitákat generált a cortesben, mivel e témában még a reformok mellett egyébként erősen elkötelezett polgári baloldali pártjai sem mutatkoztak egységesnek. Az álláspontok azonban korántsem mindig hagyományos politikai bal- és jobboldal tengelye mentén fogalmazódtak meg.

A női választójog legfőbb védelmezője Clara Campoamor volt, kinek neve később egybeforrott a női választójoggal. Az új pártrendszerben a centrumban elhelyezkedő Radikális Párt színeiben megválasztott képviselő, liberális demokrata, egyébiránt harcos feminista ügyvéd a nők emancipációjáért szállt síkra, melynek legelső és elengedhetetlen lépését a női választójog azonnali bevezetésében jelölte meg. Véleménye szerint a demokrácia és a patriarchális hatalom összeegyeztethetetlen. Azzal érvelt, hogy ha nem fogadják el a nemek politikai jogegyenlőségét, a köztársaság, mint demokratikus rendszer hiteltelenné válik, mivel a patriarchális rendet védelmezi. Campoamor számára az egyetemes polgárjog jelentette a demokrácia alapját. A női emancipáció és az általános polgárjog érdekében 1931-ben létrehozta a Női Köztársasági Unió (Unión Republicana

³ Prestont idézi: *La mujer durante la Guerra Civil española* – 5 de noviembre de 2002 http://bib.cervantesvirtual.com/historia/tertuilas/tert_mujer_guerra_civil.shtml Letöltés ideje: 5.11. 2012

⁴ A nők választójogáról Magyarországon lásd Simándi Irén: *Küzdelem a nők parlamenti választójogáért Magyarországon, 1848-1938.*Gondolat Kiadó 2009.

Femenina) elnevezésű szervezetet. Programja a nők és a gyermekek politikai és társadalmi jogaiért, valamint az állampolgári nevelésért szállt harcba, melynek célja a nők felkészítése állampolgári jogaik gyakorlására.⁵

Clara Campoamor álláspontjával mindazonáltal nem csak a politikusok jelentős része nem értett egyet, de még saját pártja, a Radikális Párt parlamenti csoportja sem.⁶

A parlamenti vita felszínre hozta a magukat demokratának valló politikusok közötti feszültségeket és nézetkülönbségeket is. A különféle álláspontok közös vonása, hogy ilyen vagy olyan érveléssel nem ismerték el a nőt önálló akarattal rendelkező, racionális és autonóm politikai alanyként. Mindemellett a parlamenti vitában jól kitapintható egyfajta nyugtalanság is, a férfiak politikai egyeduralmának megszűnésétől való félelem.⁷

A női választójogról szóló parlamenti szavazást megelőzően heves vita bontakozott ki az alkotmányozó gyűlés két képviselője között; a női választójog leg-harcosabb támogatója és egyik legfőbb ellenzője is nő volt.⁸ Clara Campoammorral szemben, a radikálisoktól árnyalattal balra álló radikális-szocialista párt képviselője, Victoria Kent – az egyetlen nő pártjának képviselői között – azt az álláspontot képviselte, hogy korai lenne kiterjeszteni a választójogot, mivel a nők még nincsenek kellően felkészülve a választójog gyakorlására: „...*Néhány év szükséges ahhoz* – mondta –, *hogy a nők megtapasztalják, mennyivel jobb a köztársaság, mint a monarchia.*” Véleménye szerint a demokráciára és a köztársaság sorsára nézve veszélyes lenne azonnal megadni a választójogot a nőknek.⁹ A republikánus polgári – és nem csak a polgári – baloldal a parasztasszonyok konzervatív beállítottságától a progresszív erők palamenti többségét féltette.

Victoria Kent felszólalására válaszolva Clara Campoamor ismét határozottan kiállt a kérdés pozitív eldöntése mellett. Számos példát említett a nők cselekvő állásfoglalására a marokkói és a kubai háborúk kapcsán. Érvelésében ismételten a demokrácia alapelveire apellált: meglátása szerint a Köztársaság részéről „*hiba lenne a nőktől megvonni ezt a jogot... súlyos következményekkel járó politikai hiba.*”¹⁰

Victoria Kenthez hasonló véleményen volt Margarita Nelken, szocialista politikus is, aki az alkotmánytervezet vitájában még nem vett részt. 1931 végén került be a parlamentbe harmadik női képviselőként, illetve a Szocialista Párt egyetlen

⁵ Mary Nash: *Género y ciudadanía* In: Santos Juliá, ed.: *Política en la Segunda República* – Ayer 20/1995., Marcial Pons, Madrid, 1995. 250-251. o.

⁶ Manuel Azaña: *Diarios completos. Monarquía, República, Guerra Civil.* Introducción de Santos Juliá. Crítica, Barcelona, 2000. 296. o.

⁷ Nash: *Género y ciudadanía...* 257. o.

⁸ Az alkotmánytervezet vitája idején még csak két női képviselő volt az Alkotmányozó Gyűlésben. A harmadik női képviselő, Margarita Nelken 1931 végére tudott érvényt szerezni 1931 júniusában elnyert parlamenti mandátumának Badajoz képviselőjeként.

⁹ *Diario de Sesiones de las Cortes Constituyentes de la República española* (A Spanyol Köztársaság Alkotmányozó Gyűlésének Parlamenti Naplója) a továbbiakban: DSSC 1931. október 1.

¹⁰ DSSC 1931. október 1.; Nash: *Género y ciudadanía...* 249-250. o. -

női képviselőjeként. Elméletben Kent és Nelken is elfogadták a női választójog bevezetésének szükségességét, de gyakorlatba való átültetésével kapcsolatban komoly aggályaik voltak. Margarita Nelken így fogalmazott: „*Veszélyes fegyvert nem lehet gyerekek kezébe adni, azt feltételezve, hogy néhány éven belül majd a használatát is elsajátítják.*”¹¹

1931. október 1-jén, a női választójogról szóló döntő szavazás előtt Victoria Kent még tett egy utolsó erőfeszítést. Módosító indítványt terjesztett be, amelyben azt javasolta, hogy a nők csak akkor vehessenek részt a parlamenti választáson, ha előtte már két egymást követő községtanácsi választás során érvényesítettek választójogukat. Ezt az indítványt azonban elutasították.¹²

A szocialisták álláspontját e témában nagymértékben befolyásolta az a körülmény, hogy a munkásnőket sokkal kevésbé tudta befolyása alá vonni a katolikus egyház. Végül – az alkotmányozó gyűlés legnagyobb létszámú parlamenti csoportjaként – támogató szavazataikkal el is döntötték a kérdést. A női választójog kérdésében a szocialisták és a jobboldal – nagyon különböző megfontolásokból – egyformán szavazott. Ennek eredményeként az Alkotmányozó Gyűlés, második körben és elég szoros többséggel, 161 igen és 121 nem szavazattal a női választójog azonnali bevezetése mellett foglalt állást.¹³ Ily módon Spanyolország ebben a tekintetben Európa egyik leghaladóbb országává lett.¹⁴

A női választói magatartással kapcsolatban makacsul tartotta/tartja magát az a sztereotípiá, miszerint az 1933. novemberi parlamenti választáson a jobboldal elsőprő győzelmét a női szavazatoknak köszönhetette.¹⁵ A rendelkezésre álló adatok szerint 1933 őszén valamivel több nőnek volt szavazati joga, mint férfinak, számszerűsítve 6.849.000 nőnek 6.338.000 férfival szemben, tehát állásfoglalásuknak valóban óriási jelentősége volt.¹⁶ A radikálisok félelme azonban alaptalannak bizonyult, mivel 1933 novemberében óriási választási sikert arattak.¹⁷

¹¹ Gerard Alexander: *Women and Men at the Ballot Box: Voting in Spain's Two Democracies* In: *Constructing Spanish Womanhood – Female Identity in Modern Spain* (Eds. Victoria Lorée Enders and Pamela Beth Radcliff) State University of New York Press, 1999. 352. o.

¹² *DSSC* 1931. október 1.

¹³ Juan Avilés Farré: *La izquierda burguesa...* 96. o. A Köztársasági Akció 27 fős parlamenti csoportjából Castrovído mellett még két fő szavazott a női választójog bevezetése mellett, a radikális-szocialista pártból pedig a katalán Nogués.

¹⁴ A női választójogot először Ausztráliában vezették be 1902-ben, majd Finnországban 1906-ban és Norvégiában 1913-ban.

¹⁵ Rosa María Capel a női választójogról szóló könyvében azt állítja, hogy a nők kisebb része támogatta a baloldalt, a többség „hozzájárult a jobboldal győzelméhez”. In: *El sufragio femenino en la II República*. Instituto de la Mujer. Horas y Horas la Editorial Feminista, Madrid, 1992. 245. o. Hasonló állásponton vannak: Gerald Brenan: *El laberinto español. Antecedentes sociales y políticos de la guerra civil*. Plaza y Janés Editores, S. A., 1985.; Ricardo de la Cierva: *Historia de la Guerra Civil española, I. Antecedentes: Monarquía y República 1898-1936*. Madrid, 1969.

¹⁶ Nigel Townson: *La República que no pudo ser. La política de Centro en España (1931-1936)*. taurus historia, Madrid, 2002. 454. o. Townson adatai szerint 14%-kal több női választó volt, mint férfi. A tartományi székhelyeken 12%-kal, Madridban pedig 19%-kal több In: Townson: *id. mű.* 227. o.

¹⁷ A radikálisok 104 parlamenti helyet szereztek. Őket csak az 1933-ban létrehozott jobboldali

A leadott szavazatok *nemek* szerinti megoszlásával kapcsolatban nem álltak/állnak rendelkezésre adatok. Valószínűsíthető azonban, hogy a baloldal 1933 őszi vereségének hátterében nem annyira a nők részvétele, sokkal inkább a Manuel Azaña vezette polgári baloldal két éves kormányzása eredményeként megfigyelhető általános elégedetlenség és csalódottság állt. Nem került be a parlamentbe Clara Campoamor, a női választójog élharcosa, de Victoria Kent sem. Végképp ellentmond a nők politikai jobboldalt preferáló választói magatartásával kapcsolatos prekoncepciónak az 1936. februári választások eredménye is, amikor viszont a baloldali Népfront győzött. Az 1933. novemberi választás eredményeként 3 baloldali nő került a parlamentbe: Margarita Nelken, Matilde de la Torre és María Lejárraga, illetve 3 jobboldali nő: Francisca Bohigas, María Urraca Pastor és Pilar Careaga. 1936 februárjában a Népfront győzelmével pedig már 5 baloldali nő: Margarita Nelken, Victoria Kent, Julia Alvarez, Matilde de la Torre és Dolores Ibárruri.

Összegezve tehát megállapíthatjuk: a Második Köztársaság hullámozó eredményeket produkáló választásait nem a nemek vagy a vallásos érzület döntötte el, hanem sokkal inkább a politikai eseményekkel és a pártokkal kapcsolatos elégedetlenség.

Az 1931-es Köztársasági Alkotmánynak a nők helyzetére vonatkozó cikkelyei

Az 1931-es köztársasági alkotmány, az új rendszer demokratikus berendezkedését hangsúlyozva, Spanyolország történetében először ismerte el a nemek közötti egyenlőséget.¹⁸ Immár nők is kerülhettek fontos állami tisztségekbe és az egyetemekre, lehetnek akár diplomaták, mérnökök, jegyzők. A korszak asszonyainak sajátos családi és társadalmi pozíciója, valamint a politika labilitása miatt azonban viszonylag kevés nő vett részt tevékenyen a közéletben, bár számuk fokozatosan nőtt.¹⁹

A demokrácia elvei alapján az egyenlőség eszméjét más területekre is kiterjesztették, így például a magánszférára, a családra is. A diszkriminatív törvények helyett a házasság és a család immár a nemek közötti egyenlőség elvén alapult. Ennek értelmében 1932-ben törvénybe iktatták a polgári házasságkötést, illetve

---

katolikus gyűjtőpárt, a CEDA szárnyalta túl 117 mandátummal. A baloldal viszonyt óriási vereséget szenvedett. A szocialista képviselők száma 59 főre csökkent. Az adatokat José Ramón Montero közli In: J. L. García Delgado (ed.): *La II República española. Bienio rectificador y Frente Popular, 1934-36*. Madrid, Siglo XXI, 1988. 5-6. o.

¹⁸ „36. cikkely: Minden 23. életévét betöltött állampolgár, nemétől függetlenül, a törvények által előírt azonos választójoggal rendelkezik.”

¹⁹ 40. cikkely: Minden spanyol, nemre való tekintet nélkül, érdemei és képességei szerint alkalmazható közhivatal és köztisztviség betöltésére, kivéve, ha ennek törvényes akadályja van.” In: *Constitución de 1931*: www.congreso.es/constitucion/.../cons_1931.pdf (2011.12.01)

¹⁹ *Españolas en la transición – De excluidas a protagonistas (1973-1982)*. Biblioteca Nueva, S. L., Madrid, 1999. 165-166. o., 219. o.

engedélyezték a kölcsönös megegyezésen alapuló válást. Ez utóbbi az egyik leg-haladóbb intézkedésnek számított Európában.²⁰

Az Alkotmány értelmében az állam kötelezettséget vállalt a női munka szabályozására is. Spanyolországban a második köztársaságot megelőzően a női munkavállalók gyakorlatilag szinte semmiféle jogvédelemben nem részesültek.²¹ 1930-ban mintegy 6 millió családból (ennek 85%-a munkás- és parasztcsalád volt) 5 millió családban a nők háztartásbeliként tevékenykedtek. Ez egyben azt is jelentette, hogy az aktív női lakosság mintegy 24%-a vállalt munkát a háztartáson kívül. A női munkavállalók szociális összetételét vizsgálva megállapítható, hogy a dolgozó nők 80%-a hajadon vagy özvegy volt. Ez főleg azzal magyarázható, hogy a korabeli Spanyolországban nem létezett özvegyi nyugdíj; a családanynak férjük halála után családfenntartóvá váltak, és munkát kellett keresniük. A munkát vállaló spanyol nők mintegy egyharmada dolgozott szakmunkásként, elsősorban a textil- és a ruháiparban, a többségük azonban idényjellegű munkát végzett, vagy háztartási alkalmazottként dolgozott. Hozzá kell tenni, hogy az utóbbiak semmiféle jogvédelemmel nem számolhattak.²²

A köztársaság idején számos intézkedést hoztak a dolgozó nők védelmében. A női munka szabályozása kapcsán eltörölték a házasságkötés vagy anyaság miatti elbocsátását lehetővé tevő záradékokat, és bevezették az anyasági segélyt. Ün. Anyasági Törvényt (*Ley de Maternidad*) is hoztak, amely biztosította és szabályozta a nők szoptatáshoz és gyermekágyhoz való jogát. Ezen túlmenően megtiltották a nők alkalmazását olyan veszélyes vagy nehéz fizikai munkakörökben, amelyek az egészségüket, illetve jövőbeni anyaságukat veszélyeztették volna.²³

A nők politikai aktivitása

A köztársaság idején nem csupán számszerűen nőtt a női munkavállalók száma, militánsabbakká is váltak, egyre aktívabban vettek részt a sztrájkokban, tüntetéseken.

A szocialista párt szakszervezete, az UGT 1932-es kongresszusán alacsonyabb tagdíj bevezetésével igyekezett megkönnyíteni a nők belépését, és fokozott pro-

²⁰ „43. cikkely: A család az állam különleges védelme alatt áll. A házasság a nemek egyenjogúságán alapszik, felbontani pedig közös elhatározással, illetve bármelyik házastárs kezdeményezésére lehet, ez utóbbi esetben indoklással.”

²¹ „46. cikkely: A munka, bármilyen formájában társadalmi kötelesség, és a törvény védelmét élvezzi.

A Köztársaság minden dolgozó számára biztosítja a méltó létezés szükséges feltételeket. Szociális törvényhozása szabályozza: (beteg- és baleset biztosítás eseteit, a munkanélküliséget, öregségi-, rokkantsági- és halál esetére vonatkozó biztosítást); a nők és a fiatalok munkavégzését, különös tekintettel az anyák védelmére ...”

²² Juana Cobo: *La mujer trabajadora en la II República*. http://revolucion.espanola.elmilitante.org/articulos/mh_4.htm (Letöltés ideje: 2011.12.10)

²³ Uo.

pagandatevékenységet folytatott a nők körében. Ennek eredményeként az 1929-es 18.000 fős női taglétszám 1936-ra 142.000-re emelkedett.²⁴

A szocialista szakszervezet követelése, az „*Egyenlő munkáért egyenlő bért!*” jelszó, azonban nem valósult meg a gyakorlatban. Általánosan jellemző maradt, hogy azonos munkáért a nők sokkal kevesebb bért kaptak. Pl. olajbogyó szüretelésénél a nők a férfiak bérének 50%-át kapták, az iparban pedig még ennél is kevesebbet. Ugyancsak megmaradt a hátrányos megkülönböztetés a munkanélküli segély kapcsán, miután Spanyolországban az ideiglenes munkát vállalók nem részesülhettek segélyben. A női munkavállalók többsége viszont éppen ebbe a kategóriába tartozott. Ennek következtében 1933-ban 200.000 munkásból mindössze 100 nő (0,5%) kapott munkanélküli segélyt. A szocialista UGT mellett az anarchista-anarchoszindikalista indíttatású Szabad Nők (Mujeres Libres) nevű szervezet is aktív részt vállalt abban, hogy segítse a nők beilleszkedését a munka világába, elsősorban óvodák, étkezdék létesítésével, a nők oktatásával, szakmai képzésével. A szervezetnek 1936-ban 500, 1938-ban viszont már 30.000 tagja volt. A megerősödött Spanyol Kommunista Párt is tevékeny munkát folytatott a nők körében; ennek eredményeként női tagjainak létszáma 1936-os 179 főhöz képest 1938-ra 4203 főre emelkedett.²⁵

Dolores Ibárrurinak („La Pasionaria”, a spanyol kommunista párt emblemikus alakja) visszaemlékezései szerint a jobboldali kormányzás idején, főként az 1934-es asztúriai bányászfelkelés leverése után a köztársasági és a kommunista nők között egyre szorosabb együttműködés bontakozott ki: „*Mi, kommunista asszonyok, bejártunk a köztársasági pártok központjaiba, ahol összegyűltek e pártok nőtagjai; szívélyesen elbeszélgettünk és vitatkoztunk velük, kifejtettük nézeteinket a helyzetről és a köztársasági pártok politikájáról. A köztársasági pártokhoz tartozó asszonyok között – s itt nem beszélek olyan ismert politikusokról, mint Victoria Kent vagy Clara Campoamor, hanem a köztársasági nőszervezetek egyszerű tagjairól – tucatszám találtunk olyanokat, akik politikai tehetség dolgában semmivel sem maradtak pártjaik vezetői mögött...*”²⁶

A második köztársaság idején az oktatás terén is nagy előrelépést történt. Engedélyezték a vegyes iskolákat, a koedukált oktatást. Eltörölték a háztartási tantárgyakat és a vallásoktatást. A munkásnők számára esti iskolákat hoztak létre, és jelentősen csökkentették a női analfabetizmust.²⁷

A nők közéleti szerepvállalása terén a legjelentősebb eseményt az első női miniszter kinevezése jelentette. A polgárháború kirobbanása után, 1936 novemberében nevezték ki Federica Montsenyt, az anarchista vezetők egyikét, újságírónt, aki nem csupán Spanyolország, hanem Nyugat-Európa első női minisztere lett. Néhány hónapig tartó egészségügyminiszteri működése alatt nagyszabású prog-

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Dolores Ibárruri: *Az egyetlen út*. Tények és tanúk sorozat, Kossuth és Magvető Kiadó, Budapest, 1964. 158. o.

²⁷ Francisco de Luis Martín: *La FETE en la Guerra Civil española (1936-1939)*. Ariel, Barcelona, 2002. 175-188. o.

ramot indított el. Spanyolország történetében először segélyprogramokat szervezett a fogyatékosok foglalkoztatására, az árvaházakat „gyermekotthonokká” alakította. Segítséget nyújtott a prostituáltaknak, akik szakmát tanulhattak; bevezette és szabályozta az abortuszt; megszervezte a terhes nők élelmézését és a háborús menekültek megsegítését. Mindezek megvalósítására azonban nem volt elég ideje. 1937 májusában, az anarchistákkal és trockistákkal való leszámolás után le kellett mondania posztjáról. Federica Montseny – Elena Salgado egykori spanyol szocialista egészségügyi miniszter szavaival – „*egy új nőtipust testesített meg, aki politikai tevékenységével csaknem egy évszázaddal megelőzte korunk szociálpolitikáját*”.²⁸

A köztársasági nők a polgárháborúban

1936. július 18. után, a polgárháború kirobbanásával a nők helyzete teljesen megváltozott. A köztársaság védelmére szólító propaganda hatására sokan ragadtak fegyvert, lőszergyárakban dolgoztak és segélyeket szerveztek. A háború első heteiben a fegyvert fogó milicista nőket a „*Haza hőseiként*” üdvözölték. Megítélésük azonban néhány hónap elteltével megváltozott; ekkor a propaganda már arra mozgósította a nőket, hogy ne a fronton, hanem a háterszágban tevékenykedjenek.

Ez a hirtelen változás több okra vezethető vissza. Az egyik fő érv a női milicisták ellen az volt, hogy nem értenek a fegyverekhez. Erre vonatkozóan azonban elég Orwell híres művét felidézni, hogy tudjuk: a katonai felkelést követően a férfi milicisták, sőt a később Spanyolországba siető nemzetközi brigádosok egy része sem értett a fegyverhasználathoz. Egyébiránt éppen Orwell számolt be arról, hogy néhány hónap alatt mennyire megváltozott a milíciák megítélése is. Már nem heroizálták őket, hanem neveltség tárgyává tették és megbízhatatlannak minősítették őket.²⁹ A köztársasági propaganda új jelszava ezért már így hangzott: „*Férfiak a frontra, nők a háterszágba!*” Ebben a kérdésben az egyébként teljesen megszokott politikai pártok, kivételesen egyetértettek. Az egyik kommunista szóvivő „nemes gesztusként” értékelte a nők lelkes csatlakozását a milíciához, bár hangsúlyozta, hogy tettüknek nem volt igazi súlya. Ezt azzal indokolta, hogy a nők felkészületlensége erősen korlátozta hatékonyságukat a frontvonalon. Hamarosan jogilag is szabályozták a nők szerepvállalását a fegyveres küzdelemben. Francisco Largo Caballero szocialista kormányfő rendelete értelmében 1936 szeptemberétől a nőknek el kellett hagyniuk a frontvonalat. Az intézkedésnek

²⁸ Elena Salgado szocialista egészségügyminiszter méltató szavai a 2005-ben kiadott Federica Montseny-életrajz könyvbemutatóján (Irene Lozano: *Federica Montseny. Una anarquista en el poder*. Espasa, Madrid, 2005.) In: *La primera mujer ministra de Europa era anarquista y española* www.elmundo.es/elmundolibro/2005/02/07/historia/1107797501.html (Letöltés időpontja: 2011.12.19)

²⁹ George Orwell: *Hódolat Katalóniának*. Cartafilus Kiadó, Budapest, 1999. 14–21.o.

köszönhetően 1937 elejétől drasztikusan lecsökkent a női milicisták száma a frontokon.³⁰

A nők felkészületlenségére hivatkozó érvelés mellett azonban egy másik oka is volt annak, hogy a nőket kivonták a frontokról. A fegyveres konfliktus elhúzódása miatt napirendre került a katonai fegyelem megerősítésének kérdése, a spontán létesült népi milíciák militarizálása. Ez a törekvés főként 1937 májusa után figyelhető meg, a kommunista befolyás megerősödésével. A fegyverrel harcoló nők gyakorlatilag a politikai harc áldozataivá váltak: a két, markánsan különböző katonai intézménymodell, a minden hierarchiát nélkülöző, önkéntes alapon szerveződő népi milíciák és a szigorúan hierarchizált reguláris fegyveres erők modellje között folyó politikai küzdelem áldozataivá.³¹

A köztársasági nők elleni megtorlás

Fokozott aktivitásuk, nyilvános szerepvállalásuk következményeként a polgárháború végén a francóista megtorlás a nőket sem kímélte. 1939-1940-ben mintegy 30.000 nő raboskodott saját- vagy hozzátartozóinak politikai meggyőződése miatt Franco börtöneiben. A kivégzett nők számáról nincsenek pontos adatok. Számuk több ezere tehető. Csak a madridi Ventas börtönében egyes adatok szerint 1000, más adatok szerint 2663 nőt végeztek ki.³²

A téma elismert spanyol kutatója, Fernando Hernández Holgado szavait idézve, széles történelmi perspektívából szemlélve a történeteket ki lehet jelteni: a spanyol történelemben soha nem fosztottak meg annyi nőt a szabadságától, mint a polgárháborút követő két évben.³³

A polgárháborút követően számos női börtön működött az ország területén. A leghírhedtebbek a madridi Ventas, a barcelonai Les Corts, a baszkföldi Saturrarán, Valencia, és a Baleár-szigeteki Palma börtönei voltak. A háborút követő években a spanyol büntetés végrehajtási rendszert a káosz, az önkényeskedés, a kegyetlen bánásmód, a megaláztatás, az embertelen körülmények, a bebörtönzöttek számának és földrajzi elhelyezésének folyamatos fluktuációja jellemezte. Mintegy negyedmillióra tehető a politikai okokból bebörtönzöttek száma, ami óriási kihívást jelentett a büntetés-végrehajtás számára.³⁴ Ezt támasztja alá az igazságügyi miniszter kijelentése, amely a „Ya” című napilap 1944. november

³⁰ Mary Nash: *Miliciana, vete a tu casa – Por qué las organizaciones antifascistas retiraron del frente a las mujeres durante la guerra civil?* In: EL PAÍS, domingo 5 de septiembre de 1999. 12. o.

³¹ Orwell: *i. m.* . 38-39. o.

³² Juana COBO: *La mujer trabajadora en la II República*. http://revolucionspanola.elmilitante.org/articulos/mh_4.htm, Letöltés ideje: 10.12. 2011

³³ Fernando Hernández Holgado: *La prisión militante: las cárceles franquistas de mujeres de Barcelona y Madrid. Tesis doctoral*. Universidad Complutense de Madrid, 2011, 36. o. <http://eprints.ucm.es/13798/1/T33104.pdf>, Letöltés ideje: 13.0.2014; A nők elleni megtorlásról lásd még Harsányi Iván: *A Franco-diktatúra születése*. Kossuth Könyvkiadó, Budaöest, 1988. 62-72. o.

³⁴ Uo.

29-i számában jelent meg: „*a büntetés-végrehajtás problémája, amelyet a marxista lázadás eredményezett, példátlan a világtörténelemben...*”³⁵

Ezekben az években volt a legmagasabb a kivégzések száma a férfi és női foglyok között egyaránt: 1939-40-ben a barcelona-i Les Corts börtönben 11 női foglyot végeztek ki, a madridi Ventas börtönben pedig 44 nőt.³⁶

Az 1938. január 30-i Állami Közigazgatási Törvény az Igazságügyi Minisztériumot különböző szekciókra osztotta. Ezek közé tartozott a „Börtönök és Igazságszolgáltatás” elnevezésű szekció. Az első börtönök még a polgárháború alatt jöttek létre, a felkelők által elfoglalt területeken, az ellenség begyűjtése és fizikai megsemmisítése céljából, de nem pusztán a fizikai megsemmisítésre törekedtek, hanem a legyőzöttek morális megsemmisítésére is.

Erre példa Málaga esete, melyet 1937 februárjában foglaltak el Franco csapatai. A városban az első évben mintegy 400 nőt börtönöztek be.³⁷ A vádak a legkülönbözőbbek voltak, és sokszor minden alapot nélkülöztek. Így például elegendő indok volt a bebörtönzésre, ha valaki a Népfrontra szavazott vagy részt vett köztársasági rendezvényen, az Internacionálét énekelte vagy valamelyik baloldali párt jelvényét viselte.³⁸ A nők közül sokan azért kerültek börtönbe, mert valamelyik férfi családtagjuk – férjük, apjuk, fiuk vagy testvérük – Franco ellen harcolt, és a nők nem voltak hajlandók elárulni hozzátartozóikat.

Meg kell említeni, hogy a Franco-rendszer hivatalos propagandája mindvégig tagadta a női politikai foglyok létezését, hiszen ez ellentmondott a nemzeti katolicizmus nőképének. A bebörtönzött nőket „prostituáltaknak” nevezték és a letartóztatásuk pillanatától a legkülönbözőbb módszerekkel alázták meg és bántalmazták őket. Első lépésként kopaszra nyírták őket, majd ricinusolajat itattak velük.

A veterán gerilla és kommunista, feminista és szindikalista írónőt, Juana Doña-t, s Spanyol Kommunista Párt Központi Bizottságának tagját 1947-ben halálra ítélték, majd az ítéletet 30 év börtönbüntetésre módosították. Visszaemlékezései szerint a nőket a háború után szisztematikusan megerőszakolták: a rendőrségen, a Falange központjaiban, a börtönökben, a házkutatások során. Ennek következtében az öngyilkosságok száma ugrásszerűen megnőtt: 71,3%-kal magasabb lett, mint az 1932-es évben.³⁹

A köztársasági nők szisztematikus üldözésének teoretikusa egy katonaeorvos volt, Franco hadseregének pszichiátriai vezetője, Antonio Vallejo Nájera, aki többször járt a náci Németországban konferenciákon és ott szerzett tapasztalatai által inspirálva vizsgálta a „marxista nők” lélektanát. A málagai börtön 50 női

³⁵ Encarnación Barranquero Texeira – Matilde Eiroa San Francisco – Paloma Navarro Jiménez: *Mujer, cárcel, franquismo. La Prisión Provincial de Málaga (1937-1945)*. Imagraf, 1994, 30. o.

³⁶ Holgado: *id. mű*: 36. o.

³⁷ A málaga-i börtönt 1933-ban hozták létre, Victoria Kent reformjainak keretében.

³⁸ Barranquero Texeira – Eiroa San Francisco – Navarro Jiménez: *id. mű*: 39. o.

³⁹ Mercé Rivas: *Recordando a las „pelonas”*

^b<http://www.memoriahistoricaartagena.com/2011/08/recordando-las-pelonas.html>, Letöltés időpontja: 14.01.2014

rabjával végzett vizsgálatai alapján alkotta meg a saját – tudományosnak aligha nevezhető – elméletét a köztársasági nőikkel kapcsolatban, akiket „mentálisan alacsonyabb rendűeknek” nevezett. Állítása szerint a republikánusok genetikusan hordoznak egy „vörös gént”. A hispán faj tisztaságának megőrzése céjából, a probléma végső megoldását a gyerekek szegregációjában látta, az általa „mentális betegeknek” minősített marxisták gyerekeinek nevelésére pedig az egyházat ítélte a legilletékesebbnek.⁴⁰

A Ventas-i női börtön – a „szervezett pokol”

A női börtönök közül a madridi Ventas-i börtön szimbolikus létesítmény volt, mivel 1931-ben, a Köztársaság kikiáltása után építették, és a demokratikus rendszer büntetés-végrehajtásról alkotott új koncepcióját tükrözte.

A modern börtön „szülőanyja”, egyben a Börtönök Főigazgatója Victoria Kent volt, a köztársasági parlament három női képviselőjének egyike, radikális-szocialista politikus. A börtön az ő „személyes műve” volt, újításai az addigi embertelen körülmények helyett humánusabb viszonyokat teremtettek, a büntetés helyett az átnevelést célozva. Az 500 főre tervezett börtönben egy- és kétszemélyes cellákat alakítottak ki, emellett korszerű higiéniai viszonyokat, megfelelő számú zuhanyzót, mosdót, konyhát, illetve a börtönökben addig működő kápolnák helyett közösségi tereket alakítottak ki.

A polgárháború alatt Ventas férfi börtön lett, ahol a zsúfoltság miatt minőségi romlás következett be, és ambivalens állapotok uralkodtak az önkényes bebörtönzések és szabadlábra helyezések folytán. 1939 március végére a börtön kiürült, majd Franco győzelmét követően új fejezet kezdődött a börtön történetében. Az 500 főre tervezett madridi Ventas börtönben 14000 női foglyot zsúfoltak össze a polgárháborút követő időszakban, emiatt kapta a „Nőraktár” elnevezést. A bebörtönzöttek többsége politikai fogoly volt, akik háromszoros stigmát viseltek: megbélyegzettek voltak női mivoltukban, politikai aktivistaként és ellenzékiként.

A két főre tervezett cellákba akár 12-13 főt is bezsúfoltak, de még így is tömegével helyezték el a nőket a folyosókon, a lépcsőkön, a fürdőkhöz. A túlélők visszaemlékezéseikben embertelen állapotokról beszéltek: a zsúfoltság mellett a higiénia, az ivóvíz teljes hiánya, a napi egyszeri, kevés és rossz minőségű, szinte ehetetlen étel is súlyosbította a bebörtönzöttek helyzetét. A nők életkora a tizenéves kiskorúaktól az egészen idős korú nőig nagyon változó volt. A legidősebbek között voltak közel 90 éves idős asszonyok is. A kiskorúakat együtt helyezték el az öregekkel. A fiatal nők között voltak állapotosak és kisgyermekes anyák. Az embertelen körülmények és az ennek következtében terjedő járványos megbetegedések, mint a tífusz, pestis, himlő és a tuberkulózis leginkább a három év alatti gyermekeket sújtották. A börtönben rendkívül magas volt a gyermekhalandóság. A szülések többnyire orvosi ellátás nélkül zajlottak.

A túlélők közé tartozott Tomasa Cuevas, akit az ifjú kommunisták soraiban

⁴⁰ *Presas de Franco – Las rojas* www.todoslosnombres.org Letöltés időpontja: 5.11.2013

végzett tevékenységéért 1939-ben 30 év börtönre ítélték. 1944-ben feltételesen szabadlábra helyezték, de folytatta illegális pártmunkáját, majd 1945-ben ismét letartóztatták. Több női börtönben is raboskodott. A Franco halálát követő demokratikus átmenet idején interjúkötetet készített az egykori női rabokkal.⁴¹

A Ventas-i börtönben 1939-1944 között kivégzett nők számáról eltérő adatok vannak: 1000-2663 között mozog a számuk. A kivégzettek közül Fernando Hernández Holgado kutatásai alapján összesen 78 személyt sikerült név szerint azonosítani.⁴²

Az egyik letragikusabb epizód a „Tizenhárom Rózsának” nevezett fiatal lányok csoportos kivégzése volt 1939. augusztus 5-én. Többségükben a kommunista párt ifjúsági szervezetének, az Egyesült Szocialista Ifjúságnak (JSUE) az aktivistái voltak. A 13 fiatal lány közül heten még kiskorúak voltak, nem töltötték be a 21. életévüket. (Eredetileg tizennégyen voltak, de a bürokrácia tévedése folytán a 19 éves Antonia Torres Yela nevét Antoniónak írták. Ő sem kerülhette el a sorsát, 1940. február 19-én végezték ki.) A Tizenhárom Rózsa kivégzése egyfajta bosszú volt a diktatúra részéről. 1939 júliusában a vereség után tovább harcoló gerillák megölték Isaac Gabaldán parancsnokot, erre válaszul Franco 13 nőt és 43 férfit végeztetett ki.⁴³

A kivégzések mellett a bántalmazások, a fizikai és pszichológiai kínzás általános gyakorlat volt a börtönökben, ami nem csak a politikai foglyokat érintette, hanem az összes foglyot. A nőkkel szemben alkalmazott legáltalánosabb kínzási módszerek közé tartozott a verés, a rugdosás, a hideg vízben fürdetés, mindazon túl, amit a meztelenségre vetkőztetés és kopaszra borotválás szégyene jelentett. A női börtönök zsúfoltságának legfőbb áldozatai a kisgyerekek és az anyák voltak. Ventas esetében a tarthatatlan állapotok miatt egy idő után az anyákat a gyermekeikkel átszállították egy másik börtönbe, az Alto del Hipodromo börtönbe. 1939-ben itt dolgozott szülésznőként és ápolónőként Trinidad Gallego Prieto, aki először Ventas börtönében raboskodott anyjával és 87 éves nagyanyjával együtt. Onnan szállították át az Alto del Hipodromo börtönbe.⁴⁴

A probléma kezelésére 1940-ben létrehozták a San Isidro Anyabörtönt, ahol anyák és előre haladott állapotú terhes nők raboskodtak. Igazgatója María Topete volt, aki korábban a Ventas-i börtönben dolgozott. Itt az egy évesnél idősebb

⁴¹ Tomasa Cuevas Gutiérrez – Jorge J. Montes Salguero (editor): *Testimonio de mujeres en las cárceles franquistas*. Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses, 2004.

⁴² Fernando Hernández Holgado: *Mujeres encarceladas en la prisión de Ventas: de la República al franquismo, 1931-1941*. Marcial Pons, Madrid, 2003, reseña por Ricard Camil Torres Fabra http://www.nodo50.org/foroporlamemoria/documentos/marcial_pons_feb2004.htm Letöltés ideje: 4.11.2013

⁴³ <http://todoslosrostros.blogspot.hu/2008/07/mujeres-republicanas-presas-de-franco.html> Letöltés ideje: 5.11.2013

⁴⁴ Fernando Hernández Holgado: *La prisión militante: las cárceles franquistas de mujeres de Barcelona y Madrid (1939-1945)*. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid, 2011. 218. o. <http://eprints.ucm.es/13798/1/T33104.pdf>, Letöltés időpontja: 14.01.2014

gyermeket szigorúan elválasztották az édesanyjuktól, mindössze fél óras időtartamokat tölthettek együtt. Az intézkedés célja az volt, hogy megakadályozzák, hogy az anyák megfertőzzék gyermekeiket a „vörös ideológiával”.

1940 márciusában elrendelték, hogy a három évesnél idősebb gyermekek elhagyhatják a börtönt. A gyerekek közül azokat, akiknek nem volt családtagjuk, aki a gondjukat viselte volna, az egyház vette gondozásba. Az egyházi iskolákban pedig, melyek a Franco-rendszer szócsovevei voltak, a szüleik értékrendjével ellentétes értékek mentén nevelték őket.⁴⁵

Munka a börtönökben

A háborút követő években a börtönökbe bezsúfolt óriási embertömeg potenciális munkaerőt jelentett a Franco-rezsim számára. Már 1939-től elkezdték módszeresen kiaknázni a férfi foglyok munkaerejét, a börtönökön belül és kívül egyaránt. Erre a legismertebb példa az Elesetek Völgyében folyó monumentális építkezés volt.

A női munkaerő kiaknázására az 1940-es években néhány börtönben varró-műhelyeket létesítettek. A baszkföldi Saturrarán börtön egyike volt azon keveseknek, ahol már viszonylag korán létrehoztak ilyen szabászatokat, varrodákat. Az itt folyó termelőmunka legfőbb kedvezményezettje az állam mellett a régió néhány kereskedőháza volt. A Ventas-i börtönben csak 1941 elején jelent meg az első szabászati műhely. Itt csak azok a rabok dolgozhattak, akik rövid időtartamú börtönbüntetést kaptak, azaz akiket kevésbé veszélyesnek minősítettek. Ezt ún. bűnbánó munkának nevezték. Ezzel szemben a legerjedtebb tevékenység a börtönhatóság jóváhagyásával folytatott ún. magánvarrás, -kötés volt. A külső kapcsolataikon keresztül a fogva tartottak eladhatták a börtönben varrt vagy kötött ruhákat. Így némi bevételre tettek szert e, hogy eltartsák gyermekeiket és családtagjaikat. Bizonyos esetben a férjüket is, aki szintén börtönben volt, de nem tudott munkát végezni.⁴⁶

Az ellenállás formái

A nők közül sokan a börtönökben is folytatták az illegális pártmunkát. 1939-ben a szervezettség, a szolidaritás nem csupán politikai kérdés, hanem a túlélés feltevéle is volt. Így például az iskolázottabbak segítettek a többieknek a kegyelmi kérvények megírásában. Az 1940-es évek közepén a börtönökben folyó munkát a gerilla mozgalom támogatásárais fölhasználták: a hadseregnek varrt ruhák egy részét kicsempészték a börtönből és eljuttatták a gerillákhoz. – 1944 januárjában két halálra ítélt társukat sikerült kiszöktetni a börtönből.⁴⁷

⁴⁵ <http://todoslosrostros.blogspot.hu/2008/07/mujeres-republicanas-presas-de-franco.html> Letöltés ideje: 5.11.2013

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Fernando Hernández Holgado: *La prisión militante...* 687. o. <http://eprints.ucm.es/13798/1/T33104.pdf>, Letöltés időpontja: 14.01.2014

A legfőbb céljuk azonban az volt, hogy a Franco-rezsim börtöneiben uralkodó állapotokról informálják a nemzetközi nyilvánosságot, illetve tudatosan rögzítsék az eseményeket a történelmi emlékezet számára. A Franco börtöneit megjárt nőknek azonban még sokáig kellett várniuk arra, hogy nyilvánosan beszélhessenek börtönélményeikről. A Franco halálát követő békés demokratikus átmenet zökkenőmentes lebonyolítása érdekében a múlt, a polgárháború és a megtorlás bemutatása a tabuk közé került. Csak a közelmúltban, a Történelmi Emlékezet Törvényének⁴⁸ elfogadásával változott meg a helyzet.

Az ellenállás egyik aktív résztvevője volt Remedios Montero, mozgalmi nevéen „Celia”, aki 2010-ben hunyt el 84 éves korában. A következő szavakkal emlékezett a diktatúra ellen folytatott küzdelmekre: „Fel lehetett-e adni mindent pusztán félelemből annyi igazságtalanság közepette? Mindez csak még több dühöt és még sokkal nagyobb bátorságot adott a harc folytatásához. Folytatni kellett a harcot, hogy újra megszerezhessük mindazokat a jogokat, amelyeket a Köztársaság megadott nekünk a választásokon elért többségi szavazatokkal.”⁴⁹

Összegzés

A reformoknak köszönhetően a nők a második köztársaság éveiben és a polgárháború idején korábban soha nem tapasztalt aktív szerepet játszottak a társadalom és a politika formálásában. Ez az időszak egyfajta reményteljes kezdet volt, ám – visszatekintve – egyfajta zárójeles időszak is a spanyol nők közéleti és társadalmi szerepvállalásának történetében. A polgárháború mintegy felgyorsította a történelmi időt, és lehetővé tette a nők egyre növekvő és aktív szerepvállalását a magánszférában és a közéletben egyaránt, ezzel párhuzamosan számos női szervezet létrejöttét és megerősödését. Éppen ezért a köztársaság oldalán folytatott harc sok nő számára nem csak az újonnan kivívott politikai státusz megőrzéséért vívott harcot jelentette, hanem egy új női identitás megfogalmazásának lehetőségét is.

Ennek okán Franco győzelme egy rövid és reményteljes időszak végét jelentette, egyben a diktatúra „hosszú és sötét éjszakájának” kezdetét. Nem csupán a spanyol köztársasági nők, a háború vesztesei számára, hanem általában a spanyol nők számára, akik a diktatúra négy évtizede alatt nem tapasztalhatták meg mindazokat a változásokat, amelyek a második világháborút követően Európa országainak többségében elindultak a nők társadalmi és politikai helyzetének vonatkozásában.

⁴⁸ *Ley de la Memoria Histórica (Ley 52/2007 de 26 de diciembre)* <http://leymemoria.mjusticia.gob.es/cs/Satellite/LeyMemoria/es/memoria-historica-522007> Letöltés ideje: 30.06.2015

⁴⁹ Ana Aguado: *Memoria de la Guerra Civil e identidades femeninas antifranquistas*. In: *Amnis* 2/2011 (3) 34. o. <https://amnis.revues.org/1508> Letöltés ideje: 15.10.2015

Domány András¹

Bukás után: a lengyel baloldal, 2016

A 2015. október 25-i lengyel parlamenti választáson a baloldal hagyományos pártja, a Baloldali Demokrata Szövetség (SLD) kiesett a törvényhozásból. Ez jó alkalom annak megvizsgálására, hogy 2016 tavaszán hogyan áll a lengyel baloldal, és milyen jövőre számíthat.

Az elemzés előtt érdemes áttekinteni az elmúlt 25 év történetét. Már csak azért is, mert Lengyelországban váratlanul hamar, már 1993-ban demokratikus választást nyert annak az állampártnak az utóda, amely mindössze 12 évvel korábban szükségállapotot vezetett be. Akkor ezeket internáltak, tízezrek kényszerültek migrációba, még a 80-as évek közepén is több száz politikai fogoly volt börtönben – ám a társadalom bizonyos fokig mégis rehabilitálta az utódpártot. Innen jutott el a mostani mélypontra.

Az első három szabad választáson a Lengyel Egyesült Munkáspárt utódjaként 1990 januárjában megalakult A Lengyel Köztársaság Szociáldemokráciája (SdRP), a név utalás az 1900 és 1918 között A Lengyel Királyság Szociáldemokráciája, majd A Lengyel Királyság és Litvánia Szociáldemokráciája néven az orosz birodalom által megszállt területen működött pártra) más kisebb csoportokkal együtt, Baloldali Demokrata Szövetség (SLD) néven indult a választásokon. 1999-től az SLD egységes párttá alakult, ma is az. 2007-ben Baloldaliak és Demokraták (LiD), 2015-ben Egyesült Baloldal (ZL) néven ismét más, kisebb baloldali csoportokkal összefogva állított listákat.

A táblázatban vastagon szedett sorok jelzik azt a két évet, amelyben az SLD kormányra jutott, de mindkét esetben a Lengyel Néppárttal (Parasztpárttal) koalícióban, mert még a 2001-es magas támogatottság sem volt elég az abszolút többséghez.

A lengyel választási törvény szerint általában 5% a bejutási küszöb, de párt-szövetségeknél 8%. 2015-ben az SLD elszámította magát, amikor szövetségben indult. Az 5%-ot önmagában csaknem biztosan elérte volna, mert a szövetség többi kis részvevője aligha hozott 2,55%-nál több plusz szavazatot, de a 8% nem sikerült. Az alig pár hónapja alakult, a választási kampány során tartott tévéviták előtt teljesen ismeretlen Együtt (Razem) nevű új kis baloldali párt viszont (róla később még szólok) a vitákon olyan jól szerepelt, hogy a szavazók 3,62%-át elhódította, de a bejutáshoz ez kevés volt. Így az SLD és szövetségesei 1,1 millió, a két baloldali erő összesen 1,7 millió szavazója parlamenti képviselet nélkül maradt,

¹ A szerző újságíró, Minőségi Újságírást-díjas.

noha az SLD a 2011-es (igaz, már akkor sem fényes) eredményéhez képest alig rontott. Ez vezetett oda, hogy a radikális jobboldali Jog és Igazságosság (PiS) 37,8%-nyi szavazattal abszolút többséghez jutott, és a rendszerváltozás óta elsőként koalíció nélkül alakíthatott kormányt.

év	párt	szavazat	szavazat %	helyezés	részvételi arány %	mandátumszám a 460-ból
1991	SLD mint szövetség	1 344 820	11,99	2.	43,2	60
1993	SLD mint szövetség	2 815 169	20,41	1.	52,1	171
1997	SLD mint szövetség	3 551 224	27,13	2.	47,9	164
2001	SLD mint párt	5 342 519	41,04	1.	46,2	216
2005	SLD mint párt	1 335 257	11,31	4.	40,5	55
2007	LiD szövetség	2 122 981	13,15	3.	53,9	53
2011	SLD mint párt	1 184 303	8,24	5.	48,9	27
2015	Egyesült Baloldal	1 147 102	7,55	5.	50,9	nem jutott be
	Razem	550 349	3,62	8.		nem jutott be

Az Európai Parlament választásakor az SLD mindhárom eddigi alkalommal a Munka Unió (UP) nevű kis párttal közösen indult. Érdekes, hogy a hazai parlamenti választásokhoz képest általában gyengébb volt a támogatottság, noha éppen SLD-kormány idején léphetett be Lengyelország az EU-ba.

év	szavazat	szavazat %	helyezés	részvételi arány %	Mandátum / hányból?
2004	569 311	9,35	5.	20,9	5 / 54
2009	908 765	12,34	3.	24,5	7 / 50
2014	667 319	9,44	3.	23,8	5 / 51

Figyelemre méltó az 1990 vége óta közvetlen köztársasági elnökválasztások táblázata. Baloldali volt az egyetlen olyan államfő, aki két ciklust töltött hivatalában: Aleksander Kwaśniewski, aki ráadásul első alkalommal a legendás egykori Szolidaritás-vezért, Lech Wałęsát győzte le, másodjára pedig már az első fordulóban győzött 12 jelölt között. Erre sem volt példa se előtte, se utána. 2010-ben a mindössze 36 éves akkori SLD-elnök, Grzegorz Napieralski kényszerből ugrott be, mert a párt államfőjelöltje, Jerzy Szmajdzinski, a Miller-kormány volt védelmi minisztere Lech Kaczyński köztársasági elnökkel együtt életét vesztette a 2010. április 10-i szmolenszki repülőszerencsétlenségben. (Ez mellelleg azt is mutatja,

hogy a tragédiának egyáltalán nem csak jobboldali áldozatai voltak, mint ezt a jobboldal megnyilvánulásai sugallják, hiszen a tervezett Katyń-megemlékezésre minden párt képviselői elkísérték az államfőt.) 2015-ben pedig egy téves személyi döntés következtében szerepelt szegyenletesen az SLD: a pártvezetőség által „kitalált” 36 éves történésznő, Magdalena Ogórek ugyanis teljesen alkalmatlannak bizonyult a szerepére. A politikai életben ismeretlen csinos fiatalasszonynak korábban nem volt köze a párthoz, és a kampány kezdete után nem sokkal már megpróbált elhatárolódni az öt indító és kampányát finanszírozó szervezettől. Zavaros nézeteket hirdetett, és megérdemelten kapott alig több mint 2%-nyi szavazatot.

év	Jelölt	I. forduló szavazatok	I. forduló %	helyezés / hány jelölt közül?	II. forduló szavazatok	II. forduló %
1990	Włodzimierz Cimoszewicz (későbbi miniszterelnök)	1 514 025	9,21	4. / 6	nem jutott be	–
1995	Aleksander Kwaśniewski	6 725 670	35,11	1. / 13	9 704 439	51,72
2000	Aleksander Kwaśniewski	9 485 224	53,9	1. / 12	már az I. fordulóban győzött	–
2005	Marek Borowski (volt miniszter és házelnök)	1 544 642	10,33	4. / 12	nem jutott be	–
2010	Grzegorz Napieralski (2008-2011 közti pártelnök)	2 299 870	13,68	3. / 10	nem jutott be	–
2015	Magdalena Ogórek	353 883	2,38	5. / 11	nem jutott be	–

Ennek az évkönyvnek a 2005-ös és a 2012-es kiadásában Inessa Jazsborovszkaja és Nyikolaj Buharin orosz történész részletesen írt a lengyel baloldali csoportok nehezen követhető szervezeti átalakulásairól és kétszeri kormányzásuk tapasztalatairól. Már ők is szóltak azokról az eszmei és morális problémákról, amelyek túlmutattak azon az ismert dilemmán, hogy hogyan építse egy magát szocialistának, szociáldemokratának tartó párt a kapitalizmust egy olyan országban, ahol ezt egy fejletlen kapitalizmust és egy pusztító háborút követő 45 éves – és kudarcos – kitérő után kell megpróbálni. Az SLD 1993-tól tiszteletre méltó módon folytatta a demokratikus jogállam és a magántulajdonon alapuló piacgazdaság 1989-ben elkezdődött kiépítését, de nemigen próbálta elvileg megfogalmazni, hogy mit jelent a baloldaliság az 1990-es vagy 2000-es évek Lengyelországában. Ugyanakkor sok politikusa látványos lelkesedéssel vetette bele magát az üzleti életbe. Visszaélések, korrupciós botrányok kísérték a szocialista kormányzást. Jellemző, hogy a köznyelv a megyei szocialista pártszer-

vezetek vezetőit SLD-báróknak nevezte. A párt hatalomra jutva saját embereit ültette minden hatóság, állami cég élére és egyéb fontos posztokra, nem egyszer érdemes szakemberek helyébe. (Ezt persze más kormánypártok is megtették, de ez csekély mentség.) Eközben pedig nem vette észre, hogy milyen sok elvtelen karrierista fedezte fel magában hirtelen a szocialistát, éppen az említett jó állások valamelyikére számítva. Ez elhomályosította egyebek közt azt a fontos tény, hogy szocialista kormány idején sikerült belépni az Európai Unióba, és Miller miniszterelnök az utolsó pillanatban, az Európai Tanács 2002 végi koppenhágai ülésén jelentős engedményeket tudott kicsikarni országa részére.

Az identitászávarral magyarázható az is, hogy az SLD nem volt képes világos álláspontot kialakítani a katolikus egyház társadalmi-politikai szerepét illetően. Következetlen volt, félt a konfliktustól, és ezért eltúrta a püspöki kar nyíltan alkotmányserőtő fellépéseit is. (Igaz, hogy a már megbukott, ügyvezetőként korlátozott legitimitású Suchocka-kormány által a Szentszékkal az 1993-as választások előtt aláírt konkordátumot az SLD-többségű parlament a teljes négy éves ciklus alatt nem ratifikálta – ez a jobboldali Buzek-kormány időszakára maradt –, de ez volt az egyetlen ilyen nyílt szembekerülés.) Ebben szerepet játszhatott egyrészt az, hogy a baloldali választók jelentős része vallásos és számos társadalmi kérdésben konzervatív, másrészt az, hogy a koalíciós partner, a Parasztpárt az SLD-nél jobboldalibb volt. Ugyanezért nem mertek belevágni a baloldali kormányok olyan fontos, de ideológiai-vallási töltetű társadalmi problémák megoldásába, mint a mesterséges megtermékenyítés vagy az élettársi kapcsolatok jogi rendezése. Ez utóbbinál nem elsősorban a melegekről van szó, hanem arról, hogy ma már a lengyel gyermekek csaknem negyede a katolikus egyház befolyása ellenére házasságon kívül jön a világra, és a szülők helyzetének jogi rendezetlensége sok bajt okoz.

Ugyanakkor szocialista kormány volt az, amely megengedte, hogy a CIA arab foglyokat kínozzon egy titkos lengyelországi börtönben, valószínűleg mind az amerikai, mind a lengyel törvényeket megsértve. Pontosan nem lehet tudni, hogy az ország vezetői mennyire ismerték a részleteket, de a volt kormányfő és a volt köztársasági elnök ellen hazai és nemzetközi büntetőeljárás egyaránt folyik emiatt. Érdekes módon az is az exkommunista Miller volt, aki egy nagy levegőt véve rendezte a Kukliński-ügyet. Ryszard Kukliński ezredes vezérkari tiszt volt, Jaruzelski tábornok bizalmasa – és a CIA ügynöke. 1981 őszén menekítették ki megbízói az országból. A népköztársaság bírósága ezután hazaárulásért halálra ítélte. Ezt az ítéletet ugyan a rendszerváltozás után hatályon kívül helyezték, de a főtiszt teljes jogi és főleg erkölcsi rehabilitálását jó darabig minden kormány elutasította. A jobboldaliak is, személyesen Lech Wałęsa elnök is. Ezt az amerikai kormány erősen rosszalta egy NATO-tagállamtól, hiszen Kukliński végül is a NATO-t segítette. Miller volt az, aki kiharcolta a rehabilitációt.

Az SLD-nek egyébként nem volt szerencséje a vezetőivel. A már többször említett, most 70 éves Leszek Miller tipikus munkáskáder volt, egy gyárból került az ifjúsági, majd a pártapparátusba. A Lengyel Egyesült Munkáspárt utolsó évében

a Politikai Bizottság tagja, a Központi Bizottság titkára volt. 1993 és 1997 között különböző posztokon a kormány tagja, 2001 és 2004 között miniszterelnök. Kezdetül az SLD egyik vezetője, jelentős része volt a párt túlélésében és megerősítésében. Ám miután belebukott a botrányokba, úgy megsértődött, hogy kilépett a pártból, és a 2007-es választáson az Önvédelem nevű radikális parasztmozgalom listáján indult. (Ez nagyjából olyan, mintha Horn Gyula az 1998-as vereség után legközelebb az MSZP helyett a Torgyán-féle kisgazdapárt jelöltségét vállalta volna.) Ám az a párt akkor nem jutott be a parlamentbe. Ezután Miller visszatért az SLD-be, elérte, hogy a 2011-es választáson már újra régi pártjában kapjon befutó helyet, majd szívós munkával megszerezte a frakcióvezetői és visszaszerezte a pártelnöki tisztséget. A 2015 őszi kudarc után természetesen lemondott, de nem lehet biztosra venni, hogy politikai pályafutása véget ért.

Miller helyére 2004-ben két 30 éves fiatal állítottak, akiknek nyilvánvalóan nem lehetett közük az 1989 előtti rendszerhez. Ők azonban nem fiatalították meg a párt szellemét és tagságát, hanem hamarosan egymás ellen fordultak. Wojciech Olejniczak elnök 2008-ban feladta a harcot. Helyére Grzegorz Napieralski addigi főtitkár lépett, de ő sem volt túl eredményes. 2011-ben összekülönbözött a viszzatérő Millerrel, egy fegyelmi eljárás után elhagyta a pártot, és 2015 őszén a jobbközép Polgári Platform – az addigi, de éppen akkor megbukott kormánypárt – jelöltjeként szerzett szenátori mandátumot.

2016 februárjában a teljes tagság véleményezte az elnökjelölteket, majd a két leginkább támogatott között döntött a pártkongresszus. Az immár parlamenten kívüli SLD élére 428:305 szavazataránnyal az 56 éves Włodzimierz Czarzasty került. Új arcnak aligha nevezhető, hiszen évtizedek óta a párt másodvonalának fontos embere volt, de ennél nagyobb baj, hogy kapcsolatban állt több zavaros, homályos ügygel és belső intrikával. Az egyik legfontosabb lengyel város, Poznań SLD-vezetője az elnökválasztás után azonnal kilépett a pártból, mondván: nem hajlandó olyan szervezetben dolgozni, amelynek az elnökével szégyell együtt mutatkozni. Az is igaz azonban, hogy a 170 tagú helyi szervezetből csak hatan követték, és nincs hír arról, hogy más megyékben hasonló mozgás zajlott volna. Az SLD-nek továbbra is van 30 000 tagja, infrastruktúrája, költségvetési támogatása, tehát temetni korai lenne.

Már a legutóbbi választások előtt nem tettek jót az SLD-nek azok a pletykák, hogy a jobbközép kormánypárttal szemben hajlandó lenne együttműködni a radikálisan jobboldali, akkor még ellenzéki Jog és Igazságosság párttal (PiS). Ezt ugyan mindkét részről rutinszerű cáfolatok követték, de a PiS heves antikommunizmusa ellenére azért nem látszott lehetetlennek, mert az antiliberalizmus merült fel közös alapként. 2016 elején is elhangzottak SLD-politikusoktól olyan bírálatok Merkel kancellárral szemben és olyan, az alkotmányvétségeket bagatelizáló kijelentések, amelyek furcsán összecsengtek az immár kormánypárttal és az alkotmányos alapintézmények szétverésén dolgozó PiS álláspontjával.

Hasonló a helyzet a már említett Razem (Együtt) nevű új kis baloldali párttal. Alig négy hónappal megalapítása után figyelemre méltó eredményt ért el,

ami a mandátumszerzéshez ugyan nem volt elég, de ahhoz igen, hogy a következő ciklusban költségvetési támogatás járjon. 2016-ban például 3 millió zloty, ami e sorok írásakor körülbelül 225 millió forintnak felel meg. Tehát van miből elkezdeni a párt felépítését. A Razem, amelynek kollektív vezetőségén belül a legfontosabb személy a 37 éves Adrian Zandberg történész, magát a görög Szirizához, a spanyol Podemoshoz és a brit Munkáspárt új elnökének, Jeremy Corbynnek az irányzatához hasonlítja. Szolidárisabb szociálpolitikát követel, hat jövedelemadókulcsot (legfelül 75% elvonással, ugyanakkor alul szélesebb adómentes sávval), 35 órás munkahetet, több és komolyan vett szakszervezeti jogot, szociális lakásépítést. Ez azonban tőke- és vállalkozás-ellenességgel párosul. A párt jobbközép és liberális bírálói joggal vetik a szemére, hogy retorikája időnként a szélsőjobbéval érintkezik: hajlamos például egészében elvetni az elmúlt 25 évet is, és a rendszerváltozás, a piacgazdaságra történt áttérés társadalmi-gazdasági következményeit ugyanolyan bűnként kezelni, mint a kommunista időszakét. A nép a Razem szerint 1990 után is jogfosztott maradt, a „liberális szabadság” nem sokat ér. „A bukott Polgári Platformot” (PO) és a kormányzó PiS-t egyformán ellenségesen kezelik, figyelmen kívül hagyva, hogy a PO minden hibája és az övéktől eltérő filozófiája ellenére mégiscsak demokratikusan és alkotmányosan kormányzott. Emiatt a PO jogos kormányellenes bírálatait sem hajlandók támogatni, mondván, hogy a PO lejáratta magát, hiteltelen, amit mond. Az pedig végképp rosszul hangzik, amikor a kormány apologetáihoz hasonlóan a Razem-politikusok is nagyvárosi elit értelmiségiek mozgolódásaként kicsinylik le a demokráciavédő tömegtüntetéseket, és az Alkotmánybíróság megbénítására azt mondják, hogy ez az egyszerű embereket nem érdekli, mert őket a megélhetés foglalkoztatja. Közben pedig az ő támogatóik is elsősorban fiatal városi értelmiségiek. Igaz, ez utóbbi kérdésben 2016 márciusában helyesbített a párt: nagy tüntetések szervezésében vett részt azt követelve, hogy a kormány tegye közzé – és ezzel engedje hatályba lépni – az Alkotmánybíróságnak a saját magáról szóló törvénymódosítást alkotmányellenesnek nyilvánító határozatát.

Hogy a Razemből mi lesz, még nehéz megítélni. Ugyanezt mondhatom a még bizonytalanabb további baloldali próbálkozásokról. Bár az SLD az őszi kudarc után megszűntnek nyilvánította a néhány ilyen csoporttal létrehozott Egyesült Baloldal nevű formációt, annak egyes vezetői azt az SLD nélkül, sőt ellenében is folytatni kívánják. Legfontosabb személyiségük a 41 éves Barbara Nowacka informatikus mérnök, a 2015-ös közös baloldali lista egyik arca. (Édesanyja egy korábbi szocialista kormány miniszterelnök-helyettese volt, és ő is a szmolenszki légibalesetben vesztette életét.) Ők egyelőre csak egyesületet alakítottak, pénzüik nincs, és bár Nowacka őszel sokan szimpatikus volt, kétséges, hogy képesek lesznek-e érdemi munkát végezni.

Barbara Nowacka

Érdekes kérdés, hogy lesz-e még valamilyen szerepe Aleksander Kwaśniewski volt köztársasági elnöknek. Ő tíz évi államfői működés és több mint tíz évi „nyugállomány” után még mindig csak 62 éves, és elég népszerű. Az elmúlt években láthatóan kereste a helyét. Allítólag szóba került – bár valószínűleg főleg ő hozta szóba önmagát – olyan fontos nemzetközi tisztségek kapcsán, mint az ENSZ vagy a NATO főtitkára, a NOB elnöke. Ezekből azonban semmi sem lett. Viszonyát a baloldallal bonyolította, hogy 1995 és 2005 között államfőként – hol jobb-, hol baloldali többségű parlamenttel és kormánnyal együttműködve – kapcsolatuk lazult. Ennek részben taktikai oka volt, de el kell ismerni, hogy Kwaśniewski komolyabban vette a köztársasági elnök pártok fölött állását, mint utódai, különösen Lech Kaczyński és 2015 nyara óta Andrzej Duda. Ez feszültségeket okozott. Miller és Kwaśniewski kapcsolatát az előbbi egyszer úgy jellemezte – és ez szinte szállóigévé vált –, hogy „érdes férfibarátság”, vagy másképp lefordítva „férfibarátság súrlódásokkal”. A 2014-es európai parlamenti választások előtt a volt elnök a nevét adta az SLD-vel szemben egy „Európa Plusz” nevű egyesülethez, bár nem végzett benne aktív munkát. Ez a több kis baloldali csoportot és a parlamentben 2011-2015 között jelen volt, szélsőbaloldali és radikálisan liberális vonásokat egyaránt mutató Palikot-mozgalmat összefogó szervezet, amelyhez az SLD nem volt hajlandó csatlakozni, mindössze 3,58%-nyi szavazatot kapott, tehát nem szerzett mandátumot. A volt államfő mintha elkedvetlenedett volna, a 2015-ös választás óta nem kezdeményezett semmit.

2010-ben Kwaśniewski tagja lett Nurszultan Nazarbajev kazah elnök „független nemzetközi tanácsadó testületének”, olyan ismert politikusokkal együtt, mint Tony Blair volt brit munkáspárti és Alfred Gusenbauer volt osztrák szociáldemokrata kormányfő, vagy a kereszténydemokrata Horst Köhler korábbi német szövetségi államfő. Amikor a volt lengyel elnök szemére vetették, hogy egy véreskező és korrupt diktátortól fogad el euró-százazreket, és még dicséri is külföldi lapokban, azt válaszolta, hogy a testület az ország modernizálására és éppen a demokratikusabb kormányzásra igyekszik rávenni Nazarbajevet.

Egészében véve tehát 2016 tavaszán nem látszik olyan reményteljes személyiség vagy szervezet, akitől, illetve amelytől a baloldal újjáéledését és egy majdani választáson újra kormányra kerülését lehetne remélni.

Juhász József¹

Az új baloldal a délszláv térségben

2008 fordulópontnak számít a poszt-jugoszláv államok baloldali pártjainak és mozgalmainak történetében is. Addig a baloldali politikai teret szinte kizárólag az egykori Jugoszláv Kommunista Szövetségnek a rendszerváltást lényegében elfogadó utódpartjai töltötték meg; az a néhány kisebb egyéb szervezet, amely kezdetben a baloldalra próbálta pozicionálni önmagát, pl. a Szlovén Szociáldemokrata Szövetség, hamar jobbra tolódott, másokkal fuzionált, vagy egyszerűen jelentéktelen maradt. A szociáldemokrata vagy szocialista nevet felvevő, új formájukban 1990-92-ben megalakult JKSZ-utódpartok tudomásul vették a kapitalista berendezkedést és a polgári társadalom balközép pártjainak alapállását vették fel (ez a folyamat a szerb és montenegrói utódpartokat is jellemezte, bár a többihez képest lassabban). Az 1990-es éveket többnyire ellenzékben töltötték (itt ismét kivételként kell szólnunk a szerb és montenegrói pártokról, amelyek hatalmon maradásának azonban nem volt sok köze – a gyakran amúgy is csak retorikai – baloldaliságuknak), 2000 után viszont többször kormányra kerültek különböző koalíciók tagjaként, sőt vezető pártjaként.

Ameddig a gazdasági-társadalmi átalakulások és a sokat emlegetett „európai perspektíva” ígéretesek voltak, addig ez a szociáldemokrata attitűd képes volt lefedni a baloldal felé orientálódó rétegek és szavazók igényeit, sőt alternatívája lehetett a 90-es évek nacionalista örületének. 2008-tól azonban változott a helyzet. A rekapitalizációnak persze kezdettől voltak vesztesei, de az 1990-es években a nagy társadalmi traumát mégsem magának a rendszerváltásnak a negatívumai, hanem a háborúk jelentették. Azt követően pedig a térség 2008-ig kifejezetten dinamikus gazdasági növekedést, újjáépítési periódust élt meg, s politikai és társadalmi tekintetben is számos pozitív fejlemény történt (gondoljunk pl. a regionális államközi viszonyok enyhülésére vagy az uniós vízummentességre – ezt 2010-re Koszovó kivételével mindegyik utódállam megkapta –, amely az egykori jugoszláv világútlevélhez szokott lakosság számára igen fontos volt). A pénzügyi világválság azonban villámgyorsan elérte a térséget és véget vetett a viszonylag jó éveknek. Jellemző, hogy a gazdasági növekedés az azóta eltelt nyolc év alatt sem tért vissza (legfeljebb egy-egy évben minimálisan, pl. Horvátországban olyankor, amikor alacsony olaj-importárral és magas turisztikai bevétellel számolhatnak), a munkanélküliség a 2010-es évek elején sosem látott magasságokba emelkedett (15-45 %, ami a háborús évektől eltekintve a legrosszabb mutató, s még maga-

¹ A szerző az ELTE BTK tanszékvezető egyetemi docense, Évkönyvünk szerkesztőbizottságának tagja.

sabdra becsülik a fiatalkori munkanélküliséget), s mind az állam, mind a lakosság eladósodása megugrott. A szegénység növekedése, a társadalmi perspektívák beszűkülése kritikusabbá tette az embereket az egész tranzíció és annak „vezérlő eszméje”, a neoliberalizmus iránt, sőt számos olyan kérdésben is, pl. a politikai elit korruptségát illetően, amelyek korábban is jelen voltak, talán nem is kisebb mértékben, de a „jobb években” kevésbé ingerelték a társadalmat. Megkérdőjeleződött, ami addig axióma volt, hogy ti. nincs alternatívája a rekapitalizációnak, privatizációnak, euroatlanti integrációnak, neoliberális társadalom- és gazdaságfilozófiának. Mindez megrengette az egész pártrendszert és politikai viharokhoz vezetett: a radikális politizálás erősödéséhez, az előrehozott választások elszaporodásához, korábban ciklusokon át befolyásos pártok és politikusok megroppanásához és/vagy eltűnéséhez.

Ebben a helyzetben a baloldalon is új szereplők jelentek meg. Az újfajta elégedetlenség lefedésére ugyanis a szociáldemokrata attitűd már kevésbé volt alkalmas, mivel a polgári balközépen állva az újkapitalizmusnak, a neoliberális eszméknek, az egész sikertelen (vagy annak látott) rendszerváltásnak csak a soft kritikáját adhatta. A társadalomban felgyülemlett protest-hangulat az Occupy-mozgalomhoz, Syrizához, Podemoshoz hasonló, sőt azokat kifejezetten mintának tekintő új politikai szereplők megjelenéséhez vezetett.² Nem az 1960-as évek újbaloldalának az újjászületéséről van szó tehát (bizonyos hasonlóságok ellenére), hanem olyan csoportok, szervezetek fellépéséről, amelyek radikális rendszerkritikával illetik a mai neokapitalista-globalista világot, magukat ha nem is baloldaliként, de semmiképp sem jobboldaliként határozzák meg, elutasítják a „régit” baloldalt (vagyis a „valódi baloldaliságát elvesztő” JKSZ-utód szociáldemokráciát, amelyet az elhasználdott és korrump establishment részének tartanak), s amelyek számos kérdésben azonos vagy egymáshoz közelálló nézeteket vallanak. Ezeket nem könnyű csokorba gyűjteni, de a legfőbb közös sajátosságokként – nagy általánosságban, Igor Štiks tanulmánya alapján³ – a következők emelhetők ki: a társadalmi leépüléshez vezető, korrupcióval összefonódó privatizáció elvetése, felülvizsgálatának követelése (ami egyes csoportoknál kifejezetten antikapitalista ideológián alapul, másoknál inkább valamiféle demokratikus-humanizált kapitalizmus eszményén); nem mindenféle, de a multinacionális tőke által vezérelt globalizáció elutasítása (ennek keretében egyfajta soft EU-ellenesség); a közszolgálatok (oktatás, egészségügy) piacosításának elvetése; a közvetlen

² Itt máris szögezzük le, hogy a protest-hangulat nem kizárólag az új baloldal megjelenésében nyilvánult meg! De bizonyos értelemben elmondhatjuk, hogy 2008 után a térség „politikai időszámítása” inkább a dél-európai és latin-amerikai eseményekre emlékeztetett, nem a keletközép-európaiakra. Mivel a szélsőjobboldal és a nacionalizmus nemrég már tetőzött a régióban, 2008 után kevésbé volt jellemző a Jobbikhoz, a Mi Szlovákiánkhoz, a bolgár Atakához stb. hasonló szélsőjobboldali radikalizmus erősödése (de van rá példa, lásd a szerb Dveri parlamentbe jutását), miközben a szlovén Egyesült Baloldalhoz (lásd később) hasonló erejű radikális baloldali párt a mi térségünkben nincs.

³ Štiks, Igor: “New Left” in the Post-Yugoslav Space: Issues, Sites, and Forms. In: *Socialism and Democracy*, Vol. 29, No. 3 (2015), pp. 135-146 (<http://dx.doi.org/10.1080/08854300.2015.1089094>).

demokrácia és a civil társadalmi aktivitás preferálása a „pártokrácia” helyett; a nacionalizmus, a militarizmus és a társadalmi diszkrimináció (legyen az nemi, szociális, életmódbeli) elvetése; a környezetvédelem és az ökológiai értékek hangsúlyozása.

Az új baloldal tiltakozó akciók, ideológiai és szellemi közösségek, folyóiratok és honlapok⁴, tudományos rendezvények⁵, majd – egy-két év elteltével – pártalapítások formájában öltött testet. Az első olyan komoly baloldali (pontosabban mint ilyenkor lenni szokott, mindenféle, de jobbra valóban az új baloldal jelszavaival operáló) tiltakozó akció, amely nagyobb létszámot mozgató meg és valódi médiafigyelmet keltett, a 2009. tavaszi zágrábi egyetem-foglalás volt. Akkor a zágrábi független diákmozgalom egy hónapra megszállta a Bölcsészettudományi Kart, tiltakozva a felsőoktatás piacosítása és kommercializációja ellen. Az akció más horvát felsőoktatási intézményekre is áterjedt és az ősszel egy rövid időre megismétlődött. Ugyancsak 2009-ben jelent meg a Jog a városhoz mozgalom, szintén Zágrábban, amely a városi terek, zöldterületek védelmében, nagyberuházóknak való kiárusítása ellen szervezett tiltakozásokat: aláírásgyűjtést, tüntetést, városvédő sétákat. Ez a kezdeményezés is követőkre talált, Horvátországon kívül is: Belgrádban pl. 2015-ben polgári kezdeményezés indult a Szávnál arab emigrációs tőkéből felhúzni tervezett új városrész terveit ellen.⁶ 2012 novemberében kirobbant az ún. „szlovén felkelés”, egy korrupció-ellenes tüntetés-sorozat, elsőként Mariborban a polgármester ellen, majd más városokban, így Ljubljánban is, időnként 15-20 ezres tömeget megmozgatva, ami egy kétmillió országban és annak háromszáz ezres fővárosában egyáltalán nem kevés. A hónapokon át ismétlődő tüntetések megrengették az egész szlovén elitet, több politikus lemondásra kényszerült, ill. bíróságra került, ahol el is ítélték. 2014 tavaszán a Tuzlából február elején megindult bosznia-hercegovinai tiltakozások keltettek nagy figyelmet.⁷ Régóta késő bérük kifizetését követelő munkások összecsaptak a rendőrséggel, majd a tiltakozások több hónapos országos akció-sorozattá váltak, több középület felgyújtásához vezettek, s a „szlovén felkeléshez” hasonlóan hamar feltűntek a követelések között a radikális antikapitalista jelszavak. Az is figyelemre méltó, hogy a háború óta most először szorították háttérbe a szociális kérdések az etnikai alapú politizálást (igaz, a tüntetések főképp Bosznia-Hercegovina bosnyák részén terjedtek el, a horvát és főleg a szerb részeken kevésbé – sőt a tüntetőkkel való szolidaritás is nagyobb volt Szerbiában és Horvátországban, mint Bosznia-Hercegovina szerb vagy horvát részein). 2015 nyarán a tiltakozóhullám tovagör-

⁴ Kiemelendő ezek közül a zágrábi, de tematikájával, szerzőgárdájával az egész poszt-jugoszláv térséget átfogó Novi Plamen (Új láng – 2007-15 között folyóiratként is megjelent, azóta csak weboldalként: <http://www.noviplamen.org/>).

⁵ A Pulai Egyetem pl. otthont ad egy, a szocializmus történeti és elméleti kérdéseivel foglalkozó konferencia-sorozatnak (<http://unipu.hr/index.php?id=ckpis&L=0%252F>)

⁶ A kezdeményezés honlapja <https://nedavimobeograd.wordpress.com/>.

⁷ Az eseményekről lásd: News, statements and documents about protest in BH. (<https://bhprotestfiles.wordpress.com/page/3/> - ut. letöltés 2016.09.18.)

dült Macedóniába. A szegénység, a korrupció és a jobboldali VMRO-kormány lehallgatási botránya (az ellenzék szerint mintegy 20 ezer politikust, újságíró, közéleti szereplőt hallgattak le – 20 ezret egy alig kétmillió országban!) miatt tüntető, előrehozott választásokat követelő mozgalom elérte fő célját: a kormány lemondott és (jelen állás szerint, mert a dátumot már többször elhalasztották) december 11-én megtartják a választásokat.⁸

Ezek a tiltakozó akciók, mozgalmak, szellemi közösségek lettek a melegágyai azoknak a politikai kezdeményezéseinek, amelyek az új baloldal párttá válását, választásokon való indulását célozták meg. Közülük a legfontosabb a szlovén Egyesült Baloldal (Združena levica, ZL)⁹, amely 2014-ben három kis baloldali és ökológiai párt választási szövetségként jött létre (Demokratikus Munkaspárt, Szlovénia Fenntartható Fejlődéséért, Kezdeményezés a Demokratikus Szocializmusért – ez utóbbi a koalíció magja). A párt sok tagja aktív részese volt a 2012-13-as tüntetéseknek. Vezetőjének egy fiatal politológus, az 1987-ben született Luka Mesec tekinthető, bár formailag csak az egyik tagpárt (Kezdeményezés a Demokratikus Szocializmusért) koordinátori funkcióját tölti be. A ZL-t az emeli ki a délszláv térség hasonló politikai szervezetei közül, hogy mind a napi-politikai tevékenységében, mind teoretikus értelemben a legkövetkezetesebben képviseli az új, rendszerkritikus baloldali álláspontot, többek között, nem is utolsó sorban, a marxista elméleti tradícióra támaszkodva. Társadalomképét markáns antikapitalizmus, ökogizmus és éles neoliberalizmus-ellenesség jellemzi, külpolitikailag antiimperialista, demokrácia-felfogását illetően a közvetlen demokrácia híve. A párt elismeri a régi, titoista szocializmus bizonyos értékeit, amelytől ugyanakkor el is határolódik: demokratikus szocialista tömörülésként elutasítja annak antidemokratikus jellegét. Az európai integrációt nem veti el, de a soft-euroszkepszis jegyében bírálja annak elitista és bürokratikus karakterét. A párt 2014-ben az EP-választáson 5,5 %-ot ért el, ami a Szlovéniára jutó kevés európa-parlamenti mandátum miatt nem volt elegendő egyetlen képviselői helyhez sem, ám a két hónappal későbbi előrehozott parlamenti választásokon a voksok 6 %-ával már hat mandátumot szereztek meg a 90-ből. A párt a parlamentben – saját meghatározása szerint – konstruktív, de radikális ellenzékként politizál.

A 2011-es parlamenti választások óta Horvátországban is megfigyelhető a régi, „bevett” pártokkal szembeni protest-szavazatok növekedése, ám ez a protest-potenciál választásról választásra „vándorol”, keresi a helyét, rendre más-más (és nem feltétlenül baloldali¹⁰) párt támogatásában testesül meg. 2011-ben

⁸ Ez nem csupán az új baloldal „érdeme”, mert az előrehozott választásokat az egész ellenzék követelte, sőt a tüntetések fő szervezője a „régiből” SDSM (Macedón Szociáldemokrata Szövetség) volt.

⁹ A ZL honlapja: <http://www.zdruzena-levica.si/>.

¹⁰ Az eddigi legsikeresebb, s magát valamifajta „Horvátország megújításáért létrejött pragmatikus reformszövetségként” felfogó protest-párt, a Most (Híd) pl. gazdasági tekintetben a piacot és a helyi (horvát) vállalkozásokat támogató liberalizmust képviseli, politikai kérdésekben az olcsó és hatékony állam jelszavával operál (korrupció elleni harc, magas állami fizetések csökkentése, he-

ez a protest-hangulat juttatta a parlamentbe Dragutin Lesar egy évvel korábban alapított Munkapártját (Laburisti, 5,1 %, 6 mandátum a 151-ből). A párt egyfajta trade-unionista munkásérdekvédelmi szervezetként lépett fel, nem mutatva különösebb érdeklődést az ideológiák és nagy társadalmi alternatívák iránt, s azóta gyakorlatilag eltűnt. A 2014-es EP-választáson egy korábbi szociáldemokrata politikus, Mirela Holy (2011-2012 közötti környezetvédelmi miniszter) újonnan létrehozott Horvátország Fenntartható Fejlődéséért (ORaH) nevű pártja aratott meglepő sikert (9,4 %) és szerzett egy európa-parlamentari mandátumot. Az ökológiai és baloldali jelszavakat kombináló ORaH azonban egyetlen siker után éppúgy eljelentéktelenedett, mint a Munkapárt: a 2015-ös és 2016-os szaborválasztásokon egyaránt elbukott. A harmadik említésre méltó kezdeményezés a Živi zid (Élőlánc), amely 2014-ben alakult az erőszakos kilakoltatások elleni tiltakozó mozgalomból. Tipikus jelszavai az antiglobalizmus, a banktöke- és elitellenesség, a korrupció elleni fellépés, euroszkepticizmus, az amerikai hegemonát és a NATO-t elutasító antiimperializmus, a szociális biztonság megteremtése, a privatizáció felülvizsgálata, a nacionalizmus elutasítása. Vezetője egy Luka Mesec-hoz hasonló korú fiatal, az 1990-ben született Ivan Vilibor Sinčić (bár hivatalosan az ZL-hez hasonlóan a Živi zid-ben is kollektív vezetés van, és Sinčić csak a négy társelnök egyike), aki a legutóbbi elnökválasztás első fordulójában, 2014 decemberében meglepően sok szavazatot, 16,4 %-ot kapott. A párt az azóta megtartott mindkét parlamenti választáson bejutott a Száborba, legutóbb (2016. szeptember 11.) 6,5 % szavazattal és nyolc mandátummal. Ez Horvátországban, ahol a választási rendszer sajátosságai miatt 2-3 %-os támogatottságú törpepártok vagy regionális szervezetek is tudnak 2-3 mandátumot szerezni, már-már középpárti méretet jelent. Meg kell azonban jegyezni, hogy a Živi zid nem tekinthető egyértelműen az új baloldal részének. Maga is igyekszik a „rég, meghaladott baljobb felosztáson” átlépő szervezetként politizálni, s sokan ennek alapján centrista szervezetnek látják, mások pedig inkább egy kiforratlan, kissé zavaros, populista, a szó negatív értelmében vett anarchisztikus szociális tiltakozó mozgalomnak, amelyet egy manipulálható fiatalember mögé bújт személyek mozgatnak.¹¹ Jelszavai, követelései (legalább egy része) alapján azonban mindenképp helye van egy baloldaltól szóló összefoglalóban.

Az új baloldal körébe sorolható többi szervezet (pl. Radnička fronta /Horvátország/, Levi samit Srbije, Levica Srbije)¹² eddig a parlamenti küszöb közelébe sem jutott. Meg kell említeni viszont a koszovói Vetëvendosje! (Önrendelkezést!) nevű pártot, amely az új baloldal palettáján bizonyos fokig (bár más okokból) a Živi zid-hez hasonló „kakukktójás”, határeset, de véleményem szerint oda sorolható – legalábbis ha a délszláv térséget tágan értelmezve Koszovót is bevonjuk

lyi önállóság), világnézeti kérdésekben pedig inkább konzervatív álláspontokat vall (<http://most-nl.com/>). Lásd még az 1. jegyzetet.

¹¹ Az említett szervezetek honlapjai: <http://www.laburisti.hr/>, <https://orah.hr/>, <http://www.zivizid.hr/>.

¹² Honlapjaik: <https://www.radnickafronta.hr/>, <http://levisamitsrbije.org/>, <http://levicasrbije.rs/>.

az áttekintésünkbe. A párt a legutóbbi, 2014 júniusi választásokon 13,6%-ot kapott és ezzel a 120 fős koszovói parlament harmadik legerősebb (és legnagyobb ellenzéki) frakcióját hozhatta létre 16 képviselővel. A 2004-ben Albin Kurti által alapított, jelenleg Visar Ymeri által vezetett párt a megalakulása óta több kis baloldali és/vagy nacionalista csoportot magába olvasztott, s gyakran él az erőszakos utcai demonstrációk eszközével. A pártot ideológiája, gazdaságpolitikai és szociális preferenciái alapján baloldalinak mondhatjuk (ellenzi a privatizációt, élesen elit- és korrupció-ellenes, társadalomképe egalitárius), ugyanakkor erős benne az albán nacionalizmus: célja a két albán állam egyesítése, s ellenséges a Koszovót „még mindig korlátozás alatt tartó” nemzetközi szervezetek és a koszovói szerbség iránt. A politikai életben való tartós jelenlétét és viszonylag nagy szavazótáborát legalább annyira köszönheti nacionalizmusának, mint szociális értelemben vett baloldaliságának.¹³

Végül felmerül a kérdés, hogy a délszláv új baloldalt illetően mennyire beszélhetünk valóban tartós új trendről? Mennyire lesznek képesek ezek a pártok akár csak a Syrízához vagy a Podemoshoz hasonló befolyásra szert tenni saját országaik politikai színterén? Mint láthattuk, legalábbis egyelőre kicsi, diffúz, zömmel parlamenten kívüli aktorokról van szó, amelyek hamar eltűnhetnek a politikai süllyesztőben – azt azonban már most elmondhatjuk, hogy új kérdéseket tűztek a politika napirendjére, rámutattak a 2008 utáni, sőt az egész 1989-1991 utáni periódus negatív aspektusaira, amivel hozzájárulhatnak azok korrekciójához is.¹⁴

¹³ <http://www.vetevendosje.org/> A pártnak van albániai testvérszervezete is, de nem számít jelentős tényezőnek.

¹⁴ A téma szakirodalmából lásd még Horvat, Srećko – Štikis, Igor (eds.): *Welcome to the Desert of Post-socialism: Radical Politics after Yugoslavia*. London – New York 2015, Verso; Kanzleiter, Boris – Tomić, Đorđe: Die Linke im post-jugoslawischen Raum. In: Daiber, Birgit – Hildebrandt, Cornelia – Striethorst, Anna (Hg.): *Von Revolution bis Koalition – Linke Parteien in Europa*. Fünfundzwanzig Länderberichte. Materialien zur europapolitischen Bildung. Berlin – Brüssel 2011, Rosa-Luxemburg-Stiftung, s. 242-255. (http://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/sonst_publicationen/Left_in_Europe-25_Beitraege-online.pdf - ut. letöltés 2016.09.09).

Kurt Pätzold¹

Az utolsó szolgálat. 1933 június–július: a német polgári pártok önfeloszlatása²

Amióta a német államok egyenként és fokozatosan felszámolták a hűbéri állapotokat, kezdtek polgári társaságokat létrehozni, alkotmányokat szerkeszteni és kibocsátani, rögzítették állampolgáraik polgárjogait. Köröket, egyesületeket, majd pártokat is alakítottak. Ezekben olyan emberek tömörültek, akiknek azonos vagy hasonló érdekeik voltak, vagy legalábbis ezt hitték, és ezekért nyilvánosan föl akartak lépni. Miután a gyűlésezést engedélyezték, vagy kiharcolták, résztvevőik több-kevesebb befolyásra tettek szert a kormányokra, és ezek ügyeire, muszáj volt rendezni ennek a jogi kereteit. A polgárok aktív és passzív szavazójoghoz jutottak. Ez után politikai összejövetelek kezdődtek, hogy híveik szavazatait összegyűjtsék, és ezáltal minél több, jogaikért fellépő érdekvédőt delegálhassanak a választott döntéshozó szervekbe; ez utóbbiakban egymástól eltérő politikai, gazdasági és művelődési elgondolásokat vitassanak meg, majd amikor szavazásra került a sor, ezekről döntöttek is.

Mivel a választójog egyenlőtlen volt, hiszen a nőket eleve kizárták, s mert a dolgozó rétegek – például a Porosz Királyságban – szavazataik csekély súlya miatt hátrányt szenvedtek, az uralkodó gazdasági, politikai és kulturális körök ezzel a helyzettel jól meg is voltak. Másként alakult azonban a helyzet, amikor az állampolgárok egyenlőtlen kezelése tovább már nem volt fenntartható. A nagybirtok és a nagypolgárság képviselői a döntésekre hivatott szervekben már nem voltak „maguk között”, uralkodó szerepüket egyre inkább fenyegetve érezték. A munkás- és kispolgári rétegek képviselői megjelentek a parlamenti testületekben. Amikor azután számuk és befolyásuk már számottevő lett, és komolyan veszélyeztette az uralkodó erők pozícióit, Otto von Bismarck birodalmi kancellárnak 1878-ban az a kiútnak vélt ötlete támadt, hogy pártjukat azonnali hatállyal betiltsa, anélkül, hogy a birodalmi alkotmányban a férfiaknak már biztosított választójogot ismét beszüntethette volna. Így a szociáldemokratákat (más elnevezésekkel) nem tudta kitessekelni a parlamentből. A „szocialista törvény” viszont – mint ismert – tizenkét év múltán teljes kudarccal végződött, amely egyszersmind a kancellár bukását is jelentette.

¹ Kurt Pätzold (1930-2016) német történész, a fasiszmus és az antiszemitizmus kutatója, a berlini Humboldt Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára. 1992-es elbocsátását szakmai körökben botrányosnak ítélték.

² A cikk eredetileg a *Junge Welt* folyóirat 2013. június 27-i számában jelent meg.

1890-től a német történelemben háború és béke, forradalom és ellenforradalom váltották egymást. A monarchiából köztársaság lett. Ennek során a pártok szerepét többé nem lehetett elvitatni. Az 1919 tavaszán Weimarban elfogadott alkotmány jóval szélesebb jogkört biztosított a pártoknak, mint 1871-ben a császárságé.

Az áttérés során a polgári pártok – a katolikus Centrum kivételével – megváltoztatták a nevüket. S bár magukat „nemzeti liberálisként”, „német nemzeti konzervatívként” jelenítették meg, egyaránt messzemenően a múlthoz tartoztak, noha nem váltak levegővé. Számos tisztségviselőjük, tagjaik jelentős része az újonnan alakult pártképződményekben keresett és talált helyet magának, illetve ezek bábójának, keresztapáinak a szerepét játszotta. Két párt a toborzás elősegítésére alkalmasnak látszó *néppárt* nevet vette föl, amelyet mindmáig használnak, még ha ez nevükben közvetlenül nem is szerepel, annál inkább használják törekvéseik jelölésére. Még senki sem akart közülük honoratior- vagy osztálypárt lenni. 1918–1919-ben ezek az „újak” németiségüket domborították ki. Mint németek és *demokraták*, németek és *nemzetiek*, németek és *néppártiak* mutatkoztak be. Csak a Német Nemzeti Néppárt (DNVP), amely a pártspektrumban a jobboldalnak is a szélén helyezkedett el, lépett föl eleinte a monarchia visszaállításáért. Ehhez azonban képtelen volt híveket toborozni. A kormányzó nemesi dinasztiák kora visszavonhatatlanul letűnt.

Német és *szociális* egyedül a szociáldemokrácia (SPD) maradt, amely továbbra is régi nevéen vett részt a köztársasági politika belharcaiban. Ebben azonban vetélytársai támadtak: néhány éven át Németország Független Szociáldemokrata Pártja (USPD), illetve tartósabban az 1918 decemberében alakult Németország Kommunista Pártja (KPD). Miután a forradalom hajtóerői a Német Birodalomban kifulladásra, a német polgárság társadalmát és köztársaságát immár mi sem fenyegette. Az a kísérlet, hogy 1920-ban helyükre katonai diktatúrát állítsanak, éppúgy kudarcot vallott, mint a baloldal politikai és katonai akciói, amelyekkel 1921-ben, majd 1923-ban béklyóiból kiemelni vélte magát. Szólni sem érdemes a nacionalisták és a fasiszták Münchenre korlátozódott, Hitler és Ludendorff vezette puccskísérletéről.

A munkáspártoknak a Weimari Köztársaság egyetlen időszakában sem volt esélye arra, hogy választási győzelem útján kormányhatalomhoz jussanak. Kizárólag az első, 1920. június 6-i Reichstag-választáson értek el összesen 42 %-os szavazatarányt, amelyet egyetlen későbbi alkalommal sem tudtak megismételni. Ily módon sohasem nyílt lehetőség arra, hogy a szociáldemokraták és az USPD együtt kormányt hozzanak létre, amire egyébként a köztük fennálló ellentétek miatt is alig volt lehetőség. A szociáldemokratáknak 1919–1920-ban háromszor nyílt alkalmuk arra, hogy birodalmi kancellárt állítsanak, éspedig szövetségben a katolikus Centrummal és a Német Demokrata Párttal (DPD). Ezt a formációt hívták ettől fogva „weimari koalíciónak”. Az első Reichstag-választás után, az úgynevezett Nagy Koalíció kormányában azonban már csak egyes tárcákat tölthettek be. Mivel a „weimariak” szavazataránya már nem volt elégséges a kormányzáshoz, el kellett fogadniuk a Német Néppárt (DVP), mint negyedik partner ajánlkozását,

ami viszont már jobbra tolódást jelentett. 1920/1921-ben a szociáldemokraták részt vettek Josef Wirth centrupárti kancellár két kabinetjében, 1928-as választási sikerük után pedig Hermann Müller személyében kancellárt is állíthattak egy azonos összetételű koalíció élére. Ám 1930-ban, a gazdasági válság előrehaladásával a polgári partnerek fölmondták ezt a szövetséget, hogy a maguk számára megtisztítsák az utat a mind nagyobb számban munkanélkülivé váló bérből és fizetésből élők rovására kialakítandó gazdasági és szociálpolitika előtt.

Az SPD részvétele az előző kormányokban nem biztosított nekik mélyrehatóbb befolyást a köztársaság bel- és külpolitikájára. Vezetői ezekben tárcáik élén elsősorban a kompromisszum-kezelés készségét gyakorolhatták. Más volt a helyzet az 1930-as koalíciós kormány megbuktatása esetében. Ennek a megdöntése volt a polgári pártok „eredendő bünbeesése”, amely már előre jelezte végük kezdetét. Az a parlamenti többség ugyanis, amely egy tisztán polgári, vagyis a szociáldemokraták részvétele nélküli kormányt alakított volna, nem létezett. Hindenburg, s mögötte a konzervatív jobboldal pedig csak egy szociáldemokraták nélküli kormány alakítását engedélyezte. Így azután az (úgymond) kiutat egy államfő által kinevezett, a törvényhozást rendkívüli szükség-rendelettel, vagyis a parlament megkerülésével végző *elnöki kabinet* kínálta. Ezáltal a forradalom lezárulása óta a kormányban résztvevő polgári pártokat is kikapcsolták a törvényhozásból, még ha ezt átmeneti állapotnak szerették volna is tekinteni.

A dicstelen vég

1932 novemberében, a köztársaság utolsó Reichstag-választásának az eredményéből az volt kiolvasható, hogy azokból a jobboldali és centrum pártokból, amelyek politikusai közel egy évtizede egyre jobban meghatározták Németországot, csupán töredékek és darabkák maradtak. Az idő közben önmagát Német Állampárttá (DSP) átminősítő Német Demokratikus Párt és a Német Néppárt, amelyek 1920-ban a szavazatok több mint 22%-át kapták, most együtt alig jutottak 3%-hoz. A katolikus Bajor Néppárt 4,5-ről 2,7%-ra csúszott vissza, vagyis szinte megfeleződött, annak dacára, hogy a klérus változatlan háttértámogatását élvezte. Csupán a Centrum tudta – még ha veszteségekkel is (13,6-ról 12%-ra) – megőrizni a befolyását. Ennél is rosszabbul járt a polgári pártok csoportjának a jobbszélén álló Német Nemzeti Néppárt, amely később partnerséget vállalt a Hitler-kabinetben. Az előny dacára, amely Franz von Papen kancellársága révén élvezhetett, az 1924-es 20%-ról 1932 nyarára 5,9%-ra, majd öszére, felszívva a náci veszteségének (4,3%) javát 8,3%-ra olvadt.

Összegezve: a német jobboldali polgári pártok addigra tökéletesen eljátszották politikai hitelüket a városi és a falusi kispolgárok, valamint az új középrétegek szemében, amelyek követőik túlnyomó részét adták.

Választóik milliói Hitler nácipártjához vándoroltak; visszanyerésükre ezek romló anyagi helyzete miatt a legkisebb esélyük sem volt. E valaha befolyásos pártképződmények még léteztek, de a végüket járták. Az 1933. március 5-én, már

Hitler kabinetje által rendezett újabb választáson pedig további súlyos veszteségeket könyvelhettek el.

Ezek után alapjában véve már a polgári pártoknak a Hitler felhatalmazásához nyújtott igenlő szavazata fölért a harakirivel. Az addig folytatott parlamenti tevékenységük, felszólalásaik a szónoki emelvényeken, részvételük a bizottsági üléseken zajló vitákban, ismételt jelenlétük a választási harcokban, csatakiáltásaik a csarnokokban, a nagytermekben és a szabadtéri demonstrációkon, amelyeket jelölőgyűlések előztek meg, s amelyeken ezek az urak gyakorlottan és találekonyan léptek föl – nos, ez volt az ő világuk. Most, a Reichstag önkéntes kikapcsolásával szárazra került halakká lettek, gyakorlatilag tétlenségre ítélve. Ezeknek a pártoknak az egymást követő közleményei önkéntes föloszlatásukról a hanyatlás leírt hosszú folyamatának a szükségképpen lezáró aktusai voltak, az alkalmazkodásnak és az önfeladásnak ebben a rövid időszakában. Eltűnésükre a németek többsége ügyet sem vetett. Ez szó szerint is áll a Német Állampártra és a Német Néppártra, amelyek erről június 27–28-án döntöttek, noha küldötteik még öt helyet töltöttek be a Reichstagban; ezen belül az Állampárt két mandátumát ráadásul még a szociáldemokratákéval kialakított listakapcsolás révén szerezték. *Tudomásul vették, hogy a náci diktatúrában, amelynek a berendezkedéséhez képviselőik a Hitler által kért bel- és külpolitikai fölhatalmazásra adott igen-szavazatukkal részt vállaltak, a továbbiakban a polgári közreműködésnek – bármilyen színárnyalatú legyen – semmi helye, még a macskaasztalnál sem.* Az önfeloszlatásról szóló sajtónyilatkozataikat egyszersmind a tagjaiknak szóló búcsúüzeneteknek is szánták, akikkel a hatalomátvétel után minden korábbi kapcsolatot túlhaladottnak nyilvánítottak, s ezektől hallgatólag elhatárolódtak.

A befolyásának egy részét sokáig megőrzött Centrumpárt önfeloszlató határozatát a döntés utáni napon, július 5-én több lapban, egyebek közt a *Kölnische Volkszeitung*ban adta közre. A megállapítás után, amely szerint immár semmi helye a pártpolitikai tevékenységnek, így folytatták: „Ezzel a föloszlatással a párt módot ad arra tagjainak, hogy erejüket és tapasztalataikat fenntartsák nélkül a birodalmi kancellár úr vezetete nemzeti front szolgálatába állítsák, nemzeti, társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyaink terén folytatandó pozitív együttműködés végett, hogy közreműködjenek egy új jogállami rend fölépítésében.” Ezt bátran hajbókolásnak tekinthetjük; ami pedig „kulturális viszonyaink megerősítését” illeti, két hónappal a könyvégetések után ez szégyen volt. Egy ugyanaznap közzétett másik nyilatkozatban a Centrum birodalmi vezetősége a pártnak azt az érdemét hangsúlyozta, hogy „egész tevékenysége során németek millióit nevelte az állam iránti hűségre és a nép egésze iránti önzetlen szolgálatra.” Továbbá a pártot „ma sem fogja senki fölülmúlni abban a becsületes törekvésben, hogy a centrum egykori emberei közreműködjenek az állam és a népközösség újjáépítésében.” Ez egyenértékűnek tekinthető a hatalom birtokosait szolgáló hajcsárszerep vállalásával.

Valamivel kevésbé szárnyaló, de azonos szellemű önfeloszlató nyilatkozattal rukkolt elő már június 4-én a bajor Néppárt (BVP) a *Der Bayerische Kurier* hasábjain: „A nemzetiszocialista forradalom révén – írták – az NSDAP-n kívül már

nem nyílik mód a politikai tevékenységre. Ezáltal a Bajor Néppárt minden eddigi tagja számára szabaddá vált az út ahhoz, hogy hogy Hitler Adolf közvetlen vezetésével működjön közre az új Németország fölépítésében.” Ezt a szöveget gróf Quadt zu Wykraft und Isny, egykori bajor néppárti államminiszter és Reichstag-képviselő írta alá. A lap ugyanaznapi száma róla azt írta, hogy a gróf Adolf Wagner államminiszternél, az NSDAP Gauleiterénél kezdeményezte a pártba való fölvételét. Egyidejűleg kérelmezte Wilhelm Frick belügyminiszternél, hogy az NSDAP Reichstag-frakciójának a tagja lehessen. Mint kijelentette, ezzel példát kíván mutatni a többi mandátummal rendelkező embernek. Kérései teljesültek. 1934-ben a gróf az SA-ba is belépett, egy évre rá pedig az SS-be, tiszti rangban. Ezek a nyilatkozatok és indoklásaik arra utalnak, hogy a föloszlató pártvezetőségek tagjaik érdekében szerettek volna gondoskodni arról, hogy addigi párt-hovatartozásuk okán ne érje őket kár. Ez elsősorban az ezekhez a pártokhoz csatlakozott nagyszámú hivatalnokot és közalkalmazottat érintette, akik részben éppen ennek a tagsági viszonynak köszönhetően karrierjüket. A Német Állampárt egy nyilatkozatában már a föloszlatás előtt így írt: „Senkit, aki úgy érzi, hogy pozíciója veszélyben forog, nem kényszeríthetünk arra, hogy velünk maradjon; ám független barátainktól megköveteljük, hogy őrizzék a pártot.” Ez jelzi, hogy abban az időpontban a helyi szervezetek sokhelyütt már föloszlatták magukat.

Az összevetés azt mutatja, hogy a két katolikus párt megnyilatkozásai a mindenkori hatalom birtokosai felé tett följánlkozás volt. A Német Néppárt föloszlató nyilatkozata pedig kifejezetten „a hagyományos lojalításra” emlékeztetett, amely ennek a pártnak a tagjait a mindenkori államvezetés iránt jellemezte, és fölszólította őket „a haza nagygyá és szabaddá tételében való közreműködésre.” A Német Állampártban, amelynek a soraiban már a weimari időkben vita folyt a párt további fenntartásának a célszerűségéről, viszonylag szűkszavúan érintették ezt. Vezetősége május közepén még úgy döntött, hogy „a párt tevékenységét folytatni kell”, úgy vélekedve, hogy „azok az eszmék, amelyek jegyében Németország érdekében munkálkodott, az új Németországban is szükségesegek.” A tagokat nyomatékosan arra szólították föl, hogy „szolgálják hűségesen az állam és a Haza akaratát”. Egyidejűleg – ami májusban már tréfának tűnhetett – hangsúlyozták, hogy „tartsanak ki a polgári szabadságjogok mellett.” Ezt a szöveget, amelynek a tervezetét egyébként az NSZK későbbi államelnöke, Theodor Heuß készítette el, kibocsátói eredetileg nem akarták a sajtó nyilvánossága elé bocsátani. Így a vég bejelentésére csak június 28-án került sor, az alább szűkszavú befejező mondat: „Ezzel a Német Állampárt beszünteti a tevékenységét.”

A záróvonalat végül a Német Nemzeti Néppárt húzta meg, amelyet Hitler, biztosított szolgálatait fejében, hogy tagjait és híveit addigi politikai magatartásukért semmilyen hátrány nem érheti. Mindazonáltal Alfred Hugenbergnek, a német nemzetiek vezérének, mint a Hitler-kabinet gazdasági és földművelésügyi miniszterének a napjai megszámláltattak. Igaz, ez nem jelentette számára a végleges búcsút minden tisztségétől. Megőrizhette helyét az immár minden funkció nélküli Reichstagban, egészen 1945-ig. Szerepét ezek után a brit megszálló ható-

ságok sokéves internálással értékelték. A náciellenes bizottságok viszont csupán a kisebb bűnösök, végül a szabadon bocsáthatók közé sorolták.

Korabeli zárszökeént: 1933. július 14-én bocsátotta ki a birodalmi kormány „Az új pártalakítások elleni törvényt”³ Ennek értelmében a továbbiakban a Német Birodalomban csak egyetlen párt létezhetett, a nácié, amely valaha a Német Munkáspárt cégjelzéssel, de kezdettől a „nemzetiszocialista” reklámcédulával lépett föl. Aki ez után megkísérelte, hogy más, korábban létező párt munkáját folytassa, vagy kivált, hogy új pártot alapítson, azt a törvény három évi, fegyházban vagy fogházban letöltendő büntetéssel fenyegette. A törvényt, mint általában, valamennyi miniszter jóváhagyta, vagyis azok is, akik nem voltak az NSDAP tagjai, s akik akkor még az új birodalmi kormány többségét alkották. Az „igennel” szavazók között volt Franz von Papen alkancellár is, aki korábban a Centrupárhoz tartozott, ám utóbb, taktikai megfontolásból, illetve karrierje megőrzése érdekében onnan kilépett.

Hazugságbeszéd

A német polgári pártok e nyilatkozatai annak a politikai szóhasználatnak a fenntartás nélküli átvételét tükrözik, amellyel a náci párt és kormánya ködfelhőbe vonta politikáját és céljait. Alkotóik készségesen átvették „a keletkező Új Németország” jelszavát, a kezdődő „újjáépítést”, az „előrehaladó nemzetiszocialista forradalmat”, a kibontakozó „népközösséget”, nemkülönben „a haza nagysága felé” vezető utat. Így ezeknek a volt pártvezetőknek az utolsó szolgálatait közé számíthatjuk a diktátor hazug szóhasználatának a fenntartás nélküli átvételét is.

Mindezek után nem okoz nagy meglepetést, hogy tizenkét évvel később, 1945-ben, mint ez 1918 után is történt, ezek a pártok, új céggel, s mint ezt a Centrupárt tette, módosított programmal, de jórészt a régi „személyzettel” ismét megjelentek a színpadon.

Pätzold professzor megjegyzése: Rudolf Morsey és Erich Matthias történészek voltak az elsők, akik „A pártok vége 1933-ban” témát választották kutatásaik tárgyául. Ez volt az 1960-ban Düsseldorfban megjelent könyvük (Das Ende der Parteien) címe is, amelyben hat további szakember működött közre. A sorozatként megjelent, „A parlamentarizmus és a politikai pártok története” című program munkálatait egy bizottság szerkesztett. Morsey hosszú éveken át volt elnöke ennek a grémiumnak. A Speyeri Főiskolán oktatott, érdemeket szerzett a katolicizmus történetének a kutatásában is. Állami és vatikáni kitüntetések birtokosa. Matthias a marburgi és mannheimi egyetemeken tanított. A pártok önfeloszlató nyilatkozataiból vett idézetek ebből a könyvből származnak.

Forrás: Der letzte Dienst. Juni/Juli 1933: Die deutschen bürgerlichen Parteien erfassen ihre Erklärungen zur Selbstauflösung in der Sprache der NSDAP: politisch hatten sie sich schon Jahre vorher zuvor ausgeschaltet.

Fordította: Harsányi Iván

³ Reichsgesetzblatt, 1933. I. 479.

Mayer Ádám¹

A marxista gondolkodás nigériai fejlődési irányai. II. rész²

A nigériai marxizmus sohasem volt afféle harmadik világbeli kiszolgáló-mozgalom, amelynek egyetlen létértelme szovjet vagy akár kínai vagy kubai támogatók, know-how, orvosi segítség, vagy éppen ösztöndíjak kieszközlése lett volna – ezt a sommás véleményt fogalmazzák meg ugyanis nemcsak jobboldali történészek (Hakeem Tijani), hanem néha baloldali elemzők is. A nigériai marxizmus véleményünk szerint a helyi társadalmi valóság talaján, annak ellentmondásaiból keletkezett rendszerkritikus mozgalom (amelynek része a mozgalom intellektuális szárnya). Az a tény, hogy Kína kapitalista fordulata és a Szovjetunió szétesése után Nigériában mindvégig maradtak marxista gondolkodók (mint a Gramscit követő Usman Tar, Madunagu, Aborisade, Okoye és mások), marxista pártok és erős baloldali szakszervezetek, bizonyíték arra, hogy ez a mozgalom aktív, progresszív, hiteles leképeződése Nigéria társadalmi harcainak, nem pedig valamiféle szovjet pénzen kidolgozott, búra alá való művirág. Az a tény, hogy a Szovjetunió egészen a peresztrojkáig támogatta a nigériai munkásmozgalmat, nem változtatja meg ezt az alapképletet még akkor sem, ha az afrikai kontinensen bőven akadtak ellenpéldák (például Guinea vagy Etiópia szocialista fordulata elképzelhetetlennek tűnik a szovjet támogatás hatása nélkül).

Az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején a Szovjetunió nemzetközi presztízse zenitjén állt: a második világháborús győzelem, a szputnyik-sokk és a gazdasági növekedés rendkívül vonzóvá tették a harmadik világban. Ugyanekkor az USA-ban a déli államokban (egészen 1964-ig) de facto nem szavazhattak a feketék, és délen faji alapon szegregáltak voltak a mosdók, iskolák, egyetemek, a helyi és a helyközi buszok. Tökéletesen érthető, hogy a marxizmus elméleti irodalma mellett a Szovjetunió gyakorlati eredményei is hatottak a nigériai marxizmus megjelenésére. Afrikai kontextusban különösen vonzóak voltak a szovjet modernizáció közép-ázsiai eredményei.³

Nigéria államfője 1963-ig a [brit] királynő volt. 1963-tól az ország köztársaság. 1964-re, részben a függetlenséggel kapcsolatos felfokozott várakozások utáni csalódás, részben az objektív gazdasági helyzet és az előretörő északi hausza

¹ A szerző történész, Afrika és Ázsia kutató, jelenleg a Kurdisztáni Egyetem tanára.

² A tanulmány I. része az Évkönyv 2016-os kötetben található.

³ Henri Alleg: Vörös csillag és zöld félhold, Kossuth Kiadó, Bp, 1988

hatalmi monopólium miatt akkora az elkeseredés, hogy országos sztrájkot hirdet Sidi Khayam, 1966-ban pedig igbo puccs végez az első köztársaság vezetőivel (Ironsi tábornok igbo puccsa). Az 1963-tól 1966-ig tartó időszakban működik a legnagyobb hatású marxista-leninista párt, a Tunji Otegbeye által jegyzett Nigériai Szocialista Munkás és Parasztpárt (SWFP). Otegbeye Angliában egyetemet végzett orvos, a szovjet támogatás évtizedeken keresztül “elosztója”. Esetében egyáltalán nem beszélhetünk sem elméleti munkásságról, sem pedig arról, hogy marxista meggyőződése független lett volna a szovjet támogatástól, hiszen a kelet-európai rendszerváltás után Otegbeye a joruba Vének Tanácsa (egy rendi szervezet) tagja lesz. Ünnepeelt táncos, a mozgalom gyakorlatias szervezője volt, aki mind az SZKP, mind a Kínai Kommunista Párt kongresszusaira szeretett eljárni a hatvanas-hetvenes években. A politikust részben szakszervezeti erők támogatták (Imoudu kivételével, aki riválist látott benne), részben a tiv kisebbségi etnikum, amely pártjában országos kitörési lehetőséget látott. Otegbeye fő szövetségesei a pártban Wahab Goodluck és Samuel Ukpeme Bassey. A trockista csoport Toyo vezetésével kivált, Ola Oni közgazdász és mások követték.

A Nigéria-szerte gyilkos pogromok célpontjává váló igbo etnikum tagjai, miután Ironsi tábornok puccsa megbukik, és helyette Yakubu Gowon északi erői veszik át az irányítást, végül Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu vezetésével kiválnak a szövetségi államból, és délkeleten megalapítják a független Biafrát (polgárháború, 1967-1970). A szövetségi erők szembetalálják magukat Franciaország (akkor és mindmáig a térség regionális nagyhatalma)⁴ ellenséges érzületével; a britek és az amerikaiak kivárnak. A Szovjetunió ekkor geopolitikai megfontolásokból vállalja a szövetségi erők fegyverszállítójának szerepét⁵, noha korábban inkább Awolowo joruba erőivel szimpatizált. Az északi dominanciájú szövetségek megtámogatása a Szovjetunió külpolitikai érdekeit tekintve is mindenképpen inkább hiba, hiszen a győztes szövetségek angolszász irányú külpolitikájában később egyáltalán nem történik elmozdulás, Otegbeyét egyenesen bebörtönzik, és végül 1976-ban hatalmas antikommunista kirakatperrel, az Adebisi-tárgyalással tesznek pontot bármiféle szovjet relációjú “olvadás” végére. Otegbeye természetesen, bebörtönzése ellenére, kitart a szövetségek oldalán, ám a biafrai oldalon is vannak marxisták: Ikenna Nzimiro a biafrai állami propaganda vezetője, aki később elemző művet ír a biafrai konfliktusról, mint a burzsoázia különféle csoportjai közötti osztályharcról. (Ez a könyv unikum olyan szempontból, hogy egyértelműen elutasítja az „etnikai alapú konfliktusok” toposzát, és mint ilyen, rendkívül érdekes tanulságokkal szolgál a polgárháború értelmezését illetően).⁶ Ugyan 1966-ban az SWFP-t

⁴ Besenyő János, Hetényi Soma Ambrus: „A francia Afrika-politika változása” – *Sereg Szemle*, IX. évfolyam, 3-4. szám, 2011. október-december 199-208. oldal, <http://www.scribd.com/doc/126276223/Sereg-Szemle-IX-evfolyam-3-4-szam-2011-oktober-december-199-207-oldal>

⁵ Besenyő János, Bokányi Zoltán: “Az orosz védelmi ipar és Afrika” – *Szakmai Szemle*, 2011. 1. szám, 133-145. oldal, - http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2011_1_szam.pdf

⁶ Ikenna Nzimiro: *Nigerian Civil War – A Study in Class Conflict*, Frontline Publishing, Enugu, 1982

az összes többi párthoz hasonlóan betiltották, ám hagyták Otegbeyét Ladákat és kelet-európai alkatrészeket árulni. Ez az epizód a szovjet–nigériai viszony jobb-oldali elemzőinek kedvence: lám-lám, a kommunista párt vezetőjének a szovjet állam odavet egy efféle koncot.⁷ Igen ám, de ez a támogatás alig fedezte a párt működési költségeit, és semmiképpen nem hasonlítható azokhoz az előnyökhöz, amelyeket az etnikai alapú pártok vezetői élveztek. Mindez annak ellenére igaz, hogy Otegbeyét természetesen semmiképpen nem tekinthetjük valamiféle mozgalmi hősnak.

1968-tól két éven át húzódik az Agbekoya-felkelés Jorubaföldön. A terménydepók körüli visszelések következtében kiobbant parasztfelkelés különleges volt abból a szempontból, hogy nem váltott irányt, nem degenerálódott semmilyen etnikai törésvonal mentén. A mozgalom vezetői rendkívüli sikerrel léptek fel a szövetségi Nigéria képviselőivel szemben, és azt végül csak Awolowo börtönből történő kiengedésével, a tradicionális joruba politikai megoldások szellemében sikerült levennie a kormánynak. Ola Oni marxista közgazdászt megvádolták a felkelés szításával, és megfigyelés alá helyezték.

Yakubu Gowon katonai diktatúráját először Murtala Mohammed váltja fel mint katonai államfő (1975-1976), majd az utóbbi meggyilkolását követően kerül sor Olusegun Obasanjo első katonai kormányzatára (1976-1979). Murtalát a mai Nigáriában hősként ünneplik, Chinua Achebe nyomán közismert az a történet, mely szerint uralma alatt az ország hivatalnokai reggel fél nyolckor bejártak a munkahelyükre. (Ez megdöbbentő eredménynek számít az országban, hiszen a köztisztviselők a köztudomás szerint csak pezsgőzni, televíziót nézni, illetve alkalmi légyottjaikat lebonyolítani mennek be a munkahelyükre, azt is csak délután). Hogy Murtala valóban átalakította volna-e az ország komprádor típusú gazdasági berendezkedését, arra vonatkozólag csak spekulációkra hagyatkozhatunk. Niyi Oniororo szerint igen (és pontosan ezért is kellett meghalnia). Edwin Madunagu szerint viszont nem (és halála éppen annyira volt értelmetlen, amennyire egy puccsista halála egy másik puccsista kezétől értelmetlen lehet). Suka Dimka ellenpuccsa viszont sikertelen volt, és Murtala Mohammed helyettese, Obasanjo vette át a hatalmat. Ő diáktüntetőket öletett meg, kivégeztette Olufunmilayo Ransome-Kutit, ám végül önként átadta a hatalmat egy demokratikusan megválasztott elnöknek. A diáklázadások, egyetemi tüntetések 1971-től kezdve általánossá váltak az országban és különösen a hetvenes években, a katonai kormányzás körülményei között, az ellenállás legfontosabb formáját képezték.

1978-tól a pártok újjáalakulhattak, ám csak két kimondottan szocialista formáció jött létre: a Munkások, Farmerek és Fiatalok Szocialista Pártja Ola Oni vezetésével (SPWFY), és a Dapo Fatogun-féle Szocialista Dolgozók Pártja (Socialist Working People's Party). Az alkotmány elnöki rendszert vezetett be. Ekkor vált a nigériai politikai rendszer az amerikai rendszer rossz paródiájává. A nem várt

⁷ Maxim Matusevich: *No Easy Row for a Russian Hoe: Ideology and Pragmatism in Nigerian-Soviet Relations*, Africa World Press, Trenton/Asmara, 2003, p. 72

módon ekkorra felduzzadó olajbevételek viszont anyagi értelemben bármely demokratikus választás tétjét más kategóriába helyezték át: a politikai hatalom ettől kezdve jelenti (máig tartóan) egyúttal az olajbevételekhez való hozzáférést. A jövedelmet ugyan elvileg népességarányosan fejlesztési célokra szétosztják a tartományok (államok) között, gyakorlatilag viszont nagy részük a központi kormányzat és a jegybank vezetőinek zsebében landol. A növekvő zsákmány igérete addig nem ismert brutalitást vitt a pártharcokba. Mindez a legbaloldalibb nem kommunista párt, a PRP helyzetére is igaz: Mallam Aminu Kano pártja az elmaradott, az angolok által közvetett módon (vagyis az emíreken keresztül) kormányzott északon az utcán is össze kellett mérje erőit az emírek zsványáival. A nigériai emírek erőit a BBC néha megpróbálja ugyan olyan színben feltüntetni, mintha kultúramegőrző szerepük volna (hasonlóan az *ancien régime* arisztokratáihoz, vagy India rádzsáihoz)⁸. Ám Észak-Nigéria urai nem erről ismertek, hanem arról, hogy a gazdaságon kívüli kényszer alkalmazásában nemigen ismernek határokat (elveszik alattvalóik földjeit, kifosztják az özvegyeket stb). Az emírségek mindmáig törvényes jogokkal rendelkeznek, és jogosítványaik a Nigériában elfogadott "helyi jogszokás" része. A kiskirályi rendszer lebontására tehát, amely például Indiában 1970-ben elnöki döntéssel történt meg, máig nem került sor az országban.

A PDP 1979-ben két kormányzói széket nyert el, Kanóban és Kadunában (Balarabe Musa, Mohammed Abubakar Rimi kormányzók). Musát az állami parlament *impeachment*-procedúrájának vetette alá. Rimi megpróbált rendkívül szerény reformprogramot megvalósítani: felülvizsgáltatta a jogszokás alapján álló ügyek lefolytatását a nigériai állami jog alapján, és csökkentette a feudális jószágadót. Az emír ezeket a lépéseket szélsőséges kommunista felforgatásnak minősítette, és banditákat küldött Rimire. Az ügy pártszakadást okozott a PRP-ben: Aminu Kano az emír, mások Rimi oldalán avatkoztak be.⁹ (Eskor Toyo, és a nehezen kategorizálható északi marxista történész, Yusufu Bala Usman, Rimit támogatta.) Muhammadu Buhari 1983-as puccsa után véget vetett ezeknek a kezdeményezéseknek.

Az 1979-es rendszer lényegéhez tartozik az az 1978-as rendelkezés is, amely rendelettel olvasztotta egybe a nigériai szakszervezeteket az állam gyámkodása alatt. A szervezet, amely a Nigeria Labour Congress nevet kapta, máig fennáll, és a tagsága jelenleg négymillióra tehető. (Nigéria lakosainak száma a szakirodalomban 120 és 180 millió között ingadozik (hiányoznak a megbízható adatok). Négymillió dolgozó valószínűleg a negyvenmillió, formális szektorban dolgozó alkalmazott tíz százalékát teheti ki.) A szervezet első elnöke Hassan Sunmonu, akit ugyan eredetileg "bólogatójánosnak" szántak, de aki 1981-ben mégis országos sztrájkot szervezett, és többször nyilatkozott úgy, hogy a sze-

⁸ *BBC News Africa* (ed.): A Country of Kings: Nigeria's Many Monarchs, <http://www.bbc.com/news/world-africa-24492437>, Internet-hozzáférés: 2014. november 17

⁹ Alan Feinstein: *African Revolutionary – The Life and Times of Nigeria's Aminu Kano*, Fourth Dimension Publishers, Enugu, 1987, p. 326

rvezet végcélja a kapitalizmus meghaladása. Az 1980-as, 1990-es években az NLC sokszor volt a katonai diktatúrával szemben fellépők egyetlen legális fóruma. Tagjai egymást máig elvtársnak szólítják, maga Hassan Sunmonu marxista közgazdászokkal publikált elméleti műveket (Bade Onimode). A szervezet 1987-ben a benzinár kérdésében, 2003-ban és 2012-ban szintén a benzinárba beépített segély kérdésében milliókat tudott az utcára vinni.

Miközben a politikai életben eldugultak a részvétel bizonyos csatornái, a társadalomtudományokban és a művészetekben megjelent egy új marxista generáció az országban. Muhammadu Buhari 1983-as rendszere az északi iszlamista embertelenséget vegyítette a katonai kormányzat összes hibájával (ő ma az ország elnöke). Az olajár relatív csökkenése és az abból következő gazdasági válság viszont olyannyira megártott népszerűségének, hogy 1986-ban Ibrahim Badamasi Babangida (saját maga által is terjesztett *epitheton ornansa* szerint a “gonosz zseni”) vette át puccsal a hatalmat. Babangida kedves ember, olyannyira, hogy hatalomra jutásakor Politikai Bizottságot hozott létre, amelybe neoliberais közgazdászoktól a trockista Edwin Madunaguig nagyon sokakat meghívott. Pascal Bafyau személyében a szocialista szakszervezeti vezetők számára is elfogadható személyt ültetett az NLC vezető székébe. Babangida azonban nem azért működött együtt trockista gondolkodókkal, hogy terveiket beépítse gyakorlati koncepciójába, hanem hogy leszerelje az ellene mint puccsista katonatiszt ellen nyilvánvalóan meglévő civil kételyeket. Nem sok idő telt el, és Babangida végigvitte az IMF egyik legelső, legkíméletlenebb afrikai neoliberális megszorítóprogramját (stratégiai kiigazító program), amely semmivé tette az állami importhelyettesítő iparosítás minden addig elért eredményét. Az ország iparát pedig olyan mértékig építette le, hogy mára a hagyományos afrikai szövött anyagok is Kínában készülnek – miközben ő maga milliárdossá lett. A tábornok törekedett a demokrácia szimulálására: létrehozta a szociáldemokrata pártot (amelyben Eskor Toyo, Madunagu, Aboyomi Ferreira, Ola Oni egy darabig részt vettek ugyan, de amely hamar eltűnt). A nyolcvanas évek végén azután megszűnt a szovjet támogatás is (ezt a nigériai szocialista mozgalomban még a trockisták is tragédiaként fogták fel, eltérően például a brit SWP-től).

1993-ban Babangida végül kénytelen volt engedélyezni a választásokat az országban, ám a nyertes személyével nem szimpatizált, ezért M. K. O. Abiola helyett Ernest Shonekan, egy topmenedzsert tett meg elnökké. Shonekan nem sokáig kormányzott, mert védelmi minisztere, Sani Abacha puccsal megdöntötte (katonai államfő 1993-1998). Abacha közismerten körülbelül hárommilliárd dollárt emelt ki a központi költségvetésből a saját céljaira. Országlása Nigériát nemzetközileg elszigetelte, és belföldön közelítette a kongói állapotokhoz, a “bukott állam” kategóriájához. A kilencvenes években Lagosban a reptértől a városig vezető utat ajánlatos volt katonai kísérettel megtenni, annyira rossz volt a közbiztonság. 1994-ben tűnt fel a ma is aktív Femi Aborisade, a marxista gondolkodó, először Gani Fawehinmi, az ismert emberi jogi ügyvéd pártjában, a Nemzeti Lelkiismeret Pártban (NCP).

Abacha beszámolóik szerint szívrohamban halt meg – egyszerre két indiai prostituált karjaiban 1998-ban (más verziók szerint meggyilkolták). Utóda Abdulsalami Abubakar, akinek átmeneti kormánya kilátásba helyezi a rendszer demokratizálását (a szó formális értelmében). 1999-ben választásokat tartottak, és lehetővé tették marxista pártok létrejöttét is. A PRP újjáalakult, és 2000-ben megalakult a Szocialista Munkások Ligája (SWL), Abiodun Olamosu, Baba Aye, Femi Aborisade vezetése alatt. Edwin Madunagu szocialista köre és calabari könyvtára szintén fontos rendszerkritikai központ. 2012-ben, az országos sztrájk során tett szert ismertségre Chido Onumah, az Occupy Nigeria mozgalom szervezője, Madunagu barátja.

Az 1990-es években a nagy nigériai marxista közgazdász-nemzedék (élén Bade Onimodéval) átadta helyét Adebayo Olukoshi és Okwudiba Nnoli körének, akik emigrálni kényszerültek. A nigériai politikai gazdaságtan olyan kiváló művelői, mint pl. Usman A Tar leginkább a Ruth First által alapított londoni *Review of African Political Economy* (ROAPE), periodikában publikálnak.

A 2010-es években újra mozgolódás volt érzékelhető a nigériai szocialista mozgalmak szervezőinek körében, amelynek a 2012-es sztrájk csak egyik jele. 2013-ban jelent meg Ifeoma Okoye nagyszerű regénye, *„A negyedik világ”*, a legjobb baloldali tradíciók folytatója. Az ország északkeleti részét előzőnlő obskurantista felkeléssel szemben egyre erősödik azoknak a hangja, akik az etnikai és vallási fundamentalizmusok helyett a ráció és az emancipáció alapján állva közelítik meg a nigériai politika súlyos kérdéseit. Az ezredforduló óta mind a politikai irodalom, mind a szocialista tematikájú weboldalak száma rendkívüli mértékben megnőtt, és újra érdeklődés mutatkozik a mozgalom iránt az egyetemi diákság körében.

Ami a nigériai marxizmus elméleti jelentőségét illeti: a szakirodalom legnagyobb adóssága talán máig az, hogy a legtöbb szerző mindeztidáig tagadja, hogy a nigériai marxizmusnak egyáltalán van elmélete, illetve, hogy ez az elmélet méltó a figyelemre. Ez már csak azért is furcsa helyzet, mert az angolszás egyetemi világban az afrikai filozófia az utóbbi évtizedek egyik slágertémája, amelynek érdekében a kontinens bölcséletét megpróbálták népmesékből, orális hagyományokból, antropológiai terepmunka során összegyűjteni és kivonatolni. Az 1960-as évektől azonban nyilvánvalóan létezik politikai filozófia, például Nigériában; ennek figyelmen kívül hagyása rendkívüli elfogultságról árulkodik. Annak a ténynek, hogy a nigériai politikaelmélet legmarkánsabb gondolkodói többségükben leninisták (vagyis az élcsapat típusú párt koncepciójával is operálnak), nem kellene azt jelentenie, hogy megtagadjuk tőlük a figyelmet – talán éppen ellenkezőleg. Elméleti műveikben ugyanis ezek a gondolkodók a nigériai gazdaság megszervezésének alternatív útjaitól, a nigériai patriarchális rendszer lebontásán át, a nigériai felvilágosodás projektjének beindításáig rendkívül érdekes és fontos kérdéseket tárgyalnak.

A nigériai baloldal legjellemzőbb gyermekbetegsége a baloldali puccsis-ta ezredesek iránti szimpátia volt, amely abból indult ki, hogy a politikai hat-

alom “megszerzése” minden problémát azonnal megoldana. Niyi Oniororónál ez a “néphadsereg” koncepciójának maóista-dzsúce-típusú idealizálásában nyilvánult meg. Másoknál szimplán a mozgalom és a szakszervezetek iránti professzoros idegenkedésben érhető tetten. Eskor Toyo, Bade Onimode, Edwin Madunagu és a feministák nem álltak meg a gondolkodásnak ezen a kényelmes, ámde a tapasztalat szerint is meddő szintjén. A nigériai rendszerkritikai baloldal minden ágára jellemző, hogy igyekszik legalábbis alárendelni a külföldi működő tőke szerepét a helyi kezdeményezéseknek: minimum átvilágítással, maximum kisajátításokkal. Az iparvállalatok “nigériaivá tétele” a hetvenes évek óta a jog része, ám valójában pusztán jogi fikció. Onimode szerint itt két szempont lehet döntő: az egyik, hogy az adott vállalat milyen mértékig támaszkodik helyi dolgozókra/szakértelemre/alvállalkozókra, a másik pedig értelemszerűen az, hogy a profitot milyen mértékig fekteti be az országon belül. Azt az elterjedt módszert, amely szerint a tengeri fűrotornyok olaját külföldi szakmunkások nigériai kéz érintése nélkül szivattyúzzák be brit és más külföldi szállítóhajókba, fenn tarthatatlannak nyilvánítják.

Szerzőink másik döntő gazdaságpolitikai szempontja az import kérdése. Nigériában ma a fogyasztói javak döntő többségét (az élelmiszer nagyon is részleges kivételével) külföldről, csomagolva hozzák be. Száz évvel ezelőtt az országban képzett asztalosok működtek: ma a székeket összeszerelt állapotban kell behozni, mert az ország nagy részén a legalapvetőbb összeszereléshez szükséges szakértelem is hiányzik. Porsche-szalonn működik, és a gazdagok körében Belgiumból származó, kézzel faragott neobarokk kanapék vannak dívatban, miközben a helyi ipar az üdítőitalok palackozásában merül ki. Madunagu hangsúlyozza, hogy a nigériai ipar csak úgy épülhet ki, ha az olajbevételből származó valutát a gépgyártáshoz szükséges alkatrészekre költik, majd azután a gépgyártás, a luxusigények helyett a mezőgazdaság igényeinek kiszolgálására rendezkedik be. Mindez nem képzelhető el büntető jellegű védővámok nélkül, ám ezek a védővámok önmagukban nem jelentenének ultrabaloldali megoldást: az államkapitalista India 1991-ig bőven élt ilyen eszközökkel, nem sikertelenül. Amiben Toyo, Madunagu, Olukoshi “továbbmennének”, az az iparpolitika demokratikus kontroll alá helyezése: a dolgozói önszerveződés/kontroll elve. A dolgozói tulajdon/kontroll még kapitalista keretek között is sikereket képes produkálni: gondoljunk csak Nagy-Britannia számos dolgozói tulajdonban levő cégére, vagy a magyar gazdaság egyik kivételesen jól teljesítő szereplőjére, a herendi porcelain-manufaktúrára. A nigériai körülmények között olyan átütő a kapitalista hegemonia a kultúrában, hogy a nigériai olaj helyi ipari felhasználása (amit pl. Madunagu javasol) elvágna az elit hozzáférését öndefiníciójának mára döntővé vált forrásához: a valutához. A nigériai marxisták legjobbjai szerint pontosan erre lenne szükség ahhoz, hogy a nigériaiakban meglévő hatalmas humán potenciál felszabaduljon a neokolonialista gazdasági butító kényszerrei alól.

Amiért ezek a szerzők érdemesek a nem nigériai olvasó figyelmére is, az különösen a multinacionális cégek korlátot nem ismerő rémuralmának pontos és

egyúttal riasztó analízise: hiszen Nigéria jelene a világ egyes más részeinek jövőjévé is válhat, éppen a társadalmi korlátokat teljes mértékig negligáló tőke törekvései következtében. A nigériai gondolkodók másik érdekes hozzájárulása a marxizmus elméletéhez véleményem szerint különösen az etnicista nacionalizmusok és a vallási köntösben megjelenő retrográd mozgalmak értő elemzése. Sajnos mindkét jelenség szomorúan ismerős számunkra az újkapitalizmus Kelet-Európájában.

Habíb Kazdaghli¹

Van-e még jövője a politikai iszlámnak Tunéziában? I.²

Jóllehet továbbra is Törökország első számú politikai ereje maradt, az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) – mely 2002 óta egyedül kormányozta az országot – a 2015. júniusi választásokon visszaesést volt kénytelen elkönyvelni. Tunéziában az an-Nahda párt iszlámistái a 2014. novemberi parlamenti választásokon hasonlóképpen visszaszorultak, második helyre csúsztak vissza a tunéziai politikai arénában. Murszi egyiptomi elnököt 2013 júniusában a hadsereg eltávolította a hivatalából. Az össznépi elégedetlenség következményeként történt elmozdítását, mely nem találkozott minden megfigyelő egyetértésével, s amelyet helyenként élesen bíráltak, azzal indokolták, hogy Murszi bukása lehetővé teszi az ország demokratikus átmenetének folytatását és talán megkongatja az iszlámizmus vészharangját Egyiptomban. Adódik a kérdés: vajon ez az eseménysorozat rámutat-e annak a megállapításnak a korlátaira, amely megpróbálta velünk elhitetni, hogy az arab-izlám világ immáron elkerülhetetlenül belépett a politikai iszlám korszakába?

Egyes politikai elemzők az Egyesült Államokban és Európában úgy gondolták, helyesen cselekszenek, ha ezeket a pártokat rendre „mérésékelt iszlámista” szervezetekként állítják be, mivel így világosan megkülönböztethették őket olyan csoportoktól, mint az al-Kaida, a tálibok, vagy éppen az Iszlám Állam. A fő cél az volt, hogy mérsékeljék az iszlámista aktivistákat, s elfeledtessék azt az időszakot, amikor Reagan elnök az 1980-as évek közepén még tárgyalt a tálibokkal. Akkoriban az egész világ előtt „szabadságharcosoknak” állították be őket, akiket felhasználáltak a „szovjet veszély” elleni küzdelemben.

¹ Történész, egyetemi tanár, a tuniszi Université de la Manouba bölcsészkarának dékánja.

² A tanulmány befejező része 2018-as Évkönyvünkben lesz olvasható.

A politikai iszlám valójában rendkívül változatos és olykor egymással is rivalizáló pártok s csoportok ködfelhőjét takarja, amelyek arra törekedtek, hogy az iszlám vallást politikai céljaik szolgálatába állítsák, s felhasználják a hatalom megszerzése érdekében. A politikai iszlám messzi múltra tekint vissza Tunéziában. Pillanatnyi helyzetét mindig a politikai környezet változásai határozták meg.³ Az átmenetet levezénylő iszlámista politikai formációk veresége nyomán napjainkban minden korábbinál sürgetőbb módon vetődik fel az a kérdés, hogy milyen helyet fognak elfoglalni a tunéziai politikai palettán, s milyen szerepet fognak ott játszani. Vajon ezeknek a pártoknak, s különösen a múltban az abszolutista rendszerek ellen kíméletlen csatározásokat folytató an-Nahdának, lehet-e még jövőjük a Második Köztársaság keretei között, mely a 2014. január 27-én elfogadott alkotmány és az év végén megtartott parlamenti és elnökválasztások nyomán született meg?

A politikai iszlám Tunéziában a jázminos forradalom előtt

A Burgiba-rezsim alatt (1956–1987) és Ben Ali uralma idején (1987–2011) egyaránt el nem ismert, elnyomott és gyakran a partvonalra szorított politikai iszlám egyáltalán nem új jelenség Tunéziában. Létrejött a 1970-es évekre tehető, amikor a társadalmat, a gazdaságot és a politikai életet a Burgiba elnök által az 1960-as évtizedben elindított „szocialista” kísérlet bukása határozta meg. A független Tunézia első államfője az ország modernizálása iránt elkötelezett pragmatikus politikusként Tunéziát a fejlődő országok közé emelte. Az eszközök között nemigen válogatott, csak az számított, hogy az ország sikeresen elindulhasson a gazdasági felemelkedés útján. Az elnök nem habozott a „tunéziai szocialista” út alkalmazását illetően, miközben számos alkalommal elhatárolódott magától a szocialista ideológiától. Ugyanakkor nem habozott akkor sem, amikor véget vetett ennek a „szocialistaszerű” politikának, miután konstataulta annak szembeszökő kudarcát: 1969–1970-re „szünetet” jelentett be annak érdekében, hogy kritikai gondolkodást indítson el az 1960-as évek gazdaságpolitikájáról és politikai intézményeiről. E szünet és gondolkodás alatt, amikor a politikai és kulturális elit azon tanakodott, miért következett be ez a kudarc, s melyek lennének a legjobb eszközök ahhoz, hogy újból rátaláljanak a haladás és a modernitás felé vezető útra, egy kizárólag az iszlámra hivatkozó irányzat öltött testet. A politikai nyitásnak köszönhetően és egy hosszadalmas vajúdási időszak után így jött létre 1981 júniusában az Iszlám Irányzat Mozgalma (MTI), mely később felvette az an-Nahda nevet. Ő maradt Tunéziában a politikai iszlám legfőbb kifejeződése, miközben több más, szintén az iszlámra hivatkozó párt jelent meg a politikai színtéren 2011 januárja, Tunéziának a demokratikus korszakba való belépése után.

A korszak politikai elitjét számos komoly vitatéma kavarta föl, Burgiba elnök azonban gyorsan meghozta döntését és a liberális politika mellett kötelezte el ma-

³ Erről bővebben lásd: Aleya Allani: *Az iszlámisták Tunéziában. Genezis, fejlődés és kilátások.* (arab nyelven) Tunisz, 2014.

gát. Ennek megfelelően eltávolította hivatalából Ahmed Ben Szaláhot, gazdasági és tervezési csúcsminiszterét, őt téve felelőssé a „szocialista” politika kudarcáért, sőt hazaárulásért még bíróság elé is állíttatta, majd a liberalizmus iránt mélyen elkötelezett Hédi Nuirára bízta az újonnan létrehozott miniszterelnöki posztot. E fejlődési útvalasztásról szóló viták közepette tűnt fel egy vallásos prédikátor irányzat a Korán Megoltalmazása elnevezésű egyesület formájában. A látszólag politikailag semleges, tevékenységét a fiatalok oktatására⁴ koncentráló iszlámista szervezet hívei úgy látták, hogy Tunéziának az antikolonialista harc idején született vezetői nemigen haljanak az iszlám vallás előírásainak betartására, ellenben nagyon is elkötelezettek a társadalom „nyugati” típusú látásmódja iránt. A rezsim „szocializáló” politikájának kudarc megerősítette őket abbéli meggyőződésükben, hogy a szekuláris megoldás alkalmatlan, s minden olyan út, mely az iszlám háttérbe szorítását hirdeti, bukásra van ítélve. „Az iszlám öntudatra ébredés” – ahogy akkoriban egyik kezdeményezője, Rasid Gannúsi nevezte, aki nem sokkal korábban tért vissza Nyugat-Európából, miután iszlám tanulmányokat folytatott Egyiptomban és Szíriában – a mecsetekben és egy olyan egyesületben indult útjára, amely „a Korán megoltalmazását” tűzte ki célul maga elé. Amint tervbe vette, hogy „a prédikációt és a jó szó terjesztését” állítja tevékenysége középpontjába, az egyesület megkapta a közhatalom támogatását, rendezvényeit pedig éveken keresztül nyilvánosan tarthatta meg. A mecsetek nyitva álltak előtte, a vezetői pedig sokat utaztak, hogy az ország minden részébe elvigyék Isten ígését. Senki sem jósolhatta meg ennek a vegyes összetételű és ízlésű csoportnak a jövőjét, mely látszólag csupán az iszlám vallásgyakorlat iránt elkötelezett, valójában viszont „a tunéziai muszlim identitás felélesztésére” törekvő emberekből állt. A szellemi vajúdás és előkészítés időszaka nagyjából az 1970-es évek elejétől az 1979-es iráni forradalomig tartott. Legfőbb képviselői olyanok közül kerültek ki, akik mindvégig a „zitúnai” irányzatot⁵ vallották, bírálták a frissen függetlenné vált ország fejlődési irányvonalát és frusztráltak vették tudomásul a tunéziai oktatási rendszer alakulását az 1958-as reform indulása óta, mely megerősítette a Szadiki Kollégium 1875-ös megalapításával útjára indított oktatási modernizációt.

E csoporton belül olyanok is tevékenykedtek, akik városi környezetből jöttek, ugyanakkor konzervatívok voltak. Talán Abdel-Fatah Muru⁶ volt a legismertebb

⁴ A mozgalom létrehozói szerint a vallásos oktatás rendkívül alacsony színvonalú volt az ország függetlenné válása, 1956 óta.

⁵ A híres-nevezetes Zitúna Mecsetegyetem évszázadokon keresztül az ország legjelentősebb oktatási intézményeként működött. A Zitúna egészen az 1956-os függetlenné válásig a legtöbb tanulót és hallgatót vonzotta, a függetlenség után viszont egyre inkább háttérbe szorult a modern iskolák által nyújtott oktatás mögött. A függetlenné válás után a Zitúna alap- és középfokú ágait felhasználták az állami közoktatás javára, a felsőoktatását pedig ettől fogva már nem a mecset, hanem egy olyan fakultás biztosította, mely modern vallásos képzést nyújtott a kapuit 1958-ban megnyitó új Tuniszi Egyetem keretei között.

⁶ 1981-ben az Iszlám Irányzat Mozgalmának, a mai an-Nahda pártnak az egyik alapítója, jelenleg a tunéziai parlamentnek az alelnöke.

képviselője a korszak e fiatal, lázongó középiskolásainak és egyetemi hallgatóinak, akik a marxizmustól elbűvölt társaikkal ellentétben irtóztak mindentől és elleneztek mindent, amit a köreikben „Nyugatról jött módinak” tartottak (legfőképpen az ateizmust), a számos társuk által vallott arab nacionalizmust pedig azért utasították el, mert modernista és laikus, az iszlámmal ellenséges doktrínának tekintették. Egyszersmind fontos aláhúzni azt is, hogy ennek az új eszmei mozgalomnak a magját az iszlámnak egy idegen, külföldről, leginkább Egyiptomból beszívargó értelmezése befolyásolta, s amelyet a Hasszán al-Banna által 1929-ben létrehozott Muszlim Testvérek vallásos egyesületei terjesztettek. Az an-Nahda jelenlegi elnöke, Rasíd Gannúsi a csoporton belül ennek az iszlám-felfogásnak az egyik legbuzgóbb híve volt. A „prédikáció” ezen időszaka alatt, az 1970-es években a tunéziai állam folyamatosan bátorította, ugyanakkor fel is használta az „iszlám hitelesítés” e köreinek tagjait, hogy ellensúlyozza a baloldali előretörését az egyetemeken. Ezt az új „vallásos” buzgalmat úgy befolyásolták, hogy ellenszere lehessen a baloldali eszmék vonzerejének és az ifjúság körében mindenütt jelenlévő kommunizmusnak. A csoport lapjának, az *al-Maarif*ának (Tudás) több számát – különféle szolgáltatások ellentételezésekképpen – a SAGEP nyomdaipari vállalat adta ki, amelynek tulajdonosa a korszak állampártja, a Szocialista Desztúr Párt volt. Ez a középiskolákban ingyenesen terjesztett újság arra szolgált, hogy népszerűsítse az egyiptomi Muszlim Testvérek vezetőinek (Szajjid Kutbnak, Hasszán al-Bannának stb.), vagy a pakisztáni Abu Alá al-Maudúdinak az iszlámista tanait. Elméleteiket vulgarizálták és továbbfejlesztették köszönhetően a hatékony pedagógiának és a szigorú fegyelemnek. A fiatalokat csoportos indoktrinációban részesítették, miután kisebb csoportokban az ima után a mecsetekben összegyűltek. Később arra buzdították őket, hogy „gyakorlati feladatokat” oldjanak meg az osztálytermekben a tanáraik által tartott órák alatt. Különösen akkor, ha az illetőt azzal gyanúsították, hogy szimpatizál a baloldallal: ilyenkor ellent kellett neki mondani, szembeállítva vele a csoportokban elsajátított „iszlám mondanivalót”. A prédikáció legfontosabb célja akkoriban mégis az volt, hogy meggyőzzék az iskolai igazgatókat, engedélyezzék minden oktatási intézményben és egyetemen imaterem létrehozását, szólítsák fel a diákokat az imák elvégzésére, küzdősportok gyakorlására a tornatermekben, valamint a lányokat a fátyol viselésére. Az iszlámista tanok terjesztésében döntő fordulatot hozott az 1979-es iráni forradalom, a mozgalom hívei ugyanis az új körülmények között alkalmazott szóhasználat szerint a „prédikálásról” áttértek a „politikai követelésekre”. Az addig semleges, sőt a hatalommal időnként cinkos mozgalom (ez legfőképpen a központi szakszervezet, az UGTT által megszervezett első általános sztrájk idején, 1978. január 26-án vált nyilvánvalóvá) a politikai hatalommal szembeni autonómiája kihangsúlyozása érdekében 1981 júniusában bejelentette az Iszlám Irányzat Mozgalma elnevezésű politikai pártjának a létrehozását. Követelte a politikai pártoknak kijáró jogállás megadását és a mozgalom hivatalos elismerését. Ennek érdekében beadványt juttatott el a belügyminiszternek nyilvánvalóvá téve ezáltal a „politikai iszlám” addig eltitkolt célját, mely – hasonlóan minden más

mozgalomhoz – nem más, mint a hatalom megragadása. Ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk, hogy a tunéziai iszlámizmus ezek után is megőrizte a vallásos és a politikai törekvései közötti kettősséget, amelyeket elválaszthatatlannak állított be.

A tunéziai államhatalom, s főképpen Burgiba reakciója, aki nem csupán saját személyes hatalmára, de a modernizációs terveire nézve is veszélyt látott mind-ebben, nem váratott magára sokáig. A válasz egyfelől abban nyilvánult meg, hogy üldözni kezdték és bíróság elé állították az iszlámista mozgalom vezetőit és aktivistáit, másfelől óvatosan nyitni kezdtek olyan politikai erők felé, amelyek Burgibához hasonlóan magukénak vallották a haladás és a modernitás értékeit. Így például a szakszervezeti mozgalom vezetői lassacskán visszanyerték a szabadságukat az 1978. január 26-i általános sztrájk nyomán ellenük indított kétévnyi üldöztetés után. Ekkor fogadták el a szakszervezetek önállóságát. Egy másik döntés eredményeképpen 1981. július 18-án visszavonták azt a határozatot, mely 1963 januárjában betiltotta a kommunista pártot. Burgibanak ezt a döntését egyértelműen az motiválta, hogy fel akarta használni a baloldalt az iszlámisták elleni harcában. Ezután a tunéziai államhatalom és az iszlámisták közötti kapcsolatokat a szélcsendes időszakoktól eltekintve a gyanakvás határozta meg. Ez a bizalmatlanság egészen a 2010–2011-es forradalomig tartott, mely megváltoztatta a helyzetet és röppályára bocsátotta az iszlámista pártot.

A tunéziai forradalom kisajátításának leplezetlen vágya

Az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben megszerzett 90 mandátummal a politikai iszlám lett az első, 2011. október 23-án megtartott demokratikus választások nagy nyertese. Hogyan értékelhető ez a győzelem? Esetleg az elnyomottak valószínű revánsaként, netalán az abszolutizmusra és a korrupcióra épülő politikai rendszer kimerülése, valamint a választásokon megosztottan szereplő demokratikus és modernista erők elaprózódása miatti könnyű diadalként? Akárhogyan is, csupán néhány hónap alatt, a tunéziai forradalom kezdetétől az Alkotmányozó Nemzetgyűlés megválasztásáig a politikai iszlám hallatlanul megerősödött Tunéziában, s széles városi és vidéki rétegeket vonzott magához. Az an-Nahdán kívül, mely a politikai iszlám legjelentősebb képviselője maradt, a politikai iszlám világa további pártokkal gazdagodott, például a Hizb at-Tahrirral (Felszabadulás Pártja), az Anszar as-Sariával (a Saria Segítői) stb. A modernista táborban szintén több párt foglalt helyet és kapott több-kevesebb teret a médiumokban, valamint a nyilvánosság előtt, de nem sikerült olyan mértékű népi beágyazottságra szert tenniük, mint az iszlámista pártoknak.

A 2011. október 23-i alkotmányozó nemzetgyűlési választások megerősítették a győztes pártnak azt a törekvését, hogy egyeduralomra tegyen szert. Miután a választások előtt sokat ismételtették – azoknak, akik hinni akartak nekik – a bizalmatlan vagy bizonytalan választók megnyugtatósa érdekében azt, hogy a céljuk nem a hatalom azonnali megragadása, hanem csak a legális működés és

a politikai életben való jelenlét néhány parlamenti képviselő révén, a vezetők, leginkább azok, akik két évtizedes nagy-britanniai, franciaországi, németországi száműzetésből tértek vissza, arra szólították föl a tévénezőket, hogy ne az egyiptomi Muszlim Testvérekkel hasonlítsák össze őket, hanem úgy tekintsenek rájuk, mint a török miniszterelnök és a konzervatív iszlám párt, az AKP elnöke, Recep Tayyip Erdoğan tanítványaira, mi több, vetélytársaira. Akkoriban Erdoğan népszerű volt a nyugati nagyhatalmak körében, egyszerre akart közvetítői és tanácsadói szerepet játszani. A katarai monarchiához hasonlóan Törökország konzervatív iszlám kormánya regionális hatalomként késznek mutatkozott arra, hogy segítse a mérsékelt iszlámisták által vezényelt „arab tavasz” kibontakoztatását Tunéziában, Szíriában, Líbiában, Egyiptomban, Jemenben és másutt. Az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben szerzett többség azonban megrészegítette az iszlámista pártot. Néhány nappal az eredmények közzététele után Hamadi Dzsebeli kijelölt miniszterelnök Szúszában a hívei előtt nyilvánosan kijelentette, hogy a választási győzelem Isten ajándéka, s elérkezett a „hatodik kalifátus” korszaka.⁷ Ugyanebben a beszédében, amelyen jelen volt a palesztin Hamász egyik vezetője, Hamadi Dzsebeli biztosította szűszai hallgatóságát, hogy a győzelem megnyitja az utat Jeruzsálem felszabadítása előtt.

Az iszlámista párt és vezetői már az új alkotmánytervezet előkészítő munkálatainak megkezdése előtt nyilvánosságra hozták az új politikai rendszer jellemző jegyeit. Szerintük a rendszernek parlamentárisnak kellett lennie, s a választásokon győztes pártnak a joga a kormányfő kijelölése és „jutalmak” osztása azoknak, akik hajlandók szövetkezni vele, vagyis habozás nélkül osztozni a „zsákmányon”. Két politikai párt fogadta el a politikai iszlám pártja által „javasolt formulát”, a következő két évben ők lesznek majd a trojkarendszerben a legfőbb szövetségesi, miközben az iszlámista párt játssza a motor szerepét és tartja magánál a karmesteri pálcát. A hatalommegosztásra vonatkozó eme ígéret lehetővé tette a kényelmes többség biztosítását az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben és az an-Nahda irányítása alatt hegemonikus politikai pólus létrehozását. Ezzel egy időben az iszlámista párt meghirdette a modernista pártok csoportjának marginalizálását, amelyek pedig még blokkoló kisebbséget sem alkottak a parlamentben. Ez a politikai átmenet egészére nézve súlyos következményekkel járó egyensúlytalansághoz vezetett. Az iszlámista aktivisták, de még a vezetők is a választások legfőbb veszteseire, a modernistákra a vereségüket eltúlzó karikatúrák, valamint a gyenge eredményeikre tett aljas és megvető utalások segítségével ráaggatták „a nulla egész valahány tized emberei” gúnynevet.⁸ Az iszlámista

⁷ Bizonyos muszlim hagyományokban, főképpen pedig a politikai iszlám műveiben úgy tartják, hogy négy „igaz úton járó” kalifa működött (a Mohamed prófétát közvetlenül követő Abu Bakr, Omár, Oszmán és Ali). Hozzájuk sorolják még a vallásossága miatt az utókor által erősen tisztelt Omár ibn Abdel-Azizt, az Omajjád-dinasztia kalifáját (717–720). Az an-Nahda tunéziai győzelmét 2011 novemberében úgy állította be Dzsebeli, mint a hatodik kalifátus előjátékát.

⁸ A baloldali és szélsőbaloldali pártokat, valamint az arab nacionalistákat támadták, akik szembeleyezkedtek az an-Nahda irányítása alatt álló, trojkanak nevezett szövetséggel.

pártnak a két szövetségesével való összefogása lehetővé tette a számára, hogy az érdekeinek megfelelően zárja le az ún. „kis alkotmány” elfogadásáról szóló vitákat, mely az új alkotmány megszerkesztéséig és elfogadásáig hivatott volt a Nemzetgyűlés és általában az egész politikai élet működésének szabályozására. Ezt a szöveget, mely meghatározta az ideiglenes hatalom működését többek között a hatalommegosztás tekintetében a kormányfő (Hamadi Dzsebbali), a köztársasági elnök (Monszef Marzúki, a CPR vezetője⁹) és a parlament elnöke (az at-Takattul párt vezetője¹⁰) között, a többség megszavazta. Csakhogy a trojka létrejötte pillanatok alatt súlyos válságokat idézett elő az iszlámista párttal szövethető formációkban. Már 2011 decemberében, Monszef Marzúki és Musztafa Ben Dzsaafar megválasztása után nem sokkal a köztársasági elnök pártja szétesett,¹¹ négy új politikai erőnek adva életet, amelyek azonban továbbra is az iszlámista párt szövetségei maradtak. A Nemzetgyűlés elnökének pártja ugyancsak gyors erózió ment keresztül, ami érintette a társadalmi bázisát, s maga után vonta képviselői csaknem felének a lemondását. Így próbálták kifejezésre juttatni egyet nem értésüket pártjuknak az iszlámista párttal kötött szövetségével. A döntően szociális és demokratikus karakterű forradalom másnapján a választási küzdelemből sértetlenül és megerősödve kikerült an-Nahda esetében a győzelmi eufória egyelőre elfedte a hatalomgyakorlás nehézségeit.

A trojka kaotikus kormányzása (2011. november – 2013. december)

A választási sikerétől megrészegülve és büszkeségtől eltelve amiatt, hogy két szekuláris pártot is képes volt az oldalára állítani – ami lehetővé tette számára, hogy az egész világ előtt mérsékelt, integráló politikai erőként állítsa be magát –, az an-Nahda nem úgy viselkedett, mint az ideiglenes hatalom feje, melynek az lenne a feladata, hogy 14 politikai párt 2011 szeptemberében megkötött alkujá¹² értelmében örködjön az új alkotmány egyéves időintervallumban megszabott szövegezési munkálatai felett, hanem éppenséggel olyan pártként lépett föl, melyet ez a kötelezettség egyáltalán nem terhel. Néhány hétnyi eufória elég is volt ahhoz, hogy úgy érezze, őt már nem köti ez a paktum; a hatalmat innentől a következő választásokig társadalmi bázis és támogatók megszerzésére akarta felhasználni. Ráadásul a következő választások pontos dátumának kitűzését rendre visszautasította. Az új hatalom felállításának másnapján keletkező válságok

⁹ A Köztársasági Kongresszust (CPR) Monszef Marzúki doktor hozta létre.

¹⁰ A Munka és a Szabadságjogok Demokratikus Fórumát az orvos Musztafa Ben Dzsaafar alapította.

¹¹ Pierre Puchot: *La révolution confisquée. Enquête sur la transition démocratique en Tunisie*. Sindbad, Actes Sud, 2012. 286.

¹² Ezt a megállapodást 2011 szeptemberében 14 politikai párt kötötte meg. Kötelezték magukat, hogy a választások eredményétől függetlenül maximum egy év leforgása alatt elkészítik az alkotmányt, s újra urnához szólítják a választópolgárokat, hogy megválasszák az új alaptörvényből fakadó politikai intézményeket.

kezelésében elsőbbséget biztosított egy olyan stratégia kialakításának, mely e kríziseket a bázisának és a választói számának kibővítésére akarta felhasználni.

A demokratikus játékszabályokat elfogadó pártok versengéséből győztesen kikerülve, s ezáltal megerősödve arra törekedett, hogy megegyezzen a politikai játszmákon addig kívül maradó szalafista pártok és csoportok halmazával, amelyek a forradalom óta „a társadalom reiszlamizálását” hirdették.¹³ Az egyik megoldandó feladat az volt, hogy továbbra is a legelső helyet foglalja el a politikai iszlám palettáján, s ne hagyja magát lekörözni. Már a 2011. októberi választások előtt a párt több vezetője kapcsolatba lépett különböző radikális csoportokkal – főleg a Szeifallah Ben Hasszin (Abu Ijád)¹⁴ által irányított Anszár as-Sariával –, melyek különféle erőszakos akcióikkal már 2011 februárja óta hallattak magukról. A szalafista aktivisták számának szédítő növekedése avval magyarázható, hogy 2011 februárjában az összes többi politikai fogva tartott mintájára az általános amnesztia keretében visszanyerték szabadságukat. Több száz szalafista jött ki ekkor a börtönökből. Az an-Nahda tagjai nyomást gyakoroltak a kormányra, hogy engedje szabadon azokat a dzsihádistákat, akik 2006 decemberében tunéziai katonákat gyilkoltak meg, más dzsihádisták pedig akkor szöktek meg, amikor a Ben Ali elmenekülése utáni napokban a börtönökben zűrzavaros állapotok uralkodtak. Több tucat európai száműzetésben élő, vagy Afganisztánban, Irakban, Boszniában harcolt szalafista szabadon visszatérhetett az országba. Kell-e külön hangsúlyozni, hogy a mély vallásos meggyőződés, az alapokra való hivatkozás szintjén nehéz különbséget tenni a szalafisták és az an-Nahda legtöbb bázisaktivistája között, akiknek a képviselői a pártvezetés legradikálisabb tagjai? Legismertebb közülük az Alkotmányozó Nemzetgyűlés két képviselője, Szadok Suru és Habíb Ellúz. Így történhetett meg, hogy a 2011 áprilisában tartott első iszlámista nagygyűlések egyikén kb. hétezeren jelentek meg, szalafisták és an-Nahda-aktivisták vegyesen.¹⁵ Hasonló összefövetelre került sor 2011 májusában Keruánban is. Jóllehet hivatalosan az első tunéziai szalafista kongresszusként állították be, valójában ötezer, a politikai iszlámra hivatkozó személy jelent meg rajta. Egy évvel később pedig már 15 ezren gyűltek össze a magrebi iszlám e nagy múltú városában. Még a 2011. októberi választások előtt az an-Nahda megpróbálta körüludvarolni a szalafistákat és olyan megállapodást kötni velük, mely – magának Rasíd Gannúsinak a szavaival – megszabja az egyetértés szükségességét,

¹³ Séverine Labat: *Les islamistes tunisiens. Entre l'État et la mosquée*. Demopolis, 2013. 142.

¹⁴ Uo. 131. Labat közli Abu Ijád rövid életrajzát, amelyből kiderül, hogy kapcsolatban állt „a Rasíd Gannúsi által 1986-ban alapított an-Nahda fegyveres szárnyával”, s hogy 2000-ben harcolt „Afganisztánban, ahol szoros kapcsolatokat kötött az al-Kaidával”. A szerző hozzáteszi: „A Bin Ladennel való szakítás után távozott Afganisztánból. 2003-ban török területen elfogták és kiadták a tunéziai hatóságoknak. Súlyos börtönbüntetéséből a Gannúsi-kormány által 2011. február 18-án kihirdetett általános amnesztia révén szabadult ki.” Labat felhívja a figyelmet arra, hogy az Anszár as-Saríá elnevezés nem kizárólag tunéziai. Ilyen nevű szervezet működik Líbiában, Marokkóban, Jemenben, Algériában és Egyiptomban is.

¹⁵ Allani: *Az iszlámisták Tunéziában...* i. m.

az együttműködést a közös problémák megoldásában és a kölcsönös távolmaradást azoktól az ügyektől, amelyekben véleménykülönbség áll fenn közöttük.¹⁶ Az an-Nahda részvételét a szalafisták által szervezett nagygyűléseken minden esetben úgy mutatták be a vezetők, mint a szalafisták tevékenységének „racionálizálására” vonatkozó próbálkozásokat.

Megállapítható ugyanakkor az is, hogy számos alkalommal éppen az an-Nahda aktivistái voltak azok, akik belevetették magukat az ígéretversenybe, mert egyrészt meg akarták menteni a becsületüket, másrészt nem akartak teret veszteni a felizgatott tömeg körében. Igen ám, de az összejátszás, egyszersmind a konfrontálódás e játékból, amelyet az an-Nahda a szalafistákkal folytatott, a „mérésékelt” iszlámista párt bizony minden alkalommal vesztesként került ki.¹⁷ A példákat hosszan lehetne sorolni. Elég emlékeztetni Hamadi Dzseballi 2011. november 13-i szűszai beszédére a Hamász aktivistái előtt, amelyben megállapította, hogy a választásokon aratott siker „isteni pillanat az új államban, a hatodik kalifátusban”. Ugyancsak felidézhető a „nikábkrízis” a Manuba Egyetem bölcsészkarán, mely két esztendőn át (2011 novemberétől 2013 májusáig) ki volt téve a szalafisták nyomásának és befolyásolási kísérleteinek. Rá akarták erőszakolni a nikáb viselését a hallgatólányokra, mecsetet akartak létrehozni a kar területén, 2012. március 7-én megszentésgetelenítették a nemzeti lobogót, majd az egész világ figyelmét felkeltette a képzelt pofon ügye, amelynek kapcsán megpróbálták bíróság által elítéltetni a kar dékánját.¹⁸ E válság során az illetékes hatóságok támogatásának teljes hiánya szembeszökő módon nyilvánult meg. A felsőoktatási miniszter, Monszef Ben Szálem, az an-Nahda kiemelkedő tagja nem volt hajlandó közbeavatkozni, s ezzel hagyta elnyúlni a válságot. Odáig ment, hogy az eseményeket kísérő zavargásokért a felelősséget a dékán nyakába varrta, akit hozzá nem értéssel vádolt, holott a dékán ragaszkodása az akadémiai szabályok betartásához – ami miatt a minisztérium nem állt ki mellette – éppenséggel a válság helyes kezelésének a bizonyítéka volt.

Az an-Nahda és a szalafisták összejátszásának példái tovább sorolhatók. 2012 júniusában a művészetek tavasza keretében az Abdellia-palotában megrendezett festészeti kiállítás idején szalafisták egy csoportja nekitámadt a művészeknek azal vádolva őket, hogy semmibe veszik a vallást. Az eset nyomban általános vitát keltett. A művészeket megfenyegették, vakbuzgó bandák pedig kihasználták az alkalmat, s rendőrségi posztokat, középületeket támadtak és gyújtottak fel, mire a kormány kénytelen volt kijárási tilalmat elrendelni. A cinkos bűnrészesség csimboraszója a politikai vezetők magatartásában ebben az ügyben mutatkozott meg

¹⁶ Uo. 214.

¹⁷ Labat: *Les islamistes tunisiens...* i. m. 125. A szerző megállapítja: „Az an-Nahda fokozatosan el fogja hagyni a *vasszatija* (az arany középút) doktrínáját, melyet állítólagosan a hatalomra jutása előtt vallott, hogy lépésről lépésre térjen át a szalafisták által folytatott kiközösítő politikára.”

¹⁸ A válság eseményeiről bővebben lásd: Habib Mellakh: *Chroniques du Manoubistan*. Cérès, Tunis, 2013.; Martine Gozlan: Habib Kazdaghli. La rébellion du savoir. In: *Les rebelles d'Allah*. L'Archipel, 2014. 79–99.

igazán. A kulturális miniszter mellett, aki elítélte a kiállítást és a festőket, a három legfőbb közjogi méltóság nyilatkozatot tett közzé, amelyben szintén elítélték a rendezvényt és a művészeket. Rasíd Gannúsi még messzebb ment. Sajtókonferenciát tartott a tuniszi agglomerációhoz tartozó at-Tadaman (magyarul: szolidaritás) szegény városnegyedében, s arra szólította fel a híveket, hogy 2012. június 15-én tömegesen vegyenek részt a péntek déli ima után tartandó demonstráción a művészek által megtámadott iszlám megvédelmezése érdekében. Ezek a példák és még oly sok egyéb eset is jól mutatja, hogy az an-Nahda ama próbálkozásai, amelyek a szalafisták megszelídítésére/kordában tartására irányultak, minden egyes alkalommal arra kényszerítették a pártot, hogy leleplezze önmagát, s felhagyjon a társadalmi kérdések kapcsán állandóan tanúsított kétértelműségével.

A parlament megválasztását követő első két évben két kormány követte egymást, amelyeket az iszlámista mozgalom egy-egy prominens vezetője irányított (Hamadi Dzebali és Ali Larajed). Mindkettejüket improvizálás, bosszúéhség, retrográd alkotmánytervezetek jellemezték, de az iszlámisták alkotta kormányokat az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben a többség minden alkalommal ki segítette. Ezen időszak alatt az iszlámista kormány cinkosságát látva a szalafista támadások intenzitása megduplázódott. Az Egyesült Államok nagykövetsége elleni 2012. szeptember 14-i pénteki támadás újabb elvetélt kísérletet jelentett és rámutatott azoknak az erőfeszítéseknek a hiábavalóságára, amelyek Gannúsit „a saját fiatalokrára emlékeztetők” (a szalafisták) „racionálisálására” irányultak. E támadás háttérében egy iszlámellenes amerikai film bemutatása húzódozott meg.¹⁹ Miközben az erőszakot ezúttal is elítélték, az iszlámista párt és vezetője, Gannúsi – mivel még mindig tartottak attól, hogy a szalafisták lekörözik őket – megértőnek mutatkoztak. Az an-Nahda-vezér egyszerre azonosult velük és határolódott el tőlük: „Megértem, hogy szíven ütötte őket a dolog, ahogy engem is. Az erőszak azonban elítélendő.”²⁰ A 2003-as év a sok-sok politikai gyilkosságával, a katonák és a biztonsági erők tagjai elleni fegyveres támadásaival újabb megpróbáltatásokat hozott magával, rávilágítva az iszlámista kormányzás korlátaira. A mérleg súlyos. A Sukri Belaid baloldali ügyvéd és a Mohamed Brahmi nacionalista képviselő elleni február 6-i, illetve július 25-i gyilkosságok a végletekig fokozták a politikai feszültséget. Négy nappal Brahmi meggyilkolása után, 2013. július 29-én a hadsereg kilenc katonájának vágták el a torkát dzsihádisták, akik az ország középnyugati részén lévő Saambi-hegységben csalták őket törbe. Tunéziát sokkolták a történetek, de egymással szöges ellentétben álló két táborra oszolva:

¹⁹ Az iszlámellenes film címe: *Innocence of Muslims* (A muszlimok ártatlansága).

²⁰ Labat: *Les islamistes tunisiens...* i. m. 149. A szerző ezt a nyilatkozatot úgy értékeli, mint „a kecske és a káposzta megtartásának szándékát”. Hozzáteszi: „Gannúsi eleinte nem habozott igazolni az erőszakot.” A bengázi amerikai nagykövet meggyilkolása után alig két nappal tett nyilatkozatra az Egyesült Államok tuniszi válasza nem váratott magára sokáig. Ritkán látható módon Jacob Wales nagykövet Tuniszban keményhangú felhívást tett közzé a tunéziai külügyminiszternek a rend fenntartására. Ezzel párhuzamosan az Egyesült Államok a nem létfontosságú feladatokat ellátó személyzetét azonnal evakuálta az országból.

egyik oldalon az iszlámista párt a 2011 októbere óta jócskán elavult „választói legitimitásába” kapaszkodva, másik oldalon a civil társadalom, az ellenzéki pártok és a parlamenti képviselők, akik ülősztrájkot szerveztek a Bardo-palota, a Nemzetgyűlés épülete elé. Követelték a kormány távozását („ar-rahil”), s az Alkotmányozó Nemzetgyűlés felosztatását. Az ülősztrájk több mint egy hónapig elhúzódott és látványos tömegmegmozdulások kísérték, amelyeken több százezer tüntető vett részt. Ez volt az a pillanat, amikor a tunéziai szellem megmutatkozott a polgárháború elkerülése érdekében. Az üdvös megoldás négy szakmai, illetve civil szervezettől, a kvartettől indult ki, amelyek nemzeti párbeszédre szólították fel az egymással szembenálló két táborat a nyílt válság lezárása céljából.

La Pensée, 384. sz., 2015. október–december, 17–32. o.

Fordította: *Ferwagner Péter Ákos*

Richard D. Wolff¹

Hogyan állandósítja a kapitalizmus a bevándorlást?

Az amerikai tőkészek eszközként használják fel a latinamerikai bevándorlókat, hogy lenyomják a béreket és a munkafeltételeket, a szokásos bevándorló-ellenes eredményekkel.

A kapitalizmusnak van egy, a bevándorlókat bűnbakká tévő, hosszú, csúnya története. Ennek a sablonját gyakran ismétlik. Például, a brit kapitalizmus birodalmi törekvése előmozdította az írek, mint gyarmati alattvalók emigrálásra kényszerítését. A nyomorúságos gyarmati körülmények, köztük a borzalmas éhínségek, sok írt hajtottak munkára Angliába, a tőkésék számára, alacsonyabb bérekért, mint amilyeneket az angol munkások elértek. Az angol munkások in-

¹ Richard D. Wolff a közgazdaságtan professzor emeritusa a University of Massachusetts, Amherst, egyetemen, ahol 1973-tól 2008-ig oktatott. Jelenleg vendég professzor az International Affairs of the New School University, New York City egyetemen. Rendszeresen oktat a Brecht Forumon is, Manhattan-ben. Korábban a Yale és a párizsi Sorbonne egyetemen is tanított. A munkái elérhetők: rdwolff.com és democracyatwork.info.

kább az ír bevándorlók ellen dühöngtek, és velük csaptak össze, mintsem hogy a gyarmati rendszer ellen harcoltak volna, amely őket valójában odahozta.

A brit tőkésék felismerték az olcsóbb bérű munkások importjának a hasznos mellékhatását. Ez a nemzeti eredetük, a vallásuk és néha az etnikumuk szerint is megkülönböztette az alkalmazottakat. Egyes angol dolgozók nehezményezték a bérek és a munkakörülmények romlását, a túlszűfolt lakóhelyeket és környékeket, a túlterhelt és nem megfelelő közszolgáltatásokat. Gyakran elkerülte a figyelmüket, hogy a tőkésék a profitjuk érdekében szervezik a bevándorlást, és helyettük magukat a bevándorlókat hibáztatták. A brit politikusok erősítették az ilyen gondolkodásmódot, mivel finanszírozásukat várták ezektől a kapitalistáktól, és szavazatokra az angol munkásoktól. Hasonló módon, a profitot hajszoló média-társaságok, az általuk bérelt újságírók, és a szolgálatkész értelmiségiek gyakran terjesztették az olyan felfogást, hogy a bevándorlók nettó gazdasági költségeket jelentenek, és nehéz szociális helyzetbe juttatják a belföldi lakosságot. Az ilyen felfogás bűnbakként a bevándorlás és a bevándorlók felé terelte a munkások gazdasági helyzetük miatti haragját. Röviden, a bevándorlás könnyítette a tőke munka elleni „oszd meg és uralkodj” stratégiájának a megvalósítását.

A sérelmet sértéssel tetéztve, egyes brit vezetők az angol munkásokat szidták az írek elleni “türelmetlenségük” vagy “előítéleteik” miatt. Az ilyen szidalmazás a versengő angol és ír munkások közötti kölcsönös vádaskodó csetepaték “főlé” emelte őket. A felső osztályok egyes részei élvezték “türelmesebb” és “elfogulatlanabb” önmaguk ünneplését. A britek ismételték ezt az ír történetet másokkal gyarmati alattvalóik között Ázsiában, Afrikában és Dél Amerikában. Ugyanez igaz a különböző francia, spanyol, portugál, holland, német és olasz gyarmati „hőstettekre” is. Párhuzamos történet jellemzi az USA hosszú gyakorlatát a bevándorlással, valamint a rabszolgasággal, a kapitalizmus ismétlődő munkaerőhiányának kezelése céljából.

A formális (hivatalosan elismert) gyarmati rendszer megdöntése után a 20. században, a posztkoloniális realitások lassan változtak, ha egyáltalán változtak. A mélyeséges nyomor és gazdasági elmaradottság, az egyenlőtlenség és a folytatódó, a korábbi gyarmati uraknak való alávetettség sokak napirendjén tartotta a kivándorlást. Akik elmentek, hogy bevándorlókká legyenek, új hazájukban a régi megosztottsággal, ellenségességgel és bűnbakkereséssel találkoztak.

A modern idők számtalan példát kínálnak. Az USA ismételten aláásta az alapvető életfeltételeket de facto gyarmatán, Puerto Ricóban, milliókat készítetve az áttelepülésre az USA fő területére, ahol minden fajta megkülönböztetéssel, visszaéléssel és bűnbakkereséssel találkoztak. Az Egyesült Államoknak – az Észak Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (North American Free Trade Agreement - NAFTA) által intenzívebbé tett – gazdasági uralma Mexikó és Közép Amerika, mint nem formális gyarmatai felett ugyanezt eredményezte, de sokkal nagyobb léptékben. Az USA tőkésék eszközként használták a latin-amerikai bevándorlókat a bérek és a munkafeltételek lenyomására, a szokott bevándorló-ellenes eredményekkel. Az európai gyarmati sémát követve, az USA vállalati

és kormányzati elitjében egyesek gratuláltak maguknak a bűnbakképzés, a türelmetlenség stb. elítéléséhez, mások az ilyen beállítottságúak, mint “sajnálatosak” bírálatához.

Az 1970-es évek óta a tőke jelentős áttelepülése a nyugat-európai, észak-amerikai és japáni régi központjaiból új központokba (Kínába, Indiába, Brazíliába és ezeken túl), új migrációt provokált. Az új központok iparosodása és a vele járó politikai és katonai konfliktusok traumásan és (történelmileg) gyorsan alakították át milliók életét, és hatalmas, régióközi és nemzetközi munkaerő-migrációt ösztönöztek.

A kivándorlás traumatizálja az otthonaikból, munkahelyeikről, családjaikból és közösségeikből kilököttek és kilöködöttek többségét. A szélsőséges körülmények késztetik távozásra a kivándorlókat, leggyakrabban olyan külföldre, amelyről rendszerint keveset tudnak. Így a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése, a gyarmatosítás felé irányuló hajtóerejével, állandóan szélsőséges körülményeket és szélsőséges egyenlőtlenséget teremtett, fenntartva a migráció egymást követő hullámait.

A migráció borzalmas folyamatainak valódi “gyógyítása” a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésével szembeni valódi konfrontációban áll. A befektetéseket például lehetne nem oda irányítani, ahol a magán profitráták a legmagasabbak, hanem inkább olyan területekre, ahol a leginkább szükségesek. Az indok az lenne, hogy a nyomor és a marginalizálódás fenyegeti a békét (és így a gazdasági fejlődést is), ami a társadalom jóléte tekintetében fontosabb a magántőke nyereségességénél. Egy másik példa; a teljes foglalkoztatás – állami hatóságok által, ahol a magánfoglalkoztatás nem elégséges – mindenütt finanszírozott prioritássá lehetne, részben a kivándorlás elleni nagy tényezőként.

Még egy példa; az extrém vagyon adóztatása jelentős pótlólagos forrása lehetne a befektetéseknek a szegényebb területeken. A progresszív adóztatás pedig meggátolhatná a szegényebb régiókba áramló forrásokat abban, hogy reprodukálják ott a nagy egyenlőtlenségeket, amelyek történelmileg kísérik a tőkés fejlődést. Az érintett nagyságokról fogalmat ad a 2016-os Oxfam jelentés, amely mutatja, hogy a világ 62 leggazdagabb egyénének az összesített vagyona felülmúlja a világ lakossága szegényebb felének, 3,5 milliárd embernek az összesített vagyonát. Komolyan kezelhetnénk a migrációt ennek a vagyonnak az újraelosztásával. Ha ezt az újraelosztást kombinálnánk egy átszervezett és szabályozott kapitalizmussal – vagy végül átmenettel egy, az egyenlőtlenség által kevésbé megszállt, nem kapitalista rendszerre – még többet érhetnénk el.

A kapitalizmussal mindig együtt járt a tőke és a munkaerő migrációja

Mint Marx, Piketty és mások állítják, együtt járt vele az állandó tendencia a vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségre, visszatérő recessziós és depressziós ciklusokkal együtt. A ciklusok és az egyenlőtlenségek sújtotta emberek tömegei alkalmanként politikai koalíciókat mozgósítottak, hogy ezeket mérsékeljék, vagy

éppen ideiglenesen megfordítsák. Például, az 1930-as évek nagy depressziója lehetővé tett egy erőteljes mozgósítást alulról, a szakszervezetek, szocialista és kommunista pártok koalíciója által. Ez a koalíció kényszerítette Franklin Delano Rooseveltnél elnökre és a Kongresszusra a New Deal politikáját. Az 1930-as évektől az 1970-esekig a kapitalizmus tendenciáját a vagyoni és a jövedelmi egyenlőtlenségekre ideiglenesen megfordították és a ciklusokat mérsékeltek.

Ronald Reagan elnök uralma jelezte a magánkapitalizmus uralmának újr megjelenését és visszatérését az 1930-as-1970-es évek állami beavatkozó kapitalizmusa helyébe. Ezt "deregulációval és privatizációval", a New Deal politika visszagöngyölítésével valósították meg. A kommunista párt, majd a szocialista pártok kormányozta, második világháború utáni visszaszorítása, majd a szakszervezetek lassú megsemmisítése biztosította a politikai és ideológiai feltételeket a New Deal felgöngyölítéséhez. A magánkapitalizmus újra érvényre juttathatta klasszikus tendenciáit a vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenség, a ciklusok, a tőke és a munkaerő eredményezett migrációja felé.

Az áporodott, de vészes „vita” a bevándorlásról visszatér, mert a mögöttes gazdasági rendszer reprodukálja a problémát

A mostani harcok a bevándorlás körül visszajátszanak egy régi sablont, amely borzasztó következményeivel régen sarkallnia kellett volna bennünket arra, hogy forduljunk a fentebb említett megoldások felé. Ehelyett mégis újra falak építését, a nem dokumentált migránsok kitoloncolását, a türelmetlen "sajnálatosak" elítélését stb. látjuk és halljuk.

A rendszer vezetői és támogatói remélik, hogy a legutóbbi bevándorlókat végül el fogja nyelni a profit hajtotta gazdasági növekedés. Azt is remélik, hogy a bevándorlók és a nem-bevándorlók nem a rendszert fogják hibáztatni a szenvedéseikért és a veszteségeikért. Megszokták, hogy ennek a nemzedéknek a bevándorlóinak során, elnyelésük után a bevándorlók utánuk következő nemzedékét hibáztatják.

A kapitalizmus társadalmi költségeinek a számbavételekor kiderül: a migrációs hullámok okozta károk, amelyeket provokált, kiváltképpen nagynak mutatkoznak.

Forrás: <http://www.truth-out.org/opinion/item/37831-how-capitalism-perpetuates-immigration>

Fordította *Szende György*

GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI VÁLSÁG – A NEOLIBERÁLIS MEGOLDÁS

Jacques Martin¹

A neoliberalizmus halála és a válság a nyugati politikában

A 2007-8-as pénzügyi válság a legrosszabb volt 1931 óta, a közvetlen következményei mégis meglepően szerények voltak. A válság a sokáig uralkodó neoliberais ideológia alapköveit ingatta meg, de az mégis nagyjából épségben látszott kikerülni belőle. A bankokat kimentették, az Atlanti Óceán mindkét oldalán állig volt bankár, aki ellen eljártak volna bűncselekményeierért; és a viselkedésük árát illő módon az adófizető fizette meg. A további gazdasági politika, különösen az angolszász világban, túlnyomóan a monetáris politikára, különösen a mennyiségi könnyítésre támaszkodott. Ez kudarcot vallott. A nyugati gazdaság stagnált és most az elvesztett évtizedéhez közeledik, a vége nem látszik.

Közel kilenc év után, végül kezdjük aratni a pénzügyi válság politikai viharát. De hogyan sikerült a neoliberalizmusnak ily sokáig túlélni gyakorlatilag épségben? Noha elbukta a való világ próbáját, a hét évtized legrosszabb gazdasági szerencsétlenségét hagyva örökölni, politikailag és intellektuálisan az egyetlen mutatóvány maradt a városban. A jobboldal, a közép és a baloldal bevette a filozófiáját, az Új Labour klasszikus volt ebben. Nem ismerték a gondolkodás vagy a cselekvés más módját: ez vált a józanésszé. Antonio Gramsci szavaival hegemon volt. De ez a hegemonia nem tudja, és nem fogja túlélni a való világ próbáját.

A szélesebb politikai következmények első gyanúja nyilvánvaló lett a közvélemény fordulatában a bankok, a bankárok és az üzleti vezetők ellen. Ők évtizedeken át nem tehettek rosszat: korunk szerepmódelleként, mint az oktatás, az egészségügy és láthatóan minden egyéb választott problémamegoldóit ünnepelelték őket. Most azonban a csillaguk meredeken esni kezdett, együtt a politikai osztályával. A pénzügyi válság hatása aláásta a kormányzó elitek alkalmasságába vetett hitet és bizalmat. Ez jelezte egy szélesebb politikai válság kezdetét.

¹ A szerző író, újságíró, a 70-es évek végén elsőként elemezte a neoliberalizmust. Jelen írásában annak végéről tudósít, s tesz fel a kérdést: mi következik ez után? Nagy figyelmet keltett írását mintegy félmillióan tekintették meg a Twitteren. Könyve: Amikor Kína uralja a világot (When China Rules the World), Penguin Books, 2. kiadás 2016.

De ennek, az Atlanti Óceán mindkét oldalán szembeszökően nyilvánvaló politikai válságnak az okai sokkal mélyebbek, mint egyszerűen a pénzügyi válság és az utolsó évtized gyakorlatilag halvaszületett helyreállása. Ezek a magvaig nyúlnak a neoliberális projektnek, amely az 1970-es végén, Reagan és Thatcher politikai felemelkedésével indult, és alapjában érintik az áruk, szolgáltatások és a tőke globális szabadpiacának az eszméjét. A bankszabályozás depresszió-korabeli rendszerét az USA-ban, az 1990-es években és Britanniában 1986-ban lebontották és ezzel megteremtették a 2008-as válság feltételeit. Az egyenlőséget megvetették, a leszivárgó gazdaság eszméjét dicsérték, a kormányt mint a piac bilincset elítélték és kellően megnyirbálták, a bevándorlást ösztönözték, a szabályozást minimálisra csökkentették, az adókat csökkentették és a vállalati elkerülésekre szemet hunytak.

Meg kell jegyezni, hogy történelmi mércével a neoliberális korszaknak nem volt különösen jó teljesítménye. A háború utáni nyugati növekedés legdinamikusabb időszaka a háború vége és az 1970-es évek eleje közti, a jóléti kapitalizmus és a keynesianizmus időszaka volt, amikor a növekedési ráta a kétszerese volt az neoliberális időszakénak 1980-tól a jelenig.

De a neoliberális időszak legszerencsétlenebb jellemzője az egyenlőtlenség hatalmas növekedése volt. A legutóbbi időkig ezt gyakorlatilag figyelmen kívül hagyták. Ez azonban rendkívüli sebességgel emelkedett az egyik, ha nem a legfontosabb politikai kérdéssé az Atlanti Óceán mindkét oldalán, a legdrámiaibb módon az USA-ban. Semmit sem kizárva, ez az a téma, amely mozgatja a nyugatot most átfogó politikai elégedetlenséget. Mivel a statisztikai bizonyíték adott, meglepő, sőt megdöbbentő, hogy ezzel ilyen sokáig nem törődtek; a magyarázat csak a neoliberalizmus és értékei hegemoniájának a mértéke lehet.

De a valóság most felborította a doktrinális számításokat. Az 1948-1972 időszakban az amerikai lakosság minden része az életszínvonalának nagyon hasonló és jelentős növekedését tapasztalta. 1972 és 2013 között az alsó 10% reáljövedelme esett, míg a felső 10%-nak messze jobban ment, mint mindenki másnak. Az USA-ban a teljes munkaidős férfi dolgozók közepes reáljövedelme most kisebb, mint negyven éve volt: a lakosság alsó 90%-ának a jövedelme 30 éve stagnál.

Az UK-ban a kép nem nagyon eltérő, és a probléma a pénzügyi válság óta komolyabbá vált. 2005 és 2014 között 25 nagyjövedelmű gazdaságban a háztartások 65-70 százalékának a reáljövedelme stagnált vagy esett.

Az okokat nem nehéz megmagyarázni. A hiperglobalizációs éra rendszeresen a tőke javára, a munka ellen keverte a kártyát: nagy titokban, az üzlet részvételével, a szakszervezetek és a polgárok kizárásával tervezett nemzetközi kereskedelmi egyezmények, a Trans-Pacific Partnership (TPP) és a Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) csak a legutóbbi példák; politikai-jogi támadás a szakszervezetek ellen; a nagy mérvű bevándorlás ösztönzése az USA-ban és Európában, ami segített aláásni a hazai munkaerő alkuerejét; és az elbocsájtott dolgozók bármely érdemi átképzésének kudarca. Mint Thomas Piketty kimutatta, ellennyomás hiányában a kapitalizmus természetesen a növekvő

egyenlőtlenség felé gravitál. Az 1945 és a '70-es évek vége közötti időszakban igazolhatóan a hidegháborús verseny volt a legnagyobb ilyen korlátozás. A Szovjetunió összeomlása óta semmi ilyen nincs. Amint a népi visszahatás növekvően ellenállhatatlan lesz, azonban, az ilyen „a győztes mindent visz” rezsim politikailag fenntarthatatlanná válik.

Az UK-ban és az USA-ban a lakosság nagy része lázadnak a sorsuk ellen, amint azt illusztrálja Trump és Sanders támogatottsága az USA-ban és a Brexit-szavazás az Egyesült Királyságban. Ezt a népi lázadást gyakran némileg becsmérlő és elutasító módon mint populizmust írják le. Vagy, mint Francis Fukuyama írja egy új, kitűnő esszéjében a *Foreign Affairs*-ben: „A populizmus egy címke, amelyet a politikai éltek ragasztanak az egyszerű emberek által támogatott olyan politikákra, amelyek nekik nem tetszenek.” A populizmus mozgalom a status quo ellen. Valami újnak a kezdeteit képviseli, noha általában sokkal világosabban valami ellen, mint valami mellett. Lehet progresszív vagy reakciós, de gyakrabban mindkettő.

A Brexit egy klasszikus példája az ilyen populizmusnak. Felfordította az 1970-es évek kezdete óta folytatott UK politika alapvető sarokkövét. Bár látszólag Európáról szólt, ténylegesen sokkal többről: egy *cri de coeur* (a szív kiáltása) azoktól, akik úgy érzik, hogy veszítettek és hátra hagyták őket, akiknek az élet-színvonala az 1980-as évek óta stagnált vagy süllyedt, akik kiszorítottnak érzik magukat a nagy bevándorlás által, amely felett nincs ellenőrzésük, és akik egy fokozódóan bizonytalan és alkalmivá tett munkaerőpiaccal állnak szemben. A lázadásuk paralizálta a kormányzó elitet, már egy miniszterelnökbe került, és a jelenlegit a sötétben tapogatózva hagyta, isteni ihletet keresve.

A populizmus hulláma az osztálynak mint központi hatóerőnek a visszatérését jelzi a politikába, mind az UK-ban, mind az USA-ban. Ez különösen az USA-ban figyelemre méltó. Az amerikai politikai diskurzusban a „munkásosztály”² fogalma sok évtizeden át marginális volt. A legtöbb amerikai középosztálybelinek írta le magát, tükrözve az amerikai társadalom magvának a törekvését. Egy Gallup felmérés szerint 2000-ben az amerikaiaknak csak 33%-a nevezte magát a munkásosztályhoz tartozónak; 2015-re ez a szám 48% volt, a lakosságnak majdnem a fele.

A Brexit is elsősorban a munkásosztály lázadása. Eddig az Atlanti Óceán mindkét oldalán az osztály hajtóereje visszavonulásban volt az identitások és a témák új sorának a megjelenésével szemben, a nemtől és a fajtól kezdve a szexuális orientációig és a környezetig. Az osztály visszatérésének, pusztán hatósugara következtében is, olyan potenciálja van újra meghatározni a politikai látképet, mint semmilyen másnak.

Az osztály újra-megjelenését nem szabad összekeverni a munkásmozgalommal. Ezek nem szinonimák: ez nyilvánvaló az USA-ban és egyre inkább az UK-ban is. Valóban, az elmúlt félévszázadban, Britanniában fokozódóan különvált a kettő. A munkásosztály mint politikai hang újra-megjelenése Britanniában, leg-

² A „working class” munkásosztályt vagy dolgozó osztályt egyaránt jelenthet.

jelentősebben a Brexit szavazásban, a legjobban úgy írható le mint a harag és a tiltakozás kezdődő kifejezése, a munkásmozgalomhoz tartozásnak csak nagyon gyenge érzésével.

Valóban, az UKIP (UK Independence Party) van olyan fontos – a bevándorlás és Európa formájában – a jelenlegi attitűdök alakításában, mint a Labour párt. Az Egyesült Államokban, mind Trump, mind Sanders kifejezik a munkásosztály lázadását, az utóbbi majdnem annyira, mint az előbbi. A munkásosztály senkihez sem tartozik: az orientációja, messze az előre meghatározottól, mint a baloldal szerette gondolni, a politika egy funkciója.

A neoliberális éra aláásása két irányból folyik. Az első, ha a gazdasági növekedése sosem volt különösen erős, úgy most gyászos. Európa alig nagyobb, mint a pénzügyi válság előestéjén, 2007-ben volt; az Egyesült Államoknak jobban megy, de az ő növekedése is vérszegény. Olyan közgazdászok, mint Larry Summers, úgy vélik, hogy a jövő kilátása a legvalószínűbben egy tartós stagnálás.

Még rosszabb, mivel a helyreállítás olyan gyenge és törékeny, széles körű vélekedés, hogy könnyen egy újabb pénzügyi válság következhet. Más szóval, a neoliberális éra olyan fajta, válság sújtotta világba küldte vissza a nyugatot, amilyent utoljára az 1930-as években tapasztalt. Ezzel a háttérrel, aligha meglepő, hogy nyugaton a többség most úgy hiszi, hogy a gyermekeinek rosszabb lesz, mint neki volt. Másodszer, azok, akik vesztesek lettek a neoliberális érában, többé nem készek belenyugodni a sorsukba, hanem egyre inkább nyíltan láznak. A neoliberális éra végének vagyunk a tanúi. Nem halott, de a haláltusája kezdetén van, éppen úgy, mint a szociáldemokrata éra volt az 1970-es években.

A neoliberalizmus hanyatló befolyásának biztos jele az ellene emelkedő intellektuális hangok növekvő kórusa. A '70-es évek közepétől, a '80-asokon át a gazdasági vitát egyre inkább a monetaristák és a szabadpiacosok uralták. De a nyugati pénzügyi válság óta az intellektuális vita súlypontja mélyrehatóan eltolódott. Ez a legnyilvánvalóbb az Egyesült Államokban, olyan, egyre befolyásosabb közgazdászokkal, mint Joseph Stiglitz, Paul Krugman, Dani Rodrik és Jeffrey Sachs. Thomas Piketty könyve, a *Capital in the Twenty-First Century* (Tőke a 21. században) masszív siker. Az ő műve, valamint Tony Atkinsoné és Angus Deatoné az egyenlőtlenség kérdését a politikai napirend csúcsára lökte. Az UK-ban Ha-Joon Chang, aki sokáig elszigetelt volt a közgazdasági szakmán belül, sokkal nagyobb követésre talált azokénál, akik azt gondolják, hogy a közgazdaságtan a matematika egyik ága.

Eközben, egyesek azok közül, akik korábban erős hívei voltak a neoliberális megközelítésnek, mint Larry Summers és Martin Wolf a *Financial Times*-től, rendkívül kritikussá váltak. A szél a neoliberalizmus bírálóinak a vitorláit dagasztja; a neoliberálisok és a monetaristák visszavonulóban vannak. Az UK-ban a média és a politikai világ jócskán elmarad a görbétől. Kevesen ismerik fel, hogy egy korszak végén vagyunk. Még a régi attitűdök és feltételezések dominálnak, akár a BBC Today programjában, akár a jobboldali sajtóban vagy a parlamenti Labour pártban.

Ed Miliband-nek mint a Labour vezetőjének a lemondását követően gyakorlatilag senki sem látta előre Jeremy Corbyn diadalát a soron következő vezetőségválasztáson. Ugyanabból feltételezték valamit; egy blairistát vagy félutast, mint Miliband, de biztosan senki olyant, mint Corbyn. De az idő szelleme megváltozott. A tagság, különösen a fiatalok, akik példátlanul sokan csatlakoztak a párthoz, teljes szakítást akartak az Új Labour-rel. Az okok egyike, amiért a baloldalnak nem sikerült a munkásosztály kiábrándulása új hangulatának vezetőjévé megjelennie, az, hogy a legtöbb szociáldemokrata párt változó mértékben a neoliberalizmus és a hiperglobalizáció tanítványává vált. Ennek a jelenségnek a legszélsőségesebb formái az Új Labour és a demokraták, akik a '90-es évek végén és a 2000-es években ennek a Tony Blair és Bill Clinton által megszemélyesített élcsapatává váltak, a háromszögelés³ és a harmadik út.

De, amint David Marquand írta a *New Statesman*-ben megjelent áttekintésében, mi az értelme egy szociáldemokrata pártnak, ha nem képviseli a kevésbé szerencséseket, a nem kiváltságosakat és a veszteseket? Az Új Labour elhagyta azokat, akiknek szükségük volt rá, akiket történelmileg képviselnie kellett volna. Meglepő, hogy most nagy csoportjaik elhagyták a pártot, amely elhagyta őket? Blair az ő reinkarnációjában mint elnökök és diktátorok sötét társaságának pénz uralta konzultánsa, illő bizonyítéka az Új Labour pusztulásának.

A rivális jelöltek – Burnham, Cooper és Kendall – a folyamatosságot képviselték. Corbyn, aki a szavazatok közel 60%-át kapta, elseperte őket. Az Új Labour lejárt, olyan halott volt, mint Monty Python papagája. A történetek jelentését kevesen fogták fel. Egy *Guardian* vezércikk üdvözölte a tagság fellendülését, majd, íme, láss csodát!, Yvette Cooper, a lelkesedés okának antitézise támogatását sürgette. A PLP⁴ visszautasította az eredmény elfogadását és azóta minden erejével próbálta eltávolítani Corbynt.

Éppen, mert a Munkáspártnak messze túl hosszú idő kellett ahhoz a '70-es évek végén, hogy képes legyen felfogni és kezelni a thatcherizmus megerősödését és egy új időszak születését, most nem volt képes felfogni, hogy a thatcherista paradigma, amelyet végül az Új Labour formájában magáévá tett, végleg befutotta a pályáját. A Labournek, mint mindenki másnak, ezt újra kell gondolnia. A tagság ellenszenvében az Új Labour iránt olyas valaki felé fordult, aki azt sosem fogadta el, aki Blairnek majd minden vonatkozásban az egyenes ellentéte volt, megtestesítve egy olyan valódiságot és tisztességet, amelyet Blair garantáltan nem.

Corbyn nem az új idők terméke, ő a '70-es évek végének és a '80-asok elejének a visszatérése. Ez az ereje és a gyengesége is. Őt nem szennyezte be az Új Labour öröksége, mivel sosem fogadta el azt. De, úgy látszik, az új éra természetét sem érti. A veszély az, hogy agyaglába van egy nagyon folyékony és előreláthatatlan politikai környezetben, amely majd minden fajta bizonyosságot nélkülöz, és amelyben a Labour veszélyesen megosztott és legyengült.

³ Triangulation – Bill Clintontól származó politikai fogalom; a jobb- és baloldal „felett” állásra utal.

⁴ PLP – Parlamenti Labour Párt, azaz a párt parlamenti frakciója

Lehet, hogy a Labour az intenzív osztályon van, de a konzervatívok sincsenek sokkal jobb állapotban. A Brexit ügyében David Cameron nagyon és felelőtlenül elszámította magát. Lemondani kényszerült a legszégényletesebb körülmények között. A párt reménytelenül megosztott. Fogalma sincs arról, hogy milyen irányba mozduljon a Brexit után. A brexitesek optimista képet festettek az elfordulásról a hanyatló európai piactól és a világ bővülő piacaihoz fordulásról, azonban alig nevezték meg az országokat, amelyekre gondoltak. Úgy látszik, mintha az új miniszterelnök anakronisztikusan ellenséges lenne Kínával szemben és kész lenne visszacsinálni George Osborne jó munkáját. Ha a kormány hátat fordít Kínának, a világ messze leggyorsabban növekvő piacának, hová fog fordulni?

A Brexit az országot töredezett és mélyen megosztott állapotban hagyta. Nagyon reális a kilátás, hogy Skócia a függetlenséget választhatja. Mellesleg, a konzervatívok kevéssé látszanak megérteni, hogy a neoliberális korszak a haláltusáját vívja.

Bármilyen drámaiak az események az UK-ban, nem hasonlíthatók az USA-ban történőkhöz. Szinte a semmiből emelkedett ki Donald Trump, hogy megszerezze a republikánus jelöltséget és megzavarja gyakorlatilag az összes bölcseket, nem utolsósorban a saját pártját. Az üzenete nyíltan antiglobalizációs. Úgy véli, hogy a munkásosztály érdekeit feláldozták a nagy korporációk javára, amelyeket arra ösztönöztek, hogy fektessenek be világszerte, megfosztva ezzel az amerikai munkásokat a munkahelyeiktől. Azt bizonyítja továbbá, hogy a nagy bevándorlás meggyengítette az amerikai dolgozók alkuerejét és a béreik csökkentését szolgálta.

Azt javasolja, hogy az USA vállalatoktól követeljék meg a tartalékaik belföldi befektetését. Úgy véli, hogy az Északamerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA) hatása amerikai munkahelyek exportálása volt Mexikóba. Hasonló alapon ellenzi a TPP-t és a TTIP-t is. Kínát is amerikai munkahelyek ellopásával vádolja és a kínai import 45%-os megvámolásával fenyeget.

A globalizációval Trump gazdasági nacionalizmust szegez szembe. „Legyen Amerika az első”. A felhívása főleg a fehér munkásosztályhoz szól, amelyet Trump (és Bernie Sanders) megérkezéséig a politikai színpadra az 1980-as évek óta figyelmen kívül hagytak és jórészt nem képviseltek. Tekintve, hogy a béreik az utóbbi 40 év legnagyobb részében estek, rendkívüli, hogy mennyire semmibe vette az érdekeiket a politikai osztály. Ők egyre inkább a republikánusokra szavaztak, de a republikánusokat régen a szuper gazdagok és a Wall Street szerezte meg, akiknek, mint hiper globalizálóknak, az érdekei egyenesen ellentétesek a fehér munkásosztályéval. Trump érkezésével végre találtak egy képviselőt: megnyerték Trumpnak a republikánus jelölést.

A gazdasági nacionalista érvelést energikusan követi Bernie Sanders is, aki rendkívül szoros küzdelmet vívott Hillary Clintonnal a demokrata jelölésért és valószínűleg győzött volna, ha nincs a több mint 700 ún. szuper küldött, akiket ténylegesen a demokrata apparátus választott és túlnyomóan Clintont támogatták. Amint a republikánusok, a demokraták is régóta a neoliberális, proglobalizációs stratégiát támogatták, a szakszervezeti bázisuk aggályai ellenére. Most mind a

republikánusok, mind a demokraták mélyen polarizálva találják magukat a pro- és antiglobalizálók között. Ez teljesen új fejlemény az óta, hogy Reagan alatt, majd 40 éve a neoliberális eltolódás végbement.

Trump nacionalista vonzásának egy másik eleme – „Tegyük Amerikát újra nagygyá” – a külpolitikai álláspontja. Ő úgy véli, hogy Amerika törekvése a nagyhatalmi státusra szétszórta a nemzet eszközeit. Azt állítja, hogy az ország szövetségi rendszere igazságtalan: Amerika viseli a költségek nagy részét és a szövetségi missze túl kevéssel járulnak hozzá. Fő példaként Japánra, Dél Koreára és a NATO európai tagjaira utal. Ezeknek a kapcsolatoknak az újra egyensúlyozására törekszik és kudarc esetén a felbontásukra.

Szerinte hanyatló országgként Amerika többé nem engedheti meg magának ilyen pénzügyi teher viselését. A világ megváltása helyett, úgy véli, a pénzt inkább otthon kell befektetni, rámutatva Amerika infrastruktúrájának a félig összeomlott állapotára. Trump álláspontja Amerikának mint a világ hegemónjának erős bírálatát képviseli. Az érvei radikális szakítást jeleznek a neoliberális, hiper globalizációs ideológiával, amely az 1980-as évek kezdete óta uralkodott, és a háború utáni időszak nagy részének a külpolitikai ortodoxiájával. Ezeket az érveket komolyan kell venni. Nem szabad könnyedén elutasítani őket csak a szerzőjük miatt. De Trump nem a baloldali embere. Ő a jobboldali egyik populistája. Rasszista és idegengyűlölő támadást indított a muszlimok és a mexikóiak ellen. Trump a fehér munkásosztályt vonzza, amely úgy érzi, hogy a nagy korporációk becsapták, a spanyolnyelvű bevándorlás aláásta, és gyakran sértik az afro-amerikaiak, akiket túl sokáig, túl sokan alsóbb rendűeknek tekintettek.

Egy Trump-féle Amerika az autoritáriánizmusba süllyedést jelentene, amelyet a visszaélés, a bűnbak-keresés, a megkülönböztetés, a rasszizmus, az önkény és az erőszak jellemez; Amerika mélyen polarizált és megosztott társadalommá válna. A fenyegetése 45%-os vám bevezetésére Kínára, ha megvalósul, bizonyosan kiprovokálja a kínaiak bosszúját és a protekcionizmus új korának kezdetét jelenti.

Trump könnyen elveszítheti az elnökválasztást, éppúgy, amint Sanders kudarcot vallott a demokrata jelölésért való fellépésében. De ez nem jelenti azt, hogy a hiper globalizációt – korlátlan bevándorlást, TPP-t és TTIP-et, a tőke szabad mozgását és sok egyebet – ellenző erők elveszítik a vitát és hanyatlásra ítéletnek. Kevéssel több, mint 12 hónap alatt, Trump és Sanders átalakították a vita természetét és feltételeit. A lecsengéstől távol, a hiper globalizáció bírálóinak az érvei tartósan teret nyerne. Az amerikaiaknak durván kétharmada egyetért azzal, hogy „nem kell annyira nemzetközi fogalmakban gondolkoznunk, hanem inkább a saját nemzeti problémáinkra kell koncentrálnunk”. És, minden más felett az egyenlőtlenség az, ami tovább fogja hajtani a hiper globalizálók ellenzékét.

Forrás: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/aug/21/death-of-neoliberalism-crisis-in-western-politics>

Fordította: *Szende György*

Székely Gábor¹

Két kérdés 1989-ből: neoliberális kurzust vagy szocialista demokráciát?

A szintézis a „fejlesztő” állam?

Az MSZMP 1988 májusára helyesen ismerte fel, hogy a korábbi politikával radikálisan szakítani kell, de a diagnózisa nem volt teljes és pontos, s hozzátehetjük – ma sem az. Mert Magyarországon nem egyszerűen az egyéni kezdeményezések, a vállalkozások szabadsága hiányzott, amit – legalábbis jórészt – valóban meg lehet teremteni a profit és a piac ösztönzésével. A válság gyökerei mélyebbre nyúlnak, és ami még lényegesebb, a válság súlypontja máshol van.

A kulcsszó a „fejlesztő állam”, amely nem mond le a piac kiigazító automatizmusairól, a közösségi és az egyéni vállalkozásokról, kezdeményezésekről, a helyi önkormányzatokban rejlő alkotó erőről. Lényege viszont, hogy mindezeket az ország egészének a fejlesztését szem előtt tartva, annak érdekében támogatja, az ország gazdasági és politikai környezetében lehetséges legjobb megoldásokra törekedve. A „fejlesztő állam” ebben különbözik a neoliberálistól, de különbözik a biztonságot az életszínvonalra korlátozó és erre alapozva politikai közmegegyezésre számító „paternalista államtól” is. Mindkettőtől eltér a viszonya a demokráciához is. A neoliberális és a paternalista állam „felülről vezérli” a társadalmat, a „fejlesztő állam” viszont csak működőképes demokratikus intézményekkel valósítható meg. Ezért érthető, hogy ma Magyarországon a „paternalista állam” felváltásánál egy másik típusú, a liberális konstrukció tűnik sokak számára rokonszenvesebbnek. Mellette szól, hogy Nyugat-Európa legfejlettebb államaiban e típus – ha nem is győzedelmeskedett egyértelműen, sőt, mára megállapítható visszaszorulása – drasztikus eszközeivel bizonyos értelemben kiutat jelentett az 1970-es évek második felének válságából. E politikai kurzus napjainkban egyre mélyülő válsága azonban gondolkodóba kell hogy ejtse azokat, akik tudatosan, vagy régi reflexeiktől vezéreltetve mellette érvelnek.

A piac nem egyetemes bíró

Magyarországon az ellenérveket hangoztatók számára nem lebecsülendő, hogy a körülmények egy neoliberális rendszer kialakításához szinte teljesen hiányoznak.

¹ A szerző történész, az ELTE professzor emeritusa, az Évkönyv szerkesztője.

A „fejlesztő államhoz” viszont rendelkezésünkre állnak mind a politikai, mind pedig a gazdasági feltételek.

Számos szakértő (Mancur Olson, Peter Glotz, Neil Kinnock, Eric Hobsbawm és Jan Pierre Chévenement) álláspontjának lényege, hogy az 1970-es évek válságára részben megoldást jelentő, az állami beavatkozást leépítő, a Reagan és Thatcher nevével fémjelzett neoliberális, illetve neokonzervatív irányzat végül a gazdaság egészének szempontjából az egyre fokozódó lemaradást, illetve a társadalmi feszültségek kiéleződését hozta magával. A Távol-Keleten és a skandináv országokban viszont (mindenekelőtt Svédországban), ahol az állam „központi fejlesztő” szerepe tovább erősödött, a gazdasági mutatók jóval kedvezőbben alakultak. Egyértelműen jobban, hatékonyabban eleget tudtak tenni a környezetvédelem, a kultúra, az egészségügy és a szociális biztosítás követelményeinek is, e mellett nem sújtotta őket a neoliberális koncepcióval együtt járó munkanélküliség-növekedés sem. Az NSZK-ban és Franciaországban alkalmazott „félmegoldás” lehetővé tette a gazdaság fejlesztési ütemének a tartását, azonban a további káros tényezők, így a munkanélküliség növekedésének kiküszöbölése már nem járt sikerrel.

Az elemzések – figyelembe véve az elkövetkezendő időszak választásait – két tényező mérlegelését ajánlják hangsúlyosan. Az első, hogy a *piaci liberalizmus azok doktrínája, akik már jól föl vannak szerelve a piachoz*. Nem barátja viszont azoknak, akiknek még föl kell szerelkezniük. A második – az angol Tony Benn megfogalmazásában –, hogy „El kell vetnünk az állami korporációk régi sémáját, és újra kell gondolnunk a köztulajdonnal kapcsolatos nézeteinket.” S ehhez hozzászól: szakítanunk kell azzal a primitív, s már több mint száz éve felismerten pusztító elképzeléssel, amit Charles Dickens a *Nehéz időkben* igen találóan jellemezett: „Ami nem volt kifejezhető számokkal, nem bizonyult megvásárolhatóknak a legolcsóbb és eladhatóknak a legdrágább piacon, az nem létezett és sohasem létezhet, az idők végeztéig, ámen.”

Emberidegen szemlélet

A „fejlesztő állam” optimális környezete – legalábbis Európában – a demokrácia. Az azt korlátozó, egypártrendszerű kormányzáson alapuló, vagy arra törekvő neoliberális koncepció két lényeges ponton nem képes, illetve nem is akar eleget tenni a demokrácia követelményeinek.

Az első – és a magyarországi fejlődés szempontjából is a figyelemre méltóbb – a társadalmi konszenzus, a közmegegyezés biztosítása. E helyett a szociáldarwinizmusra emlékeztető „a gyengék pusztuljanak, hogy az erősek virágozhassanak” hamis félalternatívát hirdeti meg, ami nem pusztán a Dickens leírta múlt századi primitív szemléletet idézi fel, hanem bizonyítottan alkalmatlan a társadalom egészének az építésére. E szemlélet ember- és természetidegen jellege miatt nem teszi lehetővé ugyanis a társadalom (még kevésbé az emberiség) számára jelentkező feladatok felismerhetőségét, következésképpen megoldásukat sem. Holott éppen e feladatok felismerése és a megoldás közös törekvése alakít

hatja ki a közmegegyezést, egyben szabadíthatja fel az egyénben rejlő sokoldalú alkotóerőt.

A második, a politikai intézményrendszerrel összefüggő problémája a neoliberalizmusnak a tolerancia hiánya. Ez nem csupán az egypártrendszerű kormányzásban nyilvánul meg (pl. USA, Nagy-Britannia), hanem a tőle eltérő politikai érdekcsoportok véleményének a figyelmen kívül hagyásában, a párbeszédképtelenségben, következésképpen a monolitikus politikai rendszer kiépítésére történő törekvésben. Ez utóbbi különösen szemléletessé teszi, hogy a politika alapvetően fordult el a II. világháború megrendítő történelmi tapasztalataitól, amelyek kiáltóan hívták fel a figyelmet az egész emberiség társadalmi termelésének alapproblémájára. Arra ugyanis, hogy nem elegendő, s nem is lehetséges – amennyiben ragaszkodunk az emberiség fennmaradásához – pusztán a tőke számára megfelelő feltételek biztosításában gondolkodnunk. A tőke egoizmusát szélsőségesen képviselő neoliberalizmus nem veszi észre, hogy a tőke sem képes optimálisan működni egy szélesebb feltételrendszer biztosítása nélkül, azaz sajátos érdekei mellett az életterét jelentő szélesebb közeg, az egész társadalom működőképességének a feltételeit is biztosítani kell.

A tőke érdekeire szűklátókörűen koncentráló politikai kurzus időszakában a kapitalista rendszerek típusosan veszítenek demokratikus jellegükből (ennek lehetünk tanúi Európában a neoliberalis hullám évtizedében), vagy akár diktatúrába is torkollnak (ami a közepesen fejlettnak, még inkább a fejlődőnek nevezett kapitalista rendszerekre jellemző).

A közmegegyezés teherbírása

Ha megvizsgáljuk, hogy ezen előnytelen jellemzők ellenére mi volt az oka annak, hogy a neoliberalizmus éppen a legfejlettebb tőkés országok élcsoportjában nyert teret, két figyelemre méltó, s Magyarországra semmiképpen sem jellemző vonásra lehetünk kénytelenek figyelni. Az első, és úgy vélem lényegesebb, hogy ezekben az országokban a demokratikus intézményrendszer már történelmileg stabil volt, és a „civil társadalom” képesnek érezte magát arra, hogy megbirkózzon a kihívással – cserébe a remélt gazdasági fellendülésért. A másik, ezen országok rendkívüli gazdasági potenciálja, amely lehetővé tette, hogy a választók életvitelében gazdasági és szociális értelemben egyaránt várhatóan bekövetkező, részben előre jelzett, negatív változások egy jobb jövő ígéréssel együtt elviselhetőnek tűntek. A valóság azonban még e fejlett országokban is rácaffolt a reményekre. Ezen országok technológiai lemaradása ugyanis az elmúlt évtizedben nemhogy csökkent volna, de nőtt (így a rendszer vezető nagyhatalma, az Egyesült Államoké is Japán mögött). Továbbá, nem mellékes körülmény, hogy az összes fejlett ország közül éppen azokat az európai országokat sújtja ma a legkeményebben a munkanélküliség, ahol e nézetek a legszélesebben hódítottak.

A neoliberalis elképzelésekkel szemben a problémák mellett az is érvként említhető, hogy a rendszerek részleges eredményeiket az adott polgári társadalmak-

ban meglevő közmegegyezés terhelésével érték el. Olyan rendszerekben, ahol – mint nálunk is – e terhelés már nem fokozható tovább a rendszer fennmaradásának veszélyeztetése nélkül, ez a politika nem alkalmazható.

Mindezen túl, figyelembe véve Magyarország történelmileg kialakulatlan, csírájában elfojtott, inkább vágyakat, mint valóságot kifejező demokratikus hagyományait, és ehhez hozzátevé gazdasági helyzetét, adottságait és – nem utolsósorban – politikai kultúráját, a nyugat-európai átlagnál kétségtelenül minőségileg rosszabb mutatókra számíthatunk. Amennyiben mégis ezt a megoldást választjuk, úgy nemhogy a válságból való kilábalás irányába mozdulhatnánk el, de annak elmélyülésével kellene, hogy számoljunk. Ezért mindenképpen megfontolandó az *eurobal ajánlása: a neoliberalizmussal szemben a szocialista demokráciát valóban megvalósító elmélet és gyakorlat jelenthet csak kiutat napjaink válságából*. E koncepció vázolása és elfogadtatása ma korántsem egyszerű, azonban annyiban nőtt a fogékonyág megértése iránt – s ez választókat jelenthet –, hogy a leegyszerűsítő megoldások kudarca, s ami még kézzelfoghatóbb, a neoliberális irányzat választási veresége mind egyértelműbbé válik.

Se a profit, se a hatalom

A „paternalista állam” leépítése és a „fejlesztő állam” politikai rendszerének kialakítása kétségtelenül nehezebb feladatot ró a „felülről vezérléshez” hozzászokott döntéshozókra és az ugyanebben gondolkodó, lényegében azonos célokat hangoztató, az „Ezt csak mi tudjuk megvalósítani” jelszóval induló ellenzékre. A megoldás azonban nem ez. Nyugat-Európánál jobb esélyünk van arra, hogy a – két, szembenállásuktól torzult hatalmi tömb egymást is egyre feszélyezőbb helyzetéből keletkezett – lehetőséget kihasználjuk az új megalkotására, egy olyan társadaloméra, amelyben a cél nem pusztán a profit, s nem is pusztán a megszerzett hatalom fenntartása, hanem elsődlegesen polgárai emberi életkörülményeinek a biztosítása. S ha e program megvalósításának konkrét tennivalóit keressük – talán meglepetésünkre –, nem is túl bonyolult feladatokkal találjuk magunkat szemben. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy békén kell hagynunk a kollektívákat és az egyes embereket. Társadalomépítő vállalkozásaikhoz kell biztosítani a feltételeket. Bízunk a kollektívákra és az egyénekre a tulajdonforma megválasztását, azokra, akik valóban ismerik az általuk működtetett üzemekben, gyárakban, intézményekben rejlő lehetőségeket, s az egyes megoldások előnyeit és hátrányait. A kedvezés az egyik vagy másik tulajdonformának, illetve az állami tulajdon túlsúlyából következően kétségtelenül meglevő lehetőség kihasználása a „felülről vezérlésre” csak azoknak tűnhet vonzó lehetőségnek, akik lebecsülve az egyes emberekből rejlő alkotóerőt egy szűk értelmiségi kör csalhatatlanságában reménykednek.

Ma lehetőségünk van egy valóban demokratikus, az egész társadalmat mozgósítani képes szocialista rendszer megvalósítására. Ehhez „mindössze” államunkat kell korlátozni, oly módon, hogy alkalmassá váljon az így valóban kialakuló

pártok és társadalmi szervezetek, a közösségek és egyének véleményének, de mindenekelőtt munkájának, törekvéseiknek összeötvözésére.

Forrás: *Új Fórum*, Közéleti-Politikai Folyóirat. Első évfolyam 12. szám, 1989. október 2. (21–23. oldal). A demokratikus szocializmus problémakörét, illetve az eurobal álláspontját dokumentumokkal ismerteti A nemzetközi munkásmozgalom történetéről, Évkönyv 1990-es kötete.

Janisz Varufakis

Progresszív internacionáléra van szükség

Trump, a posztmodern 1930-as évek és a DiEM25¹ pillanata

Donald Trump megválasztása egy jelentős korszak eltűnését szimbolizálja. Volt olyan idő, amikor egy szuperhatalom, az USA különös látványos felemelkedését láttuk, egyre növekedő hiányának következtében – inkább, mint annak ellenére. Figyelemre méltó azért is, mert hirtelen két milliárd dolgozó – Kínából és Kelet-Európából – áramlott be a kapitalizmus nemzetközi ellátó láncába. Ez a kombináció adott történelmi lendületet a globális kapitalizmusnak, miközben egyidejűleg csökkentette a nyugati munkaerő jövedelmi részesedését és rontotta kilátásait. Trump sikere ennek a dinamizmusnak a kudarcából ered. Elnöksége mindenütt a liberális demokraták vereségét jelenti, de fontos tanulságokat – valamint reményeket is – hordoz a haladó erők számára.

Az 1970-es évek közepétől 2008-ig az USA gazdasága a globális kapitalizmust egy instabil, bár finoman beállított egyensúlyban tartotta. Ez szívta fel olyan gazdaságok nettó exportját, mint Németország, Japán, és később Kína, biztosítva a világ leghatékonyabb gyárainak a szükséges keresletet. Hogyan fizettek ezért a növekvő kereskedelmi deficitért? Úgy, hogy a külföldi vállalatok nyereségének vagy 70%-át a Wall Streetre irányították vissza, hogy azt Amerika pénzpiacain fektessék be. Ahhoz, hogy ezt a recikláló mechanizmust fenntartsák, a Wall Streetet mentesítet-

¹ Democracy in Europe Movement (DiEM25); a Demokrácia Európában Mozgalmat az akkor görög pénzügyminiszter Varufakis kezdeményezte 2015 végén. Célja, hogy megreformálja az Európai Unió intézményeit, „teljes értékű demokráciát megvalósítva egy olyan szuverén parlamenttel, amely tiszteletben tartja a nemzetek önrendelkezését, a hatalommegosztást a nemzeti parlamentekkel, a regionális szervezetekkel és a városi tanácsokkal.” https://diem25.org/wp-content/uploads/2016/02/diem25_english_long.pdf 2016. 11. 26. – a szerk.

ték minden korlátozástól; azoktól, amelyek még Rooseveltnél New Dealjéből, valamint a háború utáni Bretton Woods-i egyezményből maradtak meg, amelyek a pénzpiacok szabályozására irányultak. Ezért voltak Washington tisztségviselői olyan lelkesek a pénzpiacok deregulációja érdekében: a Wall Street biztosította azt a csatornát, amelyen keresztül a világ többi részéből érkező növekvő tőkeimport kiegyensúlyozta az USA hiányát, amely pedig biztosította a világ többi része számára azt az aggregált keresletet, amely stabilizálta a globalizációs folyamatot. És így tovább.

Mi következik

Tragikus, de nagyon is kiszámítható módon, a Wall Street folytatta a magánpénzek feneketlen piramisainak építését (amelyek strukturált származékos kötvényekként is ismertek) a beáramló tőke csúcsain. Ami 2008-ban történt, az valami olyasmi, ami jól ismert abból, amikor a kisgyerekek végtelen magas homokvárat próbálnak építeni: a Wall Street piramisa összedőlt a saját súlya alatt.

Ez volt a mi nemzedékünk 1929-es pillanata.

A központi bankok, élükön a Fed elnökével, Ben Bernankével, aki tanult az 1930-as Nagy Depresszióból, siettek megelőzni az 1930-as évek megismétlődését, azzal, hogy az eltűnt magánpénzeket olcsó állami hitelekkel helyettesítették. Ezzel az akcióval elkerülték a második Nagy Depressziót (kivéve az olyan gyenge láncszemeket, mint Görögország és Portugália), de nem voltak képesek megoldani a válságot. A bankok újra kezdték ahol abbahagyták, és az USA kereskedelmi deficitje elérte a 2008 előtti szintet. Eltűnt viszont az amerikai gazdaságnak az a képessége, hogy egyensúlyban tartsa a vilákapitalizmust. Az eredmény a Nagy Nyugati Defláció, amelyet a nagyon alacsony, vagy negatív kamatok, csökkenő árak és a munka leértékelődése jellemez mindenütt. A globális jövedelmek százalékában a Föld össze megtakarítása rekordszintet ért el, miközben az aggregált beruházásoké az eddigi legalacsonyabb szinten áll. Amikor ilyen sok kihasználatlan megtakarítás van, a pénz ára (vagyis a kamatláb), mint minden más, esni kezd. Ez megakadályozza a beruházásokat és a világ végül egy alacsony beruházási, alacsony keresleti, alacsony megtérülési szintre kerül. Akárcsak a korai 1930-as években, ennek a környezetnek az eredménye a xenofóbia, a rasszista populizmus és a széthúzó erők megjelenése, amelyek szétverik azokat az intézményeket, amelyek a globális establishment büszkeségei és játékszerei voltak. Csak vessünk egy pillantást az Európai Unióra, vagy a Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerségre (TTIP).

Rossz üzlet

2008 előtt, az USA-ban, Nagy-Britanniában és Európa perifériáin a munkásokat kiengesztelték a "tőkenyeresség" ígéretével és az olcsó hitelekkel. Azzal áltatták őket, hogy házaik értéke csak nőhet, ami helyettesíti a bérjövödelmeik növeke-

dését. Eközben a fogyasztásukat a második jelzáloghitelekéből, hitelkártyákkal és hasonlókval fedezték. Ennek ára az volt, hogy elfogadják a demokratikus folyamatok fokozatos visszaszorulását, és azt, hogy ehelyett egy “technokrácia” hűségeen és büntudat nélkül kiszolgálja az 1% érdekeit. Most, nyolc évvel 2008 után ezek az emberek feldühödtek, és még dühösebbek lesznek.

Trump győzelme teljessé teszi ennek a korszaknak a halálos sérülését, amelyet 2008-ban szerzett. De az az új korszak, amelyet Trump elnöksége bevezet, és amelyet a Brexit már előre vetített, nem teljesen új. Valójában ez az 1930-as évek posztmodern változata, amelyet kiegészít a defláció, a xenofóbia, és az oszd meg és uralkodj politika. Trump győzelme nem elszigetelt. Nem kétséges, hogy ez megerősíti azokat a mérgező politikákat, amelyeket a Brexit robbantott ki, Nicolas Sarkozy és Marine Le Pen leplezetlen bigottságát Franciaországban, az Alternative für Deutschland felemelkedését, az “illiberális demokráciákat” Kelet-Európában, az Arany Hajnalt Görögországban.

Szerencsére a nagy üzleti körök nem finanszírozzák Trumpot és európai társait, mint ahogy Hitlert és Mussolinit. De Trump és európai társai egy felemelkedő nacionalista internacionálé tükröződései, amelyet a világ az 1930-as évek óta nem látott. Akárcsak az 1930-as években, az adósság által fűtött Ponzi-növekedés, a hibás monetáris tervezés és finanszírozás vezetett a bankválsághoz és szülte a deflációs erőket, amelyeket a rasszista nacionalizmus és populizmus keveréke táplál. Akárcsak a korai 1930-as években, most is egy tudatlan establishment a haladó erőket veszi célba, mint Bernie Sanderst és a mi első Syriza-kormányunkat 2015-ben, de végül a harcias és rasszista nacionalisták buktatják meg.

Globális válasz

Képes-e a globális establishment ennek a nacionalista internacionálénak a szellemét magába olvasztani, vagy legyőzni? Nagyon erős hit kell ahhoz, hogy ezt gondoljuk, annak ismeretében, hogy ez az establishment mélyen tagadja az általa sorozatosan elkövetett koordinációs hibákat. Van-e alternatíva? En úgy gondolom, hogy van: egy haladó internacionálé, amely ellenáll az izolacionizmus narratívájának és a befogadó, humanista internacionalizmust segíti elő a neoliberális establishmentnek azokkal a kísérleteivel szemben, amelyek a tőke jogainak védelmét akarják globálissá tenni.

Európában ez a mozgalom már létezik. Februárban alapítottuk meg Berlinben a Democracy in Europe Movement-et (DiEM25), hogy megpróbáljuk elérni, amit egy korábbi európai generációnak nem sikerült az 1930-as években. Határokon és politikai pártokon átnyúlva szeretnénk eljutni a demokratákhoz, arra kérve őket, hogy tartsák nyitva a határokat és szívüket, tervezzenek ésszerű gazdaságpolitikát, ami lehetővé teszi, hogy a Nyugat újra magáévá tegye a közös jólét gondolatát, a múlt destruktív „növekedése” nélkül.

Világos azonban, hogy Európa nem elég ehhez. A DiEM25 bátorítja azokat a haladó erőket, amelyek Bernie Sanderst, majd Jill Steint támogatták az USA-ban,

ezeket az erőket Kanadában és Latin-Amerikában, hogy fogjanak össze, és hozzájáruljanak a Democracy in the Americas Movement-et. A Közel-Kelet progresszív erőihez is fordulunk, főleg azokhoz, akik vérüket áldozták az ISIS a zsarnokok, és a Nyugat bábrezsimjei elleni harcban, hogy alakítsák meg a Democracy in the Middle East Movement-et.

Trump győzelme a vigaszt is meghozza. Megmutatja, hogy egy olyan keresztúthoz értünk, ahol a változás nem csupán lehetséges, de elkerülhetetlen. Ahhoz azonban, hogy ez a változás ne olyan fajta legyen, mint amelytől az emberiség az 1930-as évektől kezdve szenvedett, olyan mozgalmakra van szükségünk, amelyek gyorsan fejlődnek, és összekovácsolnak egy Progresszív Internacionálét, amely a szenvedélyt és az értelmet újra a humanizmus szolgálatába állítja.

Forrás: <https://yanisvaroufakis.eu/2016/11/11/trump-our-post-modern-1930s-and-diem25s-moment/#more-15958>

George Monbiot¹

A Donald Trump diadala alatt rejlő történet a neoliberalizmus

A Donald Trump megválasztásához vezető események Angliában kezdődtek, 1975-ben. Egy gyűlésen, néhány hónappal az után, hogy Margaret Thatcher a konzervatív párt vezetője lett, az egyik kollégája, így tartja a történet, azt magyarázta, amit a konzervativizmus lényegének látott. Thatcher kinyitotta a táskáját, kirántott belőle egy kutyafülelkel tűzdelt könyvet és az asztalra csapta. “Ez az, amiben mi hiszünk”, mondta. Megkezdődött egy, a világon átsöprő politikai forradalom.

A könyv Friedrich Hayek A szabadság alkotmánya c. műve volt. Ennek a kiadása 1960-ban az átmenetet jelezte egy becsületes, noha szélsőséges filozófiától egy teljes csalásra. A filozófia neve neoliberalizmus volt. Ez az emberek közötti kapcsolatok meghatározó jellemzőjének a versenyt látta. A piac tárja fel a nyertesek és a vesztesek természetes hierarchiáját, hatékonyabb rendszert teremtve, mint amilyent valaha is kiagyalhatnak tervezéssel vagy szerkesztéssel. Mindaz, ami gátolja ezt a folyamatot, így a jelentős adózás, a szabályozás, a szakszervezeti

¹ A szerző a The Guardian vezető elemzője, több könyvében foglalkozik nemzetköz politikával, a környezetvédelemmel. A letartóztatott civil aktivistákért fellépő ArrestBlair.org honlap alapítója – a szerk.

tevékenység vagy az állami szolgáltatás kontraproduktív. A nem korlátozott vállalkozók gazdagságot teremtenek, amely mindenkihez leszívárog.

Ez volt az, bárhogy is, amit eredetileg megfogalmaztak. De mire Hayek megírta a Szabadság alkotmányát, a lobbizók és gondolkodók általa alapított hálózatát bőkezűen finanszírozták a multimilliomosok, akik a doktrínában eszközt láttak ahhoz, hogy védjék magukat a demokrácia ellen. A neoliberais programnak nem minden aspektusa felelt meg az érdekeiknek. Hayek, úgy tűnik, vállalkozott a rés bezárására.

A könyvét a szabadság legszűkebb lehetséges koncepciójának kifejtésével kezdi: ez a kényszer hiánya. Ő elutasítja az olyan elképzeléseket, amilyen a politikai szabadság, az egyetemes jogok, az emberi egyenlőség és a vagyon elosztása, amelyek mindegyike, korlátozva a gazdagok és hatalmasak viselkedését, betör a kényszertől való abszolút szabadságba, amelyet követel.

A demokrácia ezzel szemben “nem egy végső vagy abszolút érték”. Ténylegesen, a szabadság függ annak a megakadályozásától, hogy a többség megválaszt-hassa a politika és a társadalom lehetséges irányát.

Ő a rendkívüli gazdagság hősi narratíváját kreálva indokolja ezt az álláspontot. A pénzt új módon költő gazdasági elitet egybeolvasztja a filozófus és tudós úttörőkkel. Éppen úgy, ahogyan a politikai filozófusnak szabadnak kell lennie elgondolni az elgondolhatatlant, a nagyon gazdagnak szabadnak kell lennie megtenni a nem tehetőt, a nélkül, hogy a közérdek vagy a közvélemény korlátozható.

Az ultra gazdagok “felderítők”, akik “új életstílusokkal kísérleteznek”, kijelölik az utakat, amelyeken a társadalom többi része haladni fog. A társadalom haladása ezeknek a “függetleneknek” a szabadságától függ annyi pénzt keresni, amennyit akarnak és úgy költeni, ahogyan kívánják. Minden, ami jó és hasznos, tehát, egyenlőtlenségből születik. Nem kell kapcsolatnak lennie érdem és jutalom között, megkülönböztetésnek megkeresett és nem megkeresett jövedelem között, korlátnak a felszámítható díjakra.

Az örökölt vagyon társadalmilag hasznosabb, mint a megkeresett: “a tétlen gazdagok”, akiknek nem kell dolgozniuk a pénzükért, annak szentelhetik magukat, hogy hassanak a “gondolat és a vélemény, az ízlések és a hitek területeire”. Még ha a pénzt semmire, csak “céltalan kirakatra” látszanak is költeni, ténylegesen a társadalom élcsapataként működnek.

Hayek enyhítette a szembenállást a monopóliumokkal és keményítette a szakszervezetekkel. Szidta a progresszív adózást és az állam próbálkozásait növelni a polgárok általános jólétét. Azt hangoztatta, hogy “túlnyomó érdek áll a mindenki számára ingyenes egészségügyi szolgáltatással szemben” és elvetette a természeti erőforrások megőrzését. Az ügyeket követőknek nem lehet meglepetés, hogy közgazdasági Nobel-díjjal tüntették ki.

Mire Mrs Thatcher az asztalra csapta a könyvét, a Hayek doktrínáját reklámozó agytrösztök, lobbisták és egyetemek élő hálózatát hozták létre az Atlanti Óceán mindkét oldalán, amelyet bőségesen finanszíroztak a világ némely leggazdagabb emberei és cégei, köztük a DuPont, a General Electric, a Coors söröződéek,

Charles Koch, Richard Mellon Scaife, Lawrence Fertig, a William Volker Alap, az Earhart Alapítvány. A pszichológiát és a nyelvészetet ragyogó hatással használva, az ezek által szponzorált gondolkozók megtalálták a szavakat és az érveket, amelyek kellettek ahhoz, hogy az elit hayeki himnuszát használható politikai programmá alakítsák.

A thatcherizmus és a reaganizmus nem volt önálló ideológia, csak a neoliberalizmus két arca. Ők masszívan csökkentették a gazdagok adóját, szétzúzták a szakszervezeteket, csökkentették a köztulajdonú lakások építését, deregulációt végeztek, privatizáltak, kihelyeztek és bevitték a versenyt a közszolgáltatásokba. Mindezt Hayek és tanítványai javasolták. De ennek a hálózatnak az igazi diadala nem a jobboldal meghódítása volt, hanem az olyan pártok gyarmatosítása, amelyek valaha mindazért dolgoztak, amit Hayek gyűlölt.

Bill Clintonnak és Tony Blairnek nem volt saját mondanivalója. Új politikai történet megkezdése helyett inkább elegendőnek gondolták a “háromszögelést”. Más szóval, kivontak néhány elemet abból, amiben a pártjaik valaha hittek, összekeverték annak az elemeivel, amiben az ellenfeleik hittek, és ebből a valószínűtlen kombinációból “harmadik utat” fejlesztettek ki.

Elkerülhetetlen volt a neoliberalizmus lángoló, felkelő önbizalmának a szociáldemokrácia halódó csillagánál erősebb gravitációs vonzása. Hayek diadalát tanúsította minden a pénzügyi magánkezdeményezés Blair-féle bővítésétől a pénzügyi szektort szabályozó Glass-Steagal törvény hatálytalanításáig Clinton által. Minden tisztelet mellett, Barack Obamát, akinek szintén nem volt mondanivalója (a “reményt” kivéve), lassan elszedítették azok, akik rendelkeztek a meggyőzés eszközeivel.

Mint áprilisban figyelmeztettem, az eredmény először a megbénítás, aztán a rabul ejtés. Ha az uralkodó ideológia megakadályozza, hogy a kormányok változtassanak a társadalmi következményeken, úgy azok többé nem képesek megfelelni a választói szükségleteinek. A politika az emberek életére nézve irrelevánssá válik; a vita egy távoli elit locsogására csökken. A foglyul ejtettek egy virulens antipolitika felé fordulnak, amelyben a tényeket és az érveket jelszavak, jelképek és érzések váltják fel. Az ember, aki elsüllyesztette Hillary Clinton elnökségi kísérletét nem Donald Trump volt. A férje volt az.

A paradox eredmény az, hogy a politikai választás neoliberalis szétzúzásának a reakciója éppen olyan fajta embert emelt fel, amilyent Hayek imádott. Trump, akinek nincs koherens politikája, nem klasszikus neoliberalis. De ő a hayeki “független” tőkeletes képviselője, örökölt vagyon élvezője, közérköles által nem korlátozott, akinek az erős elfoglaltságai új utat törnek, amelyet mások követhetnek. A neoliberalis agytrösztök most az üres ember körül nyüzsögnek, az üres edény körül, amely arra vár, hogy megtöltsék azok, akik tudják, mit akarnak. A valószínű eredmény a maradék tisztességünk lerombolása, kezdve a globális melededés korlátozására vonatkozó megegyezéssel.

A világot azok működtetik, akik a történeteket mondják. A politika a versenyző narratívák hiányával mondott csődöt. A kulcsfontosságú feladat most egy új

történetet mondani arról, mit jelent embernek lenni a 21. században. Ennek vonzania kell egyeseket, akik Trumpra és a Ukipra szavaztak, és Clinton, Bernie Sanders vagy Jeremy Corbyn támogatóit is.

Közülünk néhányan dolgoznak ezen, és felismerhetik, mi lehet a történet kezdete. Még túl korai erről sokat mondani, de a lényeg a felismerése annak, hogy – amint a modern pszichológia és idegtudomány bőségesen rávilágít – az emberi lények, bármely más állatokhoz képest figyelemre méltóan társadalmiak és önzetlenek. A neoliberalizmus által reklámozott atomizálódás és önérdekű viselkedés nagyrészt az ellen való, ami az emberi természetet alkotja.

Hayek megmondta nekünk, kik vagyunk, és nem volt igaza. Az első lépésünk: visszanyerni az emberségünket.

Megjelent: The Guardian, 2016. nov. 14.

Forrás: <http://transform.hu/index.php/blog/1105-a-donald-trump-diadala-alatt-rejlo-tortenet-a-neoliberalizmus>

Deborah Orr¹

Brexit és a Munkáspárt

Toni Blair „pragmatizmusa” megbukott, Corbyn és Sanders² vonzása nem csoda

Tony Blair azt mondja, hogy ő értetlenül áll Jeremy Corbyn és Bernie Sanders felemelkedése előtt a „választási esélyeik kérdése” miatt. Számára a kiválasztásuk egyszerűen nem praktikus. Nem számít, hogy milyen szép eszméket hordoznak, Blair számára a kulcskérdés az, hogy képesek-e megszerezni a hatalmat. Nem mintha azt gondolná, hogy Corbyn és Sanders pontosan szép eszmékkal lennének tele: „Ingyenes oktatás – nos ez nagyszerű”, mondja. „De valakinek majd fizetnie kell érte.”

De a válasz persze nyilvánvaló. A pragmatizmus maga sem látszik többé szörnyen praktikusnak. A pragmatizmus, amint Blair gyakorolta, szerencsétlenség-

¹ A szerző az The Guardian vezető elemzője.

² Jeremy Corbint 2015 szeptemberében választották a Munkáspárt elnökének a szavazatok 59,5%-ával, megelőzve a Blair vonal folytatását ígérő jelölteket. Bernie Sanders az USA-ban a demokrata jelöltek versenyében végül alul maradt Hillary Clintonnal szemben, akit viszont a republikánus Donald Trump győzött le a 2016-os elnökválasztáson. – a szerk.

gel végződött, a kompromisszumainak a feltételezett bölcsessége ellenére. Még ha a Blair által oly pragmatikusan támogatott pénzügyi rendszerek nem is omlottak volna össze, a pragmatizmus nagy és növekvő egyenlőtlenséget hozott, olyan típusút, hogy még a szociáldemokraták legpragmatikusabbja – aki Blair szerint ő – is csak bámulhatja, és azt mondhatja: „Mebuktam. Teljesen mebuktam.” De Blair nem egészen elég pragmatikus ahhoz, hogy ezt lássa.

Tony Blair nem érti Jeremy Corbyn vonzerejét.
Foto: Facundo Arrizabalaga/EPA

Pontosan az olyan embereket ignorálták megvetően, mint Corbyn és Sanders, amikor figyelmeztettek arra, hogy a látszólag praktikus választások valójában veszélyesek. A törleszkedés a vagyontermelőkhöz gazdagabbá tette őket, így még többet kellett törleszkedniük. Amikor minden az arcunk előtt robbant fel, amikor kiderült, hogy a gazdaság, amelytet teremtettek, hazug, már oly sokat törleszkedtek, hogy sérthetetlenek voltak. Nem volt alternatíva, csak még több törleszkedés, míg a közönséges embereket, különösen a fiatalokat, arra utasították, hogy szenvedjék el a megszorítások fájalmát. És ő csodálkozik, hogy az emberek nem akarnak ebből többet.

Nincs titok, semmi meglepő Corbyn és Sanders fiatalos lelkesedésében. A pragmatizmus nem változtatja meg ezeknek a fickóknak a véleményét. Ők tudják, hogy Blairt hidegen hagyták a növekvő ingatlanárak. Tudják, hogy ő ebből sokat magának markolt. Tudják, hogy Blairt hidegen hagyták az alacsony és bizonytalan bérek, mert mindig voltak emberek, akiknek nem volt más választásuk, mint elfogadni ezeket a globalizált gazdaságban, amit a City akart. Ők tudják, még ha Blair talán nem is, hogy az iraki háborút dinamikus gazdasági hatalmi játékként képzelték el, amely pontosan annak a szerencsétlenségnek bizonyult, amelyre figyelmeztették őt.

Az emberek megtanulták, hogy a pragmatizmus növekvő hatalmat hoz a már hatalmasoknak, védve őket a saját hatalmas hibáiktól és másokat kitéve azok következményeinek. Az emberek Corbyn vagy Sanders lelkes támogatói lettek, részben a közelmúlt elítéléseként, amely pragmatikusnak ítélte aggodalmaik és félelmeik eloszlatását. De néha ez egyszerűen azért van, mert értik, hogy nem győzhetnek, de bárhogyan is, de inkább harcolva veszítenek.

Lehet, hogy ez nem pragmatikus. De dacos, reményteli, sőt bátor. Ha olyan pragmatikus vagy, hogy nem vagy képes ezt látni – ez azért van, mert a pragmatizmus kiürült, és semmit sem hagyott maga után, csak egy szörnyű üres héjat.

Corbynt vagy Sanderst támogatni, ez az ellenállás módja e sorssal szemben.

Lehet, hogy nem kifinomult módja. Lehet, hogy nem praktikus módja. De sokkal lelkesítőbb, mint annak a gyáva elfogadása, amit a pragmatizmus követelt és követel újra meg újra.

Fordította. *Szende György*

Forrás: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2016/feb/24/tony-blair-pragmatism-failed-corbyn-sanders>

Pankovits József¹

Az olasz belpolitika és az olasz baloldal időszerű kérdései

Ami az olasz baloldal szélesebb környezetét illeti, mint a 20. század és a 21. századé minden periódusában, válságtényezők hosszú soráról tehetünk említést. A válságtünetek állandósultak, de nem azonos jelleggel. Ma két olyan mozzanat adódik, amelyek minden korábbtól megkülönböztetik ezt a mostani krízist a többitől. Az egyik a migrációs nyomás, a másik a baloldali viszonyok Itáliában talán soha nem látott zavarossága, valóban rendkívül válságos, szinte áttekinthetetlen állapota. Az viszont nem újság, hogy az olasz helyzetnek ez az összegző megközelítése szoros kapcsolatban van a nemzetközi kontextussal – mindig megfigyelhető volt a korreláció. Maga a migrációs hullám nemzetközibb jelenség nem is lehetne, elsősorban az energiahordozókban gazdag közel-keleti régiók fölötti ellenőrzés céljával indított háborúk miatt. Az ez által generált menekülési áradat miatt, nemkülönben az elöregedő „öreg kontinens” (Európa) demográfiai és munkaerő-szükségletét is kielégíteni szándékozó bevándorlási politikák nem várt következményei nyomán a migráció hallatlan, tömeges méreteket öltött. Arról természetesen senki sem beszél, hogy a probléma gyökere a világkapitalizmus korai gyarmatosító politikájáig nyúlik, amely konzerválta az elmaradott kontinensnyi térségek gazdasági fejletlenségét, társadalmi embertelen viszonyait. Mindezen okok révén a szemünk láttára rajzolódik ki az a kép, hogy a mediterrán Itália, Törökország és Görögország mellett, Európa déli határai mentén a migrációnak egyik legjobban kitett országa. A Földközi tengeren ringatózó, menekültekkel teletömött, az olasz partok felé tartó lélekvesztőknél, sokszor egy útra sem alkalmas bárkáknál ezt mi sem bizonyítja jobban. Előre bocsátandó, hogy több

¹ Történész, a Politikatörténeti Intézet tanácsadója, az Évkönyv rendszeres szerzője.

évtizedes folyamatról van szó, amelyet összeurópai szemszögből, a világgazdaságilag globális, összeszűkülő planéta sajátosságain belül – kiemelten azonban Olaszország szemszögéből – elemzünk.

2000 óta gyűjtött adatokat alapul véve, Európa központi országaiban (az Európai Uniót megalapító gazdaságilag fejlett államokat, Nagy Britanniát és az egyesült európai piac részének tekinthető Svájcot számítva) 2015-ig 42 millió bevándorlót tartottak nyilván, akik különböző országokból – nem csak Afrikából és Ázsiából - különböző hullámokban érkeztek, és már több generációt alkotnak. Ebből a hatalmas tömegeből utóbb nem kevesen integrálódtak a fogadó országokban, de még mindig, első és második generációként, az egyes államok adminisztrációja diszkriminált idegeneknek könyveli el őket. Továbbá Észak-Európában (a skandináv országokban és Írországbán) négy millió, Dél-Európában (Spanyolország, Portugália, Görögország, Ciprus) nyolcmillió ugyanebben az időszakban a menekülő bevándorlók száma. Európa fennmaradó területeire (a volt szocialista országokba, illetve az újonnan keletkezett államokba) jut mintegy hárommillió ember. Ezek szociológiailag és demográfiailag hasonló problémákat hordoznak, mint a fejlett országokban – legfeljebb gazdaságilag kevésbé jellemző rájuk az a minőség, amit a fejlett országokban magukon viselnek (az integrálódás különböző fokozatait és ismérveit illetően), mert áramlanak a fejlett országok felé, illetve céljuk a további helyváltoztatás. Arról nincsenek statisztikai adatok, hogy a 2000-2015 között a mintegy 60 millió, Európában megfordult menekülő közül pontosan hányan maradtak tartósan vagy véglegesen a fogadó országokban. Az összefoglaló adatokból látható, hogy a migrációs nyomás elsősorban Európa gazdaságilag fejlett országaira hárul. Itália ezek közé tartozik (2015-ben több mint 150 ezer menekült befogadása, adminisztrálása vagy tovább engedése vált aktuálissá), míg a volt szocialista országokra – így Magyarországra is, a 2015-ös rohamot is idevéve – a nyomás lényegesen kisebb mértékű, bár elegendő ahhoz, hogy ártalmas populista ijesztgetéssel belpolitikai spekulációkra „felturbózzható” legyen, és xenofób indulatokat gerjesszen. Ezzel az oldalpillantással érzékeltetjük, hogy a különböző mértékben igénybevett európai kormányok eltérő, jelesül a migráció előtt bezárkózó magatartása okkal vált ki vitákat. Nem meglepő, hogy Matteo Renzi olasz miniszterelnök – egy 2016. októberi nyilatkozata szerint – kilátásba helyezte javaslatát, miszerint azokat az országokat, amelyek vonakodnak részt vállalni a migráció kezeléséből, konkrét gondjainak enyhítéséből, az uniós pénzügyi források csökkentésével „büntessék meg”. Ezzel egyidőben egy másik nyilatkozatában – a FAO élelmezésügyi konferenciáján – állást foglalt az élelmiszerek pocsékolása ellen, és konstruktív migrációsügyi megközelítést követelve kijelentette, hogy Lampedusa mentőcsónakká vált szigetének problémáját az EU fóruma elé viszi, mivel az Unióban „túlsúlyban vannak a nemzeti egoizmusok, holott Európa a falak ledöntésére, nem pedig az emelésekre született meg.” A metafora tetszetős, noha a találó szavak önmagukban vajmi keveset érnek, és távol vannak a probléma gyökeres kigyomlálásától. Különbözik Renzi az egyetlen európai politikus, akit ingerültté tett az egyébiránt bomlaldozó, de a

migránsokat egyaránt nem kívánatosnak tartó „visegrádi vonal”, amelynek kóros tünetei mindenfelé terjednek.

Olaszország erejéhez mérten megértőn és humánusan viszonyul a migráció ügyéhez. Ennek nyilvánvalóak a történelmi okai. Olaszországból a 19/20-as századforduló éveitől milliók vándoroltak el az amerikai földrész északi és déli felére. Az olasz munkaerő-feleslegből hasonlóan nagy kontingenseket szívott fel a fejlett Nyugat-Európa egészen az 1960-as évekig, nem beszélve a korábbi periódusokról, amikor a saját munkaerejét „exportáló” olasz munkanélküli, a hazájában nyomorra ítélt proletár, kenyerét és megélhetését keresve, családját elhagyva, épp azért, hogy eltartsa őket is, nem riadt vissza a transzszibériai vasútépítkezésektől vagy az észak-afrikai sivatagos földek termővé tételétől sem, alávétve magát a viszontagságos klímának és a migránsok számára akkoriban sem barátságos körülményeknek. Az olaszoknak tehát a múltjukból következik, hogy belátással és humánusan viszonyuljanak a migrációhoz, amiről egyébként a tengerparti őrségek mentő akciói, önkéntes karitatív szervezetek cselekvő közreműködése a menekültek ellátásában, segítségük a letelepítésükben példásan bizonyít. Megjegyzendő, hogy a széleskörű emberbaráti gyakorlatot nem csak az általánosságban vett humanizmus határozza meg, hanem a nyomaiban még fellelhető baloldali internacionalista politikai kultúra is szerepet játszik benne. A helyzet azonban nem egyértelműen rózsás. Miközben a hivatalos, kormány szintű politika, az olasz társadalmi közvélemény jelentős hányada jóindulatot tanúsít a bevándorlókkal szemben, „alulról”, idegengyűlölő populista pártpolitikai megfontolásokból – például az Északi Liga vezetői – élesen elutasítják és megvetik az idegeneket, sőt, támadják az idegent befogadó közhangulatot is. Erre az olasz közéleti szakadékra mutatott rá a kongói származású Cécile Kyenge esete. Kyenge tanulmányi ösztöndíjat nyerve még 1983-ban kezdett meggyökeresedni Itáliában. Tanult, illetve migránsok körül szorgoskodott, társadalmi szerepeket vállalt, szervesen beilleszkedett az olasz életformába. Fölfigyelt rá a Demokrata Párt (PD) modenai szervezete, és önkormányzati képviselőnek jelölte. Meg is választották, 1994-ben olasz állampolgárságot kapott. 2013-ban a PD Emilia-Romagnában parlamenti képviselőnek választotta meg, majd hamarosan az ugyancsak PD vezetésű Enrico Letta-féle kormányban a bevándorlásügyi miniszteri tárca birtokosa lett; az „első fekete miniszter” – miként önmagát aposztrofálta. Tisztsége persze kiváltotta az Északi Liga képviselőinek és más szélsőséges idegengyűlölőknek a harsány tiltakozását és ellenzését. Egyikük odáig vetemedett, hogy orángutánnak nevezte. Kyenge azonban kitöltötte mandátumát, jelenleg pedig az Európai Parlament képviselője. Pályafutása pozitívumának tragikus ellenpéldája a nigériai Emmanuel Chidi Nnamdi halála. Terhes feleségével sétálgatott Fermo városának utcáján, amikor a helyi futballcsapat szurkolóinak „ultrája”, a garázdaság priuszát is maga mögött tudó Amadeo Mancini durván sértegetni kezdte a nőt. A férfi ezt nem tűrve védelmére kelt, szóváltás történt, majd Mancini ügyvédei által tisztázatlannak minősített tetteleges összetűzés után holtan maradt az utca kövezetén. A konfliktusok sűrűn előfordulnak, s ha általában nem is halálos kimenetelűek, ám min-

denképpen jelzik a súlyos kulturális, társadalmi és együttélési súrlódásokat, a migránsok és a helyi lakosság közti viszony sokszor alacsony toleranciaküszöbét.

Mint utaltunk már rá, a probléma rendkívül összetett: a legkülönbözőbb egymással is feleselő statisztikák napról napra új szempontokat vetnek fel. Legutóbbi sajtóhírek közölték, hogy Itáliában több tízezer nyugdíjas a bevándorlók befizetéseinek köszönheti, hogy havonta hozzáfér a nyugdíjához. Emellett bizonyos nehéz vagy alsóbbrendű munkákra csak színes bőrű bevándorlók vállalkoznak, helyi lakosok rangon alulnak tartanak egyes foglalatostkodásokat – és nem csak Olaszországban. Az olasz gazdaság egyébként több sebből vérzik, és szüksége van mindenféle kvalifikációs szinten a külföldi eredetű, honosítandó munkaerőre, pótlendő az olaszokra is jellemzővé vált demográfiai visszaesést, az előregegett munkaerőt.

Az olasz gazdaság a 21. század első másfél évtizedében, a korábbi tapasztalatoknak megfelelően, megizlelhette a ciklikus váltakozás árnyoldalait, a konjunktúra és dekonjunktúra bizonytalanságait, főként a gazdasági pangásnak és/vagy a gazdaság alacsony növekedési rátájának negatív hatásait. Ennek következtében nem tudta megfékezni az államadósság 2009-től szédületes növekedését és más makrogazdasági mutatók romlását. 2015-re a bruttó államadósság a GDP (olasz rövidítésben PIL) 132,7 százalékára rúgott – ennél csak a görög mutató magasabb az Európai Unióban, szorosabban az eurós fizetőeszköz övezetében. A gazdasági élet stagnálása természetesen soktényezős probléma, egész korszakokat felölelő tendencia. Emellett az államadósságnak a fizetési határidők előtti görgetése jól bevált pénzügyi manőver; másrészt összefügg a krónikus adóelkerüléssel, a korrupció rákfénjével, és szerencsétlen gazdaságpolitikai intézkedésekkel. Például a privatizációs bevételek elmaradtak a várakozásoktól, ennek ellenére a privatizációt hosszú időn keresztül a gazdasági bajok ellenszerének vélték. N.B. A közismert tangentopoli korrupciós botrányai, a megfelelő igazságszolgáltatási eljárások ellenére az olasz korrupció mértéke abszolút és relatív mértékben, valamint más országokkal való összehasonlításban is változatlanul igen magas. Sajátos olasz anomáliaként említve kijelenthető: Itália szegény állam gazdag állampolgárokkal – az adóelkerülés „áldásának” köszönhetően (az államadósság 95 százalékát a háztartási megtakarítások ellensúlyozták, igazolva a tehetős, gazdag állampolgárok nem lebecsülhető számát). Végül szintén szóba hozható, hogy a korábbiakban sokszor gazdasági élénkítést produkáló kis- és középvállalkozások mára már nem minden szempontból oly hatékonyak, és nem bizonyulnak olyan, a gazdaság megváltására alkalmas szereplőknek, mint az 1970-es években. (A jelenség egyébként elgondolkodtató lehetne másutt is, ahol hajlamosak a kis- és középvállalkozásoknak túlzott stratégiai jelentőséget tulajdonítani. Szerepük kelően értékelendő, de más vállalati dimenziókban is érdemes gondolkodni.)

A globális világhajlésegek különböző összefüggései és rendezetlenségei, az egyes nemzetgazdaságok – esetünkben az olasz – énény problémái, ciklikusan megmutatózó és visszatérő kritikus pillanatai nyilvánvalóan számos politikai kérdést vetnek fel a bennünket érdeklő baloldali aspektusokból. Sajnos a baloldal

felől sem ismerünk jó válaszokat a felmerülő gazdaságpolitikai kérdésekre, és ez a baloldali politizálás egyik nagy hiányossága. Politikai-szervezeti oldalról nézve megállapítható, hogy az olasz baloldal strukturális átalakulása az 1989/90-es változások óta – a jelek szerint – a mai napig nem zárult le. A kommunista formáció (Partito Comunista Italiano, PCI) megszűnése, más okokból a szocialista alakzat (PSI) drámája (a tangenopoli lefejezte, szinte likvidálta a pártot) elképzelhetetlen következményekkel járt. A PCI helyén egymást váltogatták a kisebb-nagyobb szervezeteket megjelenítő betűszavak – tucatnál is több pártképződmény csírázott ki és egzisztált 2016-ig bezárólag, hosszabb-rövidebb élettartammal. Eközben 2007. októberben a PCI-t megöröklő derékhadból és a közép-bal orientációjú volt kereszténydemokratákból megalakult a Demokrata Párt (PD). Az aktust részben a Berlusconi vezette közép-jobbal szembeállítható közép-bal tömb szavazóinak tömörítése, maximalizálása indokolta, részben az az immár megérelődött igény, hogy a széttartó pluralizmust nagyobb kohézióra épülő és a kormányzati stabilitás irányába mutató, a kormányok huzamosabb berendezkedésére alkalmas váltógazdasági modellt teremtő kétpártrendszer felé mozduljon el a fölaprózott, a kialakult európai normákkal kevésbé kompatibilis politikai struktúra. A PD fölfogható volt a Romano Prodi által elgondolt Olajfa-koncepció folytatásának is, amely azonban a kormányzati stabilitást tekintve még nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Ebben az időszakban sem volt világos, hogy a baloldal saját sorainak újrendezését, avagy a középre húzó erők összefogását véli fontosabbnak, ebben az ügyben milyen stratégiai döntéseket óhajt hozni. A dilemma megoldatlanul áthúzódott későbbi fázisokba. A PD emiatt ideológiailag elkerülhetetlenül vegyes arculattal, az ideológiai-politikai vitákat bármely pillanatban kirobbantható sajátossággal jelent meg a színen. Emellett emlékeztetett a 19. századvégén már kipróbált „transzformista” politikai technikára, amelyben a hegemon konzervatív jobboldal („Destra”) előítéletektől mentes pragmatizmussal, merőben külsődleges mezváltással átment a liberális irányzatú baloldalra, „Sinistra” lett belőle. A PD ideológiai karakterét a saját hivatalos önminősítése írja le a legjobban, és fejezi ki a modern jelenkori, a történelemből már ismert olasz transzformizmus új kiadását: a PD zászlaján ott látható a szociáldemokrácia, a szociális kereszténység, a szociális liberalizmus és az europeizmus ideológiájának felirata. Ezek egyenként mind vállalható eszmeiségek, együttesen azonban, egységesen és egyazon pártban még nem valósultak meg sehol. Itáliában is csak idő kérdése volt, mikor lángholnak fel a PD belső vitái, belső pártharcai.

A Berlusconi-féle jobbközéppel való, végül sikeresnek mondható viaskodás egy ideig háttérbe szorította az ideológiai-politikai különbségeket, gátolta az ezekből adódó viták kirobbanását, ám amikor a PD égisze alatti bal-közép maga alá gyűrte Berlusconiékat (főképpen a leader erkölcsi-politikai kompromittálódása, sorozatos botrányai és hanyatló életkora folytán), akkor a közép-balon föllángolt a viták hamvadó parazsa. Hozzájárult ehhez a már említett Matteo Renzi miniszterelnök belpolitikai irányvonala.

Renzi, mindössze 39 évesen, 2013. február 22-én foglalta el hivatalát – Itália

legfiatalabb miniszterelnökként jegyezték. Személyisége dinamikus, határozott. A kereszténydemokrata ifjúsági mozgalomban nevelkedett. Firenze polgármesterévé választott tehetséges politikusként, illetve előbb önkormányzati képviselőként, majd a közlekedési és infrastruktúráért felelős miniszterként tapasztalatokat szerezve kezdte működését a kormány élén. Hazájában és külföldön azt a benyomást keltette, hogy az országot átvezeti egy stabilabb érába. Már a szokatlanul magabiztos, egyeseknek kissé fölényes, másoknak viszont megnyerő föllépése (egy közvélemény-kutatás szerint Firenze polgármestereként Itália legkedveltebb városvezetője volt. A 2004-es parlamenti választásokon a középbal listáján 58,8 %-al nyert mandátumot). Ám ezután reformelképzelései bírálatokat váltottak ki a PD balszárnyán. Ezek az áramlatok gyanakodva figyelték Renzi viszonyát a jobboldalhoz: Renzi, a választási rendszer megreformálásának kérdésében, be akarván biztosítani magát a jobboldali ellenzék felől, kérve a támogatásukat, a még mindig mérvadó Berlusconi-val folytatott tárgyalásokat és a törvénytervezet parlamenti szavazásához támogatás-garanciát kért tőle. Eközben káderpolitikájában számos esetben mellőzte a baloldaliakat, és preferálta közelebbi híveit, akik többnyire kereszténydemokrata múltúak. Berlusconi – megszkót frappáns megjegyzései egyikeként - ezt oly módon summázta, hogy Renzi „több kommunistát intézett el, mint én.” (A fordításban általam választott *intézni* ige helyén Berlusconi erősebb kifejezést használt.)

Renzi beinduló reformpolitikája az alkotmány és a választási rendszer módosítását, illetve a végrehajtó hatalom erősítését, a végrehajtó hatalom és a törvényhozás viszonyának megváltoztatását célozta. A tradicionális baloldal, de azon túli csoportosulások is – mint az alkotmányhoz mereven ragaszkodó egykori kereszténydemokraták rendkívül érzékenyek a köztársasági antifasiszta alkotmányra (eklatáns ebből a szempontból a volt kereszténydemokrata pártvezető és miniszterelnök, Ciriaco De Mita állásfoglalása, vagy a FIAT nagynevű menedzserének, Cesare Romitinek az észrevétele. Csatlakozott ehhez a fronthoz a „demokratizálódott”, valaha neofasiszta Gianfranco Fini – (Fini nem antifasiszta tartalma miatt, hanem a politikai jogok minden irányú és arányos biztosítékai miatt). A Renzi féle reformok ellenzői minden változtatásra irányuló szándékot a képvisleti demokrácia megsértésének minősítettek. Massimo D’Alema, a baloldal emblematikus alakja (a PD előtti kommunista utódpárt vezetője, a Prodit követő volt miniszterelnök) élesen bírálta Renzi törekvéseit, és a nevezettekhez hasonlóan a reform leszavazására szólított fel. E sorok készültekor nem tudni, milyen eredményt hoz a népszavazás – átmennek-e a reformok, vagy elutasításra találnak.

Renzi reformtervezete – 2016. decemberére kiírt referendummal döntésre előirányozva – csillapítatlan polémiákba sodorták a PD-t, s általában a közéletet; gyakorlatilag az olasz politika újszülött strukturáját, a szétartó pluralizmus veszélye ismét megkísérettette az olasz rendszert. Mindenki tudja, hogy az EU a stabil olasz kormányzásban érdekelt – az uniós intézmények nem békélhetnek meg azzal, hogy az olasz (vagy más nemzeti) kormányok sűrűn váltogassák egymást, az Uniónak e nélkül is rengeteg adminisztrációs gondja van, újabb feszültségek-

kel nem terhelhető. Így hát sok racionális érv szólna amellett, hogy a már régóta (az 1990-es évtized eleje óta) toldozott-foltozott, az arányossági elvet a többséggel felcserélő választási rendszerben a többséget elérő formáció, ha prémiummandátumokkal is, de kapja meg a tartós, stabil kormányzást biztosító öltözkét, garantálva ezzel a kormány huzamos életvitelét; egyúttal oldja fel a törvényhozás két házának nehézségét, párhuzamosságát azzal, hogy a Szenátus ne a hagyományos felsőházi rendszerben működjék, ne vétőzhassa meg a parlamenti törvényhozási eljárásokat, hatásköre korlátozódjon a területi autonómiák ellenőrzésére és reprezentálására, egyidejűleg hajtson végre a területi önkormányzati struktúrában is egyszerűsítéseket, vonjon össze kisebb régiókat és provinciákat. A reformok kétségtelenül együtt járnának a végrehajtható hatalom, a kormány és a miniszterelnök hatalmának növekedésével, ami Itáliában a fasizmus után eddig mindig polémiára ingerelte a közélet legtöbb szereplőjét. A baloldaliaknak bizonyos okuk van a gyanúperre – Renzi tárgyalása Berlusconi-val – : vajon mire használná hatalmát a törvényesen megerősített miniszterelnök, nevezetesen maga Matteo Renzi. A radikális baloldal pozícióit félti ezektől az intézkedésektől, amelyeket itt csak nagy vonalakban ismertettünk, mivel a reformok valójában kiterjednének a politikai autonómiák egészére, a szakszervezeti és civil szférára, a kultúrára és a médiára is, a gazdaságpolitikát sem kihagyva a reformcsomagból. A radikális és hagyományos baloldali csoportok ebben a helyzetben, a napirendre tűzött kérdések megvitatásával alkalmat látnának arra, hogy valamilyen, egyelőre nem tisztázott módon visszataláljanak egykori szervezeti formációjukra – legalábbis a PD szakadásának a lebegtetése erre az esélyre készítené fel a baloldali erőket. A tét és a kérdés nagy, részben visszavezethető arra, hogy Európa fejlettebb országaiban, a fejlettebb piacgazdasági működésben és demokratikus politikai szerkezetben túljutott-e a politikai erők hagyományos tagoltsága a merev bal- és jobboldali megosztottságon, vagy pedig éppen a két oldal markánsabb és szembeállítható artikulációja, versengő küzdelme demokratikus keretek között képes-e megfelelő választokat adni a gazdasági-szociális kihívásokra. Egy másik nagyon fontos probléma ebben az összefüggésben szintén jelen van, mégpedig az, hogy pillanatnyilag a kapitalisztikus piaci viszonyok mára kialakult formájával szemben a baloldal sem kínál igazi alternatívát. Jól látható ugyanis, hogy a „szociális piacgazdaság” valójában kevés szociális védelmet nyújt a rászorulóknak, a jelző alig több a fűgefalevélnél. A szociáldemokrácia, sem ideológiailag, sem a gyakorlatban nem tagadva a kapitalizmust, szociálpolitikájával ellensúlyozni próbálja ugyan a piaci feltételeket, és rendszabályaival, ellenőrző funkciójával ezt tovább fokozná, de ennél többre nem vállalkozik. Ezek a kérdések alkotják a jelenlegi viták lényegét, ám a viták eddig nem jutottak nyugvópontra – sem Olaszországban, sem másutt. Az olasz baloldal zavara, válsága, sötétben tapogatózó útkeresése nyilván nem függetleníthető a sorolt és jelzett, kiutat egyelőre nem mutató problémáktól.

ESEMÉNYEK, ÉVFORDULÓK

F. William Engdahl¹

A bárányok hallgatnak - Elmélkedés a szíriai háború és a menekültáradat okairól

Az elmúlt években, egy furcsa időszak talán legfurcsább jelensége az volt, hogy az Európai Unió politikai vezetői egyszerűen nem hajlandóak nyíltan beszélni arról a katasztrofális társadalmi válságról, amit a több mint egymillió Szíriából és más háború sújtotta övezetből beáramló menekült okoz Európában. A valós okokról és a lehetséges megoldásokról – a magukra kényszerített hallgatás, vagy a konfliktuskerülés jegyében – a politikusaink nem szólnak, vagy ha igen, akkor gyakran teljesen abszurd kijelentésekre ragadtatják magukat.

A menekültáradat a háború következménye. A háborút pedig bizonyos olaj-érdekeltségek és NATO katonai körök robbantották ki azzal a céllal, hogy a világ kőolaj- és földgázenergia piacait ellenőrzésük alá vegyék. Válaszképp Kína, Oroszország, Irán és más államok is kísérletet tettek arra, hogy ellenőrzésük alá vonják a globális energiahálózatokat. Ezen felül látnunk kell az USA által támogatott ukrajnai újnácik reakcióját is, akik a 2014-es puccs után, mondvascsinált indokokkal és az EU segítséggel szálltak be az energiaháborúba.

Az EU vezetőinek hallgatása következtében különös drámai helyzet bontakozik ki: valami hasonló, mint amelyet Thomas Harris ír le *A bárányok hallgatnak* című regényében.

Beltenyészet veszélye?

Wolfgang Schäuble tapasztalt, az élet számos kérdéséről mélyen gondolkodó politikus, akit nem lehet felületességgel vádolni. Ő segítette át Helmut Kohl kancellárt a sok tekintetben veszélyes német egyesítés folyamatán, 1990-ben. Titkos merénylők abban az időszakban két fontos német politikai vezetőt is meggyilkoltak: Alfred Herrhausen, a Deutsche Bank vezérét és Detlev Rohwedert, a német privatizációs ügynökség, a Treuhand főnökét. Maga Schäuble is merénylet

¹ F. William Engdahl stratégiai válság-tanácsadó és előadó. A Princeton Egyetemen szerzett politológiai diplomát. Szűkebb szakterülete az olaj- és földgázpolitika.

áldozataként kényszerült toloszékbe 1990-ben. Ezeket a merényleteket hivatalosan egy „magányos fegyveres” számlájára írták.

Nos, mit mond ez a sokat tapasztalt, sok mindent megélt politikus arról a társadalmi válságról, amely ma Németországot jellemzi, és amely a II. világháború vége óta a legkomolyabbnak mondható...A német *Die Zeit* újságírójának arra a kérdésére, hogy Európa el tudja-e szigetelni magát az észak-afrikai és a közel-keleti menekültáradattól, Schäuble azt válaszolta: „...ténylegesen az elszigetelés megtörne bennünket és az elkorcsosulás beltényeztetét hozná ránk. A mi nyitottságunkat, sokszínűségünket a németországi muszlimok gazdagítják.” Aztán még hozzátette: „Nézzük csak meg a harmadik generációs törököket, különösen a nőket! Bennük rejlik a hatalmas *megújulási potenciál!*” Hogy komoly politikusok a valós tények elhallgatása miatt milyen elképesztő butaságokat nyilatkoznak, arra jó példa ez a nyilatkozat.

Végül, a német szövetségi kormány akkori fejlesztési minisztere, Gerd Müller volt az egyetlen német politikus, aki rávilágított arra, hogy pénzügyileg ki áll az Iszlám Állam (avagy Daesh) létrehozása mögött. Müller a *ZDF* német országos televízióknak adott interjújában, 2014 augusztusában, Katart vádolta az Iszlám Állam pénzelésével. Mint mondotta: „Meg kell kérdeznünk, ki fegyverzi fel és ki finanszírozza az Iszlám Állam katonáit? A kulcsszó Katar. De érdemes megnézni, politikailag hogyan is bánunk ezekkel az államokkal?” Müllert ezt követően a Merkel-koalíció elhallgattatta.

Annak érdekében, hogy továbbra se hangozzanak el zavarba ejtő megjegyzések, Angela Merkel leváltotta a német titkosszolgálat, a BND vezetőjét, Gerhard Schindlert. Azt róta fel bűnéül, hogy hagyott kiszivárogni a sajtónak egy bizonyos belső feljegyzést, amiben utalnak a szaúdi monarchia közel-keleti terrorista konfliktusok növekedésében játszott szerepére. Ebben a királyi feladatokat *de facto* ellátó Mohammed ben Salman szaúdi herceg nemzetvédelmi miniszter bizonytalan helyzetével kapcsolatos aggodalmakat fogalmazták meg.

Az EU politikusok hallgatása Oroszszággal és Ukrajnával kapcsolatban ugyancsak beszédes. Hallgattak például 2014. elején, amikor egy lehallgatott telefonbeszélgetés került nyilvánosságra, ami az USA európai és kelet-európai ügyekben illetékes külügyi helyettes államtitkára, Victoria Nuland és a kijevei amerikai nagykövet, Geoffrey Pyatt között zajlott le. Ők ketten arról a tervről értekeztek, kit is ültessenek a Janukovics utáni rezsim élére. Az államtitkár asszony Pyattnak az EU kormányok preferenciáját illetően azt mondta: “Fuck the EU!”, azaz „B... meg az EU-t!” Ami ezután következett az EU-kormányok részéről, az a bárányok egyre kiáltóbb hallgatásának vészjósló és nyilvánvaló jele volt. Szolgai engedelmesség jellemezte az EU-kormányokat akkor is, amikor egyhangúan az Oroszország elleni szankciók folytatása mellett álltak ki, pedig ezzel nagy károkat okoztak saját gazdaságaiknak. Egyedül Németország mintegy 120 milliárd eurót veszített az oroszországi kereskedelmen, a 2013 végi Majdan téri tiltakozások óta.

A nagy hallgatás és ami mögötte van

Mi készíthet olyan értelmes politikusokat, mint amilyen Schäuble, hogy butaságokat beszéljen a német beltenyészetről és a harmadik generációs török nőkről? Nem az az érdekes, amit az EU vezetői mondanak, hanem az a fontos, amiről nem szólnak – elsősorban az amerikai megtorlásoktól való félelmükben.

Az az igazság, hogy mind Schäuble, mind Merkel, mind pedig más uniós vezetők elhallgatják népeik előtt, hogy évek óta együttműködnek „Nagy Stratégia” kialakításában az Egyesült Államok kormányával, az amerikai CIA-vel, a Pentagonnal és más hasonló szervezetekkel. Ez a stratégia magában foglalja a világ olaj- és földgázkészlete nagyobb részének globális szintű ellenőrzését.

Az indoklás egyszerű: a stratégia részévé kell tenni a védelmi politikát. Erre utalt Dick Cheney is, amikor 1999-es londoni beszédében, sőt még korábban, 1992-ben nemzetvédelmi miniszterként fogalmazta meg a Védelmi Politikai Irányelveket. Ebben egy olyan stratégiát rögzítettek, amellyel biztosítható, hogy egyetlen ország vagy országcsoport se kérdőjelezhesse meg Amerika egyedülálló szuperhatalmi szerepét.

Ennek a stratégiának a középpontjában nem csak a megelőző háborúk, hanem az energiáért vívott jövődő háborúk állnak. Az „arab tavasz” idején világossá vált, hogy miről is van szó. Az USA-irányítással, és Hillary Clinton hatékony közreműködésével kibontakozó rezsimváltásokat, majd a már öt éve kiobbantott szíriai háború lényegét az adja, hogy ki fogja a jövőben az energiát – és így az EU 28 tagállamának gazdaságát – ellenőrizni. A Nagy Stratégia tehát a jövőt határozza meg. Azt, hogy ki uralja, vagy ki ne uralja a világot... Dick Cheney washingtoni barátai számára ez élet-halál kérdése.

Az EU gázpiacának fejlődése maga a mitológiai Aranygyapjú a Katar-féle gázszállítóknak. A széndioxid kibocsátási célok elfogadásával az EU potenciálisan a világ legnagyobb jövőbeni földgázpiacává vált. (Itt nem térnék ki a globális felmelegedés tudományos megalapozottságára, vagy nem megalapozottságára.) Tény, hogy az EU tagországok megállapodtak abban, hogy 2020-ra – 1990-hez képest – 20 százalékkal csökkentsék az üvegházhatású gázok kibocsátását, majd 2030-ra legalább 40 százalékkal. A megállapodás során valamennyien egyetértettek abban, hogy ezeket a célokat csak úgy lehet elérni, ha fölgázzal helyettesítik a szén és az olaj felhasználást, mégpedig jelentős mértékben. Németország tekintetében ehhez hozzá kell számolnunk Merkel asszony Fukushima utáni döntését, hogy kivezeti a nukleárisenergiát a felhasználásból. Az unió gázpiacának ilyen irányú fejlődése azonban azt eredményezte, hogy az EU a földgázszállítók zsákmányává vált.

Washington színpadra lép

2014 februárjáig, az ukrajnai puccsig, a szovjet időkben kiépített és Ukrajnán átvezető orosz gázvezeték volt az EU nagy gázellátásának forrása. Ám ekkor Washington lépett a színpadra azzal a céllal, hogy ezt a gázellátási kapcsolatot megszakítsa Oroszország és az uniós tagállamok között. Az Obama kormányzat

a puccs után hűbéres rezsimet hozott létre Kijevben és utasításba adta, hogy a több milliárd euro értékű, már leszállított gáz ellenértékét ne fizessék meg az orosz Gazpromnak. Arra is rávették kijevi hűbéreseiket, hogy az Oroszországgal szomszédos Kelet-Ukrajnában, az orosz anyanyelvű Donbass régióban háborút kezdjenek. És Kijev engedelmeskedett...

A létfontosságú Fekete-tengeri orosz támaszpont, amely a szovjet időkben vált Ukrajna részévé, de történelmileg mindig is orosz-tatár terület volt, stratégiai válságot okozott. A 90 százalékos lakossági részvétellel megtartott népszavazáson az Oroszországhoz csatlakozás mellett döntöttek. Ez a döntés később ürügyet szolgáltatott Washingtonnak arra, hogy az uniót saját gazdasági érdekeivel szemben Oroszország elleni lépésekre kényszerítse. A szankciók Oroszország olaj- és gáziparának kulcsszereplői és vállalatai ellen irányultak.

Az eszkalálódó és a NATO részéről kimesterkedett propaganda háború, a főáramú uniós média támogatásával lehetővé tette a Brüsszeli Bizottságnak, hogy bürokratikus eszközökkel megakassza egy második, déli, nem-ukrán gázvezeték kiépítését.

A Szentpétervári Terület újonnan befejezett tengeralatti gázvezetéke, az Oroszországot Észak-Németországgal összekötő Északi Áramlat, valamint a Déli Áramlat megakadályozta volna Washington, hogy Ukrajnán keresztül zsaroljon, vagy kárt okozzon a Gazpromnak. Bulgáriát, amely a Dél-Európa felé vezető vonal összekapcsoló pontja lett volna, Brüsszel arra kényszerítette, hogy 2014 decemberében kilépjen a Gazprom Déli Áramlat projektjéből. Ezt követően Putin elnök bejelentette, hogy a Déli Áramlat terve megszűnt létezni.

Most Szíriában Bassár el-Assad, valamint kisebb mértékben a síita uralom alatt lévő Irak állnak az uniós piacokat elérő, USA ellenőrzésű gáz útjában.

Vissza 1991-ig – Titkos tervek

Egészen a kilencvenes évek elejéig, legalább 1991-ig visszavezetethők azok a tervek, amelyeket neokonzervatív konspirációs háborús uszítók dolgoztak ki az amerikai hadiipar, a nagy olajtársaságok és a Wall Street bankjai támogatásával. Wesley Clark, a NATO nyugalmazott tábornoka így számolt be egy megbeszélésről a Dick Cheney vezette Pentagonban: „Miniszter úr, elégedett lehet a Sivatagi Viharban részt vett csapataink teljesítményével?”. Mire Cheney: „Persze, de azért nem annyira. Meg kellett volna szabadulnunk Szaddam Husszeintől és ez nem történt meg... *De egy dolgot megtanultunk az Öböl háborúból, hogy fel tudjuk használni seregeinket a Közel-Keleten, és a szovjetek nem fognak megállítani bennünket. Van vagy 5-10 évünk, hogy eltakarítsuk a szovjet kliens-rezsimeket Szíriában, Iránban, Irakban, még mielőtt a következő nagy szuperhatalom felbukkanása kihívást jelentene számunkra.*”

A Cheney-Bush elnökség 2003. márciusi iraki inváziója után Paul Wolfowitz, a Pentagon harmadik legfontosabb embere, Cheney helyettese, nekilátott, hogy végrehajtsa Szaddam Huszein eltakarítását az útból és elfoglalja Irakot. Ekkor az

Irakért felelős korábbi CENTCOM parancsnok, John Abizaid tábornok leleplező kijelentést tett: „Természetesen az olajról van szó, nagyon is az olajról, és ezt nem is tagadhatjuk.”

Jónéhányan emlékezhetnek rá, hogy 2001 januárjában Dick Cheney alelnök – aki éppen csak otthagyta Halliburton, a világ legnagyobb olajipari cégét – megalakította Bush elnök „energiaügyi munkacsoportját”, már hivatalba lépése első napján. Kevesen tudják, de ez a munkacsoport nem csak olajjal és energia-szükségletekkel foglalkozott...

Cheney meghívta egy zártkörű stratégiai megbeszélés-sorozatra a nagy olajtársaságok (ExxonMobil, Chevron, BP és mások) első számú vezetőit és felkérték őket hogy készítsenek térképeket az olajlelőhelyekről Irakban, valamint más közel-keleti országokban. Condoleezza Rice, az elnök nemzetbiztonsági tanácsadója, (nem mellékesen a Chevron olajcég korábbi igazgatótanácsi tagja) felhívta munkatársait, hogy szorosan működjenek együtt Cheney munkacsoportjával. Amikor a közérdekeket képviselő szervezetek felszólították Cheneyt, hogy hozza nyilvánosságra a megbeszélések jegyzőkönyveit, Cheney ezt egyszerűen megtagadta, mégpedig az USA törvényeinek megszegésével. Egy kiszivárgott, de szigorúan titkos nemzetbiztonsági dokumentum szerint feladatuk az volt, hogy tekintsék át „az új, valamint a meglévő kőolaj és gázmezők megszerzésével kapcsolatos teendőket az Irakhoz hasonló latorállamokkal szembeni műveletek miatt.”

Dick Cheney a londoni Institute of Petroleum-nál tartott 1999-es beszédében így nyilatkozott: „2010-re további ötven millió hordónyi olajra van szükségünk. Honnan vegyük ezt az olajat? A készletek mintegy 90 százalékát a nemzeti kormányok és a olajtársaságok ellenőrzik. Az olaj továbbra is kormány-közei üzlet. A világ több térsége is rendelkezik nagy olaj-lehetőségekkel, de a Közel-Keleten van a világ legolcsóbban kitermelhető olajkészletének kétharmada. A célpont tehát itt van...”

Az a kép alakul ki így, hogy Dick Cheney középponti figurája egyfajta titkos kormányzati szervezetnek, ami független attól, hogy ki is az elnök. Hálózatát 1991. óta képes működtetni az amerikai kormányban, a hírszerzésben és a nagy olajvállalatoknál. Így próbálja titkos módon átszervezni a világ olaj- és gázkészleteit hozzá közel álló tulajdonosok kezébe. Ez az a Nagy Stratégia, amit már említettünk. De a terv sikere nem végzetszerű.

Katari vagy orosz gáz?

Lépjünk csak előre 2009-re. Amikor az Európai Unió a világ legnagyobb gázimport piaca lett, akkor a legnagyobb gázkitermelők figyelő tekintete Brüsszel és az EU-tagországok felé fordult. Világszerte sokasodnak a gázvezetékek és a folyékony földgáz terminálok, a gáz, mint árucikk, egyre inkább az olajhoz hasonló jelentőséggel bír a globális, nagy regionális piacokon.

2009-ben Roland Dumas, az akkor francia külügyminiszter nyilvánosságra hozta, hogy a brit hadsereg Asszad Szíriájának elfoglalására készül. Ez jó két év-

vel korábban volt, minthogy szárnyra kaptak volna az Asszad erők tömeggyilkosságairól szóló híresztelések. Ekkor még nyoma sem volt annak, hogy zöld jelzést kap az USA támogatásával megindított Asszad elleni háború. Dumas már akkor azt nyilatkozta a francia tévének, hogy „Nagy-Britannia fegyvereket készít fel Szíria elfoglalására.”

Egy amerikai magán-hírszerző cég, a STRATFOR kiszivárogtatott e-mailjeiben jegyzőkönyvek tanúskodnak arról, hogy a Pentagon tisztviselői már 2011-ben tárgyalásokat folytattak a szíriai ellenzéki erők kiképzéséről, amit aztán az USA és Nagy-Britannia különleges erői végeztek el. A cél az volt, hogy „belülről érjék el az Asszad kormány összeomlását”.

Közismert, hogy Kataré a világ legnagyobb gázmezője, éppen ezért bír jelentőséggel a katari emír látogatása Damaszkuszban, 2009 augusztusában. Az emír azt javasolta Asszadnak, hogy egyetértésével egy katari gázvezetékét építenének ki, amely elláthatná az EU gázpiacát Szírián és Törökországon keresztül. Asszad nem fogadta el a katari ajánlatot, arra hivatkozva, hogy „védeni szándékozik orosz szövetségeseinek érdekeit, akik Európa fő gázszállítói.” Ez volt a kezdete annak a 2011-es NATO döntésnek, hogy katonai csapással zúzzák szét az Asszad-kormányt...

Asszad 2012-ben ismét keresztbe tett a Cheney-féle közel-keleti cselzsövésnek. Tárgyalásokba kezdett Iránnal, azzal az országgal, amely „Amerika rémálma”, és Cheney elsődleges célpontja az olajmezők katonai elfoglalásában. A tárgyalás nem volt véletlenszerű, ugyanis iráni területi vizekre is kiterjed az a katari gázmező, amit ott Déli Perzsa mezőnek hívnak, és amely része a világ legnagyobb gázmezőjének. A nyugati szankciók miatt ugyan az iráni gáz ma nagyrészt kiaknázatlan, mégis tényként kezelhető Irán, Irak és Szíria közösen aláírt egyetértési nyilatkozata, amely szerint tervbe vettek egy 10 milliárd dolláros gázvezeték építést. A vezeték útvonala, amely megkerüli a NATO-tag Törökországot, az iráni Déli Perzsa gázmezőtől kiindulva Irakon és Szírián át, Libanon vagy egy szíriai tengeri kikötőn keresztül a mediterrán térség felé vezet, hogy ezen keresztül lássák el az EU gázpiacát. Az egyetértési nyilatkozatot 2012 júliusában írták alá.^[8]

A három ország megállapodott, hogy az iraki Kirkuk olajmezőről a szíriai Baniasz kikötőbe szállítják az olajat. Washington tetszését a legkevésbé sem nyerte el az útvonal, hiszen mind a Kirkuk-Baniasz kőolajvezeték, mind az iráni Déli Perzsa és az iraki, szíriai vezeték kihagyja Törökországot és Izraelt a játékból.^[9] Ez volt az a pont, amikor Washington és a NATO egy fedett, „helyettesítő” háborúként megindít egy „polgárháborút” Damaszkusztól Aleppóig.

Katar energiaforrások nélkül feudális sejkek szigete lenne, tevékkel és repkedő sólymokkal, a szunni vahabizmus fundamentalista jellemzőivel – akár egyetlen szomszédja Szaúd-Arábia. Az országban szigorú saria törvénykezés érvényesül: mindennaposak a lefejezések, a házasságtörő nők megkövezése, a homoszexuálisok kivégzése. Olajának és földgázának köszönhetően azonban ma Katarban a legmagasabb az egy főre jutó GDP, így a Nyugat udvariansan észre sem veszi az emberi jogok helyzetét...

Az ország Nagy-Britannia protektorátusa volt, így először az angolok alakították itt ki katonai támaszpontot. A függetlenség 1971-es kikiáltása után az USA az ország fővárosában Dohában hozta létre legfontosabb közel-keleti katonai bázisát.

Katar 1,8 milliós lakosságának csupán 13 százaléka katari állampolgár. 1,5 millió ember dolgozik náluk „külföldi vendégmunkásként”, valóságos helyzetüket tekintve tipikus rabszolgaként. Katarban van a székhelye a száműzött Muszlim Testvériségnek, és a NATO-hoz, valamint a CIA-hoz kötődő al-Dzsazíra hírtelevízióknak. Röviden: Katar a CIA és az angol MI6, valamint a NATO ideális partnere, legalábbis abban, hogy innen valósítsák meg a közel-keleti kőolaj és földgáz terveiket. A fundamentalista szunnita Katar számára ma a legnagyobb ellenség a siita Irán, de nem csak vallási okok miatt. Irán ugyanis halálos vereségytárássá vált az EU felé irányuló gázeldadásban.

Oroszország megbocsáthatatlan bűne

És akkor Putyin Oroszországa színre lépett Szíriában. Kínával együtt kétszer megvétózták a Biztonsági Tanács határozatait, melyek lehetővé tették volna egy Líbiához hasonló „repüléstilalmi övezet” megvalósítását, egyben az Asszad-rendszer gyors katonai összeomlását és Szíria feldarabolását. Ezzel megnyitották volna a kapukat az Európába vezető katari-szíriai-török gázvezeték előtt. Oroszország azzal fenyegette meg az Egyesült Államokat, hogy ezentúl az oroszok fogják – akár szándékkal, akár szándék nélkül – ellenőrizni a világ energiahálózatait. Ekkor vált Oroszország Washington elsődleges célpontjává.

George Friedman, a STRATFOR hírszerző cég, a „CIA árnyékának” alapítója egy szokatlan 2015-ös interjúban elismerte, hogy „Oroszország néhány olyan lépést tett, ami elfogadhatatlan az USA-nak. Ezek közé tartozik, hogy Oroszország akarja a Közel-Keleten a folyamatokat befolyásolni. Az Egyesült Államok úgy véli, hogy Oroszország szándékosan akart kárt okozni” – jelentette ki Friedman, majd így folytatta: „ebben az összefüggésben kell az ukrainai eseményeket is értékelnünk.”^[10] A Kommerszantnak adott interjúban Friedman a Janukovics bukásához vezető 2014. februári eseményeket úgy írta le, mint az USA szervezte államcsínyt. „És ez valóban a történelem legnyilvánvalóbb puccsa volt.”^[11] – állította ugyanebben az interjúban.

Oroszország a Washingtonnal egyeztetett rövid szíriai tűzszünet után katonailag világossá tette, hogy nem fogja engedni, hogy az USA továbbra is felfegyverezze az Al Kaida (al-Nuszra Front) terroristáit Szíriában. Miközben John Kerry tagadta, hogy a „mérsékelt” harcosok az al-Nuszrával vállvetve harcolnak, az orosz haderő bebizonyította, hogy képes szétzúzni az Aleppóban, vagy más szíriai külterületen harcoló terroristákat – legyenek azok „mérsékelték”, vagy az al-Kaidához, illetve az al-Nuszrához tartozók.

Mérhetetlen hibának bizonyult Líbia 2011-es amerikai bombázása és az a kísérlet, hogy ellenőrzés alá vegyék az afrikai ország olajkinceit. Kadhafi egykor stabil és fejlődő országát ma fegyveres bandák lepik el, amelyek egymást ölik egy

csepp olajért is. Katasztrofálisnak bizonyult az Egyesült Államok elképzelése, hogy Szaúd-Arábia olajkincsével finanszírozza Szíriában a Nagy Stratégiáját. A szaúdi királyság gyorsan éli fel pénzügyi tartalékait, miközben az olaj ára az 50 dolláros szinten marad. Szaúd-Arábia amerikai támogatást élvező jemeni háborúja a neveltség tárgyává tette Rijadot. A korábbi amerikai és EU-szövetséges Erdoğan pedig az egykor virágzó török gazdaságot romlásba viszi, és csaknem mindenkit elhidegít magától az abszolút hatalom fanatikus kergetésének örületével.

A legdrámaibb, hogy az USA támogatta etnikai tisztogatás Szíriában milliókat készített menekülésre, akik először Törökországba, majd 2015 tavasza óta az Európai Unióba mennek, jelesül elsősorban Németországba és Svédországba. Ez az, ami aztán szétszaggatta az EU szociális biztonságát, sőt ma már az unió jövőjét is fenyegeti, de erről mindenki hallgat. Feltűnő a csend, pedig Merkel kancellárasszony, Wolfgang Schäuble és az EU vezetői tisztában vannak azzal, hogy a szíriai és az iraki etnikai tisztogatásokkal gerjesztett menekült-áradatot Washington és Erdoğan hozta létre, azzal a céllal, hogy utat teremtsenek az amerikai ellenőrzésű gázvezetékeknek Európába és kiszorítsák az orosz gázforrásokat. Ez a valós történet, amit a Merkelhez és a Schäuble-hoz hasonló uniós politikusok rejtegetnek.

Thomas Harris A bárányok hallgatnak című regényében leírja azt a hangot, amikor az utolsó bárányt viszik a vágóhídra és nincs már több bégetés. A hallgatás az igazságról éppolyan romboló, mint a csendet megtörni akaró hazugság. Ilyen volt Wolfgang Schäuble ostoba megjegyzése a beltenyészeti veszélyekről és a harmadik generációs török nőkről. Szükség lenne legalább egy igazmondó, erkölcsi tartással rendelkező vezetőre, mint amilyen egykor Charles de Gaulle francia elnök volt. Ő nem volt hajlandó démonizálni a Szovjetuniót, és 1966-ban inkább kivette Franciaországot a NATO-ból, mintsem hogy meghajlott volna Washington előtt. Tudta, hogy Franciaország sorsát nem lehet hozzákötni az USA kiszámíthatatlan politikai döntéseihez.

Forrás: New Eastern Outlook, 2016.október 10. (<http://journal-neo.org/2016/10/10/silence-of-the-lambs-refugees-eu-and-syrian-energy-wars/>)

Székely Gábor

Megállítható-e a földcsuszamlás?

Tartományi választások Németországban 2016 szeptemberében és a 2017-es Bundestag választás esélyei

Az Amerikai Egyesült Államokban a baloldal által állított Bernie Sandersszel szemben a populista Donald Trumpot támogatta elnökjelöltjeként a Republikánus Párt, s végül a választáson a Demokrata Párt mérsékelt jelöltje, Hillary Clinton vereséget szenvedett. Ezt követően világszerte még nagyobb figyelemmel fordultak a szélsőjobboldali, illetve a totalitárius, diktatúrákat építő politikusok és szervezetek tapasztalható előretörése felé. Az Európában, Ázsiában és a Közel-Keleten megfigyelhető folyamat nem csupán a polgári demokrácia intézményrendszerét, de olyan szerveződés fennmaradását is veszélyezteti, mint az Európai Unió. Ezért keltettek aggodalmat az osztrák elnökválasztás első fordulójának szoros, és a szélsőjobb jelöltje által megvétózott eredménye, majd decemberben, reményt a második fordulóban már egyértelmű többséget szerzett független, hivatalosan a Zöld Párt, de minden demokratikus erő által támogatott Alexander Van der Bellen győzelme. Nagy érdeklődés kíséri a 2017-ben esedékes francia elnökválasztást, de a figyelem középpontjába a németországi választások kerültek, különösen azt követően, hogy 1916. decemberében Angela Merkel végül ismét vállalta a jelöltséget. Hogy mi várható, arra az őszi tartományi választások eredményeit elemzők keresik a választ.

Mecklenburg–Elő–Pomeránia

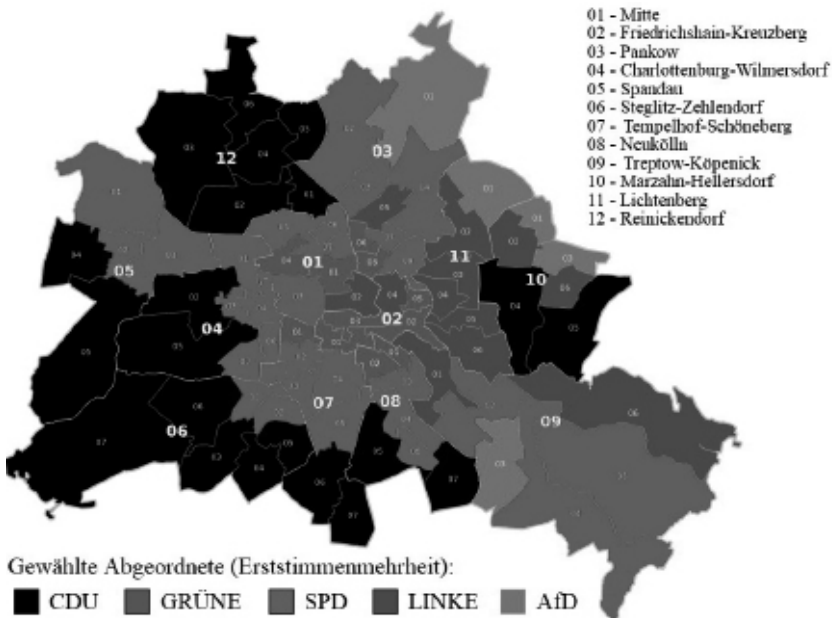
Szeptember 4-én este 6 órakor zártak a szavazófülkék az egykori NDK tartományban, *Mecklenburg–Elő-Pomerániában*. A tartományi választásokon a részvételi arány 61,6 %-os volt, jelentősen emelkedett a legutóbbi, 2011-ben regisztrált 51 %-hoz képest.

A hivatalos eredmény szerint a *szociáldemokraták* (SPD) nyertek a szavazatok 30,6 %-ával. A tartományban *első alkalommal induló*, bevándorlás ellenes, három éve alapított *Alternatíva Németországnak* AfD 20,8 %-ot ért el. A *keresztenydemokrata* CDU a harmadik helyen végzett, 19 %-os eredménnyel. A *Baloldallal* a szavazatok 13,2 %-át szerezte meg. A *Zöldek* (4,8 %) kiestek a Landtagból - nem érték el az 5 %-os bejutási küszöböt. Kiesett a *neonáci* NPD is, 3 %-át

szerzett. (A szélsőjobboldalon az NDP-nek 5.800 tagja van (2013), a Republikánusoknak 5.500 (2011), a Német Népi Uniónak (Deutsche Volksunion - DVU) 3.000. - 2010).

A *szélsőjobb* a szövetségi választásokon sohasem érték el a Bundestagba jutáshoz szükséges 5%-ot de az 1960-as években bejutottak több német tagállam parlamentjébe. (2004-ben a szövetségi választáson már 9,2%-ot értek el és 12 képviselőt küldhettek a tartományi parlamentbe. A választáson a szélsőjobb két legnagyobb szervezete, az NPD és a DVU együtt indult, a harmadik jelentősebb szélsőjobboldali párt, a Republikánusok nem csatlakoztak az együttműködéshez.). 2009-ben a szélsőjobb ismét bejutott a parlamentbe.)

Választás Berlinben

A *szociáldemokrat* párt (SPD) győzött a berlini önkormányzati választáson, a szavazatok mintegy 21,7 %-ával. Eddig is a párt rendelkezett a legtöbb képviselővel a város vezetésében, és ők adták eddig is a város polgármesterét. A második helyen ismét a *CDU* végzett, akárcsak 5 éve. Eredményük (18%) azonban jelentősen elmaradt a német egyesítés óta elértektől.

A *fő tendencia, hogy elolvadt a nagy pártok többsége*. Eddig SPD-CDU nagyközláció vezette Berlinton, mostantól viszont jó eséllyel a szociáldemokraták csak

a *Zöldekkel* (15,3 %) és a *Baloldal* (15,6%) kormányoznak tovább. Ezt jelzik az előzetes nyilatkozatok, valamint az, hogy az SPD-nek és a CDU-nak együtt nem lenne meg a többsége.

A menekültellenes és EU-szkeptikus AfD 13,9%-ot ért el, ami figyelemre méltó, mivel az előző választáskor a párt még nem is létezett. Ugyanakkor elmaradt korábban már a volt NDK tartományokban elért 20% feletti eredménytől - Mecklenburg-első-Pomerániában még a CDU-t is megelőzte.

Kiesett a berlini városvezetésből a Kalózpárt, a 2011-es választások nagy meglepetése, visszajutottak viszont a liberálisok (FDP, 6,6 %), akik az elmúlt ciklusban mandátum nélkül maradtak.

Mi jön 2017-ben?

A CDU kongresszusa decemberben döntött arról, hogy a 2017 őszi szövetségi választásokra kit jelöl kancellárnak. A CDU-t 2000, és a kormányt 2005 óta vezető Angela Merkel hosszas megfontolások és népszerűségének ismételt növekedését értékelve döntött jelölésének elfogadásáról.

A menekültellenes AfD-n kívül a Baloldal (die Linke) és a szabad demokraták (FDP) erősödött jelentősen a 2011-es eredményéhez képest. A Zöldek némileg veszítettek korábbi szavazataikból.

Az elemzők általános tapasztalata, hogy *a Németországot és Berlint vezető nagykoalíciótól elfordult a választók többsége*, és ez tapasztalható a többi tartományban is. Ugyanakkor *nem tartják elképzelhetetlennek*, hogy a CDU és az SPD 2017-ben is képes lesz nagykoalícióban kormányozni. *Többen viszont úgy vélik*, elkerülhetetlen az eddigi kormánykoalíció kibővítése a biztonságos, a szélsőjobbot megállító parlamenti többség létrehozásához.

Forrás: https://www.wahlen-berlin.de/wahlen/be2016/afspraes/gewaehlte_gemeinde-1-berlin_gesamt.html; <http://www.tagesspiegel.de/themen/agenda/mehr-abgeordnete-im-bundestag-2017-kann-es-eng-werden-im-parlament/13401088.html>

Koroncz Ágnes¹

Spanyolország választások előtt, között és után

Spanyolországban 2015. december 20-án általános választásokat tartottak, ám a voksolás a kimenetel szempontjából rendhagyónak bizonyult. A létrejött kongresszus a beiktatási vita második fordulójában sem szavazta meg a miniszterelnök-jelöltet. A spanyol demokrácia történetének 12. parlamenti választása után először fordult elő az ibériai ország életében, hogy hosszú hónapokon át, e kézirat lezárásakor (2016. augusztus 16) még mindig a leköszönt, ügyvezetővé vált kormány igazgassa az országot, parlamenti kontroll nélkül. A spanyol uralkodó, VI. Fülöp négy hónap alatt három menetben konzultált a mandátumot szerzett

pártok vezetőivel, de az álláspontokban semmi elmozdulás nem történt. 2016 áprilisában ugyanott tartottak, ahonnan elindultak 2015 decemberében. Eredmény: a képviselőház feloszlatása és új választások kiírása 2016. június 26-ra. Az újabb próbálkozás sem járt azonban sikerrel; a spanyol társadalom, beleértve a pártokat is, szinte ugyanott állt június végén, mint félévvel korábban. Kicsit talán rosszabbul is, mert a választók befásultak a politika történéseibe vagy éppen ezek hiányába, és néhány illúzióval is szegényebbek lettek.

Az eluralkodó bizonytalanság és tanácstalanság gyökerei valahol ott keresendők, hogy 2015. december 20-a. és 2016 tavasza között Hispánia a spanyol társadalom számára korábban elképzelhetetlen helyzetbe került. A decemberi parlamenti választások nyomán végérvényesen bebizonyosodott, hogy borul az első, 1977-ben tartott választások után kiépült kétpárti váltógazdaság. Európában sok helyütt kezelték példaértékűnek a diktatúrából a demokratikus, parlamenti monarchiába való spanyol átmenet levezénylését és működtetését, amely az 1978-ban elfogadott alkotmányon, és a korábban szembenálló politikai erők közötti párbeszédre és megállapodásokon alapult. Ennek jegyében az UCD (Unión de Centro Democrático), majd a Néppárt (PP) és a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) váltogatta egymást a kormányhatalomban. A spanyol átmeneti időszak kormányelnöke, Adolfo Suárez nyitotta a sort 1976-1981 között, majd a szocialis-

¹ A tanulmány szerzője hispanista, közíró.

ta Felipe González következett 1996-ig. Őt a néppárti José María Aznar követte, majd ismét a szocialisták kerültek kormányra. José Luís Rodríguez Zapatero kormányzott két cikluson át. 2011-ben viszont a Néppárt ismét visszakerült a hatalomba, Mariano Rajoy elnökletével.

Időközben azonban az évtizedek óta bejáratottnak tűnő gépezet megkopott. A két hagyományos párt súlyos korrupciós ügyekbe keveredett; megoldásokat kellett találniuk a gazdasági válság hatásaira; ehhez megszorító intézkedésekre kényszerültek; szembe kellett nézniük a főleg a fiatalokat sújtó munkanélküliséggel, az erősödő katalán függetlenségi törekvésekkel. Mindezek alapján várható és logikus volt új pártok megjelenése a politikai palettán. 2011. májusában Madrid központjában, a Puerta del Sol téren több tízezer fiatal táborozott le napokra, változásokat követelve. Ebből a mozgalmából (M-15) nőtt ki az egyik új párt, a Podemos.² A másik új formáció, a Ciudadanos egy katalóniai civil szervezetből vált számottevő politikai erővé.

A decemberi és a júniusi voksolás eredményei az előzmények ismeretében nem okozhattak igazi meglepetést. 2011-ben az általános választásokon már felbukkantak új civil kezdeményezések, mozgalmak, és a későbbi helyhatósági, valamint autonóm közösségi választásokon elért eredményeik arra mutattak, hogy hamarosan komolyabban számolni kell majd velük. Az új típusú, új hangon szóló, népes szavazótáborot képviselő pártok és mozgalmak értésre adták, hogy legközelebb már a kormányalakításnál sem lehet figyelmen kívül hagyni őket.

Már a 2015 tavaszán tartott helyi választások eredményei megerősítették, hogy a spanyol társadalom túlnyomó többsége valami újra, valami másra vágyik. Ezt az egyértelmű akaratot példázta a madridi és a barcelonai főpolgármesterek megválasztása: politikai szempontból szinte a semmiből előbukkanó hölgyeket választottak a két főváros élére, jórészt a Podemos támogatásával. A jó ideje érlelődő hangulatváltozáshoz nagyban hozzájárult – többek között – a korrupciós botrányok hosszú sora, mely főleg a két nagy váltópártot érintette, és a királyi házat sem kímélte. Új mozzanat volt a monarchiával kapcsolatos kételyek nyilvános megfogalmazódása, és – ettől nyilván nem függetlenül – János Károly 2014. júniusi lemondása és VI. Fülöp trónra lépése. A televízióban magas rangú, korábban érinthetetlennek tűnő néppárti és szocialista politikusokat láthattak a spanyolok, amint éppen letartóztatják, vagy bíróság elé citálják őket. Pénzmosás, hivatali beosztással való visszaélés, korrupció, Panama-papírok, stb. állt-áll a vádak között. A júniusi választások előtt néhány nappal napvilágra került, két évvel korábban készült hangfelvételeken a belügyminiszter a katalán korrupció ellenes iroda vezetőjével arról beszél, hogy terhelő adatokat kellene találni a katalán függetlenségpárti politikusokra. Az iroda vezetőjét röviddel az eset után menesztették.

A spanyol választókat 2015 decemberében érte az első meglepetés. Az a furcsa

² A Podemos keletkezéséről, helyzete és programja alakulásáról, vezetőinek megnyilatkozásairól azon melegében kiválóan adatolt könyvet publikált Szilágyi István, a Pécsi Tudományegyetem professzora. (*PODEMOS. A neoliberais válságkezelés radikális alternatívája.*) Publikon Kiadó, Pécs, 2016. 154 o.

helyzet állt elő, hogy a 2011 óta kormányzó, és a voksoláson legtöbb parlamenti mandátumot szerzett Néppárt vezetője, Mariano Rajoy kormányelnök nem vállalta el VI. Fülöp kormányalakítási felkérését, mert látta, hogy nem tud többségi kormányt alakítani. A párt történetének legrosszabb eredményét produkáló szocialisták viszont derűlátóbbaknak bizonyultak; Pedro Sánchez elfogadta az uralkodó felkérését. A kormányelnök-jelöltté váló új szocialista főtitkár az utolsó pillanatig bízott abban, hogy a Ciudadanos párttal kötött megállapodásához más, változást akaró politikai erők is csatlakoznak. Nem így történt.

Hogy miért nem sikerült kormányt alakítani, miért nem támogatta meg a képviselőház a PSOE–Ciudadanos megállapodást? Közrejátszhatott, hogy ezúttal nem csak a korábban megszokott kormányváltásról volt szó. Nemcsak az új kormányelnök személye volt a kérdés. Megindult a helyezkedés a politikai erők között, hogy minél előnyösebb pozíciókhoz jussanak, minél kedvezőbb képet alakítsanak ki magukról az új, átalakuló politikai színtéren, a kétpárti rendszer romjain. Új érdekek, új követelések törtek fel, kibővült a pártrendszer, és időre van szükség ahhoz, hogy a különböző szövetségi pontok egymásra találjanak, hogy legalább valamiféle minimális konszenzus megeremlődjön a régi és az új szereplők között.

A decemberi és júniusi választások között eltelt időszak is új szempontokat hozott felszínre a politikai szereplők szempontjából. Például, a szocialista főtitkár Pedro Sánchez, mint pártvezér számára december az első nagy próbatételt jelentette, hiszen nagy volt a tét: kormányt alakíthat vagy sem. A Ciudadanoson kívül azonban nem talált támogatóra. A júniusi voksolás nem segítette a megerősödésben, sőt, pártja őt mandátumot veszített.

A Ciudadanos elveszítette újpárt jellegét. A 2015. májusi autonóm és helyhatósági választásokon még centrista és mindenkitől azonos távolságot tartó arculatot mutatott. A PSOE-val kötött megállapodás kapcsán viszont a Néppárt propagandájában már a szocialistákhoz kötötte Albert Rivera főtitkárt.

A Podemos is más feltételek között várta a júniusi megmérettetést. Megállapodást kötött az Egységes Baloldallal (Izquierda Unida) és az Unidos Podemos nevű választási szövetségben indult a júniusi választásokon.

Ami a Néppártot illeti, Mariano Rajoy is annak tudatában ment neki a júniusi voksolásnak, hogy kedvezőtlen választási eredmények esetén pártjában felerősödhetnek a belső feszültségek, és felülkerekedhetnek a Néppárt élén személycserét is elképzelhetőnek, sőt kívánatosnak tartó törekvések.

Mielőtt kísérletet tennénk a 2016. június 26-i választások után kialakult helyzet áttekintésére, szólni kell a négy főszereplőről, akiket a spanyol sajtó általában úgy említ, hogy a két hagyományos – a Spanyol Szocialista Munkáspárt (PSOE) és a Néppárt (PP) – illetve a két „emelkedő, feltörekvő” párt (Ciudadanos és Podemos).

A Néppárt, 2011. december 21-én váltotta fel a két cikluson át kormányzó szocialista José Rodríguez Zapaterót. Akkor az abszolút többséget szerzett PP kormányelnökére, Mariano Rajoyra hárult az egyre mélyülő gazdasági válság

kezelése (recesszió, növekvő államadósság, kipukkanó ingatlanbuborék, stb.). Ez a folyamat azonban fájdalmas megszorító intézkedésekkel kezdődött. Az oktatást és az egészségügyet érintő intézkedések hatását leginkább a középosztály, a fiatalok és a nyugdíjasok érezték meg. 2016 februárjában 4.152.986 munkanélkülit regisztráltak Spanyolországban. (1) Az Európai Unió egyetlen más tagállamában sem ölt ekkora méreteket a fiatalkori munkanélküliség, ami talán Andalúziában a legsúlyosabb, ahol a 18-30 év közötti fiatalok 50%-nak nincsen munkája. A kormányzó párt választási programjában nagy lélegzettel 2 millió új munkahely megteremtését ígérte, azzal hogy 2020-ra a foglalkoztatottak számának 20 millióra kell emelkednie.(2)

A néppárti kormányzás egyértelmű elutasíttóságát híven tükrözték a választási eredmények, hiszen mind decemberben, mind júniusban a szavazók mintegy kétharmada más pártra voksolt. A „Spanyolország komolyan” (España en serio) jelszóval kampányoló Néppárt programja a „Spanyolország, amelyet mi szeretnénk” (España que queremos) címet viselte, és középpontjába „az ország demokratikus megújítását” állította. A dokumentum hangsúlyos elemei között szerepelt a spanyol nemzet egysége megőrzésének, új munkahelyek teremtésének, a nyugdíjak reálértéke megőrzésének, a terrorizmus elleni harcnak, a választási törvény megreformálásának a szándéka.(3) A programon a júniusi választási felkészülés során sem módosítottak, mivel úgy vélték, hogy az adott időszakban Spanyolország helyzete sem változott.

2016 júniusában a Néppárt növelni tudta mandátumainak számát. A 2015. decemberi 123 mandátumot hozó 28.7%-nyi szavazat 2016 júniusára a 137 képviselői helyet jelentő 33.03 %-ra nőtt.

A spanyol politikai paletta másik hagyományos pártjának, a Spanyol Szocialista Munkáspártnak a szereplését 2015 decemberében történelmien rossznak minősítették. A 2016. júniusi voksolás bebizonyította, hogy lehet ez még rosszabb is. A decemberben elért 22.0% és 90 mandátum 2016 júniusában 22.66%-ra, de csak 85 képviselői helyre módosult.

Kétségtelen, hogy a kétpárti rendszer felbomlása a szocialistákat érintette leginkább, de az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy ez a sokk várható volt. 2011-ben a szocialisták kikerültek a hatalomból, de még megőriztek 110 parlamenti helyet. Már ezt is történelmi vereségként élték meg. Ámde ez a jelző az európai parlamenti választási szereplésüket is megillette 2014-ben. A párt a 2009-es európai választásokhoz képest 15%-ot, több mint két millió szavazót veszített.

2014-ben az eredményeken Andalúzia tudott szépíteni. A szocialistákra leadott szavazatok 35%-a innen származott, és ez a tény még nagyobb befolyást és döntési hatalmat adott az andalúz kormány elnökének, az andalúz szocialista párt főtitkárának, Susana Díaznak a kezébe. A PSOE akkori eredményeit leginkább a katalán szocialista párt (PSC) rontotta le, amely a függetlenséget szorgalmazók és az egységpártiak között őrlődött. (4)

A kudarcot követően Alfredo Pérez Rubalcaba főtitkár lemondott tisztségéről és parlamenti mandátumáról. Az új főtitkár, a párt történetében első ízben

tartott előválasztásokon, a négy jelölt közül a párttagok 67%-a Pedro Sánchezre voksolt, amit rendkívüli kongresszus szentesített.(5)

A 44 éves jogi és közgazdasági végzettségű főtítkárra rendelkezésre álló egy év azonban a jelek szerint kevésnek bizonyult a párt talpra állításához. A spanyol szocialisták sem kerülhették el az egész európai szociáldemokráciát sújtó útkeresést: nem tudták kezelni a gazdasági válság megkövetelte megszorító intézkedéseket. Az elmúlt tíz év során a spanyol szocialisták elveszítették szavazótáboruk jelentős részét, közel a felét. Mozgásterük beszűkült, és nem sikerült hiteles, elfogadható alternatívát kidolgozniuk.

A szocialista párt a változás és a haladás jelszavával vágott neki a 2015. decemberi választásoknak. Választási szlogenje, kissé homályosan, jövőt ígért a többség számára (*Un futuro para la mayoría*). Programjában az 1978-ban elfogadott alkotmány reformját sürgette, a költségvetési hiány csökkentését, az államadósság mérséklését ígérte; határozottan kiállt Spanyolország egysége mellett, elutasítva a katalán függetlenségi törekvéseket.

Pedro Sánchez az uralkodó kormányalakítási megbízását elfogadva abban a reményben fogott össze a decemberi választások után az új politikai szereplővel, a Ciudadanos-szal hogy a többi, változást és a Néppárt távozását kívánó parlamenti erők támogatását is elnyerve kormányt alakíthat. „Egy haladó és reformkormány programja” (*Programa para un gobierno progresista y reformista*) – ezt a címet viselte a középbjobb párttal kötött megállapodás, melyben a közjó kormányát ígérték. A program fő pontjai a munkahelyteremtés, a demokratikus megújulás, a korrupció elleni harc, a Katalónia kapcsán kialakult politikai válságkezelés kérdéseit ölelték fel. (6) A beiktatáshoz szükséges parlamenti többséget azonban nem sikerült megszerezniük. A 67 oldalas program hetven napot élt.

A júniusi választásnak megújult programmal és szlogennel – „Igen a változásra” (*Un sí por el cambio*) – vágott neki a szocialista párt. Az egyik lényeges változás a nyugdíjrendszert érintette: bizonyos adók emelése révén tervezte a nyugdíjemelés megoldását. Egy másik, jelentős változás Katalóniára vonatkozott. A PSOE olyan politikai paktumot javasolt, melynek nyomán az Alkotmányban rögzíthetnék a tartomány „egyediségét”. Ezzel meglengette egy olyan megoldás lehetőségét, amelyben a katalánok olyan jogokhoz juthatnának, amelyekkel a többi Autonóm Közösségek nem rendelkeznek.

- A nyári választások előtt elemzők így fogalmazták meg a PSOE teendőit: (7)
- megtalálni a párt ideológiai helyét a középbalon, a szociáldemokrácián belül;
  - világossá tenni a PSOE és a többi politikai erő, főleg a Podemos közötti különbséget;
  - világosan elmagyarázni, mit tenne, ha hatalomra kerülne;
  - Pedro Sáncheznek félre kell tennie minden gátlást és szorongást Pablo Iglesiaszal szemben, nem őt, hanem a sajátjait kell megnyernie, és meggyőznie arról, hogy tudna kormányozni.

A nyári választási kampány során Sánchez így magyarázta a szocialista sza-

vazók körében tapasztalt fásultság, közömbösség okát: „A változás kormányáért dolgoztunk, és a mi ideológiánktól távol eső politikai erővel, a Ciudadanos-szal jutottunk megállapodásra. Azokkal viszont, akikkel több közös vonásunk van (a Podemos-ra utalva) nem tudtunk megállapodni a leblokkolás miatt, és azért, mert vezetőjük a megoldások helyett a posztokat részesítette előnyben.” (8)

December 20-án a PSOE 1.5 millió szavazatot veszített. Ennek fele, 732.187 szavazat a hetvenhét legjelentősebb spanyol városra összpontosult.(9) A Néppárt ezzel szemben negyvenegy, 100 ezernél nagyobb lélekszámú városban végzett az első helyen.

A PSOE a legnagyobb szavazatvesztéséget Madridban szenvedte el (131.792 voks), ezt követi Barcelona (88.911) és Valencia (33.142). A szocialisták mindhárom városban a negyedik helyre szorultak a Néppárt és az új országos és helyi erők mögött. Maguk a szocialisták a mérsékelt városi szavazóknak a feltörekvők-höz való átáramlását azzal magyarázták, hogy inkább a régi és az új politika, nem a jobb- és a baloldal közti versengésről van szó.(10)

A PSOE veteránjai már korábban is figyelmeztettek a fenyegető veszélyre: „Intézményi párt vagyunk, és ebben jók vagyunk. Viszont a strukturánk miatt, és az inkább az utcán mozgó új pártok dinamikájával szemben gyengének bizonyuló szervezeteink miatt könnyen vidéki párttá válhatunk.” A PSOE 2015. decemberében Katalóniában és Madrid autonóm közösségben 235.480 illetve 333.526 szavazatot, 4 illetve 6 parlamenti mandátumot veszített 2011-hez képest.(11)

A szocialisták átmeneti reménybeli koalíciós társa a Ciudadanos (Állampolgárok) viszonylag új szereplő az országos politikában. A párt civil kezdeményezésnek indult 2005-ben, Barcelonában. Ciudadanos de Catalunya (Katalónia polgárai) néven fogtak össze tekintélyes katalán értelmiségiek, hogy megszólítsák azokat a katalánokat, akik úgy érezték, hogy egyik létező párt sem képviseli őket.

A 36 éves, ügyvéd végzettségű pártelnök, Albert Rivera bemutatkozó honlapján ezt írja a párt születéséről. „Hatott rám mindaz, amit Katalóniában élünk meg. Mi, akik nem vagyunk függetlenségpártiak, egyre kényelmetlenebbül éreztük magunkat csupán azért, mert nem vagyunk nacionalisták... Olyan személyek is ösztönözték a párt megalakítását, akiket nagyon tisztelek..., és mögöttük ott állt egy civil platform, hiszen a Ciudadanos nem párt, hanem egyesület volt.”(12) A civil kezdeményezés 2005. június 21-én közzé tett Első Kiáltványában (Primer Manifiesto), vetette fel egy új párt megteremtésének lehetőségét. Ezt követte 2006-ban a Második Kiáltvány (Segundo Manifiesto), melyet először egy barcelonai, majd egy madridi színházban mutattak be. A Kiáltvány kulcsszavai a párt honlapjának tanúsága szerint ezek voltak: állampolgárok, szabadság, egyenlőség, laicizmus, kétnyelvűség és alkotmány.(13) A 2006 júliusában tartott alakuló kongresszuson döntés született az elnevezésről: Ciudadanos - Partido de la Ciudadanía, (Állampolgárok – Állampolgárok Pártja). Itt választották elnök-ké Riverát. A párt a 2006 novemberében tartott katalán autonóm választásokon szállt először ringbe. Kilencvenezer szavazó három képviselőjüket juttatta be a katalán parlamentbe. A spanyol demokrácia történetében először jutott politikai

képviselőhöz egy civil kezdeményezésből született párt. A 2007-es helyhatósági, majd a 2010-es katalán autonóm választásokból tovább erősödve kerültek ki. Katalóniában ekkor 110 ezer szavazójuk volt. 2012 novemberében viszont már 275 ezren voksoltak a pártra, és ennek köszönhetően kilenc képviselőt küldhettek a katalán parlamentbe. Ezt követően lépett ki a párt a katalán keretek közül, és a 2014-ben tartott európai parlamenti választásokon kevés híján 500 ezer spanyol szavazó a párt két képviselőjét bejuttatta az Európai Parlamentbe. Jelenleg, a párt honlapja szerint, a Ciudadanos 350 helyi szervezettel Spanyolország valamennyi tartományában jelen van, közel 30 ezer tagot számlál, és több mint 10 ezer támogatót tart nyilván.(14)

A párt emelkedő népszerűsége többek között az új technológia erőteljes használatának is betudható. Erről Rivera ezt írja a honlapján: „Itt az ideje, hogy véget vessünk az állampolgárok és a politika közti távolságnak. A társadalmi hálózatok nagyban megkönnyítik a politikus és az állampolgárok közti nélkülözhetetlen és közvetlen kapcsolatot... A XX. századi politikusok nem értenek úgy a kommunikációhoz, mint mi, akik egy hálózatra kifüggesztett nyilatkozatból születünk...”(15)

A 2015 szeptemberi katalán tartományi választásokon a párt a szavazatok 17.9%-val 25 parlamenti mandátumhoz jutott (a 2012-ben elért 7.5% kilenc mandátumot hozott). A 2015. decemberi általános választásokon a szavazatok 13.94 százalékával már 40 képviselői helyet szerzett.

A párt sokféle minősítést kapott és kap. Az elemzők egy része jobbközép liberális pártnak tartja. Vannak, akik azt bizonygatják, hogy a jobboldali Néppárt előretolt állásáról van szó. Mások szerint egyszerűen hiányt pótolnak a spanyol pártpalettán; ráéreztek, hogy mivel érinthetik meg a két nagy pártból kiábrándult választókat. A 2015. decemberi választásokat követő, szocialistákkal közös dokumentum csak egyike a párt nagy visszhangot keltő megállapodásainak. A 2015 májusi autonóm közösségi választások után négy néppárti elnököt (Madrid, La Rioja, Kasztília és León, Murcia) és egy szocialista elnököt (Andalúzia) támogattak meg.

A Ciudadanos igyekszik középen maradni és bizonyos közvetítői, egyensúlyozó szerepet betölteni a PP és a PSOE között. Miután aláírta a PSOE-val a megállapodást, kapcsolatot keresett a Néppárttal. Rivera arra tett kísérletet, hogy az ország kormányozhatósága érdekében „egybeterelje” a két hagyományos pártot, megakadályozva Podemos kulcsszerephez jutását. A Néppárt akkor visszautasította a tárgyalásokat, a pártot egyenesen a PSOE-val azonosítva.

A márciusi pártkongresszus beiktatási vitájában Rivera kizárta, hogy bármilyen megállapodást kössön a Néppárttal, amíg Mariano Rajoy áll a párt élén. E szavakkal fordult a kormányelnök-jelölthöz: „Tud legalább egy okot mondani, hogy miért Ön vezesse ezt az új politikai időszakot, ha nem akar új reformokat? Ezek nem azok az idők, amikor nemet mondunk a királynak. Ez nem a lustaság, hanem a tettek ideje... Tiszteletet kérek a kilenc millió szavazót képviselő megállapodásnak, amely tiszteletben tartja a PP hétmillió szavazóját.”(16)

A Ciudadanos elnöke a parlamenti vitában elmondott, nagy sajtóvisszhangot kiváltó beszédébe beleszótta a spanyol átmenet időszakát; szólt a demokráciát Spanyolországban meghonosító politikusokról. „Nehéz, sötét idők járnak azokra, akik lusták a párbeszédre. Senki sem fog nyerni. Valamennyiünknek engedni kell. Itt úgy, ahogyan az átmenet idején, nem lesznek sem nyertesek sem vesztesek... Csatlakozzanak! A legjobb, ami Spanyolországgal történhet, hogy változás lesz és párbeszéd. Van valakinek Önök közül abszolút többsége? Nincsen, igaz? Legyünk egy kicsit alázatosabbak, hagyjuk az arroganciát és a fensőbbiséget.”(17)

A februári kormányalakításról folyó vitában a párt a változás és a párbeszéd szükségét hangoztatta. Ennek érdekében saját korábbi álláspontján is változtatott, hiszen korábban azt hangoztatta a pártelnök, hogy nem vesz részt olyan kormányban, amelynek nem ő az elnöke. A PSOE és a Ciudadanos kormánymegállapodásához, mondta akkor a párt parlamenti szóvivője, Juan Carlos Girauta, „a Podemos vagy bárki más csatlakozhat, amennyiben elfogadja, hogy Spanyolországnak oszthatatlan a szuverenitása, ha kötelezettséget vállal, hogy sem most, sem a jövőben nem lesz semmiféle [katalán – K. Á.] önrendelkezéssről szóló referendum; hogy tartja magát a felelősségteljes politizáláshoz, európai elkötelezettségünkhöz, a költségvetés ellenőrzéséhez... akkor jöhet.”(18)

A nyári parlamenti választásokra gyakorlatilag nem változtattak programjukon, a párt mégis 400.000 szavazatot és nyolc képviselői helyet veszített decemberhez képest. A párt főtitkárhelyettese, Manuel Villegas szerint „összefüggésekben kell nézni az eredményeket. Mindenki a Néppárt és a Podemos közötti polarizációról beszélt. Önkritikusoknak kell lennünk, mert nem tudtuk hatástalanítani a hasznos szavazatokra vonatkozó felhívást. A siker és a kudarc között sok árnyalat van. Nem voltak egyértelmű hibák. A bútorokat megmentettük. Az eredmény elfogadható.”(19)

E kijelentésben lehet valami, ugyanis a kedvezőtlenebb választási eredmény ellenére a párt a június 26-t követő bizonytalan helyzetben aktív, kezdeményező szerepet vívott ki magának.

A spanyol politikai színtér másik új szereplője a Podemos 2014. január 16-án tartotta alakuló ülését Madridban, és ugyanazon év márciusában hivatalosan is bejegyezték. Szinte berobbant a spanyol politikába, amikor a 2014. májusi európai parlamenti voksoláson a választók 7.98%-át jelentő 1.240.000 szavazója a párt öt képviselőjét juttatta be az Európai Parlamentbe. Ezzel rövid időn belül Spanyolország harmadik legnagyobb politikai ereje lett. Megjelenésének 2011 tavaszára visszanyúló előzményei vannak. A Podemos létrejöttét a 2011 májusában indult M-15, a Felháborodottak Mozgalma (Movimiento de los Indignados) által megfogalmazott kiábrándultság és társadalmi elégedetlenség alapozta meg.

A Ciudadanoshoz hasonlóan a saját honlap, a modern tömegkommunikációs eszközök, a Facebook, a Twitter, stb alkalmazásával széles tömegekhez jut el és mozgósít. Gyorsan felívelő népszerűségében döntő szerepe van a párt vezetőjének. A 2014-ben főtitkárrá választott Pablo Iglesiasnak, a madridi egyetemi ok-

tatónak a felkészültsége, kommunikációs képessége, megjelenése, karizmatikus személyisége nagyban hozzájárult a Podemos népszerűségéhez.

A párt első programja 2014. januárban jelent meg: Lépni: a felháborodást politikai változássá fordítani (Mover ficha: convertir la indignación en cambio político) címen. A négyoldalas, az alapítók által aláírt kiáltvány tíz pontban fogalmazta meg a párt elképzeléseit. A dokumentum bevezetőjében hangsúlyozták: „A választásokra az Európai Unió legitimitásának mély válsága pillanatában kerül sor. A mi esetünkben az 1978-as Alkotmánnyal született rendszer legnagyobb hitelvesztésének vagyunk tanúi. A 15-M-hez hasonló, politikai felháborodást kifejező mozgalmak világos népi akaratot tükröztek: nem szabad több jogot feláldozni a spekuláció és szabad rablás által irányított piacok oltárán. A kormányok felelőtlensége, a parlamentek bürokratizálódása, a szakszervezetek elbizonytalanodása magukra hagyta az állampolgárokat.”(20) A dokumentumban erős hangsúlyt kapott a Podemos új típusú retorikájának fontos eleme, az uralkodó kaszttal szembeni fellépés: „A kaszt saját egoista jólétének biztosítása érdekében szakadékba vezet bennünket... csak az állampolgártól jöhet a megoldás. A népi mozgósítás, a polgári engedetlenség és a saját erőnkbe vetett hit elengedhetetlen, csak úgy, mint a kulcsok megszerzése azokhoz az ajtókhöz, melyeket be akarnak előtűnk zárni.” (21)

A 2014-ben és 2015-ben tartott helyi választásokon elért eredmények megerősítették a Podemos harmadik helyét a spanyol pártrendszerben. (2015. február 20. madridi autonóm közösségi választás: 24.6%; 2015. március 22. andalúziai önkormányzati választás: 14.84%; 2015. május 25. madridi önkormányzati választás: 18.6%; 2015. szeptember 27: katalán önkormányzati közösségi választás: 8.91%.)

A párt a 2015. decemberi általános választásokra szóló programját (Programa para cambiar nuestro país – Program országunk megváltoztatására) a gazdasági, a társadalmi, a politikai, az állampolgári és a nemzetközi demokrácia kérdéseire építette fel, melyeknek néhány fontos eleme: alkotmányreform; új választási törvény; a bíróságok depolitizálása; környezetvédelem; szociális jogok; a területi önrendelkezés jogának az elismerése, különös tekintettel a katalán függetlenségről szóló népszavazásra. Kiemelt helyen szerepeltek a korrupció ellenes intézkedések.(22)

A decemberi voksoláson a Podemos a harmadik helyen végzett, és egyértelműen értésre adta, hogy sem a két hagyományos párttal, sem a Ciudadanoszal nem lép semmiféle szövetségre, koalícióba. Szinte az utolsó pillanatban, a júniusi választások kiírása előtt néhány nappal még ajánlatot tett a szocialistáknak, hogy az Egységes Baloldallal, valamint a Podemoshoz közel álló és a parlamentbe is bejutott katalán, valenciai és galíciai baloldali pártokkal állítsanak közös kormányzati alternatívát, de a PSOE ezt nem tekintette tárgyalási alapnak.

A nyári kampányban a Podemos legfontosabb céljának a sorpasso-t tekintette. Ezzel az olasz kifejezéssel adta értésre, hogy a párt a szocialistákat megelőzve és felülmúlva, az ország második pártjává kíván válni. Egy interjúban feltett kér-

désre, mely szerint az ellenzék vezére szeretne-e lenni, ezt válaszolta: „inkább kormányelnök szeretnék lenni. Az ellenzék vezérének lenni azt jelentené, hogy a PSOE megkönnyítette Mariano Rajoy beiktatását.”(23)

A 2016-os nyári kampányban Iglesias még azt is kijelentette, hogy az ő pártja képviseli az igazi szociáldemokráciát, és nem a Spanyol Szocialista Munkáspárt. José Luis Rodríguez Zapaterót a spanyol demokrácia legjobb kormányelnökének nevezte, akivel gyakran konzultál. (Csak emlékeztetőül: a téli választást követő parlamenti vitában a szocialista Felipe Gonzálezre tett olyan megjegyzést, melyet szinte valamennyi parlamenti párt visszautasított.) Decemberben még lekezelően beszélt a spanyol kommunista párt utódjának tekintett, Alberto Garzón vezette Egységes Baloldalról (Izquierda Unida), a nyári választások kiírása után viszont rövid időn belül választási szövetségre lépett velük.

A szocialista főtitkár egyik kampánygyűlésén több alkalommal teljes nevén szólította a Podemos vezetőjét (Pablo Manuel Iglesias), hogy megkülönböztesse a PSOE 19. századi alapítójától, Pablo Iglesiastól. Fordulatai kapcsán ironikusan megjegyezte: „Amikor Iglesias Teresa Rodríguezszel (24) találkozik, akkor anti-kapitalista, amikor Alberto Garzónnal, akkor kommunista, amikor velem, akkor szociáldemokrata... félek, hogy egyszer egy liftben összezárják Mariano Rajoy-jal.”(25)

Ugyanezen a nagygyűlésen szólalt fel a volt szocialista párt és kormányelnök, José Luis Rodríguez Zapatero is, aki nemcsak megköszönte a Podemos vezetőjének bókját, hanem reagált egy korábbi, a szociáldemokrácia kisajátítását célzó nyilatkozatára is: „Rendben van, hogy mindenki szociáldemokrata akar lenni, de szociáldemokratának itt van a PSOE”.(26)

Pablo Iglesias a szociáldemokrácia kapcsán a következőt mondta egy az El País-nak adott interjúban: „2014 óta mondjuk, hogy szociáldemokrata programot képviselünk. Az eurokommunizmus már a hetvenes években felvállalta az északi gyökerű szociáldemokrácia pragmatikus kulcsszavait. A nyolcvanas-kilencvenes évek neoliberalizmusa lökte a szociáldemokráciát arra az útra, amit Tony Blair harmadik útnak nevezett... A harmadik út kudarcának látjuk most az eredményét. A mi szociáldemokráciánk egy újraelosztó és expanzív költségvetési kritériumnak felel meg; a szociális jogok nagyobb védelmének... Az európai szociáldemokrácia már nem szociáldemokrácia.”(27)

Egy újságcikkben így fogalmazta meg a pártja előtt álló kihívásokat: „Csak szövetségben tudunk kormányozni Spanyolországban és Európában a régi szociáldemokráciával... Ez azt jelenti, hogy a régi szociáldemokrácia csoportjait is felölelő vitát kell kezdeményezni az országban arról, milyen politikát akarunk folytatni, és milyen szerepet akarunk játszani Európában, Ibero-Amerikában és a világban. A másik kihívás: párbeszéd kezdeményezése annak érdekében, hogy demokratikus úton rátaláljunk a többnemzetiségű Spanyolországhoz vezető kiútra... Aktualizálni kell a federalizmusról, valamint a különböző valóságok és nemzeti érzelmek jogi és alkotmányos beágyazásáról szóló vitákat, formulákat.” (28)

A június 26-i választások kiírása után a Podemos választási szövetségre lé-

pett az Egységes Baloldallal (Izquierda Unida). A hír bejelentése jelképes módon történt. A madridi Puerta del Sol téren Pablo Iglesias és Alberto Garzón, az IU vezetője együtt emlékezett meg az M-15 Mozgalom indulásának ötödik évfordulójáról. A két politikus itt jelentette be, hogy választási szövetséget kötnek. A szövetséget Unidos Podemos (Együtt megteesszük) néven jegyezték be. A szövetség egy szívet és egy mosolyt (la sonrisa de un país – egy ország mosolya) választott kampánya jelképeinek, de a gyakorlatban a két párt inkább saját jelképeivel pályolt. Néhány nappal a júniusi választások előtt Pedro Sánchez így fogalmazott a választási koalíció kapcsán: „Iglesias mindig a PSOE-t akarta megelőzni, nem a PP-t. A PSOE-t tartja az ellenfelének. Ezért olvasztotta magába az IU-t, az Egységes Baloldalt, bármennyire is lenézte őket korábban. Ezzel akarja csökkenteni szavazatvesztéseit.” (29)

A június 26-i voksoláson így sem sikerült a „sorpasso”, és a Podemos ismét a Néppárt és a Spanyol Szocialista Munkáspárt mögé került.

Ezen írás számára a „lapzártá” 2016 nyarának végét jelenti. 2015 őszén írták ki a decemberi választásokat, hamarosan elérkezünk a választási előkészületek kezdetének első évfordulójához. A voksolástól akkor sokan új korszak kezdetét remélték a spanyol demokrácia történetében. A remények nem igazolódtak, de a szavazók és a politikai pártok jelentős tapasztalatokkal lettek gazdagabbak.

Santos Juliá történész 2016 áprilisában úgy vélekedett, hogy Spanyolország elszalasztott egy esélyt az új választások kiírásával, mert előnyösebb lett volna a jobb- és baloldal közötti választóvonalon felülemelkedő, széles körű megegyezést kívánó sürgős és szükséges reformok megindítása. (30) „A történetek – mondta – a pártrendszer különleges helyzete eredményezte: a két leszálló ágban lévő veterán és a két nyeréstől még távol álló felemelkedő formáció léte. Minden lehetséges paktumot leblokkoltak az előbbieket bukásának feltartóztatását, és az utóbbiak felemelkedését ösztönző törekvések. A szükséges reformok termélete miatt a megállapodásnak egy széleskörű középbal és középjebb erőre kellett volna támaszkodnia, a PSOE és a Ciudadanos részvételével. Ilyen körülmények között a két párt kezdeményezése kudarcra volt ítélve.” (31)

A „leblokkolt” helyzeten a júniusi voksolás sem változtatott. Egyértelművé vált, hogy a spanyol választók nem kívánják vissza a kétpárti rendszert. Lényeges, hogy júniusban a tartózkodók tábora több mint egy millió szavazóval nőtt az előző voksoláshoz képest, vagyis a decemberi szavazást követő politikai huzavona sok szavazót elbizonytalaníthatott.

A Néppárt választási kampányában az Unidos Podemos előretörésével, a „kommunisták” hatalomra kerülésével fenyegetett, és ezzel mozgósítani tudta legszántabb híveit, akik a jelek szerint a megszorításokat és a korrupciós ügyeket is megbocsátották pártjuknak. (Érdemes megjegyezni, hogy a legjelentősebb néppárti korrupciós botrányok színhelyein, Valenciában, és Madridban első helyen végzett a Néppárt.) Úgy tűnik, hatott a „hasznos szavazatra” szóló felhívás, mi-

szerint csak a Néppártra leadott szavazatok hasznosulhatnak. Elképzelhető, hogy a Ciudadanos több mint 300 ezer „eltűnt” szavazata a Néppártnál landolt, mert a konzervatív szavazók körében riadalmat kelthetett a Ciudadanos–PSOE megállapodás.

Ami a szocialistákat illeti, több mint százezer szavazatot és öt képviselői helyet veszítettek. A párt baloldalán akadhettek olyan hívek, akik nem nézték jó szemmel a „jobbközép” Ciudadanossal kötött megállapodást. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy a 2015 decemberében a Podemost támogatók közül többen visszapártoltak, mert nem értettek egyet Pablo Iglesias elutasító magatartásával Pedro Sánchez beiktatása kapcsán. A PSOE mérsékelt szereplése ellenére Spanyolország második pártja maradt 5.4 millió (22.7%) szavazattal. A Néppártra 2016 júniusában 7.9 millióan (33%) szavaztak. A szocialistáktól balra álló erők 71 mandátumot és egymillió szavazatot szereztek.

A Néppárt első helyét és a PSOE szavazatsökkenését minden közvéleménykutató előre jelezte. Az Unidos Podemos választási eredménye viszont meglepetést okozott. Nagy „áttörést” jeleztek, de a „sorpasso” nem következett be. A szinte kész tényként kezelt siker azonban nemcsak a választási koalíció, hanem az autonóm közösségekben működő, a Podemoshoz közelálló helyi pártok esetében sem következett be (Katalónia: En Comú Podem; Galícia: En Marea; Valenciái Autonóm Közösség: A la Valenciana). Összesen több mint egymillió szavazót veszítettek, de ennek ellenére mandátumaik száma nem változott decemberhez képest (hetvenegy képviselői hely).

A helyi pártok is több tízezres nagyságrendű szavazatvesztést szenvedtek el. Meglepő, hogy 2015-ben, az önkormányzati és az autonóm közösségi választásokon az említett régiókban ezek a pártok még polgármesteri helyeket nyertek (pl. Barcelona, Valencia).

Nehéz megítélni, hogy a két párt közül melyik tett többet a szavazatvesztésért. A legegyszerűbb válasz, hogy sokan lehetnek mindkét párt hívei között, akik nem értettek egyet a választási koalícióval. Pablo Iglesiasnak a decemberi választásokat követő követelőző és mindent elutasító magatartása többekben visszatetszést kelthetett; nem értették, miért nem támogatja Pedro Sánchez kormányfői jelölését, amivel megakadályozhatta volna a további néppárti kormányzást, és új választások kiírását.

A Podemos „demonizálta”, a régi kaszt részének minősítette a szocialistákat. Korábban említett fordulatai még a saját pártján belül is okozhattak meglepetést, hát még a szavazók körében. Pablo Iglesias villámgyorsan kötött választási szövetséget az Egységes Baloldallal, saját bázisának sem hagyott időt a véleménynyilvánításra. Az IU hívei azonban nem feledhették Pablo Iglesias korábbi, őket érintő lekezelő megjegyzéseit. Azt sem vették jó néven, hogy a madridi közöslistán, az IU vezetőjét, Alberto Garzont az ötödik helyre tették, ahelyett, hogy Pablo Iglesiasot követte volna másodikként.

A pártok és a szavazók számára tehát bőven van levonandó tanulság, de ez nem segít azon a patthelyezeten, melybe ismételten belemanőverezték magukat a spanyol pártok.

Néppárt: Mariano Rajoy elfogadta a király kormányalakítási felkérését, amennyiben megszerzi az ehhez szükséges többséget. Elsődleges szándéka nagykoalíció alakítása volt a szocialistákkal, mivel szerinte a választók a kétpárti rendszer folytatására szavaztak. A szocialisták részéről érkező egyértelmű visszautasítás után kezdett tárgyalásokat a Ciudadanoszal. Megállapodás tervezetet kínált tárgyalási alapul, amely véleménye szerint a decemberi PSOE–Ciudadanos megállapodás több pontját tartalmazza. Az elképzelés szépséghibája, hogy az akkori parlamenti vitában az ügyvezető miniszterelnök ironikus, durva hangnemben blöffnek minősítette a megállapodást, és még az ide vonatkozó akadémiai értelmezést is hozzáfűzte: „Propagandisztikus összeállítás egy később hamisnak bizonyuló presztízs kreálása érdekében.”**(32)** Ráadásul a PSOE-ra hárítja a felelősséget, ha nem alakulhat új kormány, és új választásokat kell kiírni.

A szocialisták egyértelművé tették, hogy őket a választók ellenzékbe szavazták, és ezen nem kívánnak változtatni. Felipe González volt kormányfő is több alkalommal megszólalt a vitában, ő viszont az ország kormányozhatóságának biztosítását mondta elsődlegesnek: „Azoknak a pártoknak – mondta –, melyek nem alkothatnak alternatív többséget, a szavazás első fordulójában a beiktatás ellen kellene szavazniuk; a második fordulóban viszont tartózkodni....Akkor is, ha Rajoy nem érdemli meg, mert valójában nem érdemli meg. Nem tett semmit a kormányalakítás érdekében.”**(33)** A PSOE tiszteletben tartotta González véleményét, de a párt vezetősége nem változtatott korábban elfogadott álláspontján.

A harmadik helyezett Podemos decemberben nem támogatta Pedro Sánchez beiktatását. Inkább új választások kiírására játszott, a nyári választásokat követő tétova tárgyalások és kezdeményezések közepette háttérben maradt, részben háttérbe is szorult. Az esetleges új választások kiírásáért azonban a felelősséget ő is a szocialistákra hárítaná. Pablo Iglesias 2016 nyár végén három lehetőséget lát: Néppárt–Ciudadanos kormány alakul a PSOE tartózkodásával; Podemos-IU-PSOE kormány alakul; vagy újabb választásokat kell kiírni.

A negyedik helyezett Ciudadanos közvetítői szerepre törekszik. A beiktatási vita első fordulójára nemmel való szavazást, a másodikra tartózkodás ígért. Egy esetleges igen feltétele, hogy Rajoy tűzze ki a parlamenti beiktatási vita dátumát.

A beiktatás megszavazását ezen kívül hat feltételhez kötötte **(34)**: a korrupciós ügyekben érintett politikusok eltávolítása a közfunkciókból; a mentelmi jog megszüntetése; új választási törvény; a politikai korrupcióban érintetteknek adható kegyelem eltörlése; az elnöki mandátumok nyolc évre, illetve két törvénykezési ciklusra való korlátozása; parlamenti bizottság megalakítása a Bárcenas ügy **(35)** kivizsgálására.

2016 nyár végén a kérdés az, hogy ki enged, ki hajlandó kompromisszumra, akár saját pártérdekeinek háttérbe szorítása árán, az ország érdekeit (költségvetés, tárgyalások az Európai Unióval, stb.) szem előtt tartva. Odáig eljutottak a spanyol

politikai erők és szavazók, hogy kit nem látnának szívesen a kormányfői poszton, arra viszont késik a válasz, hogy kit látnának szívesen ebben a tisztségben. Lope de Vega komédiájának tanmeséje idéződik fel: a kertész kutyájának nem kell a csont, de azt sem engedi, hogy másé legyen.

VI. Fülöp király fogadja Mariano Rajoyt

Utószó

A lapzárta előtt a kormányválság a maga módján „megoldódott”. Mielőtt még elkerülhetlenné vált volna az újabb harmadik választás, a PSOE vezetői úgy döntöttek, a szavazástól való tartózkodásukkal lehetővé teszik, hogy VI. Fülöp király ismét a Néppárt vezérét bízva meg kormányalakítással. November 4-én Rajoy bemutatta kormányát.

Jegyzetek

- 1 – Programa electoral del PP.– <http://estaticos.elmundo.es/documentos/2015/11/29>
- 2 – uo.
- 3 – <http://politica.elpais.com/politica/2014/05/25>
- 4 – <http://politica.elpais.com/politica/2016/02/27>
- 5 – www.psoe.es
- 6 – <http://elpais.com/2016/04/29/opinion>
- 7 – <http://elpais.com/2016/04/29/opinion>
- 8 – <http://elpais.com/politica/2016/06/06>
- 9 – <http://politica.elpais.com/politica/2016/04/12>
- 10 – uo.
- 11 – uo.
- 12 – www.albertrivera.es/sobre-mi
- 13 – uo.
- 14 – uo.
- 15 – uo.
- 16 – <http://elpais.com/politica/2016/03/02>
- 17 – uo.
- 18 – <http://politica.elpais.com/2016/02/09>
- 19 – <http://politica.elpais.com/politica/2016/07/13>
- 20 – www.vilaweb.cat/media
- 21 – uo.
- 22 – Programa electoral de Podemos. <https://lasonrisadeunpais.es/wp-content/plugins/programa/data/programa-es>.
- 23 – <https://politica.elpais.com/politica/2016/06/12/actualidad>
- 24 – Teresa Rodríguez a Podemos andalúziai főtítkára

25 – <https://elpais.com/politica/2016/06/15>

26 – uo.

27 – <http://politica.elpais.com/politica/2016/06/12/actualidad>

28 – <http://politica.elpais.com/politica/2016/06/03/actualidad>

29 – <http://elpais.com/politica/2016/06/21/actualidad>

30 – <http://elpais.com/2016/04/27>

31 – uo.

32 – <http://elpais.com/2016/03/02/actualidad>

33 – <http://politica.elpais.com/politica/2016/07/31>

34 – <http://politica.elpais.com/politica/2016/08/10/actualidad>

35 – Luis Bárcenas, a Néppárt egykori pénztárnoka ellen bírósági eljárás folyik a párt illegális finanszírozása miatt, amelyről a pénztárnok szerint a korábbi néppárti kormányelnököknek, José Maria Aznarnek és Mariano Rajoynek is tudomása volt.

Rémi Lefebvre*¹

Végjáték a Szocialista Pártnál? Egy párt az önfelszámolás útján...

Ritka, hogy egy pártot néhány év alatt tönkretegyen a kormányzás. Minden jel arra mutat, hogy a nagy múltú francia Szocialista Párt (PS) a végjátékához közeledik.

A párt 2012. óta számtalan képviselőt veszített, pedig 4 évvel ezelőtt minden hatalom a kezében volt. Bár François Hollande köztársasági elnök szeretné megújítani a mandátumát, ma már abban sem lehet biztos, hogy egyáltalán bejut a választások második fordulójába. Az elnök és a miniszterelnök népszerűtlensége történelmi rekordokat dönt.

A parlamenti ciklus alatt minden időközi helyi választást elbuktak, de ez sem állította meg a liberális ámokfutást. Minden jel arra mutat, hogy a munkatörvénykönyv reformja jelentette a párt és a kormány számára a népszerűtlenség eddigi csúcspontját. François Hollande az újabb elnöki jelöléséhez öngigazolásokat keres. Hivatkozik például a foglalkoztatottság egészen kicsi javulására, ez azonban nem elegendő ahhoz, hogy kimagyarázza a 2013. januári fordulat óta követett „kínálati” gazdaságpolitika^[1] eredménytelenségét. Hogy igazolja a kormány álláspontját,

* A szerző a Lille II egyetem politika tudományok professzora.

melyet a baloldali tömegek egyöntetűen elutasítanak, a PS szóról szóra átveszi a jobboldal 2012-es szólamainak jó részét, így például azt, hogy a „reform szükséges francia a társadalmi modell megőrzéséhez”. Stéphane Le Foll kormányzóvivő^[2] pedig nemes egyszerűséggel kijelenti: „A kínálati gazdaságpolitika se nem jobboldali, se nem baloldali, egyszerűen szükséges”. A „reformista” hatalomgyakorlás erőltetése elkerülhetetlen népszerűségvesztést jelent a tömegek körében. Az elégedetlenség ma messze meghaladja a radikális baloldaliak körét.

Hogyan lehet megérteni azt a politikát, ami egy párt önmegsemmisítéséhez vezet? Miféle választási logikát követ az a szocialista elit, amely egyébként magát oly „megfontoltnak” tartja? Miközben a stratégia bizonytalannak tűnik, a kormány alapelve, hogy az irányvonal nem lehet alku tárgya. Még akkor sem, ha az öngyilkosnak látszik. Az ideológiai döntések oly markánsak, hogy a párt választási érdekeit is felülírják. Mivel semmilyen engedmény sem elképzelhető, és politikájához a PS-nek már nincs meg a választói bázisa, ezért arra ítéltetett, hogy nemlétező új szavazókat keressen a balközépen.

François Hollande az Európai Unió felé vállalt kötelezettségeit – a 2012-es választási kampányban meghirdetettekkel ellentétben – nem tárgyalta újra. Mostanáig a PS azon pártok közé tartozott, melyeket az olasz politológus Angelo Panebianco „szavazói-professzionálisnak”^[3] nevez. Vagyis: egy olyan párt, amelynek egyetlen célja a választási eredmények maximalizálása. 2002 és 2012 között a párt a helyi politika profi alakítójává vált, főleg a képviselők és azok munkatársai^[4] tekintetében. 2012-ben, amikor a PS hatalomra kerül, egy híján az összes régiót ők vezették, mind e mellett övük volt a megyék 60 százaléka, a városok kétharmada, és – először a történelemben – még a szenátust is ők irányították. Négy évvel később a választói gépezet romokban hever. A mostani időszak 22 időköziparlamenti választásánál, azoknak a választási körzeteknek a felében, ahol a PS jelöltet indított, a párt már az első fordulóban kiesett^[5].

Miközben François Hollande lendítette fel soha nem látott mértékben a szocialista önkormányzatiságot (Corrèze megye elnöke volt), furcsa módon ő maga vált a modell sírásójává is. 2014-ben pártja 162 darab 9 ezer lakosnál nagyobb lélekszámú várost veszített. Ez történelmi csúcs volt a községi választásoknál. Mára a tizenháromra csökkent régiók közül csupán ötöt vezetnek, s a megyék csak valamivel több mint egynegyedét irányítják. A „képviselők pártját” egy eredménytelen, és egyre népszerűtlenebb versenyképességi politika oltárán áldozták fel. A szocialista tekintélyek mentsváraikba visszahúzódva lassanként elvesztették érdeklődésüket az országos ideológiai viták iránt, és valamiféle bénultság állapotában mintha csak azt várnák, hogy a hatalmi ciklus véget érjen, s visszakerüljenek egykori kényelmes ellenzéki székükbe.

A súlyos és ismétlődő választási vereségeknek jelentős hatásuk volt a párt belső rendszerére, magára a pártszervezetre is. A PS teljes mélységében szétesett, az elbocsátási hullámok valóságos áldozatai pedig azok az asszisztensek, képviselői munkatársak és pártirodai alkalmazottak lettek, akik gyakran alapvető munkát láttak el a párt alap- és területi szervezeteiben. Egyes területi szerveze-

tek fizetéseképtelenné váltak. A hagyományosan szocialista északi megyei szervezet – Pierre Mauroy, az egykori kormányfő fellegvára – 2012 óta számos várost (Roubaix, Tourcoing, Dunkerque, Maubeuge, Lille városközösségét...), és tagjainak felét elvesztette. Hogy az egy millió eurót kitevő adósságát fedezze, székházának egy részét eladta. Ebben az időszakban a szocialista párt a taglétszám precedens nélküli csökkenését érte meg. A párttagságukat 2014-ben 50 ezerrel kevesebben kevesebben újították meg, mint 2012-ben. Ez a jelenség túlmegy a hatalomgyakorlástól függő megszokott fluktuáción.

Mi értelme egy olyan élettelen, önmagát veszített pártban maradni, melynek az álláspontját senki sem veszi figyelembe, és amelyben a belső demokrácia nem létezik? A köztársasági elnök François Hollande úgy tekinti, nem tartozik számadással a pártnak, mert nem a párttagoknak, hanem egy nyílt jelölő választásnak köszönheti jelöltségét. A párt 2015-ös kongresszusi állásfoglalásait teljesen figyelmen kívül hagyták, holott azoknak kellett volna meghatározniuk a párt politikai irányvonalát. A többségi határozati javaslat, melynek első aláírója Jean-Christophe Cambadélis főtitkár volt, előzetesen állást foglalt a munkatörvénykönyvvvel kapcsolatban. Abban ez olvasható: „Helyre kell állítani a normák hierarchiáját: a törvény a kollektív szerződések fölött áll, melyek pedig a munkaszerződésekre nézve kötelezőek.” Vagyis pontosan ellentéte annak, amit a kormány elszántan védelmez. *(Időközben a parlamenti vita kizárásával törvénybe is iktatták – a fordító).* A kongresszus legitimitására támaszkodva a párt országos vezetése 2015-ben kéri a kormány politikájának megváltoztatását, mégpedig elsőprő többséggel. Manuel Valls kormányfő azonban egyetlen kézlegyintéssel le-söpörte a javaslatot, sőt folytatta a szociál-liberális irány további radikalizálását, a munkatörvénykönyv „reformját”, mely nem volt része a 2012-es elnökválasztási kampánynak. Sose vitatták meg a pártban, sőt a politikai bizottságban sem szavaztak róla.

A párt vezetése a közelgő 2017-es elnökválasztásra tekintettel feladta egy új politikai program elkészítésének tervét. Úgy gondolták, könnyebb lesz „füzetekkel” irányítani az elnökjelöltet, mint egy kész programmal, amit feltehetően nem fog betartani. Minthogy a párt nem tölti be szerepét a különböző nézetek egyeztetésében és a közös álláspont kidolgozásában, a vita a parlamentbe tevődött át. A párt elégedetlen képviselői tehát a parlamentben szervezik a média által felkapott ellenállást, amely valójában csupán marginális. Egy határt mindenestre túlléptek a munkatörvény kapcsán, mégpedig a kormány ellen idén májusban kezdeményezett bizalmatlansági indítvánnyal. Ha sok szocialista képviselő nem is fogadja el a kormány politikáját, nagy részük rezignáltságában vagy akarat híján nem akarja gyengíteni az elnököt, hiszen saját képviselői sorsuk is az övétől függ. A végső összeomlás közeledte semmit nem változtat ezen: a fatalizmus és az elnöki rendszer megteszi a magáét.

Felismerve, hogy a PS a ciklus végére ért, a főtitkár inkább a Szép Népi Szövetségre^[6] hivatkozik, és az ‘átalakuló baloldalra’ épít. A PS jelenleg a különböző egyesületek és szakszervezetek tagságából, valamint értelmiségi körökből

gyűjt magának partnereket. E kezdeményezés meghirdetésekor Jean-Christophe Cambadélis főtitkár különböző félig ismeretlen szereplőkre^[7], valamint a Radikális Párt vezetőire támaszkodott. Még Robert Hue, a kommunista párt egykori főtitkára, a PS hagyományos támogatója is visszautasította ezt a megoldást és az ebben való részvételt.

A kormányfő eltökélt szándéka – úgy tűnik – nem kevesebb, mint a párt lerombolása. Manuel Valls, alig lepezett cinizmussal, máris az összeomlás utáni időkre tervez. Miközben a szinte teljesen esélytelen François Hollande jelölésén fáradozik, arra törekszik, hogy véglegesen megszakítsa a kapcsolatokat a „*két, összeegyeztethetetlen baloldal*”^[8] között. 2011-ben a jelölési választáson^[9] Valls csak egy gyenge kisebbséget képviselt, és most fel szeretné számolni az „elöregedett pártot” – miként tette azt egyik példaképe, Tony Blair a Labour-rel. Miközben Valls saját pártja szétrombolásán munkálkodik, a gazdasági miniszter jobbról előzi őt. Emmanuel Macron, a párton kívül ügyködve, szinte rálicítál a baloldali politikai értékek megszegésére.

François Hollande stratégiája sokkal bizonytalanabb. Arra az esélyre játszik, hogy az egyre erősödő Front National^[10] (FN) majd elősegíti újraválasztását. De spekulál a hagyományos jobboldal széthúzására is. Hollande első lépésként a saját jelölését akarja biztosítani. Az V. Köztársaság egyik „törvénye” éppen azt fogalmazza meg, hogy az elnöknek mindent fel kell áldoznia a legfontosabbért, saját újraválasztásáért – bármi legyen is annak az ára pártja számára.

A jelölő választás hívei a „legyen nyílt a baloldal” érvet vetették be^[11]. A PS kezdetben bizonytalankodott, majd elviekben elfogadta a jelölő választást, de olyan módon, hogy azt végül meg is akadályozhassa. A kommunisták és a zöldek visszautasították a részvételt a jelölő választáson, mert ez arra kényszeríthette volna őket, hogy támogassák Hollande-ot, ha ő győzne. Így Christophe Borgel, a párt választásokért felelős országos titkára^[12] kijelentette: „pillanatnyilag a PS az egyedüli párt, amelyik harcol egy jelölő választásért”. Három szocialista párttag bíróságilag akarta kötelezni a PS-t az alapszabályban foglalt jelölő választásra, ám a fellebbvitel június 15-én elutasította keresetüket. Jean-Christophe Cambadélis főtitkár most egy soron kívüli kongresszuson akarja módosítani a párt alapszabályát, hogy mentesítse Hollande-ot a jelölő választás alól. Továbbra is azt hirdeti, hogy ez a megoldás lesz a megfelelő az egész baloldal számára.

Hollande stratégiájához az is hozzátartozik, hogy megakadályozza a túl sok baloldali jelölt indulását, legalábbis az elnökválasztási első fordulóban. Gondja volt rá, hogy megossa az ökológusokat, mégpedig sikerrel. Ezt célozta három zöld miniszter kinevezése is a kormányba, 2016 januárjában. Az Európai Ökológusok-Zöldek (EELV) parlamenti csoportjának májusi szétesése azonban még rosszabb helyzetet eredményezett.

Miután az elnök számít a politika jobbra tolódására (ezt ő maga is hathatósan elősegítette), logikus a következtetése, hogy az új politikai közhangulatban majd ő lesz a „baloldal mentsvára”. A munka törvénykönyve parlamenten kívüli elfogadtatása, és a nyíltan hirdetett politikai intézkedések sora arról tanúskodik, hogy

a kormány igyekezett jobbra tolni minden folyamatot. Az elnök arra is számít, hogy a gátlástalan jobboldali liberális licit majd újra visszahozza a bal-jobb szembenállást. A Republikánus jelölő választáson ugyanis nem kevesebbet követelnek, mint a vagyonadó és a heti 35 órás munkahét eltörlését, valamint a köztisztviselők számának drasztikus csökkentését. Nicolas Sarkozy jelölési győzelmének lehetősége sem zárható ki, mint ahogy a szélsőjobbos Front National részvétele sem az elnökválasztás második fordulójában. A PS máris belekezdett az 1986-ból ismert sirámba: „Segítség, visszajön a jobboldal!” A „hárompártiság” kapcsán elfogadott érvelés máris lehetővé teszi, hogy a PS a köztársaság védelmezőjeként jelenjen meg. Jean-Marie Le Guen, a kormány teoretikusa, a parlamenti kapcsolatok jelenlegi államtitkára^[13] hisz abban, hogy Hollande képes lesz összefogni a balközepet. Meggyőződése, hogy hármás politikai pólus miatt a 2017-es elnök- és parlamenti választások teljesen különböznek majd a korábbi választásoktól. A köztársasági tábor jelöltjének, legyen az bal- vagy jobboldali, szüksége lesz a másik oldal szavazóira, hogy a második fordulóban nyerjen Marine Le Pen-nel szemben. Le Guen szerint felbomlanak a hagyományos szerepek, és aki megnyeri az első fordulót, az javasol majd összefogást a második fordulóban.

Ha mégoly szürreális is, a szocialista párt még nem adta fel teljesen egy 2017-es győzelem gondolatát. Jean-Luc Mélenchon (Baloldali Front) a maga részéről ugyanolyan taktikát követ, mint 2012-ben: megelőzni a szocialistákat az első fordulóban, majd mint az a PASOK-kal történt Görögországban, egyszerűen kiszorítani a PS-t. Ez a stratégia ma hitelesebbnek tűnik, mint négy évvel ezelőtt.

A baloldalnak olyan átszerveződésre van szüksége, amely túlmutat a pártapparátus bomlasztó érdekein. A szocialisták haladó szárnya támogathatná ezt, hacsak nem szippantja be őket a politikai taktikázás. Martine Aubry és az elégedetlenek már nem is foglalkoznak a közeljövőben várható vereséggel, inkább a következő kongresszust készítik elő. Lehet, hogy most a PS agonizálni látszik, de hosszú története során már nem egyszer bizonyította megújulási képességét (legutóbb 1993-ban, amikor súlyos vereség után 1997-re ismét újjáéledt). Végso-
ron ez a megújulási képesség biztosította történelmi fennmaradását is.

Jegyzetek

^[1] Az a liberális gazdaságpolitika, amely a vállalkozásoknak nyújtott különféle kedvezményekkel próbálja serkenteni a növekedést.

^[2] A *Les Échos* párizsi napilap 2014. január 17-i számában

^[3] Angelo Panebianco, *Political Parties : Organization and Power*, Cambridge University Press, 1988.

^[4] Rémi Lefebvre: Faire de la politique ou en vivre? [Politizálni vagy megélni?], *Le Monde diplomatique*, 2009. október.<http://www.magyardiplo.hu/index.php/component/content/article?id=116>

^[5] *Le Monde*, 2016. június 13

^[6] Belle Alliance populaire

^[7] Így Jean-Vincent Placé-ra az államreform és egyszerűsítés államtitkára, a Európai Ökológusok-Zöldek szenátusi csoportjának volt elnöke, illetve Jean-Luc Bennaïmias-ra, a Zöldpárt volt európai képviselőjére, aki François Bayrou MoDem közép partját is megjárta.

[8] A Corbeil-Essonnes-i, 2016. február 15-i beszédében.

[9] A szimpatizánsok csupán 5 százalékanak szavazatát kapja.

[10] Szélső jobboldali párt, a Le Pen család vezeteti.

[11] A *Libération* párizsi napilapban 2016. január 10-én megjelent felhívás.

[12] A *L'Opinion*-ban, Párizs, 2016. május 23.

[13] Dominique Strauss-Kahn-hoz régóta közel álló vezető, aki létrehozta a „reformerek csoportját”, s aki egyre inkább a kormány szociál-liberális teoretikusává lesz.

Forrás: Le Monde diplomatique, http://www.magyardiplo.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=2233#Itemid=48 2016. 10. 09.

Fordította: *Kristóf I.*

Alekszandr Majszurjan

Húsz évvel ezelőtt

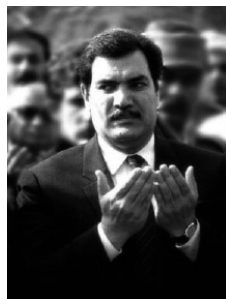
Mohammad Nadzsibullah kivégzése

Ha megkérdezzük, az utóbbi évtizedekben, a Közel Keleten, mikor kínozták meg vadállati módon, majd végezték ki egy világi állam volt fejét muzulmán fanatikuskok, sokan azt válaszolják: ez akkor történt, amikor megölték Líbia vezetőjét, Muamar Khaddafit, azaz 2011 októberében. De valójában az első ilyen kivégzés pontosan húsz éve, 1996. szeptember 27.-én történt.

Azon a napon végezték ki Afganisztán Népi Demokratikus Köztársaság volt vezetőjét, Nadzsibullaht.

Mohammad Nadzsibullah (1947-1996) egyik a The New York Times-nak adott utolsó interjújában ezt mondta: „Ha a fundamentalizmus felülkerekedik Afganisztánban, úgy a háború hosszú éveken át folytatódni fog, az ország pedig a kábítószer-csempészet és a terrorizmus világközpontjává válik”. Ez a jóslat, sajnos, teljesen valóra vált.

Az ő kormányzásának a rövid időszakára ma az afgánok majdnem aranykorként emlékeznek. 2008-ban az egyik kabuli rádióállomás felmérést végzett Kabul tartomány lakói körében. A feltett kérdés ez volt: „A múlt és a jelen politikai rezsimjei közül melyiket tartja a leginkább megfelelőnek a saját érdekeinek?” A válaszok 93,2%-ában dr. Nadzsibullah „kommunista” rezsimjét választották...

A szovjet sajtónak adott egyik interjújában Nadzsibullah elmondta, milyen benyomások következtekben vált forradalmárrá: „Líceumban tanultam, Kabulban, az apám pedig Pesavarban szolgált, és minden szünidőben hozzá utaztam. Valahol Dzselaabad után rendszerint pihenő volt, egy áttetsző vízesésnél. Mindenki pihent. A nők valamivel feljebb mentek, a férfiak külön a hegy aljában helyezkedtek el. Fut az ösvényen fentről egy nő és kiabál valamelyik férfinéz: fiad született! Mindenki elindult felfelé. És látom, csak húsz perc telt el, ez a nő, aki szült, lábra állt, sálba csavarta a fiát és a vándorok karavánjával útnak indult. Valamilyen belső lökést éreztem, remegtem. Hogyan is van ez, gondoltam, miért kell az afgán nőnek a földön, kövek közt szülnie, mint valamilyen gazdátlan állatnak! Higgyék el, nem gondoltam akkor semmilyen forradalomra, egyszerűen fojtogatott a düh és a szegénység. Hiszen szerettem a földemet és a népemet. Miért kell rosszabbul élnie az egész emberi fajnál?”

Miután Gorbacsov kivonta Afganisztánból a szovjet csapatokat, sokan Nadzsibullah kormányának a gyors bukását jóskolták. Egy „demokratikus” irányú informális újság az 1989-es támadás előtt (amikor a csapatoknak el kellett menniük) Nadzsibullahnak gúnyosan „mély részvétét fejezte ki a kormánya rövidesen bekövetkező kímülása alkalmából”. De Nadzsibullah tartotta magát... Noha Gorbacsovot árulónak tartotta és elbeszélések szerint azt mondta róla: „A maguk Gorbacsovja elárul minket. És magukat is. De jegyezzék meg, többé sosem leszek magukkal szövetséges Afganisztán, mert az afgánok nem felejtik el az árulást”.

1991 végén Moszkvában döntést hoztak arról, hogy megszüntetnek minden katonai szállítást Kabulnak. 1992. január elsejétől Oroszország megszakított minden fegyver- és hadianyag-szállítást a kormánycsapatoknak. A Kreml új hatalmasai siettek teljes kölcsönös egyetértésre jutni az újonnan szerzett nyugati „barátaikkal”. Nadzsibullah kormánya számára ez lett az egyik utolsó csapás. 1992 tavaszán Nadzsibullah kormánya megbukott, Kabult elfoglalták a mudzsahed osztagok, maga Nadzsibullah pedig a kabuli ENSZ-misszió épületébe menekült. Ott is töltötte a következő négy évet, amíg Kabulban a mudzsahedek kormányoztak. 1996 szeptemberében a fővárost új, radikálisabb iszlám fanatikussok, a tálibok foglalták el. (Ugyan minden összehasonlításokból ismerhető meg: a tálibok gyakorlatilag vegetáriánusoknak tűnnek a feketezászlós Kalifátus mai szolgálóihoz képest.) Ők betörték a misszió épületébe, elfogták Nadzsibullahot és a testvérét (más adatok szerint hazugsággal megadásra vették rá), majd megkínózták és kivégezték őket. Halála előtt Nadzsibullahot kasztrálták, és a holttestét is tovább gyalázták, cigarettákat dugtak a szájába és az orrába...

Így húztak végleges vonalat a modern afgán történelem legvilágiabb és –haladóbb időszakára alá. Az ország felett a népbútítás és a polgárháború sötét éjszakája uralkodott el, amely azóta, húsz év alatt sem oszlott el...

Forrás: <http://forum-msk.org/material/fpolitic/12294121.html>

Fordította: *Szende György*

Strassenreiter Erzsébet

Kéthly Anna nemzetközi kérdésekről – 1947

Kéthly Anna 40 évvel ezelőtt, 1976. szeptember 7-én hunyt el Belgiumban, Blankenberge-ben. Búcsúztatására és az urna elhelyezésére szeptember 14-én a brüsszeli St. Gilles- i temetőben került sor. Kéthly Annára emlékezve egy olyan dokumentumot teszünk közzé, amelynek tartalma jelen korunkban is sokakat izgató aktuális témáról – az esetleges III. világháború lehetőségéről - mondja el véleményét.

A kérdéseket Kingsbury-Smith tette fel, „aki azzal a megbízással utazta be az európai országokat, hogy a harmadik világháború veszélyességéről cikksorozatot írjon. Ezért azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy az általa feltett hat kérdést juttassam el a lelnök asszony kezeihez.” – olvasható Boldizsár Iván államtitkár Kéthly Annához 1947. szeptember 3-án átküldött kérdések kísérő levelében. Boldizsár Iván egyben azt is megemlítette, hogy „Kingsbury Smith úr kérését a magam részéről támogatom, mert igen nagy publicitású sajtóügynökség vezetője és ő maga jó nevű és tisztességesen gondolkozó amerikai újságíró. Ha az a lelnök asszony hajlandó a kérdéseire választ adni – folytatódik Boldizsár levele – arra kérem méltóztassék

ezt a lehetőség szerint e hét folyamán megtenni, mert Kingsbury Smith úr hétfőn elutazik.” Ez utóbbi azért fontos, mert ebből derül ki, hogy Kéthly Anna a „Válaszok Mr Kingsbury-Smith által feltett kérdésekre” című írását, amelyen nincsen dátum és aláírás, az 1947. szeptember 3-a illetve 10-e – azaz az újságíró jelzett elutazási napja közti héten - fogalmazta meg.

Az itt elsőként közölt iratok (Kéthly Anna válaszlai és Boldizsár Iván levele) feltehetően Kéthly Anna, 1950. június 9-i letartóztatása alkalmából lefoglalt anyagaival együtt került az Államvédelmi Hivatalhoz, majd a rehabilitáció után a BM Archívumába. A kérdések hiányoztak mindkét anyagból, de a válaszból következtetni lehet az amerikai újságíró kérdéseire. Az iratok eredeti lelőhelye

kutatásom idején, az 1990-es évek első felében a Belügyminisztérium Archívum, III/ 20. d. Vizsgálati dosszié volt. A dokumentumok hiteles másolatai a gyűjteményemben találhatóak

Válaszok, kérdések nélkül

1. A harmadik világháború megelőzése céljából meg kell szüntetni azt a gazdasági nyomorúságot, amely a világ dolgozó népeinek nagy többségét sújtja ma. Az ínség, a kenyérgondokkal való küszködés megöli az emberben az egyéni életén túl jelentkező veszedelmek elleni figyelmet és védekező akaratot, megfojtja a jövőérzést, minden energiát a jelen problémái számára köt le. Így azután a háborúteremtő erők ellenőrzés nélkül végezhetik munkájukat. A gazdasági nyomorúság a világ gazdasági egységének helyreállításával, a termelő erők és eszközök, valamint a nyersanyag készletek teljes mértékű felhasználásával és a termelt javak helyes és igazságos elosztásával szüntethető meg.

A gazdasági nyomorúságra épül fel a politikai félelem is, amely szintén háborúteremtő tényező. A politikai félelem a demokratikus eszközökbe vetett bizalom megerősítésével illetve helyreállításával, az emberi jogok biztosításával, az erőszak és elnyomás hatalmi eszközeinek lerombolásával szüntethető meg. Sem egyének, sem ország egyedül ezt nem csinálhatják meg, csak az egész emberiség egységes akarata állhat szembe egyének, vagy csoportok terrorjával.

2. Erre csak feltételesen válaszolhatok. Ha az első számú kérdésre adott válaszban körülírt teendőket elmulasztjuk, senki sem tudja feltartóztatni a harmadik világháborút.

3. Nem az emberek jó szándéka, békeszeretete vagy belátása akadályozhatja meg a harmadik világháborút, annál kevésbé, mert a második világháború befejezése óta kialakult új hadieszközök és hadviselési módszerek szinte kínálják magukat a felhasználásra. Csak a teljes gazdasági átalakulás, amely a békés termelésre, a szükségletekre és nem a profitra való termelés szempontjait szolgálja, teszi feleslegessé a háborús megoldásokat. Míg ezt el nem érjük, addig az országok politikája elkerülhetetlenül elvezet a zöld asztaltól a modern értelemben vett csataterekre. „A háború a politika folytatása, más eszközökkel” – mondotta Clausewitz. A világ mai gazdaságpolitikája is logikusan a más eszközök alkalmazása felé vezet.

4. Kelet és Nyugat összeütközését nem tartom elkerülhetetlennek. Bevin és az angol munkáspárt megmutatta a világnak az összeegyeztetés lehetőségét. Ha vannak, sőt sokan vannak, akik az ilyen kibontakozásnak útjába állnak, vagy akadályozzák, csak azt bizonyítják, hogy a gyűlölet, a fantáziátlanság elfogultságuk és kapzsiságuk erősebb, mint az emberiség közös érdeke.

5. Oroszország és a Nyugat között szerintem nincsen érdek-összeütközés, ha csak a dolgozó emberek ügyét vizsgálom. Az érdek-összeütközés azon a területen jelentkezik, ahol a kizsákmányolók és kizsákmányoltak, az elnyomók és elnyomottak állnak egymással szemben. Sajnálatos volna, ha az egész Nyugatot

egységesen kizsákmányolónak és elnyomónak kellene tartani, de ez nem is volna igaz. Ha a nyugati politikában az elnyomatás és kizsákmányolás erőinek jelenléte a politikában megmutatkozik, ez természetesen kedvezőtlenül befolyásolja a békés kibontakozást. De ennek ellentétele, az elnyomottak és kizsákmányoltak politikájának és gazdaságpolitikájának erősítése, mindenütt, ahonnan tárgyaló feleket küldenek ki.

6. Magyarország belső demokráciájának kifejlesztésével, gazdasági teljesítő-képességének megerősítésével járulhat hozzá a világbéke megerősítéséhez.

FORRADALMAK OROSZORSZÁGBAN – 1917

„Az igazi forradalmárok legtöbbször éppen akkor törték ki a nyakukat, amikor a »forradalmat« nagybetűvel kezdték írni és csaknem istenítték, amikor kezdték elveszteni a fejüket, és képtelenné váltak arra, hogy a legnagyobb hidegvérrel és teljesen józanul megfontolják, mérlegeljék, ellenőrizzék, mikor, milyen körülmények között, melyik területen kell forradalmi módon cselekedni, s mikor, milyen körülmények között, melyik területen kell áttérni a reformista cselekvésre.”

Lenin: Az arany jelentősége most és a szocializmus teljes győzelme után (1921)¹

¹ V. I. Lenin. összes művei, 44. köt. Kossuth Könyvkiadó, 1981. 220. o.

Majoros István¹

Francia-orosz kapcsolatok 1917-ben²

1917 nyarán a belső zűrzavar nyugtalanította az oroszországi francia katonai missziót, ezért a forradalmi terror bevezetését javasolta a miniszterelnöknek, Kerenszkijnek: a seregekhez félútcát Saint-Justöt kell küldeni, ajánlották neki.³ A katonai államsínynt a misszió egyik tagja, Maleyssie kapitány még a júliusi offenzíva előtt javasolta: katonai diktatúrát az antant segítségével.⁴ Louis de Robien május elején azt írja naplójában, hogy a legjobb megoldás egy tábornok lenne osztorral a kézben, mert ez az ország már megszokta a kancsukat.⁵ A diktatúra bevezetése az orosz tisztikarban is felmerült, s egy részük japán, francia csapatok részvételével akarta ezt megvalósítani.⁶ Diktátorjelöltként polgári és katonai személyek egyaránt felmerültek. A diktatúra megteremtésével végül Kornyilov próbálkozott. A puccskísérlet leverése után Kerenszkij népszerűsége tovább csökkent - a szovjetekben felgyorsult a bolsevizálódás, 1917 október 25-én (november 7-én) pedig átvették a hatalmat.

A bolsevikok és a francia politika

Az októberi forradalom győzelme új helyzetet teremtett Franciaország számára abból a szempontból, hogy az az erő került hatalomra, amely a háború befejezését akarta és békekötést hirdetett azért, hogy mindkét imperialista tömbtől megszabaduljon. Ez pedig a francia célokkal, érdekekkel alapvetően ütközött.

Az októberi forradalomra való első francia reakció a várakozás volt. S bár a bolsevikok béketörekvéseit ismerték, a francia külügyminisztérium főtitkára, Jules Cambon nem hitt abban, hogy valóban különbékét kötnek.⁷ A várakozó

¹ A szerző történész, az ELTE professzor emeritusa.

² A dolgozat Párizs és Oroszország (1917-1919) című, 1991-ben megvédett kandidátusi disszertáció III. fejezete alapján készült. A disszertáció könyv formájában az alábbi címen jelent meg: *Párizs és Oroszország (1917-1919)*, IPF-Könyvek, Szekszárd, 1999.

³ Nicot, Jean et Schillinger, Philippe: *La mission d'Albert Thomas en Russie: Problèmes et incertitudes de l'alliance russe, mai-juin 1917*, Revue historique de l'armée (Paris) 1973. N° 29. 82.

⁴ Uo. 83.

⁵ Robien, Louis de: *Journal d'un diplomate en Russie 1917 - 1918*, Albin Michel, Paris 1967. 60.

⁶ Nicot-Schillinger: 83.

⁷ Kalervo Hovi: *Cordon sanitaire or Barrière de l'Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917 - 1919*. Annales Universitatis Turkuensis tom. 135. Turku 1975. 66.

álláspontnak azonban főképpen az volt a magyarázata, hogy a bolsevik hatalomátvétel idején a francia politikai élet kulcsfigurái nem tartózkodtak a helyükön. Paul Painlevé miniszterelnök Rapallóban volt, ahol elhatározták, éppen november 7-én, a Legfelső Haditanács létrehozását. Ferdinand Foch tábornok, a fővezérkar főnöke ugyancsak Olaszországban tartózkodott, a caporettoi áttörés után kialakult helyzetről tájékozódott, s részt vett az olasz hadsereg újjászervezésében. Az eseményekre való reagálást a kormányváltás is késleltette: november 13-án Painlevé lemondott, s három nap múlva Georges Clemenceau került a miniszterelnöki székbe, megtartva a hadügyi tárcát is. A külügyminiszter Stephan Pichon lett. A kormányváltás már jelezte a bolsevik forradalommal szembeni várható francia magatartást, mivel a nyolcvan felé közeledő, s a *Tigris* becenévre hallgató Clemenceau könyörtelen volt a defetizmussal szemben, s a bolsevik békepolitikát ennek tekintette. A francia sajtó egyébként Clemenceau kormányra kerülését az októberi forradalomra adott francia válasznak tekintette.⁸

Az oroszországi eseményekkel szembeni francia és antant magatartásra két lehetőség merült fel, s futott hosszú ideig párhuzamosan egymás mellett. 1917-ben az antant és a központi hatalmak részéről egyaránt felvetődött az egymás közötti kompromisszumos béke gondolata. 1917 végén Anglia, Franciaország, Németország és Ausztria-Magyarország pénzügyi körei titkos értekezletet tartottak Svájcban, ahol a német bankárok azzal a tervvel álltak elő, hogy Oroszországot osszák fel kis államokra, és ezek befolyási övezetet jelenthetnének az értekezleten résztvevő hatalmak számára. Egyetértettek abban, hogy Németország Oroszországban kapjon kárpótlást. Ugyancsak augusztusban Richard von Kühlmann német külügyminiszter belga közvetítéssel kapcsolatba lépett Aristide Briand akkori tárcanélküli miniszterrel. A *Times* 1917 szeptember 15-i száma ezzel kapcsolatban így írt: „*Briand a maga nevében támogatja azokat a feltételeket, amelyek kielégítést adnak Franciaországnak nyugaton. A Foreign Office ugyanakkor tagadta, hogy tudomása van a szövetséges bankárok svájci konferenciájáról, mely egy békét készített volna elő Oroszország rovására.*” Ez az Oroszország kárára történő megegyezési törekvés Maurice Paléologue (1913-tól 1917 májusáig volt francia nagykövét) 1917 tavaszi javaslatát újította fel. A francia diplomata, hogy megossza a központi hatalmakat, különbékét javasolt Törökországgal, majd Ausztriával, s a kompenzációkat az érdekelt felek Oroszországban kapták volna meg. Paléologue, hazatérve Oroszországból, továbbfolytatta e törekvéseit. Számos politikussal beszélt, akik helyeselték tervét. Voltak hívei Angliában és a belga király, I. Albert is közéjük tartozott. Az 1917 nyarán, őszén és a később folytatott kompromisszumos békekisérletek azonban már meghaladták a Paléologue féle javaslatokat - ezekben Oroszországnak, illetve Kelet-Európa egy részének átrendezéséről volt szó. Németország megkapta volna a Baltikumot s Fehér-Oroszország nagy részét, ennek fejében vissza kellett volna adnia Elzász-Lotharingiát, elismerni Belgium függetlenségét és háborús jóvátételt is fizetett volna. Lengyelországot és Ukrajnát osztrák protektorátusként vették számításba,

⁸ Mourin, Maxime: *Les relations franco-soviétiques 1917 - 1967*, Payot, Paris, 1967.: 58.

Finnországot Svédországhoz csatolták volna, s Kelet-Szibériával Japán számolt. Dobrudzsát Bulgária kapta volna, Besszarábiát Románia. A tervezet a Kubán, a Don vidéket, valamint a Kaukázust, mint önálló államot vette figyelembe. A Nyugat-Szibériából s az egykori Moszkvai Nagyhercegségből álló orosz állam az antant ellenőrzése alá került volna.⁹ E tervezetből végül nem lett semmi. Egyrészt a német hajthatatlanság miatt, mivel Berlin ellenezte Elzász-Lotaringia átengedését. Másrészt azért, mert a katonai elképzelések egyre inkább felülkerekedtek, s ennek az irányvonalnak a pozícióját a Clemenceau kormány megalakulása tovább erősítette. Ebbe az irányba hatottak azok az intézkedések is, melyeket a Népbiztosok Tanácsa hozott. Mindenekelőtt a békedekrétum, majd a titkos szerződések publikálása, illetve annak bejelentése, hogy a fegyverszüneti tárgyalások a központi hatalmakkal december elején kezdődnek meg. Ez a bejelentés Párizs számára egyértelművé tette, hogy a bolsevik béketörekvések a gyakorlati megvalósítás szakaszába léptek. A békekezdeményezés 1917. november 21-én jutott Párizs tudomására Lev Trockij jegyzéke révén. A francia kormány álláspontját november 22-én táviratban közölte a petrográdi francia nagykövetnek, Joseph Noulens-nak: „*Franciaország nem ismeri el a Népbiztosok Tanácsát.*” A jegyzék tartalmazta, számítanak a főparancsnokra abban, hogy a hadsereg továbbra is harcol az ellenség ellen, s nem bocsátkozik fegyverszüneti tárgyalásokba. Ehhez ugyanis, hangsúlyozta a jegyzék - hivatkozva az 1914. szeptember 5-i antant megállapodásra -, a szövetséges kormányok véleményét is ki kell kérni.

A szovjet békeprogram meghirdetése és a gyakorlati megvalósítás elkezdése a legjelentősebb változás volt a francia-orosz kapcsolatokban, mely kihatással fenyegetett a katonai erőviszonyokra is. Ez a helyzet azonban nem volt váratlan, s 1917-ben a francia hadvezetésnek az orosz szövetséget illetően már nem voltak illúziói. A keleti front problémája nem a bolsevik hatalomátvétellel keletkezett, ez végigvonult 1914-től kezdődően a háború folyamán, és súlyossá 1917 elejétől vált. Az októberi forradalom győzelme tehát katonailag nem teremtett új helyzetet. A keleti fronton számszerűen változatlanul jelentős katonai erő volt. Mint ismeretes, a front két nagy részből állt: egyrészt az orosz frontot jelentette, mely az északi részeket, Galíciát és a Kaukázust foglalta magában, másrészt a román frontot. A keleti arcvonalon novemberben 82-83 német hadosztály és 33 osztrák volt, s ez összesen 115-116 hadosztályt jelentett. Philippe Pétain vezérkara ugyancsak 115 hadosztállyal számolt, melyből 95 vonalban, 20 pedig tartalékban volt. Mint már jeleztük, a német hadosztályoknál jelentős minőségsökkenést hajtottak végre. A központi hatalmakkal szemben francia információk szerint 175-185 gyalogos hadosztály volt található az orosz-román fronton, s 15 a Kaukázusban. Ehhez még 15 román, 2 cseh, 2 lengyel és fél szerb hadosztály lehetett számolni.

⁹ A tervet ismertető dokumentum az orosz ügyekkel foglalkozó 3. ügyosztályon (3e Bureau) készült *Note au sujet de l'attitude qu'il convient d'adopter à l'égard de la Russie* címmel. Ismerteti Carley: 15-17. Lásd még a témához Ormos Mária utószavát *Paléologue, Maurice: A cárok Oroszországa az első világháború alatt* című könyvében, Budapest 1982. 463. Szolovjov - 1987/ január-február: 163. Carr, Edward Hallett: *La révolution bolchevique 1917 - 1923*, III. *La Russie soviétique et le monde*, Paris 1974. 35-37.

Összességében tehát 115 osztrák-magyar és német, valamint 2 bolgár és 2 török gyalogos hadosztállal szemben 194-204 szövetséges hadosztály állt. Számszerűen ez jelentős szövetséges túlsúlyt jelentett. A harcértéket tekintve azonban a mérleg a központi hatalmak oldalára billent, mivel az oroszok harci értéke a nullával volt egyenlő.¹⁰

Az orosz hadsereg bukását szökések, parancsmegtagadások, a tisztek elleni atrocitások jelezték. A katonák nagy számban hagyták el egységeiket. A francia vezetés, Nyikolaj Duhonyinra akart támaszkodni. A főparancsnok azonban csak a főhadiszállással rendelkezett, a hadsereggel már nem. A katonák hangulata ugyanis a tisztek ellen irányult, mert benne látta azt, aki folytatni akarja a háborút, a tisztek pedig a fegyelem bomlásával szemben tehetetlenek voltak. „*A tisztikar, amely semmit sem értett a politikához, mivel szigorúan tiltották, hogy politikával foglalkozzon, a katonák tömegének kezében volt, a tisztek ezt a tömeget nem tudták befolyásolni....*”-írja ezzel kapcsolatban Alekszej Bruszilov, a cári hadsereg főparancsnoka (később a szovjet hadsereg vezérkari tisztje): „*A tiszt ebben az időben szármalmas látványt nyújtott. Rosszul ismerte ki magát a szenvedélyek forgatagában, fogalma sem volt róla, mit tegyen. A gyűléseken lepipálta akármelyik szónok, amelyik jól forgatta a nyelvét és elolvasott néhány szocialista tartalmú brossurát. Az ilyen témájú vitákban a tiszt teljesen fegyvertelen volt, semmit sem értett belőlük.*”¹¹

1917 végén az Oroszországi helyzet, amely alapján Párizsnak ki kellett dolgoznia keleti politikáját, a következő volt: a hatalomra került bolsevikok komolyan gondolták a békepolitikát. Tanulva az Ideiglenes Kormány bukásából, mely figyelmen kívül hagyta a tömegek békevágyát, a bolsevikok számára más választás, mint a békepolitika egyébként nem is volt, ha a hatalmat meg akarták tartani

Párizsnak mérlegre kellett tennie: ha nem ismeri el a bolsevikokat, s ha béketörekvésük megvalósul, ez a francia-orosz szövetség végét jelenti akkor, amikor Európa és a francia politika központi problémája változatlanul a német kérdés. Oroszország elvesztése pedig a Németországgal szembeni ellensúly elvesztését jelenti, ráadásul olyan erő, mely ezt a szerepet betölthette volna, az adott pillanatban nem volt Kelet-Európában. Oroszországra ezért Párizsnak továbbra is szüksége volt, igaz nem a bolsevikokkal. Az októberi forradalom utáni bonyolult helyzetben ezért Párizs egyrészt várakozó álláspontra helyezkedett, s reménykedett abban, hogy a bolsevikok a hatalmat úgylis elvesztik hamarosan, minden külső erőfeszítés nélkül is. Másrészt többirányú manőverezésbe kezdett. Legfontosabb feladatnak azt tartotta, hogy a keleti front megmaradjon, mindenképp azért, hogy a német erők átdobását nyugatra megakadályozzák. Természetesen ez az átcsoportosítás időigényes volt, és ideális esetben is legalább fél évet vett volna igénybe. A német vezetés azonban nem gondolhatott jelentős erőátcsoportosításra, mivel keleten megszállási feladatokat kellett ellátni, illetve a katonai

¹⁰ Delmas, Jean: *L'État-Major français et le front oriental, novembre 1917 - novembre 1918*, Thèse de IIIe cycle, Paris-Vincennes, 1965. 20-24.

¹¹ Bruszilov, A. A.: *A cár árnyékában*, Budapest 1986. 236-237.

erőt azért kellett fenntartani, mert a békekötés nem jött létre a keleti fronton. Ha viszont a béketárgyalások a bolsevikokkal eredményt hoznak, ez ugyancsak katonai erő igényel, hiszen a béketárgyalásoktól a németek a keleti expanziós törekvések kielégítését, megvalósítását remélték. Ez, mármint a németek oroszországi térnyerésének a lehetősége ugyancsak arra ösztönözte Párizst, hogy a keleti frontot újjászervezze. Ez a német törekvés ugyanis nemcsak azt jelentette, hogy Németország megszerzi a háború folytatásához szükséges oroszországi erőforrásokat, hanem azt a veszélyt is felvetette, hogy egész Kelet-Európa és Oroszország német befolyási térséggé válhat, s ezzel az európai erőegyensúly alapvetően módosul. A háborúban harcoló felek számára az természetesen nyilvánvaló volt, hogy a háború s így Európa sorsa a nyugati fronton dől el, az oroszországi fejlemények, mindenekelőtt a német tervek azonban ezt jelentősen befolyásolhatták, s ezt Párizs nem hagyhatta figyelmen kívül. Arra nyilvánvalóan nem vállalkozhatott, hogy az oroszországi helyzetet - legalábbis a háború ideje alatt - katonai beavatkozással alakítsa a maga javára. Ezért Oroszországban kellett megkeresnie azokat az erőket, melyekkel céljai érdekében együttműködhetett. A bonyolult és állandóan változó orosz belpolitikai viszonyokat tekintve ez nem volt könnyű feladat. Ehhez elsősorban jó és részletes információkra volt szükség, s arra, hogy ezeket feldolgozva a politikai vezetés a helyzetnek megfelelő döntéseket hozzon.

A különbéke problémája és a francia - bolsevik viszony

A Clemenceau kormány bár nem ismerte el a Népbiztosok Tanácsát, de a kapcsolatokat sem szakította meg, mivel a nagykövetség és a katonai misszió továbbra is működött.

A francia diplomácia több évszázados története azt mutatja, hogy sohasem az ideológiai, hanem a hatalmi megfontolások játszottak szerepet. Ezt erősíti meg egy 1918. március elsejei keltezésű, a vezérkar által készített tanulmány bevezető mondata is: „A 15. század óta Franciaország a németek terjeszkedésével szemben mindig olyan szövetséget keresett, amelyik ezt képes volt ellensúlyozni; politikája mindig is az volt, hogy megegyezzen azzal a hatalommal, bármelyik legyen is az, amelyik a másik oldalról uralja a germán világot.”¹² Ebben az összefüggésben a Clemenceau kormánynak a Népbiztosok Tanácsát el nem ismerő politikája értelmetlennek látszott. Különösen azután - s ezt a magyar és szovjet szakirodalom egyaránt hangsúlyozza -, hogy a bolsevik hatalom több alkalommal is felhívást intézett Franciaország és a többi antant ország kormányához: vegyenek részt a szovjetekkel együtt a béketárgyalásokban. Ilyen jegyzéket 1917. november 8-án, november 28-án, december 6-án és 1918. január 6-án kaptak,¹³ de az antant ezeket nem fogadta el. Ráadásul a béketárgyalásokra való felhívás az antantot akkor

¹² SHAT 7N812 C/2454 d/4. *La Reconstruction de la Russie et les intérêts français.*

¹³ Szamszonov, A.M. - II.: 63; Vigodszkij, Sz.: *U isztokov szovjetszkaj diplomatii*, Moszkva 1965. 104; Szolovjov, O.F.: *Iz isztorii imperialiszticeszkih planov razcslenenyija Szovjetszkaj Rosszii*, Isztorija SzSzSZR, 1963. 3/134. Dolmányos: 184. Lengyel István: *Forradalom és diplomácia*, Budapest 1987.19.

érte, amikor a háborús helyzet kedvezőtlen volt számára. Az elutasításban szerepet játszott az is, hogy a bolsevik hatalmat átmenetinek tekintették,¹⁴ s meghatározó volt az a kép is, melyet a jelentések a bolsevik vezetőkről megrajzoltak.

Henri Niessel tábornok, a francia katonai misszió vezetője, 1917. december 11-i jelentésében részletesen jellemezte a szovjet vezetőket. Niessel Lenin és Trockij környezetében három kategóriát különböztet meg: a) fanatikusok; b) német ügynökök; c) monarchisták. Ezt követően a két vezető személyiséget jellemzi. Lenint olyan személynek tartja, aki *“a világ legbaloldaliabb embere akar lenni”*, s olyan fanatikusnak, aki világforradalmat akar. Megemlíti, hogy Svájcból Grimm német ügynök¹⁵ segítségével érkezett Oroszországba. A német kapcsolatot Trockijnál is kiemeli, s azt vizsgálja, hogy német ügynöknek tekinthető vagy sem. Arra a megállapításra jut, hogy bár cselekedeteinek nagy része német érdekeket szolgált, s Alexander Parvus, Jakov Fürstenberg és Karl Radek útján Németországtól pénzt kapott, mégsem hiszi, hogy német ügynök, mert Leninhez hasonlóan Trockij is világforradalomról álmodik. A fanatikusok között említi még Anatolij Lunacsarszkijt, akinek régi álma a tömegoktatás megvalósítása, valamint Marija Szpiridonova asszonyt, a baloldali eszerek egyik vezetőjét, akit a cárizmus alatt terrorista akciói tettek ismertté.

Egy francia jelentés is elismerte, hogy a békevágy biztosította a bolsevikok győzelmét, s ez adja Lenin, Trockij, s a többiek erejét.¹⁶ A békepolitika azonban nem csupán előnyöket, hanem nehézségeket, buktatókat is kínált a fiatal szovjet állam számára. A francia politika éppen ez utóbbiban bízott., remélve, hogy a békepolitika kudarca esetén Párizs és a bolsevikok érdekei találkoznak. Milyen buktatókról volt szó? Lenin *Egy szerencsétlen béke kérdésének történetéhez* című cikkében¹⁷ a háború vagy béke dilemmájáról, s a béke megkötésével járó veszélyekről ír: *„...ha békét kötünk, objektíve a német imperializmus ügynökei vagyunk, mert egyrészt felszabadítjuk a mi frontunkon harcoló csapatait, másrészt visszaadjuk neki a foglyok millióit, stb.”* S a háború folytatása mit ígér a szovjet hatalom számára: *„...a forradalmi háború a jelenlegi pillanatban objektíve az angol-francia imperializmus ügynökeivé tenne bennünket, mert céljai eléréséhez segédeket biztosítva számára. Az angolok nyíltan minden katonáért száz rubelt ajánlottak fel hadsereg főparancsnokunknak, Krilenkónak, ha folytatjuk a háborút. Még ha egyetlen kopeket sem fogadunk el az angoloktól és a franciáktól, objektíve akkor is segítünk nekik azzal, hogy lekötjük a német csapatok egy részét. E tekintetben egyik esetben sem tépjük ki magunkat teljesen az egyik vagy másik imperialista kötelékből, és nyilvánvaló, hogy nem is téphetjük ki magunkat telje-*

¹⁴ SHAT 7N812 C/2454 d/4. 1er mars 1918. Lengyel:19.0.

¹⁵ Valójában Robert Grimm svájci szocialista pártvezetőről van szó, akit a svájci orosz emigráció alakította „visszatérési bizottság” kért fel az utazás létrehozására. Werner Hahlweg: *Lenins Reise durch Deutschland im April 1917*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 1957, 307–333. http://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1957_4_1_hahlweg.pdf

¹⁶ SHAT 4N40 N° 2504. Niessel jelentése, de csak az érkezési dátum található meg: 15 janvier 1918.

¹⁷ V.I. Lenin Összes művei 35.kötet, Budapest 1978. 248.

sen, amíg meg nem döntjük a világimperializmust. Ebből a helyes következtetés az hogy amikor a szocialista kormány az egyik országban győzött, a kérdéseket nem abból a szempontból kell eldönteni, hogy ezt vagy azt az imperializmust részesítjük-e előnyben, hanem kizárólag abból a szempontból, hogy mi biztosítja a legjobb feltételeket a már megkezdődött szocialista forradalom fejlesztéséhez és megszilárdításához.”¹⁸ A háború vagy béke problémája nem csupán azt a buktatót rejtette magában, hogy vagy az egyik vagy a másik imperialista kötelék „ügyöny-keivé” válik a szovjet állam, hanem azt a kérdést is felvetette, hogy a bolsevikok támogatják-e a lenini elképzeléseket, vagy a békétárgyalásokat illetően megoszlanak a vélemények, s ez az antanttal, illetve a franciákkal való együttműködésre is lehetőséget ad.

A békétárgyalások december 22-én kezdődtek el Breszt-Litovszkban a központi hatalmak és a szovjet kormány képviselői között. A bolsevikok körében három irányzat jelent meg: a) Lenin a béke elfogadása mellett volt. b) Trockij be akarta fejezni a háborút, de a se béke, se háború álláspontját képviselte. c) A Nyikolaj Buharin vezette baloldali kommunisták a forradalmi háború hívei voltak.¹⁹

Mivel a vélemények megoszlottak, a tárgyalásokat vezető Trockij február 10-én a saját álláspontját érvényesítette. Ezt azonban a németek a fegyverszünet felmondásának tekintették, támadásba lendültek, s ezután az orosz forradalom számára kritikus napok következtek. Az újabb tárgyalási javaslatra közölt német feltételek a korábbiaknál is súlyosabbak voltak. Újabb területi követelésekkel álltak elő, s előírták a Vörös Hadsereg leszerelését, az Ukrajnával kötött béke elismerését, Ukrajna, Finnország kiűritését, a kereskedelmi szerződés megújítását Németországgal. A válaszra 48 órát adtak. Február 24-én a szovjet delegáció Grigorij Szokolnyikov vezetésével Breszt-Litovszkba utazott, ahol március 3-án aláírták a békét. A forradalom megmenekült.

¹⁸ Lenin: 248.

¹⁹ Lengyel István: *Forradalom és diplomácia*, 52. Minc, I.I.: *God 1918*, Nauka, Moszkva 1982. 51-55.

Bébesi György¹

Az 1917. évi oroszországi forradalmak és a szélsőjobb

A háború végén, a monarchia bukása után

Az első világháború alatt az 1905-ben még tömegeket mozgósítani képes, és a cári trónt megmentő feketeszázas mozgalom erőteljes hanyatlásnak indult. Vezetői következetesen támogatták a háború gondolatát akkor is, amikor az ország lakossága, a társadalom legkülönbözőbb rétegei az éhezés, a szenvedés, a tömeges áldozatok hatására a leghatározottabban szembefordultak vele. A szélsőjobb-oldali vezeték többnyire önkéntesnek mentek a frontra, így a hátszágban effektív politikai tevékenységet nem folytattak. Állandó háborúpártiságuk mellett hiányzott többségükből a politikai realizmus. Józanabb, a *Progresszív Blokkba* tömörült képviselőtársaikkal szemben létrehozták a „*Fekete Blokkot*”, amely a Monarchia mindenáron való fenntartását tartotta politikai küldetésének. Ahogy a francia diplomata, *Paléologue* írta: (a szélsőjobb) „...*ha kell, a cár ellenében is megvédi a cárizmust.*”² A progresszivistákat pedig egyszerűen „sárga blokknak” minősítették, gyakorlatilag lezsídózták. Ahogy egyre nyilvánvalóbbá vált Oroszország gyászos katonai szereplése, és ahogy erősödött a krízis a hátszágban, úgy vesztette el maradék tömegtámogatását és erkölcsi hitelét a mozgalom, pedig 1916 végén rendkívüli, régen várt lehetőséghez jutott. November 10-e, *B. Stürmer* lemondatása után az uralkodó kétségbeesésében *A. Trepovnak* adott miniszterelnöki megbízást, aki kormányának legtöbb tagját, például a posztógyáros pogromszervező *Protapopovot* a szélsőjobb vezeterei közül válogatta; december 28-tól pedig *Goremikin* herceg, a feketeszázak egyik legprominensebb alakja kapott kormányalakítási megbízást. S Bár a feketeszázak így a végjátékban de facto kormányra kerültek, erre a politikai lépésre akkor került sor, amikor már semmiféle politikai és tömegtámogatás nem állt mögöttük. Egyes akciókra, mint *Rasputyin*³ hírhedt meggyilkolására, még futotta erejükből, de sem a hadi, sem a

¹ A szerző történész, tanszékvezető-helyettes egyetemi docens. PTE BTK Újkortörténeti Tanszék.

² *Paléologue*, M. A cárok Oroszországa az első világháború alatt. Európa, Bp. 1982. 367.o.

³ A cári család hírhedt csodatevő kegyence, aki az ifjú cárevics vérzékenységnek gyógyításával pótolhatatlanná tette magát az udvarban, és nemi kielégíthetlenségével és botrányos életformájával gyűlölet, közmegevetés tárgya volt az országban.

belpolitikai helyzet megfordítására nem volt erejük. Az eseményeket 1917 elejétől már nem a kormányzat, hanem a Duma és az utca irányította, 1917. március 2-án, az uralkodó lemondásával elérkezett az igazság pillanata. A monarchistáknak már február végén dönteniük kellett, hogy csatlakoznak-e az általános politikai folyamathoz, a „Duma forradalmához”, amely a cár és a cári kormányzat eltávolítására irányult, vagy szembefordulnak vele. A jobboldali erők, ahogyan korábban, most sem alkottak monolit politikai tömböt. Egyes csoportjaik az 1917 februárjára kialakult krízishelyzetre is különféleképpen reagáltak. Míg meghatározó vezeték közül *Markov II.*,⁴ *Puriskevics*⁵ és társaik elhagyták a IV. Állami Dumát és illegálisba vonultak, addig *Sulgin*⁶ beválasztották a Duma Ideiglenes Bizottságába, tulajdonképpen *Rodzjanko*⁷ és ő jelentették a forradalom első napjait. E tisztségében kapta híres megbízását az oktobrista *Gucskovval* együtt, hogy mondassa le *II. Miklóst Mihail Alexandrovics* nagyherceg javára.

A hogyan tovább kérdésében már nem lehetett az „utca erejét” kihagyni, bármennyire is erre épült még néhány hónappal korábban is a Progresszív Blokk koncepciója. Abban bíztak, hogy ha a Duma maga távolítja el a gyűlölt rendszert, akkor az utcai forradalom elkerülhető. Először a munkástanácsokkal kellett felvenniük a kontaktust az államforma meghatározása érdekében. A tárgyalódelegációt részükről *Miljukov*⁸ és *Sulgin* vezették. A tárgyalások során *Sulgin* késznek mutatkozott az alkotmányos monarchia elfogadására, érdekes módon a liberális *Miljukov* keményen ellenállt ennek.⁹ *Szuhanov* így ír erről: „*Sulgin beszélt a háborúról, a győzelemről, a hazafiságról. Monarchista létére engedékenyebbnek mutatkozott, mint Miljukov, túltéve magát saját korábbi nézetein.*”¹⁰ 1917 tavaszán *Sulgin* világosan látta, hogy a forradalomért az Állami Dumának is viselnie kell a felelősséget, s ő, mint politikus vagy szembefordul, vagy azonosul vele. Az egykori monarchista *ekkor* az utóbbit választotta. Április 27-én az Állami Duma küldöttgyűlésén ezt így fogalmazta meg: „*Én nem mondom, hogy az Állami Duma kívánta a forradalmat, mert ez nem lenne igazságos. De ha nem kívánta, a forradalmat akkor is mi alkottuk. Nekünk erről a forradalomról már nem lehet lemondani, mi össze vagyunk kötve, össze vagyunk forrasztva vele, és ezért viseljük az erkölcsi felelősséget.*”¹¹

Eközben a másik prominens feketeszázás vezér, *Puriskevics* a hírhedt gyilkosság – *Rasputyin* megölése - után vonatával a déli frontra utazott, majd 1917

⁴ A feketeszázak egyik legradikálisabb vezére, hírhedt pogromlovag, kortársai „Bölnynek” (*Zubr*) hívták.

⁵ A feketeszázasság alapító atyja és elsőszámú vezére, az Orosz Nép Szövetsége elnevezésű feketeszázás gyűjtőpárt elnöke.

⁶ A feketeszázak ideológiai vezetője, az antiszemita elméletek kidolgozója, a „fehér kesztyűs pogromlovag”, a „Kijevljanyin” (*Kijevi Polgár*) című lap főszerkesztője.

⁷ Orosz liberális politikus, a Kadet párt tagja, a tárgyalás események idején a Duma elnöke.

⁸ A Kadet Párt egyik vezetője, később az Ideiglenes Kormány külügyminisztere.

⁹ *Szuhanov, V.*: *Zapiszki o revoljucii*. 1. kötet, Leningrád, é. n. 209.o.

¹⁰ *Szuhanov*: i.m. 209.o.

¹¹ *Zaszlavszkij, D.*: *Ricar Csornoj Szotnyi V.V. Sulgin*. Leningrad, 1953-as kiadás. 44.o.

elején Pétervárra visszatérve létrehozta a „*Nemzeti Pártot*”. Ez gyakorlatilag egy monarchista összeesküvő csoportot jelentett, annak érdekében, hogy „*udvari fordulat kikényszerítésével*” mentse meg Oroszországot a forradalomtól. Bár a Mihály Arkangyal Szövetség (SZAM)¹² február 8-i ülésén még Puriskevics elnökölt, azonban más feketeszázás szervezetekhez hasonlóan a SZAM-nak is be kellett szüntetnie tevékenységét az Ideiglenes Kormány megalakulásának pillanatában. Puriskevics azonban nem tűnt el a politikai színpadról. Még március 28-án, vöröskeresztes vonatában írt levelében úgy fogalmazott, hogy hajlandó az új hatalom támogatására, amennyiben az gondoskodik a front szükségleteinek kielégítéséről.¹³ Április 2-i dátummal azonban már felhívást írt a bolsevikok ellen, az akkor még eszer-mensevik többségű Petrográdi Szovjethez.¹⁴

A szélsőjobb másik meghatározó alakja, Sulgin is nehezen tűrte a kettős hatalom, vagy, ahogy Krausz Tamás fogalmazott a „kettős hatalomnélküliség”¹⁵ körülményeit. 1917 májusában az ideiglenes kormányt támogató képviselőként éles polémiába keveredett a szovjetekben egyre jobban megerősödő, s a kormányzatot egyre határozottabban támadó szociáldemokratákkal: parlamenti felszólalásában ezt „üzente” a számukra: „*Önök jobbnak tartanánk, ha koldusszegények lennének, a saját hazánknak. Ha önök képesek számunkra megőrizni, megmenteni ezt az országot, és annak ez az ára, akkor veüköztessenek le bennünket, mi nem fogunk könnyeket hullatni.*”¹⁶ Lenin válasza a *Pravda* hasábjain nem sokat várattot magára: „*Ne ijedezzen Sulgin úr! Amikor mi hatalmon leszünk, nemhogy levetkőztetni nem fogjuk önöket, hanem jó öltözetet és jó ételt fogunk biztosítani egy olyan munka feltételeként, amely teljesen szokványos, és az önök erejének megfelelő lesz!*”¹⁷

Sulgin és a szélsőjobb ideiglenes kormányt támogató szárnya támogatta a Kerenszkij-offenzíva¹⁸ gondolatát, mert meggyőződése volt, hogy ha az orosz csapatok nem tanúsítanak aktivitást a fronton, akkor a szövetségesek, Anglia és Franciaország ki fognak egyezni Oroszország rovására. Az augusztus 4-ei Állami Gyűlésen felszólalt a halálbüntetés eltörlése és a hadseregben létrehozott „választott bizottságok” ellen. Emellett az állami egység és a központi hatalom megbontásaként értékelte Ukrajna autonómiáját. A gyűlés résztvevői között egyértelműen megmutatkozott a *diktatúra utáni vágy*: a baloldali szónokok ellenforradalomról, a jobboldaliak anarchiáról beszéltek, *Kornyilov*¹⁹ katonai diktatúrában,

¹² Puriskevics másik szervezete, amelyet 1908-ban a feketeszázás mozgalom „szkizmája” után hozott létre. Ez a politikai formáció ragaszkodott az 1905 előtti viszonyok helyreállításához, és gyakorlatilag nem ismerte el a kvázi-alkotmányos rendszert.

¹³ GARF. F.1244. Op.2. D.42. 41.o.

¹⁴ Izvesztyija Petrogradszkovo Szovjeta rabocsih i szoldatszkih deputatov. 1917. április 25-i szám. *Font-Szvák-Niederhauser-Krausz*: Oroszország története. Bp. 1997. 452.o.

¹⁵ *Zsukov, D.*: Zsizin i knyigi V.V. Sulgina. Moszkva, 1989. 5. o.

¹⁷ *Pravda*, 1917. május 19-i szám.

¹⁸ A második Lvov-kormány kétségbeesett kísérlete, amely Kerenszkij hadügyminiszter nevéhez fűződik, annak érdekében, hogy a fronton aratott katonai siker kicsikarásával teremtsenek belső politikai stabilitást és tekintélyt a kormánynak.

¹⁹ Kozák tábornok, tőle illetve hadseregétől várta a monarchista jobboldal hogy megdönti a Kerenszkij kormányt és katonai diktatúrát vezet be az országba.

az ekkor már bolsevik többségű szovjetek *proletárdiktatúrában* gondolkodtak. Sulgin lapjának, a *Kijevljanyinnak* ekkoriban íródott cikkei dühödten támadták a forradalmat és a demokráciát. Ezért Sulgint augusztus 30-án kijevei látogatása alatt egy rövid időre le is tartóztatta a városi forradalmi védelmi bizottság, mint a Kijevei Polgár szerkesztőjét. Ennek ellenére október elején ismét Kijevbe érkezett, és a helyi nemesség által alapított *Orosz Nemzeti Szövetség* (Russzkij nacionalnij szojuz) élére állt.²⁰

Puriskevics is részt vett az 1917 augusztusában tartott Állami Gyűlésen, ahol hajlandónak mutatkozott Kerenszkij „bűnös forradalmi múltját” megbocsátani, amennyiben az Ideiglenes Kormány elnöke hajlott volna egy katonai diktatúra bevezetésére. 1917 szeptemberében, amikor a sikertelen Kornyilov-puccs miatt kompromittálódott miniszterek távozásával összeomlott az Ideiglenes Kormány, és a helyébe lépő direktórium Kerenszkij vezetésével kikiáltotta a köztársaságot, Puriskevics már nem látott maga előtt más utat, mint az aktív fegyveres ellenállást. Az egykori Mihály Arkangyal Szövetség romjain új szervezetet hozott létre, amely már földalatti illegális harcra rendezkedett be. Visszatért ahhoz a még 1916 novemberében publikált gondolatához, mely szerint valamennyi erőt egyesíteni kell, amely jobboldali diktatúrát akar. „*Jelenleg a monarchia helyreállításáról nyíltan nem célszerű beszélni... ezért nem adva föl ezt a célkitűzésünket, valamennyi olyan erőt egyesítenünk kell, amellyel az anarchia elleni harcban, mint célban egyetértünk.*”²¹ A monarchián ezúttal nem a Romanov-dinasztia uralmát értette, mert más feketeszázás vezértársaihoz hasonlóan úgy látta, hogy a dinasztia eljátszotta becsületét. Az ő jelöltje *Seremetyev* herceg volt, az Egyesült Nemesség Tanácsának elnöke. A cél érdekében ezúttal szükségesnek tartotta a kadetokkal és a jobboldali eszerekkel kötendő együttműködést is, mert mint mondotta, *Borisz Szavinkov*²² és szervezetei nélkül a monarchisták semmit nem érhetnek.

A politikai törésvonalak egyértelművé válása

Az októberi forradalom után lehulltak az álarcok, egyértelművé váltak a valódi politikai kötődések. Ha szélsőjobb vezeterei eddig tanúsítottak is némi pragmatikus viselkedést a kiélezett helyzetben, október után ismét legrégebb politikai reflexeik éledtek újjá. Sulgin ismét a régi monarchista volt, újból nyíltan antiszemita lehetett, és minden erejével a bolsevikok, a győztes forradalom ellen fordult. Megalapította Kijevben az „*Azbukát*”, egy titkos szervezetet a szocializmus elleni harcra. November elején Novocserkasszkba utazott és részt vett az önkéntes (fehér) hadsereg szervezésében.²³ A *breszti béke* megkötése a jobboldal többi

²⁰ *Zaszlavszkij*, i.m. 62.o.

²¹ *Bobrisev-Puskin*: *Vojna bez percsatok*. Leningrád, 1925. 74.o.

²² Az eszerek katonai vezetője, akinek illegális fegyveres csoportjai nagy jelentőségre tettek szert a bolsevikok elleni összefogás idején.

²³ *Bobrisev-Puskin*: i.m. 74. o.

tagjához hasonlóan felhaborította. 1918 márciusában azonban, amikor a németek bevonultak Kijevbe, ismét bátor kiállást tanúsított: a kollaborációt ajánló megszállóknak megtagadta az újság megjelenítését.²⁴

Sulgin ekkor visszatért 1905-ös önmagához: tekintélye ismét a csúcson volt. Tevékenységének súlypontját délre helyezte és kidolgozta az ellenforradalom ideológiai programját Vrangel és Gyenyikin²⁵ hadseregében szolgálva. A „fehér, tiszta monarchia lovagjai”, az új rendjel tagjai – mondta - azt kapták a történelemtől feladatul, hogy tűzzel és vassal tisztítsák meg Oroszországot a forradalomtól. Sulgin a „fehér, szent eszme” gondolatát szegezte szembe a bolsevik rölapok, brosúrák propagandájával. Elméleti munkássága és a fehérgárdisták gyakorlata ismét éles kontrasztot mutatott, akárcsak 1905-ben. A monarchiát gyönyörű fehér hölgyként ábrázolta cikkeiben, akiért érdemes meghalni. A fehérek mohón olvasták sorait, aztán elmentek pogromokat rendezni, gyilkolni, rabolni. 1919 nyarán ismét Kijevben kerül sor iszonyatos pogromra. Sulgint ez ismét kiábrándította, erről írta „*Kínzás félelemmel*”²⁶ című cikkét. A polgárháború alatt a „Velikaja Rosszija” (Nagy Oroszország) című lap szerkesztője, majd a bukás után Vrangel seregében bukkan fel. Ekkor felismeri, hogy az ellenállás már értelmetlen, és leírja, hogy ő már nem más, mint a Monarchia romjain vagdalkozó, szélmalom harcot vívó Don Quijote. Ahogy írja: „*donkihóteszkodom*”.²⁷

Puriskevics az októberi forradalmat olyan lehetőségnek tekintette, amely alkalmat ad az egyeduralom helyreállítására. Meg volt ugyanis győződve arról, hogy a bolsevikok ellen valamennyi politikai erő egyesíthető. A haladéktalanul megszervezendő petrográdi felkelés híve volt, mert az volt a véleménye, hogy addig kell azt kiobbantani, amíg a bolsevikok meg nem erősödnek.²⁸ Szervezete Kalegin atamántól vásárolt fegyvereket, és merényletet készített elő Lenin és Trockij ellen.²⁹ „*A Szmolnijjal kell kezdeni, aztán sorba menni a pétervári üzemekben, és katonasággal lövetni szét a munkástömegeket*” - írta Puriskevics.³⁰ Saját állítása szerint 2000 földbirtokos és katonatiszt tartozott a szervezetéhez Pétervárott és mintegy 7000 a frontokon. Összeesküvésének legismertebb résztvevője Vinberg kapitány volt, aki a tervezett felkelés katonai vezetője lett volna (a bukás után jelentős szerepet játszott a nácizmus születésében). Ő az, aki a „*Kereszt útja*” című művében megörökítette a szervezkedés történetét.³¹ A valóságban a szokásos feketeszázas nagyotmondás mögött 2-3 tucat fegyveres állt, akiknek fogalmuk sem volt az illegális konspiráció szabályairól. Így alig egy

²⁴ GARF. F:102. DP.00. 1915.d. 207.o.

²⁵ Fehérgárdista tábornokok, a bolsevik kormány megdöntésének szándéka kötötte össze őket.

²⁶ In: *Zaszlavszkij*, i.m. 67.o.

²⁷ *Zaszlavszkij*, i.m. 69.o.

²⁸ *Tobolin, I.*: Iz zapisnoj knyizski arhiviszta. Zagavor monarhicseszkoj organizacii V.M. Puriskevicsa. 179.o.

²⁹ *Polukarpov, V.*: Voennaja kontrevoljucija v Rosszii. Moszkva, 1990. 374-376.o.

³⁰ Uo.

³¹ *Vinberg, F.*: Kresztnij Puty. München, 2. kiadás, 1922. 181.o.

hónappal a forradalom után, november 18-án a pétervári Cseka³² felfedte az özszeesküvést, és letartóztatta résztvevőit. A feketeszázas vezérnek többszörösen is szerencséje volt: abban a rövid időszakban került sor a perére, amikor még a konzolidáció volt az új hatalom legfőbb célja, és a kibontakozó polgárháború kíméletlensége még nem érezte hatását. Az eljárás nyílt volt. Puriskevicset és társait egykori politikai ellenfelek, pétervári sztárügyvédek Tagancev és Gruzenberg (zsidó származású liberálisok, a kadet-párt holdudvarából) védtek. Ennek megfelelően enyhe volt az 1918. január 3-án hozott ítélet is: egy év „társadalmilag hasznos munkára” ítélték, amennyiben megígéri, hogy nem harcol az új hatalom ellen. Puriskevics ezt megtagadta, ezért 4 év kényszermunkára ítélték, de ismét szerencséje volt: már április 17-én kiengedték a börtönből fia betegségére való tekintettel, miután becsületszavát adta, hogy nem vesz részt politikai tevékenységben eltávozása alatt.³³ 1918. május elsején közkegyelemmel szabadult, amit a Petrográdi Szovjet a munkásosztály nemzetközi ünnepé alkalmából hirdetett meg.

Puriskevics azonnal Kijevbe utazott, amely ekkor *Szkoropadszkij* hetman irányítása alatt állt. A feketeszázás politikus társaihoz hasonlóan ellenszenvvel viseltetett a független Ukrajna iránt, szükségük volt azonban a hetman boldovizmus ellenes támogatására. Részt vett az Állami Duma valamennyi meghívottjának és az Államtanácsnak az együttes ülésén, ahol Miljukovval együtt a Koordinációs Iroda tagjává választották. Decemberben, a hetman bukása után délre, az önkéntes (dobrovolcseszkij) hadsereg ellenőrzése alatt álló területre menekült. Immáron a nyílt, semmiféle taktikával nem leplezett bolsevikok elleni harc híve volt. „*A szocialistákkal és a kadetokkal való bármilyen kacérkodás teljes kárhozatra van ítélve. Mindez csak azt az elképesztő vértengert növeli tovább, amely a polgárháborúban hullott az egységes Oroszország eszméjéért.*”³⁴ Még ebben az évben Rosztovban megkísérelt egy *Összorosz Állami Néppártot* alapítani, amelyet mintegy átmenetként képzelt el az Orosz Nép Szövetsége és egy új típusú tömegpárt között.³⁵ A párt Főtanácsa Jaltában működött, részlegeket tudtak létrehozni Rosztovban, Odesszában, Kiszlovodszkban, lapot jelentettek meg *Blagoveszt* (Örömhír) címmel. Egykori feketeszázás harcostársai is délen gyűltek össze az októberi fordulat után, és gyorsan aktivizálódtak. Vosztokov esperes például 1919-ben megalapította az „Éltető Kereszt Testvériségét.”³⁶ Újból megjelentek a feketeszázás lapok, némelyek közülük, pl. a *V Moszkve* (Moszkvában) olyan szélsőséges hangot ütöttek meg, hogy még a fehérgárdista vezér Gyenyikin is pogromista újságnak nevezte őket. Történt kísérlet az elszórtan szerveződő feketeszázás csoportok összefogására is, ezt a célt szolgálta volna *Az Orosz Nemzeti Közösségek Szövetsége* elnevezésű szervezet, amelynek a fehérek

³² VCSK, Vseszojuznij Csrezvicsajnij Komityét, Összoroszországi Rendkívüli Bizottság, az új hatalom szervezete az ellenforradalom felszámolására.

³³ Politiceszkaja Isztorija Rosszii. Moszkva, 1993. 339.o.

³⁴ Uo.

³⁵ *Laqueur, W.*: Russia and Germany. A century of contact. Washington, 1965. 88.o.

³⁶ *Laqueur*: i.m. 124.o.

győzelme esetén teljesen nyilvánvalóan egy új típusú állami tömegpárt funkcióját kellett volna betöltenie.³⁷

A fehérgárdista szervezetek közül több mint húszan - köztük a feketeszázások - helyezkedtek arra az álláspontra, hogy ki kell kiáltani a helyreállított monarchiát. Puriskevics maga is közzétette téziseit az egyeduralomról. Ezt az elképzelést támasztja alá, hogy az újjászervezett feketeszázások csoportok programjai, így például az Orosz Gyűlésé is, amelyet *Zamiszlavszkij*, egy régi feketeszázások vezér keltett újból életre, nagyjában-egészében az ONSZ régi programját fogalmazták újjá vagy vették át. Cár hiányában azonban a régi gondolatok szinte minden esetben kiegészültek a *korporáció* gondolatával. *A feketeszázások korporatív állam obscsinák szövetségéből állt volna*, valahogy úgy, ahogy azt már a múlt század narodnyikjai, vagy éppen Bakunyin is elképzelték.³⁸ Közlebbit az új keletű obscsina-felfogásról, vagy az állam új típusú értelmezéséről a programokból nemigen lehet megtudni. Már korábban is láthattuk, hogy az elmélet nem volt igazán a feketeszázások erős oldala. Kidolgozott teória helyett inkább jelszavakat, szlogeneket gyártottak, amelyek a mozgósítandó primitív tömegek számára kétségkívül sokkal megfoghatóbbak voltak; így például: „*űsd a zsidót, mentsd meg Oroszországot!*”³⁹ Propagandájuk színvonalára jellemző, hogy a doni kozákokhoz intézett kiáltványukban azt írták: „*úgy harcoljanak, hogy ha Trockij győz, akkor megetetik őket a kínaiakkal.*”⁴⁰

Puriskevics ennek a folyamatnak - bár szeretett volna - már nem tudott az élére állni. Életművét nem tudta a megváltozott új körülmények között folytatni, mert súlyosan megbetegedett, a fehérgárdisták szibériai szétveréséről, vagy Kolcsak vereségéről már csak betegágyán, fiától értesült. 1920 februárjában Novoroszszijjszkban kiütéses tifuszban hunyt el. Ez egyike volt akkor azon nagyon kevés városoknak, amit még nem foglaltak el a vörösgárdisták.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a szélsőjobb eleinte, ha megosztottan és vonakodva is, de kivette részét a forradalmi folyamatból, mérsékeltebb duma képviselőik részt vettek a cári kormányzat megdöntésében és Miklós lemondatásában. A két forradalom közötti időszakban a pragmatistább szárny megkísérelte stabilizálni a Duma hatalmát. Az ultraradikális Puriskevics féle csoport viszont, nagyon hamar feladva a kooperációt, már augusztustól fegyveres ellenállásra készülődött. Megosztottságuk azonban csak az októberi forradalomig tartott. Onnantól kezdve mind a kompromisszumkésebb, realistább, mind a radikális, 1905-ös elveihez ragaszkodó szélsőségesebb szárny szembefordult a bolsevikokkal, és a leghatározottabban fellépett ellenük. Szervezkedéseik nem voltak erőteljesek, hiszen korábban a hatalom támogatásához, nem pedig az illegális körülményeihez szoktak, de a fehér hadseregbe integrálódva sokat tettek az el-

³⁷ *Laqueur*: i.m. 125.o.

³⁸ *Bakunyin, M.*: Államiság és anarchia. Bp. 1984. 270-274.o.

³⁹ *Laqueur*: i.m. 25. o.

⁴⁰ *Laqueur, W.*: i.m. 25. o.

lenforradalom ideológiájának kidolgozásáért, és határozott elképzeléseik voltak egy fehér győzelem esetén Oroszország jövőjéről is, amelyekben az orosz anarchisták obszcina-szocializmus gondolatát éppen úgy felismerhetjük, mint Mussolini későbbi fasiszta diktatúrájának korporatív elemeit.

Pankovits József

Gramsci – 1917

Antonio Gramsci 1917-ben egy ideje már gyakorló és gyakorlott újságíró a torinói *Avanti!* szerkesztőségében, ahol városi információkkal egy (mutáns) oldalt megtölthettek a lap helyben foglalkoztatott munkatársai. Ez a kicsiny olasz sajtótörténeti adat rámutat a háború okán különben válságban levő Olasz Szocialista Párt (PSI) szervezettségének viszonylag tekintélyes színvonalára. Az ingadozó taglétszám ellenére ugyanis (az 1913-as 300 ezret meghaladó párttagság nyilván a háború miatt is százezer alá csökkent) a pártnak észrevehető parlamenti frakciójával, vele szinkronban működő szakszervezeti aktivistáival és bázisával, helyenként komoly önkormányzati jelenlétével, szocialista összefogású szövetkezetekkel és kulturális intézményekkel kiegészített „civil társadalmi” háttérrel kétségtelen politikai ütőerőt képviselt. A pártújság *Avanti!* országos terjesztésű napilap több helyi kiadási variánssal (mutációval), szintén feltételezi – a szervezettség mutatójaként – több felkészült aktivista pártpolitikai tevékenységét, nem lebecsülhető hatásokkal. A körülmények egészükben mégis a pártot mélyen érintő háborús válság jegyeit viselték magukon. A PSI sokáig ellenállt a háborús hisztériának, a „sem csatlakozni, sem szabotálni” (a háborút) jelszóban összefoglalt semlegességi álláspontjával nagyrészt kivonta magát a II. Internacionálé mérvadó, háborút támogató pártjainak irányvonalából, jóllehet a szocialisták közül számosan – áldozatul esve a nacionalista érzelmeknek – önkéntes frontszolgálatra jelentkeztek (például a PSI akkor vezetőemberének számító, *Avanti!*-főszerkesztő Mussolini, de Togliatti is, és még sok más névtelen szocialista párttag). Maga Gramsci egy 1914-es újságcikkében (az ugyancsak szocialista *Il Grido del Popolo* közlésében) félreérthető fejtegetésekbe bocsátkozott az „aktív” és a „tevékeny” semlegességről, felváltandó ezzel a párt taktikájában megfogalmazott „abszolút semlegességet”. Ez értelmezhetőségében közelebbinek tűnt a Mussolini kapcsán hírhedtté vált, és a párt soraiban terjedő, a háborúba „beavatkozó” („intervenciós”) pozí-

ciókhoz, mint akkori párttársa és elvtársa, a nem kevésbé barátjának mondható Angelo Tasca pregnáns háborúellenességéhez. E cikke miatt bírálatokat kap majd többek között a kommunista párt alapításakor, jöllehet álláspontja a háborút illetően rövid időn belül letisztul, egyértelműen háborúellenes lesz, amint egész politikai magatartásában felismerhető a következetes szocialista elvszerűség és tudatosság. 1914, 1915 és részben 1916 folyamán a fiatal Gramsci – a kommunista politikai teória későbbi kiváló művelője – ekkor elméleti szempontból szárnypróbálgató, „ujjgyakorlatokat” végző, noha briliáns tollú újságíró. Egyelőre figyelemre méltó politikai cikket ír, jelentősek a színikritikái, kulturális jegyzetei, nem utolsósorban a munkásművelődést szorgalmazó írásai. Lokális politikai sarlatánságokat kipécéző vitriolos fricskái szintén elárulják polemizáló vénáját. Szocialista politikai meggyőződése világos és áttetsző, egyáltalán a szocialista újsághoz történt jelentkezésével politikai és pártálláspontja, szocialista elkötelezettsége kétséget kizáróan kifejeződött. Az ifjú Gramsci szocialista nézetei természetesen megegyeznek a kornak és életkorának tipikus jellegzetességeivel: a marxista elméletet valószínűsíthetően csak nagyjából ismerte – egyetemi előadásokból, a pártban terjesztett irodalomból, egyszerűen a szociális egyenlőségnek, a proletariátus felszabadításának, az osztályharc törvényszerűségének eszmei alapvetéseként fogadta el. Ez azonban elég volt ahhoz, hogy megingathatatlan és kérlelhetetlen ostromozója legyen a társadalmi igazságtalanság különbözőbb formáinak. Összefoglalóan azt mondhatjuk róla, figyelemmel kísérte a pártban uralkodó ideológiai trendeket. Vitacikkeiből következtethetünk arra, hogy kezd fenntartásokat táplálni ezek iránt, érzékelt például a reformizmus, a liberalizmus és a filozófiai pozitívizmus korlátait. A háborús konfliktus mélyülésével élesen elutasította a nacionalizmust, bírálta az irányzat szítóit és híveit, gúnyolta a hálójában fennakadó „jóhiszeműeket”. Kritikájából kijutott Romolo Murri képviselőnek, a politikai katolicizmus felvilágosult, szociális és politikai gondolkodásában progresszívnek tekinthető, ezért egyházi átokkal sújtott konzervatív apostolának is, aki 1916-ban „A nemzeti eszme elve és az olasz követelések Dalmáciában” címmel tartott előadást épp Torinóban. Gramsci cenzúrázott és megkurtított, mindössze egyetlen oldalra leszűkített cikkében azt ajánlotta a képviselőnek: előadásának címét a következőképpen variálja át: „Az olasz nemzet hatalmi akarata és Dalmácia meghódítása.”¹

Ezzel együtt a polemikus kedvű, politizáló újságíró Gramsci a sajtót a munkásosztály politikai nevelésére, osztályharcának felkészítésére használta. Jó példa erre az ugyancsak 1916. decemberben megjelent írása „Az újságok és a munkások” címmel, melyben arról írt, hogy munkásember véletlenül se fizessen elő a burzsoázia lapjaira, mert azok minden betűjükkal fenntartóik érdekeit védik, az „uralkodó osztály” érdekeit szolgálják, egyetlen céljuk „harcolni a munkásosztály ellen.” Ezek az újságok – írta Gramsci – „a legegyszerűbb tényleket is úgy tállalják, hogy kedvezzenek a burzsoá osztálynak és ártsanak a munkásosztály-

¹ Antonio Gramsci: Cronache torinesi, Giulio Einaudi editore, Torino, 1980. 621. (Az eredeti közlés helye és dátuma: Avanti!, 1916. november 13.)

nak. Kítör egy sztrájk? A polgári lap számára a munkásoknak sosincs igazuk. Tüntetés történik? A demonstrálók, mivel munkások, mindig csak zavartkeltők, pártütők, huligánok. A kormány kiad egy rendeletet? Az mindig jó, hasznos és helyes, akkor is, ha fordítva áll a dolog... Politikai, helyhatósági választási küzdelem folyik? A legjobb programok és jelöltek szerintük mindig a polgári pártokból származnak. És akkor ne beszéljünk arról, amit a burzsoá lapok elhallgatnak, megmásítanak vagy meghamisítanak, hogy félrevezessék, illúziókba ringassák, tudatlanságba tartásák a munkások közönségét.”² Ilyen és ehhez hasonló cikkeket közölt Gramsci 1916 végén.

Eszmei fejlődésének állomását jelzi 1917 legelején, hogy egy februárban publikált cikkében vitába szállt Claudio Treves-szel, a párt reformista szárnyának egyik vezető alakjával. Ám kritikája még nem „megszenvedett” teoretikus alternatívája sem a reformizmusnak, sem a pártban kacskaringózó egyéb ideológiai útvesszőknek, az írás elméleti vonatkozásaiban még kiforratlan. A torinói fiatal szocialisták számára készült, teljes egészében általa írt egyetlen számban megjelent újságban (*La Città futura*) amolyan elvi-kulturális eligazításnak szánt gondolatfutamokban bontja elemeire a divatos filozófiai pozitívizmust. Megállapítja erről az általa idézőjelbe tett „tudományos” irányzatról, hogy koncepciója „nem volt tudományos, csak száraz mechanikusság”. Így minősítette az irányzat elméleti alapját, aminek „színtelen emléke Claudio Treves elméleti reformizmusa (még a *Critica socialistát* – a párt elmélet folyóiratát – P.J. - sem nevezik már a tudományos szocializmus folyóiratának). Nem más ez, mint a pozitívista fatalizmus játékszere, melynek meghatározói az embertől és akaratótól elvonatkoztatott érthetetlen és abszurd társadalmi energiák: terméketlen, elszomorító, szenvedélymentes miszticizmus. Az élet könyv- és papírízű látásmódjáról van szó: látják az emberben testet öltő egységes végeredményt és a hatását, de nem látják annak sokféle összetevőjét, ami az ember egységének szintézise. Az élet számukra olyan, mint egy lavina, amit messziről feltartóztatathatatlán zuhanásában szemlélnek. Megállíthatom én? – kérdi a homunculus. Nem, hangzik a válasz, azaz nincs akarat.”³ Miként itt is, de általában a fiatalkori írásairól megállapítható az elméleti tartalmakkal való küszködés, és a helyenkénti eredményes birkózás, de az elvontságok terhe is, sőt az elméletieskedés nehézkessége, amellyel, hogy stílusa vitathatatlanul választékos, írástechnikája csiszolt, zsrnalisztikailag bravúros.

A fiatal Gramsci vizsgálatánál nem tekinthetünk el attól, hogy ezekben az években még el van foglalva önnön képzésével. Egyetemi órákat hallgat, nyelvészetet, irodalmat és filozófiát tanul, nézeti elméleti vértetének kiformálása még javában tart.

Fiatalkori, a semlegességgel kapcsolatos elvi megingásából – ha egyáltalán szó szerint beszélhetünk erről – gyorsan és teljes mértékben kigyógyult. Egyértelműen felvállalta a háborúellenes pozíciót. Egy 1915. novemberi írása tanúsítja,

² Uo.661-662. (Eredetileg in Avanti! 1916. december 22.)

³ Antonio Gramsci: Scritti politici, Editore Riuniti, Roma, 1973. I. vol. 103.

hogy tudomással bír a zimmerwaldi háborúellenes szocialista tanácskozásról⁴, támogatja annak platformját. Néhány hónap múltán (1916 április) rekviemben emlékezett meg a fronton elesett két lírikusról, az olasz költészet reménységeiről, Carlo Michelstaedterről és Scipio Slataperről, ami szintén dokumentálja háborúellenességét.⁵ 1917. január végén nevenséggé teszi a hazafiaskodó, a frontkatonáknak süttött kenyeret dicsőítő Gabriele d’Annunziót. A költő a vallás mitológiájába öltöztette „hazafias” háborúpártiságát (a kenyér Jézus testét jelképezi, és a borral együtt utal a hívők lelkének táplálékára, az „utolsó vacsora” elköltésére, aminek akár kegyetlen szimbolikus értelmet tulajdoníthatnak a frontkatonák) a katonák étkének és ellátásának eucharisztikus tisztelete ürügyén.⁶

Gramsci fejlődésének eszmetörténeti epizódjai jól jelzik, mennyire hatalmukba kerítették az olasz társadalmi közvéleményt – gyakorlatilag a 20. század elejétől, azután a háború előestéjén már t közvetlenül és maximálisan – a nacionalizmus és ikerestvérei, az irredentizmus és a sovinizmus: Gramsci vitacikkeinek céltáblái.

A háború menete azonban az olasz proletariátust meggyőzte a háborús politika lényegéről. Arról ugyanis, hogy a háború alapjában véve a vele szögesen és osztályalapon ellentétben álló tőkés vagyonos körök érdekeit szolgálja; hogy a proletariátusnak ezek a körök a területi hódításhoz és a háborús győzelmekhez nélkülözhetetlen ágyúötlélek szerepét osztották, a háországban maradéktól pedig elvárják céljaik kiszolgálását, a háborús profit előállítását, azaz a burzsoázia korlátlan gazdagodásának biztosítását, ezzel a munkásság feltartóztathatatlan proletarizálódásának „önként dalolva” történő elősegítését. Gramsci ezt az elmentmondást ekkor már pontosan látja, és teljes érvényű szocialista elköteleződéssel veti magát a politikai küzdelembe. Eleinte mint tollforgató újságíró, majd egyre inkább mint aktív szocialista munkáspolitikus, aki nem csak eszmei szolidaritásban éli meg a torinói dolgozók háborúellenes megmozdulásait, hanem

⁴ 1915. szeptember 5-8. között a svájci Zimmerwaldban folyt le a tanácskozás, melyen az olasz szocialisták egységben és aktívan vettek részt tíz másik ország (Oroszország, Lengyelország, Svájc, Bulgária, Románia, Németország, Franciaország, Hollandia, Svédország és Norvégia) küldötteinek társaságában. V.ö. Jemnitz János: A nemzetközi munkásmozgalom az első világháború éveiben 1914-1917, Akadémia Kiadó, Budapest, 1975. 343-347.

⁵ Lásd Antonio Gramsci: Cronache torinesi i.m. 19-22., 234-235.,251-252.

⁶ V.ö. Profanazioni c. cikkét az Avanti! 1917. január 29-iki számából, in A. Gramsci: Scritti politici i.m. 89.

be is kapcsolódik azokba. Feltétlenül említést érdemel, hogy 1914 júniusában, a „vörös hét” megmozdulásai, majd 1915 májusában, a hadbalépés napjaiban, amikor mindkét alkalommal Torinóban nagy háborúellenes sztrájkot szerveztek a szakszervezetek, a kezdő újságíró Gramscit teljes mivoltában megérintették az események. A d’Annunzio és Murri fölötti ironia mutatta szembehelyezkedését a nacionalizmussal, de ugyanígy – mint utaltunk rá – elvi polémiát folytatott a liberalizmussal. Az 1917-ben kinyomtatott *La Città futura* oldalain éles támadást intézett a liberalizmus, és a liberalizmussal többé-kevésbé egy platformon álló nacionalizmus, pozitívizmus nézetrendszere és politikai iránya, a művészeti futurizmusban lepárolt érzelmi, „hazafiúi” nacionalizmus álságai ellen. Az újság egyik rövid pár soros jegyzete külön is felhívta a figyelmet az adott kiélezett, háborús helyzetben rendkívül fontos politikai szervezkedés jelentőségére: a pár soros írás címe „Fegyelem és szabadság”. „Minden ifjú proletár – írta Gramsci –, aki átérzi az osztályrabszolgaság súlyos terhét, el kell hogy végezze felszabadulásának első aktusát, be kell iratkoznia a lakásához legközelebb eső fiatal szocialisták fasciójába.”⁷ (A „fascio” kifejezésen nincs mit meglepődni. Mussoliniék később sajtótították ki ezt a korban elterjedt, a szervezkedésre utaló ősi római terminust, a „fascis”-t, az összefont vesszőnyalábót, amit harci és politikai emb-lémaként a rómaiak használtak felvonulásaikon és tüntetéseiken. A 19/20. szá-zad fordulójától kezdve számos olasz szakmai és politikai szervezet használta a „fascio”-t elnevezésének jelölésére.)

Az újságírás volt tehát Gramsci számára a politikai előmunkálatok sorozata: miközben elvi vagy kulturális kérdésekben „iskolázta” a szocialista orgánumok olvasóit, ő maga kijárta a politikai előiskolát. Ezzel kapcsolatban le kell szögeznünk: szükségtelen minden további filológiai oknyomozás abból a szempontból, hogy 1917 legelejétől – az oroszországi februári események után - intellektuális kapacitása miként áll rá az orosz forradalmi folyamat értékelő elemzésére. A hivatkozott *La Città futura* szövegeiben kitapinthatók azok a fontosabb elvi-politikai kérdések, amelyek Gramsci teoretikus hajlamának kibontakozásához vezető állomásoknak vélhetők. Már szóba került kritikai viszonya a liberalizmushoz. A torinói ifjú szocialistáknak írt cikkeiben a liberalizmust burzsoá ideológiaként értelmezi, kifejti, amelynek eszméi a burzsoá államban valósultak meg, de egyúttal a proletariátusban életre hívták képződményük „antitézisé”: a burzsoá állam univerzális a polgárság számára, de nem univerzális a proletariátusnak. Az integrális liberális program lett – írta Gramsci –, a szocialista párt minimális programja. Más fogalmazásban a liberális programot limit-eszméknek nevezi, amelyek a proletariátus szemszögéből ítélve minimum-eszmék. Ezt a programot és ezeket az eszméket kell a proletároknak maximalizálniuk. Hosszabban elemzi az angol és a német állam fejlődésének modelljeit, mivel az olasz liberálisok ezekhez hasonlóként képzelnék fel Itália számára is, meg akarván honosítani a liberális értelemben vett etikus államot. Ez feltételezi a rendet – elvi vitában a szocialista felfogással. Gramsci riposztja erre: a szocialisták nem egy másik ideológiai

⁷ Uo. 100.

talapzatú, a liberális felfogástól eltérő rendet kívánnak teremteni, hanem az önmagában való rendet akarják megszervezni, a rendet, mint olyant – jelző nélkül.⁸ Az érvelés itt még elvont, nem elég hatásos, de már látszik, hogy szerzőnk útban van az „új rend” felé, amelyet Gramsci hamarosan már azonosít a kommunizmussal. Mint ismeretes, az „új rend” (*Ordine Nuovo*) lesz a torinói szocialista szekció – a kommunista pártot megalapító egyik forradalmi orientációjú áramlat letéteményese – folyóiratának Gramsci által adományozott neve. Ez és a nápolyi Amadeo Bordiga *Sovietje* lesznek Olaszország első kommunista orgánumai.

1917 áprilisában jelentek meg a torinói szocialista újságban (*Il Grido del Popolo*) jegyzetei az orosz forradalomról („Note sulla rivoluzione russa”) Ez viszonylag terjedelmesebb cikkben foglalkozott az orosz politikai helyzettel, feltéve a kérdést: proletár forradalom-e az orosz forradalom. Igenlő válaszában összefoglalta a (polgári) sajtóból megszerezhető információkat. „Tudjuk – írta –, hogy a forradalmat proletárok csinálták (munkások és katonák), tudjuk, hogy létezik a munkásküldöttek bizottsága, amely ellenőrzi az ügyek intézésére rendelt adminisztratív hivatalokat. De elegendő-e a proletár forradalomhoz az, hogy proletárok hajtsák végre? A háborút is proletárok csinálták, de emiatt az nem proletár faktum”. (Gramscit ebben a megállapításában elragadta az újságírói hév, nyilvánvaló tévedésről van szó – a háború természetesen nem a proletárok műve -, noha elfogadható érvelést támasztott alá): „A (proletár jelleghez) egyéb, eszmei tényezők közrejátszása is szükséges. Arra van szükség, hogy a forradalmiság megmutatkozzék a hatalmi jelenségen túl a szokásokban, az erkölcsökben. A polgári lapok aláhúzzák a hatalmi jelenséget, állításuk szerint az történt, hogy az autokrácia hatalmát egy másik, még nem pontosan meghatározott hatalommal helyettesítették, azt remélik, hogy ez burzsoá hatalom lesz...”⁹ Ezzel szemben Gramsci meg van győződve arról, hogy az orosz forradalom proletár jellegű, és szocialista rendszert fog eredményezni. A polgári sajtóval vitázva a proletárforradalomnak a polgári forradalmakkal szembeni felsőbbrendűségét bizonygatja: a proletárforradalom nem erőszakos, nem jakobinus, nem partikuláris hanem általános érdekeket követ, megszüntet minden autoritást. Intézményei és szervei révén egyedül azt ellenőrzi, hogy ne történjenek erőszakos jakobinusságok. Gramsci szerint mind az ipari, mind a mezőgazdasági proletariátus kész az új társadalmi rendszerbe való átmenetre, miáltal valóban megvalósulhat a többség hatalma és rendje a tekintélyuralom mellőzésével, ellentétben a polgári forradalmakkal, melyek az elavult tekintélyuralmat csak egy másikkal váltották fel. Bizonyítékul hivatkozik a polgári lapok által elhallgatott ama különös tényre, hogy a köztörvényes elítéltek – akik előtt az orosz forradalom kitérte a börtönök kapuját – lemondtak a szabadságukról, büntetésük letöltése mellett szavaztak. Ogyesszában a börtönudvaron tartott gyűlésükön becsületet fogadtak, elhatározták, hogy jövőben munkából fognak megélni és büntetésük letöltésének idejére ugyancsak forradalmi módon, a forradalom hatása alatt maguk közül válasz-

⁸ V.ö.: A. Gramsci: Scritti politici i.m. 91-96.

⁹ A. Gramsci: Scritti politici i.m. 109.

tottak öröket. Mindez polgári forradalom esetében elképzelhetetlen lett volna – állítja Gramsci e cikkében. Hogy a valóságban is, éppen ebben a formában, lejátszódtak-e efféle események, az erősen kétséges; vagy ha igen, meglehetősen elszigetelt, de információvá váló momentum lett belőlük. Mindenesetre arról szólt, hogy a proletárforradalomhoz az olasz szocialista forradalmár újságíró egy sor olyan eszményt kapcsol, és olyan eszményeket tulajdonít neki, amelyek csak a munkásmozgalom eredendő bölcsőjében keletkezhetnek. Ezek valóban egy sosem látott „új rend” megszületésének az ígérétét tartalmazták, mivel a megvalósításuk a társadalom nagy többségét kitevő dolgozó tömegek általánosnak tekinthető, önös partikularizmusoktól mentes érdekeire, a kizsákmányolástól megszabadított munka politikai-társadalmi megszervezésére, erkölcsére, szokásrendjére, közfelfogására, a munka erkölcséből fakadó világnézetre, általános társadalmi viszonyaira épülnek. A történelmi pillanat jövőbe vetített idealizmusának a sorait olvashatjuk itt szerzőnktől. Ám azt is, hogy a proletárforradalom ügye mellé milyen hit, milyen meggyőződés, milyen elvek és milyen távlati elgondolások miatt álltak (Oroszországban és Olaszországban, Magyarországon és Németországban, Kínában és Amerikában, később Afrika és Ázsia, az amerikai kontinensek számos országában) munkások és parasztok, értelmiségiek és a társadalom többi kategóriájához sorolható tisztességes, jó szándékú emberek, akik lehettek kommunisták, szocialisták, szociáldemokraták, esetleg liberálisok, még talán konzervatívok is, vagy egyszerűen humanisták, egy új típusú humánium birtokosai. Az ugyanis, ami 1917 előtt az emberiség történetében megesett, az összefoglalható az inhumánus megalázó kizsákmányolásban, az autoriter és elnyomó uralmi rendszerekben, a dolgozó osztályokat és a dolgozó embert sújtó igazságtalanságokban, a háborúkban. 1917 eredetileg mindennek a megszakítását jelentette – Gramsci felismerésében és tolmácsolásában. Az újságnak ugyanebben a számában üdvözölte Oddino Morgarinak, a szocialista párt külkapcsolatai felelősének tervezett utazását Oroszországba, a háborús helyzet meghiúsította megérkezését Pétervárra. Ám a polgári sajtó így is hevesen támadt a „vörös nagykövet” küldetését, elutasítóan idézve az egyik orosz lapban közölt háborúellenes üzenetet, amelyet Gramsci kommentárja is átvett: „Európa munkásosztályainak erőfeszítései egyedül arra irányuljanak, hogy kikényszerítsék kormányaikból a hódító célokról való lemondást. Ha a kormányok ellenállnak, meg kell fosztani őket a hatalmuktól, ahogyan Oroszországban tettük.”¹⁰ Gramsci hozzáfűzi ehhez, hogy nem üres szavakról van szó: millió és millió szuronyos ember szavai, akik nem alattvalók, akik készek a cselekvésre. Cikkét azzal fejezte be, hogy Morgari az olaszok reális többségének a küldötte, a torinói szocialisták ehhez a többséghez tartoznak, és szenvedéllyel figyelik Morgari útját, remélve a „szocialista béke eljövételét.”¹¹

1917-ben Gramsci a forradalom lázában égett. Érthetően idealizálta az oroszországi történéseket, a forradalmárokat, a forradalom „élcapatát”, a bolseviko-

¹⁰ A. Gramsci: *Per la verità*, Editori Riuniti, Roma, 1974. 33.

¹¹ Uo.34.

kat. 1917. július 28-án cikket közölt az „orosz maximalistákról” – erre a szóra fordították le az olasz mozgalomban a bolsevik jelentését. „Az orosz maximalisták a forradalom maga” – írta Gramsci. – „Kerenszkij, Cereteli, Csernov – ma ők a forradalom, az elsődleges szociális egyensúly megvalósítói, a mérsékeltek még fontosak az erőviszonyok formálásában. A maximalisták a forradalom folytonossága, a forradalom ritmusa: ők maguk a forradalom. Megtettesítik a szocializmus limit-eszméjét (értsd végső eszméjét – P.J.): a szocializmust egészében akarják. A feladatuk az, hogy elkerüljék az eszme és az ezeréves múlt közti végleges kompromisszumot; legyenek ők a végső követett cél élő szimbólumai. Meg kell akadályozniuk, hogy a most megoldandó közvetlen probléma eltérébélyesedjen, és elfoglalja a (társadalmi) tudatot, hogy egyedüli izgalommá, görcsös őrjöngéssé váljék, hogy áthághatatlan akadályt emeljen a célok megvalósulásának lehetősége elé. Minden forradalomnak ez a legnagyobb veszélye: kialakul az a meggyőződés, hogy az új élet egy adott szakasza már végleges, hogy meg lehet állni, vissza lehet tekinteni, hogy megszilárdítsuk a történeteket, hogy élvezzük végre a sikerünket. Hogy pihenjünk.”¹² Gramsci szerint a forradalomban nincs megállás, és Oroszországban erre a garanciát a bolsevikok nyújtják, mert üldöznek minden restséget, állandóan megújulást követelnek, így „nem evolucionisták, hanem forradalmárok”, akik tudják, a további célok még odébb vannak, még sok a tennivaló a szocializmus teljes megvalósulásának folyamatában.

Nem csoda, hogy 1917 nyarának lelkesültségében részben még mindig foglya a kissé elvont és romantikus forradalmi idealizmusnak. Nyilván az sem meglepő, hogy nem láthatta előre az orosz „maximalizmusnak” (vagyis a bolsevizmusnak) a győzelem utáni eltorzulását a restségek, a lustaságok, a leszakadók üldözése közben, az elhasználódottak „kiiktatásában” (Gramsci szóhasználata 1917-ben – nyilvánvalóan nem a fizikai likvidálásukra gondolt) – a torzulás beleveszett a jakobinusokat túlszárnyaló diktatórikus módszerekbe, a terrorba, a kívülről rájuk kényszerített és a belső politikai életre is kiható megpróbáltatások diktatórikus kezelésébe. Amikor majd 1926-ban, a bolsevik pártban elhatalmasodó személyi és politikai vitákat látva észleli a tragikus fordulatot, illetve a tragédiák sorozatának előjátékát, akkor bizonyosan eszébe jutottak 1917 februári cikkének (in: *La Città futura*) sorai, hivatkozása Lloyd George-ra. Állítólag a brit miniszterelnök (Gramsci forrás megjelölése nélküli idézetében) a következőket mondta: „Mi nem vagyunk szocialisták, illetve nem szocializáljuk rögtön a termelést. De nincsenek elméleti előítéleteink a szocializmussal szemben. Végezze mindenki a maga feladatát. Ha a jelenlegi társadalom még kapitalista, ez azt jelenti, hogy a kapitalizmus történelmileg még nem készült el az erejével. Ti, szocialisták állítjátok, hogy a szocializmus már megérett. Próbáljátok ki. Próbáljatok meg többségbe kerülni, ne csak potenciálisan, tettekben bizonyítsátok, hogy képesek vagytok uralni az ország sorsát, és mi békésen átadjuk a helyet.”¹³ Gramsci kommentárja: „Ezek a szavak nekünk – akik hozzá vagyunk szokva, hogy a kormányban az

¹² A. Gramsci: *Scritti politici* i.m. 115.

¹³ Uo. 93-94.

ország élő vitáitól és eszméitől teljesen elvonatkoztatott szfinxszerű valamit lássunk – csodálatosaknak tűnnek. De nem azok, és nem is üres retorika, ha arra gondolunk, hogy Angliában több mint 200 éve az utcán vívják meg a politikai harcokat, minden erre vonatkozó energia szabad megállapodása nem természeti, hanem kiharcolt jog...”¹⁴ Még ha Lloyd George szavai akkor még le nem lelepleződött, igazolatlan illúziókat, félrevezető politikai manővereket rejtettek is (ha konkrétan Lloyd George részéről nem, de az általa képviselt politikai osztály részéről minden bizonnyal), Gramsci azért figyelt fel rájuk, és felfogásában is azért vert gyökeret, mert premisszája a „keleti modelltől” eltérő Nyugaton lehetséges, a fokozatoságra épülő, a civil társadalomba és a politikai intézményekbe graduálisan behatoló, pozíciószerző, a forradalmiság töltését fenntartó, az illúziókkal demokratikusan leszámoló koncepciójának, amelyet az olasz kommunisták később antifaszizmusukkal és 1945 utáni küzdelmeik tapasztalatával stratégiájukká fejlesztettek.

1917. november 24-én az *Avanti!* közölte később egyik igen híressé vált cikket „Forradalom a Tőke ellen” címmel¹⁵, amely a bolsevik forradalom ideológiai lényegét abban foglalta össze, hogy a Marx által a fejlett tőkés országokban várt proletár forradalom „forradalmi” módon egy gyengén fejlett országban robbant ki. Írása bizonyítja ma is, hogy érdeklődése és érlelődése elméleti irányba fordult.

1917 végén még találkozhatunk Gramsci publicisztikai és politikai tevékenységében egy fontos mozzanattal, egy fontos, a *Grido del popolo*-ban december 8-án megjelentetett vezércikkkel. Gramsci ekkor – az 1917 augusztusában lezajlott torinói munkáslázongások után – a városi tanács szocialista szekciójának ideiglenes végrehajtó bizottságában titkári funkcióban tevékenykedik; egyben a *Grido* főszerkesztője. Ebben az írásában – melynek címe „Új Internacionáléért” – vitába száll a firenzei szocialisták orgánumban (*Difesa*) közölt „Az új Internacionálé” c. cikkel. A firenzei szerző – egyébként Spartaco Lavagnini, később 1921-ben Gramscival együtt kommunista pártalapító – élesen bírálja a II. Internacionálé csődjét; a zimmerwaldi konferenciára is hivatkozva sürgeti az új Internacionálé létrehozatalát. Gramsci válasza a problémának nem ezt aspektusát vitatja, illetve nem foglal állást az új Internacionálé szükségessége vagy időszerűtlensége tárgyában. Óvja ellenben mind a firenzeieket, mind általában az olasz szocialistákat attól, hogy a háborúellenesség jegyében beinduló megújulási folyamatban maguk közé fogadják, magukba olvassák azokat az anarchistákat és szélsőséges, sok esetben anarcho-szindikalista elemeket (közülük, tudjuk, többen is a fasizmusnál kötöttek ki), akik a torinói lázadásban szintén feltűntek, és a munkásegység eszmei-politikai tisztaságára, szervezeti fegyelmére nézve veszélyt hordoztak. Gramsci határozottan ellenezte a velük való fúziót. Véleménye szerint a szocialisták mélységesen különböznek az anarchistáktól, a szélsőséges szakszervezeti

¹⁴ Uo.94.

¹⁵ Lásd: Uo. 130-133.

aktivistáktól; a velük való egyesülés – akár az új Internacionálé ürügyén is – aláásná a szocialista mozgalom szervezeti és elvi-politikai egységét.

Mint ismeretes, Gramsci, már az 1921-ben megalakult Olasz Kommunista Párt küldötteként részt vett a Komintern munkájában, 1917-ben azonban fontosnak tartotta az elvileg-politikailag és szervezetenként megbízható munkásegység fenntartását. Mint írta hivatkozott cikkében: „Különböznünk kell azoktól, akik fegyelmetlen gyakorlati divergenciák, zavaros mozgolódások és alkalmi érzelmek folytán távol állnak tőlünk. Ha nem különböztetjük meg magunkat tőlük, még nagyobb és veszélyesebb lesz a zavar, ami eddig emelt építményünk lerombolásához vezet.”¹⁶

Vitakérdés lehet az, hogy az új Internacionálé létrehozásának szükségében Gramsci netán nem volt minden információ birtokában. A munkásegység körütekintő óvása, elvi és szervezeti diszciplinájának védelmezése azonban később is jellemezte vitastílusát, politikai attitűdjét. A történelmi távlatok sok szempontból – főként az antifasiszta összefogást illetően - igazolták e pozíciójának a helyességét.

¹⁶ A. Gramsci: Per la verità, i.m. 51-52.

Pál István¹

Az Amerikai Egyesült Államok és Oroszország – 1917

Egy dokumentum - és ami mögötte van

„Dokumentum 861.00/859

Francis, az Egyesült Államok oroszországi nagykövete a külügyminiszternek (Távirat) PÉTERVÁR 1917. december 21. 22 óra [Átvéve december 23-án 20 óra 20 perckor]

2128. Kaleyin lemondott, amely a céljaival kapcsolatos hamis híresztelések tulajdonítható. A bolsevikok és a kozákok közötti konfliktusokról szóló jelen-

¹ A szerző az ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszékének adjunktusa.

tések ellentmondásosak, de a többségük a bolsevikok vereségét jelzi. Az értesülések az ukrán csapatok és a kozákok folyamatos összecsapásairól szólnak, amely a földek tulajdonlása körül forog, ugyanis a Rada elkobozta a kozákok földjeit.

Tegnap arról jelentettünk, hogy a békekonferencia a kibékíthetetlen ellentétek miatt véget ért. Ez nem nyert megerősítést, de tartósan olyan rémhírek látnak napvilágot, hogy az ellenséges delegáció elutasítja az olyan orosz követeléseket, mint a népek önrendelkezésének a joga. Félek, hogy hogy a [német] területi követeléseken nyugvó különbéke fog köttetni, mivel ez a kormány német befolyás alatt áll, és tudja, hogy amennyiben az ellenségeskedés újrakezdődik, meg fogják dönteni.

A 20-i szovjet bulletin egyből olyan cikkelyt tartalmaz, amely Berkman és Goldman szabadon bocsátását követeli, mondván „jogunkban áll követelni az amerikai nagykövettől, akinek emlékeznie kell rá, hogy amennyiben az amerikai nép csendben tud maradni, amikor honfitársaiból gúnyt üznek, az orosz nép természetesen nem marad csendben, ha egy orosz emigránssal kibabrálnak”. A cikkely Mooney-t, Baker-t és Kramer-t is megemlítette, valamint azt mondta ki: „A mi elvtársaink az Egyesült Államok demokratikus köztársaságában mindenhol börtönben ülnek”. A Berkman – Goldman anarchista ügyben a következő találkoztót 22-re irányozták elő”.²

A dokumentum szerzője David Rowland *Francis* (1850 – 1927) amerikai demokrata politikus 1885-től előbb Saint Louis polgármestere volt, majd 1888-tól Missouri állam kormányzójának választották. 1896-97-ben Grover *Cleveland* elnök kormányában belügyminiszter, az 1904-es St. Louis-i olimpiai játékok egyik fő szervezője, aki a megnyitó beszédet mondta, végül Woodrow *Wilson* elnök egyik fő támogatójaként Oroszországban volt az Egyesült Államok nagykövete 1916-1917-ben. Tanúja volt a bolsevik forradalomnak, ugyanakkor nagyköveti pozíciójának időszakában is megmaradt kissé excentrikus, hirtelen, túlságosan is szókimondó embernek.³

A jelentésben szereplő Alekszej Makszimovics *Kalegyin* (1861 – 1918) orosz lovassági tábornok az ún. Fehér Kozák Kormányzat vezetője volt az orosz polgárháború első szakaszában. A magas rangú katonatiszt Lavrentyij *Kornyilov* (1870 – 1918) tábornok segítőtársa volt az augusztus – szeptember folyamán lelepleződőtt Alekszander Fjodorovics *Kerenszkij* miniszterelnök elleni puccskíséretnek. Az ideiglenes kormány vezetője Kalegyin ellenében már nem vállalta a határozott fellépést, ugyanis a Don-vidéken, a kozákok soraiban komoly népszerűségnek örvendett. A kadétmozgalommal közös listát terveztek állítani a Kerenszkij által beígért választásokra, viszont a Don térségében élő, nem-kozák lakosság földhasználati jogának kérdése túlságosan megosztó hatásúnak bizonyult, így a megegyezés elmaradt. Az ügy kapcsán kibontakozó feszültség komoly szerepet

² Foreign Relations of The United States, 1918, RUSSIA, VOLUME I. 320. - <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1918Russiav01> - Letöltés: 2016. XI. 26.

³ Harper Barnes: Standing on the Volcano. The Life and Times of David Rowland Francis. Saint Louis, Missouri Historical Society Press, 2001. 481 oldal.

játszott abban, hogy a németek elleni hadjárat szervezése, az Önkéntes Hadsereg felöltése kudarcot vallott Ugyanakkor e konfliktus végig kísérte az 1917-18 fordulóján zajló hadieseményeket is, amikor Rosztov három hónap alatt többször is gazdát cserélt. Kalegyin 1918. február 10-én öngyilkos lett⁴

A szóban forgó tárgyalások akkor ugyan egy időre megszakadtak, 1918. március 3-án mégis sor került a breszt-litovszki béke aláírására, amellyel az új szovjet kormány kilépett a háborúból, lehetővé téve a német haderő átszortosítását a nyugati frontra. Az orosz – amerikai kapcsolatok drámai megromlásában ugyanakkor legalább ugyanekkora szerepe volt annak, hogy a globális ideológiával fellépő *Wilson* elnök a hasonló igényt megfogalmazó Vlagyimir Iljics *Lenin* révén versenytársat kapott. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy Alekszandr Kerenszkij kormányának anyagi támogatását *Wilson* megbízottja, *Elihu Root* a háború folytatásához kötötte, amely nem váltott ki nagy lelkesedést a háború által meggyötört birodalomban, táptalajt adván az Amerika-ellenességnek.⁵ Ezzel szemben *Trockij* Oroszországba történő visszatéréséhez a németek jelentős forrásokat biztosítottak.⁶

Emma Goldman (1869 – 1940) és *Alexander Berkman* (1870- 1936) 1919. október 27-én a *Buford* fedélzetén, 248 másik anarchista társaságában és igen erős katonai felügyelet alatt hagyta el az Amerikai Egyesült Államokat Szovjet-Oroszország irányában, miután a *Department of Justice* – az Igazságügyi Minisztérium az ún. *Palmer Raids* égisze alatt nekilátott a külföldi állampolgárságú, szélsőbaloldali személyek tömeges kitoloncolásához. Az ötlet gazdája az akkor 24 esztendő John *Edgar Hoover* (1895-1972), az *FBI* (*Federal Bureau of Investigation*), a Szövetségi Nyomozó Iroda majd 48 éven keresztül regnáló vezetője volt, aki az Egyesült Államok konzervatív köreiből ezzel az akcióval alapozta meg későbbi hírnevét.⁷

„Dokumentum 361.61/4306

Francis, az Egyesült Államok oroszországi nagykövete a külügyminiszternek (Távirat)

PÉTERVÁR 1917. december 22. 22 óra [Átvéve december 24 20 óra 32 perckor]

2132. Kalpasnyikovot, az orosz hadsereg ezredesét tegnap letartóztatta egy bolsevik katonából, vörös gárdistából és tengerészekből álló csoport, majd az erődbe vitte, ahol most is fogva tartják. Kalpasnyikov hozott Amerikából Oroszországba száznál is több autóbilt az Orosz Vörös Keresztnek, amelyeket az a

⁴ Geoffrey Swain: *The Origins of the Russian Civil War*. New York, Routledge, 2013. 85 – 88.

⁵ Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2000. 140 –142.

⁶ Michael Smith: *M16. The Real James Bonds 1909-39*. London, Dialogue, 2011. 144–146.

⁷ CHRISTOPHER M. FINAN: *From the Palmers Raid to the Patriot Act. A History of the Fight for Free Speech in America*. Boston, Beacon Press, 2007. 4–5.

szervezet Anderson kérése nyomán Kalpasnyikov vezényletével átadott az Amerikai – Román Vörös Kereszt számára. (A szövegben Henry W. Anderson ezredesről, az Amerikai Vörös Kereszt romániai küldöttségének vezetőjéről van szó – a fordító). Anderson táviratait a nagykövetségre küldték, majd az Amerikai Vörös Kereszt pétervári irodáján keresztül juttatták el Kalpasnyikovnak. A december 5-i távirat, amelyet 7-én vettek át, majd december 14-én kézbesítettek a Vörös Keresztnél Kalpasnyikov számára, az összes elérhető automobil lehető legrövidebb időn belül Rosztovba történő átszállítását rendelte el, miközben arról tájékoztatta Kalpasnyikovot, hogy 1000 [100.000] rubel elejéig az amerikai nagykövet fogja biztosítani a szükséges forrásokat, amelyet váltó alapján a washingtoni Vörös Kereszt Társaság megtérít. Én soha nem tettem ilyen vállalást és Kalpasnyikov sem jelentkezett a pénzért. A szállításra vonatkozó utasítást hat nappal később visszavonták, az eredeti és az azzal ellentétes parancs Kalpasnyikov számára történő eljuttatása köteleztek, következésképp semmilyen erőfeszítés nem történt a Rosztovba szállítás érdekében. Trockij Kalpasnyikov lakásából megszerezte a levelezést és elutasította Robins erről szóló magyarázatának figyelembe meghallgatását, azért mert Robins nem állíthatta, hogy én küldtem, múlt éjjel beszédet tartott, kritizálva a francia és a brit nagykövetet, engem pedig azzal a váddal támadott, hogy Kalegyin támogatására szervezkedtem. Ez teljesen hamis és minden alapot nélkülöz. Trockij azt mondta:

A nagykövetnek most majd meg kell törnie a hallgatásának aranyat érő csendjét. Egy nagykövet, aki ilyet tesz, többé nem nagykövet, hanem egy kalandor és a forradalom kemény keze le fog rá sújtani.

Trockij támadását nagy érdeklődés és izgalom kíséri. Én nyilatkozatot teszek a sajtónak, amely világosan tagadni fogja a Kalegyin mozgalmával fennálló bármilyen kapcsolatot vagy az erről szerzett tudomást, leszögezve, hogy az Ön utasításai egyértelműen és nyomatékosan megtiltják a belügyekbe való beavatkozást, egyben azt állítva, hogy én erre ugyanolyan aprólékosan ügyeltem és amennyire hatásköröm engedte, ki is kényszerítettem, ugyanakkor részletesen elmagyarázza Anderson és Kalpasnyikov levelezését. Trockij kijelentései minden határon túl agresszívok, míg az én válaszom ehhez képest szokatlanul enyhe lesz, de ez a vonalvezetés pillanatnyilag bölcsebbnek tűnik, az ő célja egyértelműen a szovjet kormány hatalmának fenntartása”.⁸

A történetben szereplő Henry W. Anderson (1870 – 1954) Virginia állambeli jogász, az Amerikai Vörös Kereszt romániai missziójának vezetője, később republikánus politikus, potenciális Legfelsőbb Bírósági bíró, azonban a jelölést végül nem sikerült megszereznie.⁹ A segélyezési akció a polgárháború későbbi időszakában – 1921 és 1923 között – is folytatódott, az American Relief Association – Amerikai Segély Szervezet – jóvoltából, ám tevékenységüket a GPU – Glavnoje

⁸ Foreign Relations Of The United States, 1918, RUSSIA, VOLUME I. 321–322. – <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1918Russiav01> - Letöltés: 2016. XI. 26.

⁹ Anne Hobson Freeman: *The Style of a Law Firm: Eight Gentlemen from Virginia*. 1989. 76–103.

Polityiceszkije Upravlénijje – a korabeli politikai rendőrség mindvégig gyanakodva figyelte, mondván az amerikai hírszerzés fedőszerveként működnek.¹⁰ A feltételezés nem bizonyítható, azonban tény, hogy az Egyesült Államok kezdeti jóindulatába vetett bizalomnak 1918 júliusában pillanatok alatt vége lett, amikor Woodrow Wilson elnök 5 ezer – elsősorban lengyel származású – katonát küldött Murmanszkba és Arhangelszkbe a britek, valamint további 7 ezret a Vlagyivosztkban állomásozó japán haderő támogatására.¹¹

¹⁰ Christopher Andrew és Vaszilij Mitrohin: A Mitrohin-archívum. Budapest, Talantum Kiadó, 2000. 48–49.

¹¹ Andor László: Amerika évszázada. Budapest, Aula, 2002. 75.

Szvák Gyula¹

Magyar történeti ruszisztika – 1917 apropóján

1917 az egyetemes történelem kiemelkedő évszáma, hamarosan 100. évfordulóját ünnepeljük forradalmainak. A Magyar Ruszisztikai Intézet, illetve utóda az ELTE Ruszisztikai Központ, pedig éppen 25 éves. E kettős jubileum és érintettség jó alkalmat ad arra, hogy az egyetemes történetírás egy részterületének, a történeti ruszisztikának elmúlt negyedszázadbéli magyarországi fejlődéséről röviden számot adjunk.²

A mi szorosan vett szakmánknak – nevezzük az egyszerűség kedvéért történeti ruszisztikának – nincsenek igazán hagyományai Magyarországon. Gyakorlatilag a 20. század negyvenes éveig történettudományunkban a hazai történelem kutatása számított csak legitim területnek, és dominanciáját a legutóbbi időkig megőrizte. A lassan szerveződő egyetemes történetírásban ugyanakkor az összehasonlító módszer nyert polgárjogot, amely egyébként megfelelt a korabeli nemzetközi trendeknek. Ezen belül is elsősorban a nyugati (európai) történelem számíthatott kiemelt figyelemre, amelyet aztán a környező „közép-európai” régió komparatív vizsgálata követett. Végül is, már a második világháború után, geopolitikai okok következtében erre épülhetett rá a tágabb – kelet-európai – térség

¹ A szerző egyetemi tanár, az ELTE Ruszisztikai Központ vezetője.

² Az alábbi írás hamarosan megjelenik a Frank Tibor által szerkesztett *Az orosz birodalom születései* c. kötetben, a Gondolat Kiadónál.

vizsgálata, amelybe immár beletartozott Oroszország is. Külön tehát orosz történeti kutatásokkal Magyarországon nagyon sokáig intézményesen nem foglalkoztak, csak a nagy kelet-európai szintéziskísérletekben érintették az orosz fejlődés problémáját.

Nem állíthatjuk, természetesen, hogy konkrét orosz történeti tárgyú kutatások egyáltalán nem léteztek a korábbi magyar történetírásban. Ezek azonban legalább annyira magyar történeti témájúak is voltak, ugyanis egy igen tradicionálisnak mondható történettudományos területen, a kapcsolattörténetben születtek. A jelentős változás az 1970-es évek második felétől következett be, amikor egy fiatal történész-nemzedék az orosz történelmet önmagában választotta specializációjául. A témaválasztást ekkor még befolyásolták a szovjet történetírás legitím témái. Abban az időben Oroszország, de pláne a Szovjetunió történetével még mindig nem volt teljesen „veszélytelen” dolog foglalkozni.

Továbbra is érvényben volt ugyanis az a szerkesztési (cenzori) elv, hogy arról mi sem beszélhetünk, amiről a szovjetek sem beszélnek, és mást sem írhatunk róluk, mint amit ők maguk írnak magukról – lassacskán azonban mégis erodálódott a szigor. Krausz Tamás például Trockijról írt képekkel illusztrált cikket az akkori *Mozgó Világ*ba, amelyből ugyan kitépték az inkriminált oldalakat, de ez számára már semmi visszatartó erőt nem jelentett. Nekem meg be kellett volna mutatnom előzetesen minden írástomat tanszékvezetőmnek, de ezt nem tettem, és ő sem erőltette. Ez akkortájt történt – 1980 körül –, amikor a *Kritika* című lap egy cikke „objektíve a nyugat-német imperializmus és a Horthy-fasizmus szekerelőjének” aposztrofált – IV. Iván-felfogásom kapcsán. Ebből, mint fiatal tanársegédnek elvben lehetett volna kellemetlenségem, de nem volt, ellenben senki nem vette komolyan az inszinuációt.

Mindenesetre, 1989–90-re a talaj szellemileg-szemléletileg eléggé meg volt már dolgozva, úgyhogy a rendszerváltó évtized elsősorban tudományszervezési téren hozott fordulatot – 1990-ben a budapesti Ruszisztikai Intézet (egy autonóm tudós társaság), majd 1995-ben az ELTE Ruszisztikai Központja létrejöttével. Mivel nagy volt a lemaradás, érthető, hogy az építkezést az orosz történetírás legjobb hagyományainak alapzatán kezdtük. Ez egyben azt jelentette, hogy a Ruszisztikai Központ a 90-es éveket nem tudománya válságaként, hanem egy felfelé ívelő szakasznak élte meg.

Témaválasztásában, történeti koncepciójában, kutatási módszereiben alapvetően a kritikai analízis alá vett orosz történettudománnyal folytatta párbeszédét. A rendszerváltó évtized több reprezentatív művel is gazdagította a magyar ruszisztikát: megszületett egy szerzői kollektíva munkájaként az első 1945 utáni, magyar szerzők által írt Oroszország-történet,³ összefoglaló készült a Romanovokról, fundamentális munkák a GULAG-ról, a szovjet hétköznapiokról és még sorolhatnánk. Az említett munkák a legújabb nemzetközi kutatási eredményeket szintetizáló vagy a magyar tudományos közvélemény által addig ismeretlen forrásokat felvonultató ké-

³ FONT Mária – KRAUSZ Tamás – NIEDERHAUSER Emil – SZVÁK Gyula: *Oroszország története*. Szerk.: SZVÁK Gyula. Budapest, 1997, 2001², Maecenas. Pannonica.

zikönyvek voltak, mind így vagy úgy a nagy narratívák közé sorolható. A magyar történeti ruszisztika nem adta fel tehát azt a hagyományosnak mondható történetírói igényt, hogy törvényszerűségeket keressen és találjon a történelemben, hogy fejlődési összefüggéseket tárjon, s hogy hosszú távú trendeket vázoljon fel. Ezért olyan történetfilozófiai kérdéseket vetett fel, amelyekre megítélése szerint a nemzetközi ruszisztika nem adott érvényes vagy végleges választ. Ilyen, a nemzetközi tudományosságban akkor éppen divatjamúltnak minősülő kérdéseknek szentelte a Ruszisztikai Központ első két tudományos konferenciáját, ahol az orosz fejlődés helyét kereste Európában és Euráziában, de hasonlóan értékelhető a harmadik konferencia is, amely a Moszkvai Oroszország fejlődési specifikumairól szólt. E konferenciákon részt vevő nyugati kutatók témaválasztásukkal, de olykor verbálisan is jól érzékelhetővé tettek egy másfajta kutatási attitűdöt.

A lényeg az, hogy valójában ekkortájt is az orosz történetírás tematizálta a magyarországi orosz történeti tárgyú kutatások jelentős részét. Igaz ez egyébként a *par excellence* rendszerváltó ruszisztikára is, amely szerencsére periferián maradt – perifériára szorult –, hiszen lényegét tekintve nem tudományos indíttatású. Az előjelek felcserelésének, a nagy leleplezéseknek elsősorban publicisztikája volt/van Magyarországon – bár gyakran történeti munkák mezébe öltöztetve. A ruszofób gyökerű, hollywoodi stílusban megírt „vesztern”-ruszisztika azonban túllépett orosz iniciátorain, és a politikailag konjunkturálisnak tetsző témákban aratott: „Joszif Visszarionovics Drakula”, „a náci Szovjetunió”, „a Gulag adott mintát a német megsemmisítő táboroknak” típusú fabulák születtek nálunk is. Egyébiránt szolgálai módon leutánozták az amerikai publicisztika leghatásvadászóbb toposzait, és kölcsönvették a magyar történelem kutatásában a 90-es évek elején újraéledő nacionalizmus xenofób szemléletét.

A munkák zöme azonban még a 19. századi történetírás által favorizált műfajok keretében és módszerekkel született. Így hát, ha végigtekintünk a magyarországi történeti ruszisztika ezen időszakán, megállapítható, hogy nem csapta meg az ezredvégi posztmodern szkepszis szele. Éppen ellenkezőleg: a megnyíló szovjet levéltárak és a felbomló szovjet történetírás új kihívást jelentett számára. Képviselői legnagyobbbrészt az évszázados történész-mesterség kanonizált szabályai szerint, a forráskritika és a narráció igényével, a nagy összefüggések és törvényszerűségek láttatásának elhivatottságával művelték mesterségüket.

Új „műfajok” és új módszerek ezért sokáig kevésbé hatottak rá, annál figyelemreméltóbb, hogy az új évezred e tekintetben jelentős változást hozott. Számos ruszista munkájában kísérlet történt a segéd- és rokontudományok kutatási módszereinek integrálására, az új társadalom-történetírás, a mikrohistoria, -historiográfia, a mentalitástörténet, az imagológia vagy a gender „helyzetbe” kerülésére az orosz történeti kutatásokban. Ami teljesen érthető, hiszen nem létezik különálló nemzeti ruszisztika. A ruszisztika is – mint minden tudomány – globalizált. Mégis azt gondolom, van értelme annak, hogy keressük helyünket egyfelől az európai és amerikai, vagyis a nem orosz nyelvű, másfelől az oroszországi, tehát az orosz nyelvű ruszisztika között.

A budapesti Ruszisztikai Központ és immár 41. köteténél járó sorozata, a *Ruszisztikai Könyvek*, természetesen itthon sem légtüres térben működik. Korábbi tanulmányomban már megemlékeztem arról, hogy Pécsen, Debrecenben, Egerben, Nyíregyházán, Szegeden, Szombathelyen, de még Békéscsabán is jelentős ruszisztikai kutatások folytak, folynak.⁴ Gyümölcsöző együttműködésük jól példázza, hogy a nemzeti historiográfia akkor lehet igazán sikeres, ha a lehető legszélesebb tudományos összefogáson alapul, amit egyébként ez a kötet is szépen bizonyít. Ebbe, természetesen, bele értendő a nemzetközi beágyazottság is – az évek során „ránk ragadt” a „ruszisztika budapesti műhelye”⁵ elnevezés, amelyet büszkén viselünk, hiszen a külföldi – elsősorban oroszországi – kollégákkal közös konferenciáink, köteteink, azok nemzetközi recenziáltsága, szerkesztő bizottságbeli tagságaink biztos alapját jelentik a világ ruszisztikájában való alkotó jelenlétnek.

A történeti ruszisztika – és általában is a történettudomány – mindenkori „első számú közellensége” az átpolitizálási, a „megrendelői igénynek” való megfelelési hajlam volt. A mi szakmánkban – érthető módon, hiszen orosz történelemről szól – mindig nagy figyelem hárult az oroszországi kutatásokra, az oroszországi történetírás történelemfelfogására. Ami a jelent illeti, természetesen, nem titok számunkra, hogy egy új, „hivatalos” történelemszemlélet konstruálására való törekvés nem csupán jámbor óhaj Oroszországban. Ezt jól példázza Putyin elnök rendelete az új orosz iskolai történelem tankönyv család létrehozásáról, amelynek előzetes koncepcióját heves diszkusszió kísérte, s amelyet mi itt, Magyarországon is megvitattunk.⁶ Vagy például 2014-ben, egy majd ezer oldalas könyvben („Rosszjizskaja matrica”, Moszkva) a Kreml-közelében, de történészként is igen felkészült ideológus, Vjacseszlav Nyikonov tett kísérletet az orosz „mátság” mintegy kanonizálására. Kiindulópontja, hogy a mindenkori orosz állam az ország fennmaradásának letéteményese és záloga, amelyre minden korban ugyanazon feladatok megoldása hárul és lényegében ugyanazokkal a problémákkal kell szembenézni ennek kapcsán. Ezért a rendelkezésre álló eszközök, technikák és intézmények is kísérletiesen hasonlítanak egymásra.

Vjacseszlav Nyikonov alapvetően a földrajzi determinációkkal – a főleg dél és nyugat felől nyitott határaival – magyarázza az állam meghatározó szerepét és militarizált jellegét az orosz történelem több mint ezer éve folyamán. Ezzel lényegében az ún. államjogi iskola nyomvonalán halad, amelyről végső olvasatában a szovjet történetírás sem tért le. Az államnak és a legfelső hatalomnak

⁴ Ld. részletesebben: Dula SVAK: Vengerszkaja ruszisztika v gyeszjatyiletie szmeni rezsimá. In: Dula SVAK (red.): *Novije napravlenija i rezultati v ruszisztike/ New Directions and Results in Russistics*. Budapest, 2005, Magyar Ruszisztikai Intézet (Ruszisztikai Könyvek XVI.) 14–17.

⁵ 2 Ld. erről részletesen: Szvák Gyula: Az „oroszságismeret” budapesti iskolája. In: Szvák Gyula (szerk.): *A mi Ruszisztikánk. Tanulmányok a 20/25. évfordulóra*. Budapest, 2015, Russica Pannonicana (Ruszisztikai Könyvek XL.) 13–34.

⁶ Az anyagot kétszer is megvitatta a Magyar-Orosz Történetész Vegyesbizottság Magyar Tagozata, s e vitákat összefoglalta: Szvák Gyula (szerk.): *Vita az új orosz történeti koncepcióról*. Budapest, 2014, Magyar Ruszisztikai Egyesület, 2014 (Posztszovjet Füzetek XXI.).

ez a mindenkori orosz társadalom által is elfogadott, s ezáltal legitimált, óvó és védelmező, legfőbb igazságtévő funkciója axiomatikus a mai orosz akadémiai historiográfiában is. Nyikonor annyiban tér el ettől, hogy mindezt a civilizációs paradigmán belül vizsgálja. Ez az elmélet – amelyet Spengler, Toynbee és főleg Huntington súlyos tévedései sem diszkreditáltak – alkalmas teoretikus keretnek látszik arra, hogy Oroszországot egy különálló civilizációként mutassák fel. Amelyen éppen mássága, specifikumai miatt nem kérhetők számon a „nyugati” civilizáció normái és eredményei.

Jórészt egyetértvén Nyikonor leírásával a sajátosságok mibenlétét illetően, magam nem tartom a civilizációs elméletet üdvözítőnek. Egyebek között azért nem, mert így nincs magyarázat az Oroszország és a „Nyugat” között rekedt köztes régió sajátos fejlődésére. Perspektivikusabbnak látom a Wallerstein-féle világrendszer elméletet, a centrum-periféria dichotómiát, de még a hagyományos marxista formációs elméletet is, amennyiben az alkalmas arra, hogy például a feudalizmus fogalom keretén belül meghatározza valamennyi európai társadalmi-gazdasági-kulturális alakzatnak a helyét. Ez maga után vonja a Kelet-Európa fogalom és fejlődési típus használatát, amelybe belefér Oroszország is, anélkül, hogy azonosítanánk a Nyugattal, sőt a tőle nyugatabbra fekvő, de nem nyugati, ún. Közép-Kelet-Európával. Magyarán: úgy tipologizálja a sajátos fejlődést, hogy nem választja el Oroszországot a Nyugattól, hanem Európán belül helyezi el mindkettőt.

Az orosz történelem sajátosságainak a „civilizációs” paradigmán belüli magyarázata, hangsúlyozni szeretném, jelentős módszertani és – indirekt módon – politikai veszélyekkel jár. Ma új reneszánsza van a nemzeti eszmének. A nemzet önmeghatározására irányuló első erőfeszítések, azonban – jól tudjuk – már a középkorban egyszersmind a xenofóbia első megnyilvánulásai is voltak. Mintegy ellenreakcióként, a mai „nemzetek feletti”, ám széthulló világrendben is kitüntetett szerepe lett (maradt) az idegengyűlöletnek. Ehhez bőséges muníciót szolgáltat ez az utóbbi időben Oroszországban (is) rendkívül népszerű „civilizációs elmélet”, azzal, hogy a „mátság” abszolutizálására nyújt csábító eszmei keretet. Napjaink valóságában, amikor egyre tömegesebben térnek vissza a „Mi” és „Ők” középkori szembeállításához, amikor egyre nagyobb igény mutatkozik arra, hogy a „mátságunkat” valamiféle felsőbbrendűség-tudat nacionalista hagymázába burkoljuk, mások „mátságát” pedig ugyanezzel a lendülettel kirekesszük vagy leküzdjük, akkor nagyon körültekintően kell eljárni minden fegyverre konvertálható történelmi elmélettel szemben.

Szerencsére ebben (is) nagy az egyetértés a magyarországi ruszisták körében. És reméljük így marad/lesz ez a (közel)jövőben is, köszönhetően annak az új kutató nemzedéknek, amely már maradandóan letette névjegyét a Ruszisztikai Központ által szervezett Fialat Ruszisták I. Nemzetközi Konferenciáján.⁷

⁷ Vö. Gyula Szvák (gl. red.): *Altjertyatyivi, perelomnije punkti i szmeni rezsima v isztorii Rosszii/Alternatives, Turning Points and Regime Changes in Russian History and Culture*. Budapest, 2015, *Russica Pannonicana* (Ruszisztikai Könyvek XLI).

SZAKSZERVEZETI MOZGALOM

J. Nagy László¹

Az első tunéziai nemzeti szakszervezet szervezője és krónikása: Tahar Haddad²

Az első világháború befejezését követő években Tunéziában is szokatlanul megélenkült a politikai élet. Ehhez jelentős mértékben járultak hozzá a háború éveiben történt események, a forradalmak (különösen az oroszországi és az egyiptomi), Wilson amerikai elnök 14 pontja, valamint a 65 ezer tunéziai részvétele az európai harcokban.

A szociális helyzet is igen feszültté vált a korábbi „békés” időszakhoz képest. A háború alatt a legfontosabb közszükségleti cikkek ára átlagosan 120-150%-kal emelkedett, elszaporodtak a sztrájkok. A hivatalos statisztika szerint 1918-ban még egyetlen sztrájk sem volt, 1919-ben viszont már tizennégyet jegyeztek négyezer résztvevővel, 1920-ban hetet ötezer résztvevővel. A sztrájkok száma jelentősebben csak 1925 után csökkent.³

Mindezek nyomán nagyon határozott nemzeti törekvések fogalmazódtak meg, s kialakultak ezek talaján álló politikai és érdekvédelmi szervezetek is.

1920. március 14-én alakult meg az Alkotmányos Liberális Párt, közzismerten Destur Párt. Programjában nem a függetlenség kivívását tűzte ki célul, hanem a politikai rendszer alkotmányos monarchiává alakítását, amelyben a hatalom a tunéziaiak kezében lenne. A végrehajtó hatalom birtokosa az uralkodó lenne, ő viszont felelős lenne a parlament funkcióját ellátó 60 tagú, csak tunéziaiakból álló Legfelső Tanácsnak.⁴

1921. december 18-án a tuniszi kikötővárosban, La Goulette-ben a háborút megjárt antimilitarista szocialisták kezdeményezésére megalakult a kommunista

---

¹ A szerző a Szegei Tudomány Egyetem professzor emeritusa, az Évkönyv szerkesztőbizottságának tagja.

² A cikk rövidített változata 2015. december 12-én hangzott el Tuniszban, azon a konferencián, amelyet Tahar Haddad halálának 80. évfordulója alkalmából rendezett a Rosa Luxemburg Alapítvány.

³ Statistique générale de la Tunisie 1927. Tunis, 1928. 492-493.

⁴ *Mohammed Dabbab*: Les délégations destouriennes 1919-1921 ou la naissance du Destour. Maison Tunisienne de l'Édition, Tunis 1980. 63-65.

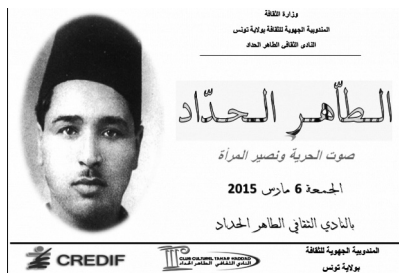
párt. A lefolytatott vita és az elfogadott program tulajdonképpen mérsékeltnek tekinthető. Nem volt szó benne osztályharcról, a nemzeti burzsoázia elleni támadásról, sem az iszlám bírálatról vagy elutasításáról. A követelések között viszont első helyen szerepelt a szavazati jog megadása valamennyi tunéziai számára. A kommunisták célja az volt, hogy minél közelebb kerüljenek a tunéziaiakhoz. Ideológiai alapállástól függetlenül támogattak minden politikai tevékenységet, mert „az nyugtalanságot, intellektuális aktivitást teremt a társadalomban, ezáltal kimozdítja a bennszülött tömegeket tompultságukból, és megkönnyíti egy specifikusan proletár vagy kommunista mozgalom születését.”⁵ Nagyon ügyeltek ugyanakkor arra, hogy a politikai harc nemzeti és szociális komponense ne kerüljön konfliktusba egymással. „El kell érni, hogy ennek az országnak a proletárjai azt mondják rólunk: íme, ez az a párt, amely véd bennünket mint arabokat és mint bér-munkásokat. Jelszavunk kettős: Tunéziai a tunéziaiaké, Tunézia a dolgozóké.”⁶

Ritka, ismereteink szerint egyedi álláspont a korabeli nemzetközi kommunista mozgalomban a tunéziai kommunistáké, annyiban, hogy ilyen szerencsésen tudta összekapcsolni a nemzetit és a szociálist. Befolyásuk növekedése egyre jobban agasztotta a főrezidentet. Ezért 1922. május 18-án feloszlatta a kommunista csoportokat. Tevékenységük azonban ezután sem szünetelt: rölapokat terjesztettek, brosúrákat adtak ki, aktívan vettek részt a sztrájkokban, s a legalitás legkisebb lehetőségét is kihasználva minden politikai kérdésben hallatták a hangjukat.⁷ Aktív szerepet játszottak az önálló tunéziai szakszervezet megalakulásánál is.

A megalakulás történetét mondhatni „első kézből” ismerjük. Fontos, nagy forrásértékű könyvben ismertette a sztrájkokat s az azokból kinövő nemzeti szakszervezet rövid történetét Tahar Haddad (1899-1935), aki a szervezés koordinálásával megbízott vezetőségi tag volt.

A Munka Tunéziai Általános Szövetsége

Életéről, családjáról alig tudunk valamit.⁸ Tuniszban született. A családnak megélhetési gondjai nem voltak, apja kiskereskedő volt. A főleg Korán ismereteken, magyarázatokon alapuló elemi vallási iskola elvégzése után tanulmányait a fő-

Club Culturel Tahar Haddad

⁵ *Avenir social*, 1921. szeptember 18.

⁶ *Avenir social*, 1924. december 28.

⁷ *Mustapha Kraim*: Le Parti Communiste Tunisien pendant la période coloniale. ISHMN Université de Tunis Tunis 1997.106-108.

⁸ *Noureddine Sraieb*: Contribution à la connaissance de Tahar el-Haddad. *Revue de l'Occident musulman et de la Méditerranée*, 1967. 4. sz. 99-132.

város Zituna Nagy Mecset egyetemén folytatta. Itt diplomázott 1920-ban, majd titkárként dolgozott kereskedőknél és jótékonyági egyesületeknél.

Ott van a Desztur Párt alapítói között. Beválasztják a vezetőségbe, és a propaganda szervezésével bízzák meg. Ám nagyon hamar kiábrándul a pártból, mert az csak a politikai szabadságjogokért vívott harcot tartja fontosnak, a szociális problémákra nem fordít figyelmet. A protektori hatalommal folytatandó tárgyalásokat tartja célravezetőnek, a bérmunkásokat, a mezőgazdasági dolgozókat és az alkalmi munkából élők tömegeit nem kívánja mozgósítani. Tahar Haddad pedig éppen ezeket akarja bevonni a politikai küzdelembe: „KözeledjeteK a tömegekhez, menjeteK közélük, egyszerű nyelven szóljateK hozzájuk”⁹ – írta egyik újságcikkében. Nagyon fontosnak tartotta, hogy az értelmiségiek vegyeneK részt az alsó néprétegek politikai műveltségének fejlesztésében, tekintsék azt hazafias kötelességüknek. Természetes, hogy amikor sztrájkok robbannak ki, Tahar Haddad támogatja őket, és részt vesz a belőlük kinövő nemzeti szakszervezet megalakításában.

Az 1920-as évek elején az iparban, a kereskedelemben és a szolgáltatásban dolgozó, 60 ezret meghaladó számú bérmunkásoknak mintegy 60%-a tunéziai volt. A dokkmunkások kizárólag ők voltak, néhány százalékot leszámítva a bányászok is. A vasútnál, a postánál és a hivatalokban viszont fordított volt az arány, ott 90%-ban európaiak, elsősorban franciák dolgoztak.¹⁰ Szakszervezetet 1932-ig a tunéziaiak nem alakíthattak, ezért a franciaországi Munka Általános Szövetsége (CGT) helyi szervezetéhez, a Szakszervezeti Unióhoz csatlakoztak. Onnan azonban rövid idő után – különösen a sztrájkokat követően – kiábrándultan távoztak. Érdekeik védelmét az európai származásúak elhanyagolták, másodlagosnak tartották. Ez volt az oka annak, hogy tunéziai dolgozók egyre gyakrabban önállóan léptek sztrájkba, s ez idő alatt érlelődött meg bennük a Szakszervezeti Uniótól független nemzeti szakszervezet alapításának a gondolata.

1924 különösen feszültségekkel teli év volt. Nagyon rossz volt a termés, a szárazság miatt a nomádok tömegei vándoroltak a városokba, drasztikus áremelések történtek. Egymást követték a munkabeszüntetések, júliusban a tuniszi dokkmunkások, augusztusban pedig a bizertaiak léptek sztrájkba. A munkaadók nem voltak hajlandók teljesíteni a követeléseket, és a protektori hatóságokhoz fordultak a konfliktus rendezése érdekében. Augusztus elején Bizertában a feszültség véres incidenst provokált, a rendfenntartók a sztrájkolók közé, illetve az őket támogató tömegbe lőttek. A két halott és a sztrájkolók vezetőinek letartóztatása olyan felháborodást váltott ki, hogy a munkaadók és a hatóságok engedni kényyszerültek, elfogadták a béremelést (igaz, az eredetinél kisebb mértékben), garantálták a nyolcórás munkanapot, és szabadon engedték a letartóztatottakat. Ezeknek a sztrájkoknak a jelentőségét nem a részleges sikerük adta, hanem szer-

⁹ Tahar Haddad: Les pensées et autres écrits. Introduction et traduction de Noureddine Sraieb. Cahiers du Cridssh 14. Tunis, 1984. 22.

¹⁰ Mustapha Kraim: Nationalisme et syndicalisme en Tunisie, 1918-1929. Union Générale Tunisienne du Travail, Tunis 1975. 397.

vezettségük és a résztvevők öntudatra ébredése. A munkáskérdés ekkor vált először országos nemzeti üggyé. Joggal állapította meg a sztrájkmozgalom krónikása, Tahar Haddad: „Ez a sztrájk minden korábbtól különbözött, egy új korszak kezdete volt..., a munkások letargiáját energiává, gyengeségüket elszántsággá, reményvesztettségüket reménnyé változtatta.”¹¹

A sztrájkok sikeréhez nagymértékben járult hozzá az országosan kibontakozó és megszervezett szolidaritás, valamint, hogy számos Desztur párti és kommunista értelmiségi kiállt a munkások mellett, segített nekik a sztrájk példás megszervezésében.

A sztrájkolók néhány nappal a konfliktus kirobbanása után a körükben már korábról ismert, Európából nagy tapasztalatokkal nemrég visszatért Mohamed Alihoz fordultak, hogy adott esetben képviselje ügyüket, és tanácsaival segítse elő a sztrájk győzelmes befejezését.

Mohamed Ali (1894-1928) a tunéziai és egyben az egész arab munkásmozgalom kezdeti szakaszának kiemelkedő alakja. Alapfokú vallási iskolát végzett, de rövid élete folyamán mindvégig autodidakta módon képezte magát. Tuniszban az Osztrák-Magyar Monarchia konzuljának a sofőrje volt, s így a német nyelvet viszonylag jól elsajátította. A törököt pedig Isztambulban, ahol az első világháború éveit töltötte. 1921-ben Németországba utazott. A berlini egyetem szabad hallgatójaként társadalomelméleti előadásokat hallgatott többek között Cunow szociáldemokrata történésztől, a *Neue Zeit* szerkesztőjétől¹² és August Müllertől a német szövetkezeti mozgalomról.¹³ Elméleti ismeretek birtokában és a németországi szociális konfliktusok élményének a hatására Tuniszbába történt visszatértekor, 1924-ben, nyomban hozzálátott a dolgozók érdekeit szolgáló kereskedő szövetkezetek megalakításához. Terve megvalósítása közben fordultak hozzá a tuniszi dokkmunkások, s a javaslatára alakított sztrájkbizottság vezetőjévé választották. A bizottság szeptember 3-án felkereste a bejt, akitől rövid megbeszélés után kiábrándultan távozott. Az uralkodó, jeleként annak, hogy nem tanúsít különösebb figyelmet a sztrájkolók ügye iránt, nem is fogadta a küldöttséget, amelynek a beszámolóját a miniszterelnök hallgatta meg. A sztrájkbizottság az uralkodótól történt távozás után Mohamed Ali javaslatára döntött az önálló nemzeti szakszervezet megalakításáról. (Erre már a sztrájkoló dokkmunkások is gondoltak, még mielőtt megkeresték volna Mohamed Alit.) Több városban (Sfax, Gafsa, Sousse) gyűléseket tartottak, és szakszervezet alakítására szólították fel a dolgozókat. Néhány hét alatt több mint húsz helyi szervezet alakult.

A kommunisták a kezdetektől támogatták Mohamed Ali törekvéseit, részt vettek a szervezési kampányban, s az alakuló szakszervezet rendelkezésére bocsátották a lapjukat.

¹¹ *Tahar Haddad*: Les travailleurs tunisiens et l'émergence du mouvement syndical. Maison Arabe du Livre, Tunis 1985. 66.

¹² Cunow életrajzát Vadász Sándor tollából lásd Évkönyv 1987.- A híres *Neue Zeit* folyóiratról lásd Jemnitz János írásait az évkönyv 2012., ill. 2013. évi kötetében.

¹³ *Gerhard Höpp*: Mohamed Ali à Berlin. *Fondation Friedrich Ebert*, Tunis 2009. 22-23.

A Desztur Párt hivatalosan nem állt ki a munkások mellett, sőt egyre nagyobb fenntartással figyelte, szemlélte mozgalmukat. A párt vezetőségének néhány tagja viszont határozottan támogatta őket. Köztük volt Tahár Haddad is, akinek idézett, 1927-ben megjelent könyve nemcsak komoly történeti forrás, hanem a tunéziai nemzeti szakszervezeti mozgalom ideológiájának összefoglalója is. Együttal az európai kapitalizmus és munkásmozgalom kialakulásának és fejlődésnek rövid vázlatát is.

Az egyének között létező természetes különbség, egyenlőtlenség akkor vált károsá – kezdi fejtegetését a szerző – amikor egyesek visszaélve fizikai és intellektuális fölényükkel kisajátították a közösségi tulajdont és a magántulajdont tették a társadalom alapjává. A győztes és egyre magabiztosabb burzsoázia nem adta meg a szabadságjogokat a munkásoknak, akik pedig minden forradalomban támogatták, hanem „élő rabszolgákká tette őket”.¹⁴ Sőt a nagytőke proletarizálta a kézműveseket és a kisiparosokat is. A tudomány technikai újításaira, eredményeire támaszkodva az erősödő kapitalizmus egyetlen óriási piacot teremtett,

amikor erőszakkal terjesztette ki hatalmát új földrészekre, és gyarmatokat hozott létre. Az európai hatalmak közötti konkurencia – hiába az ellentéteket rendezni kívánó nemzetközi konferenciák – háborúhoz vezetett.

A munkásoknak, kemény harcok árán, sikerült jogokat kivívniuk. Ezek közül a legfontosabb a szakszervezeti jog volt, „amely megrendítette az oly gögös kapitalista építményt”.¹⁵ A szakszervezeti mozgalom – írja – je-

lentős eredményeket ért el, ám a harcot tovább kell folytatni, mert „ebben a világban harc és küzdelem nélkül semmilyen eredmény nem érhető el”.¹⁶

Ugyanekkor a tudósok, értelmiségiek tanulmányozták a történelmet, azt kutatták, hogy hogyan lehetne olyan társadalmat felépíteni, amely a legjobban biztosítaná a jólétet és boldogságot az emberiség számára. Ennek az intellektuális erőfeszítésnek az eredményeként született meg „a német professzor, Marx Károly értekezése, az emberiség álmainak csúcsa, a szocializmusról.”¹⁷ [A szerző itt nyilvánvalóan a Tökére utal – JNL] A népi erők pártokat alapítottak, amelyek képesek voltak vezetni a kapitalizmus elleni harcot. Harcuk eredménye „egy olyan állam megteremtése Oroszországban, amely jelenleg megtestesíti a szocializmus eredményeit.”¹⁸

¹⁴ Tahar Haddad: Les travailleurs, 11.

¹⁵ Uo. 15.

¹⁶ Uo. 16.

¹⁷ Uo. 17.

¹⁸ Uo.

Az európai munkások szervezeti formáit és harcát állítja követendő példaként a tunéziai munkások elé. Am – figyelmeztet profétikusan Tahar Haddad – még ha függetlenek lesznek is a gyarmatok, „a kapitalisták nem teszik le a fegyvert, és mindent megtesznek, hogy a régi világ [benne a gyarmatok – JNL] a kapitalizmus hatáskörében maradjon”.¹⁹

Honnan szerezte ismereteit Tahar Haddad az európai munkásmozgalom történetéről, hiszen az arabon kívül semmilyen nyelvet nem ismert? Mohamed Alitól és az UGTT kommunista támogatóitól, szervezőitől, vezetőitől, többek között Finidoritól, Mokhtar el Ayaritól, Mohamed el Khemeritől.²⁰ Sokat beszélgetett velük, cikkeket fordítottak neki, illetve az ő cikkeit fordították franciára és publikálták. A politikai harcban nemcsak harci tapasztalatokat szerzett, de történeti és elméleti ismereteket is. Magas intellektusát bizonyítja, hogy ezeket tudta interpretálni és szintetizálni. Kétségtelenül kivételes és egyedi személyisége a tunéziai, de a magrebi, s azt is megkockáztatjuk, hogy az egész arab világ munkásmozgalom-történetének is.

A munka elméleti szempontból is figyelemreméltó. Arra keresi a választ, hogy mi a feladata a munkásoknak Tunéziában, hogyan viszonyul egymáshoz a szociális és nemzeti érdekek védelme. A kérdésfeltevés s a válasz nem csupán Tunéziára érvényes, hanem általában a gyarmati országokra is, ahol a kapitalizmus idegen hatás eredménye, és ebből eredően gyenge, „kis kapitalizmus”, ahogyan a szerző nevezi. Ezért a legfontosabb feladat a munkások – és minden tunéziai – kulturális színvonalának az emelése, hogy képesek legyenek megismerni valóságos helyzetüket és felismerni érdekeiket. Ennek elérése megköveteli, hogy a tunéziai munkás „harcoljon, követelje jogait, védje becsületét, takarítson el újtából mindent, ami ebben akadályozza.”²¹ Mindezt békés eszközökkel kell elérni. Tahar Haddad elismerte az osztályharc létét, de úgy vélte, hogy az Tunéziában a jelen pillanatban nincs napirenden. Itt valamennyi tunéziai összefogására, együttműködésére kell helyezni a hangsúlyt, mert a fő cél az önálló tunéziai állam megeremtése. Am ez egyáltalán nem jelentette azt, hogy Tahar Haddad kímélte volna a nemzeti kapitalistákat, akik „úgy trónolnak a boltjaikban és műhelyeikben, mint egy király, és megvetik, lenézik a munkásaikat”.²² A tunéziaiaknak ebben a harcban önmagukra kell támaszkodniuk, saját, független szakszervezetet kell alakítaniuk.

A szerző az öntudatra ébredés folyamatában a vallásnak nem szánt különleges szerepet. Lehet pozitív szerepe, de csak a világra nyitott, megreformált formában.

A tunéziai szakszervezet megalakításának szándékát 1924. október 31-én egy Tuniszbán tartott munkásgyűlésen jelentették be, ahol a francia CGT elnöke, Léon Jouhaux²³ is részt vett. Mellesleg ő azért jött Tunéziába, és vett részt ezen a gyűlésen, hogy lebeszélje a tunéziaiakat önálló szakszervezet megalakításáról.

¹⁹ Uo.

²⁰ *Moustapha Karim: Nationalisme et syndicalisme*, 368-369.

²¹ *Tahar Haddad: Les travailleurs*. 40.

²² Uo. 47.

²³ Jouhaux életrajzát Vadász Sándor tollából lásd az Évkönyv 1979-es kötetében.

Ehelyett azt javasolta nekik, hogy a szocialista vezetésű CGT-be lépjenek be. Nyugtalanágát fejezte ki amiatt, hogy vajon melyik nemzetközi szakszervezeti központot fogják választani: az amszterdami vagy a Vörös Szakszervezeti Internacionálét. Mohamed Ali a válaszában kijelentette, hogy ha rajta múlna, az utóbbit választaná, de erről majd a tagság dönt.²⁴ A gyűlés végén Mohamed Ali bejelentette a CGTT (Confédération Générale Tunisienne du Travail – Munka Tunéziai Általános Szövetsége) megalakulását.

A tagszervezetek száma 22 volt. Közülük 18 az északi rész két legnagyobb városában, Tuniszban és Bizertában alakult, s többségében a személy- és teher szállításban, a malomiparban dolgozókat, valamint a kézműveseket tömörítette. Vidéken a mezőgazdaságban és a bányákban ekkor még nem sikerült szakszervezetet alapítani. A tagság összlétszáma öt-hatezerre volt tehető, ami igen jelentősnek mondható, különösen ha a több évtizedes múlttal rendelkező, kilenc-tízezer tagot számláló, a franciaországi szakszervezeti konföderáció helyi szervezetének tekinthető Szakszervezeti Unióhoz hasonlítjuk.²⁵

Gondos előkészítő és szervezőmunka után 1925. január 18-án nyílt meg Tuniszban az alakuló kongresszus a selyemárakkal kereskedők hatalmas, raktárnak és karavánszerájának egyaránt szolgáló épületében, amely előtt több száz fős, a helyiségből kiszorult tömeg követte a benti eseményeket. A rendfenntartó erők is nagy számban voltak jelen, de dolguk nem akadt, mert a várakozó tömeg fegyelmetlenül viselkedett.

A küldöttek megvitatták, és másnap elfogadták a szervezeti szabályzatot. E szerint bármilyen nemzetiségű és vallású dolgozó tagja lehet az új szakszervezetnek, amelynek célja a dolgozók anyagi és szellemi érdekeinek a védelme. A tagok politikai szerepet nem vállalhatnak. A kongresszus megerősítette a már korábban, a propagandakörút során jóváhagyott ideiglenes vezetőséget, élén Mohamed Alival. Döntöttek a szervezet jelvényéről is, amely egy láncait széttépető burnuszos öslakost ábrázolt. A lábai elé helyezett sarló, eke, kalapács és egy kéve kender a mezőgazdasági és az ipari tevékenységet szimbolizálta. Az egész jelvény a tunéziai dolgozók mentalitásában végbement változást jelképezte, s „azt a határozott vágyat, hogy ne kizsákmányoltként és megalázottként, hanem önérzetes emberként éljen.”²⁶

A kommunistákon kívül egyetlen párt, politikai csoportosulás sem támogatta a fiatal nemzeti szakszervezetet. Megalakulását a szocialisták „xenofób nacionalisták és a kommunisták manőverének” tulajdonították.²⁷ Vagy, amint az egyik

²⁴ Juliette Bessis: Le mouvement ouvrier tunisien: de ses origines à l'indépendance. *Le Mouvement social*, 1974. (89. sz.) 91.

²⁵ Abdesslem Ben Hamida: Capitalisme et syndicalisme en Tunisie de 1924 à 1956. Université de Tunis, Tunis 2003. 73-76.

²⁶ Tahar Haddad: Les travailleurs, 136.

²⁷ A szocialista sajtót idézi: Béchir Tlili: La Fédération socialiste et la „Tunisie Martyre”. *Les*

szocialista képviselő állította, „a némi tehetséggel megáldott kalandor Mohamed Ali tevékenységének”.²⁸

A Desztur Párt kezdetben, az alakulás, szervezés fázisában erős fenntartással, de nem ellenségesen szemlélte a nemzeti szakszervezetet. A megalakulását követően azonban, látva radikalizmusát, a kommunisták aktív szerepét, illetve a rendőrségi repressziótól tartva teljes mértékben elfordult tőle.²⁹ A párt vezetőségének egyes tagjai, mint Tahar Haddad és Taufik al Madani (1898-1983)³⁰ mindvégig kitarítottak a CGTT mellett.

A gyarmati hatóságok először sorozatos rendőrségi zaklatással akadályozták a CGTT működését. Amikor azonban a Tunisztól délre fekvő Hammam-Lifben a mészkőbánya munkásai 1925. január 19-én, három nap múlva pedig a pointville-i mezőgazdasági munkások sztrájkba léptek, és az éppen megalakult nemzeti szakszervezethez fordultak, hogy képviselje érdekeiket, a protektori hatalom azonnal cselekedett. A főrezidens a külügyminisztérium illetékeséhez címzett levelében január 30-án meg is indokolta a gyors intézkedést: „A pointville-i mezőgazdasági munkások magatartása nem azért nyugtalanít, mert a közrendet zavarja, hiszen nyugalom van, hanem azért, mert új mentalitás kialakulását segíti a vidéken... [a sztrájkolók - JNL] kijelentették, hogy a föld tunéziai, s ezért az övék.”³¹ Február 5-én az állam biztonságát veszélyeztető cselekedetek ürügyén letartóztatták Mohamed Alit és a betiltott CGTT vezetőségének még öt tagját. A novemberben kihirdetett ítélet 5-10 év száműzetéssel sújtotta őket.

Mohamed Ali több arab országban is megfordult, majd Szaúd-Arábiában telepedett le, és sofőrként kereste a kenyerét. 1928. május 10-én vesztette életét egy Dzsedda és Mekka közötti úton történt autóbalesetben.

A CGTT szétzúzásával a gyarmati hatalom megtörte a fiatal, dinamikus fejlődő nemzeti mozgalom lendületét. A folyamat betetőzéseként a párizsi képviselőház 1926-ban elfogadta az ún. *gonosz törvényt*, amely minden, a közrendet megzavaró (vagy annak ítélte) eseményt keményen szankcionált.

Lényegében ugyanez történt Algériában és Marokkóban. Párizsnak ezeken a gyarmatain is sikerült megszilárdítania a világháború utáni forradalmi fellendülésben megrendült pozícióit: Algériából száműzték a születő nemzeti mozgalom kimagasló alakját, Haled emírt, Marokkóban pedig Pétain hadserege 1926-ban – egyesülve a spanyol erőkkkel – megadásra kényszerítette az ország északi részét birtokló, a spanyolok ellen már évek óta sikeresen harcoló Abd el-Krimet.

Az elszenvedett csapás ellenére a tunéziai nemzeti mozgalom az 1920-as

Cahiers de Tunisie, 1977. 3-4. sz. 188.

²⁸ *Elie Cohe-Hadria*: Du protectorat français à l'indépendance tunisienne. CMMC Nice 1974. 65.

²⁹ *Mustapha Kraim*: Nationalisme et syndicalisme, 605-607.

³⁰ 1925-ben öt is kiutasították az országból. Algériában telepedett le, és ott az iszlám reformmozgalomban játszott fontos szerepet. A nemzeti felszabadító háború idején (1954-1962) csatlakozott a felkelőkhöz, s az általuk alakított ideiglenes kormányban miniszteri tisztséget vállalt.

³¹ Idézi : *Mustapha Kraim*: Nationalisme et syndicalisme, 591.

években olyan politikai-ideológiai értékeket és módszereket teremtett és gyökeresztetett meg, amelyek szüntelenül megújulva, a függetlenségért, majd később a demokráciáért és a szociális reformokért folytatott harcnak az alapjait képezték, illetve képezik mind a mai napig az észak-afrikai ország történelmében.

Szembeszökő volt a vallási türelmetlenség, egyáltalán az iszlámra történő hivatkozás hiánya a politikai harcban. Ha egyáltalán felmerült, az csak a nemzeti mozgalom egészével vagy egyes személyiségeivel –s végső soron a nemzeti megújulással- szembenálló, elsősorban a Zitunához köthető, konzervatív erők részéről történt meg. A nemzeti mozgalom számára természetes közeg a muszlim vallás és civilizáció, nem annak megreformálásával akart szembeszállni az elnyomó protektori hatalommal, hanem annak fennköltlen hirdetett eszméivel akarta modernizálni, a korszakhoz igazítani a tunéziai társadalmat. Kiindulási pontja nem a Korán volt, hanem a francia forradalom eszméi, az egyéni szabadságjogok. Ez a sajátos laicitás nem jelentette azt, hogy a mozgalom képviselői közömbösek lettek volna az iszlám iránt, ne tartották volna a nemzeti tudat fontos elemének, s nem léptek volna fel a protektori hatalommal szemben, amikor megsérti azt. Olykor használták az iszlám szókészletét vagy a tradíció egyes szimbólumait, de abban az értelemben, hogy ezen a földön s ne az ezoterikus világban teremtsenek jobb életet.

Amikor a CGTT-t betiltották és vezetőit letartóztatták, a biztonsági hivatal vezetője „vallási jellegűnek” minősítette a mozgalmukat. Többek között azért, mert egyik vidéki körútja során tartott beszédében Mohamed Ali a Koránból idézett. A szakszervezeti vezető nem tagadta, hogy a muszlimok szent könyvére hivatkozott, hiszen „ezeknek a nyomorúságos helyzetben lévőnek csak egyetlen értékes tulajdonságuk van, az, hogy muzulmánok. Sokan közülük kívülről tudják a Koránt. Tehát csak azon keresztül értethetem meg velük a jelenlegi helyzetüket és jövőbeni feladataikat. Mindig arra törekszem, amennyire módomban áll, hogy propagandámat a munkások színvonalához igazítsam, nem azért, hogy a másik ellen uszítsam, hanem éppen hogy saját maguk ellen lázítsam őket.”³²

A betiltást követően valamennyi politikai formáció, a kommunisták kivételével, 1925. február 22-én nyilatkozatot tett közzé, amelyben elhatárolta magát az CGTT-től, és vezetőitől és támogatásáról biztosította a protektori hatalmat.

Tahar Haddad a CGTT betiltása után írta meg idézett munkáját, felbecsülhetetlen értékű forrást hagyva az utókorra, majd 1928-ban beiratkozott a Zituna Nagy Mecset jogi fakultására. Diplomáját azonban két évvel később nem kapta meg, mert a nők társadalmi helyzetéről írott kritikus műve miatt kitiltották az egyetemről. Sőt a megkövült tradíciókat mereven, kritikátlanul védelmező muszlim vallási vezetők 1920-ban szerzett első diplomájától is megfosztották.

Tahar Haddad 1930 októberében, előbb a sajtóban, majd könyv alakban is publikálta *A nő vallási és társadalmi státusza* c. különleges és egyedülálló munkáját. A nők társadalmi egyenlősége mellett állt ki. Ennek megvalósítását a nőket elnyomó férfiak feladatának tartotta: „Feladatunk ma, sokkal inkább, mint va-

³² Tahar Haddad, Les Travailleurs, 152.

laha az, hogy a nőt kivezessük évszázados műveletlenségéből, s velünk, férfiakal egyenlő, élő tagjává tegyük az életnek”.³³ Az írás végtelenül felháborította a minden újtól rettegő, szüntelenül a gyarmati hatalom kegyeit kereső konzervatív Zitunát, amely a sajtóban ösztözet zúdított Tahar Haddadra: hitehagyottnak bélyegezte és – igaztalanul – homoszexuálisnak kiáltotta ki. Fanatikus, szélsőséges iszlamista hívei pedig brutálisan, a fizikai bántalmazás határát súroló módon zaklatták. Retorzióként pedig nemcsak az 1920-ban szerzett első diplomájától, hanem a másodikhoz szükséges vizsgák letételének a jogától is megfosztották. A Desztur Párt vezetősége határozatában felszólította tagjait, hogy vonjanak meg minden támogatást tőle. (Néhány alapszervezet és személy ezt nem teljesítette). A szocialisták és néhány felvilágosult szellemű lap vette csak védelmébe a „renegát” szerzőt, őket azonban rövidesen hallgatásra kényszerítették.³⁴

Tahar Haddadot nagyon megviselték a támadások; még arra sem volt lehetősége, hogy védekezzen. Csak néhány barát, tanítvány tartott ki mellette. Infarktusából kigyógyult, a tüdőbetegségét azonban legyöngült szervezete már nem tudta legyőzni. 1935. december 7-én hunyt el Tuniszban.

Elvei megmaradtak, s mindmáig integráns részét képezik a tunéziai nemzeti mozgalomnak, amelynek programjában a női egyenjogóság fontos helyet foglal el. A független Tunézia egyik első törvénye 1956-ban éppen ezt garantálta: törvény előtti egyenlőség, szavazati jog, a poligámia eltörlése.

A szakszervezeti eszme sem halt el. Hiába tiltották be 1925-ben az UGTT-t, illetve utódszervezeteit többször is, 1946-ban újra létrejött, s hatalmas, a modern politikai eszméket tudatosan is vállaló szervezetté vált. Programjában és tevékenységében összefonódott a nemzeti és a társadalmi felszabadulás eszméje: „A nemzeti felszabadulásért folytatott harc nem más, mint a társadalmi felszabadulás akaratának a megnyilvánulása. Meggyőződésünk, hogy a politikai függetlenség társadalmi haladás nélkül, a rendszer társadalmi-gazdasági alapjának átalakítása nélkül csak szemfényvesztés” – jelentette ki Ferhad Hased, az új szakszervezet elnök az 1951-es kongresszuson.³⁵

A nemzeti szakszervezetet mind Burgiba köztársasági elnök (1957-1987), mind az öt követő Ben Ali (1987-2011) megpróbálta megtörni, de egyiküknek sem sikerült szervilissé tenni, legfeljebb ideig-óráig.

Tahar Haddadnak a társadalmi felszabadításra vonatkozó eszméje nem volt népszerű a független Tunéziában. A hivatalos szervek elhallgatták, nevét feledésre kárhoztatták. Rehabilitációjára megkésve került sor: halálának 80. évfordulóján Eszebi köztársasági elnök posztumusz a legmagasabb állami kitüntetést ítélte oda neki: a köztársasági érdemrend főtiszti kersztjét.

³³ Tahar Haddad: Les pensées, 38.

³⁴ Manoubia Ben Ghedahem: Haddad et la presse d'expression française: un aspect méconnu de la querelle. Ichraq Editions, Tunis 2009.

³⁵ Idézi: Mustapha Kraim: L'UGTT et le mouvement syndical maghrébin avant l'assassinat de Ferhar hached. Revue d'histoire maghrébine, 17-18. sz. (1980) 41.

Két levél az Amerikai Egyesült Államokból

**A chicagói közlekedési dolgozók és szakszervezeti aktivisták tiltakozó gyűlése
Erek Slater buszvezető, egykori szakszervezeti vezető védelmében, március 9.**

A közlekedési dolgozók támogatóinak!

Február 11-én törvénytelenül elbocsájtottak állásomból, a Chicagói Közlekedési Vállalattól (CTA), ahol tíz éve buszsofőrként dolgoztam. Azért rúgtak ki,

mert szakszervezeti bizalmi voltam. Az első sajtótájékoztatómon készült videó (a linket lásd alább) világméretű érdeklődést keltett ellenkampányunk iránt. Ezt arra szeretnénk használni, hogy segítsük a közlekedési dolgozókat, hogy nyíltan beszélhessenek veszélyes munkakörülményeikről, és arról, hogy a vezetőség milyen leke-

zelően bánik velük. Igyekszünk kapcsolatokat teremteni a dolgozók és a közszolgáltatásban dolgozó barátaink között, hogy olyan tömegközlekedést alakíthassunk ki, amely megfelel a közösség igényeinek.

Kérjük, csatlakozzatok csütörtök délelőtti fórumunkhoz! A szakszervezeti aktivistákhoz és a közszolgáltatásban dolgozó barátainkhoz közlekedési dolgozók, nyugdíjasok, törvénytelenül elbocsájtott munkások csatlakoznak, hogy együtt mondják ki nyilvánosan az igazságot.

2016, március 9-én

A CTA Központban, 567 W. Lake St., Chicago

9 óra: Gyülekezés és tüntetés

9:30: Sajtótájékoztató és hozzászólások

10 óra: CTA szakszervezeti nyilvános gyűlés (II. emelet)

Forrás: <http://labornet.org/cgi-bin/intbd/cgi-bin/intbd.cgi?action=read&id=561>

J. David Cox, az Amerikai Kormányzati Dolgozók Szakszervezeti Szövetsége (AFGE) elnöke részére

Nyílt levél az USA Munkaügyi Minisztériumában tapasztalható korrupció kivizsgálásról

Darrel Whitman ellenőr, Public Safety Advocate & Department of Labor
OSHA Whistleblower Protection Program

2016.

június

27.

Kedves Cox szaktárs,

Az AFGE 2391-es helyi szervezetének tagja vagyok. 2015 májusáig szakszervezeti bizalmi voltam, és az AFGE-t képviseltem a San Francisco-i Központi Szakszervezeti Tanácsban. 2015 májusában megfosztottak tisztségemtől, mivel az OSHA (Munkabiztonsági és Egészségvédelmi Hivatal) Informátor-védelmi Programjának regionális ellenőre voltam a IX-es régióban. Hosszú éveken keresztül igyekeztem sikertelenül jelenteni és korrigálni a IX-es régióra jellemző széleskörű korrupciót, amely az előző szakszervezeti megbízott elbocsátásához, az OSHA dolgozóinak zaklatásához vezetett – ideértve a korlátozott munkaképességű dolgozókkal szembeni diszkriminációt – a kollektív szerződés általános figyelmen kívül hagyásához vezetett, illetve azon amerikai munkásokkal szembeni retorziókhöz, akik segítséget kértek az Informátor-védelmi Programtól. Támadások értek engem, valamint négy további ellenőrt is, akik a korrupciót, illetve a korrupció eltussolására szolgáló hivatalos iratok meghamisítását vizsgálták.

....

Az AFGE-nek nem csupán a szövetségi alkalmazottak jog- és érdekvédelme területén van kitüntetett szerepe, de a közérdek védelmezésében is. Szomorú írónia, hogy éppen a Munkaügyi Minisztérium az, ahol a szövetségi kormányzatban a legkevésbé tartják tiszteletben a dolgozók jogait és érdekeit. De duplán tragikus, amennyiben mindez azt is befolyásolja, hogy a Minisztérium dolgozói milyen szolgáltatásokat tudnak nyújtani az amerikai dolgozóknak. A szakszervezet jogorvoslati kezdeményezési rendre elsikkadnak. Részben azért, mert a Minisztérium sok vezetője szemében a Kollektív Szerződések inkább afféle kellemtelenségnek számítanak, mint valódi jogi okmányoknak – ha nem tarják tiszteletben a munkavállalók törvényadta jogait, ugyan miért tartanak be a Kollektív Szerződést? Részben pedig a minisztériumi vezetők urambátyám-világa és karrierizmusa miatt.

Én nagy szerencsémre magam mögött tudhattam szaktársaim és szaktársnőim kitartó támogatását, és más AFGE bizalmik eltökéltségét, akik sokszor három, négy, vagy akár öt kört is futottak, hogy sikeresen megoldják az OSHA IX-es régiójában jelentkező problémákat. Támogatásuk nélkül nem lettem volna képes kitarítani, és harcolni a korrupció ellen. Az amerikai közvéleménynek büsz-

ke öntudattal kellene ezeknek a kiváló szakszervezeti aktivistáknak a munkájára tekintenie, és meg kellene értenie, hogy milyen kulcsfontosságú szerepük van a közérdek védelmezésében. Ám, amint azt az OSC-hez (Office of Special Counsel) benyújtott panaszaim is mutatják, tagtársaink nem szabadulhatnak meg a korrupst vezetőstől, ha az AFGE vezetése nem fókuszál közvetlenül ezekre a problémákra.

Remélem, kérésemet komolyan fontolóra veszik, megvitatják az AFGE és más szakszervezetek vezetőivel. Jelen felhívás támogatásával önök megerősíthetik elkötelezettségüket az átláthatóság és a megfelelő vezetés fontossága, a szakszervezetek és tagságuk értékei iránt.

Tisztelettel:

Darrell Whitman

Forrás: <http://labornet.org/cgi-bin/intbd/cgi-bin/intbd.cgi?action=read&id=567>

Fordította: *Konok Péter*

Rachel Saada¹

A munkajog hosszas harcokban, súlyos szenvedések árán született...

(Részlet)

Talán ne is beszéljünk többet a jogról és a munka törvénykönyvéről, hiszen csak nyugtalanítják a tulajdonosokat és alkalmazottakat, akik a sok merev előírást és szabályt okolják a munkanélküliségért! Ideje leegyszerűsíteni az egészet és visszatérni néhány lényeges alapelvezhez – halljuk mindenfelé manapság. Mégis,

¹ A szerző a munkajog, a szociális jogok és ellátásjog szakértője, a Párizsi Ügyvédi Kamara tagja. Marie Pezé-vel és Nicolas Sandret-vel együtt, a *Travailler à armes égales (Egyenlő fegyverekkel dolgozni)* szerzője, Pearson France, kiadó, Montreuil, 2012.

miközben meg akarjuk szüntetni és le akarjuk egyszerűsíteni törvényeinket, talán jó lenne látni, hogyan és miként is alakultak ki azok. Semmi nem történik véletlenül. Ahogyan egy ökoszisztémában általában minden elem használható valamire, végül is az egész, a maga összességében, hasznos mindenkinek.

Ezt a jogi építményt lassan, hosszú évszázadok során emelték, könnyekkel és verejtékkal szilárdították meg, olykor ipari katasztrófák, vagy háborúk adták hozzá az új építőköveket, de fejlődni nem szűnt meg.

A szerződés szabadsága

A francia forradalom utáni gazdasági rendszerben nem létezett munkajog. A munkáltatók és munkavállalók közötti kapcsolatot szerződés szabályozta, és a polgári törvénykönyv emelte törvényi rangra. Az 1789-es Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata értelmében az állampolgárok közötti egyenlőség de facto a szerződő felek közötti egyenlőséghez vezet. Ez ugyan nem más, mint jogi fikció, de a forradalom így alakította ki a tárgyalások szabadságának mítoszát.

A szerződés két szabad és egyetértő ember között jön létre, akik mindketten tulajdonosok. Egyikük csak a saját munkaejének tulajdonosa, a másik sokkal több mindennek: nevezetesen a termelő eszközöknek. Mégis mindketten egyen-

lők. François Rebsamen munkaügyi miniszter, az anakronizmus kockázata nélkül kijelentette volna ezt az akkori, a forradalom korabeli Nemzetgyűlés előtt is, mint ahogy tette a Szenátus előtt 2015. március 22-én: „A munkaszerződésben nincs alá- vagy fölérendelő viszony; ezt két szabad ember írja alá, akik kölcsönösen kötelezettséget vállalnak”. Ennek a szerződéses szabadságnak a jelentőségét erősítette az 1791. június 14-i Le Chapelier törvény, amely megtiltotta, hogy bármilyen munkáltatói vagy dolgozói csoport összehangolt cselekvése beárnyékolja a két egyén közötti szerződés szabadságát.

A munkás tehát bérbe adja szolgáltatásait, amelyért a munkáltató bért ad, mint csupán egy egyszerű bérlő. Mivel a munkaerő pusztán áru, az állam nem avatkozik be: a kereslet és a kínálat logikája szabályoz. Ezen a területen nem született túl sok törvény. A korszak „egységes gondolkodásmódját” így összegezzük: „Ami szerződéses, az jogos is.” A polgári törvénykönyv 66 cikkelyt szentel a különböző dolgok bérletének, amelyek közül 32 foglalkozik az állatállományával, és csak kettő a „szolgáltatások bérletével” – vagyis a XIX. század munkaszerződésével.

A törvények megszületése, az alaptendők megfogalmazása és fokozatos valóra válása

A felek egyenlőségének fikciója nem állta ki a tények, a valóság próbáját:

a/ betegségek, halálesetek jellemzik azt a 120 évet, amely a forradalom óta a munka törvénykönyv embrionális formájának megszületéséig, 1910-ig eltelt;

b/ munkások és gyermekeik nyomora, és különösen doktor Louis-René Villermé [i] megrázó jelentése, amely 1840-ben lesújtó képet rajzolt a gyapot manufaktúrákban, len- és selyemszövő iparban alkalmazott munkások fizikai és erkölcsi állapotáról;

c/ valamint az ipari katasztrófák sora kellett hogy legyenek ahhoz, hogy végül megszülessen a modern munkajog, amelyet ma lépten-nyomon rágalmaznak.

A történelmi háttér feltárása és ismerete, amelyet egyébként a gazdasági elvek, az ortodoxia mindig erősen elleneztek - segít csak igazán megérteni a munkajogi törvény által felvetett feladat méretét és nehézségét. Csak 1841-ben, a március 22-i törvénnyel korlátozták a 12 évesnél fiatalabb gyermekek munkaidejét napi nyolc órában; csak ekkor tiltották meg a 8 évesnél fiatalabbak dolgoztatását a hús főnél többet foglalkoztató vállalatoknál és tiltották be az éjszakai munkát minden gyermek számára. A Nemzetgyűlésben keserű viták zajlottak, 1841. március 5-én Pellegrino Rossi közgazdász ezt hangsúlyozta: „Ismétlem, hogy azt a gyereket, aki többé nem dolgozik, a szülei gyakran semmibe fogják venni. Ne felejtjük el az aberrált emberi természetet. Amikor a család összeresete így csökkenni fog, a gyereken fog csattanni a durva és tudatlan apa haragja; mindig a leggyengébb fog szenvedni.” A megrázó érv ellenére, a törvényt elfogadták.

Az 1864. május 26-i törvény eltörli a szervezkedés megtorlását s ezzel véget

vet a sztrájk büntetésének. A szakszervezetek létrehozását az 1884. március 21-i törvény engedte meg, de még várni kellett... 1968-ig, hogy a szakszervezet helyi képviselőin keresztül a vállalaton belülré kerülhessen. A vállalatoknál mindig a magántulajdon, a tulajdonosok joga, a főnökök által meghatározott szabály uralkodott.

Végül közel száz évvel a forradalom után, az 1884. május 10-i törvény tiltotta meg teljesen a 12 évesnél fiatalabb gyermekek foglalkoztatását. Ez a munkaügyi ellenőrzés megszületésének éve is. Egy évtizeddel később, az 1893. június 12-i törvény kötelezte a munkáltatókat a higiéniai és biztonsági szabályok tiszteletben tartására az üzemekben és manufaktúrákban, miután a halottak és sebesültek száma ezekre rúgott és a veszteség már a hadseregbe való besorozás igényeinek teljesítését is fenyegette. Utána, 1898. április 9-én, a munkahelyi baleseteket mint ilyeneket ismerték el: a törvény létrehozta a munkáltatók „objektív felelősségének” rendszerét. A balesetet szenvedettek kártérítésének ellentételezésére bizonyos munkáltatói immunitást, védettséget biztosítottak.

De az ipari forradalomnak ezekben az éveiben a termelékenységi verseny továbbra is ölt. Az 1906. március 10-i courrières-i bányaszerencsétlenségnek több mint 1000 halottja volt. A sztrájkok folytatódtak és végül kikényszerítették a vasárnapi pihenőnapot (1906. július 13-i törvény).

Bebizonyosodott az is, hogy nem igaz, hogy a munkajog korlátozza a foglalkoztatást, sőt fordított a helyzet, megvédi azt.

Kirajzolódnak az alapelvek

1918-ban, a leszereléssel és a frontról való hazatéréssel az álláskeresők áradata jelentkezett: a munkanélküliség fenyegetővé vált. A nyomásnak engedve, a kormány elfogadta a munkaidő csökkentését napi nyolc órára és heti hat napra (1919. április 23-i törvény), hogy a munkahelyek létesítését támogassa. Kipróbálják a „dolgozzunk kevesebbet, hogy mindenkinek jusson munka” alapelvét.

Az 1936. június 7-én a munkáltatók és a Confédération générale du travail (CGT) munkás szakszervezet közötti megállapodás, amely a Léon Blum vezette Népfront-kormány égisze alatt jött létre, mint a „Matignon-egyezmény” került bele a történelemkönyvekbe. Bekerült a törvénybe a heti munkaidő negyven órában rögzítése, és az alkalmazottaknak kétheti fizetett szabadságot adott. Első ízben az élet már nem kizárólag az elidegenedett munkára szorítkozott: kezdett kinyílni a világ más dolgai felé.

A második világháború rettenete után, egy szétvert és lerombolt országban, a „Felszabadulás” férfi és női harcosai, kihasználva a munkáltatók gyenge pozícióját, amely abból adódott, hogy azok hasznot húztak a német megszállókkal való kollaborálásból, lerakták a modern jog alapjait: létrehozták az üzemi bizottságokat, a társadalombiztosítást [ii], a munkaegészségügyet, a higiéniai és biztonsági bizottságokat, a munkanélküli alapokat, a minimálbért.

Ezek az alapelvek nem csupán néhány felvilágosult kommunista vagy gaulle-

ista fejében fogantak meg. Az 1944. május 10-i Philadelphiai Deklaráció, amelyet a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) átvett, 1. cikkelyében megfogalmazza, hogy a „munka nem áru”, 2. cikkelyében azt, hogy „tartós béke csak a társadalmi igazságosság alapján jöhet létre”. Az ILO ezzel elismerte, hogy az a szerződés, amely a munkát áruvá teszi, háborút eredményez, amint azt Alain Supiot, a Collège de France professzora kifejti a *L'Esprit de Philadelphie (Philadelphia szellemében)* [iii] című könyvében.

A progresszív lépéseket liberális ellenforradalom követi

Az 1980-as és 1990-es években azonban két egymást erősítő tényező tűnt fel: A Ronald Reagan és Margaret Thatcher vezette *liberális ellenforradalom* az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban, valamint az európai kommunista országok hirtelen *fordulata a piacgazdaság felé* összeomlásuk előtt. Ez a történelmi alkalom tette lehetővé, hogy a második világháború óta kialakított szolidaritást visszafordítsák és a piac dogmaival helyettesítsék. Így működött az, amit Alain Supiot a „nagy fordulatnak” nevez. Tény, hogy Franciaországban ennek az ellenforradalomnak a keresztülvitele hosszabb időt vett igénybe, mint az angolszász országokban; de az egymást követő kormányok nem adták és nem adják fel hatalmi harcukat.

Ez a rövid történelmi emlékeztető lehetővé teszi, hogy megítéljük egyes újságírók önelégült szövegeinek hiábavalóságát. Például David Pujadas-ét, aki a France 2 televíziós híradóban, 2015. szeptember 8-án, maga elé dobott egy vaskos kötetet, azzal, hogy „a mi híres munkatörvénykönyvünk ilyen kövér kötet, közel másfél kiló” [iv]. Egy olyan társadalomban, ahol a vékony alkatot favorizálják, és a jó egészség szinonimájaként használják, a „kövér” jelző, amelyet gyakran többféle módon is értelmeznek, nem ártalmatlan. Arra utal, hogy a munka törvénykönyve nem csupán vastag, de beteg is.

A támadás magának a munka törvénykönyvének az alapjai ellen irányul. Ezek még ma is olykor zavarják az ultraliberalizmus logikáját. Mivel a vádak rossz érveken alapulnak, nem találnak más kiutat mint hazugságokra alapozni őket. Patrick Quinqueton államtanácsos, korábbi munkaügyi felügyelő, tagja annak a csoportnak, amely Nicolas Sarkozy elnök kívánságára 2008-ban a módosításokon dolgozott. Emlékeztet rá, hogy ha a törvénycikkek száma nőtt, ezt szándékosan alakították így. Ez nem más, mint „annak az elvnek az alkalmazása, amely szerint ahhoz, hogy minden érthető legyen, minden cikkely csak egyetlen rendelkezést kell, hogy tartalmazzon.”

És ha a törvénykönyv több részből áll, ez éppen azért van, hogy mindenki megtalálhassa benne a rá vonatkozót, legyenek azok munkavállalók, mikro- vagy kisvállalatok vagy közép vállalkozások és az óriás vállalatok vezetői is. Például a mikro-vállalkozásoknak, a nagyon kis vállalkozásoknak nem fontos ismerniük a kollektív szerződések feltételeit a maguk 105 cikkelyével, ami a szakszervezeti

küldöttek státuszára vonatkozik, vagy azt a másik 289 cikkelyt, amelyet az üzemi, vállalatitanácsoknak szenteltek.

Nem véletlen, hogy a munkaidőre és a munkabérré vonatkozó szabályokat a harmadik részbe tették át. A munkaidőre vonatkozó 210 cikkelyt lényegében nem alkalmazzák, csak „ha nincs ágazati vagy vállalati megállapodás, egyezség. A fizetésekre vonatkozók csak a minimálbérről és a bérek védelméről szólnak, (például a lefoglalások ellen). Végül, amit Quinqueton külön aláhúzott, a munkavállalók egészségére és biztonságára vonatkozó negyedik rész 2500 cikkelyből áll. Ez a megoldás lenne az, amitől olyan testes a kötet, és ezért nem felel meg a szépség elvárt szabályainak?

A leggyakrabban nagyon pontos technikai rendelkezésről van szó, egy adott munka esetén, mint például a „vegyi kockázatok megelőzése”: „A munkahelyek levegőjében jelenlevő gázok koncentrációja nem lépheti túl azokat az értékeket, amelyeket a táblázat meghatároz, azokra a helyekre vonatkozóan, ahol a munkások belélegezhetik azokat [itt meghatározottan].” A veszélyes kémiai termékek lenyűgöző listáján olyanok szerepelnek, mint az aceton vagy klórbenzol. El kellene törölni ezeket a rendelkezéseket?

Valójában azok panaszkodnak a szövegek hosszabbodásáért, akik maguk is hozzájárultak ehhez, mivel az 1990-es évek eleje óta a munkáltatók egyik felmentést kapták a másik után, amelyek újabb és újabb oldalakon jelentek meg.

A munkaadói testület azt az elgondolást hangoztatja, amely szerint a mai elbocsátások a holnap új munkahelyeit jelentik. Ezt a hazugságot több mint 30 éve emlegetik. Már az 1980-as években Yvon Gattaz, a Francia Munkaadók Országos Tanácsának (Conseil national du patronat français, CNPF – a magyar GYOSZ megfelelője) – a mai Medef elődjének, amelyet ma fia Pierre Gattaz irányít – elnöke követelte és érte el, hogy ne legyen szükség adminisztratív engedélyre az elbocsátásokhoz, felmondásokhoz. Úton-útfélen hangoztatta, hogy a vállalatok azért nem vesznek fel munkaerőt, mert a munkaügyi felügyelőség engedélyét kell kérniük, amikor el akarnak valakit bocsátani. 1986 óta nem kell engedély, még sincs több munkahely. A 2000-es években azt nyilatkozták, hogy túl bonyolult az elbocsátás: szükség volt egy személyes beidézésre és egy írásbeli nyilatkozatra a felmondás okáról.

A munkáltató részéről jelentkező jogi kockázatok veszélybe sodorhatják a vállalatot – hangoztatták. 2008 januárjában tehát bevezették a megegyezéssel elbocsátást: nincs formális beidézés, nem kell indoklás, nincs tiltakozás a békétető testület előtt – kivéve, ha hiányzik a beleegyezés. Az eredmény: rekordszámú megegyezéssel elbocsátás minden évben (2014-ben több mint egymillió) és ugyanakkor nem hoztak létre határozatlan idejű szerződéseket, amelyek ezt kompenzálnák [v]. Éppen ellenkezőleg: ma már az újonnan alkalmazottak 85 százalékát határozott idejű szerződésekkel veszik fel. Sőt már ezt is túl bonyolultnak ítélik, és azt szeretnék elérni, hogy az adott feladatok elvégzésére a munkavállalók szerződhetnek, amely szerződések természetesen bonyolultak lesznek,

de viszont biztosítják, hogy a munkaadó teljes létbizonytalanságban tarthassa a dolgozókat.

A munkáltatók állandóan ismétlik – a média pedig sosem vette magának a fáradságot hogy kielemezze – hogy kevesebb törvényt akarnak, miközben a maguk számára erősebb védelmet kértek.

Kaptak is az államtól, főleg amikor csoportos leépítéseket hajtottak végre a különböző átszervezési és ipar-kitelepítési terveik során. Így például a 2014. június 13-i törvény szerint rekordidő, vagyis 21 nap alatt kell a Régiós Állami Felügyeletnek (a Vállalkozások, a Verseny, a Fogyasztás, a Munka és az Alkalmazások Regionális Igazgatósága – francia rövidítéssel Direccte) jóváhagynia a tulajdonosok által benyújtott csoportos felmondási tervet. Ez biztosítja, hogy a munkaügyi bíróságnak gyakorlatilag többé már lehetősége sem lesz a beavatkozásra. Csodálatos törvény, tiszta, mint a forrásvíz...

Az egyre erőszakosabb és durvább ideológiai harc és a fegyverek egyenlőtlensége oda vezetett, hogy az alkalmazottak általában védekező pozíciót vettek fel, pedig nagy szükség lenne még további fejlődésre. Egyesek úgy dicsőítik a kollektív szerződési tárgyalásokat, mint amelyek előkészítik a „szociális párbeszédet” annak minden erényével; de mi értelme van ennek, ha a szakszervezetek soha nem voltak ennyire gyengék? Ez nem eredményezhet egy jobb törvényt, csak a jogok szétmorzsolódását, miközben a joggyakorlat még inkább szétforgácsolódik és áttekinthetlenné válik.

Azzal szemben, amit Antoine Lyon-Caen és Robert Badinter állítanak *Munka és törvény (Le Travail)* című könyvükben, nem lehet kimutatni, hogy a munkások védelme növelné a munkanélküliséget. Épp ellenkezőleg.

Amint ezekkel a vitákkal kapcsolatban Pascal Lokiec, a munkaügyek profeszszora rámutatott, „alapvető változás jelent meg a munkajog kérdésében.” Úton vagyunk abba az irányba, hogy „az alkalmazottak és a munkáltatók közti ellentét a dolgozók és munkanélküliek, a bizonytalan és az állandó alkalmazásban levők közötti ellentétté fajuljon.” [vi]

Fordította: *Hrabák András*

[i] Számos petíciót követően, amelyek a gyermekmunka szabályozását sürgették, az Académie des sciences morales (erkölcsi tudományok akadémiaja) 1835-ben döntött úgy, hogy tanulmányozza a kérdést és megbízott két nyomozót: Louis-François Benoiston de Châteauneuf-öt és Louis René Villermét.

[ii] Lásd Bernard Friot és Christine Jakse: *Une autre histoire de la Sécurité sociale [A társadalombiztosítás másik története]*, *Le Monde diplomatique*, 2015. december

[iii] Alain Supiot: *L'Esprit de Philadelphie. La justice sociale face au marché total*, [*Philadelphia szelleme a totális piaccal szemben*], Seuil, Párizs, 2010.

[iv] Lásd Gilles Balbastre: *Combien de pages valez-vous? [Hány oldalt értek?]*, *Le Monde diplomatique*, 2014. november

[v] Lásd Céline Mouzon: *Rupture conventionnelle, virer sans licencié [Megegyezéses felmentés, kirúgás felmondás, elbocsátás nélkül]*, *Le Monde diplomatique*, 2013. január

[vi] Pascal Lokiec: *Il faut sauver le droit du travail [Meg kell védeni a munkajogot!]*, Odile Jacob, Párizs, 2015.

Vita a munka törvénykönyvről - Franciaország kontra EU

A június 14-i országos tüntetés – 1.300 000 résztvevő a szervezők, 80 000 a belügyminisztérium szerint – több szempontból a február közepén kezdődött társadalmi mozgalom egyik fordulópontjának tekinthető.

Először is megcáfolta azokat a múlt heti politikai és média értékeléseket, amelyek a mozgalom kifulladásával, az elégedetlenség lanyhulásával, a szakszervezetek elszigetelődésével próbálták megnyugtatni a kormányt, a MEDEF -et és az európai partnereket. A Marseille-ből, Besançon-ból, Grenoble-ból, Saint Etienne-ből, Strasbourg-ból, az Alpok-ból, Pireneusokból, Bretagne-ból, Burgundiából Párizsba utazó, oda-vissza az éjszakát átbuszozó tüntetők tömege találkozott a Place d'Italie-n, és több mint három óra kellett, hogy eljusson az Invalidusok tereig. Akik vonatok és buszok hiányában nem jutottak el Párizsba, azok helyben, a saját városaikban tüntettek.

A törés-zúzás és a rendőri erőszak is új vonásokat öltött kedd délután. A párizsi tüntetés útvonalán egyetlen világító üvegreklámtábla nem maradt épen; a reklámtáblákból kiszaggatott plakátokon és üvegüzalékokon gyalogolt végig a többszázezres tömeg. A boulevard Montparnasse és a rue de Sèvres sarkán lévő nagy gyermekkórház utcára néző üveglakait is egytől-egyet betörték, ami jelentős fennakadásokat okozott a kórház működésében. Újdonság az előző tüntetésekhez képest, hogy ezúttal a CGT aktivistáinak egy csoportja kövekkel dobálta meg az őket támadó rendőröket, és nemcsak a tüntetők, hanem több rendőr is megsebesült. És noha videók is tanúsítják, hogy a károk nem a CGT-aktivisták, hanem a tüntetés elején

vonuló feketeruhás, kapucnis, könnygáz-álarcos fiatalok műve, úgy a kormány, mint a média a CGT-t vonják felelősségre.

Szintén újdonság François Holland reakciója. Szerda reggel a további tüntetések betiltásával fenyegetőzött a rádióban, ha a CGT nem tudja kordában tartani

a tüntetőket. Philippe Martinez, a CGT főtitkára egy rádióinterjúban visszautasította, hogy a CGT-nek kellene a rongálókra vigyáznia. Ez a kormány feladata, mondta, de érdekes módon az állig felfegyverzett rendőrség tartózkodik a rongálókkal szembeni beavatkozástól, ehelyett a békésen tüntetőket támadja könnygáz- és más, komolyabb sérüléseket okozó bombákkal. „Ilyen fenyegetéssel csak tehetetlen kormányok élnek” tette hozzá Martinez.

De nemcsak a szakszervezetek tiltakoznak. Tiltakozik Arnold Montebourg, a Walls- kormány 2014-ben lemondott gazdasági minisztere, aki nemrég visszatért a politikai életbe, mivel Hollande –dal vetélkedve, indul a szocialista elnökjelöltek őszi döntőjében. „Krónikusan ismétlődő politikai erőszak tanúi vagyunk”, nyilatkozta a *Nouvelobs* c. heti magazin weboldalán. „Problémát okoz a Parlament? Válasz, a 43.9 [a parlamenti vita és szavazás kikapcsolása]! A képviselők bizalmatlansági beadvánnyal szándékoznak élni? Válasz, a képviselők szankcionálása! Ellenkeznek a szakszervezetek? Válasz, a tüntetések betiltása!”.

Egy másik „rebellis” szocialista, Pascal Cherki, a kormány politikáját élesen bíráló képviselő nyilatkozott ma délben a *France Culture* híreiben, mondván, hogy „A Munkatörvénykönyv reformját a franciák nagy többsége ellenzi. A kormánynak, le kell ülnie tárgyalni a dolgozók képviselőivel, kompromisszumot kell kötnie velük, ahelyett, hogy rendületlenül ismételné: a törvényen nem változtat.” A rádióinterjúban Pascal Cherki nem zárta ki, hogy a szocialista képviselők ezúttal igenis bizalmatlansági beadványt fognak benyújtani, ha a kormány ismét a 49.3-hoz folyamodik június 28-a után, hogy a Szenátus módosításai körüli parlamenti vitát újra rövidzárlatra tegye.

Végül még egy meglepetés, a június 14-i tüntetés transzparensének magamfajta érdeklődő olvasói most találkoztak először olyan mondatokkal, amelyek az EU szerepére utalnak a Munkatörvénykönyv reformjával kapcsolatban. Néhány napja a *Médiapart* c. színvonalas internetújság közölt hosszabb elemzést arról, hogy az EU és elsősorban Németország, Wolfgang Schäuble szövetségi pénzügyminiszter személyében, hogyan dolgozta ki 2014 ősze óta a francia Munkatörvénykönyv reformját a két illetékes miniszterrel, Michel Sapin-nel (pénzügy) és Emmanuel Macron-nal (gazdaság és ipar) együttműködve. Erről tavaly szeptemberben Yanis Varoufakis, Alexis Tsipras volt pénzügyminisztere ejtett először szót a német gazdasági miniszterrel vívott csata elvesztése után egy interjúban. „Görögország csak kísérleti nyúl [az EU számára] – mondta – Dr Schäuble igazi célpontja Olaszország és Franciaország, a francia jóléti állam, a munkatörvénykönyv és az állami tulajdonban lévő nagyvállalatok”.

A tárgyalássorozat története külön cikket érdemelne, itt csupán annyit érdemes megemlíteni, hogy a téma most kezd beszivárogni a közéleti vitába.

Egy pikáns adalék, míg a mostani El-Khomri-törvény a francia dolgozók jövedelem csökkentését, munkaviszony-romlását, a vállalati, üzemi demokrácia intézményeinek gyengítését hivatott keresztülvinni, addig a fent említett Emmanuel Macron nevéhez fűződő 2015. februári törvény, adókedvezmény formájában egy 350 millió eurós ajándécsomagot juttatott a vállalatvezetőknek. Mindkettő,

az euró zóna „teljes gazdasági integrációját és a további válságok elkerülését” hivatott szolgálni Dr. Schäuble elképzelése szerint.

Fordította: *Körösi Zsuzsa*

Forrás: Le Monde diplomatique helyszíni tudósítás, 2016. június 17.
<https://www.facebook.com/135424713170264/photos/1086936078019118/>

*A szovjet szakszervezetek a nemzetközi munkásmozgalom élcsapata.
Propagandaplakát, Moszkva, 1932*

ÉLETUTAK

J. Nagy László

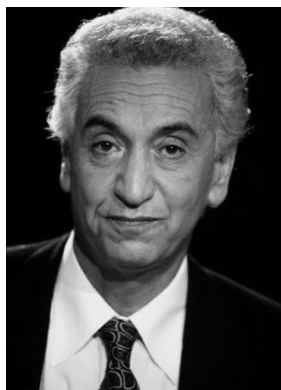
Ait Ahmed, Yocine (1926-2015)

Halálával az algériai nemzeti felszabadító háború (1954-1962) kiobbantását előkészítő „történelmi kilencek” csoportjának az utolsó tagja távozott az élők sorából. A gyarmati korszakban radikális nacionalista; a független Algériában is ugyanez a radikalizmus jellemezte, amikor a demokráciáért és a szociális igazságosságért harcolt. Ki is érdemelte az „örök ellenzéki” jelzőt.

1926. augusztus 26-án született a kabíliai Ait Jahia nevű faluban. Jómódú családjában féltve őrizték a francia gyarmatosítókkal szembeni ellenállás szellemét. Apja és az ő ősei is nagytekintélyű vallási vezetők voltak. Anyja női ősei között található Lella Fatua, aki 1847 és 1857 között a fegyveres ellenállás vezetője volt Kabiliában.

A helyi vallási iskola elvégzése után tanulmányait a neves Ben Akun-i gimnáziumban, Algírban folytatta. Középiskolásként, alig 17 évesen csatlakozik a világháború kiobbantásakor betiltott nacionalista Algériai Néppárthoz (Parti du peuple algérien – PPA). Az 1945 májusában, szűkebb hazájában, Kabiliában kiobbant spontán, szervezetlen felkelés kegyetlen vérbefojtása (több ezer halott) után ő is, számos nacionalista társával egyetemben Algéria, a „tengerentúli három megye” függetlenségének kivívására a lehetőséget kizárólag a fegyveres harcban látja.

Alapítója és egyik vezetője lesz annak az 1947-ben létrehozott titkos szervezetnek, amelynek feladata a fegyveres felkelés előkészítése. A mintegy 1500 tagot számláló szervezet több fegyveres akciót is végrehajt Algériában. Am miután 1952-ben számos tagját és vezetőjét letartóztatják, Ait Ahmed Kairóba távozik. Rövidesen többen is követik, köztük a börtönből megszökött Ben Bella. Ez a „kairói csoport”, élvezve Nasser támogatását, és együttműködve az otthoni radikálisokkal, 1954 nyarán létrehozza a még mindig a békés eszközöket favorizáló nemzeti pártokkal szemben a Nemzeti Felszabadí-

tási Frontot (Front de libération nationale – FLN), amely november 1-én elindítja a közel nyolc évig tartó nemzeti felszabadító háborút.¹

A felkelés kirobbanásának hírére közli a Budapesten működő, nem nyilvános, a magrebi kommunisták által irányított, *Béke és nemzeti függetlenség hangja* nevű arab nyelvű rádióadó is. Ait Ahmed egy képeslappal köszöni meg az esemény közlését.

Ait Ahmed a nemzetközi politikában képviseli az FLN-t. Ő a vezetője a magrebi nacionalisták delegációjának a bandungi konferencián 1955 áprilisában. Az FLN első kongresszusán (1956 augusztus) beválasztják a szervezet legfelső testületébe, az Algériai Forradalom Nemzeti Tanácsába (CNRA) és a végrehajtó bizottságba. 1956. október 22-én az FLN vezetőségének több tagjával együtt letartóztatják, miután a marokkói Rabatból Tuniszba tartó repülőgépüket a francia légierő leszállásra kényszeríti Algír fölött. A letartóztatottak csak a háborút lezáró eviani szerződések aláírása (1962. március 18.) után szabadulnak. Rabsága ellenére távollétében is tagja lesz, államminiszteri rangban, az 1958-ban alakult Ideiglenes Kormánynak.

A független Algériában kérlelhetetlen bírálója lesz az első elnök, Ahmed Ben Bella diktatórikus törekvéseinek. 1963 szeptemberében megalakítja a Szocialista Erők Frontját (Front des Forces Socialistes – FFS), amelynek programja a demokratikus szocializmus. A párt teljes jogú tagja lesz a Szocialista Internacionálnak. Az FFS megalakulását követően azonnal fegyveres harcot kezd a központi hatalommal szemben. Ez azonban kalandor lépésnek bizonyul, amely teljesen elszigeteli. A közvélemény egyöntetűen hazaárulónak tartja Ait Ahmedet és pártját, mert éppen akkor robbantja ki a fegyveres lázadást, amikor a határkiigazítást követelő Marokkó is háborút indít Algéria ellen. 1964-ben Ait Ahmedet letartóztatják. Előbb halálra majd életfogytiglani börtönre ítélik. 1966 elején sikerül megszöknie és Svájcba menekülnie. Lausanne-ból bírálja és támadja az algériai politikai rendszert, demokratizálását követeli. Megdöntésére azonban soha nem szólít fel.

Az 1988 őszi algiri társadalmi robbanás után kialakuló pluralista politikai rendszerben az FFS visszanyeri legalitását. A laikus Ait Ahmed és pártja határozottan elítéli az iszlám integrizmust, amelynek előretörését és nagyon is reálisan fenyegető hatalomátvételt a hadsereg akadályozza meg 1992-ben. Az államcsínyt irányító katonák Ait Ahmedet is meghívják az átmeneti hatalmat gyakorló Legfelső Államtanácsba; ő ezt visszautasítja, de az államcsínyt nem itéli el.

Az FFS először 2012-ben vesz részt a választásokon. Ekkor 22 képviselője (köztük 10 nő) kerül be a parlamentbe. Ait Ahmed azonban ekkor már inkább csak szellemi vezetője a pártnak, a konkrét irányításban alig vesz részt. Idejét megosztva Lausanne és Algír között tölti. 2015 elején agyvérzést kap, mozgásképtelenné válik. December 23-én hunyt el a svájci városban.

Halálhírére Buteflika elnök nyolcnapos gyászt rendel el. Az elnöki nyilatkozat

¹ A felszabadító háborúról és a független Algéria első évtizedeiről lásd J. Nagy László: A Magreb-országok története a 20. században. JATEPress, Szeged, 2014. (Szerk. megj.)

kiemelkedő történelmi személyiségnek, a „nemzeti forradalom gentlemanjének” nevezi, aki soha nem személyek, hanem a nemzet érdekét szem előtt tartva a politikai rendszer strukturális hiányosságai ellen vívta harcát. Az, hogy „az ellenzék vitathatatlan ikonja” volt, bizonyítja az is, hogy végakarátának megfelelően nem Algírban, a nemzeti felszabadító háború hősei számára fenntartott parcellában, hivatalos állami tiszteletadással temették el, hanem szülőfalujában, édesanyja mellé. 2016. január 1-án tízezrek kísérték utolsó útjára.

Művei:

La Guerre et l'après-guerre. Alger, Bouchène, 1964.

L'Afro-fascisme. Paris, L'Harmattan, 1964.

Mémoire d'un combattant, l'esprit d'indépendance, 1942-1952. Paris, Messinger, 1983.

L'Affaire Mécili. Parias, La Découverte, 1989.

Forrás: El Watan, 2015. 12. 24, 2016. 01. 1.; l'Humanité, 2015. 12. 24.; Afrique-Asie, 2016. február.; Jeune Afrique, 2016. január 16.

www.socialgerie.net

Ferwagner Péter Ákos²

Ben Barka, Mehdi (1920–1966)

Ötven évvel ezelőtt, 1965 őszén hunyt el Marokkó, sőt talán az egész harmadik világ egyik legnagyobb hatású baloldali ideológusa, ellenzéki politikusa, anti-imperialista és antikolonialista harcosa, Mehdi Ben Barka. Nem csak erőszakos halálának máig ismeretlen pontos körülményei, hanem egész életútja is legendássá teszi őt azok szemében, akik az elnyomás, a zsarnokság ellen szállnak síkra. Személye jelképpé vált Marokkóban és Észak-Afrikában, nevét a térségben a demokratizálódásért küzdők ma is a zászlajukra tűzik.

Ben Barka – Múmen Diuri marokkói társadalomtudós szavaival – a politikai elit „legintranzigensebb és legtisztábban látó”, de mindenképpen az egyik legtehetségesebb tagja volt, aki az országnak a francia gyarmati uralom alóli 1956-os

² A szerző történész a Szegedi Tudomány Egyetem Újkori Egyetemes Történelmi és Mediterrán Tanulmányok Tanszék adjunktusa.

felszabadulása után rendkívül éles bírálatokat fogalmazott meg a formálódó monarchikus rendszerről.

1920-ban született Rabat óvárosában, középosztálybeli családban. Jó tanuló volt, matematikából és közgazdaságtanból szerzett végzettséget, majd tanárként helyezkedett el. Fiatal matematikatanárként az 1940-es években a rabati gimnáziumban a trónörökös, a későbbi II. Hasszánt is tanította.

Politikai pályája az ország legjelentősebb nacionalista pártjában, az Isztiklál („függetlenség”) Pártban kezdődött, ahol a mindenható elnök, Allal el-Fászzi száműzetése idején rövid idő alatt a párt „kulcsfigurája”, főtitkára és a Végre-

hajtó Bizottság tagja lett. A francia gyarmati hatóságok hamar felfigyeltek veszélyesnek ítélt tevékenységére, ezért 1951-ben az Atlasz-hegység déli részébe deportálták. Egy ízben a főrezidens, Juin tábornok Ben Barkát a protektorátus „legveszélyesebb ellenségének” nevezte. Csak 1954-ben térhetett vissza a párt-politikába, kiállt a szegény rétegek és az agrárreform mellett. 1955-ben részt vett

azokon a tárgyalásokon, amelyek a franciák által száműzetésbe kényszerített szultán visszatéréséhez, majd pedig a protektorátus felszámolásához vezettek. A függetlenség elnyerése után a franciák elleni antikolonialista harc jelképének, a szultánnak tett szolgálatait azzal honorálták, hogy 1956 novemberében a konzultatív nemzetgyűlés elnökévé nevezték ki. Ilyen minőségében ő maga javasolta, hogy a marokkói hagyományokkal és szokásokkal szöges ellentétben nyilvánítsák trónörökösnek egykori tanítványát, V. Mohamed fiát, a későbbi II. Hasszánt.

Mindennek ellenére az 1950-es évek végén, amikor az Isztiklál és a palota között heves harc bontakozott ki a hatalomért, s ebben a királynak sikerült felülkerekednie, Ben Barka egyre inkább balra tolódott. Pártján belül el-Fászival ellentétben monarchistaként is a baloldali szárnyhoz tartozott, s 1959 januárjában minden pártbéli tisztségéről lemondott, majd szeptember 6-án új pártot hozott létre. Ez különösen jelentős, a marokkói pártstruktúra átrendeződését illusztráló esemény volt. A tisztán ellenzéki álláspontot elfoglaló Népi Erők Nemzeti Uniója (NENU) élesen támadta a formálódó rezsim „abszolutista” jellegét, a hatalom palota általi „monopolizálását”. Ben Barka úgy vélte, az Isztiklál alapelve, a monarchia legitimitásának elfogadása alapvetően helyes, de az, hogy a párt a kormányban másokkal együtt részt vesz, aláássa az Isztiklál ama törekvését, hogy az ország első számú politikai szervezete maradjon. Az új pártban a Ben Barkához hasonló hangadók fiatal, francia nevelést kapott értelmiségiek voltak, akik elvetették az engedelmes, nacionalista, iszlám alapú rojalista irányvonalat. Támogatást kaptak a szakszervezeti uniótól és a diákszövetségtől is, sőt a szakadást a palota is bátorította, valószínűleg azért, hogy gyengítse legfőbb riválisát, az Isztiklált. A NENU erőteljes királyellenes fellépése azonban odavezetett, hogy

1959 végén számos vezetőjét letartóztatták, a párt lapját pedig elkobozták. Mivel összeesküvéssel vádolták, Ben Barka maga választotta 1960-ban az önkéntes száműzetést, ami egy ideig gátolta hazai ismertségének növekedését. Innen 1962 májusában az új király, II. Hasszán kérésére diadalmasan tért vissza.

Mindez azonban nem hozta közelebb a hatalomhoz. A NENU irányvonaláról ekkoriban ezt írta: „A jelenlegi reakciós és demagóg útválasztással szemben a magunk útválasztását forradalmiként kell meghatározni. (...) Véleményem szerint az alkotmány csak annyiban érvényes, amennyiben biztosítja a közszabadságot, lehetővé teszi ténylegessé válását a hatalom ellenőrzése és szankciói révén, és amennyiben lehetővé teszi, hogy megghiúsítsuk az idegen hatások érvényesülését országunk ügyeiben. Számunkra a nép előtti felelősség és a hatáskörök meghatározása, valamint a valóságos népi intézmények felállítását a lényeges.” Az alaptörvény kapcsán Ben Barka és a király között éles ellentétek keletkeztek, s mivel a dokumentumot 1962 decemberében az uralkodó saját kezűleg készítette, majd fogadtatta el a pártok akaratainak figyelmen kívül hagyásával, a NENU a népszavazás bojkottálására szólított föl.

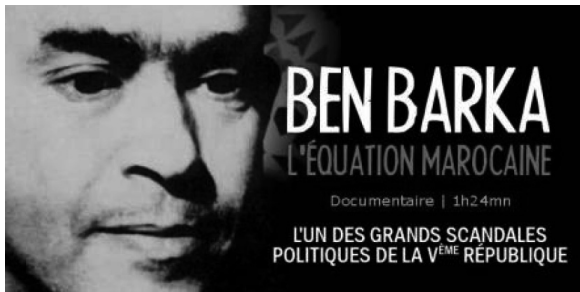
A NENU 1962. májusi II. kongresszusán a szegények pártjaként definiálta magát, s a marxizmushoz közelálló programot fogadott el: kemény harc az agrárfeudalizmus és a burzsoázia ellen, a marokkói elit és a külföldi tőkések „összejátszásának” elítélése, a termelőeszközök társadalmi tulajdonba vétele, mint a gazdasági függés és a strukturális egyenlőtlenségek felszámolásának legfőbb előfeltétele, valódi agrárreform. Lényegében az ország totális gazdasági felszabadítását akarta elérni. A földreform tekintetében az Isztiklálnál jóval radikálisabb álláspontot foglalt el: „a föld azé, aki megműveli”, a nemzeti tulajdonnak és örökségnek számító marokkói termőföldet pedig csak marokkói parasztok művelhetik meg. Ehhez párosult az ipari tervezés, mely az ország egészén biztosítja a gazdasági tevékenységet. Sőt nem csupán az ország egészén, hanem a Magrebben is, amelynek meg kell valósítania a tömegekre épülő egységét a demokratikus és igazságos társadalom létrehozásával. A magrebi egységnek pedig illeszkednie kell a szélesebb értelemben vett arab, sőt afrikai egységbe, melyet nem lehet elválasztani annak forradalmi perspektívájától és progresszív alapjaitól. Ebből következett, hogy a NENU minden eszközzel támogatta a még gyarmati elnyomás alatt élő népek antikolonialista harcát (leginkább Algériáét). Ben Barka saját szavaival: „Feladataink a külpolitika síkján világosak: a gyarmatosítás elleni nemzeti forradalom nemzetközi mozgalmának egészével való teljes szolidaritás vonalába illeszkednek, mint ahogy mindinkább részei annak a közös harcnak, amelyet algériai, közel-keleti vagy afrikai testvéreink oldalán folytatni kell. Nem arról van itt szó, hogy régi jelszavak mögé rejtőzzünk, hanem hogy olyan tevékenységet folytassunk, amely tükrözi átfogó politikai választásunkat a nemzetközi kapcsolatokban. (...) Az egységnek (...) először a független országoknak a földréz egészén a gyarmati rendszer eltüntetésére irányuló akcióegységében kell megnyilvánulnia. Azonos intézkedésekben kell konkretizálnia, melyek le-

hetővé teszik a gazdaságpolitika fokozatos harmonizálását, és végül lehetségessé és kívánatosná tesznek közös intézményeket.”

Az 1963 májusában megtartott parlamenti választások szilárd ellenzéki pozíciót biztosítottak nem csupán az Isztiklálnak, de Ben Barka baloldali pártjának is, amelyek igyekeztek maximálisan kihasználni a parlament nyújtotta lehetőségeket a királypárti kormány döntéseinek befolyásolására. Elérték, hogy a következő időszakban a törvényhozás lényegében tehetetlen maradjon és megbénuljon. Amikor 1963 októberében határincidensek törtek ki a szomszédos Algériával („homokháború”), Ben Barka rendkívül kemény szavakkal ítélte el a marokkói hadsereg támadását („áruló agresszió az algériai forradalom ellen”). Mivel még 1962 novemberében közlekedési balesetnek álcázott merényletet kíséreltek meg ellene, 1963 nyarán ismét külföldre távozott, így 1964 márciusában a homokháború idején tanúsított magatartása miatt távollétében ítélték halálra. Igaz, egy év múlva amnesztiában részesítették, de több társa nem volt ilyen szerencsés: 130 párttagot börtönöztek be (a NENU 28 parlamenti képviselője közül 21-et), a több tucat elítélt közül kilenc főt kivégeztek. A pártot gyakorlatilag lefejezték.

Mehdi Ben Barka a száműzetésben – az újságíró Jean Lacouture kifejezésével élve – a forradalom „utazó nagykövetévé” vált. Algírban találkozott Che Guevarával, a portugál-guineai Amílcar Cabrallal és Malcolm X-szel. Megfordult Kairóban, Rómában, Genfben (itt több gyilkossági kísérletet is túlélt), valamint Havannában, mert az volt a célja, hogy összefogja a harmadik világ forradalmi mozgalmait az ún.

Trikontinentális Konferencián (Ázsia, Afrika, Latin-Amerika népeinek szolidaritási konferenciáján), s amelyet már nélküle, 1966 januárjában fognak majd megrendezni a kubai fővárosban. Szándékai szerint ezen a nagyszabású értekezleten

„a világforradalom két nagy áramlata lesz jelen”, az októberi forradalommal felszínre tört áramlat és a nemzeti felszabadító forradalom. Vezető szerepet játszott a konferencia előkészítő bizottságában, meghatározta a célokat. Ezek között első helyen szerepelt a felszabadító mozgalmak és az amerikai embargó által sújtott Kuba támogatása, a külföldi katonai bázisok felszámolása, a dél-afrikai apartheid eltörlése stb. Érthető, ha több hatalom számára is veszélyessé vált a személye. René Galissot történész szerint „a Trikontinentális Konferencia e forradalmi lendületében rejlik Ben Barka elrablásának és meggyilkolásának legmélyebb oka”.

Voltak azonban „hazai” okok is. 1965-re a politikai feszültség Marokkóban a végletekig hevült (a hadsereg több száz halottat hátrahagyva diáktüntétést vert szét, a király rendkívüli állapotot vezetett be, feloszlatta a parlamentet

stb.). Mindez alighanem hozzájárult annak a döntésnek a meghozatalához, mely megpecsételte Ben Barka, a „palota rémálmaként” emlegetett ellenzéki politikus sorsát. Októberben Mohamed Ufkír belügyminiszter, a király bizalmasa a titkosszolgálat embereivel Párizsban fényes nappal elraboltatta, majd meggyilkoltatta. Az ügy körülményei ma sem tisztázottak, több idegen titkosszolgálat részvétele sem zárható ki. Franciaország és Marokkó között diplomáciai ellentéteket okozott Ben Barka elrablása. Maga de Gaulle elnök is rendkívül dühös volt a francia területen történt akció miatt.

Ben Barka személye és halálának körülményei évtizedekig tabunak számítottak a hazájában. „Rehabilitálására” csak harminc év múltán került sor: 1995 novemberében utat neveztek el róla Rabatban, s immár a demokratizálást sürgető erők is szívesen hivatkoznak rá. A rehabilitálás azonban csak részleges lehetett: Ben Barka antikolonialista életművéről lehet beszélni, de az 1960-as évek elejének ellenzéki szerepvállalásáról már kevésbé. A hatóságok mind a mai napig elzárkóznak a vizsgálatoktól, holott a franciák a 2000-es években is több kísérletet tettek a felelősök felderítésére. Egy valami azonban biztos: Mehdi Ben Barka továbbra is a baloldali és demokratikus erők jelképe marad a komoly társadalmi problémákkal küzdő Marokkóban.

Irodalom:

Mehdi Ben Barka: *Écrits politiques 1957-1965*. Édition Syllips, Paris, 1999.

J. Nagy László: *A Magreb-országok története a 20. században*. JATEPress, Szeged, 2014.

Kende István (szerk.): *Fejlődő országok – haladó eszmék*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.

Moumen Diouri: *Réalités marocaines. La dynastie alaouite de l'usurpation à l'impasse*. L'Harmattan, Lausanne, 1987.

Bernard Violet: *L'affaire Ben Barka*. Fayard, Paris, 1991.

René Galissot: Mehdi Ben Barka et la Tricontinentale. *Le Monde diplomatique*, 2005. október.

Omar Benjelloun: Ben Barka: egy halott, aki hosszú életet él. *Le Monde diplomatique* (magyar kiadás), 2015. december. <http://www.magyardiplo.hu/index.php/2030-ben-barka-egy-halott-aki-hosszu-eletet-el>

Roger Faligot: Tricontinentale. Quand Che Guevara, Ben Barka, Cabral, Castro et Ho Chi Minh préparaient la révolution mondiale (1964-1968). La Découverte, Paris, 2013.

Ferwagner Péter Ákos: A marokkói politikai pártok II. Hasszán uralkodása idején. In: Ferwagner Péter Ákos – Kalmár Zoltán (szerk.): *Az átmenet egyensúlya. Szilágyi István 60 éves*. Áron Kiadó, Budapest, 2010. 195–231.

Pankovits József

Cossutta, Armando (1926–2015)

A Milánóban 1926. szeptember 2-án született – állítólag az olaszosított Kossuth családi nevű (nomen est omen), forradalmár hajlamú Armando Cossutta – 1943-ban lépett be a fasizmus ellen harcoló kommunisták soraiba. Maga is partizánként részt vett az ellenállásban, és pályáján általában mint erősen szovjet-elkötelezett-ségű, az Olasz Kommunista Párt balszárnyához sorolt vezetőt tartották számon. Karakterének ez a tulajdonsága azonban csak a '70-es évek derekától vált teljesen egyértelművé. A párt országos vezetőségébe kerülve inkább a centrumba helyezte magát, sőt 1968-ban – a csehszlovák válság idején – osztotta a párt kritikáját a Varsói Szerződés katonai intervenciójával kapcsolatban, ezért valamiféle egyezményes konvenció szerint akár a párt jobboldalára is tehetnének, amennyiben a VSZ-országokat vennék a baloldalnak, kritikusaikat pedig a jobboldalnak.

Mielőtt az országos vezetésbe került, Milánóban töltött be pártvezetői tisztségeket: vezette a városi és a regionális lombardiai titkárságot is. Nem hagyható említés nélkül, hogy előzőleg a milánói Sesto San Giovanni kerület kommunistáinak élén esett át a vezetői poszt tűzkeresztségén. Politikai keménységének, megedződésének színhelyeiről csak felsőfokon lehet nyilatkozni, a milánói vezetésben annak a Giuseppe Albergantinak vette át a helyét, aki pedig elvi gránit-szilárdságban túltett rajta is. Ezzel azt kívánom jelezni, hogy Cossutta nem bezárkózó szektás jelleggel folytatta a kemény vonalas politikizálást, fogékony volt a tömegkapcsolatokra, kész volt a nyílt vitára. Figyelemmel kísérte a tömegek hangulatváltásait, elsősorban a munkástömegekéit. Mondhatnók Sesto San Giovanni hagyományát soha nem tagadta meg; ennek megfelelő természetes fejleménynek értékelhető a párt országos vezetőségébe való beválasztása. Fontos munkakört bíztak rá, a párt szervezéséért, szervezeti életéért felelt, felügyelte a tömegszervezeti tevékenységeket is. Egyik irányítója a helyi önkormányzatokban érvényesülő kommunista politikának – erről több publikációja is tanúskodik („Decentramento e partecipazione. Iniziativa dei comunisti per l'attuazione della legge sui consigli di circoscrizioni”, vagyis Decentralizáció és részvétel. A kommunisták kezdeményezései a választóközrtek tanácsainak megválasztásáról szóló törvény alkalmazásával kapcsolatban, Róma, 1977., „I comunisti nel governo locale”, azaz Kommunisták a a helyi kormányban, 1978-as kiadás.)

A milánói választópolgárok a képviselői mandátumhoz szükséges szavazatokat is megadták neki. 1972 és 2008 között folyamatosan megválasztották előbb

szenátornak, majd (1994-2006 között) parlamenti képviselőnek, 1994 és 2004 között az Európai Parlamentbe is. A milánói választók húek voltak hozzá, ő pedig hű maradt minden körülmények között a választóihoz. Parlamenti pályafutását tekintve az olasz politikai elitben tarthatjuk nyilván, amennyiben és ebben az esetben az elit fogalmához a megérdemelt és töretlen választói bizalmat társítjuk, és nem a züllött, álságos képmutató politikai erkölcselenségeket, a rosszízű parlamenti praktikákat. Cossutta politikai magatartásának olykor vitatható vagy vitás elemei mellett ugyanis nem vetül rá a képmutatás, az őszintétlenség, a melleszélés, vagy akár a korrupció árnyéka. Vádak érték, melyek szerint szovjet zsoldban állt volna, mint a KGB ügynöke – ezt bírósági úton kivédte, még busás kártérítést is kapott. Kétségtelen azonban, hogy 1981-től, a lengyel krízis vitája után a Szovjetunió Kommunista Pártja anyagilag támogatta az SZKP politikájával egyetértő, OKP-n belüli Cossutta vezette irányzatot, az ún. szovjetbarát áramlatot, amit Berlinguer a párt elleni „aknamunkának” minősített, jóllehet Cossutta nem élt vissza a pártban élvezett befolyásával. A szó hagyományos értelmében nem „frakciózott”, ám büszkén irányította ezt a csoportosulást. Az OKP-ban mindig létezett és befolyással bírt a szovjet-mítosz, a Szovjetunió tekintélye és vonzereje, az a hit, hogy az első szocialista forradalmat győzelmesen megvívó orosz-szovjet kommunistákkal, az eredeti forradalmár bolsevik tapasztalat örököseivel szövetségben és szolidaritásban Itáliában is megvalósítható a szocialista átmenet. Cossutta nem volt illúziókkal eltelt rabja a szovjet mítosznak, ám nem akarta veszni hagyni ezt a hagyományt. Amikor 1981-ben az OKP – Berlinguer elképzeléseit követve – a SZKP-val kiélezte az 1968 óta már rendkívül heves vitákat, Cossutta más orientációban tájékozódott, ellenezte a Berlinguer politikájában kirajzolódó határozott és deklarált szakítást a szovjet politikai vonallal. Elsősorban nemzetközi politikai vonatkozásokban látott veszélyeket, és a maga körül szerveződő áramlat nevében fenntartotta szolidaritását a Szovjetunióval, áramlatát a Szovjetunió politikájával helyezte azonos platformra. Nem fogadta el Berlinguer tételét az októberi forradalom előrevívő erejének kimerüléséről sem, továbbra is hűséget tanúsított 1917 eszméihez, az 1917-ből sarjadt „reális szocialista” valóságához. (A pártban folyó vitáról, a személyes vitájáról szintén megjelentette álláspontjának foglalatát híres könyvében „Lo strappo” – A szakítás címmel, melynek magyarázó alcíme tartalmazza is a vita lényegét: USA, Szovjetunió, munkásmozgalom a nemzetközi válság körülményei között, Milánó, 1982.) Ezekben a kérdésekben Cossuttát nem igazolta a történelem, mégis elvi következetességét és tisztességét el kell ismernünk, még ha szovjet-barátságáért anyagi ellenszolgáltatást kapott is az általa vezetett önálló irányt választó csoport. Ugyanakkor nem állítható, hogy teljesen kritikátlanul viszonyult volna a szocialista országok valóságához. Az olasz kommunisták többségének meggyőződése szerint Cossutta nem anyagi előnyök megszerzésének reményében vállalta a Szovjetunió politikája iránti szolidaritását, a „filoszovjet” magatartást, elsősorban a Szovjetunió képviselte külpolitikát osztotta a maga részéről, ellenfele volt a tőke imperializmusának és nemzetközi politikájának.

A tényeket nézve megállapítható, hogy a Berlinguerrel való személyes viszonya – a politikai vitáknak mindig vannak személyes indítékai – 1975 után romlott meg, amikor a főtktár kiszorítja az országos titkárságból a kulcspozícióban levő Cossuttát (ekkor a párt egész szervezeti struktúráját a kezében tartotta, ideértve a Moszkvával tartott kapcsolatokat is). Berlinguer, mint minden első számú vezető, kényes volt arra, hogy hatalmával szemben ne alakulhassanak ki ellenpólusok – Cossutta már kezdett azzá válni. (Berlinguer irányvonala a párt 1975-ös és 1976-os választási sikere után – a látszat szerint – „nyerésre” állt, a Cossutta-féle, a Szovjetunió politikájához társuló elképzelések nem illettek az „eurokommunista” koncepcióba.) A formálódó Cossutta-pólus a hozzá kapcsolódó alternatívával az 1970-es és ’80-as évtizedben marginalizálódott az OKP-ban, az országos politikában pedig végképp elhalványult, tömegtámogatást már nem kapott, Cossutta személyes tekintélye azonban még őrizte bizonyos fokig a nimbuszát, erre utal parlamenti mandátumának érintetlensége.

Politikai tartását az 1989/90-es földindulás sem rengette meg, változatlanul hithű kommunista. Ebből következően nem is értett egyet az OKP névváltozásával, identitásának feladásával. Azok közé tartozott, akik a párt újjáalapítását szorgalmazták; élére állt a Kommunista Újjáalapítás Pártjának (Rifondazione Comunista, RC), amely a volt OKP kisebbségének lett a pártja. Ám erejüket

nem sokszorozta az sem, hogy egyesültek a ’70-es évek elején alakult, méreteit tekintve majdnem elhanyagolható, ám „véleménypártként” nem jelentéktelen Proletár Demokrácia nevű szélsőbaloldali formációval. Reálpolitikai érzékére vallott, hogy 1996-ban az RC csatlakozott a Romano Prodi vezette Olajfa összefogáshoz, és hozzájárult Prodi kormányának megalakulásához, majd működéséhez is – mindaddig, amíg a párt másik vezetője, főtktára Fausto Bertinotti megvonja az RC támogatását Proditól. A szerencsétlen viszály, amellet, hogy aláasta az Olajfa-kormányt, az RC-ben pártszakadást hozott. Cossutta tekintélye a későbbiekben is kevésnek bizonyult egy újabb szakadás megállításához, az RC bomlásához, ami egyik jele volt az olasz politika elmélyülő, jelen pillanatig tartó válságának. Cossutta – mint nyilatkozta – kommunistaként 2008-ban megszavazta a Demokrata Párt létrehozását és a pártból megszülető új kormányzati konstrukciót

Ezt megelőzően 2006-ban lemondott pártelnöki funkciójáról, és visszavonult a mindennapos aktív és rendszeres politizálásról. Utolsó említésre méltó funkciója 2009-től az olasz partizánszövetség elnöki tisztsége volt. 2015. november 14-én bekövetkezett halálát gyászolta családja, egységesen az egész olasz baloldal.

Több országos napilap nekrológbán emlékezett meg a politikus pályafutásáról. Jellemző, hogy a Szenátus épületében fölállított ravatalánál megjelent számos baloldali vezető; többen hitet tettek örökségének folytatására. Hogy a részükről elhangzott szavak mikor öltenek testet, az viszont a jelenlegi olasz baloldal nagy kérdése.

Publikációiból:

I problemi del finanziamento del partito e la stampa comunista. Iter, Roma, 1974.

Il finanziamento pubblico dei partiti. Editori Riuniti, Roma, 1974.

Il modo nuovo di governare. Edizioni delle autonomie, Roma, 1980.

Dissenso e unità. Dibattito politico nel PCI dal XVI al XVII congresso. Teti, Milano, 1986.

Vecchio e nuovo corso. Vangelista, Milano, 1988.

Una storia comunista con Gianni Montesano. Rizzoli, Milano, 2004.

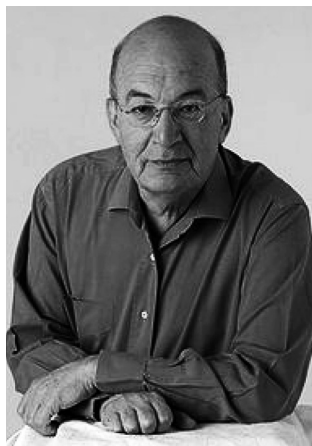

Székely Gábor

Szárid, Joszi (1940 – 2015)

Yosef (Yossi) Szárid az izraeli baloldal egyik legismertebb és legszínesebb alakja a ciszjordániai Rehovotban született. Édesapja a Művelődésügyi Minisztériumban főigazgató, édesanyja tanárnő volt. Életének mottójául fogalmazta meg 2014-ben: „Olyan utat választottam a magam számára, mint az úszó, aki mindig az ár ellen úszik, még ha az szennyezett is.” S ehhez valóban tartotta magát.

Szárid katonai szolgálatát a tüzérségnél, majd haditudósítóként töltötte. Iskoláit Izraelben, majd New Yorkban a békekutatás és az emberi jogok nemzetközi, a New School for Social Research-ben végezte, amely ekkor, a hidegháború időszakában is a nemzetek közötti együttműködés lehetőségeinek kutatóhelye volt. Baloldali elköte-

lezettségét amerikai tanulmányai erősítették. Hazatérve belépett a *Munkapártba* (*Mapam*), s lett *Levi Eshkol* miniszterelnök média tanácsadója. Ekkor már ismert riporter és újságíró, író, megjelentek első költeményei. Írói munkásságát mindinkább a politika terhelte, amit vállalt: 1973-tól 2006-ig volt tagja a parlamentnek előbb a Munkapárt, majd a radikálisabb, 1996-tól 2003-ig az általa elnökölt *Merec* (Életerő) színeiben. E párt a kezdetektől Szárid elképzeléseit képviselte, ha nem is mindenkor viták nélkül: a politikában mindennek előtt a világi pártot, illetve államot, jelezve miként terhelik a vallási előítéletek a két felekezetűket, a zsidók és az arabok együttélését. Ebből következően az izraeli rendezésben a két állam, az izraeli és a palesztin állam létrehozását támogatta, hangsúlyozva a vallásszabadságot, a környezetvédelmet, az etnikai és szexuális kisebbségek jogegyenlőségét.

Nem véletlen, hogy Szárid a viták keresztútjába került. Gyakori szereplője volt a sajtónak, a TV-nek, vezető kolumnistája volt a legnagyobb példányszámban megjelenő lapnak, a *Hááretz*-nek (Haza).

Szárid megfogalmazásai provokatívaknak hatottak azok számára, akik nem voltak hajlandók megérteni gondolatát: a nacionalista héjáknak, akik a palesztinok nélküli, vagy azokat másodrendű polgároként kezelő Izraelről szöttek ábrándképeket. De saját pártjának vezetőivel is konfrontálnia kellett. Az 1967-es hatnapos háború idején egyértelműen foglalt állást a megszállt területek feltétel nélküli visszajuttatása mellett, nem kis vihart kavarva a médiában. Hasonlóképpen, már a nagypolitika szintjén keletett vitát véleménye, hogy nem szabad bevonni a kormányba az „ultraortodox” közösségek képviselőit, akik csak megnehezítik a kiegyezést a palesztinokkal. Talán ennél is nagyobb vihart kavart, hogy követelte az ultraortodox (jesiva-bócherek) mentesítésének a megszüntetését a katonai szolgálat alól – jelezve, hogy a felelősségvállalás nélküli oppozíció megengedhetlenségét.

Ugyanakkor elismerte az ultraortodoxok emberi tisztességét: 1985-ben a Lubavicsi Rebbéhez fordult, aki egy levélben jó kívánságait fejezte ki és sikert kívánt neki. Majd, néhány évvel később, a velencei gettóban lévő Chábád jesivába látogatott, amelyet akkor Rami Benajun rabbi vezetett. Joszi Szárid részt vett a péntek esti vacsorán, felvett egy kipát és megtisztelték a Kiddus elmondásával is. Utána elmondta: „Tegnap volt Szimchát Tóra, ami egyben az én születésnapom is, és nagyon örülök, hogy itt a zsidó gettóban együtt lehetek a Chábád haszidokkal”. Ügyelt arra, hogy mondandóját a legtisztább jiddis nyelven szólja, ami egyébként sem okozott gondot számára, s erre válaszul a jelenlevők a ‘Szimán tov umázl tov’ dalt énekelték.

Ezeket az átfogó, az egymás gyűlöletét elvető elveket igyekezett képviselni Szárid miniszterként *Jichák Rabin*, *Simon Peresz* és *Ehud Barak* kormányaiban, ahol a környezetvédelem, illetve az oktatási tárcát irányította. Közben, amikor

pártja ellenzékebe szorult, az ellenzék vezetőjeként szólalt fel a parlamentben, továbbra is keményen kiállva a két állam, s a megbékélés mellett. Mindenkor tisztelték politikai ellenfelei – a parlamentben, s azon kívül is.

Soha nem ragaszkodott a kormányzati tárcákhoz: amikor a reményt keltő tárgyalások Jasszer Arafattal, a Palesztin Hatóság elnökével és Bill Clinton amerikai elnökkel 2000 júliusában Camp Davidben nem vezettek eredményre – Jasszer Arafat elvetette azt, s az izraeli kormány is a szakítás mellett foglalt állást, valamint a palesztinok is meghírdették a második intifádát, – érzékelve, hogy az egyeztetések eredménytelenek még ezen a szinten is, kilépett a kormányból.

Nehezen tudta túltenni magát ezen a szerinte súlyos bukáson. Soha nem értett egyet azzal, s jelzete veszélyeit is, amit Netanyahu képviselt: „Izrael nem lesz két-nemzetiségű állam. A béke érdekében szükséges, hogy a másik fél is békét akar-

Einstein és Háim Weizmann, később Izrael első államelnöke

jon, de sajnálatomra nem ezt látjuk”. Egyetértett John Kerry amerikai külügyminiszterrel, aki szinte az ő szavait ismételte meg: az úgynevezett ‘egyállami megoldás’ veszélybe sodorná Izraelnek, mint demokratikus zsidó államnak a jövőjét.” Nem értett egyet azzal, amikor Netanyahu a jeruzsálemi Siratófalnál gyűjtötte meg a kilenc ágú hanukkai gyertyatartó lángját,

ezzel is jelezve az 1967-ben elfoglalt jeruzsálemi óváros feletti izraeli fennhatóságot.

Joszi Szárid annak a gondolatnak volt a folytatója, amit Albert Einstein vallott, amikor felkérték a Jeruzsálemben létesítendő egyetem rektorának: Izrael állam csak a zsidók és a palesztinok megegyezése révén jöhet létre, nem a nagyhatalmak megállapodása révén. S tette ugyan ezt, amikor államelnöknek kérték fel.

Nem sokkal halála előtt a *Háárec* olvasói arról kérdezték, hogy mit tart életútja legnagyobb sikereinek, amire, elgondolkodva, válaszolta: „Nem vagyok én fűszeres, hogy listát vezessek. Ha voltak ilyenek, azokat majd sorolják fel mások a temetésemen. Hálás vagyok a sorsnak, hogy amikor kompromisszumokat kellett tennem, nem lettem túlságosan szennyes. Igyekeztem a lelkiismeretemet minél tisztábban tartani. És ez 35 évi politikai pályafutás után talán jelent valamit...”

Halálának hírére megszólaltak tisztelői - politikai ellenfelek és barátok.

Benjamin *Netanyahu* miniszterelnök: „Yossi Sarid ritka hang volt az izraeli politikában, makacs és éles személyiség. Annak ellenére, hogy nem értettünk egyet sok kérdésben, tiszteltem hűségét választott útjához, átfogó tudását és a héber beszéd és fogalmazás mesteri alkalmazásáért.”

„Joszi Szári az izraeli békehívek fontos vezetője volt. Halálával eltűnt az egyik legeredetibb, legmetszőbb és legfontosabb hang az izraeli parlamenti arénából és a közéletből” – írta nekrológiájában *Isaac Herzog* a Munkapárt elnöke, a parlamenti ellenzék vezére.

Forrás: <http://www.haaretz.com/israel-news/1.690131> és egy személyes találkozásom 1999- ben.

Isaac Herzog és Mahmud Abbas palesztin vezető

ELHUNYTAK

Szilágyi Ágnes Judit

Anderle Ádám (1943-2016)

*Hetvenhárom éves korában, szombaton elhunyt Anderle Ádám professzor, szegedi történész, tanszékvezető egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia doktora. 1943-ban született Kozármislenyben. 1966-ban szerzett magyar-történelem szakos diplomát a szegedi József Attila Tudományegyetemen. Egyetemi doktori disszertációját *A spanyol abszolútizmus képe a magyar történelmi irodalomban – a „fekete legenda” történetéhez* címmel 1967-ben védte meg. 1977-ben egyetemi docensi, 1989-ben egyetemi tanári kinevezést nyert el. A szegedi egyetem nemzetközi kapcsolatait építette, közben oktatott, kutatott, és külföldi doktori programokban vett részt.*

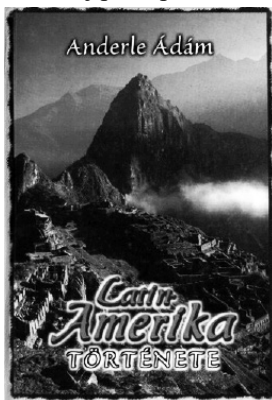

Anderle Ádám szegedi professzor pályájának korai szakaszában jelentős hangsúlyt kapott a latin-amerikai pártformációk és, ehhez kötődően, a munkásmozgalom történetének kutatása. 1982-ben a budapesti Kossuth Kiadónál jelentette meg majd 500 oldalas összefoglalását, a *Munkásmozgalom története Latin-Amerikában: 1870-1959* címmel. A

maga korában és témájában ez a kötet Európában az első komoly szintézisnek számított. Egy bő másfél évtized múltán tudományos céljairól és általa vizsgált régió sajátosságairól a szerző a következőket írta: „Újfajta módon kellett magát a munkásmozgalmat is szemlélni, ... itt is egyfajta „torlódásos” jelenségnek lehet-

tünk tanúi a munkásszerveződés területén. Az európai munkásmozgalom kétszáz évének minden formája egyszerre volt jelen: önszegélyező körök és segélyegyletek, szakegyletek, laza anarchista klubok, szakszervezetek, vallási jellegű cofradiák, néger szekták és más, sajátos hazai képződmények (mint pl. a kubai „lectura” intézménye), az egyháziak által vezetett társulatok, és a politikai pártok. [...] Új tudományos eredményt jelentett a kommunista mozgalom egyes latin-amerikai fejezeteinek bemutatása európai összevetésben. Fontos eredmény pl., hogy feltártuk a latin-amerikai kommunista mozgalom azon, Nagy Imréhez hasonlítható, „nemzeti”-nek jellemezhető vonulatát (pl. J. C. Mariátegui), amelyet a Komintern moszkvai központja meglehetősen ellenszenvvel szemlélt, és „kispolgári elhajlás-ként” minősített. És különösképpen a populista pártok születésével kapcsolatos esettanulmányok (APRA, PRC-Auténtico, a mexikói PRI születése, a peronista párt), és a fasiszta ihletésű, autochton latin-amerikai tömegpártok bemutatása – (a perui UR, a Sinarquista mozgalom és a brazil integralisták – illetve a kommunisták és a populista erők rivalizálásának ábrázolásában adtunk újat. [...] Ezek az esettanulmányok segítettek számunkra felismerni, hogy Latin-Amerikában a modern politikai pártrendszer 1934-től kezdett kialakulni, és új párttípust hozott létre: a populista pártot, mely sajátos gyűjtőpártként viselkedett, túllépve az osztály-, réteg-, régió- és bőrszín-különbségeken, egy sajátos, integratív igényű mesztic nemzetfogalomra, valamint a nemzetté válás meszticizálódással egybekapcsolódó dinamizmusára épülve.”¹

Anderle Ádám fent idézett historiográfiai áttekintése is árulkodik a közelmúltban elhunyt történész érdeklődési körének igen szerteágazó voltáról, mellyel lényegében az egész spanyol nyelvű világot átfogta, ráadásul rendkívül széles időkeretben (XVI–XXI. század). Kutatói, szerzői életművének² fő pilléréivé a perui³, a kubai⁴ és a spanyol⁵ modern kor politika- és eszmetörténetéhez kötődő munkái váltak.

¹ Anderle Ádám: *Latin-Amerika történetének kutatása Magyarországon (1967-1997)*, *Századok*, 133. évf. 1999/5.sz. (1087-1106) 1094-1095.o.

² 2008 előtti publikációinak teljes és válogatott jegyzéke is rendelkezésre áll: Anderle Ádám: *Publikációk jegyzéke 1967-2007*, Szeged, 2008. valamint Anderle Ádám műveinek válogatott bibliográfiája in: *Az identitás régi és új koordinátái – Tanulmányok Anderle Ádám 65. születésnapjára* (szerk.): Berta Tibor et.al. Szeged-Budapest, Palatinus, 2008. 316-323.o. A 2008 utáni anyaggal frissített publikációs listát ld. az MTMT oldalán.

³ *Vihar a Sierrában. Indián függetlenségi küzdelmek a XVI-XVIII. században*, Gondolat, Budapest, 1981. *Movimientos políticos en el Peru entre las dos guerras mundiales*, Casa de las Américas, Havana, 1985.

⁴ *Kuba története*, Akkord, Budapest, 2004.

⁵ *Megosztott Hispánia - Államfejlődés és nemzeti mozgalmak Spanyolországban*, Kossuth, Budapest, 1985. *Spanyolország története*, Móra, Budapest, 1992.

Az általa felvetett és kidolgozott problémakörök azonban többnyire túlmutatnak az országtörténet keretein, és gyakran – kedvelt kifejezésével élve - a *hispan világ* egészéről kívánnak szólni, illetve - a ma egyre divatosabb – *global history* irányába mutatnak. Számos rész tanulmánya mellett átfogó művei – leginkább talán a *Nemzet tudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a 19. és 20. században* (Kossuth, 1989) valamint a *Latin-Amerika története* (Panonnika, 1998) – tükrözik a hazai kutatásban unikálisan átfogó látásmódját, szintetizáló erejét, elemző készségét és eredetiségét a problémafelvetés tekintetében.

Anderle Ádám fogékonysága egyes kérdések komplex megközelítése iránt tudományszervezői, szerkesztői tevékenységében is megmutatkozott, hiszen időről-időre összegyűjtötte a hazai latinamerikanistákat, iberistákat, akiknek jelentős része tanítványi köréhez tartozik. Az évek során élő műhelymunka bontakozott ki körülötte, ennek eredményeként tematikus konferenciák és tanulmánykötetek sora jöhetett létre.⁶

Anderle Ádám Évkönyvünk többszörös szerzője, 1990 és 1994 között szerkesztőbizottságának is tagja volt.

A következőkben az *Évkönyv* szerkesztői két rövid szövegrésszel szeretnének emlékezni a nemzetközi hírű egyetemes történészre: önéletírásával, valamint egy fejezettel *Latin-Amerika története* című kötetének 2010-es átdolgozott kiadásából való.

Önéletírás – Anderle Ádám

Amikor a Széchenyi-akna szirénája váratlanul, szaggatottan megszólal, ez a bányában történt balesetről értesít. Ilyenkor a telep asszonyai, gyerekei a dombra futnak, hogy lássák a völgyben a műszakról hazatérőket: szeretteiket keresik - vajon jönnek-e, ott vannak-e a többiek között?

A Duna Gőzhajózási Társaság (DGT) XX.század elején épített pécsi bányatelepén („Cassian”) nőttem fel. Négy sorban 25 ház, 30 négyzetméteres, szoba-konyhás-spájzos lakásokkal. Öten laktunk az egyikben. Két testvéremmel egy ágyban aludtunk –én lábnál, s télen forró téglát tettünk a dunna alá lefekvés előtt. A telepen három artézi kút volt, bolt és kocsmá a közeli alsó telepen, iskola, templom, rendőrőrs, futballpálya és orvosi rendelő pedig a távolabbi

⁶ *Iglesia, religión y sociedad en la historia latinoamericana: 1492–1945*, három kötetben, József Attila Tudományegyetem (JATE), Szeged, 1989. *A zsidóság a hispan világban*, Hispania Kiadó, Szeged, 2004. *A magyar forradalom és a hispan világ, 1956*, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 2007. *A láthatatlan nép: cigányok az Ibériai-félszigeten és Latin-Amerikában*, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2008. *Latin-Amerika: A függetlenség útjai: bicentenario, 1810–2010*, Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 2011.

Pécsbányatelepen . Ide jártunk iskolába és templomba. Én nyolcadikos koromig ministráltam: a hajnali misék után hatalmas zsiroskenyeret és teát kaptunk a plébánián, aztán átmentünk az iskolába.

Apám kényszer-bányász volt. A háború után, amikor Baranyából elkezdődött a svábok kitelepítése, volt hentesként ment a bányához. Itt ugyanis nem zaklatták a svábokat. Csillés-segédvájár-vájár , s ma már gyanítom, minden nap félelemmel indult a sújtólégveszélyes bányába. Anyám kapálni járt a telepen kívüli szőlősgazdákhoz, mosni a másik telepen lakó tisztviselőcsaládokhoz. Titokban ő szedte havonta a templom számára a „papi pénzt” , s takarította a templomot.

Nagy szegénységben élő, de egymással szolidáris, összetartó telepi közösség élt itt. Elményt a mise és az iskola jelentett. Nevelődésem, nevelődésünk meghatározó színtere volt az iskola, melynek energikus igazgatója egyként védelmet adott a mélyen vallásos tanár néinek és a politikai okok miatt kirűgött színházi dramaturgnak. A „Városból” kijáró, hajdanvolt úri asszony tanító nénik és a régi vágású tanító urak a fiatal, sportoló , dinamikus férfitanárokkal erős, vonzó, munkacentrikus iskolája volt, amely felemelni akarta a nehézsorsú családok gyermekeit. Zenekarba járhattunk (én fuvolázni tanultam), kézilabda-és labdarúgó csapatokba kerültünk , színházat játszhattunk. Jól tanultam. Nyáradi Ádám plébános úr szerint szép kispap lehettem volna, tanítóim orvosnak képzelték.

Ám szüleim a pécsi építőipari technikumba írtattak , hogy hasznos szakmám legyen. Szigorú, munkára , pontosságra nevelő iskola volt. Igazgatója erdélyi dzsentrí, festőművész, aki a városi pártbizottság tagjaként megengedhette magának, hogy a legjobb szakembereket alkalmazza. Itt tanított a DGT volt főmérnöke s egy másik vezető mérnöke szerkezetant, statikát, anyagtant. Orosz nyelvet a szovjet hadifogságot megjárt germanista tanította, aki később a tanárképző főiskola professzora lett. Rajztanárunk pedig ezidőben rajzolta Szentágothai professzor anatómia-könyvének ábráit .

A ministrálás évtizede után a KISZ-tagság valamiképpen folytatásnak tűnt számomra. A krisztusi eszmények és a tanáraink által képviselt normák nem voltak ellentétesek bennem. És ahogy az úttörőmozgalom, úgy az itteni „KISZ-élet” is egyfajta civil szerveződésként jelent meg, folytatásaként a cserkészletnek. Ahogy a telepi iskolában, az igazgató itt sem engedte meg, hogy a „politika felhőregiói” megzavarják az iskola életét.

S mert nem érintett meg a matematika, a kémia és a fizika varázsa, a társadalomtudományok felé vonzódtam. Tanulni szerettem volna, a technikumból pedig reálisan csak a magyar-történelem szak jöhetett szóba. A szegedi egyetemre jelentkeztem, s vettem fel 1961-ben.

Ezekben az években sokféle hatás formált . Mindenekelőtt házasságom. Egyetemista házasság volt ez, feleségem, egyetemi társam, Sajti Enikő családja nagyszalontai, minden rokonuk Erdélyben vagy Partiumban maradt. A család erős magyarság-élménye itt érintett meg. Apró-nagy dolgokban. A gyerekek például –Zsolt, Enikő, Emese -- úgy kapták nevüket, hogy ne legyen román megfelelőjük. Eljegyzésünket, amikor azt augusztus 23-ra akartuk kijelölni, apósom

letiltotta. Ez „az árulás napja” volt a számára: Románia ekkor ugrott ki a háborúból. Az amerikai fogságból hazatért magyar zászlós nem volt hajlandó visszamenni a Romániához visszakerült Nagyszalontára. Családjával magyar földön akart magyar maradni.

Nem tanultam jól, a technikai hátrányok minduntalan kiütköztek. Ösztöndíjat pedig közben megszületett kislányunk, Enikő miatt is kapnom kellett. Ezért a legszigorúbbnak tartott professzorhoz, Wittman Tiborhoz jelentkeztem szakdolgozónak. És mint kiderült, előttem öt éve volt szakdolgozója, s utánam négy évig sem volt másik. Wittman professzor igényessége, hatalmas ritmusa, amit át kellett vennem, s közben, szinte mellékesen, az egyszemélyes szemináriumokon és speciális kollégiumokon a kutatás módszertani titkai, a problémaérzékenység, az egyetemes történeti látószög (és egész világképem) kitágítása, mint utólag látom, már a tudományos kutatás felé sodortak. Ez akkor nem is tudatosult bennem, nem készültem „tudományos karrierre”. De élmény volt forrásokat kézbe venni, vagy a szakirodalmat kritikusan elemezni. És azon vettem észre magam, hogy negyedév végére kész a szakdolgozatom, s az utolsó egyetemista évemben már doktori értekezésemen dolgoztam. Témám követte Wittman professzor érdeklődését. Mire a „fekete legenda” spanyol történeti problémáját doktori értekezésemben feldolgoztam, Wittman professzor már Latin-Amerikába „érkezett”.

Pécsett tanítottam, amikor 1969-ben – egészen váratlanul -- Wittman professzor visszahívott a közben „Latin-Amerika története” nevet felvett tanszékére. Két, kellő időben (1973, 1974/1975) kapott hosszú ösztöndíj (Kuba, Peru), már Wittman professzor halála után, segített lendületben maradni. Közben Wittman külföldi tudós barátainak állandó támogatását is élvezhettem, konferencia-meghívásokkal, publikációs lehetőségekkel, könyvkiadásokkal.

Közben azonban „közéleti” tevékenységem megszűnt. Visszatérve ugyanis az egyetemre, párttagként, lelkes közéleti emberként ifjúsági felelős lettem a kari pártvezetésben, ám 1972-ben a megyei pártbizottság titkárát állítólag megsértetem. A pártfegyelmi eljárást külföldi utam miatt nem lehetett lefolytatni, de a kar dékánja felszólított, „tűnjek el a közéletből”. Éltem a hasznos és szabad idővel. Kutatásaimból 1975-ben egy karcsú „spanyol nyelvű” kötetem jelent meg, amit Caracasban újra kiadtak. Az 1977-ben megvédett, Peruról szóló kandidátusi értekezésem spanyol változata pedig 1980-ban az akkori legrangosabb latin-amerikai tudományos díjat nyerte el -- elsőként Európában. A hír a szakmában nagy visszhangot kapott, ezután európai társaságaink (AHILA, CEISAL) vezetőségébe is bekerültem. Itthon pedig, 1982-ben *Latin-Amerika történeti kutatócsoportot* szervezhettem a tanszék mellett. Az európai kutatások epicentrumába kerültünk, 1987-ben mi szervezhattük meg az AHILA VIII. Kongresszusát, amelyen 32 országból kétszáznál több kutató vett részt. S ezután Társaságunk elnökének választott meg.

Valamivel ennek előtte lettem az MSZMP egyetemi titkára – a megyei pártbizottság hivatalos jelöltje ellenében. S éppen az a professzor küzdött értem, aki 1972-ben még eltanácsolt a közéletből. Az egyetem közéleté, s az egyetemi párt-

közvélemény ugyanis megváltozott a 80-as évek közepére. Változások lehetőségeit, új útjait kerestük. Politikai hitvallásom, amit ma *plebejus szocializmusnak* neveznék, ezidőre persze kitágult. Egy interjúban már *eurokommunistaként* határoztam meg önmagam, ezzel jelezve a politikai pluralizmus melletti elköteleződésemet.

Sok konfliktust vállaltam ekkor. És sok okom lett, hogy elkezdjek félni. Ezért elnökként európai társaságunk segítségét kértem: lemondtam a párttitkárságról, és egy háromhónapos spanyol ösztöndíj után göttingeni vendégprofesszornak mentem el. A rendszerváltás már ott ért. A rendszerváltás után pedig, egy rövid kísérletet követően, kiléptem a politikából. A kutatócsoportból *Hispanisztika Tanszéket* szerveztem (1993), az egyetemi doktori képzés új rendszerének létrehozásában vettem részt, s máig a modernkori történeti program vezetője vagyok.

Tanítványaim közt már egyetemi professzor, több egyetemi docens és más oktató, újságíró, tanár, szerkesztő, stb. található. Könyveket írtam/írok -- hat külföldön jelent meg -- és az országos tudományos diákköri mozgalomban (OTDT) a tehetséggondozás dolgait igyekszem elnökségi tagként segíteni. Kitüntetéseimet, a *Mestertanár* címet és a *Honoris Causa Pro Scientia* aranyérmet ilyen munkámért kaptam. Kutatómunkám inkább csak külföldön kapott elismerést. A perui köztársasági elnök kitüntetése mellett legutóbb a *János Károly* spanyol uralkodó által adományozott *Katolikus Izabella Érdemrendet* vehettem át. 2005-ben pedig, Mádl Ferenc madridi látogatásakor Benyhe Jánossal és Sebestyén Mártával együtt az államfő személyes vendégeként kaptam helyet a delegációban.

Írásomban kevés figyelmet kapott családunk/családom. Am valójában értékeim/értékeink hierarchiájában ez áll legelső helyen. Feleséggemmel, A. Sajti Enikővel, aki ugyancsak egyetemi történészprofesszor, két gyermeket neveltünk fel, Enikőt és Ádámot. Négy unokánk van, Ádám János, Dávid és Péter. A legnagyobb, Ádám már egyetemista. Büszkeségeim/büszkeségeink ők, ezért már az ő sorsukért aggódunk, figyeljük nevelődésüket, emberi tartásuk formálódását.

Forrás: Napút. 2012. 10. szám: Hetvenöt jeles hetvenes.

Anderle Ádám

Az „elveszett évtized”⁷

Vannak, akik a hetvenes éveket, mások viszont a nyolcvanas éveket tekintik Latin-Amerikában „elveszettnek”.

Nagy a valószínűsége azonban annak, hogy ki fog derülni: mindkét évtized - s az egész évszázad? - elveszett Latin-Amerika népei számára. A hetvenes évtized-

⁷ A tanulmány megjelent Anderle Ádám Latin-Amerika története, Pannonica Kiadó, 1998. című kötetében (175-180. o.).

ben a diktatúrák a szabadságjogokat vették el a polgárok túlnyomó többségétől, az 1980-as évtized gazdasági visszaesése viszont az előző sötét évek alatt vállalt áldozatokat kérdőjelezte meg. A nagy gazdasági világválság óta a legnagyobb válságot élte át Latin-Amerika gazdasága az 1980-as években.

A megtorpanás már 1981-ben, a visszaesés 1982-83-tól nyilvánvaló. Ezt a bruttó hazai termék visszaesése (-2,3%) és csökkenő értéke (1980 és 1983 között -9,5%) jelezte legnyilvánvalóbban, valamint a külső adósságállomány növekedésének íve. Latin-Amerika adóssága 1975-ben

89 milliárd, 1983-ban már 310 milliárd, az 1990-es évek elejére viszont 520 milliárd dollár volt. Ennek egy része a nemzetközi árviszonyok negatív alakulásából adódott. Mind a „fokozatossággal”, mind a „sokterápiával” kísérletező egytényezős gazdaságpolitikák sikertelenek maradtak. Az adósságválságban sem a kollektív fellépésre irányuló kísérletek (Kuba), sem az adósságok befagyasztásának ötlete (Peru) nem kaptak támogatást.

A gazdaság növekedése lelassult, a bruttó hazai termék értéke 1988-ban az 1977-es szintre esett vissza. Radikálisan, (28%-kal) csökkent a 27 legfőbb termék export-árindexe az évtized során, a kőolajé pedig 20%-kal. Latin-Amerika világgazdasági térszerzése nyilvánvalóvá vált: 1960-ban a világexport 7,7%-át, 1980-ban 5,5%-át, 1988-ban pedig már ezek 3,9%-át adta. A világimport adatai hasonló esést jeleznek: 1960-ban Latin-Amerika aránya 7,6%, 1980-ban 5,9%, az évtized végén 3,3%.

A latin-amerikai ipar versenyképessége sem változott, a beruházások drasztikusan visszaestek: 192 milliárd dollárról (1980) 141 milliárdra (1987), miközben az állami szektor mindenütt magánkézbe vándorolt. s ezt a tőkét igen gyakran külföldre menekítették ki, ahogy ez általában is elmondható a hazai megtakarításokról. A tőke forráskivonás évszázados trendje drasztikusan folytatódott, 1982 és 1988 között elérte a bruttó hazai termék 4%-át. Van olyan becslés, mely szerint 1989-ben külföldön működő latin-amerikai tőke elérte az 1 239 milliárd dollárt.

Míndez a gazdasági egyensúlytalanságokban fejeződött ki, melyek közül az infláció a leglátványosabb. A latin-amerikai inflációs „átlag” 1980-ban még csak 56%-os, 1989-ben már 1023%-os. Néhány országban (Argentína, Brazília, Nicaragua, Peru) több ezer százalékos volt. A fenti tények társadalmi következményeit tekintve a középrétegek lecsúszása és a szegényrétegek védtelensége érdemel említést. Bár a demográfiai dinamizmus ebben az évtizedben némileg csökkent (22%), a munkanélküliség - amennyire ezt a megbízhatatlan statisztikák jelezhetik - riasztó maradt, különösen Közép-Amerika országaiban, ahol a 90-es évek elején a városi munkaképes lakosság 20-45%-a munkanélküli volt. 1980-ban 136 millió latin-amerikai élt a szegénységküszöb alatt. Az összlakosság 41%-a), 1986-ban már 170 millió (43%). Az évtized végére 203-270 milliós becslésekkel rendelkezünk (40-52%). A munkanélküliség és az alulfoglalkoztatottság 80 millió főt érintett a városokban. A minimálbérek 1980 és 1987 között átlagosan 13%-kal csökkentek (Chilében, Mexikóban és Brazíliában 43%-kal. A reálbérek évente 23%-72% között csökkentek.

Ebben az évtizedben egyedül Kolumbiában nőtt az egy főre eső nemzeti jövedelem.

A nemzeti jövedelmek eloszlásáról Mexikó és Chile adatait közöljük illusztrációként. Mexikóban 1989-ben a legszegényebb 40% a jövedelmek 12,8%-ával, a jómódú, felső 10% pedig a jövedelmek 37,9%-val rendelkezett.

Chilében a társadalom leggazdagabb 10%-a 1973 és 1988 között 36,2%-ról 46,8%-ra növelte a nemzeti jövedelemből való részesedését. Az 55% legszegényebb részesedése viszont 20,4%-ról 16,8%-ra csökkent. Chile és Mexikó adatai azonban azt jelzik, hogy Mexikóban a középrétegek aránya erőteljesebb maradt (kb. 50%), mint Chilében (kb. 34%), amely korábban széles középosztályát veszítette el, a „klasszikus” latin-amerikai társadalmi szerkezethez idomulva a 20. század végén.

A társadalom különböző csoportjai közötti szakadék tágulását más országok statisztikái is igazolják.

Brazíliában 1981 és 1990 között a felső 10%-a nemzeti jövedelemből való részesedését 46,6%-ról 53,2%-ra növelte, miközben a szegény 50% jövedelme 13,4%-ról 10,4%-ra csökkent. Argentínában ugyanez történt: a legszegényebb 40% 1974-ben a jövedelmek 16%-ával, 1989-ben csupán 12%-ával rendelkezett, a gazdag 10% pedig 39%-ról 57,7%-ra növelte részesedését, ez mindkét országban a középrétegek jövedelmének a csökkenését is eredményezte. Amennyire ezt a statisztikákkal ma alá

lehet támasztani, elmondható, hogy az 1980-as évtized nem csak az elszegényedés növekedését, de a középrétegek vereségét is jelentette.

Egyre több tanulmány vizsgálja az e helyzetben expanziót mutató informális gazdaság jellegzetességeit. A mindig is duális latin-amerikai gazdaság jelentős része kivonult - a polgári engedetlenség és a túlélési kényszer sajátos megnyilvánulásaként - az állam és az állami adók ellenőrzése alól. Ismert és látványos területe ennek a perui, bolíviai, kolumbiai kokatermelés és az erre rátelepedő drogipar és -kereskedelem. A társadalom veszélyeztetett rétegei így keresnek egyensúlyt az immár szociális védelmet nem ígérő állam és saját életszükségleteik kényszere között. Perui szociológusok szerint (Matos Mar) ez a gazdaság immár nagyobb volumenű, mint a legális gazdaság, amelyre azonban így hatalmas adóteher nehezedik.

Kétségtelenül látszik azonban, hogy ezen a téren is erőteljesek az egyenlőtlenségek. Az egyik nagy vesztes Közép-Amerika, ám a többi országon belül is hatalmasak a különbségek az egyes régiók között. Az előző periódus autoritárius diktatúráinak hozadéka a társadalomnak csupán igen kicsiny csoportja - és a multinacionális cégek - számára jelenthetett sikert. E rezsimek éppúgy zsákutcát jelentettek, mint az előző, eltérő jellegű kísérletek, még ha a 90-es évek elején a makrogazdasági mutatók valamelyest kedvezőbb képet mutattak is.

Az 1980-as évek új jelensége Japán gazdasági súlyának növekedése. Gazdasági befolyása vetekedik az Egyesült Államokéval, a térségben Japán lett a legnagyobb tőkebefektető. Latin-Amerikában kapcsolatait nem terhelik konfliktusok,

ellentétben az USA-val, amelyet nemcsak a latin-amerikai baloldal szemlél ellenszenvvel vagy fenntartásokkal a Rio Bravótól délre.

A japán előretörésben alapozó szakaszt az igen nagy létszámú japán bevándorlás jelentett. Latin-Amerikában vannak a legnagyobb japán kolóniák: csupán Braziliában (1986-1988) egymillió-háromszázezerre tehető a számuk. Gazdasági súlyuk is nagy Braziliában: a japánok mezőgazdasági birtokai adják például a kávé 9%-át, a gyapot 14%-át, a burgonya 71%-át, a szója 60%-át, a selyemhernyó 80%-át, a tea 94%-át, bizonyos gyümölcsök és zöldségek 50-90%-át. A bevándorlás és a kereskedelmi kapcsolatok szakaszát a tőkebefektetések követték. Japán különösen a nyersanyagsektorban jelent meg, tekintettel a hazai lelőhelyek hiányára (kőolaj, vasérc, alumínium, réz, fa). Ezt a bankkölcsönök, valamint az iparban történt beruházások követték. 1990-ben az USA összbefektetési 72 milliárd dollárt tettek ki, ezt Japán 40 milliárddal követte. A befektetések ritmusa is eltérő. A 80-as években éves átlagban az USA 400 millió, Japán 1800 millió dollárt vitt Latin-Amerikába.

A Latin-Amerikával folytatott kereskedelem azonban Japán számára még kisebb jelentőségű (4%), mint az Egyesült Államok (13%) számára az első figyelemre méltó jelenség az, hogy az Egyesült Államok tőkéje kihúzódott Közép-Amerikából és a Karib-térségből. Am Japán az USA különleges geopolitikai érzékenysége miatt maga sem preferálja e zónát. Panama viszont Japán aspirációi szempontjából különleges eset. Panama jelentőségét a Csatorna adja, amelyen Japán USA-val folytatott kereskedelmének 21%-a (1986) megy át, és Japán egész tengeri kereskedelmének 5,6%-a.

A Dél-Amerikában befektető japán cégek terveinek központi eleme ezért egy új csatorna megépítése Panamában (és egy másik, új csatorna valahol Közép-Amerikában); Japán vállalná is az építés költségeit. A 21. századra készülő Japánnak szüksége van egy új csatornára, összekapcsolva e tervet egy hatalmas kikötő megépítésével Mexikó csendes-óceáni partján, amely a hatalmas japán hajók (főleg braziliai nyersanyag) szállítmányait fogadni tudná. Az 1980-as években Panama elnöke, M. A.

Noriega tábornok nyitott is volt e tervre. (És ezért nem tudni, hogy a Noriega elleni USA-vádak a kábítószer-kereskedelemben való részesedésről nem csupán a Noriegával szembeni USA-ellenégek „felhámrétegét” jelentették-e.)

Japán megjelenése a latin-amerikai országok számára az Egyesült Államokkal szembeni egyensúly kialakításának reményét is jelentette. Ez, vagyis hogy az USA túlsúllyal szemben más nagyhatalmakkal való szövetséggel ellensúlyt kialakítani, az egész 20. századon végighúzódó latin-amerikai ambíció.

1945 előtt Anglia és Németország játszott ilyen szerepet, a világháború után pedig több ország a Szovjetunióban látott ellensúly lehetőséget: Chile Allende idején, Peru Velazco Alvarado kormányzása alatt (1968-1975), és később a sandinista Nicaragua. Ezek az országok ugyanis elsősorban nem ideológiai megfontolásból fordultak a Szovjetunió felé. Észak-amerikai elemzők Kuba esetében sem zárják ki az ilyen - eredeti - motivációt: nem tudni pontosan, hogy vajon Castro

eredeti szándéka nem az volt-e, hogy egy trilaterális formációt alakítson ki Kuba, az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Az ideológiai-politikai különbségek miatt az ilyen „trilaterális” kísérletek az 1960-80-as években sikertelenek voltak, vagy zsákutcába vezettek.

Új jelenségnek számított Latin-Amerikában az 1970-80-as években a Szocialista Internacionálé megjelenése is. Willy Brandt elnöksége idején a „kitörni az Európa-gettóból” (Brandt) jelszó jegyében a Szocialista Internacionálé az ún. harmadik világ problémái felé fordult, de átütő befolyásra csak Latin-Amerikában tett szert. Nem a régi, kis létszámú szocialista pártok, hanem az orientációjukat vesztett nemzeti demokratikus populista pártok fordultak a Szocialista Internacionálé felé: a venezuelai Demokratikus Akció, a perui APRA, a Chilei Radikális Párt, Costa Rica Nemzeti Felszabadulás Pártja, a Jamaicai Népi Nemzeti Part, a paraguayi Febrerista Forradalmi Párt, a Dominikai Forradalmi Párt, a brazil Munkáspárt mellett több kisebb új párt csatlakozott a Szocialista Internacionáléhoz, amely a szubkontinens szakszervezeti mozgalmának jó részét is maga mellé állította. A mexikói kormánypárt (PRI) is kapcsolatokat alakított ki a Szocialista Internacionáléval. Az Internacionálé vancouveri kongresszusán (1978) 29 latin-amerikai párt vett részt, ebből 10 teljes jogú tagpártként. A madridi kongresszuson (1980) a tagpártok száma már 14-re, a Szocialista Internacionáléhoz szimpatizáns vagy „kötődő” pártok száma pedig negyvenre emelkedett. Az 1979-ben megalakult EOPPPAL (magyar elnevezéssel: Latin-Amerika Politikai Pártjainak Állandó Konferenciája) az egész térség demokratikus, nemzeti pártjainak szövetsége lett - az Szocialista Internacionálé egyfajta „transzmissziós” szervezeteként.

A Szocialista Internacionálé kritikus pillanatban jelent meg Latin-Amerikában: a populista pártok politikai-ideológiai kifulladásra és hitelvesztésre, a gerillakísérletek kudarcra, a „szocializmus békés útjának” (Chile, Uruguay) veresége, a kommunista mozgalom orientáló erejének hiánya a megvalósítható alternatíva hiányára utalt a katonai diktatúrákat elutasító politikai-társadalmi erők körében.

A Szocialista Internacionálé hitelét európai kormányzati sikerei lapozták meg: a „jóléti államot”, a „szocialista jogállamot” képviselő Szocialista Internacionálé demokratikus, szociálisan érzékeny, a társadalmi igazságosságot és gazdasági demokráciát képviselő, a demokratikus szocializmust ígérő „új társadalma” vonzó alternatíva volt. A Szocialista Internacionálé minden nemzetközi fórumon kiállt a katonai diktatúrák ellen, s az ellenük harcoló erőkkel volt szolidáris és ténylegesen is támogatta ezeket (pl. a sandinistákat).

Az európai szociáldemokrácia megjelenése az USA által korábban a latin-amerikai piacokról kiszorított európai gazdaságok és tőke latin-amerikai érdeklődését is jelezte, és fontos szerepet játszott abban, hogy a katonai diktatúrák kénytelenek voltak átadni helyüket a 80-as évek végéig

az alkotmányos parlamentarizmusnak. Az Szocialista Internacionáléhoz tartozó tagpártok (pl. a perui APRA Alan García elnöksége idején, a venezuelai AD Andrés Pérez elnökségével) kormányra kerülése nem volt sikertörténet: a gazda-

ságot szorító béklyók adta szűk játéktérben nem tudtak tartós gazdasági stabilitást és növekedést elérni. A Szocialista Internacionálé a „harmadik világ” országai helyzetének javulására a jelenlegi világgazdasági rendben nem látott esélyt.

Egy „új világgazdasági rend” kialakításának programja - amit a Szocialista Internacionálé sürgetett - nem történt meg. 1989 után - a szocialista világtrend-szer összeomlásával - pedig ez a jelszó ki is került a Szocialista Internacionálé szótárából.

Baráti levelek Anderle Ádám halálára⁸

Matilde Eiroa de San Francisco üzenete Csikós Zsuzsannának, a Szegedi Tudományegyetem Hispán Tanulmányok Tanszéke vezetőjének

Kedves Zsuzsanna!

Mindenekelőtt köszönöm, hogy elküldted nekem ezt az üzenetet, amelyet – ebben biztos vagyok – annyira nem szeretted volna elküldeni, én pedig kézhez venni. Ádám lényegi része volt kölcsönös kapcsolatainknak, előmozdítója a közöttünk lévő szakmai és személyes összekötő kapcsoknak, alapvető szereplője országaink története kölcsönös megismerésének. Vele elveszítjük egyik első számú vonatkoztatási pontunkat, és meghitt barátunkat. Nincsenek kellő szavaim arra, hogy kifejezzem mély bánatomat és szomorúságomat. Kérlek, tolmácsolj együttérzésünket Ádám családjának, a tanszéken dolgozó minden ottani kollégáknak és tanítványainak is.

Ölelésemet küldöm összes madridi kollégánk nevében.

Matilde Eiroa de San Francisco professzor
III. Károly Egyetem, Madrid

2016. november 20.

Ángeles Egido de León levele Csikós Zsuzsanna tanszékvezetőnek

Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
a Hispán Tanulmányok Tanszéke

Kedves Zsuzsanna!

Ezen az éjszakai órán ért el hozzám a szomorú hír, amikor éppen, mint minden évben, el akartam küldeni Anderle professzornak jókívánságokkal teli kará-

⁸ Az Évkönyv szerkesztésének zárása miatt csak az első, most érkezett két levelet tudjuk közzélni.

csonyi üdvözetemet. Eltávozott tehát közülünk magyar–spanyol kapcsolataink fontos referencia-személyisége pontja, aki mindig lelkesen kész volt befogadni kezdeményezéseinket, és mindenekelőtt oly szeretetreméltó ember volt.

Szeretném kifejezni mély bánatunkat és együttérzésünket mindnyájatoknak, akik együtt dolgoztatok vele, családjának, tanítványainak és minden szegedi barátunknak.

Öllelek benneteket innen Spanyolországból

Ángeles Egidio de León tanszékvezető professor
 Madridi Távoktatási Egyetem (UNED)
 Földrajzi és Történelem-kar
 Jelenkori Történelem Tanszék

2016. november 20.

Székely Gábor

Castro, Fidel Alejandro Ruz (1926 – 2016)

„Harcolni a lehetetlen ellen és győzni!”

2016. november 25-én a világ szinte minden hírügynöksége vezető hírben számolt be Fidel Castro haláláról, ismertette különböző kommentárokkal életútját. Szélsőséges értékelések születtek – a forradalmár dicsőítésétől, a kegyetlen diktátor képig. Egyben azonban szinte mindenki egyetértett: Castro a XX. század kiemelkedő politikusa volt, aki nem csupán Kuba szigetének történelmét változtatta meg, de Latin-Amerika mellett, Afrikában, Ázsiában és Európában is követőkre talált. Nem vitatták, hogy a kubai szocializmus megszüntette az éhínséget, a tömeges prostitúciót, létrehozta a minden szintjén nyitott és ingyenes oktatási rendszert, s a hasonlóképpen ingyenes orvosi ellátást.

Fidel Castro Kuba keleti, cukornádermesztő vidékén született, Spanyolországból bevándorolt farmer és szolgálója családjában. Katolikus iskolákba járt, a havannai egyetemen jogot tanult. Itt kapcsolódott be a baloldali mozgalomba. Életéről számos monográfia és tanulmány, halálakor életútjának több ismertetése is megjelent, magyarul is. Ezért inkább egy dokumentumot közlünk. Az Évkönyvünk szerzői, szerkesztői által is írt *Munkásmozgalom történeti lexikon*⁹ 1972-es kiadásában a következő életrajz található róla:

⁹ A Kossuth Könyvkiadó által megjelentetett Lexikonban a Latin-Amerikával foglalkozó szó-

„Castro Ruz, Fidel (1927. augusztus 13¹⁰-): kubai jogász, kommunista. Baloldali diákmozgalmakban vett részt, politikai perekben védőügyvéd. 1952-ben a Haladó Ortodox Párt jelöltje a képviselőválasztáson. Fulgencio Batista államcsíny, diktatórikus kormányzásának bevezetése után¹¹, titkos, harci csoportot alapított, amely 1953. július 23-án megrohamozta a santiagói Moncada-kaszárnyát. Ezzel kezdetét vette a Július 26. Mozgalom. A fegyveres kísérletet leverték, Castrót 15 évre ítélték. Két év után¹² Castro amnesztiával Mexikóba ment, ahol megismerkedett a partizánharc taktikájával. 1956. december 2-án 82 társával partra szállt Oriente tartományban, de Batista

serege szétverte őket. Tizenketten megmenekültek, bevették magukat a Soerra Maestra erdőibe. Megszervezte a katonai parancsnokságot, az erős partizán hadsereget, amely 1959. január 1-én bevonult Havannába és győzelemre vitte a forradalmat. Előbb a fegyveres erők parancsnoka, majd miniszterelnök. 1961–63 az Egyesült Forradalmi Szervezetek, 1963–65 a Szocialista Forradalom Egységes Pártja, 1965– a Kuba Kommunista Pártja¹³ első titkára. Az 1961. április 1-i, USA által szervezett Playa Giron-i (Disznó-öböl) ellenforradalmi intervenció idején személyesen irányította a kubai hadsereget és népi milíciát.”

Az életrajz megjelenése óta sok év telt el, s Castronak e negyvennégy év alatt sok konfliktussal kellett szembenéznie. Emlékezők méltatják és vitatják szerepét a rakétaválság idején, és a dél-afrikaiak által megtámadott Angolának nyújtott segítségnyújtást. Súlyos csapás volt számára legközelebbi harcostársának, a vele vitázó Che Guevara elvesztése. Majd tanúja volt a Szovjetunió szétesésének és

cikkek többségét, így Castro életrajzát is Évkönyvünk szerzője *Kerekes György* írta, mostani és volt munkatársaink közül Békai Ernő, Borsányi György, Hajdu Tibor, Jemnitz János, Niederhauser Emil, Sipos Péter, Székely Gábor, és Szokolay Katalin több szócikke található a korában egyedülálló lexikonban.

¹⁰ Castro két születési dátuma ismert, a Lexikonban az akkori kubai adat szerepel, a mai irodalomban általában az 1926. november 26-i dátum található, jelezve a másik lehetséges időpontot is.

¹¹ Az 1939-ben *Kommunista Forradalmi Szövetség* (Unión Revolucionaria Comunista), 1944-ben *Népi Szocialista Párt* (Partido Socialista Popular) nevet felvett Kuba Kommunista Pártja vezetése előbb támogatta Batistát, kormányában két minisztere is volt, s ellenezte Castro fegyveres harcát. A diktatúra kiépülésekor azonban Castro támogatása mellett döntött: 1958 decemberében Che Guevara győzte meg a pártvezetést.

¹² Castro 18 hónapot töltött börtönben.

¹³ A létrejött KKP-ben a forradalmat végrehajtó június 26-a mozgalom (Castro eredeti szervezete), a Népi Szocialista Párt és a Forradalmi Direktórium egyesült.

népével együtt megszenvedte a gazdasági mélypontot jelentő, „különleges időszakot.” Tudomásul vette a globalizáció hatásait és elfogadta a kubai politikai és gazdasági modell kiigazításának a szükségességét.

Az idősödő Castro egészsége fokozatosan romlott, ezért 2006-ban öccsére, Raúlra ruházta át állami pozícióit – kezdetben csak helyetteseként, majd 2008-tól véglegesen. 2011-ben lemondott a párt főtitkári tisztségéről, helyére Raúl-t választották meg. A Comandante akkor távozott, amikor a rendszer megdöntésével évtizedeken át próbálkozó amerikai kormányzattal megkezdődött a kapcsolatok normalizálásának nem könnyű folyamata.

Kommentárok:

Latin-Amerika

Evo Morales, Bolívia elnöke: „Fidel Castro nagyszerű tanító, elvek és értékek tanítója, akinek tanításai korszakosak. Nem csak a kubai népért harcolt és nem csak Latin-Amerika népéért. Fidel a Föld minden egyes népéért harcolt, akik ki akarták vívni saját függetlenségüket.”

Rafael Correa, Ecuador elnöke: „A parancsnok teljesítette küldetését, utakat nyitott, olyan utakat, mely arra inspirált, hogy olyanná tegyük Latin-Amerikát, amilyenre vágyunk: igazságosabbá, egyenlőbbé, de büszkébbé és függetlenebbé is. Függetlenségben és méltóságban Kuba állított példát mindannyiunknak. És ezért hálával tartozunk az örökös parancsnoknak, Fidel Castro Ruznak.”

Nicolás Maduro, Venezuelai elnöke: „Kuba ragyogó népére gondolunk, a bátor és hősies Kubára, amely mindezen évek alatt megőrizte forradalmiságát, a „Kubaizmusát”, saját maga és az emberiség szeretetét. Fidel Castro parancsnok egy legenda volt.”

Juan Manuel Santos, Kolumbia elnöke: „Fidel Castro élete végén rájött, hogy a fegyveres harc nem megoldás. És segített befejezni a Kolumbiát sújtó fegyveres viszálykodást.”¹⁴

Diego Maradona, világsztár, argentin futballista, Castro barátja: „Sokat sírtam, mert ő olyan volt nekem mint a második apám. Egész életemben hálás leszek neki, mert rengeteget beszélt velem a drogokról és felépülesemről, és bátorított. Így tudtam megszabadulni a függőségetől.”

Amerikai Egyesült Államok

Barack Obama hivatalban levő elnök:

„Fidel Castro halála erős érzelmeket vált ki a kubaiakból, Castro emberek, családok és népe sorsát változtatta meg, óriási hatását pedig a történelem fogja feljegyezni és megítélni... Részvétünket fejezzük ki Fidel Castro családjának,

¹⁴ A kolumbiai vezetés és a FARC gerillaszervezet csaknem ötven évnyi háborúskodás után 2016 júniusában kubai közvetítéssel kötött tűzszünetet Havannában.

együttérzéssel és imával gondolunk a kubai népre, akik a következő napokban felidézik a múltat, és a jövőbe tekintenek. S mindeközben a kubai népnek tudnia kell: az Amerikai Egyesült Államok a barátjuk és partnerük.”

Donald Trump – megválasztott USA elnök:

„A mai nap egy brutális diktátort búcsúztatott, aki majd hat évtizeden át nyomta el a népet. Fidel Castro öröksége a halálbrigádok, a tolvajlás, az elképzelhetetlen szenvedés, a szegénység és az emberi jogok totális tagadása... leendő kormányunk mindent meg fog tenni, hogy a kubaiak megindulhassanak a jólét és a szabadság felé vezető úton. Osztozom azoknak az amerikai kubaiakkal a reményben, akik olyan nagyvonalúan támogattak az elnökválasztási kampányban, beleértve a Veteránok Szövetségének 2506 Brigádját¹⁵, hogy Kuba egy nap hamarosan szabad lehet”.

Európa, Ázsia

Jean-Claude Juncker (az Európai Bizottság elnöke): „Castro a múlt század történelmi jelentőségű alakja volt, s halálával egy olyan ember távozott, akit sokan hősnak tekintettek.”

Cecilia Malmström, az Európai Bizottság külkereskedelmi biztosa: „Fidel Castro diktátor volt, aki ötven éven át elnyomta a népet, és furcsállom, hogy milyen sokan megemlékeznek róla.”

Federica Mogherini (az EU külügyi főképviseelője): „Castro elszánt ember volt és történelmi alak.”

Francois Hollande, francia köztársasági elnök: „Fidel Castro maga volt a megtestesült kubai forradalom, annak reményeivel és kudarcaival együtt.”

Justin Trudeau, francia miniszterelnök: „Fidel Castro olyan vezető volt, aki közel fél évszázadon át szolgálta az embereket. Legendás forradalmárként és szó-nokként jelentős fejlesztéseket hozott létre az oktatásban és az egészségügyben is.”

Ferenc pápa¹⁶: „...bánatomat szeretném kifejezni Fidel Castro testvéremnek és utódának, imádkozom lelki üdvéért.”

Hszü Csin-ping, Kína elnöke: „Fidel Castro elvtárs örökké fog élni. Castróval a világ egy jó és őszinte elvtársat veszített el. Nagy ember volt, akinek emlékét megőrzi a történelem.”

Vlagyimir Putyin, Oroszország elnöke: „Fidel Castró joggal tartják a modern-kori világtörténelem korszakalkotó jelképének. Az általa és társai által épített szabad és független Kuba a nemzetközi közösség befolyásos tagjává vált, és ösztönző példává lett számos ország és nép számára. Fidel Castro Oroszország őszinte és megbízható barátja volt. Hatalmas mértékben személyesen járult hozzá

¹⁵ Brigade 2506 (Brigada Asalto 2506) a CIA által 1960-ben kubai emigránsokból szervezett fegyveres csoport, amely 1961-ben a sikertelen partraszállást végrehajtotta a Disznó-öbölben.

¹⁶ Ferenc pápa 2015-ben járt Kubában és találkozott Castróval. Castro jezsuita rend iskolájában tanult. Ferenc pápa maga is jezsuita.

az orosz-kubai kapcsolatok megteremtéséhez és fejlesztéséhez, szoros stratégiai együttműködéshez minden téren.”

Mihail Gorbacsov, volt szovjet elnök: „Fidel Castrót aggasztotta a szovjet peresztrojka kudarca. Kiváló, rendhagyó és egyedülálló személyiség volt.”

Gennagyij Zjuganov, az orosz kommunista párt elnöke: Castro nemcsak a latin-amerikai térség, hanem az egész emberiség számára erkölcsi tekintély volt. Lefektette az erkölcsös politika alapjait, amely elsősorban az egyszerű emberekkel és munkásokkal törődött. Mindig lenyűgözött a sokoldalúsága. Elképesztő bátorság és hősiesség kellett ahhoz, hogy Floridától kilencven mérföldnyire ki-bírja egy olyan cápa nyomását, mint az Egyesült Államok.”

Blogok Magyarországról¹⁷:

„... nem vagyok bolsevik, még kisztag se voltam soha, mert irritált volna. De biztos jobb volt a kubaiaknak, mikor az amerikai gazdagok oda jártak a kubai kuplerájokba és kb. ez volt a perspektívája annak az országnak? Persze, hogy semmiféle túlkapást és agresszív fellépést semmilyen oldalról nem támogatok, lehet szidni, dicsérni, de Fidel Castro azért született, hogy egy meghatározó személyisége legyen a világnak. És az is volt. Che Guevaráért meg egyenesen rajongok, mert egy lángelkű forradalmár volt, mint Petőfi is. A személyiségtípusok mindenütt azonosak, bármely korban, eszméért, Fidel Castro is úgy kezdte, hogy szabadságharcos volt, forradalmár. Aztán az idő, a történelem ezt elszürkítette, módosította, nem tudom, annyira nem követem a politikát. De nem azért vannak a gyász hírek, hogy agressziókat fejezzük ki. Főleg nem, hogy másokat sértegesünk, akikről semmit nem tudunk.”

„Kathy ... te idióta. 3 hétig voltam kinn Kubában, senki nem éhezik, nem lázadnak, sokkal vidámabbak a gyenge anyagiak mellett is, az itthoni depressziós, rossz hangulatú közegnek nyoma sincs. Ja és töredék áron van minden az itthonihoz képest (politika mentesen írom, a többi fogalmatlannak is).”

„Nem véletlen, hogy csak trollként mersz megjelenni, te setét senki. Szégyelled saját magad. Ez mindent elmond rólad, te szánalmas panelpatkány. Batista is egy moslék volt. Ettől még senki nem jogosította fel Castro-t, hogy mindenkit legyilkoljon, aki másként gondolkodik.”

„... az amerikai fiatalok ott tanulnak orvosnak, ingyenes minden orvosi ellátás, a fogászat is...”

„Castro Che Guevarával sokat tett a gyarmati sorban tartott népek felszabadítása érdekében különösen Dél- és Közép-Amerikában. Ezért olyan népszerű máig is szerte Latin-Amerikában, az érdemei elévülhetetlenek világtörténelmet formáló alakja volt az emberiségnek. Azok, akik a gyarmatok kiszolgáltatottságának a fenntartásában voltak érdekelték, azok természetesen kigyót békát szórta rá, nem véletlenül akarták több mint 600-szor meggyilkoltatni.”

¹⁷ A személyes adatokat, illetve azokra utalást elhagytuk

Video link Castro halálára

<http://www.newstag.com/tag/fidelcastro/2906?lang=Portuguese&adw=1&gclid=CLbGp6Dj0tACFbYV0wodNPMAug>

Fidel Castro és Nyikita Hruscsov (1963)

Irodalom:

Anderle Ádám: *Kuba története, Gabo Kiadó, 2004.*

Quirk, Robert E.: *Fidel Castro*, W. W. Norton & Company. 1995.

Roca, Blas: *A kubai forradalom, Kossuth Könyvkiadó, 1961.*

Merle, Robert: *Moncada, Európa Kiadó, 1967.*

Konok Péter: *Castro és a castrózizmus. szocializmus. Rubicon, 2006. 8. 14 - 25. pp.*

J. Nagy László

Rocard, Michel (1930-2016)

Elkötelezett Európa-egység párti politikus, az ún. második baloldal meghatározó eszmei és szervezeti megalkotója, majd vezető személyisége; emellett komplikált, nem szokványos, „hétköznapi”, nyílt, szókimondó, véleményét soha véka alá nem rejtő ember, aki élete folyamán szüntelenül a nem kommunista baloldal megreformálásán munkálkodott.

1930. augusztus 23-án született Coubevoie-ban, értelmiségi, politikailag inkább konzervatív családban. Apja, neves fizikus, aktív résztvevője az Ellenállásnak. (A háború után a francia atombomba-program felelőse.) Természettudományos pályára szánta a fiát is, aki ezt elutasította. Ezért, hogy tanulmányait finanszírozni tudja, két évig esztergályosként dolgozott. Előbb a Politikatudományi Főiskolán, majd 1958-ban az Állami Közigazgatási Főiskolán diplomázott.

1949-ben a Szocialista Párt (SFIO) egyetemistákat tömörítő ifjúsági szervezetébe lép be, majd 1951-ben a pártba is, amelyet már ekkor is jobboldalisága és bürokratizmusa miatt bírál. Aktív és országos jelentőségű politikai tevékenysége az algériai háború (1954–1962) idején bontakozik ki. Különösen kemény bíráló

lója Guy Mollet¹⁸ szocialista miniszterelnök (1956-57) békét ígérő, de közben a háborút egyre intenzívebben folytató, sőt 1956 őszén Egyiptomra is kiterjesztő politikájának. (Ekkor még, hogy ne veszélyeztesse állását, névtelenségbe burkolózik, cikkeit – egészen 1967-ig – Georges Servet álnéven írja, illetve a párt belső ügyeire vonatkozó írásainak szerzőségét más vállalja). 1958-ban a frissen diplomázott, állami alkalmazottat Algériába rendelik, ahol a hadsereg kegyetlenségeit megismerve

antikolonializmusa tovább erősödik, s egyik élharcosa lesz a gyarmat függetlenségének. A hadseregben tisztként szolgálatot teljesítő barátja ismerteti meg az őslakosság módszeres és nagymértékű átköltöztetésének, táborokba gyűjtésének embertelen és szörnyű következményeivel.

A művelés keretében a katonák a települések elhagyására kényszerítették az embereket, és ún. védett falvakba, valójában táborokba telepítették őket, hogy minden tevékenységüket ellenőrizni tudják, és így vágják el őket a függetlenségi háborút vezető Nemzeti Felszabadítási Fronttól (FLN). (Az amerikaiak ugyanezt teszik Vietnámban, de „modernizáltabb” formában, amikor létrehozzák az ún. stratégiai falvakat)

A botrány akkor robbant ki és váltotta ki a hazai és nemzetközi közvélemény felháborodását, amikor a *Le Monde* és a *France Observateur* 1959. április 16-án illetve 18-án részleteket közölt a táborokba gyűjtött, az algériaiak közel egy harmadát (több mint két millió embert) érintő lakosok helyzetéről. A De Gaulle személyes algériai megbízottja, Delouvier számára készített jelentés szerzője Michel Rocard volt, de ez csak a háború után került nyilvánosságra.

A háborúval szembehelyezkedő szocialisták 1958-ben megalakították az Autonóm Szocialista Pártot, amely baloldali keresztényekkel kibővülve 1960-ban Egyesült Szocialista Párttá alakult. Mindkét pártnak tagja volt Michel Rocard, az utóbbinak egyik alapítója is, majd 1967-ben főtitkára.

Az 1968-as eseményekben Pierre Mendès-France radikálszocialista politikus, volt miniszterelnök oldalán vesz részt, de nem az első vonalban. Ekkor, és még néhány évig a jugoszláv öngazgatásért lelkesedik. 1969-ben, miután de Gaulle távozott a hatalomból, indul az elnökválasztáson, ahol a szavazatok 3,61%-át kapja meg. Olyan hatalomért kampányolt, „amely átmenet a szocializmusba”.

Mit értett szocializmuson? A reformista szocializmus, a szociáldemokrácia szüntelen reformját, adaptálását a változó világhoz, a tőkés társadalom gazdasági törvényeit elfogadva, annak figyelembevételével megvalósítani a társadalmi

¹⁸ Mollet (1905–1975) életrajzát lásd Évkönyv 1980. 22-226. o.

igazságosságot, vagy legalább is törekedni arra. Teljes mértékben elutasította az általa totalitáriusnak minősített kommunista eszméket. „En a kezdetektől anti-kommunista voltam” – nyilatkozta számtalanszor. (saját bevallása szerint anti-kommunizmusának kialakulásához és megszilárdulásához nagyban járult hozzá *Arthur Koestler: Sötétség délben* c. regénye, illetve Viktor Kravcsenkónak, az Egyesült Államokban 1944-ben politikai menedéket kért szovjet diplomatának a *Szabadságot választottam* c. munkája). Rocard és még számos szocialista nem a hagyományos pártstruktúrában gondolkodott, nyitott volt a civil kezdeményezések (zöldek, feministák stb.) irányában. Példaképe a skandináv szocializmus volt. Ezt a baloldali eszmeiséget nevezte az újságírás majd a politikai szakirodalom korábban új baloldalnak majd az 1980-as évektől *második baloldalnak*, amely leginkább a Tony Blair féle ún. harmadik úthoz hasonlítható. Minden más felfogást, amely ettől eltért, és felvállalta a társadalmi konfliktusokat, „marxizmustól fertőzöttnek”, idejétmúltnak tartott. Így a jelenlegi szocialista párt által képviselt eszmeiséget is Európa legretrográdabb baloldalának nevezte abban a politikai testamentumként prezentált hosszú interjúban, amelyet halála előtt alig egy héttel adott a *Le Point* c. magazinnak. Bár néhány jelét látni vélte a párt szociáldemokratizálódásának a kormány politikájában. (Az 1980-as években Rocard nyári egyetemeket szervezett eszméi népszerűsítésére. Ezeken a jelenlegi miniszterelnök, Manuel Valls is részt vett.)

Az 1972-ben aláírt szocialista-kommunista közös kormányprogramot hol bírálja, hol támogatja. Bírálja a túlzott államosítás s az öngazgatás elhanyagolása miatt, de amikor 1974-ben François Mitterrand, az újjászervezett Szocialista Párt elnöke ezzel a programmal indul az elnökválasztáson, támogatja. A szocialista-kommunista-baloldali radikális közös listán választják meg 1977-ben polgármesterek a Párizs környéki Contlans-Saint-Honorine-ban, a következő évben pedig ugyanitt országgyűlési képviselőnek.

A Mitterrand köztársasági elnökké választása után alakult kormányban tervezéssel és területfejlesztéssel megbízott államminiszter (1981-83), majd mezőgazdasági miniszter (1983-85). Mitterrand az újraválasztása után miniszterelnökké nevezi ki (1988-1991).

A *második baloldal* szellemében tevékenykedik, modernizál: miniszterei nemcsak a pártokból jönnek, hanem a civil társadalomból is, elismeri Új Kaledónia önrendelkezési jogát, amely magában foglalja népszavazás rendezését a függetlenségről. 2018-2020 körül bevezeti a szociális segílyt olyan munkaképes felnőttek számára, akik semmilyen jövedelemmel nem rendelkeznek. Elfogadtatja az első bioetikai törvényt. Felhívja a figyelmet a nyugdíjrendszer tarthatatlanságára, de eredménytelenül javasolja a korhatár felemelését. 1991-ben Mitterrand lemondta. (A két politikus között stratégiai szövetség létezett, de jó kapcsolat soha. Rocard ellenszenve az elnök iránt, akit egyébként jobboldalinak tartott, még az algériai háború idejére nyúlik vissza, amikor az igazságügy miniszter Mitterrand banditáknak, terroristáknak nevezte az FLN harcosait, s halálraítéltjeik kegyelmi kérvényét minden esetben elutasította)

A miniszterelnökségből történt távozása után egy évig (1993-94) a Szocialista Párt főtitkára, 1995-97-ben szenátor. Az Európai Parlamentnek pedig, ahol bizottságok (szociálpolitika, kultúra) elnöki tisztét is betöltötte, 15 évig volt a tagja. 2009-ben lemondott mandátumáról és visszavonult az aktív politikai élettől. Véleményét azonban minden fontos kérdésben hallatta.

Ellenezte Ségolène Royal szocialista elnökjelöltségét a 2008-as választáson. 2009-ben a köztársasági elnökké választott Nicolas Sarkozy megbízta Franciaország képviselőjével *Az Északi-sark védelméről szóló nemzetközi szerződés* elfogadására irányuló nemzetközi tárgyalásokon. Korábban nagyon támogatta Törökország befogadását az Európai Unióba. 2014-ben felszólította a brit kormányt, hogy lépjenek ki a válságban lévő Európai Unióból, mert csak hátráltatják az újjáépítést. Alig egy héttel a brit kilépést szentesítő népszavazás előtt a már idézett *Le Point* interjúban megismételte véleményét: *Nagy-Britannia Európát soha nem fogta fel politikai entitás-ként. Nem akarja, hogy világhatalmi tényező legyen. Tehát a Brexit híve vagyok.*

Intenzív szellemi életet élt, rengeteget olvasott, interjúkat adott, publikált (több tucat könyvet) s ez megviselte egészségét. 2007-ben agyvérzést kapott, de még ekkor sem mondott le a méregerős cigarettáról, a Gauloises-ról. Rákbetegség okozta a halálát. 2016. július 2-án hunyt el Párizsban a Pitié-Salpêtrière kórházban. Az Invalidusok udvarán François Hollande búcsúztatta, a Szocialista Párt székházában pedig Manuel Valls miniszterelnök. Hamvait a korzikai Monticellóban helyezték örök nyugalomra. A faluban sok nyarat töltött s innen származott (harmadik) felesége is.

Számos hazai és külföldi kitüntetés mellett 2015-ben megkapta a Becsületrend legmagasabb fokozatát, a Nagykeresztet.

Pártállástól függetlenül a politikai osztály minden tagja tisztelettel nyilatkozott politikusi munkásságáról.

Fontosabb művei

Le PSU et l'Avenir socialiste de la France. Paris, 1969.

Le Marché commun contre l'Europe. Paris, 1973. Face au défi des «multinationales» le socialisme sera européen ou ne sera pas (Bernard Jaumont et Daniel Lenègre társszerzőkkel).

Parler vrai, textes politiques (1966-1979). Paris, 1979.

Un pays comme le nôtre, textes politiques (1986-1989). Paris, 1989.

La Nation, l'Europe, le monde. (társszerzők: Aline Archimbaud et Félix Damette) Paris, 1995.

Notre Europe. (társszerző: Nicole Gnesotto), 2008.

Mes points sur les i - Propos sur la présidentielle et la crise. Paris, 2012.

Suicide de l'Occident, suicide de l'humanité? Paris, 2015.

Lettre aux générations futures, en espérant qu'elles nous pardonneront. Paris, 2015.

Forrás és irodalom

Le Monde, l'Humanité, Le Figaro, 2015. július 2-3., Le Point, 2015. június 23.

Rocard, Michel: La deuxième gauche, une histoire inachevée (entretien). *Esprit*, 2006/2. 140-147.

Rocard, Michel: Rapport sur les camps de regroupement et autres textes sur la guerre d'Algérie. Paris, 2003.

Juillard, Jacques: Les Gauches françaises 1762-2012. Paris, 2012.

Lacouture, Jean: Mitterrand, une histoire de Français, 1-2. k. Paris, 1998.

Harsányi Iván

Séguy, Georges (1927–2016)

2016. augusztus 13-án, a Loiret tartománybeli Amilly kórházában 89 éves korában elhunyt a kiemelkedő szakszervezeti vezetőkben bővelkedő francia munkásmozgalom egyik nagy formátumú vezetője, az Általános Munkásszövetség (CGT) és a Francia Kommunista Párt nemzetközi hírnevet szerzett harcosa, Georges Séguy.

1927. március 16-án született Toulouse-ban. Apja André Séguy földmunkás volt, aki később a vasútnál helyezkedett el, és az FKP hőskorában, 1920-ban, röviddel a szocialista párt (SFIO) kettészakadását eredményező Tours-i kongresszus után lépett be a pártba, és tevékeny szakszervezeti aktivista lett. Édesanyja vallási szellemben akarta nevelni, meg is kereszteltette. Szülőhelyén végezte elemi iskoláit. Mint emlékezik, már hét éves korában részt vett „sztrájkban”: társaival távolmaradtak egy tanítási napon, hogy elérjék kedves tanáruk szabadon bocsátását, akit egy tüntetésen való részvétel miatt letartóztattak. Elkísérte apját minden gyűlésre és tüntetésre.

Elemi iskolai vég bizonyítványát 1939-ben adták ki. Hamarosan bekövetkezett Franciaország német megszállása. Megpróbált tovább tanulni, miközben dühítette, hogy tanrendjükbe beiktattak egy „állampolgári nevelés” elnevezésű tantárgyat, ahol főleg Pétain marsall dicsőségéről szerezhetek ismereteket. Iskoláit megszakította, nyomdásztanulónak szegődött egy kis toulouse-i nyomdába, egy libertáris szemléletű nyomdász, Henry Lion műhelyébe, ahol „mellesleg” az Ellenállás számára végeztek munkákat (hamis iratokat, rölapokat készítettek). 1943-ban belépett az illegális kommunista ifjúsági szövetségbe, majd csatlakozott a fegyveres ellenálláshoz. Árulás révén 1944. február 4-én a Gestapo a nyomda egész személyzetét letartóztatta, a főnököt súlyosan megkínózták. (A

deportálásból visszatérve később fölkutatta azt, aki beárulta őket, s akit akkor letartóztattak, bíróság elé állítottak, elítéltek és agyonlőttek.)

Először egy toulouse-i börtönbe zárták, majd átvitték a compiègne-i elosztótáborba. Innen indították március 23-án a történelmi híró „mauthauseni va-

gonok” egyikében az ausztriai táborba. Itt érte meg az amerikai és szovjet katonák általi felszabadulást 1945. április 28-án, 38 kilósan. A Nemzetközi Vöröskereszt emberei találtak rá, majd egy darabig a tábor kórházában gyógyították. A nyomdába nem mehetett vissza, a fogságban szerzett letapadt száraz mellhártyagyulladás miatt orvosai ettől eltanácsolták. 1946 áprilisában lépett munkába a francia vasúti társaságnál (SNCF), ahol csatlakozott a vasutas szakszervezethez. 1949-től függetlenített munkatársként dolgozott. Hazatérése után belépett a kommunista pártba. 1956-ban, a Le

Havre-i kongresszuson beválasztották az FKP Központi Bizottságába, sőt nagy meglepetésére, Maurice Thorez főtitkár javaslatára a Politikai Bizottság póttagja lett. „Bátorság kellett ahhoz, hogy az ember kezdeményezze fiatal tagok magasabb funkcióba helyezését” – vallotta be neki később a főtitkár.

1956 februárjában, az FKP küldöttségének tagjaként részt vett a Szovjetunió Kommunista Pártjának 20. kongresszusán, ahol – mint később írja – „Nyikita Hruscsov föltárta a Sztálin által elkövetett bűnöket. Megrendítő élmény volt, egyszermind egy döntő fordulat reményét keltette bennem.”

1961-ben a vasutas szakszervezet főtitkárává választották, 1964-ben pedig az FKP PB teljes jogú tagja lett, a testület legfiatalabbjaként.

Tevékenységének fő területévé mindinkább a CGT országos bizottságában végzett munka lett. 1967. június 16-án, a szövetség nanterre-i kongresszusán az akkor 1,9 millió tagot számláló szervezet főtitkárává választották. Ebben a tisztségében 1982-ig működött. Benoît Frachont, a szövetség történelmi vezetőjét váltotta, akinél 34 évvel volt fiatalabb, de aki mellette maradt, mint elnök, 1975-ös haláláig. Séguy érdemének tudják be, hogy volt bátorsága fokozni a CGT belső demokráciáját, felelős pozíciókra jelölve nőket és fiatalokat.

Vörös hajának köszönhette „Rigi” ragadványnevét; kedvelték jóindulatú egyenességét, jovialis stílusát, éneklő Garonne-i tájszólását, hangos nevetését, máskor kétkedő tekintetét. Szerette a bon mot-kat, és a kihegyezett megfogalmazásokat.

Nem volt ideológus, inkább a pragmatikus megoldásokat kedvelte. Harcos volt, aki csak fenntartásokkal fogadta el a munkáltatókat mint „szociális partnereket”. Úgy volt kérelmetlen meggyőződésében, hogy távol tudott maradni minden szektáságtól.

1968 májusa volt a tűzkeresztsége a nagypolitikában, ekkor vált országosan elismert politikussá. Élvonalbeli szerepet játszott az 1936 óta példátlan méretű

május-júniusi sztrájkokban, Elégge bizalmatlan volt a diákaktivistákkal, különösen a baloldali radikálisokkal szemben. Miután ezek elfoglalták a Nanterrei Egyetemet, a Március 22-i Mozgalom egyik vezetője, és a máig jól ismert Daniel Cohn-Bendit akart vele riportot csinálni, visszakérdezett: „Ki a csuda az a Cohn-Bendit?”

Frachonnal az oldalán részt vett a híres Grenelle egyezmény tárgyalási folyamatában, amelynek végeredménye az átlagbérek 35%-os emelkedése, és a szakszervezetek vállalaton belüli működésének elismertetése volt. Ezeknek a napoknak-heteknek az eseményeit utóbb „A CGT májusa”¹⁹ című könyvében idézte föl, amelyben válaszolt a neki ezzel kapcsolatban föltett kérdésekre is. Azzal gyanúsította a CFDT²⁰ vezetőit, hogy „szövetkezni akarnak a burzsoázia balos gyerekeivel”, és kigúnyolta a szindikalista mozgalom régi nosztalgikus álmát, amely szerint az általános sztrájk el tudja érni a kapitalizmus összeomlását. „Megmondhatom: ez nem így működik.” Előfordult, hogy egyes üzemekben a harc folytatását kívánó munkások kifütyülték, de elismerte önálló cselekvésük jogát.

A hosszú tárgyalások során akkor csatázott De Gaulle legközelebbi munkatársaival, George Pompidouval és Jacques Chirac-kal. Amikor a megállapodást aláírták, Pompidou megkérdezte: „Föl fog Ön most szólítani a sztrájk befejezésére, figyelembe véve mindazt, amit elértek?” Séguy válasza így szólt: „Nem, mivel sohasem hirdetem meg az országos sztrájk jelszavát.”

1970-ben bevásáztatták a Szakszervezeti Világszövetség (FSM) végrehajtó bizottságába.

Teljességgel megértette az 1975-ös olajárrobbanás kiváltotta világgazdasági korszakváltás jelentőségét. Amikor 1975. augusztus 15-én Jacques Chirac kijelentette, hogy „már látjuk az alagút kijáratát”, Séguy azt válaszolta: „Ha látja, az azt jelenti, hogy háttal előre halad az alagútban, és a bejáratot összekeveri a kijáratral”.

Séguy a CGT-ben a baloldal egységének egyfajta katalizátorát látta, minthogy egyaránt vannak benne kommunisták és szocialisták. Ez érthetővé teszi, hogy támogatta a két párt 1972-es közös kormányprogramját, amely az ő szemében 1968 gyermeke volt, de visszautasította, hogy közvetítsen az öt évvel későbbi szakításkor.

A kommunista párt melletti soha nem szűnő elkötelezettsége összefért azzal, hogy mind következetesebben lépjen föl a szakszervezet autonómiájáért, amelyet az 1905-ös amiens-i charta elveiből²¹ vezetett le. Idővel föladta a Szakszervezeti

¹⁹ Le Mai de la CGT. Julliard, 1972.

²⁰ Confédération Française Démocratique du Travail – a katolikus egyház és a kereszténydemokrata körök befolyása alatt álló országos szakszervezeti szövetség.

²¹ A CGT 1906. októberi amiens-i kongresszusán elfogadott elvi nyilatkozat, amely a dolgozók felszabadításában önálló, a pártoktól külön álló szerepet szánt a szakszervezeteknek. (Édouard Dolléans: Histoire du mouvement ouvrier. 2. köt. 1871-1920. Librairie Armand Colin, Paris, 1957. 134-140.)

Világszövetségben vállalt pozícióját, mivel úgy értékelte, hogy az FSM túlságosan hozzákötí irányvonalát a szovjet kívánalmakhoz.

1982-ben, a CGT 42. kongresszusán, viták nyomán adta át főtítkári tisztségét Henri Krasuckinak.²² Ám aktivitása nem csökkent. (Borbáthom: A képen középben balról Seguy és Krasucki, valahogy oda kellene tenni a Krasucki névhez.)1992-ig a CGT VB tagja maradt. Elvállalta a CGT Társadalomtörténeti Intézetének (IHS-CGT) az igazgatását, amelynek egyik alapítója volt. Csatlakozott 100 ismert értelmiségi békenyilatkozatához, amelyben tiltakoztak újabb amerikai rakéták európai állomásoztatása ellen. 2010-ben támogatta a Baloldali Front (kommunisták vezette baloldali választási szövetség) kampányát.

Országos jelentőségét tükrözte, hogy 1998-ban megkapta a Francia Becsületrendet.

A CGT 2013. márciusi 50. kongresszusán, amelyet szülővárosában tartottak, a 86 éves veterán harcost meleg ünneplésben részesítették.

Halála alkalmából François Hollande köztársasági elnök úgy emlékezett meg róla, hogy „olyan ember volt, aki őszintén és szenvedélyesen harcolt a társadalmi igazságosságért” Mint mondta: „Egész élete során az offenzív szakszervezeti küzdelem megtettesítője volt, készen arra, hogy elkötelezzen a harcba vesse magát, de arra is, hogy keményen tárgyaljon jó kompromisszumok eléréseért. Benne él országunk társadalmi haladásának sok vívmányában.”

Pierre Lorent, az FKP országos titkára a maga Séguy által 2013-ban mondott „bon mot”-val búcsúztatta: „Nem elég fölháborodni, el kell köteleznünk magunkat”. [Il ne suffit pas de s’indigner, il faut s’engager.]

Séguy publikációi:

Le Mai de la CGT. Julliard, 1972.

Lutter. (Autobiographie). Stock, 1975. 2., bővített kiadás: 1978.

ler Mai, les 100 printemps. [A május elsejék nemzetközi története.]

La Grève. L’Archipel, 1993.

Résister: De Mauthausen à Mai 1968. L’Archipel, 2008.

Források:

Georges Séguy, ancien secrétaire général de la CGT est mort. Le Monde, 2016. augusztus 14.

Hommage à Georges Séguy. L’Humanité, 2016. augusztus 14.

L’ancien secrétaire général de la CGT Georges Séguy est mort. Le Figaro, 2016. augusztus 14.

https://fr.wikipedia.org/wiki/Georges_S%C3%A9guy

²² Krasucki életpályájáról lásd J. Nagy László írását az Évkönyv 2006-os kötetében.

DOKUMENTUMOK

Károlyi Mihály

Az új magyar külpolitika¹

A tanulmányt Károlyi a vallás- és közoktatásügyi minisztérium külföldi kulturális ügyosztályának és a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Társadalomtudományi Intézetének 1948. június 26-i kérésére írta. Az UNESCO tervbevette ugyanis egy angol és francia nyelven megjelenő könyvsorozat kiadását, amelynek egy kötete „Magyarország újjászületése” lett volna. E kötet tanulmányainak megírására fenti hazai szervek Károlyi Mihályon kívül a következőket kérték fel: Berei Andor, Erdei Ferenc, Friss István, Losonczy Géza, Mérei Ferenc, Olt Károly, Ortutay Gyula, Szalai Sándor. A kötet megjelenéséről sem az UNESCO magyarországi titkára nem tud, sem az UNESCO katalógusában nem szerepel, így Károlyi eme tanulmánya itt lát először napvilágot. A tanulmány egy másolata a KÜM Levéltárában a párizsi iratok között található, 26./198/pol.1948.dec.22-i Károlyi-jelentés mellékleteként.

Strassenreiter Erzsébet

Amidőn 1945-ben január 20-án Moszkvában aláírták a Szovjetunió, az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság, valamint Magyarország között létrejött fegyverszüneti megállapodást és az ideiglenes magyar kormány hadat üzent a náci Németországnak, Magyarország történelmében új fejezet kezdődött el. Magyarországon, ha békés körülmények között is, forradalmi átalakulás indult meg és ez a forradalmi átalakulás természetesen magában foglalja a magyar külpolitika forradalmi átalakulását.

Mit jelent a magyar külpolitikában a forradalmi átalakulás? Röviden megfelelhetünk: szakítást a múlttal. Szakítást a múlttal természetesen a szó forradalmi értelmében, ami egyáltalában nem jelenti a haladó szellemi hagyományokkal való szakítást is, azaz nem jelenti azt, hogy a piszkos vízzel együtt a gyermeket is kiöntjük. Ezzel a szakítással nem a nemzet történelmére, hanem az uralkodó

---

¹ A dokumentumot Strassenreiter Erzsébet bocsátotta az Évkönyv rendelkezésére.

osztályok uralmára teszünk pontot. A magyar történelem során a társadalmi harcok velejárójaként a külpolitikában is fellelhető a haladó szellemű felfogás. Így például az 1848-as és 1918–19-es forradalmak idején új lehetőségek nyíltak meg a magyar külpolitikában is, de ezeket, különösen 1848-ban nem mertük érvényesíteni.

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a külpolitikát nem lehet mereven elválasztani a belpolitikától. A kettő kölcsönhatásban áll egymással és végső fokon minden politikai irányzat arra törekszik, hogy külpolitikáját összhangba hozza belpolitikájával, ami más nyelven annyit jelent, hogy minden ország politikája visszatükrözi annak társadalmi szerkezetét. Egy olyan általános elv, amely alól egyetlen ország sem vonhatja ki magát.

Nem véletlen, hogy I. Napóleon leveretése után Metternich herceg Szent Szövetség megalakítására törekedett, hogy a Monarchia reakciós belpolitikáját külpolitikailag is alátámaszthassa. Ezért találkozott a cári Oroszországgal és Poroszországgal. Érdeellentéiket ezen a ponton sikerült áthidalniok, mert mindennél jobban féltek a forradalom szellemétől. Ugyanez áll a haladó szellemű államok külpolitikájára is. A XVIII. század végén az Egyesült Államok a forradalmi Franciaországgal kereste a kapcsolatot. III. Napóleon viszont azért volt rossz politikus, mert nem tudta összhangba hozni a francia bel- és külpolitikát. Miközben az olaszok szabadságharcát támogatta és titokban maga is carbonari volt, Franciaországban ő maga abszolutizmust létesített. Ez az ellentmondás már a III. Napóleon mögött álló francia burzsoázia mély ellentmondásait tükrözte vissza. Azonban frissebb példákkal is szolgálhatok. Tito például ott került önmagával is súlyos ellentmondásba, hogy amíg egyfelől belpolitikai vonalon továbbra is szocialistának vallja magát, másfelől külpolitikai vonalon szembekerül hatalmas szövetségesével, a Szovjetunióval, és ha nem vigyáz, azok taborába fog átvészolni, akik a népi demokráciák ellenségei. Egy ilyen átvészolás pedig visszavonhatatlanul a szocializmus felszámolását jelenti a belpolitikában is.

1945-ben tehát Magyarországnak nemcsak azért kellett a Szovjetunió szövetségét keresni, mert történetesen a Vörös Hadseregnek köszönhetjük az ország

A parlament mellől áttelepített szobor - Siófok-Széplak 2016:
a Károlyi Mihály Társaság koszorúzása az 1918-as forradalom
évfordulóján

felszabadítását, hanem azért is, mert meg kellett találnia azt a külföldi erőforrást, amellyel progresszív belpolitikáját, társadalmának forradalmi átalakulását alátámasztotta. Ez a társadalmi átalakulás sine qua non-ja volt. Ha új Magyarországot, népi államot akartunk építeni, akkor gyökeresen szakítanunk kellett az uralkodó osztályok külpolitikájának mindenféle változatával, kétkulacsosságával és alapvetően reakciós jellegével.

Miben állt a múlt külpolitikájának reakciós jellege?

A felszabadulás előtti magyar külpolitikát – mind a közelmúlt, mind a távolmúlt külpolitikáját – eltekintve az 1918. november 1-től 1919. augusztus 5-ig terjedő időszaktól, a német orientáció jellemezte, mert a magyar uralkodó osztály csak így tudta Magyarország feudális jellegét, nagybirtokos rendszerét fenntartani. A magyar külpolitikának ez a németbarát beállítottága éppen olyan logikus volt, mint az előbb említett Metternic-i Szent Szövetség. Nem a németbarátságon volt a hangsúly, hanem azon, hogy a Poroszország befolyása alatt létrejött német egység társadalmi szerkezete tökéletesen megfelelt a magyar uralkodó osztálynak. A magyar félf feudális rendszer mindig a legreakciósabb partnert választotta. Ezért állt szemben oly sokáig a nyugati demokráciákkal. Éppen ezért Magyarország számára a Nyugatot mind politikai, mind földrajzi értelemben elsősorban Németország jelentette. Ez a politika vitte bele Magyarországot az első világháborúba. Nyilvánvaló, hogy a terjeszkedni kívánó német imperializmus volt az egyetlen, amely lehetővé tette a félf feudális Magyarország számára azt, hogy az Osztrák–Magyar Monarchián belül a nemzetiségeket elnyomásban tarthassa és porosz mintára a magyar junkerek, illetve főurak uralmát biztosíthassa.

Mihelyt az 1918-as összeomlás bekövetkezett és a magyar uralkodó osztály látta, hogy a játszma elveszett, kihasználta azt a lehetőséget, hogy a győztes nyugati hatalmak féltek egy erőteljes, valóban demokratikus és szociális magyar fejlődés bekövetkeztétől. A magyar uralkodó osztály a német reakció és imperializmus veresége után, egy történelmi pillanatra, az akkor legreakciósabb hatalmak és csoportok, azaz a győztes Entente-hatalmak támogatását keresték. Így történt az, hogy az Entente tegnapi ellenségét, a feudális Magyarországot feltámasztotta, az ellenforradalmat támogatta. Így történt az, hogy a nyugati demokráciák megakadályozták azt, hogy egy demokratikus szociális Magyarország megbékéljen szomszédaival. Míg egyrészt Magyarországot mint vesztes államot elítélték, másrészt a győztes ellenforradalmat népszövetségi kölcsönrel támogatták és módot adtak a magyar uralkodó osztálynak arra, hogy revizionista háborús külpolitikát inauguráljon. Mihelyt megszületett a fasiszta Olaszország, Horthy Miklós és rendszere céltudatosan irányt vettek a fasiszta Olaszország felé. Azaz megint a legreakciósabb állammal szöveterkeztek. Ekkor már nem Franciaország és nem is Anglia volt a megfelelő szövetséges, noha azok támogatását, különösen Angliáét egy ideig a félf feudális és fasizálódó Magyarország sem tudta nélkülözni. Horthy Miklós ellenforradalmi rendszere tömegbázist keresett és részben talált saját politikája számára. A tömegbázis a sovinizmust és a revizionizmust jelentette, amelynek jelszava az ismert „Nem, nem, soha” volt, mert hiszen a magyar

ellenforradalmat életre keltő nyugati hatalmak a trianoni békével Magyarország szomszédállamait részesítették előnyben. Ahelyett, hogy a régi Osztrák–Magyar Monarchia bűneit felszámolva egészséges együttműködést létesítettek volna a Duna-medence nemzetiségei, illetve országai között, megteremtették egy új világháború alapját.

Magyarországnak ekkor két külpolitikai lehetőség között kellett választania. Az egyik a megegyezés lett volna a szomszéd államokkal. Ez a békét jelentette volna. A másik a revizionista politika, amely kérelhetetlenül vezetett a háborúhoz. Horthynak sikerült a magyarság széles rétegeivel elfogadtatnia azt a tételt, hogy jobb egy háború, még hozzá nem is lokális, de világháború veszélyeinek kitenni magunkat, mintsem megegyezést keresni a szomszéd népekkel. A két világháború között tehát az európai államok nagyrésze a nacionalizmus útját követte és ez az út természetesen adódott abból, hogy az országok társadalmi szerkezete szinte törvényszerűen előírta a nacionalista külpolitikát, azaz a háborús politikát.

Magyarországon, miután az ellenforradalom győzelme a régi Magyarország feudális jellegét nemcsak átmentette, de még jobban elmélyítette, azaz fasiszálta, ez természetesen még inkább kidomborodott, mint másutt.

Mi sem természetesebb, hogy Magyarország az ellenforradalom konszolidálódása után nemcsak a fasiszta Olaszországgal, de a revizionista imperialista német erőkkkel is kereste az összeköttetést és mihelyt Hitler hatalomra jutott, Gömbös Gyula magyar miniszterelnök volt az, aki a tengely gondolatát először felvetette. A magyar uralkodó osztály tehát újra megtalálta azokat a partnereket, akiknek a segítségével osztályuralmát fenntarthatta, tömegbázisát a nacionalista, sovinizta tűz élesztésével kiszélesíthette. Ez az út vezetett a második világháborúhoz és a második összeomláshoz.

1945-ben a felszabadulás pillanatában ezzel a terhes örökséggel kellett leszámolni. Nemcsak hogy el kellett szakadni a német orientációtól, de meg kellett értetnünk a magyarsággal, hogy az uralkodó osztály külpolitikája és belpolitikája között szoros összefüggés volt. Sokak előtt nem volt elég világos az sem, hogy Horthy revizionista politikája szükségszerűen kötötte hozzá az ország sorsát a hitleri Németországhoz. Ennek viszont az volt az oka, hogy a magyar uralkodó osztály, amikor látta, hogy Németország nem nyerheti meg a háborút, ismét megpróbált kapcsolatot keresni azokhoz a nyugati csoportokhoz, amelyekről osztályuralmának átmentését remélte. Az uralkodó osztály egy része a háború legutolsó szakaszában németellenesnek akart mutatkozni, hogy ezáltal előkészítse a talajt arra az időre, amikor már nem Németország lesz a legreakciósabb hatalom egyszerűen azért, mert veresége folytán egy időre kikapcsolódik a nemzetközi politikából s no man's land-dé válik. Éppen ezért maga a németellenesség korántsem volt biztosíték arra, hogy Magyarország külpolitikája alapjaiban megváltozzék. A régi uralkodó osztály s annak középosztálybeli segédhada, nem akarta Magyarország társadalmi szerkezetét megváltoztatni és így a magyar külpolitikában sem volt hajlandó a régi előítéletekkel leszámolni. Vonatkozik ez elsősorban a magyar

társadalmat velejéig megfertőzött revizionista koncepcióra, amelynek felszámolása nélkül semmi reményünk nem lett volna arra, hogy szomszédainkkal, s körülöttünk élő szláv népekkel és a románokkal békés együttműködést létesíthessünk. Tulajdonképpen arról volt szó, hogy egy esetleges német feltámadás ellen kellett azonnal közhangulatot teremteni és egyben egyengetni kellett az utat a szomszédállamok felé.

A háborúból kikerült magyar parasztság a Vörös Hadsereg felszabadító harca nyomán földhöz jutott. A feudális nagybirtokrendszer összeomlott és ezzel az uralkodó osztály gerince is megtört. Az ipari munkásság és az értelmiség számára pedig megadatott az a lehetőség, hogy szabadon élhessen és a parasztsággal együtt önmaga vegye kezébe sorsának irányítását. Az első pillanatban elért eredmények megszilárdítása és a népi állam kialakítása elengedhetetlenül megkövetelte, hogy a Szovjetunió és a körülöttünk kialakult népi demokráciák szövetségét keressük.

Az előbb elmondottakból világosan következik, hogy 1945-ben a magyarság még korántsem értette meg ennek a külpolitikának a szükségességét, hiszen mint már jeleztem, egy rövid megszakítástól eltekintve, évtizedek, sőt évszázadok óta a reakciós hatalmakkal, de elsősorban a Németországgal való szövetségre voltunk beállítva. Az első feladatunk az volt, hogy a tömegeket felvilágosítsuk és megértsessük velük saját érdekeiket, mert hiszen a történelem arra tanít bennünket, hogy az elnyomottak és rabszolgák nem mindig állnak felszabadítóik mellé és részben tudatlanságból, részben szervilizmusból elnyomóik oldalán harcolnak. Magyarországon a hatéves háború alatt Horthy 25 éves propagandáját még tetézte a göbbelsi propaganda és nem szabad elfelejteni, hogy 1938-ban és 1940-ben a magyar revizionista politikának átmeneti sikere is volt, amikor Csehszlovákia és Románia területéből a német náciizmus és az olasz fasiszmus ajándékként tetemes területeket csatoltak vissza Magyarországhoz. Hogy ennek az ajándéknak meg volt az ára, annak felismeréséhez az összeomlás nagyon is tanulságos hatása ellenére idő kellett.

Még folytak a harcok, amikor 1944 decemberében Debrecenben a németellenes koalíció megalakította az ideiglenes magyar kormányt. Ez a németellenes koalíció részben azokból az elemekből állt, amelyek lényegében mind belpolitikai, mind külpolitikai szempontból a tradicionális magyar utat, azaz az uralkodó osztály útját járták. Miután a magyar társadalom átalakítását a lelkük mélyén egyáltalában nem akarták s a reformokból csak annyit fogadtak el, amennyit az események ereje rájuk kényszerített, természetesen külpolitikai szempontból is rögvest azok felé fordultak, akik féltek Magyarország társadalmi szerkezetének gyökeres átalakításától. Ezek az 1945-ös átváltozó ugyanazt tették, mint az 1918-as elődjek és miközben látszólag csatlakoztak a forradalomhoz, a magyar uralkodó osztály hagyományos és törvényszerű útját követve, az adott pillanatban létező le3greakciósbab hatalmakkal keressék a kapcsolatot. A földreformot nem tudták elodázní, tehát megpróbálták a további társadalom-átalakító intézkedéseket szabotálni.

A külpolitikában pedig, ha óvatosabb formában is, de lényegében megpróbálták a revizionista gondolatot érvényre juttatni, a szomszédállamokkal való meg egyezést megnehezíteni ugyanúgy, ahogy Csehszlovákiában a nacionalista elemek megpróbálták a progresszív kisebbségi politikát elsikkasztani, hogy ezáltal a magyar neorevizionisták játékát megkönnyítsék.

Mihelyt 1945. május 8-án a háború befejeződött és 1945. június 16-án a Szovjetunióval a jóvátételi szerződést aláírtuk, az első megrázkódtatásból felocsúdó magyar reakció megkezdte harcát az új Magyarország ellen. 1945. szeptember 25-én felvettük a győztes nagyhatalmakkal a diplomáciai kapcsolatokat és készülődni kezdtünk az új választásokra. Ezek az új választások már a feltörő magyar társadalmi erők és a régi rendszert átmenteni akarók közötti harc jegyében folytak le, amely harcok külpolitikai vetülete a nagyhatalmak közötti széthúzásnak a magyar reakciós erők részéről való felhasználása volt. Az első választásokon kifejezésre jutott az a tévovázás és habozás, az a felemás magatartás, amely a magyar középosztályt olyannyira jellemezte és még a parasztság egy részét is rabul ejtette. Sajnos a magyarság nagy többségével sikerült elhithetni, hogy Németország győzni fog. Ez a reménység az utolsó öt percig is megmaradt. Amikor a Vörös Hadsereg már Pestet ostromolta, Budán még mindig a német felszabadítókat várták. Ennek fő oka – mint fentebb jeleztem – a sovíniszta propaganda volt, a revizionista méreg hatása. A magyarság a Horthy-féle propagandától elkábítva abban a hiszemben élt, hogy szociális elmaradottságának, nehéz helyzetének, minden bajának okozója a trianoni béke volt és el sem tudta képzelni, hogy számára békét, gazdasági fellendülést és politikai biztonságot jelent, ha együtt tud működni a szomszéd népekkel.

Nyilvánvaló, hogy az 1944 decemberében alakult koalíció, amely magában foglalta a magyar középosztály, sőt az uralkodó osztály ún. németellenes részét is, nagyon jól tudta, hogy a revizionista gondolat új formában való becsempészésével még mindig hatni tud a tömegekre. Demokratikus szavakban, deklarációkban nem volt hiány, de komoly, haladó szellemű lelki átalakulásról szó sem volt. A magyar uralkodó és középosztály átmentett képviselőinek ez a magatartása természetesen a külpolitikában is megmutatkozott. Ezek újra rátalálván külföldi reakciós szövetségeseikre, a párisi béketárgyalások alatt kifejezésre juttatták a régi koncepciót. Az 1946. július 29-én kezdetét vett párisi béketárgyalásokon, ha burkolt formában is, ismét felütötte fejét a revizionista gondolat. Miközben odahaza a nép kezdett öntudatra ébredni és az újjáépítés terén hatalmas eredményeket ért el, miközben a népi demokrácia haladó szellemű erőinek sikerült a történelemben eddig példátlan inflációt megállítani és 1946. augusztus 1-én a forintot az összes ún. szakértők hitetlensége ellenére stabilizálni, a koalíció reakciós erői azon dolgoztak, hogy ezeket a belpolitikai eredményeket külpolitikai sakkhúzásokkal kereszttezzék. Minden reményüket abba vetették, hogy mihelyt a béketárgyalás után a Vörös Hadsereg elhagyja az országot, valamilyen formában ismét visszaállítják a régi rendet.

Ennek a külpolitikának a jellegzetessége ismét világosan bizonyítja a belpoli-

tika és a külpolitika közötti mély összefüggést. Amíg a reakciós erők a revizionista politika becsmérlésével és az adott pillanatban legreakciósabb külföldi erők segítségével próbálták keresztelni a magyar társadalom újjaalakítását, addig a népi erők természetesen a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal való együttműködéssel kívánták alátámasztani a magyar társadalom átalakulására irányuló törekvéseket.

A győztes nyugati hatalmak nem látták elég tisztán – noha egyes nyugati lapok, mint például a Times rámutatta erre –, hogy ismét tegnapi ellenségeiket támogatják és mint 1918-ban azokat a magyar reakciós erőket táplálják, amelyek a Róma–Berlin tengellyel való szoros együttműködést hozták létre.

1946. október 12-én a békekonferencia jóváhagyta a magyar békeszerződés-tervezetet és 1947. február 10-én Párisban aláírták a magyar békeszerződést. Ezzel Magyarország hivatalosan felvette a diplomáciai kapcsolatokat a különböző országokkal. Közben a magyar újjaépítés, a magyar társadalom átalakítása fokozott tempóban haladt tovább. A magyar haladó szellemi erők ösztönzésére kidolgozták a 3 éves tervet. Ezzel párhuzamosan a külpolitikában szorosabb kapcsolatot létesítettünk a szomszéd népi demokráciákkal és a Szovjetunióval. Sorsunknak ez az alakulása ahogy sem tetszett a koalícióban meghúzódo reakciós erőknek. Ami eddig csak hamu alatt parázsolt, most kirobbant: kiderült, hogy a reakciós erők köztársaság ellenes összeesküvésre szövetkeztek. A válság elkerülhetetlenné vált és ennek folytán 1947 májusában Nagy Ferenc, a kisgazdapárt miniszterelnöke emigrált. Ezzel bekövetkezett a magyar társadalom életében a döntő fordulat. A reakciós erők vereséget szenvedtek és természetesen a volt uralkodó- és középosztály reakciós képviselői szembekerültek a kormánnyal. Ez külpolitikánkban is érezhetővé vált. Diplomáciánk, amely eddig az időpontig teljesen a régi Horthy-rendszerből átmentett emberek vadászterülete volt, szintén átalakításra került. Köveink egy része nem a magyar demokráciát képviselte külföldön, hanem lényegében a régi rendszert, amely a hivatalos magyar külpolitikával párhuzamosan külön irányzatot képviselt.

Most felvetődik a kérdés, hogy a magyar reakciós erők veresége ezt jelenti-e, hogy szakítani akarunk a nyugati államokkal? Szerintem ez egyáltalán nem jelenti azt, Magyarország miközben belpolitikáját és külpolitikáját harmóniába hozza, és testvéri együttműködést létesít a Szovjetunióval és a szomszéd népi demokráciákkal, baráti együttműködést kíván biztosítani valamennyi békeszerető országgal. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy Magyarország a felszabadulás óta 116 nemzetközi szerződést kötött a legkülönbözőbb országokkal, beleértve a kereskedelmi és fizetési egyezményeket. Angliával, Franciaországgal értékes kereskedelmi szerződéseket kötöttünk stb. A nemzetközi szervezetek munkájában részt veszünk. Tagjai vagyunk az UNESCO-nak, a FAO-nak, a Nemzetközi Egészségügyi Szervezetnek, a Cour Permanent d'Arbitrage-nak, az United Nations Children Found-nak, a Bureau International du Travail-nak, az Union Interparlementaire-nek stb. Mindezek a szervezetek tanúskodnak arról, hogy Magyarország értékesen hozzájárul a közös munkához. Magyarország el-

küldi képviselőit az összes fontosabb nemzetközi kongresszusokra. Budapesten rendezték meg a Nemzetközi Orvos-kongresszust, a Nemzetközi Újságíró Kongresszust stb. Minden azt bizonyítja, hogy mi igen is készek vagyunk az együttműködésre minden olyan országgal, amely gazdasági és politikai függetlenségünket tiszteletben tartja. Az a tény, hogy mi Magyarországon a szocializmust építjük, egyáltalában nem jelenti azt, hogy nem tudunk békésen együttműködni a kapitalista országokkal. Egyáltalában nem osztom azt a fatalista nézetet, hogy mivel a Nyugat kapitalista és a Kelet szocialista, ez az ellentét a kettő között olyan nagy, hogy végeredményben egy harmadik világháború keserve útját kell megjárunk. Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy nem lehet Nyugatról mint egységről beszélni, mert hiszen a Nyugathoz nem csak a nyugat-európai államok, de az Egyesült Államok is hozzátartoznak. A tervgazdaság gondolata még a nyugaton is tért hódít. Való igaz, hogy még mindig létezik, főképpen az Egyesült Államokban egy olyan irányzat, amely mindenáron mindenütt biztosítani akarja a kapitalista rendszert, de ugyanakkor azt sem szabad elfelejteni, hogy még Amerikában is vannak nagy tömegek, amelyek nem hívei többé a kapitalista rendszer rideg alkalmazásában. Nyugat-Európában pedig még inkább így van. Ezek a tömegek azonban nem csak a kapitalista rendszer rideg alkalmazásának ellenlábasai, hanem a háborús politikának is. Meggyőződésem, hogy az Egyesült Államok és a nyugat-európai hatalmak is be fogják látni, hogy célravezetőbb gazdasági együttműködést létesíteni a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal, és hogy a két különböző világ a gazdasági kapcsolatok elmélyítésével meg tud élni egymás mellett. Végeredményben a kapitalista rendszerű országoknak az a fontos, hogy áruikat elhelyezzék.

Magyarország új külpolitikája tehát adva van: még szorosabbra fűzni kapcsolatait a Szovjetunióval és a népi demokráciákkal és barátián együttműködni a többi országgal. Mihelyt a magyar nép felismerte a társadalmi átalakulás fontosságát és egyúttal felismerte saját érdekeit, lassan kigyógyult abból a revizionista eszmekörből is, amely kétszer háborúba taszította az országot. Az 1947 augusztusi választásokon a haladó szellemű kormányzat megfelelő többséget kapott, ami annyit jelent, hogy a magyar nép megértette nemcsak a társadalom átalakításának szükségességét, hanem azt is, hogy ennek magatartása és megszilárdítása érdekében milyen külpolitikát kell folytatnunk. Még a múlthoz kötődők is megértik, hogy a harmadik világháború csak pusztulást hozhat. A fejlődést csak késleltethetnék, de meg nem állíthatják. Márpedig a békevágy a magyar tömegekben is épp olya mélyen él, mint az összes többi európai népekben.

Az 1948-as évben ünnepeltük az 1848–49-es magyar szabadságharc centenáriumát. Ez a centenárium felébresztette a magyar népben azokat a haladó szellemű hagyományokat, amelyeket az uralkodó osztály egy évszázadon keresztül igyekezett elfelejteni vele. Ennek a centenáriumnak külpolitikai szempontból is nagy jelentősége volt. Az 1848–49-es szabadságharc veresége ugyanis főként annak tudható be, hogy amíg a reakció egységes volt és az orosz cári uralom az osztrák elnyomók segítségére sietett, addig a létéért és a függetlenségéért küzdő

magyarság még nem tudta megérteni, hogy a nemzetiségekkel együtt és nem azok ellenére kell szabadságharcát megívnia.

Ezt a hibát az 1918-as forradalom haladó szellemű erői igyekeztek kiküszöbölni, de a Habsburg-monarchiának a nemzetiségekkel szemben folytatott csaknem egy évszázados elnyomó politikája olyan terhes örökséget hagyott hátra, hogy a nemzetiségekkel már nem lehetett megegyezni. Ezenkívül a szomszédállamok maguk sem tettek különbséget a magyar népköztársaság és a régi Magyarország között. A győztes nyugati hatalmak pedig felhasználták ezeket az államoknak magyarellenességét arra, hogy a magyar szociális fejlődést megakasszák.

Ma hála a népi demokráciák sovinizmustól mentes politikájának, a Duna-medence országai ráébredtek arra, hogy csakis együttesen tudják gazdasági jólétüket, politikai függetlenségüket megteremteni. A magyar népi demokrácia barátságai, kölcsönös segélynyújtási egyezményt kötött a Szovjetunióval, Romániával, Jugoszláviával és Lengyelországgal, és most, hogy a magyar kisebbség jogait Csehszlovákiában is elismerik, ezáltal elhárulnak az akadályok az elől, hogy Csehszlovákiával hasonló egyezményt kössünk. Sajnos, Jugoszláviában a nacionalizmus új formában jelentkezett és ezáltal újra rés ütődött a Dunamenti államok együttműködésében. Pedig mindennél fontosabb, hogy a mai korban, amikor a technika fejlődése és ezzel párhuzamosan a társadalom szocialista átalakításának parancsoló szükségessége szinte törvényszerűen előírja a nacionalizmus teljes felszámolását, a Dunamenti népi demokráciák a Szovjetunióval egyetemben példát mutassanak a világnak arra, hogy az igazi patriotizmus nem összeegyeztethetetlen az internacionalizmussal. Fel kell ismerni egymásraultaltságunkat, mert mint ahogy az egyén is csak a közösséggel együtt vívhatja ki igazi szabadságát, a nemzetek is csak a nemzetek közösségében találnak rá igazi énjükre. A nemzeteknek ezt a jólétet és békét teremtő közösségét végső fokon csak úgy lehet elképzelni, ha a nemzet valójában az egész népet jelenti, azaz megszüntetjük a társadalmi különbségeket és az egész nép részesévé válik a gazdasági és kulturális javaknak.

A béke önmagában nem jelent semmit. Peace itself is war in masquerade, írta a régi századok nagy angol költője, Dryden. Valóban igazi békéről csak akkor beszélhetünk, ha megteremtjük hozzá a megfelelő társadalmi adottságokat. Magyarország tehát azzal szolgálja legjobban a béke ügyét, ha társadalmát gyökeresen átalakítja és a magyar nép életszínvonalát és kulturális színvonalát felemeli. A történelem során mindig adva volt a választási lehetőség a retrográd és haladó szellemű külpolitika között és nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy ez a két lehetőség mindig egybekapcsolódott a belső társadalmi fejlődés két lehetőségével. A középkorban az ősi pogányság és a kereszténység között kellett választani. A XVI. és XVII. században a szultán és a császár között, a XVIII. században a szlávok és a Habsburgok, majd később a XIX. században, amikor Bécs szerepe mindinkább kisebb lett, a németek és a szlávok között. Azonban nem szabad ezeket az alternatívákat túlságosan sematikusán értelmezni. Mindaddig, amíg a francia forradalom a feudalizmust meg nem törte, hosszú századokon keresztül

csupán a különböző feudális érdekek ütköztek meg egymással. Ugyanígy a polgári társadalom hanyatlásától kezdve csak az egymással szemben álló imperialista érdekközösségek megütközéséről volt szó. Kétségtelen, hogy az ezek között való választás csupán árnyalatbeli különbségeket jelent. Ugyanakkor azonban az is bizonyos, hogy a szocialista eszmék előretörése óta mindinkább újra előtérbe kerül a világnézet mint döntő tényező. Természetes, hogy ugyanakkor még a régi imperialista ellentétek is léteznek. Mégis nyilvánvaló, hogy a kapitalista országok a kapitalista országokkal keresik a társulást és a szocializmust építő országok a szocialista eszmét képviselő Szovjetunióban látják külpolitikai támaszukat.

Mindent egybevetve határozottan állíthatjuk, hogy az elmúlt négy év alatt Magyarország külpolitikája nagyobb változáson ment át, mint a megelőző száz év alatt. Mint Voltaire mondotta, a forradalmak mindig gyorsak. És még a mi békés körülmények között végbemenő forradalmunk is gyors iramban tette elavulttá a régi koncepciókat és fogalmakat. Két évvel ezelőtt a revizionizmus gondolata még erős volt a lelkekben és valljuk be, hogy nagyon sok magyar fájdalommal gondolt arra, hogy ez vagy az a falu vagy város nem tartozik Magyarországhoz. Azonban a szomszéd államokkal való együttműködésünk és például a Romániához tartozó Erdélyben élő magyarság szabad gazdasági és kulturális fejlődése már sokakkal elfelejtette ezt a keserűséget. Ha Romániában a régi magyarellenes uralkodó osztály lenne uralmon, ez a keserűség nem oszlott volna el, ellenkezőleg, még csak fokozódott volna. Néhány év múlva a horthysta irredenta propagandának minden nyoma megszűnik, mert hiszen senkinek sem lesz oka arra, hogy egy-két falu vagy város visszacsatolásától remélje életének jobbrafordulását. Ugyanígy eltűnnek a sovinizmus többi jellegzetességei is.

Ezt az igazságot előbb-utóbb a nyugaton is mindig többen és többen fogják megérteni. Ha történelmi távlatból próbálják majd megérteni a magyar társadalom és külpolitika forradalmi átalakulását, akkor el kell ismerniük, hogy az a változás nemcsak a magyar nép, hanem az egész európai közösség, sőt az emberiség szempontjaiból is haladást jelent, azaz győzelmet az emberiség fejlődését akadályozó erőkkal és a levitézett múlttal szemben.

Strassenreiter Erzsébet

Kéthly Anna izraeli útja, 1973. június 13-25

Kéthly Anna 1973. június 13-án Izraelbe látogatott. A Szovjetunióból kivándorolt, általa igen nagyra becsült szociáldemokrata *Golda Meir* miniszterelnök aszszony hívta meg, akivel személyesen 1957-ben ismerkedett meg az ENSZ-ben. A látogatás gondolata konkrétan a hatvanas évek közepén vetődött fel, amikor Golda Meir már nem is először hívta meg Kéthlyt, aki ennek ekkor betegsége, később pedig elfoglaltsága miatt nem tudott eleget tenni. A hetvenes évek elején, 1971 augusztusában, az izraeli sajtóban már szinte követelésként hangzottak el Kéthly meghívására vonatkozó fejtegetések. A magyarországi vészkorszakra történő évenkénti emlékezések alkalmából tartott rendezvények napjaiban jelent meg az *Új Kelet*, az Izraelben élő magyarok széles körben olvasott lapja 1971. augusztus 13-i számában *R. M. (Rössel Mordechai)* „Hívjuk meg Kéthly Annát” című felhívása. Ebben a szerző - emlékezve a „vészkorszak idején” történetekre - kifejti: „Illő volna, hogy azok, akik túléltek a nagy fergeteget és megadatott nekik újraépíteni életüket Izraelben és más helyeken, ne csupán a szörnyűségekről emlékezzenek, hanem megemlékezzenek azokról is, akik emberek maradtak, amikor egész Európa dzsungellé vált és az ájtatos keresztények milliói Hannibálókká. Ahogyan egy percre sem szabad elfelejteni a fenevadak szörnyűségeit, emlékeznünk kell azon kevesekre, akik szolidaritást vállaltak a zsidósággal és kiálltak mellette. Ez erkölcsi kötelessége minden zsidó embernek.”

Rössel ebből kiindulva sürgeti, hogy Kéthly Annát, aki a magyar parlamentben mindig felemelte szavát, de különösen élesen a harmincas évek végén, a zsidótörvények vitájában a kormányzat, a hatalom antiszemita törekvései ellen, a zsidók védelmében, hívják meg Izraelbe. Ő „azok közé tartozik, akiket a zsidóság a >chásid umot háolám< jelzővel tisztel meg: (A Világ népének igaza)”, mert „amit a magyar parlamentben tett a zsidóság érdekében, arra nekünk, zsidóknak emlékeznünk kell.”²

Kéthly Anna és a többi szociáldemokrata képviselő valóban bátran harcolt a zsidótörvények ellen. Csak röviden utalnánk itt is arra, hogy *a párt parlamenti frakciója ekkor az 1922-es 24 főről 5-re apadt*. Kéthly Anna a maroknyi parlamenti frakció vezérszónokaként, a többi négy képviselőtől támogatva, az első (1938-as) és a második (1939-es) zsidótörvény parlamenti vitájában megkísérelte a lehetetlent: a politikai, a gazdasági, az ideológiai, a vallási, a humanitári-

² Új Kelet, 1971, augusztus 13.

us érvek hatalmas arzenálját felsorakoztatva megakadályozni az előterjesztések megszavazását. Az általa vezetett szociáldemokrata frakció obstrukciója azonban (napokon keresztül több tucatnyi felszólalást, interpellációt, stb. vállaltak) csak késleltette a megalázó, antihumánus, a nemzetet katasztrófába taszító törvények elfogadását, kihirdetését és végrehajtását

Hevesen és kitarтоan szónokolt Kéthly: a második zsidótörvény vitájában. Ekor 11- szer szólalt meg, tiltakozott mindkét zsidótörvény ellen. 1939-ben egyik beszédét a következő prófétai mondatokkal fejezte be: „T. Képviselőház! Nekem, szocialistának talán nem volna szabad egy középkori legendára hivatkoznom / Rajniss Ferenc: Dehogyan nem!/. A legenda szerint, amikor a harmincéves háború egyik nagy hadvezére, Tilly, meghalt és jelentkezett a mennyország kapujánál, Szent Péter azt mondta neki: << Komm’ in einer Stunde wieder!>>³ Ez a legenda abból keletkezett, hogy amikor egy kifosztásra, 24 órás szabadrablásra átengedett város vezetői Tillyhez fordultak kegyelemért és irgalomért, ő azt válaszolta a város vezetőinek: „Kommet in einer Stunde wieder!” Én is azt mondom, önök meg fogják érni azt, hogy hallhatják: Komm’ in einer Stunde wieder”. /Úgy van! Úgy van! a szélsőbaloldalon/. *Talán mosolyra derítő, ha annak a meggyőződésnek adok kifejezést, hogy az ártatlanok üldözése előbb-utóbb megbosszulja magát, csak az a szörnyű sors fenyeget minket, hogy ez a bosszú nem a zsidótörvény szellemi szülőit fogja érni, hanem az ország népességét, annak minden dolgozóját és ennek a veszedelemnek elhárítása végett tiltakozom a törvényjavaslat megszavazása ellen.*⁴

Bátor szerepléseire, küzdelmeire sokan emlékeztek évtizedek múltán Izraelben is; ezért sürgették mielőbbi meghívását. „Ma, az izraeli magyar jisuvon a sor - olvasható a már előbb idézett cikkben -, hogy vendégül lássa ezt a rendkívüli asszonyt. Lengyel, holland és német zsidók /egy szó olvashatatlan) hívnak meg az országba olyan keresztényeket, akik egy zsidó gyereket, vagy családot bújtattak a nehéz napokban. Kéthly Anna nem bújtatott, hanem kiállt érdekükben, amikor a kiállítás hősi tett volt. Nem egy zsidó tartozik hálával neki, hanem mindnyájan. Kéthly Anna Izraelbe való meghívása által nemcsak hálaérzetünket fejezzük ki, hanem önmagunkat tiszteljük meg.”⁵

A kezdeményezés hólabdaként görgött tovább a következő hónapokban, s la-
vinaként söpört végig az egész izraeli magyar zsidóság, de ezen túlmenően a politikai közéleten. Meghívását még a cionizmus megítélésében vele ellentétes véleményt vallók is támogatták, remélve-tudva: Izrael állam több évtizedes építésének eredményei Kéthlyt korábbi elutasító álláspontjának módosítására készítetik. Itt a szerző nem utalt arra, hogy Kéthly Anna az antiszemitizmust, a zsidóüldözést az ellenforradalmi rendszer első percétől elítélte. Az el- és kívándorlással szemben azt akarta, hogy a zsidóság hazájában, Magyarországon találja

³ „Gyere egy óra múlva!”

⁴ Országgyűlési Naplók, 1935-1939. Az országgyűlés képviselőházának 380. ülése 1939. március 10-én, pénteken -309. o.

⁵ Parlamenti Napló, 1939, március 10 - i záróbeszéde

meg boldogulásának feltételeit, és tekintse születése országát hazájának. Kéthly az antiszemitizmust ítélte el, amely elvándorlásra kényszerítette, kiüldözte a magyar zsidóságot. „Valóban hívjuk meg, mi - írja *Dr. Körösy Ferenc*, a „Hívjuk meg Kéthly Annát!” című olvasói levél szerzője -,.....De talán jó tudnunk, hogy régebben *ellenezte a cionizmust*.”⁶

Ennek a megállapításnak a háttereként jó tudnunk, hogy annak idején, a második világháború éveiben a cikk szerzője meg akarta nyerni „a cionista gondolat számára” Kéthly Annát. Ez azonban nem sikerült, mert „klasszikus marxista meg nem értéssel nézte ezt a >>postumus született nacionalista aberrációt<<, mondván: a háború után „nem lesz különbség ember és ember között, a nemzetek közötti válaszfalak le fognak dőlni a közelgő paradicsomban, reakciós dolog egy nagy nehezen kozmopolitává vált embercsoportból erőszakkal újra népet faragni.” Szó szerinti hitelességét nem bizonyíthatjuk, de tény az, hogy Kéthly soha nem fogadta el az antiszemita, rasszista nézeteket. A nézetek nem közeledtek akkor egymáshoz, - közli *Dr. Körösy* - „a találkozás eredménytelenül végződött”. Kéthly Anna „szimpatikus volt..., de teljesen megközelíthetetlen. Nagyon jó volna megmutatni Kéthly Annának - fejtegeti a szerző tovább -, hogy sokat hibázva, de azért mégis csak sikerült egy kis országot létrehozni, fenntartani és kifejlesztetni, és ez az ország sokkal közelebb áll az ő ideáljához, mint a legtöbb ország ezen a szomorú világon. Nem kétséges, hogy belátná a tévedését, s örülne, hogy tévedett.”

Nézetei Izrael államot illetően valóban módosultak, nem utolsó sorban a háború után napvilágra került borzalmak, a haláltáborokban történt módszeres emberirtás hatására. Az *antiszemitizmust* Kéthly Anna mindig igen *élesen és határozottan elutasította, elítélte*, s ez most sem volt másképpen. A *cionizmust* illetően pedig a korábinál differenciáltabb véleményt vallott. Az ideológiát, mint „zsidó nacionalizmust”, - ahogyan azt korábban már ismertettük -, továbbra sem fogadta el, vele szemben valóban negatív álláspontot foglalt el, de a hazát teremtő törekvést már elismerte. Míg korábban az önálló zsidó állam létrehozását elvetélt kísérletnek ítélte, addig 1946-ban már változott a véleménye, az 1970-ig eltelt évtizedek sikereinek hatására pedig másképpen tekintett a „zsidók letelepítésére.”

A Kéthly-látogatás ügye a 70-es évek elejétől végig napirenden maradt. Valamikori elvtársai, barátai magánlevelekben érintették a kérdést. *Dr. Antal László* és felesége, akinek édesapja, Kertész Miklós a Magánalkalmazottak Szakszervezetének hosszú éveken át főtitkáraként együtt dolgozott az alelnök Kéthly Annával, leveleikben szorgalmazták a látogatást. „Nagy örömet okozna nemcsak nekünk, de minden bizonnyal az itt élő volt magyarországi lakosoknak is, azonban mindenekelőtt nekünk, régi szociáldemokratáknak, ha kedves Kéthly Elvtársat körünkben itt üdvözölhetnénk, tekintettel arra is, hogy tudjuk, szívesen ellátogatna Izraelbe.”- olvasható 1971. november 12-én írott levélben. Kéthly Anna december 7-i válaszából kiténik, hogy nyomon követi Izrael fejlődését, eredmé-

⁶ Új Kelet, 1971. szeptember 12.

nyeit, aggódik sorsáért, izgul erőfeszítéseinek, terveinek sikeréért. Az izraeli arab konfliktusban egyértelműen és kizárólagosan az előbbi oldalán állt.

Az év végén dr. Antal László, hivatalos felkérésre, terjedelmes beadványban foglalta össze Kéthly Anna érdemeit, amelyeket a zsidók megmentése ügyében szerzett. Úgy tűnik azonban, hogy az izraeli hivatalos politikai berkekben valamilyen eddig ismeretlen oknál fogva nehezebben haladt előre meghívásának ügye, pedig közéleti bizottság is alakult meghívásának intézésére. Nem csoda, hogy a magyar zsidóság körében a türelmetlenség és értetlenség jelei mutatkoztak. Földi László az *Új Kelet* 1972. szeptember 3-i számában közzétett levelében a szerkesztőnek feltette a kérdést: „Miért nem hívjuk meg Kéthly Annát?... Ha valaki - Kéthly Anna igazán megérdemelte volna, hogy vendégül lássuk őt Izráaelben.”

Zsidó vonatkozású tevékenységének megörökítésére 1972-ben bizottság alakult, amely meggyorsította a meghívás tempóját is. A részleteket mérlegelve, először elvetette azt a javaslatot, hogy Kéthlyt „Izraelbe hivatalos látogatásra meghívják”- tekintettel az idős, 83 éves politikus asszony megromlott egészségi állapotára. De javasolta, hogy zsidó vonatkozású érdemeit ismerjék el hivatalosan is. A látogatás terveinek valóra váltását segítette, hogy 1973. február 2-án Izrael „brüsszeli nagykövetségén bensőségesen szép, megható ünnepség keretében Mose Álon ottani nagykövet átnyújtotta Kéthly Anna volt magyar államminiszternek, a magyar és nemzetközi szociáldemokrácia nagyasszonyának” azt a diplomát, amely „Kéthly Annának a Zsidó Nemzeti Alap *Aranykönyvébe* való bejegyzéséről tanúskodik.” „A Kéthly Anna zsidó-vonatkozású tevékenységének megörökítésére alakult Bizottság köszönti az ünnepeltet a Keren Kajemet Lejiszrael Aranykönyvébe való bejegyzése alkalmából. Izrael magyar ajkú polgárai mély hálával és szeretettel adóznak Kéthly Annának” múltbeli tevékenységéért.⁷[Ez az esemény is jelezte, hogy a Kéthly Anna iránti érdeklődés nem lankadt, a meghívás és a látogatás hamarosan realizálódhat.

Ezt követően már eldöntött tény Kéthly Anna izraeli látogatása, amit ő el is fogadott, s az időpontot is sikerült összehangolni, ami nem volt könnyű feladat. A 83 éves matrónakorú Kéthly Anna még ekkor is részt vett a politikában, a közéletben, az emigrációs munkában, s emiatt alig akadt pihenésre, hosszabb látogatásra ideje. Nehézséget okozott minden utazás számára, mert hosszú idő óta csak kísérettel, valamelyik testvére társaságában hagyta el otthonát, és ez a meghívó számára plusz költséget jelentett. Ezt azonban az izraeli meghívók vállalták.

Végül 1973. június elejére eldőlt: Golda Meir miniszterelnök asszony vendégeként, a Külügyminisztérium hivatalos meghívására Kéthly Anna Izraelbe utazott. Az időpontot befolyásolta, hogy az emigrációs MSZDP az 1973. június 1-3-ra kitűzött, Bécsben tartandó kongresszusára készült, amelyen egy új pártprogramot terveztek elfogadni. Ez mintegy két éves munkát igényelt Kéthly Anától is, s főleg állandó brüsszeli jelenlétet.

⁷ Menora, 1973. március 3.

A június 13-20-ára át tett izraeli látogatás napra felbontott részletes programja a hónap elejére készült el. Kéthly Anna közben még a pártértekezlettel, a párt-programmal foglalkozott. Egy izraeli hívének, Földi Lászlónak - mentetőgőzve amiatt, hogy hosszabb idő óta nem válaszolt levelére - írta 1973. június 8-án: „Bécsben voltam, egy konferencián, amely végeredményben egy Szocialista Alternatívát dolgozott ki, arra a remélt, bár nagyon távolinak látszó esetre, ha Magyarország demokratikus átalakulására sor kerülhet. Ezt a munkát jóval a bécsi tárgyalás előtt elő kellett készíteni. Szakértők serege küldte el hozzánk javaslatait, ezeket kellett egyesíteni, és ez valóban nagy munka volt, ami minden egyéb kötelezettségeimtől felmentett engem. A konferencián még egy izraeli delegátus is részt vett! Remélem, hogy előszóval is beszélhetünk együtt. Június 13-án érkezem Izraelbe, a programot ott készítették elő, nem tudom, mennyi időt szántak arra, hogy régi elvtársaimmal találkozhatok. Sajnos nagyon hosszú időre nem számíthatunk, mert annak ellenére, hogy emigrációban élek, annyi dolgom van, hogy további programjaim gondja is vár reám. Antal László doktor arról értesített, hogy Magával is közölte érkezésemet és a programot.”⁸

Kéthly Annának a Bécsi Konferenciáról vissza kellett mennie Brüsszelbe, „mert innen vittek el Izraelbe”, mint közölte Friedmannal.⁹ 1973. június 13-án este 21.05-kor érkezett Tel-Avivba az EL AL légítársaság gépével, amely a Ludd-i nemzetközi repülőtéren landolt. A gyengélkedő Golda Meir kormányfő nevében titkárnöje, Lou Kédár asszony fogadta. Jelen volt a Külügyminisztérium részéről Efratim Eldár nagykövet, a minisztérium magas rangú diplomatája, és több más fontos személyiség, többek között, a Munkapártnak és magyar tagozatának a képviselői. Ezzel elkezdődött izraeli csodaútja.

A repülőtérről az előkelő Dan Hotelba hajtottak, ahol a 83. éves Kéthly Anna kipihenhetette az út fáradalmait. A sajtó érkezéséről hosszabb-rövidebb közleményekben számolt be. „A magyar szociáldemokrata mozgalom kimagasló vezető személyisége, Kéthly Anna június 13-án, szerdán Golda Meir meghívására Izraelbe érkezett”- közölte a *Menora* június 16-i száma. Másnap az *Új Kelet*ben közzéttek az érkezése alkalmából adott nyilatkozatát. „Most aklimatizálodom és igyekszem az eróm beosztásával - mert vigyáznom kell magamra... – hozzá szokni a meleghez, és mindent megnézni, amit csak vendéglátóim fontosnak tartanak számomra.”¹⁰

A repülőtérről az előkelő Dan Hotelba hajtottak, ahol a 83. éves Kéthly Anna kipihenhetette az út fáradalmait. A sajtó érkezéséről hosszabb-rövidebb közleményekben számolt be. „A magyar szociáldemokrata mozgalom kimagasló vezető személyisége, Kéthly Anna június 13-án, szerdán Golda Meir meghívására Izraelbe érkezett”- közölte a *Menora* június 16-i száma. Másnap az *Új Kelet*ben közzéttek az érkezése alkalmából adott nyilatkozatát. „Most aklimatizálodom és igyekszem az eróm beosztásával - mert vigyáznom kell magamra... – hozzá szokni a meleghez, és mindent megnézni, amit csak vendéglátóim fontosnak tartanak számomra.”¹⁰

A repülőtérről az előkelő Dan Hotelba hajtottak, ahol a 83. éves Kéthly Anna kipihenhetette az út fáradalmait. A sajtó érkezéséről hosszabb-rövidebb közleményekben számolt be. „A magyar szociáldemokrata mozgalom kimagasló vezető személyisége, Kéthly Anna június 13-án, szerdán Golda Meir meghívására Izraelbe érkezett”- közölte a *Menora* június 16-i száma. Másnap az *Új Kelet*ben közzéttek az érkezése alkalmából adott nyilatkozatát. „Most aklimatizálodom és igyekszem az eróm beosztásával - mert vigyáznom kell magamra... – hozzá szokni a meleghez, és mindent megnézni, amit csak vendéglátóim fontosnak tartanak számomra.”¹⁰

⁸ Kéthly Anna levele Földi Lászlónak, 1973. június 8. /s. gy./

⁹ Kéthly Anna levele Friedmann Jenőnek, 1973. november 27. /s. gy. /

¹⁰ Új Kelet, 1973. június 18.

Másnap, június 14-én, csütörtökön délelőtt kezdődött a tartalmas látogatási program, amely Kéthly Anna számára lehetővé tette, hogy a tervezett rövid egy hét alatt megismerkedjen Izrael nevezetességei mellett népével, társadalmi-politikai életével, kulturális, történelmi hagyományaival, találkozzon kiemelkedő politikusaival, tudományos eredményeivel, fiataljaival és idősebbjeivel, ide kivándorolt magyar barátaival is. Délelőtt 1/2 10-kor fogadta őt Beba Idelson, az izraeli nőmozgalom, a Moetzet Hapoalet (Pioneer Women) veterán főtitkára. A régi kedves ismerőssel lefolytatott eszmecsere feltárta Kéthly Anna előtt a zsidó nők helyzetét, problémáit, a mozgalom maga elé üzött céljait, munkáját, eredményeit, tennivalóit. Ezt követte az első városnézés Tel-Avivban.

A hivatalos programon kívül még a délelőtt folyamán, a Beba Idelson asszonnyal lefolyt találkozás után Kéthly Anna ellátogatott az *Új Kelet* szerkesztőségébe is, ahol egyórás, közvetlen hangú baráti beszélgetést folytatott a főszerkesztővel, Dr. Marton Gizella asszonnyal és két munkatársával: Schön Dezső felelős szerkesztővel és Kárdos Ben-Saul József újságíróval.

A nap „fénypontja” a Golda Meir, Izrael miniszterelnöke által lebonyolított ebéd volt a „Ramat Aviv” Hotelben. A sok vonatkozásban azonos jellemű, és azonos életutat megélt politikus asszony évtizedek óta ismerte személyesen is egymást, nézeteik is egybecsengtek, megbeszéléseik, eszméjük a teljes nézetazonosságot tükrözték mind a nagy világpolitikai, mind Izrael, illetve Magyarország életét, helyzetének megítélése terén. A találkozó tovább mélyítette barátságukat, személyes szimpátiájukat.¹¹

Rövid pihenő után Kéthly Anna este hét órakor találkozott az Izraelben élő magyarokkal. Az Izraeli Munkapárt országos magyar ajkú tagozata által az *Új Kelet* napilapban előző napon meghirdetett fogadáson több százan jelentek meg. A nagyszabású díszfogadást a Jachdav klubban rendezte a párt, a magyar nyelvű pártcsoportok és társadalmi szervezetek bevonásával. Az emelvényen Kéthly Anna és az est szónokai mellett helyet foglalt özv. Kertész Miklósné, akinek férje országgyűlési képviselőként és a Magyar Magánalkalmazottak Szövetségének főtitkáráként a húszas évek elejétől hosszú éveken át Kéthly Anna közvetlen munkatársa volt Magyarországon. Az özvegy is régi elvtársa és ismerőse volt Kéthlynek, akivel most, sok év után először, már izraeli állampolgárként találkozott ismét. Az emelvényen foglalt helyet Naschitz Frigyes főkonzul és dr. Tuvál Meir, Izrael volt budapesti követe is, akik Kéthly útjának megszervezésében is aktívan részt vettek.

Simon Tibor bevezető-megnyitó szavai után dr. Hermann Dezső, a Munkapárt magyar-ajkú tagozatának elnöke üdvözölte Kéthly Annát. „Izraelben a lehető legnagyobb egyenlőségre és társadalmi igazságosságra törekszünk, mondotta, megvalósítva azon ideálokat, amelyekért Kéthly Anna küzdött.” A Munkapárt nevében dr. Mezmán Emil, az Iparfejlesztési Bank elnöke, a Liberális Párt ma-

¹¹ Kéthly Anna külföldi fellépéseit követte és tudósított róla a Szabad Európa Rádió, amelyet ő gyakran igen keményen bíralt. Erről lásd Simándi Irén: Magyarország a Szabad Európa hullámhosszán. 1951-1956. Országos Széchenyi Könyvtár-Gondolat Kiadó, 2005. 129, 301. o.

gyar tagozatától pedig Salpeter Gyula üdvözölte a vendéget. Ez utóbbi beszédében utalt arra, hogy „ő már, mint diák Kéthly Anna vezetése alatt folytatott politikai tevékenységet.” Gálk-Or Eljáhu tolmácsolta a Független Liberális Párt magyar tagozatának, valamint Mose Kol turisztikai miniszternek az üdvözlését. A vendéget a VNP nevében héberül dr. Spiegel Jehuda, a HOH nevében Fürtös Simon társelnök köszöntötte.

Az egykori párttársak és az Aranykor Klub nevében, a régi kedves ismerős, az egyik legközvetlenebb barát, Kertész Miklós leányának férje, dr. Antal László mondott igen meleg hangú beszédet. „Barátsággal, szeretettel és megbecsüléssel üdvözlöm az országunkba ellátogató Kéthly Annát, a nagy humanistát és munkásmozgalmi vezetőt”, aki, folytatta mondókáját, „bátran, harcra készen, nagy felkészültséggel állott mindig a jogfosztottak, az üldözöttek oldalán. Keményen küzdött a keresztény vagy a zsidó nagytöke ellen, a kizsákmányolt dolgozók érdekében, fajra, felekezetre vagy származásra való tekintet nélkül.”

Antal László utalt arra, hogy „Horthy-Magyarországon a zsidó fizikai vagy szellemi dolgozókat a kapitalista rendszerben szokásos sérelmeken kívül még zsidó származásuk miatt is elnyomták. Fokozottabb védelemre volt szükségük, így Kéthly Anna nevezettek érdekvédelmével többet foglalkozott, mint akik csak osztályhelyzetük miatt voltak elnyomva.” A fehérterror idejéről napirenden tartotta beszédeiben az antiszemitizmus elleni küzdelmet. 1938-tól, az egyre súlyosabb zsidóellenes törvények életbe léptetése után harca különösen élessé vált. Felelevenítette e harc kevesek által ismert részleteit, többek között azt, hogy amikor a zsidótörvények tiltó rendelkezései miatt sokaknak el kellett hagyniuk munkahelyeiket, s ennek értelmében pl. Kéthly Anna lépett Kertész Miklós Magánalkalmazottak Szakszervezetében addig betöltött főtitkári posztjára, az itt kapott magas díjazását nehéz helyzetbe került zsidó munkatársai között osztotta szét minden hónapban.

Ugyanígy kevesen tudtak arról, hogy a rendszeresen megtartott titkári-elnöki értekezleteken kül- és belpolitikai előadások egyik előadójaként hirdette Kéthly Anna is, hogy a németek a háborút elveszítik, s ezzel tartotta a hitet az emberekben, akiknek zöme a sanyargatott zsidóság soraiból került ki. Ezzel elszánt-ságra kitartásra buzdított sokakat. A lefogottakért, a letartóztatottakért kiállt, és sokakat sikerült kiszabadítania a fogságból, így sok zsidót is megmentett. Antal doktor megemlítette, hogy 1950 júniusában a többi szociáldemokrata vezetővel együtt Kéthly Annát is bebörtönözték. „Az Államvédelmi Hatóság, az ügyészség, a bíróság emberei között nem egy volt zsidó. Kéthly Anna akkor is megmaradt humanistának és vallatóit is úgy kezelte, mint az egész rendszer önálló gondolkodásra képtelen, egyszerű csavarjait.”¹²

A Kéthly Anna köszöntésére összegyűlt sok száz ember jelenléte is mutatta azt a tiszteletet, amellyel őt körülvették. A jelenlevők zöme az idősebb korosztályhoz tartozott, akik még emlékeztek a szociáldemokrata mozgalomban eltöltött harcokra, szép és kevésbé szép napokra. A Magyarországot elhagyók nagy-nagy

¹² Antal László beszédének szövegét a családtól kaptam. Ez úton mondok köszönetet.

erőfeszítéssel építették fel új hazájukat, hogy megteremtsék az ipart, kereskedelmet, mezőgazdaságot. A parasztok a sivatagból varázsoltak elő virágzó mezőgazdaságot, amely részben kollektíven működik a „kibucokban, amelyek az egyetlen idealista, önkéntes szocialista közösségek az egész világon.” Büszkén említette Izrael hadseregét, „amelyhez fogható kevés van”, amelynek szellemét „a béke vágya tölti el. Nem háborúskodni akarunk, hanem megvédeni gyermekeink, szüleink, feleségünk és a magunk életét, ami a nagy arab tenger közepén csak bátor, harcra kész és nagy technológiai felkészültséggel rendelkező hadsereggel lehetséges.”¹³

Antal László után még szót kapott dr. Herskovits Fabian volt budapesti főrabbi, aki a Bné Brit nevében köszöntötte Kéthly Annát, akit a „Világ Jámborainak” kimagasló alakjaként méltatott. A WIZO magyar nyelvű tagozatának nevében Weiszberger Magda mondott beszédet, és díszötvözetű WIZO jelvényt nyújtott át neki. A köszöntők sorát az egykori tanítványok nevében szóló Jochánán Kármelzarta, aki „meleg és nagy tapssal fogadott szavakkal” méltatta az ünneptel tevékenységét. A több száz főnyi magyar közönség felállva, vastapssal üdvözölte Kéthly Annát, aki az emigrációban is ugyanúgy küzd az emberi jogokért, mint annak idején Magyarországon.”¹⁴

Válaszbeszédében Kéthly Anna felidézte a magyarországi múltat, majd kitért az izraeli jelenre. Izraelről sokat tudott Golda Meirtől, a Szocialista Internacionálé tagjaitól. „Az országban egy népnek és száműzött embereknek otthont adni - mint kiemelte - a világ legnagyobb csodája. Amióta a zsidók ismét államalkotó néppé váltak Izraelben, azóta a külföldön élő zsidók sem tekintik magukat többé hazátlanoknak.”

A Kéthly Anna számára meghatározó, bensőséges ünnepséget Arad Gideon zárta be, átadva a vendégnek egy díszkötésű könyvet. Kéthly Anna múltbeli és emigrációs tevékenységének elismerése ilyen mértékben és mélységben szinte nem is történt még addig, s ez az ünnepeltet is mélyen meghatotta.

Másnap, június 15-én, kezdődött az igen gazdag országjáró program. A vendégfogadók nem felejtkeztek el arról, hogy Kéthly Anna már a 83. évében jár, s bár szellemi frissességén, gondolati gazdagságán ez nem mutatkozott, a test, a fizikai állapot már nem tudta ugyanezt produkálni. Kéthly Anna azonban nem ágált a zsúfolt program ellen, mert mindent szeretett volna látni, sok emberrel megismerkedni, tapasztalni közelről Izrael népének eredményeit, gondjait, problémáit.

Az első országjáró napot, nem véletlenül, kibucoknak szentelték. A programot félkilenckor Nazaret megtekintésével kezdték (a Golan Fennsík bejárása Kéthly kérésére, fáradtságára és korára hivatkozásra) elmaradt. A déli órákban ellátogattak az Ein Gev illetve az Ayelet Hashahaz kibucba, amelynek éttermében ebédelt és vacsorázott, és fogadójában szállt meg.

¹³ Uo.

¹⁴ Új Kelet, 1973. június 15.

16-án a délelőtti pihenést követően a kibuc éttermében elfogyasztott ebéd után előkelőségekkel látogatást tett a Galilea körüli tengerparton, majd egy szövetkezeti falut nézett meg. Este Haifába utazott, és itt is szállt meg. Vasárnap Szamarian és Judeán át Jeruzsálembé ment, délután Bethlehembe látogatott, majd visszatért Jeruzsálembé, ahol a Külügyminisztérium Európai Osztályának vezetője, Ephraim Eldanal és felesége vacsorán látta vendégül őt.

Június 17-én délelőtt Kéthly Anna és kísérete meglátogatta a bahaita templomot a haifai Perzsa-kertben. A Perzsa-kert gyönyörű park, árnyas fasorokkal, szobrokkal, kispagodákkal. Minden út az aranykupalás bahaita templomhoz vezet. Itt van eltemetve a szekta alapítója, Baha Ullah, akit mártírhálála óta próféta-ként tisztelnek. Megtudta, hogy híveinek száma szétszórtan a világban mintegy kilenc millió. A templomot és a festői parkot a hívek adományaiból tartják fenn. A templom őrzését a hívek önkéntes felajánlás alapján vállalják, 2-2 havi időtartamra. A szekta tanításainak lényege a béke és a szeretet.

Innen a haifai egyetemre mentek, ahol a professzorok küldöttsége várta őket. Az egyetem rektora, Eliezer Rafaeli professzor fogadta Kéthly Annát, Mirjam Jardeni professzornő és a kelet-középeurópai kutatóintézet vezetője, dr. Vágó Béla történelem professzor társaságában. A kis csoport az egyetemen körsétát tett, Kéthly Anna megtekintette az épülő új szárnyat, az auditoriumokat, a diákok éttermét, a készülő szépművészeti kiállítást. Séta közben beszélgettek, s Kéthly ekkor sem tagadta meg önmagát, amikor, többek között, kijelentette: „nem mond le a szocializmusról.” A nők felszabadítási mozgalmáról kérdezőnek pedig azt felelte: „Én már felszabadult vagyok.”¹⁵ Az egyetem magyar ajkú professzorai ebédet adtak Kéthly tiszteletére, ezen, a kísérőkkel együtt, nyolcan vettek részt. Ebéd közben folytatódott a kérdés-felelet konzultáció. Dr.Vágó Béla újabb kérdéseket tett fel Kéthlynek a közelmúlt és a jelen politikai eseményeivel kapcsolatban, amelyekre Kéthly Anna kimerítően és szakszerűen válaszolt. Bebizonyosodott, hogy tájékozottsága kitűnő, a világpolitika eseményeit naprakészen ismeri. Az élnék társalgás közepette senki sem vette észre, hogy Kéthly Annának nem volt ideje enni.

Az egyetemről Jeruzsálem felé vették útjukat, amelyet Szamaria és Juden hegyein át közelítettek meg. Az autót út idején is folytatódott a társalgás, amely Kéthlyt nem fárasztotta, de a szerpentin út hajtókanyarjaitól eléggé kimerült, úgy hogy örömmel nyugtázta, amikor új rezidenciáján, a jeruzsálemi King David hotel patinás épületében végre lepihenhetett.

Június 18-án délelőtt Kéthly Anna meglátogatta a Yad Vashemet, a Mártírok és a Hősök Emlékhelyét, „amelynek megrázó hatása alól még órák múlva sem tudta magát kivonni”- emlékeztek kísérői. 1/2 1- kor az izraeli parlamentben, a Kneszetben, félórát töltött el. Itt a kneszet kicsinyített másával, ezüst brossal, ajándékozták meg. A nap - és az egész látogatás - csúcspontja a miniszterelnök asszony, Golda Meir jeruzsálemi rezidenciáján lezajlott hivatalos ebéd volt. Ezen tizennégyen vettek részt: Golda Meir, Kéthly Anna, Golda Meir nővére,

¹⁵ Mááriv, 1973. június 19.

Lou Kedar asszony, Golda Meir titkárnője, Ephraim Eldar volt helsinki követ, a Külügyminisztérium európai osztályának vezetője és neje, Raphael Ben Salom volt bukaresti követ és neje, Yoel Palgi és neje, dr. Antal László és neje, Antal Anna (Kertész Miklós leánya) és még ketten.

Az ebédről készült beszámoló szerint „az asztalnál a társalgás ivritül, németül és angolul folyt. Golda Meir és Kéthly Anna angolul beszélgettek, igen nagy örömmel és szeretettel üdvözölték egymást, felelevenítették régi emlékeiket nemzetközi kongresszusokról, ahol találkoztak, politikai harcaikra emlékeztek, politikai barátaira és ellenfeleikre. Sok név röppent fel, így Gaitskell, Henri Spaak, Pompidou, Mitterand, Krishna Menon, Pandit Nehru, Nenni, Saragat, Kreisky, Tito, Molotov és Malik; felidéztek egykori UNO ülések emlékeit.” Az izraeli rádió június 23-i adásában megemlítve Golda Meir Kéthly Anna tiszteletére adott ebédjét, megjegyezte: Golda Meir „hosszasan és szívélyesen elbeszélgetett a vendéggel és e beszélgetés során a két szocialista politikai ideológiai azonossága domborodott ki.” Az ebéd során Golda Meir Kéthly Annának egy brosstút adott

Eszenyi Enikő mint Kéthly Anna
Mészáros Márta: Utolsó jelentés Annáról filmjében

ajándékba, az izraeli ötvösművészet remekét. Ebéd után Kéthly külön is bemutatta a miniszterelnök asszonynak legközelebbi magyar barátait, volt harcostársának, az előző évben elhunyt Kertész Miklósnak leányát, Annát, és férjét, Antal Lászlót, visszaemlékezve közös zsidómentő akcióikra 1938-ból.

Az előzetes tervek szerint Kéthly június 20-án hagyta volna el Izrelt, azonban Golda Meir

kérésére kétszer is módosította elutazásának idejét; végül 25-éig maradt. Így további lehetősége nyílt arra, hogy Jeruzsálemet alaposabban megismerje, és több időt töltsön volt harcostársaival. Június 19-én, és az azt követő napokban nagy sétákat tett Jeruzsálemben, megtekintette a város és környéke nevezetességeit: az ó- és az újvárost, a Cion hegyen Dávid király sírját, elutazott Jerikó és a Holt tengerhez. Közben Kéthly fát ültetett Kertész Miklós emlékére a Béke erdejében. Utolsó napjai érdekes weekend programokkal teltek, de több ideje marad pihe-nésre is.

Június 20-án délután ismét vendégül látta őt az izraeli női munkásmozgalom veterán vezetője, Beba Idelson, a Munkásnők Tanácsa (a Hisztadrut szakszervezet legfőbb szerve) titkára, Tel Avivban, a Hisztadrut (szakszervezet) székházá-

ban. A szűk körű (kb. 16-18-an voltak jelen) fogadáson Beba Idelsonon, Kéthly Annán kívül Dr. Marton Gizella, az *Új Kelet* főszerkesztője, Danzig Eliseva a volt Hét című hetilap felelős szerkesztője, Dr Dénes Béláné, a magyarországi Ichud MAPAJ néhai elnökének özvegye, Szántó Pirooska, a Munkásnök tanácsának tagja, Kis Katalin statisztikus, özv. Kertész Miklósné és leánya vettek részt. A jelenlévőkkel Kéthly angol, német és magyar nyelven társalgott, és itt is kitért a magyarországi munkásmozgalom néhány fontos és érdekes epizódjára, mindegyiknél a harmincas évek végétől sokakat érintő zsidótörvények elleni harcokra.

Az *Új Kelet* részletesen beszámolt a neves vendég június 21-23-án Jeruzsálem ó- és újvárosában tett sétájáról, a meglátogatott vallási szent helyekről, továbbá, hogy „találkozott volt küzdőtársaival, tisztelőivel és ismerőseivel.” Később azt is bejelentette, hogy a következő nap utazik el Kéthly Izraelből, és hétfőn visszarepül Brüsszelbe ezzel mintegy háromhetes látogatása véget ér. A rövid hír elismételte: Kéthly Anna „a kormány vendégeként tartózkodik Izraelben” és „Golda Meir miniszterelnök személyesen is vendégül” látta.

Az izraeli rádió június 23-i esti adásában ismertették nagy vonalakban Kéthly látogatását, áttekintették az országjárás fontosabb állomásait, végül kiemelték: „Valamennyi összefüggésben méltányolták azt az emberbaráti segítséget, amit Kéthly Anna az üldözött magyar zsidóknak nyújtott.”

Az izraeli vendéglátók, a kísérők kíváncsian kérdezték: „Vajon milyen emlékeket visz magával Kéthly Anna Izraelről és rólunk, izraeliekről? Azt tudjuk, hogy mindnyájunk számára, akik Kéthly Annát Izraelben üdvözölhettük, látogatása felejthetetlen élményt jelentett. Isten áldja, Kéthly Anna, szerencsés utat! A viszont látásra! Salom!” - kívánták a neves vendégnek.

Június 25-én reggel a Ludd-i repülőtér különtermében a Kéthly Anna búcsúztatására megjelent kísérői még elbeszélgettek vele a régi emlékekről, szakszervezeti és pártharcokról, egykori harcostársokról, a náci-korszak zsidóüldözéseiről, politikai eseményekről. Az Izraeli Távirati Iroda /ITIM/ tudósítója interjút kért Kéthlytől, elsősorban Golda Meirrel való barátságáról, megismerkedésükről, találkozásairól, majd a politikai aktualításokról. Ezután a gép, Kéthlyvel a fedélzetén, 8.55-kor emelkedett a magasba, és dél körül landolt Brüsszelben.

A közel három hetes látogatás eseményei, a látottak, az átéltek, a barátaival való találkozások Kéthly Annára mély benyomásokat tettek, s erről írásos és szóbeli nyilatkozataiban megemlékezett. Az izraeli rádióknak elutazása előtt a következőket mondta: „Csodálattal láttam, amit vendéglátóim e rövid idő alatt megmutattak nekem. Izraelt látni olyan élmény, amit senkinek sem szabad elmulasztania. Külön öröm nekem, hogy találkozhattam azokkal, akikkel a Horthy-rendszerben együtt szenvedtem.”

A könyvekből, a napi hírekből ismert világnak személyes és közvetlen megismerése nagy hatást gyakorolt Kéthlyre. „Üdvözlét Izraelből! Gyönyörű utam volt, keresztül-kasul az egész országban. Ültettem egy fát a Béke-erdőben. Kertész Miklós emlékére.”- írta látogatásának utolsó előtti napján egyik legkedvesebb

barátjának, Friedmann Jenőnek, Linzbe egy levelezőlapon.¹⁶ Az 1973. július 31-én írt levelében már részletesen és izgalmasan számolt be az izraeli útján szerzett benyomásairól. Utalt arra is, hogy Izraelből hazatérve Londonba kellett mennie, „pedig alig pihentem ki az izraeli út fáradalmait. Gyönyörű volt – kapcsolt át élményeinek ismertetésére -, de úgy vittek körül északról délre és keletről nyugatra, mintha félnének attól, hogy valamit nem nézhettem volna meg. Golda Meir meghívására a külügy vendége voltam, ez azt jelentette, hogy éppen csak hogy nem a tenyerükön hordoztak. Rengeteg magyarral találkoztam, többek közt Miklós özvegyével és lányával. Három magyar előadásom volt, zsúfolt teremben, és ha nem lettem volna oly rémesen fáradt a sok látnivalótól, akkor még egy hónapig is ott tartottak volna. Jövő évre újra meghívtak, bár ki tudja, hogy addig még mi nem éri a világot, nem lehet egy évre előre programot csinálni. De ennek dacára is az emberek nyugodtak, nem fásultak vagy rezignáltak, mint a diktatúrákban, és tele vannak bizalommal, hogy bármi jönne, szembe tudnak nézni minden bajjal. Ezt még azok a magyar barátaim is mondták, akik minden jónak meg szokták keresni a visszáját. Persze, elmondták, hogy vannak gondjaik, főleg a keleti, elmaradt államokból bevándoroltak miatt, akik több száz évvel vannak az Európából bevándoroltak mögött, minden vonatkozásban. És vannak >>újgazdagok<<, meg is kérdeztem a külügy európai osztályának vezetőjét /aki Győrből került oda, nagyon intelligens, képzett, a legjobb értelemben európai jelenség/, hogy nem alakul-e ki ott egy >>Wohlstandsgetto<<¹⁷, olyan csodálatos villanegyedet láttam Jeruzsálemben. Ezt megkérdeztem a Hisztadruznál is. Mindenütt megnyugtattak, hogy vannak eszközeik ennek megakadályozására. Persze részleteket nem tudtam meg.”

Mindenesetre érdemes figyelemmel kísérni a történelem alakulását, láttam a Sirató Falnál, hogyan különülnek el az egyes csoportok egymástól, akik mind a másikat vádolják azzal, hogy a sokezer éves törvényeket nem tartják be. A fiatal-ság – amennyire ezt meg lehetett állapítani – túl van ezeken az elfogultságokon, és saját maga teremti meg magatartásának a törvényeit. Mindezt persze csak felületesen láthattam, két hét még a kis Izrael teljes áttekintésére sem elegendő. Majd ha egyszer nagyon ráérek, akkor talán részletezhetem mindazt, amit mutattak nekem, és amit láttam mindebből.¹⁸

Még egyszer visszatért egy Friedmannhoz írt levelében izraeli élményeihez. „Golda Meir hívott meg és a külügy vendége voltam. Életem egyik legnagyobb és legszebb élménye volt az a két hét, amit ott töltöttem. Három magyar előadásom volt, sok-sok régi ismerőssel, végig vittek egész Izrael földjén, sok mindent láttam, ami ebbe a két hétbe belefért. Egy hivatásos guide-em volt, magyar nyelven magyarázott mindent, láttam az ó- és újtestamentumot eredetiben, ültettem a Kennedy-erdőben egy fát Kertész Miklós emlékére, találkoztam Miklós özvegyével, és a lánya volt a kísérom a hosszú utakon. Golda Meir-nél is voltam, az íránta

¹⁶ Kéthly Anna levelező lapja Friedmann Jenőnek, 1973. június 24.

¹⁷ Kéthly Anna levele Friedmann Jenőnek, 1973. július 31.

¹⁸ Kéthly Anna levele Friedmann Jenőhöz, 1973. július 31. /saját gyűjteményem, hiteles másolat/

érezett bámulat és nagyrabecsülés így egy> privát látogatáson <csak megerősödött. Csodáltam azt a kultúrateremtő munkát, amit az izraeliek aránylag rövid idő alatt elvégeztek, és megértem, hogy Izrael> rossz példa <az olajsejkek felé, mert megmutatja nyomorult, analfabéta népeiknek, hogy lelkesedéssel és tehetséggel mit lehet alkotni még sivatagban és mocsarakban is. Ahelyett, hogy rengeteg bevételüket ugyanerre fordítanák, ahelyett, hogy svájci bankokban őrzik, nem kellene irigyelni és gyűlölni azt a kis népet, amely hazát teremtett a hontalanoknak.”¹⁹

Bertrand Russel (1872-1970)

Bertrand Russel: Miért nem vagyok keresztény?

(Részlet)

Kilencven évvel ezelőtt, 1927. március 6-án hangzott el, majd jelent meg nyomtatásban is Bertrand Russel, a már akkor világhírű brit matematikus, filozófus előadása. A nagy visszhangot kiváltó írás sok nyelven megjelent. Szerzője nem csak éles fogalmazásaival, de tetteivel, börtönt is vállalva még 89 éves korában is, kiállt a háborúk, így az első a második világháború, s legutóbb a vietnami háború ellen, az atomfegyverek betiltásáért, a két világrendszer párbeszéde mellett (Pugwash konferenciák). Kérlelhetetlen kritikával fordult szembe a sztálinizmus-sal, amelynek lehetséges gyökerét az elmélet és a gyakorlat ellentmondásában már 1920-as oroszországi útja után, majd publikált írásába jelezte (The Practice and Theory of Bolshevism, London: George Allen & Unwin. 1920.). Jelen dolgozata oroszul 1958-ban, magyarul azonban csak 1960-ban jelent meg (Kossuth Könyvkiadó, 40 p. fordította Dienes Gedeon). A dokumentumból részletet közlünk, kihagytuk a középső részt, ahol Russelnek a keresztény tanításokkal, illetve általában az istenhittel szemben fejt ki ellenvetéseit. (A szerkesztők.)

Az írás teljes terjedelmében megtalálható:

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/filoz/miertnem.hu>

Miért nem vagyok keresztény?

Mint az Elnök Úr bejelentette, ma este arról fogok beszélni Önöknek, hogy „miért nem vagyok keresztény”. Talán az lenne a legjobb, ha először is megpróbálnánk tisztázni, mit is jelent a „keresztény” szó. Manapság sok ember igen tág értelemben használja ezt a szót.

¹⁹ Kéthly Anna levele Friedmann Jenőnek, 1973. november 27. /saját gyűjtemény/

Egyesek csupán olyan embert értenek alatta, aki arra törekszik, hogy jó életet éljen. Ebben az értelemben, azt hiszem, minden szektában, felekezetben vannak keresztények; de nem hinném, hogy ez a szó megfelelő értelmezése, mert azt sugallja, hogy azok az emberek, akik nem keresztények -- a buddhisták, a konfucianusok, a mohamedánok, stb. -- nem törekszenek jó életre. Keresztény alatt nem egyszerűen olyan embert értek, aki rendesen, saját vezérelvei szerint próbál élni.

Úgy vélem, hogy ahhoz, hogy valaki kereszténynek nevezhesse magát, bizonyos mértékig rendelkeznie kell egy bizonyos típusú határozott meggyőződéssel. Ma már nincs a szónak olyan erős, tiszta jelentése, mint amilyen Szent Ágoston vagy Aquinói Szent Tamás idejében volt. Akkoriban, ha valaki azt mondta, hogy ő keresztény, mindenki tudta, mit ért ezalatt. Az illető hittételek egész sorát fogadta el, amelyeket nagy pontossággal fogalmaztak meg, s e hittételek minden egyes szavát a hívő teljes meggyőződéssel vallotta.

Ki keresztény?

Ma már ez nincs egészen így. A kereszténység meghatározásakor valamivel enyhébb feltételeket kell állítanunk. Úgy gondolom azonban, hogy van két alapvető dolog, amely mindenki számára lényeges, aki kereszténynek nevezi magát. Az első feltétel dogmatikus természetű: hinni kell Istenben és a halhatatlanságban. Ha ebben a két dologban nem hisz valaki, akkor nem hiszem, hogy jogosan nevezheti magát kereszténynek. Továbbá, mint a névből adódik, lennie kell valamiféle meggyőződésének Krisztussal kapcsolatban. A mohamedánok például szintén hisznek Istenben és a halhatatlanságban, mégsem nevezik kereszténynek magukat. Szerintem legalább abban kell hinnie egy kereszténynek, hogy Jézus, ha netán nem is volt isteni természetű, mindenesetre a legjobb, legbölcsebb ember volt, aki valaha is élt.

Ha valaki még ennyit sem hisz el Jézusról, akkor szerintem nincs joga kereszténynek nevezni magát. Természetesen van a keresztény szónak egy további jelentése is, amellyel a Whitaker-féle almanachban és a földrajzkönyvekben találkozhatunk: ezekben a világ lakossága fel van osztva keresztényekre, mohamedánokra, buddhistákra, fétisimádókra és másokra; s ebben az értelemben mi mindannyian keresztények vagyunk.

A földrajzkönyvek mindannyiunkat kereszténynek tekintenek, de csupán tisztán földrajzi értelemben, így azt hiszem, ezt a jelentést figyelmen kívül hagyhatjuk. Végső soron tehát, amikor elmondom Önöknek, miért is nem vagyok keresztény, akkor két dolgot kell elmondanom: először is, hogy miért nem hiszek Istenben és a halhatatlanságban; másodsor pedig, hogy miért nem tartom Krisztust a valaha is élt legjobb és legbölcsebb embernek, noha készséggel elismerem, hogy igen magas erkölcsi szinten állt.

A régi idők hitetlenjeinek sikeres próbálkozásait figyelembe véve azonban nem érhetném be a kereszténységnek ilyen rugalmas meghatározásával. Mint említet-

tem, régebben a keresztény szónak sokkal teljesebb, tisztább értelme volt. Magában foglalta például a pokolba vetett hitet. Az örök pokoltűzbe vetett hit egészen a legutóbbi időkig a keresztény hitvallás szerves része volt. Országunkban, mint tudjuk, a Királyi Államtanács döntése óta ez már nem szerves tartozéka a keresztény hitnek, s a döntés hatására a Canterbury-i és a yorki érsekség kivált a nemzeti egyházból; de mivel országunkban vallási kérdésekben a Parlament jogosult dönteni, a Királyi Államtanács döntésének nagyobb súlya volt, mint e méltóságok szavának, s így a pokolra ma már nincs szükség a keresztényi hithez. Ezért nem kötöm ki, hogy egy kereszténynek a pokolban is hinnie kell.

....

Az érzelmi tényező

Mint mondtam, nem gondolom, hogy a vallás elfogadásának valódi oka bármi kapcsolatban lenne az intellektuális érveléssel. Az emberek érzelmi alapon fogadják el a vallást. Gyakran hallani, hogy nem lenne szabad támadni a vallást, mert a vallás erényessé teszi az embereket.

Ezt mondják, de én ezt nem vettem észre. Önök bizonyára ismerik ennek az érvnek a paródiáját Samuel Butler könyvében, az Erewhon Revisited-ben (Újabb látogatás Erewhonban). Ebben egy bizonyos Higgs megérkezik egy távoli országba, majd miután eltöltött ott egy bizonyos időt, léghajóval elhagyja az országot. Húsz évvel később visszatér az országba, és azt látja, hogy egy új vallás jött létre, amely őt imádja, mint a „Nap Gyermekeit”, és azt tartják róla, hogy a mennybe ment. Épp akkor tartják a Mennybemenetel Ünnepeit, és Higgs hallja, ahogyan Hanky és Panky professzor, a Nap Gyermeke-kultusz főpapjai beszélgetnek, és azt mondják, hogy még sohasem látták a Higgs nevű embert, és remélik, nem is fogják. Higgs felháborodva odamegy a főpapokhoz, és közli velük: „Leleplezem ezt az egész csalást, és megmondom Erewhon népének, hogy csak én voltam, Higgs, egy ember, és egy léghajóval szálltam föl”. A főpapok válasza: „Nem szabad megtened, mert ennek az országnak minden erkölce ehhez a mítoszhoz kötődik, s ha megtudják, hogy nem mentél mennybe, mind gonoszakká lesznek”; majd miután meggyőzik erről Higgset, Higgs titokban távozik.

Ez tehát az alapgondolat -- hogy mindannyian gonoszak lennénk, ha nem tartanánk magunkat a keresztény valláshoz. Nekem úgy tűnik, hogy éppen akik tartották hozzá magukat, azok közül került ki a leggonoszabb emberek nagy része. Azt a furcsa összefüggést figyelhetjük meg, hogy minél erősebb volt egy adott időszakban a vallás, minél mélyebb volt a dogmákba vetett hit, annál nagyobb volt a kegyetlenség és annál rosszabbul alakultak a dolgok. A „Hit Korában”, amikor az emberek valóban hittek a keresztény vallásban, annak minden részletében és teljességében, nos, ebben az időben működött az Inkvizíció, ekkor voltak a kínzások. Szerencsétlen nők millióit égették meg boszorkányságért, s a legkülönbözőbb kegyetlenségeket vitték véghez mindenféle emberrel szemben -- a vallás nevében.

Ha körülnézünk a világban, azt látjuk, hogy a szervezett egyházak következetesen elleneztek és elleneznek minden egyes kis lépést, ami egy humánusabb világ megteremtése felé vezetne: a büntető törvények minden egyes javítását, a háborúk befejezését szolgáló minden lépést, a színes bőrűekkel való bánásmód minden javítását, a rabszolgaság mindennemű csökkentését -- a világ erkölcsi előrehaladásának minden egyes lépését. Nyíltan kijelentem: a keresztény vallás, egyházakba szervezett formájában, mindig is a világ erkölcsi előrehaladásának fő ellensége volt, és ma is az.

Hogyan késleltették a fejlődést az egyházak

Talán azt gondolják, hogy túl messzire megyek, ha azt állítom, hogy még ma is így van. Azonban nem túlzok. Vegyünk csupán egyetlen tény - ha ezt megemlítem, egyet fognak érteni velem. Nem épp örömteli tény, de az egyházak rákényszerítenek minket, hogy megemlítsük a szomorú tényeket. Tegyük fel, hogy a mai világban egy tapasztalatlan lány hozzámegy egy szifiliszos férfihoz. Ebben az esetben a katolikus egyház azt mondja: „A házasság felbonthatatlan szentség. Vagy nem kötsz házasságot, vagy ha megkötöted, együtt kell maradnod házastársaddal. Ha pedig együtt maradsz vele, nem használhatsz fogamzásgátló módszereket, hogy megakadályozd szifiliszos gyermekek születését”. Senki, akinek természetes emberi érzését nem tették még tönkre a dogmák, vagy aki erkölcsileg nem totálisan érzéketlen az emberi szenvedés iránt, nem állíthatja, hogy ez így jó és helyes, és a dolgoknak így kell továbbmenniük.

S ez csupán egyetlen példa. Se szeri, se száma azoknak a módozatoknak, ahogyan az egyház napjainkban szükségtelen és meg nem érdemelt szenvedést ró emberek tömegeire azáltal, hogy görcsösen ragaszkodik ahhoz, amit önkényes választása szerint erkölcsnek nevez. Természetesen, mint tudjuk, még ma is az egyház az egyik legnagyobb ellensége a fejlődésnek, javulásnak a világban levő szenvedés csökkentése tekintetében, mert erkölcsösségnek önkényesen bizonyos viselkedési szabályok szűk halmazát nevezi, amely szabályoknak semmi köze nincsen az emberi boldogsághoz; s ha valaki azt mondja, hogy ezt vagy azt azért kellene csinálni, mert közelebb visz az emberi boldogsághoz, az egyház képviselői szerint ennek semmi köze a lényeghez. „Mi köze az emberi boldogságnak az erkölcsökhöz? Az erkölcsnek nem az a célja, hogy boldoggá tegye az embereket” -- mondják.

A vallás alapja: a félelem

A vallás véleményem szerint elsősorban és főképpen a félelmen alapul. Részben az ismeretlentől való rettegésről van szó, részben pedig, mint mondtam, arról a vágyról, hogy valami „idősebb testvér”-félét érezzünk magunk mellett, aki minden gondunkban, konfliktusunkban velünk van. Az egész dolog alapja a félelem: félelem a titokzatostól, félelem a vereségtől, félelem a haláltól. A félelem kegyet-

lenséget szül, így nem csoda, ha a kegyetlenség és a vallás mindig kéz a kézben járt a történelem során. Ugyanis mindkettő gyökere a félelem. Világunkban ma már kezdjük egy kicsit érteni a dolgokat, kezdjük egy kicsit a kezünkbe venni őket a tudomány segítségével, a tudományával, amely lépésről lépésre haladt az ő útján, szemben a keresztény vallással, szemben az egyházakkal, s szemben a régi tantételekkel. A tudomány segíthet abban, hogy úrrá legyünk azon a páni félelmen, amelyben az emberiség oly sok nemzedék óta él. A tudomány arra tanít minket, s úgy vélem, a szívünk is arra tanít minket, hogy ne keressünk többé képzeletbeli támaszokat, ne találjunk ki mennybéli szövetségeseket, hanem saját erőfeszítéseinkre összpontosítsunk, azt keresve, hogy mit tehetünk itt a földön azért, hogy ez a világ egy jobb hely legyen, élhetőbb világ legyen, ne pedig olyan hely, amilyenné az egyházak tették az elmúlt évszázadokban.

Amit tennünk kell

Saját lábunkra akarunk állni, és torzítatlanul szemlélni a világot -- a jó dolgokat, a rossz dolgokat, a világ szépségét és csúfságát; olyannak akarjuk látni a világot, amilyen, és nem akarunk félni tőle. Értelemmel meghódítani a világot, nem szolgamódra alávetve magunkat borzalmainak. Az egész istenfogalom az ókori keleti despotizmusokból származik. Olyan fogalom ez, amely nagyon méltatlan a szabad emberekhez. Amikor a templomban azt halljuk, hogy az emberek megalázkodnak és nyomorult bűnösöknek nevezik magukat, ez megvetésre méltó, hitvány dolognak tűnik, amely méltatlan önmagukra valamit is adó emberi lényekhez. Fel kell állnunk, és őszintén, nyíltan kell a világ arcába néznünk. A lehető legjobbra kell tennünk világunkat, és ha nem lesz olyan jó, mint szeretnénk, végső soron akkor is jobb lesz, mint amilyenné mások tették az elmúlt történelmi korszakokban. A jó világhoz tudásra, jóindulatra és bátorságra van szükség; nincs szükség arra, hogy bűnbánóan epekedjünk a múlt után, sem arra, hogy a szabad értelmet bilincsbbe verjük tudatlan emberek réges-régen kiejtett szavaival. Félelem nélküli kiállásra és szabad értelemre van szükség.

Reménykednünk kell a jövőben, nem pedig örökösen visszatekintgetnünk a múltba, amely már halott, és amelyet -- ebben bízunk -- messze túlhalad majd a jövő, melyet értelmünkkel teremtünk.

Fordította: *Szilágyi András*

Forrás: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/filoz/miertnem.hun>

A Török Forradalmi Munkáspárt (DIP) nyilatkozata

2016. november 9.

Követeljük a HDP képviselőinek azonnali szabadon engedését! 5 millió kurd szavazta be őket a török parlamentbe!

A török Forradalmi Munkáspárt (DIP) az alábbi nyilatkozatot adta ki 2016. november 4-én, miután a rendőrség razzsiát tartott a HDP parlamenti képviselőinek otthonában.

November 3-ról 4-re virradóan az állam lényegében 5 millió kurd akaratát vette házi őrizetbe! 5 millió, főként kurd és más, a HDP-pártot (Népi Demokratikus Párt) támogató szavazó szabadságát rabolták el, amikor a rendőrök az éjszaka közepén kirángatták otthonaikból a HDP képviselőit, akik az egy évvel ezelőtti, november 1-ei választásokon átlépték a parlamentbe jutás 10 %-os küszöbét. Nem csak a HDP képviselők szabadságáról van szó, hanem rabul ejtették 5 millió szavazó jogát arra, hogy a saját képviselőiket juttassák a parlamentbe.

Miért? Miért vették őrizetbe ezeket a képviselőket, akiket milliók választottak meg? Azt mondják azért, mert nem jelentek meg a bíróság előtt vallomástételre. De lépünk csak picit hátrébb: nem szokásos, hogy az ügyészek csak úgy vallomástételre késztessenek képviselőket. Hogy is történt ez? Úgy, hogy a HDP képviselőit előzőleg megfosztották mentelmi joguktól. És miért fosztották meg őket mentelmi joguktól?

Világos a válasz: mindenki tudja Törökországban a választ, de senki nem mondhatja ki. Tayyip Erdogan AKP pártja támadásba lendült, mert elvesztette a 2015. június 7-i választásokat. Ez ilyen egyszerű. Erdogan számára a választási vereség azt jelentette, hogy fel *kell* függeszse az ún. „béketárgyalásokat” a kurdokkal, hogy háborút *kell* indítson, ami felébreszti a törökök sovinizmusát, és ezzel megszerzi majd a társadalom nacionalista részének szavazatait. Közben szorosabb szövetséget köthet a Devlet Bahceli vezette MHP-val (Nacionalista Akció Párt). Azóta több ezren, köztük fiatalok, haltak meg mindkét oldalon. Mindezt azért, hogy az AKP-kormány növelhesse parlamenti képviselőinek számát és így megszerezze a parlamenti többséget. Törökország egyetlen ember fogságába került, és a társadalom egésze fizeti ennek az árát.

Az 1993-as elképzelést „melegítették fel” a 2015-ben

Ezzel a lépéssel nyilvánvalóvá vált, hogy az ún. „béke” vagy „nyitási” avagy „megoldási folyamat” kozmetikájával Törökország egyetlen lépést sem tett előre a kurdkérdés megoldása felé. A mai helyzet erősen hasonlít egy korábbi időszak-

ra. 1994. március 4-én, miután mentelmi joguktól megfosztották őket, néhány DEP-képviselőt a rendőrség eltávolított a parlamentből. Az incidens, különösen az a fénykép, amelyiken egy rendőrtiszt nyakon ragadja Orhan Dogan képviselőt, komoly traumát okozott Törökország politikai életében. Később a képviselők közül néhányat tisztáztak és újra elfoglalhatták parlamenti helyüket. Azonban 22 év után a török állam ismét a kurd képviselőkre támad ugyanazokkal a rendőrségi eszközökkel!

1994. március 4-e a hírhedt „1993-as koncepció” következménye volt. A politika a civil mozgalmakban aktív kurdokat vette célba, közülük sokakat lemészároltak. A politikai koncepciót Tansu Ciller miniszterelnök és az egy-

kori rendőrfőnökből Ciller alatt miniszterrel előléptetett Mehmet Agar dolgozta ki. 2015-ben, amikor az AKP a június 7-i választás elvesztése miatti vakdühében bosszút akart állni leállította a „megoldási folyamatot”. A Forradalmi Munkáspárt (DIP) ezt a váltást „2015-ös koncepciónak” nevezte el, utalva az 1993-as és a 2015-ös események hasonlóságára. A képviselők jelenlegi üldözése megerősíti, hogy az említett korszak tért vissza.

A november 3-ról 4-re virradó dátumnak jelentősége van. November 3-án volt a Susurluk incidens 20. évfordulója, ami kitüntetett helyet foglal el a török politikában.ⁱⁱ A rendőrség éjjel tört a HDP-képviselők otthonaira, nem pedig a máskor szokásos reggeli órákban, hogy a tömeges tiltakozás ne azonnal robbanjon ki. Így a támadás még november 3-án történt!

És ez nem véletlen. Az AKP kormánynak mindig is szokása, hogy Törökország politikatörténetének fontos napjait jelképesen felhasználja. Az alkotmány változtatását megcélzó 2010-es népszavazást a szeptember 12-i államcsíny 30. évfordulójára időzítették. Tayyip Erdogan úgy időzített, hogy az alkotmánymódosítás június 7-ére, azaz a tavalyi június 7-i választások első évfordulójára, essen, amivel lehetővé tették a mentességi jog felfüggesztését. És vannak más példák is. A HDP vezetőinek és képviselőinek letartóztatásával az AKP-ba mélyen beágyazott állam győzelmét deklarálták, gondolkodás nélkül felhasználva az említett jelképes dátumválasztást. A HDP képviselők letartóztatása így győzelmi ünnepnapnak is felfogható, mivel az AKP először a 2002. november 3-i választásokkal került hatalomra.

A dátum megválasztását Mehmed Agar rehabilitálásaként is lehet értelmezni. Mehmed Agar tanítványát, Suleyman Soylut a napokban nevezték ki belügyminiszternek. Kinevezése után Mehmed Agart, most már a kormány által tisztes-ségesnek tekintett személyként hívta meg a katonai beavatkozásokat vizsgáló parlamenti bizottság. Itt ezt nyilatkozta Agar: „Már a biztonsági erők hatalomba visszaállításának egy hónapja alatt is sok öngyilkos merényletet hiúsítottak meg.” Miért hangsúlyozta az „egy hónapot”? Mert nyilatkozatára októberben került sor, amikor Suleyman Soylu szeptemberi kinevezése óta egy hónap telt el. Agar kezeskedik Soyluért. Nem nehéz annak a személynek a politikai jellemét felismerünk, akiért Agar kezeskedik!

Amikor a kurdkérdésről van szó, az AKP szóvivőjeként Sözcü lép fel, és Aydınlık sugározza rá a fényt!

A politikai álláspontok is sokat változtak az utóbbi egy évben. Az MHP (Nacionalista Akció Párt) fasiszta párt ma Erdogan híve és támogatója, miközben tegnap még árulónak tartotta. A Vatan Partisi, azaz a Haza Pártja és az *Aydınlık*ⁱⁱⁱ újság - akik tegnap még Erdogant és az AKP-t ösellségüknek tekintették, s magukat „Mustafa Kemal Atatürk katonáinak” - köpönyeget váltottak és Erdoganhoz igazodnak, amikor a kurdkérdésről és a kurdok államba beágyazottságról van szó. Az ideológiai mérget köpő egykori tábornokoknak, és állítólagos baloldali szervezeteknek, az a céljuk, hogy ők sajátíthassák ki azt az államot, ami korábban Fethullah Gulen szektájának markába hullott, és egyben összezúzzák a kurd nép felszabadítási törekvéseit.

Végül is a Haza Pártja és az *Aydınlık* kinyilvánította, hogy Erdogant támogatja. De mi van *Sözcü* -vel? Ez az újság még időnként Erdogan-ellenességével hengeg, de ha a kurdkérdésről van szó, akkor az *Aydınlık* nyomába szegődik. Yılmaz Ozdil^{iv} kurdokat támadó, éles nyelvű rasszizmusa még a *YeniAkit*^v féle szerzőket is pirulásra készítetne.

A kurdkérdés miatt az AKP- és az Erdogán-ellenes tábor erősen megosztott. Aki a kurdokkal szemben ellenséges, az Erdogant és az AKP szeszélyes programját támogatja szörnyű, a fenyegető szektás háborút illetve a szunni világot uralni vágyó álmait. Aki a Közel-Keleten a kurdokkal szemben pozícionálja magát, az az USA imperializmust segíti, hogy még szorosabban szorongassa Törökország nyakát!

A CHP (Republikánus Néppárt közép-bal kemalista párt) szerepe különösen reakciós ebben a helyzetben. Egyrészt látszólag dialógust folytatnak a HDP-vel, másrészt részt vesznek a nemzeti konszenzusban, ahonnan a HDP-t kizárták. A konszenzus segíteni hivatott, hogy stabilizálja a tőzsdét és a valutaárfolyamot, de legfeljebb alig hallhatóan dörmögi, hogy „a HDP-t is meg kellene hívni”. Ennél is szegényletesebb, hogy a mentelmi jog megfosztásáról tartott parlamenti szavazáson a CHP vezetője, Kilicdaroglu „taktikai okokból” igennel szavazott. Ha

Demirtaş, Yuksekdagot és kollégáit a rendőrség őrizetbe vette, ha az 5 millió kurd akaratát sárba tapossák, ha a kurdok megválasztott képviselőit terrorellenes osztagoknak adják át, akkor ez a szégyen Kilicdaroglut is eléri! Ám, ha Erdogan kurd-ellenes „nemzeti kormányt” akar, akkor a szélsőjobb képviselőit hívja majd segítségül és adományozza meg miniszteri poszttal és nem Kilicdaroglut!

A munkások élcsapatának elfogadhatatlan, hogy kurd testvéreik politikai akaratára béklyót vessenek!

Ha a kurdkérdésről van szó, akkor Erdogan és az AKP úgynevezett ellenzéke is felsorakozik a kormány mögött. Ennek az az oka, hogy a török főváros egésze, nem csupán az Albayrak család (azaz a török burzsoázia iszlamista része), hanem a Koç család (azaz a török burzsoázia világi, Nyugat-barát része) is ácsingózik Irak kurd területeinek az olajára. Ezért aztán a burzsoázia különböző csoportjai kurdkérdésben együttműködnek. Az iraki kurd területeket ellenőrző Massoud Barzani vállatve együttműködik a török AKP kormánnyal. Törökország burzsoáziája Barzanin kívül senkinek nem engedi meg, hogy a kurdokat képviselje. És Massoud Barzani a kurd társadalmon belül a kurd törzsek érdekeit, az USA imperializmusát valamint az AKP uralom alatt lévő Törökország védelmében újonnan bimbózó járadékélvező burzsoáziának az érdekeit képviseli. Barzani hátat fordított a kurd nép más csoportjainak és nem működik együtt más kurd képviselőkkel és politikusokkal.

Ezért keveredett bele az AKP irányításával Törökország a közel-keleti kalandba, olyan politikával, amelynek következtében a török és a kurd fiatalok vére hullik Irakban, Szíriában és talán még máshol is. Az olajjövendelmek megsokszorozódásának ára az, hogy munkások, szegényparasztok és városi szegények halnak meg, különösen a legszegényebbek. A török belpolitikában ennek a politikának következménye az az elkeseredés, amit a kurdkérdés miatt most már több mint 30 éve elhúzódó háború vált ki. A kurd képviselők letartóztatása ennek az olaj-vezérelte politikának az eredménye. Az olaj felé nyitás győzött a kurdok felé nyitás fölött!

Sem a munkásosztály, sem az ifjúság nem áldozhatja fel az életét mások profitjáért. Ezért az osztálytudatos élcsapathoz tartozó munkások kétségtelenül szembe helyezkednek a kurd nép, az öt millió kurd akaratát semmibe vevő politikával. A kurd nép szegénysorban él, akikhez mi testvéri köteléssel kötődünk. A mi munkásainkhoz hasonlóan nekik is joguk van a saját nyelvükön szólni, saját daljaikat hallgatni, utódaiknak a saját neveik közül nevet választani, és olyan képviselőket választani, akiket akarnak.

A kormány, amelyik a legszörnyűbb módon sérti meg a kurd nép jogait, a munkásosztály minden egyes vívmányát és jogát is támadja. Zonguldak bányászai és Zonguldak dolgos népe a privatizációval szembesül, s minden valószínűség szerint elvesztik munkájukat, vagy alvállalkozókként szolgálhatják majd

ki a nagyvállalatokat. Miért lennének ők a kurdok ellen? A veterán munkások munkabiztonságát főként a végkielégítés kínálta eddig. Ha ez egy központi alapba kerül, akkor munkabiztonság eltűnik. Egy munkás a legelső surlódás után elveszítheti munkáját, és ha talál is más munkát, azt mindenféle munkaszerződéses biztonság nélkül töltheti csak be. Ahogyan Erdogan a főnökökkel találkozáva kifejtette, hogyha nem is „katonásan” bocsátják el őket, de megfosztják majd a biztos állásoktól. Mihez kezdenek ezzel a kurdok? Szolgai módon, jogok nélküli munkahely marad csak a munkanélküli fiatalok egyetlen perspektívája, hogy így a privát munkaközvetítőkön keresztül munkához jusson. Ezt a kilátástalan helyzetet sem a kurdok okozzák! Ki vádolná ezért a kurdokat?

De vészhelyzet van! Zonguldak küzdő dolgozói és mérnökei egy kormányhatározattal veszítették el az állásukat. A kormányhatározat meg akarja akadályozni a privatizáció elleni harcot és fellépést. A leghaladóbb közszolgálati szakszervezet, a KESK, tagjait kormányhatározatokkal építik le és bocsátják el. A kormányhatározat ebben az esetben is meg akarja akadályozni, hogy a közszolgálati dolgozók harcoljanak a munkajogaik kijátszása és eltírása ellen. A kormány minden a munkásérdekeket védő harcot meg akar akadályozni! Biztosak lehetünk-e abban, hogy egy új kormányhatározat nem viszi-e be a végkielégítésre szolgáló befizetéseket egy központi alapba? Levonhatjuk tehát a következtetést: ugyanaz a vészhelyzet fenyegeti a dolgozókat, a munkásokat és a kurdokat.

A munkásosztálynak a háború ellen, a demokratikus jogaiktól megfosztással fenyegető vészhelyzet ellen, valamint az amerikai imperializmus ellen kell harcolnia, és nem a kurdok ellen. A kurdok a dolgozók testvérei, és ennek a testvériségnek a megőrzése a munkásosztály érdeke.

Emeljük fel együtt a szavunkat, és mondjunk nemet az ötmillió kurd akaratának megbénítására!

Szabadságot a HDP képviselőinek!

Senkinek, egyetlen fiatalnak se hulljon a vére az olajért!

Harcoljunk az USA ellen és ne a kurdok ellen!

A Forradalmi Munkáspárt (DIP) Központi Bizottsága

Az Ellenállók Nemzetközi Szövetségének (FIR) nyilatkozata a lett kormánynak a német antifasisztákkal szembeni jogfosztó intézkedései kapcsán²⁰

(Berlin, 2016. 03.16.)

*Lettország berlini képviselőitének
A Német Szövetségi Köztársaság kormányának
Az Európai Unió képviselőinek*

Meglepetéssel és fölháborodással voltunk kénytelenek lett és német antifasisztáktól ma megtudni, hogy Lettország kormánya – az Európai Unió összes szabályával szembeszegülve – megtiltotta a belépést országukba a Német Szövetségi Köztársaság polgárainak, akik semmilyen jogi bűncselekménnyel nem vádolhatók.

Egy nőnek – a lett kormány utasítására – már Berlinben megtiltották, hogy felszálljon a Baltic Air rendszeres járásának gépére, öt németet pedig Rigában vettek őrizetbe és irányítottak az illegálisan érkező menekültek létesítményébe. Ezeknek az embereknek az volt a célja, hogy részt vegyenek az egykori lett SS-egységek tagjainak és rokonszenvezőinek tervezett fölvonulása elleni hatóságilag jóváhagyott tiltakozásban.

Az Ellenállók Nemzetközi Szövetsége – Antifasiszták Szövetsége elítéli a lett kormányt ezt a magatartását, a következőkből kiindulva:

Nem tűrhető, hogy a lett kormány semmibe vegye a személyek Európán belüli szabad mozgásának a normáit. Az Európai Unió szerveitől és a német szövetségi kormány lettországi képviselőitől világos tiltakozást várunk el.

Nem tűrhető, ha a lett kormány mindent megtesz azért, hogy az egykori SS-bűnösök, valamint német és lett szimpatizánsaik akadálytalanul menetelhesse- nek Rigában. Elvárjuk az Európai Uniótól, hogy világosan emlékeztesse a lett kormányt kötelességére, és ne engedjen meg semmiféle történelmi revíziót, sem a fasiszta bűncselekmények dicsőítését. A jelen antiszemitizmus elleni berlini konferencia résztvevői is – aggodalmukat kifejezésre juttatva – világos szavakat mondtak a lett kormányzat magatartásával kapcsolatban.

²⁰ A nyilatkozatot a berlini nemzetközi antiszemitizmus elleni konferencián fogadták el, és a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetségének vezetősége juttatta el hozzánk.

Nem tűrhető, hogy a lett kormány egy békés és demokratikus tiltakozást, amely a lett jogi szabályozás keretein belül mozog, ilyen intézkedésekkel elnyom, és – a résztvevők letartóztatásával – még kriminalizálja is.

Azt várjuk a német külügyminisztériumtól, hogy haladéktalanul lépjen kapcsolatba a lett kormánnyal, és érje el az érintett NSZK-állampolgárok szabadon engedését. Kifejezzük szolidaritásunkat a lett antifasisztákkal, akik sok éve szerveznek tiltakozásokat az SS-találkozók ellen, és az európai országok antifasisztái és demokratái mögé állnak, akik az ilyen akciókat támogatni akarják.

Dr. Ulrich Schneider
a FIR főtitkára

Szergej Sztanisev, az Európai Szocialista Párt elnökének felhívása

Brüsszel, 2016. június 24.

Kedves Barátaim!

Az Európai Unió történetében a 2016. június 23-i döntés politikai földrengés volt, s az is marad. Első alkalommal történt az Unió bővülésének évtizedeit követően, hogy az egyik tagállam a szervezet elhagyása mellett döntött. Miközben mélyen sajnálom e választási eredményt, teljes mértékben elfogadom a brit polgárok többségének azon döntését, hogy el kívánják hagyni az Európai Uniót. Ugyanakkor köszönetet kívánok mondani elvtársainknak a Brit Munkáspártban azért az erőfeszítésért, amellyel igyekeztek meggyőzni a választókat, hogy a bennmaradás az EU-ban a legjobb biztosítéka a munkásérdekeknek és az igazságos gyarapodásnak.

Fontos, hogy a brit kormány megnyissa az 50. cikkelyt, s megkezdje a kivonulást a lehető leggyorsabban. Máskülönben tárva hagyja a kaput a nacionalisták és a populisták számára Európában.

Eljött a cselekvés ideje mindazok számára, akik hisznek az Európai Unióban. És az Európai Szocialisták és a Demokraták hisznek benne. Teljes szívünkkel és szellemiségünkkel támogatjuk az Európa-projektet, s itt az ideje, hogy bizonyossá tegyük: ez meg fog valósulni. A nacionalizmus és a populizmus növekvő hulláma Európa-szerte meg fogja kísérelni, hogy a Brexit minden lehetőségét a végletekig kihasználja annak érdekében, hogy növelje befolyását, s magára vonja az emberek figyelmét.

Három scenárió van az ilyen viharos időszakokban, három lehetséges út, amely kivezet e helyzetből:

1. Hagyjuk, hogy a Konzervatívok megtartsák vezetésüket, amellyel pontosan oda juttatnak vissza bennünket, ahol a referendum előtt voltunk. A Konzervatív megoldások csak a status quo-t tartósítják és meghosszabbítják azt a megszorítás politikát, amely az első helyen felelős az Európai Unióval való szakításhoz vezető válságért.

2. A legegyszerűbb dolog lenne utat engedni a nacionalizmusnak és a populizmusnak. A hagyományos politikai pártok már egész Európában szembeülhettek a szélső-bal és a szélső-jobb veszélyeivel.

3. Harmadjára, ami mellettünk szól, az a tény, hogy mi, Szocialisták, Demokraták, munkás- és haladó pártok jelentjük az egyetlen alternatívát. Mi vagyunk az egyetlenek, akik rendelkeznek a képességgel Európa vezetésére.

Víziónk a növekedésről, a munkahelyekről, a társadalmi igazságosságról és az egyenlőségről hozhat stabilitást, biztonságot és progressziót az Európai Unióban.

A politikai zűrzavar e pillanatában az Európai Szocialisták Pártja elhatározta, hogy sürgősen megteszi javaslatait az Európa számára szükséges változtatásokra. Eljött a cselekvés ideje. A progresszió politikai családjaként feladatunk, hogy vállaljuk a vezető szerepet Európa e történelmi óráiban és alkossunk egy új programot az EU számára.

Meg kell mutatnunk, hogy a mi alternatív politikánk a leginkább alkalmas valamennyi közül, és hogy már föl vagyunk készülve az Európai változások vezérlésére.

Már elkezdtük e folyamatot a ESZP párizsi csúcserkeztetén. Már kidolgoztuk az Európai Ifjúságtervet.

Elkészítettük a Progresszív Reformtervek programot. Az ESZP magas szintű munkacsoportja alkalmazható javaslatokra jutott az Európai Monetáris Unióról, amelyeket az ESZP elnöksége nyilatkozatban tett közzé. Most itt az idő, hogy Európa minden polgára számára fölmutassuk és megmagyarázzuk erőfeszítéseinket. Remélem, hogy az ESZP minden tagpártja és minden aktivistája Európa-szerte részt fog vállalni ebben a folyamatban.

Elkészítettük az európai szociáldemokrata Roadmap (felvilágosító körút – a szerk.) tervét, amelyet Önök ezzel a levéllel egyidejűleg kézhez kaptak. Programunk a fenntartható növekedés, a tisztességes foglalkoztatás és a szociális igazságosság eszméin alapul. Olyan terv, amely ismét összekötheti Európa polgárait.

Olyan program, amellyel visszaszerezhetjük a bizalmat, és amely tartós kedvező változásokat hoz az európai milliók életében.

Az ESZP készen áll arra, hogy élővé tegye ezt a sürgető cselekvési tervet. Számítok mindnyájuk elkötelezettségére és elszántságára, hogy mozgásba hozzuk a változások folyamatát és alternatívát tárjunk Európa elé. Jobban, mint bármikor, szükségünk van, hogy összefogjunk, és új dinamikát vigyünk a remény és a társadalmi haladás folyamatába, amely az Európai Unió értelmét adja.

Testvéri üdvözléssel

Szergej Sztanisev

Forrás: Annex – A New Agenda for Europe 2016–2019. Draft PES Roadmap following the UK referendum. <http://bit.ly/28XZf74>

Fordította: *Kleinheincz Ferenc*

ⁱ A 2012-ben alapított HDP-t a Népi Demokratikus Pártot amely egy pártkoalíció, főként baloldali és természetvédő szervezetek alkotják, s több a kurd mozgalomhoz kötődik. A párt két tagja rövid ideig tagja volt a 2015 őszi ideiglenes kormánynak is.

ⁱⁱ A 1996. november 3-án történt véletlen autóbaleset megmutatta, mennyire szoros személyes kapcsolatot tartanak fenn az állam magas rangú hivatalnokai a maffiával és a fasiszta csoportok képviselőivel is. Rávilágította a kurdok és mások elleni atrocitások természetére.

ⁱⁱⁱ Korábban a köztársaság szilárd védelmezői voltak Erdogannal és az AKP-vel szemben, most támogatottakká váltak.

^{iv} A *Sözcü* napilap újságírója.

^v Erdogan-ellenes reakciós napilap.

VISSZAEMLÉKEZÉSEK

Szokolay Katalin

III. Egyetemi éveim. Itthon, majd Lengyelországban

Az érettségi sikeres letétele után felvettek a Pázmány Péter Tud. Egyetem történelem- filozófia-társadalomtudomány szakára. Ekkor ez volt a szakbeosztás. És, ami különösen nagydolog volt, átvettek a Petőfi Sándor Népi Kollégiumba. A Petőfi akkor már történész kollégium volt. Tudomásom szerint, amikor én bekerültem, abban az időben osztódott szűkebb egyetemi szakok szerint a népi kollégiumi mozgalom, ekkor ment végbe az ujjászerveződése, alakult ki újabb intézményrendszere. Valójában, fogalmam sem volt, a kollégiumi mozgalom akkor kibontakozó, pontosabban talán erősödő, tényleges válságáról. A volt kollégiumokról, főleg a Győrffy Kollégiumról szóló visszaemlékezések, történetek, számunkra újoncok számára valóságos misztikus jelentőséggel bírtak. De a Petőfi Kollégium tekintélye is nagy volt a szemünkben. Az ott tevékenykedő idősebb diákokra /Akik egy része volt Győrffys volt/, igazi nagy tisztelettel néztünk. Az igazat megvallva, én korábban nem igen voltam tisztába a népi kollégiumi mozgalom mibenlétével. Így aztán a Petőfi Kollégiumba kerülve, különösen nagy élményt jelentett számomra ez az új környezet, rendszerével, szemléletével egyetemben. Mintha valami hasonló érzelmeket váltott volna ki bennem, mint annak idején a rimaszombati gimnázium néhány tanárának a szellemisége. Az összehozásnak sajátos meleg emberi érzését, amiben az utóbbi évek során nem igen volt részem. Igyekeztem, maximálisan beilleszkedni, alkalmazkodni a kollégium belső rendjéhez, a szobaszövetkezetekhez, a naposi feladatokhoz, érdeklődéssel vettem részt a különböző előadásokon.

Ami az egyetemet illeti, amikor az ottani diákrendezvényekre került sor, bizony megdöbbenve észleltem, azokat a politikai vitákat, amik akkoriban főleg az idősebb egyetemisták között ki-kirobbantak. Volt néhány diákrendezvény, ahol bizony akadtak, akik nyíltan szidták a kommunisták támadásait a népi mozgalommal szemben. Azt, amit még korábban az Üllői-úti laktanyában, a mi szobáink kisajátítása kapcsán tapasztaltam, valahogy egyedi esetnek gondoltam. Bennem még sokáig tovább éltek azok a naiv hitek, amit még rimaszombati érzésvilágomból hoztam magammal. Nem igen értettem, hogy mi is történik Ma-

gyarországon, mi húzódik meg a különböző pártharcok mögött. Egyáltalán mi zajlik az egész térségben. Hogy ennek az én korlátolt egyoldalúságom, és zaklatott körülményeim voltak- e az okai, vagy általában jellemző volt az akkori nemzedékre nem tudom. /Be kell vallanom, hogy soha – még történész koromban sem tudtam megszabadulni attól a gondolattól, hogy ha a szociáldemokraták és a kommunisták összefogtak volna annak idején Németországban, akkor nem került volna sor Hitler uralomra, kerülésére. Tudom, hogy ebben sok volt a naivitás és a korismeret tényleges hiánya. A kezembe került történelmi feldolgozásokból ugyanakkor hiányoltam a társadalmi reakciók okainak valós elemzését. Ami persze a Szovjetuniót illeti, kortársaim nagy részéhez hasonlóan még nagyon sokáig tápláltam illúziókat./

Korábban, még az Ady kollégiumban, a mi társaink körében is sor került egy-egy kiscsoportos vitára, de egy idő után, már bizalmatlanok lettek velem szemben, és nem hívtak meg ezekre a bizalmas találkozókra. 1948 tavaszán részt vettem a NÉKOSZ / Népi Kollégiumok Országos Szövetsége/ a DOKOSZ./az SZDP kollégiumi szervezete/ és MAKE /a Független Kisgazdapárt által alakított szervezet/ egyesülését kimondó gyűlésen a Városi Színházban. Ami lényegében az ifjúsági mozgalom egye-

A NÉKOSZ Kollégiumok felvonulása 1947. május 1-jén

sítését volt hivatva szolgáltni. Én sokakkal ellentétben akkor ezt szívesen fogadtam. Később azonban nagyon meglepett, hogy míg úgy tudtam, hogy korábban Erdi Ferenc, Veres Péter és mások mellett a Kommunista Párt vezetői is nagy elismeréssel szóltak a népi kollégiumi mozgalomról, így maga Rákosi is, újabban azonban, egyre több kritikát kaptak a mozgalom vezetői, és mind nyíltabbakká váltak az erőteljes akciók a mozgalom át-

szervezésére vonatkozóan. Hogy ez ténylegesen az ifjúság irányításának a kisajátítását szolgálta akkor persze még nem egészen értettem, de bevallom, már mind erősebb csalódással töltött el.

Valójában, s itt csak saját nevemben beszélhetek, fogalmam sem volt a politikai változásokról, ami az adott korszakban, végbement. Főként az ezeket mozgató tényleges politikai célokról. Sok esztendő tragikus tapasztalatai kellettek ahhoz, hogy, valamit megértsek a lejátszódó történelmi folyamatokból. Mindarról, amit még a Veres Pálné gimnáziumban láttam, vagy az Üllői úton tapasztaltam, mindazt egyedi jelenségnek véltem.

A Petőfi kollégiumban persze más atmoszféra fogadott. Ott kezdetben legalább is úgy éreztem, hogy nyugalmas kiegyensúlyozott légkör vesz körül. Azért lep-

tek meg, engem talán jobban, mint másokat azok az indulatok, amit az egyetemi társaim között észleltem. No rövidesen már én is szembetalálkoztam a történelmi valósággal. Ennek illusztrálására csupán egy példa. Az 1949-es választásokat megelőző agitációba már minket is bekapcsoltak, én bizony megdöbbenéssel szembesültem azzal, hogy igen sokan ki sem nyitották előttünk az ajtajukat, sőt voltak, akik egyenesen a pokolba kívántak minket. Számomra az a rövid időszak, ami 1947 tavasza és 1949 ősze között zajlott az olyan zsúfolt, zavaros és hajszolt volt, amit nehezen tudtam csak megemészteni. Ugyanakkor, talán mindennél tanulságosabb is.

Nagyon megrázott bennünket a Rajk letartóztatásának a híre. Rajk László a népi kollégiumi mozgalom egyik kiemelkedően tisztelt alakja és támogatója volt. Nem is értettük az egészet, főleg pedig szörnyű kivégzését. Ugyanakkor, nagyon büszke voltam, hogy a választásokon közvetlenül Rákosi után szavazhattam, az Ajtósi Dürer soron - ami persze véletlen volt. Szóval igen nagy volt a zavarunk, tájékozatlanságunk. Ebben az időszakban láttam a „Párttagsági könyv” című szovjet filmet. S kételyeim nem a film igazával voltak kapcsolatosak, hanem az foglalkoztatott, hogy vajon én, mint értelmiségi, hogy viselkednék, ha hasonló helyzetbe kerülnék, én is árulóvá válnék félelmemben?

Nagyon nehéz ennyi év után visszaidézni az általam megélt kollégiumi időket. Első perctől kezdve nagyon otthon éreztük magunkat. Pataki Ferenc volt a kollégium igazgatója, akkor még tudtommal ő maga is egyetemista /később ismert tudós szakember/, mellette választott tanács az idősebb diákság köréből./Hogy pontosan hogy is nézett ki a kollégium belső szervezeti felépítése, már nem igen emlékszem Pl. Bersizák Béla, Batár Attila, az ő nevükre, emlékszem/Pataki Ferenc, Batár Attilára egy kicsit mindnyájan szerelmesek voltunk. Batár később Sermann Mari barátnőmet el is vette feleségül, Bersizák pedig Abonyi Tóth Rozit. (De ez már nem tartozik a kollégium szűkebb történetéhez. Batárról még annyit, hogy ő el is hagyta Magyarországot. Vagy ott volt egy időben Tánczos Gábor, akitől még életem későbbi időszakában is nagyon sokat tanultam.)

Maga az épület, ahova mi beköltöztünk (azt hiszem ez akkor új helye volt a kollégiumnak), a Vorosilov úton - korábban Stefánia út - egy volt csokoládégyáros villájában volt. Nagyon szép épület, több kisebb, nagyobb szobával. Egy-egy szobában 3-4-en laktunk. A volt társalgó helyén egy nagy tanulószoba volt, szép könyvtárral. Hogy a könyvtári könyvek honnan származtak azt nem tudom. Egy időben, orosz katonai kórház volt az épületben. Ennek később meg is ittuk a levét. Pár hét után egyszer csak azt érzékeljük, hogy poloskák jelentek meg az ágyunkban és sajnos volt, akit alaposan összezecsipkedtek. No, neki álltunk takarítani, kipisztítani az élősködöket, ami nem kis erőfeszítésünkbe került. A takarító személyzet mellett mi is besegítettünk a rendtartás munkájába. Elkeseredetten szagattuk le a falakat borító elegáns falikárpitot. Rendszeres, naposi feladatokat is elláttunk. Nagyon szeretünk ott lakni, irodalmi ismereteinket felelevenítve, sokszor nosztalgiaztunk azon, hogy „baktatnak a hintók a vén Stefánián”. Amikor én bekerültem, nagyon vegyes származású diákok voltunk, volt ott parasztszáрма-

zású, vidéki értelmiségi, munkáscsaládból jövő, senkit nem érdekelt akkor még, hogy ki milyen családból való. Nagyon jól megvoltunk egymással. Ez 1948 ősze volt. A következő évben új diáktársak jöttek, és elkezdődött egy klikkesedés, ami kicsit zavart bennünket. Sőt az egyetemi pártbizottság ellenőrzése alá vonta a kollégiumot. Sokunkat ért nagyon kellemetlen meglepetés. Még a legjobban talán én jártam. Az én apám akkor még az OTI (Országos Társadalombiztosító Intézet) gondnoka, szociáldemokrata párttitkára volt./Mondanom sem kell, hogy hamarosan leváltották és kirakták valami kis üzembe/ En ugyan jóformán alig tartottam vele akkoriban kapcsolatot, ennek ellenére felszólított az egyetem képviselője, hogy menjek el az OTI kommunista párttitkárához, és kérdezzem meg, hogy az apám nem jobboldali szocialista-e. Mondanom se kell, hogy az egész procedúrát milyen megalázónak éreztem, még ha az OTI-ban megnyugtattak, hogy nem jobboldali az apám. Rosszabbul járt a kollégánóm, aki faluról jött, rá kimondták, hogy kulák és kitétték a kollégiumból és az egyetemről is. Hasonlóan járt egy másik kollégánóm, akinek a családja múltjában valami politikai vétséget véltek felfedezni. Akkor bizony megfogyatkoztak a soraink. Hogy ki volt az egyetemi alapszervezet képviselője, pontosan nem emlékszem, Úgy rémlik, mintha Hanák Péter neves, sokunk által nagyon tisztelt történész vett volna részt több ízben kollégiumunk vezetőségi ülésein, de hogy neki szerep volt e ezekben a dolgokban, nem tudom, róla egyébként köztudott, hogy később maga is a reformtörekvések egyik jeles képviselője lett, már régen nem él. Később már ő maga is elítélte azokat az időket. (Ha tévedek utólag is elnézést kérek tőle.) Mi persze nem sokat értettünk az egészből, de többünkben megfogalmazódott egy olyan érzés, hogy ez már valahogy nem az a kollégiumi élet, amiről társaink meséltek nekünk. Egyébként szegény apámat is nagy megaláztatás érte. A munkáspártok egyesítése után kirúgták az állásából, majd kihelyezték egy kerületi kisüzemhez, még szerencse, hogy kaptak egy kis lakást a Barázda utcába - XI.kerület. Szegény nagyon elkeseredett és megbántott volt. „tudod kislányom, még arra sem vagyok jó, hogy egy faliújság-cikket írhaszak”- panaszkolta egyszer. Jellemző volt a kora, hogy az általam táplált illúzió, amit a munkáspártok összefogásához fűztem, mennyire, álságos, hamis valóságot eredményezett, és mennyi, derék baloldali gondolkodású embert tett tönkre. Mindez lassan az én számomra is érzékelhetővé vált. S ebben nem csupán az apám sorsa játszott szerepet, de kezdtem érzékenyebbé válni a körülöttem kialakuló új viszonyok iránt.

Az 1949-es év, már erősen érzékelhető negatív változásokat hozott - amit már a saját bőrünkön is érzékeltek. Még ha kezdetben nem is nagyon mertünk általános következtetéseket levonni. Csak egy példát, megint a saját tapasztalataimból. A kollégiumba beköltöztek az un. szakérettségis diákok. Középiskolát nem végzett munkás fiatalok rövidített tanfolyam elvégzése után érettségi bizonyítványt kaptak és felvették őket az egyetemre. Mi szívesen fogadtuk őket. De bennük, tisztelet a kivételnek, kifejezett ellenérzés volt velünk szemben, legalább is többen úgy éreztük, ebbe bizonyára belejátszott némi kisebbségi komplexus is. Mintha úgy vélték volna, hogy az ő feladatuk az „osztályharc” képviselete.

Egyszer az egyikük nekem mondta egyenesen a szemembe, te is egy vacak értelmiségi vagy, bár valamiképpen más, jobb mint a többi. No meg kell mondanom, hogy én ezt inkább megalázónak, mint elismerésnek éreztem. Sőt azt sem értettem, hogy miért is különböztettek meg engem a többiektől. Lehetséges, hogy ebbe a felvidéki szökéseimről szóló történetek játszottak közre. Remélem nem más. Mindez persze már a Népi Kollégiumi mozgalom felszámolásával, az állami kollégiumok szervezetébe való beillesztésével függhetett össze. Aminek az egész folyamatát én személyesen, csak az említett kellemetlenségekből észleltem, de valójában nem egészen fogtam pontosan fel. Lehet persze, hogy ez is hozzájárult ahhoz, hogy külföldre jelentkeztem. A továbbiakban annak izgalmaival voltam elfoglalva.

Az egyetemen egyébként elég furcsa helyzetben voltam. A pártba nem vettem fel, hiába jelentkeztem több ízben is. Ugyanakkor különböző megbízásokat kaptam, pl. kari nőfelelős voltam. Egyébként partizánkának hívtak a társaim. / Főleg ócska zöld lódenkabátom miatt. Nem igen volt nekem pénzem új ruhákra, örültem, hogy a kollégiumban enni kaptam, és némi segélyt./1949- tavaszán jelentkeztem szovjet ösztöndíjra. Állítólag el is fogadták a pályázatomat. Én azonban visszaléptem, ami nagy felháborodást váltott ki, a kollégium vezetősége is nagyon megszárdott. Akkoriban nem igen volt elképzelhető, hogy valaki egy szovjet ösztöndíjat visszautasítson. Hogy miért, arra nem igen tudtam magyarázatot adni. Nagyon jól éreztem magam a kollégiumban, valami megfogalmazhatatlan félelem volt bennem a hatalmas szovjet állam iránt. Alig telt el fél év, az egyetem meghirdette az ösztöndíjas tanulás lehetőségét a népi demokratikus országokban, s akkor újra jelentkeztem, de Lengyelországba. Csehszlovákia nem jöhetett számításba, ott éltek anyámék. A többi ország nem vonzott. Lengyelek szomszéd ország, gazdag történelemmel, és reméltem, hogy a kis szlovák tudásom besegít a beilleszkedésbe.

Hogy miért jelentkeztem újra? Mi változott, hogy mégis el akartam menni, arra nagyon nehéz válaszolni. Kétségtelen, hogy valahogy a kollégium sem volt már a régi és valahogy az egyetemen is változott a hangulat. Már nem éreztem olyan jól, olyan biztosnak magamat, mint korábban.

Pár szót az egyetemi tapasztalataimról. A történelem szakon, úgy ahogy megvoltam. Évfolyamtársaimmal is viszonylag jó kapcsolatokat sikerült kiépítenem. De a filozófia szak az valahogy elzárt volt előttem. Persze nem volt semmi előképzettségem ezen a területen. A Lukács tanítványok köre szinte idegen világnak tűnt nekem, talán én is nekik. Valójában a tanszék nem igen tett erőfeszítéseket annak érdekében, hogy legalább az alapfogalmakkal megismertessen bennünket. Ez egyébként nemcsak az én problémám volt. Lukács György a Fialat Magyarország 1948- júniusi számában, maga is keresi az okokat, hogy miért kevés a népi kollégista a tanítványai között. (Lásd A Valóság pedagógiája. Közösségi nevelés a népi kollégiumokban. Tankönyvkiadó 1974.390-395 old.) Persze nem az én feladatam, hogy hetven év után választ keressek, ezekre a Lukács által megfogalmazott problémákra, megtették azt mások, pl. Pataki Ferenc több írásában.

Valójában számomra ezek a kérdések háttérbeszorultak, először a beilleszkedés, egyáltalán az önfenntartás problémái foglalkoztattak, majd miután beadtam a pályázatot, a külföldi tanulás lehetősége vált életem legfontosabb kérdésévé. Az egyetemi tanács 1949 őszén kijelölte azokat a hallgatókat, akiknek elfogadták jelentkezésüket a megpályázott ösztöndíjakra. Köztük voltam én is. Többek között, Dian Éva, Gerelyes Ede /Romániába/, Búr Márta Bulgáriába, és mások. Hogy én miért kaptam meg, és pl. Csák Erzsi miért nem, arra nem igen tudnék magyarázatot adni. Akkor sem értettem, de megvallom azóta sem értem. Hiszen a szovjet ösztöndíj visszautasítása miatt, még meg is rohattak volna. Mindenesetre, kemény félév állt előttünk. Le kellett vizsgáznom a magyar és egyetemes történelem évi anyagából, mert odakint folytatni kellett a tanulmányainkat, tehát kint a másodév második félévének munkájába kellett bekapcsolódnom. Hogy ez valójában mit jelentett, azt akkor tudtam meg, amikor 1950 januárjában kérkeztünk, a számunkra teljesen ismeretlen, idegen országba.

Mondanom sem kell, hogy határtalan izgalommal vártuk az utazást. 1950 január első napjaiban ült vonatra néhány szegény diák, a legkülönbözőbb szakterületekről, hogy Lengyelországban folytassa tanulmányait. Történezhallgató tudtommal akkor egyedül én voltam. (Szeptemberben egy másik csoporttal jött ki Angyal Lenke, aki sajnos a diploma megszerzése után rövidesen meghalt.) A vonaton próbálkoztunk valamit megtudni egymásról, egyáltalán arról, hogy ki mivel is foglalkozik. Nagy beszélgetésekre nem igen került sor, szorongva vártuk, hogy mi vár ránk, a vonatban hideg volt, majd meg fagytunk. Megpróbáltuk ismerkedni a tájjal ahol keresztülutaztunk.

Utazás közben, nekem igen megrázó élményben volt részem. Csehszlovákián keresztül vitt a vonat. Érsekújváron, ahol hosszabb ideig várahoztunk, egyszer csak megjelent egy szegény, agyonfagyott, összeaszott öregasszony, - az anyám-, akit 1947 óta, amióta kiszöktem Magyarországra nem láttam, alig ismertem meg, pedig, ekkor alig töltötte be az 54.ik életévét. Egész éjszaka utazott Rimaszombatból a fagyos hidegben, hogy legalább félórára láthassa a lányát és integethessen neki, amikor az elindul a nagy ismeretlenbe. Így kezdődött felnőtt életem új szakasza.

A varsói évek

Késő délután érkeztünk a lengyel fővárosba. Amikor kiszálltunk a vonatból, nem akartunk hinni a szemünknek. Mindenütt romok, romok, romok. Igazán állomás épület sem volt, egy félig ledőlt ház megmaradt tetőrése alatt gyűjtöttek össze minket. Ott vártak ránk a lengyelek illetve a magyar követség megbízottja. Dermerten álltunk, mindehhez hozzájárult, hogy közel 30 fok hideg volt, és mi halálosan fáradtak. Egyikünk sem tudott egy szót sem lengyelül, megdöbbenve néztük, hogy hova is hoztak bennünket. Teljesen felkészületlenül indított útnak az Oktatásügyi Minisztérium. Valójában semmit nem tudtunk arról, hogy mi is történt Lengyelországgal a II. világháború idején. Még nekem, aki állítólag

történésznek készültem, sem volt halvány fogalmam sem semmiről. Illetve az a kevés, amit a készülésem során elolvastam, semmiség volt ahhoz a helyzethez, atmoszférához, amivel találkoztunk. Míg a szovjet ösztöndíjasokat előre hosszabb tanfolyamon felkészítették, mivelünk úgy bántak, mint az országuóra kidobott gyerekekkel, kezdjete magatokkal, amit tudtok.

További életem során több könyvet, számtalan tanulmányt írtam Lengyelország történelméről, de a szorongásnak, döbbenetnek azt az érzését, úgy vélem, soha nem tudtam úgy megfogalmazni, mint ahogy azt akkor éreztük.

Az állomásról, hatalmas diákszállóba, a Plac Narutowiczába vittek. Az épület a német hadvezetés egyik központi épülete volt Varsóban, a háború idején, ezért maradt épségben. Innen szórták szét a társaságot, akikkel együtt utaztam. Egy részük Krakkóba került, volt aki más városba. A legkülönbözőbb szakokat képviseltük, volt köztünk, iparművész, közgazdász, matematikus stb. (Többen közülük később mint neves szakemberek pl. Vajda György, vagy képzőművészek pl. Feledi Gyula stb. váltak ismertté.) Történészszakos, mint már említettem, akkor tudtommal egyedül én voltam.

Pár napot töltöttem a Plac Narutowicza szállóban, ami nem volt valami kellemes. Az ott lakó diákok, abszolút nem törődtek az-zal, hogy ott külföldiek is vannak. Valósággal tomboltak, valahogy a háború szörnyű élményét próbálták, úgy tűnik legalább is, így kirázni magukból. Állítólag részegen meztelen lányokat lógattak ki az ablakon, ami egy esetben tragédiával is végződött. Én persze erről nem

tudtam semmit, csak az éktelen hajcihőt hallottam. Velem Farkas Pali jogász-hallgató foglalkozott, az ő feladata volt állítólag, hogy elhelyezésemről gondoskodjon. Hogy ő hogy került Varsóba, és milyen megbízással volt kint, azt nem tudom. Állítólag a minisztérium megbízottja volt. Nekem mindenesetre igen kellemetlen emlékeim vannak az ő „törődési” kísérleteiről. A későbbiekben nem volt közöttünk túl barátságos a viszony. Furcsa parancsolgató volt a stílusa másokkal szemben is. Nyáron, amikor rövid időre hazamentünk, a Minisztériumban meg is kérdezték a véleményemet, és én őszintén el is mondtam. Amit úgy vettem észre, nem fogadtak nagyon szívesen. Hogy ez volt e az oka, vagy nem, azt nem tudom. Minden esetre a következő évben tudtommal már nem is jött vissza.

Párnap múlva Varsó talán legszebb helyén a Górnoślaska-i Leánykollégiumban nyertem elhelyezést. Gyönyörű helyen volt. Szemben a Łazęki-Parkkal, közel a Visztulához.

Körülötte minden ház le volt rombolva, ez az épület azért maradt fenn, mert a háború idején, valamiféle egészségügyi feladatot látott el. Az egész környezet

rendkívül lehangoló volt. A Parkba nem volt szabad bemenni, mert állítólag tele volt bujkálókkal. Sötétedés után nem mertünk egyedül hazamenni, féltünk, hogy beránt valaki a romok közé. A Visztula partja is zárva volt. Sőt az a szóbeszéd járta, hogy ott mindenféle szatírok összefogdossák a lányokat. Éjszakánként a szekrényt a szobaajtó elé toltuk, úgy féltünk. Az első szobatársnőm egy orvos-tanhallgató volt. Jártak hozzá évfolyamtársai, sokszor zaftos viccekkel mulatták magukat, persze főleg a fiúk. Így tanultam lengyelül. Rövid időn belül, már nevettem a vicceiken, ami nagyon meglepte őket. Akkor jöttek rá, hogy megnyit megértek. Persze ebben segített az a kis szlovák tudásom, ami még gyerekkoromban a Csehszlovák Köztársaságban ragadt rám. Egyébként a diákok nagyon kedvesek voltak, próbáltak segíteni, hogy beilleszkedhesek az akkori igen bonyolult lengyelországi helyzetbe. A szobatársnőm az egyik hétvégén elvitt magával vidékre, az édesanyjához, aki tanítónő volt. Nagyon szegényesen éltek. Ott hallottam először arról, hogy fegyveres belharcok voltak a háború után, sőt mint mondták, egy-egy csoport még mindég bujkál valahol. Feltűnt nekem, hogy az emberek nem is igen beszélnek egymással. Mindenki behúzódtott kis házába. (Sokkal később, már történelmi kutatásaim során váltak számomra többé-kevésbé ismerté, azoknak az indulatoknak, politikai ellentéteknek az okai, amelyek a háború idején és azt követő időszakban a lengyel társadalmat megosztották, és súlyos fegyveres összeütközéseket is eredményeztek.)

Csak hogy érzékeltessem a helyzetet amibe akkor kerültem: ma a Marszalkowska utca, amelynek közelében laktam, Varsó egyik legelegánsabb utcája./Ott épült fel utóbb a Magyar Intézet új épülete is./ Akkor, csupa kis házacskák, üzletecske volt, ahogy a tulajdonosok megpróbálták összetákolni a harcok során lerombolt épületeiket. Ott vettem meg a fenntartásomhoz legszükségesebb ennivalókat. Kis szlovák tudásommal, az eladók segítőkészségével mindez egészen simán ment. Ha az első pillanatokban drámáinak is éreztem a szituációt, amibe cseppentem, napok alatt elsöpörte azt az emberek együttérzése. Azt is hozzá kell tennem ugyanakkor, hogy az egész városban folyt az építkezés. A lengyel társadalom hatalmas erőfeszítéseket tett országa talpra állításáért. Kint létem két és fél éve alatt felépült a város, főként a belváros jelentős része. Egy modern szép város. Ha nem is mindenben nyerte el a lakosság egyetértését, különösen a Sztálin által lengyeleknek ajándékozott Tudomány és Kultúra Palotája váltott ki nagy ellenérzést. Ugyanakkor mindnyájunkat, minket külföldi diákokat is magával ragadott a lelkesedés a Visztula történelmi hídjai, vagy az Óváros épületei, a Királyi Palota maradványainak a feltárása, az új vasútállomások, egy-egy új városrész felépülése láttán. (Ami egyébként a Tudomány és Kultúra Palotáját illeti, sokakban fogalmazódott meg, ha nem is fejtették ki nyíltan, hogy az egész, az építkezés jellegét illetően is, és főleg az elhelyezését, a Szovjetunió fensőbbségét volt hivatva kifejezni. Ha már adtak valamit –mondták többen, inkább egy lakótelepet építhettek volna.)

Hamarosan a diákszálló is új épületet kapott, egy újonnan épült városrészben, a Radomska utcában, egy többemeletes modern házakból álló épületsorban. Be

kell vallanom, hogy kezdetben legalább is ott nem éreztem túl jól magamat. Talán az első szobatársakkal nem találtam meg úgy a hangot, mint korábban, vagy a megfeszített munka tette, hogy voltak pillanatok, amikor hisztérikus sírás jött rám. Szerencsére nem tartott sokáig. Mindenesetre maga az épület is ridegebb volt, de az egész környezet kezdetben valahogy idegenebb. Volt saját konyhánk, rendszerint ott főztük meg mindennapi étkezésünként szolgáló burgonya, vagy spárgalevesünket. Az egyetemi menzára csak nagy ritkán jártunk be. Más vonatkozásban is ért minket - itt most a többi magyar ösztöndíjasra is gondolok - egy kis csalódás, sőt szégyenérzés is. A Jerozolimska utca Varsó egyik központi útvonala volt. Ott épült fel egy hatalmas bevásárló központ - később úgy tudom gyermekáruház lett - ahol állítólag a mozgólépcsőket magyarok építették. Azt már nem tudom, hogy Magyarország ezt ajándéknak szánta a lerombolt városnak, vagy nem. Mindenesre a mozgólépcső állandóan meghibásodott, és amikor a vásárlók megjegyezték, "no, a magyar lépcső", nagyon szégyelltük magunkat.

No de talán itt lenne az ideje, hogy az egyetemről, az ottani helyzetemről, és egyetemi társaimról írjak. Természetesen megérkezésünk után azonnal jelentkezni kellett a Krakowskie Przedmiescie megfelelő hivatali intézményében, ahol megkaptam a szükséges információkat, ami a tovább tanulásomra vonatkozott. Be kell vallanom, hogy már a részletekre nem igen emlékszem. Kicsit zavarodott is voltam, hiszen Lengyelországban egészen más volt az oktatási rendszer, mint itthon. Magyarországról úgy bocsátottak útnak, hogy le kellett vizsgáznom a történelem első két évének anyagából, emlékszem Székely György professzornál vizsgáztam, persze részben magyar és egy kevés egyetemes történeti anyagot sikerül csak átvennem. Lengyelországban pedig a másodév munkájába kellett bekapcsolódnom. Lengyelország történelméről semmit nem tudtam, valójában a magyar és egyetemes történelemből sem sokat. No és a nyelvismeret?

Rendszeresen bejártam az előadásokra, elsősorban Stanislaw Arnold, és Herbst professzorok előadásaira. Persze egy szót sem értettem. Leveleket írtam, álmodoztam, sajnos nem sokat tudtam hasznosítani a két kitűnő professzor tanításából.

Lengyelországban a bölcsészkaron mindenki egyszakos volt. Az első három évben egy alapanyagot kellett elvégezni, lényegében öt nagy alapvizsgát kellett három év alatt letenni, szabadon választott, illetve a professzorokkal egyeztetett időpontokban. Ó-kor történet, Egyetemes és Lengyel új-kor és Gazdaságtörténet, Filozófia és Lengyelország aktuális viszonyai. Az első vizsgámra lengyel gazdaságtörténetből került sor. Kamieńska professzorasszonynál. Az volt a divat, hogy az adott tanszék falain ki volt téve az adott téma teljes bibliográfiája. Ebből kellett választaniuk a hallgatóknak a vizsgára készüléskor. Tehát nemcsak a konkrét tudásukról kellett számot adniuk, de a téma irodalmában való általános jártasságukról is. Én persze az irodalomból semmit nem tudtam feldolgozni. A professzorasszony egyetlen alapművet Jan Rutkowski lengyel gazdaságtörténetét jelölte ki számomra. Még most is meg van a könyv. Az oldalán a szöveg mellé kiírva a magyar szavakkal Ezen tanultam lengyelül. Napi száz szót próbáltam bemagolni,

persze a többségét elfelejtettem, de szívósan küzdöttem. Valamikor 1950. június elején volt a vizsga. A professzorasszony kezdetben nem tudta mit kezdjen velem, nem tudta, hogy vizsgáztassa le ezt a tudatlan kislányt. Végül azonban egészen belelkesedett, mindenkinek mesélte, hogy megértettük egymást, hogy szépen vizsgáztam, 4-est adott, csak azért nem még jobbat, mert az irodalomnak csak kis részét tudtam átvenni. Gondolom persze, hogy nagyadag jóindulat is közrejátszott ebben. Utólag is köszönöm, mert ezzel nagy lelkiert, biztatást kaptam tőle.

Az egyetemen sok barátra találtam az évfolyamtársak között, nehéz is lenne a nevüket itt felsorolni. Sajnos többen már nem is élnek közülük. Többségük ismert szakember lett, Molenda házaspár, Żarnowski házaspár, Kowecki-ék, F. Tych., J. Holzer, Krisztina Kersten, A. Kochanski. Külön ki kell emelnem, azokat akiktől, bár óvatos de érdekes megjegyzéseket hallottam a lengyel társadalmat feszítő, nemzeti indulatokról, többek között J. Danecki, Szumowski barátaimat. No persze már itt szólnom kell kiváló, későbbi barátomról, Maciej Koźminkiről, aki ugyan sokkal fiatalabb mint én, de későbbiekben úgy is mint Magyarországi nagykövet, majd a magyar-lengyel történész együttműködés lengyel vezetőjeként, mint kolléga és kedves feleségével mint barátok, igen nagy hatással voltak életem későbbi szakaszában is, s akitől a későbbiekben, szakmai együttműködésünk során sokat tanultam.

Mindenki megpróbált segíteni nekem, a maga lehetőségeihez mérten. Különösen egy albán hallgatónővel alakult ki közöttünk szoros barátság. Jasa Mediha, rengeteget segített. Ő már régebben volt Varsóban, különben is több nyelvet beszélt, így a diáktársakkal jobb kapcsolatokat tudott kiépíteni. Mint a beszélgetésekből kitűnt, egy ismert és az albán politikai életben sajátos szerepet játszott családból származott. A bátyja is kinn volt Varsóban. Nem tudom pontosan, hogy mi is volt tényleges családi hátterük. Kicsit zavaros volt az egész számomra akkor. Mindenesetre a barátságunk sok derűtséget váltott ki az egyetemen. Mivel ő – saját, megélt tapasztalatait következtében-, megértette azt a primitív lengyel nyelvet, amin én próbáltam magamat kifejezni, így ő tolmácsolta nekem lengyelül, amit a lengyelek mondanak, és fordította le a „lengyelek számára, amit én az én „lengyeliséggemmel” mondtam. Sajnos, később megszakadt köztünk a kapcsolat, amikor hazament, próbáltam még utána érdeklődni, de sajnos eredménytelenül. Hogy mi lett vele nem tudom. Illetve egyszer már Budapesten kaptam egy üzenetet, hogy menjek a Margitszigeti Nagyszállóba, ott valaki vár rám. Tényleg volt ott egy férfi, aki, Mediha-ra hivatkozott, nem emlékszem már, milyen nyelven, lengyelül, vagy tört magyarsággal furcsa ajánlatokat tett nekem, hogy pontosan miről volt szó, nem is értettem az egészet, és rögtön ott hagytam faképnél. Nagyon nyugtalanító volt az egész.

Az egyetemen egyébként, minden rendben ment. Sorba lettem a szükséges vizsgákat. Általában négyest kaptam a legtöbb esetben, illetve volt, amire még jelest is. Ami nagy büszkeséggel töltött el. Noha tisztában voltam ismereteim szégyenletesen szegényes voltával.

A harmadévtől, azaz 1951/52-ben, már az Újkori Lengyelország Történetére

specializálódtam. Hogy ez mennyire volt a saját döntésem és mennyire a kor felém is irányuló kívánalma, azt nem tudnám megmondani. Szinte elképzelhetetlen is volt valami más választás. Żanna Kormanowa és Henryk Jabłoński professzorokhoz jártam előadásokra és szemináriumra. Most már tudom, hogy lehetett volna szerencsésebb választásom is, bár emberileg nagyon sokat köszönhetek nekik. Így visszaemlékezve úgy sejtem, hogy valójában Kormanowa professzoraszony volt értem a felelős. Régi forradalmár volt, odafigyelt rám, ha beteg voltam meglátogatott. Az ő javaslatára fogtam hozzá a magiszteri dolgozatomhoz, „A Magyar Tanácsköztársaság és a lengyelek” címmel. Igyekeztem tisztességesen utánanézni a levéltárakban a dolgoknak. Elsősorban a LEMP Történeti Intézete levéltárában, de az állami levéltárakban is kutattam. Kb. 120 oldalas dolgozatot írtam. Írógépen, természetesen lengyelül. Szobatársnőim kicsit segítettek, javították. Mindenesetre gondolom, ma már nem igen büszkélkedhetek az írással. Bár még évek múlva is visszahallottam, jeles történészekről, hogy ki-kikéri a dolgozatomat, amikor adatokat keresnek a Magyar Tanácsköztársaságra vonatkozóan. Remélem, legalább az adataim nem vezetik félre őket.

Ez az utolsó év egyébként nagyon tanulságos volt. A lengyel egyetemi oktatás, erősen a tudományos gondolkodás irányába vezette hallgatóit. A specializáció azt jelentette, hogy mindenki egy adott témát dolgozott fel. Együtt voltunk a korszak doktoranduszaival is, akik szintén felolvasták dolgozataik egy-egy fejezetét, amit közösen megvitattunk. Így szélesebb tudományos horizont tárult ki előttünk, ami olvasásra, szélesebb körű kutatásokra ösztönzött bennünket. Jabłoński professzor ismert szakember, egy ideig a Lengyel Tudományos Akadémia elnöke majd 1972-1985 között a Lengyel Államtanács elnöke volt. A későbbiekben is sokszor találkoztam vele, tolmácsoltam valahányszor Magyarországon járt, vagy Lengyelországban volt nála magyar küldöttség.

1952 őszén nyújtottam be szakdolgozatomat és tettem le a magiszteri vizsgát. 1952 október 8-án vehettem kézhez történelmi diplomámat „Magistra filozofii” fokozattal.

Valójában történész kutatói diplomát szereztem. Aki oktatói diplomát akart szerezni, annak a harmadik év végén, magiszteri szakosodás helyett pedagógiai kurzusra kellett, hogy menjen. Magyarországon egyébként ez a magiszteri cím nem használatos.

A varsói egyetemi évek csak szép emlékeket hagytak bennem. Mint már említettem, sok nagyszerű barátra találtam. Ma már többségük ismert szakember, sokan már nem is élnek közülük. Neveiket csak azért nem sorolom fel, nehogy valakit kifelejtsek, és ezzel megsértsek. Voltak közöttük meg kell mondanom olyanok is, akiktől megdöbbentő tényeket hallhattam a lengyel valóságról, amit nem is mindég akartam elhinni. Kellott ahhoz egy bizonyos idő, és felhalmozódó személyes tapasztalat, hogy megértsem valójában mi is zajlott le a XX. század Lengyelországában. A korábbi időszakról most nem is beszélek./Az már történelmi kutatásaim részét képezte/ Különösen a háború alatti és utáni események voltak döbbenetesek számomra. De olyan megrázó ismeretekkel is szembesül-

tem, amit korábban el sem tudtam képzelni. Az egyik kedves ismerősömről, aki befogadott a baráti körébe, pl. megtudtam, hogy a szovjet emigrációban élő és tevékenykedő, majd az oroszok által feloszlatott, és túlnyomó többségében kivégzett lengyel kommunisták egyik vezetőjének volt a felesége, maga is a párt vezetőségéhez tartozott, de neki sikerült valahogy megmenekülnie. De el-elhangozott néhány óvatos, de őszinte szó a háború alatti, de főleg az azt követően kialakult válságos állapotokról is. Részletesebben, és talán őszintébben, már főleg a később számtalan lengyelországi kutatóútjaimon ismertettek meg kedves volt barátaim. Az egyetemi előadások, bár kitűnő professzorok előadásait hallgathattam, Lengyelországban sem voltak mentesek bizonyos kötelező egyoldalúságtól, már ami a háború alatti, és utána bekövetkezett események értékelését illette. Néha-néha érzékelttem, lefojtott indulatokat, amelyek különösen felkeltették érdeklődésemet. Ilyen érdekes eset volt például, hogy vonaton való utazásom alkalmával, két férfi beszélgetés közben /ez még 1950, vagy 51 elején volt/ indulatosan, s gyűlölködve beszélt Gomulkáról, az árulóról, aki akkor éppen le volt tartóztatva. S akkor a kabinban utazó, addig csendben ülő asszony dühödten nekik támadt Gomulka védelmében, s elmondta, hogy a háború alatt együtt harcoltak, s hogy milyen kiváló ember is volt. (Sajnos a 60-as évek már nem erről szölköztek, de a történelem sok mindenki életében eredményezett torzulást).

Volt néhány csodálatos utazásom is. Jártam a Balti-tenger partján, meg is fűrdtem benne pedig alig volt 15 fokos. A tenger hirtelen megindult hatalmas hullámai majdnem magukkal sodortak. Amikor végre kikecmeredtem, elájultam a parton, társaim nagy ijedelmére. Szerencsére nem tartott sokáig. Gdansk gyönyörű város. Sopot, Hell, soha el nem felejtem. Ott láttam először valóságos hatyú hadat, bizony féltünk is tőlük. Voltam a Mazuri-tavaknál, ahol közel kéthetét töltöttem egy táborban. Mindez nagyon nagy élmény volt. Ezekre az utazásokra már egy kicsit nagyobb történelmi felkészültséggel mentem, s megpróbáltam az emlékezetes helyek felkeresésével bővíteni a lengyel történelemre vonatkozó ismereteimet.

Arra a kérdésre, hogy politizáltunk-e, nehezen tudnék válaszolni. Természetesen résztvettünk diáktársainkkal együtt az állami ünnepeken, felvonulásokon. Bejártunk a Magyar Nagykövetségre, ami eleinte a Polonia szállodában volt, később épült fel az új épülete. Eleinte szemináriumokat is szerveztek számunkra. Nagyon tiszteltem Szántó Béla nagykövetet, szívesen hallgattam a beszélgetéseit. Nagyon meglepett, amikor egyszerre csak hazahívták. Mi természetesen nem tudtuk, valójában mi is történt vele. Voltak mendemondák, de semmi konkrétum. Annál inkább meglepett, hogy évekkel később, valaki a pere anyagában kutatva az én nevemmel találkozott. Állítólag az öreg azon tanakodva, hogy ki lehetett rá állítva az AVH részéről, rám gyanakodott. Teljesen félreértve az én őszinte ragaszkodásomat. Meg kell mondanom, hogy ez a hír rettenetesen megdöbbentett és valljuk be meg is ijesztett. Távozása után is sokat jártunk be a Nagykövetségre, én gyakran tolmácsoltam az új követnek, meghívták a különböző rendezvényekre, így pl. arra is, amit a magyar labdarúgó válogatott varsói meccse után rendeztek.

Akkor ismerkedtem meg Puskásékkal, Puskásnak állítólag éppen valami nagy ünnepe volt. Be kell vallanom, hogy az egész csapatból, ő volt számomra a legkevésbé megnyerő. Rendszeresen bejártunk, a különböző fogadásokra, ahol nem egyszer személyesen is alkalmunk volt megismerkedni az akkori lengyel vezetők nagy részével. Így pl. Rokosowski marsallal. Ezeket az alkalmakat rendszerint arra használtuk, hogy kicsit bőségesebben együnk a felszolgált finomságokból. A fiuk néha megpróbálták egy-egy üveg bort is elcsenni. Ebből néha komoly kellemtelenségek is adódtak.

A követségen találkoztam, az akkori magyar irodalom néhány képviselőjével, akik pár hétre Lengyelországban tartózkodtak. Az egyik nőnapon fel is kértek egyikük versének elszavalására, sajnos már nem emlékszem, hogy melyik neves költőnk volt, csupán egy kis kínos dologra emlékszem. A vers elszavalása után a költő odajött hozzám, gratulált a következő szavakkal: Így még jobb volt a vers - kisült, hogy egy kicsit átírtam költeményét, amit észre se vettem. Mondanom sem kell, hogy nagyon szégyelltem magam.

Szerelem Lengyelországban? Hát arra nem igen jutott időm. Valamivel hazautazásom előtt kicsit összebarátkoztam Takis Dorkofilis görög emigránssal, de nem volt semmi komoly. Hamar el is búcsúztunk egymástól. Jó pár évvel azután Budapesten véletlenül összefutottunk. Én akkor már gyermekemet vártam, hetedik hónapban voltam. Ő akkor azt mondta, „de szép vagy, de kár, hogy nem az én fiamat viseled a szíved alatt. Tudod az én bizonytalan életemben, nem mertelek magamhoz kapcsolni.” Hát ilyen volt a mi romantikus ifjúságunk.

1952 decemberében lezárultak az egyetemi éveim. Hazatérve a Bölcsészkarra kerültem tanárnak. Ezt követően is sokat jártam Lengyelországba, hosszabb rövidebb időt szinte minden évben ott töltöttem, részben mint kutató, később mint a Lengyel- Magyar Történész Vegyes bizottság tagja, majd elnöke. Számos konferencián volt alkalmam részt venni. De azt a két és fél évet, amit egyetemi hallgatóként az alig magához térő országban tölthettem, soha semmi nem múlhatja felül.

Az elkövetkező években, sőt évtizedekben kint tartózkodásaim során több ízben, személyesen is tanúja voltam a Lengyelországban zajló mind aktívabb tömegmozgalmaknak, tiltakozásoknak. Valójában talán akkor kerültem igazán közel a lengyel társadalmat feszítő belső érzelmi konfliktusokhoz, és kezdtem megérteni a történelmi múlt, és a bonyolult jelen tragikus összefonódottságát. Hogy erre korábban nem kerülhetett sor, az részben felkészületlenségemmel, tapasztalatlanságommal, naivságommal magyarázható. Hozzájárult persze ehhez az is, hogy nagyon rövid idő alatt kellett, nemcsak egy új országgal megismerkednem, de annak tudományos, és tanítási módszerével sőt nyelvével is. Erőfeszítéseim elsősorban ezekre a rám háruló, sokszor megoldhatatlannak is tűnő feladatokra koncentráltak.

Vadász Sándor

Búcsú a tengertől

Gyermekkoromban alig volt nap, amikor nem esett szó a tengerről családjamban, amely anyai nagyszüleim és édesanyám számára az Adriát, szűkebben az ő fiumei életüket jelentette. Fiume - hányszor hallottam ezt a nevet, amelyik számukra életük legboldogabb időszakának színhelye, későbbi életükhöz képest minden más uraló mérce, fogalom lett. Ráadásul az én képzeletemet is megmozgatta, mert bár nem éltem a „boldog békeidőkben”, a sok tőlük hallott, emlékezetemben megőrzött történet miatt, némi nagyképűséggel, közel kortársnak nevezhetem magam. Pontosan ezért döntöttem úgy, hogy amíg emlékezőképességemmel nincs baj, megírom az ő történetüket, mintegy helyettük. Annál is inkább, mert szilárd meggyőződésem, hogy az utóbbi szerves részét képezi Magyarország - hétköznapi - történetének. Nagyapám vasutas volt a Monarchiában, nyilván gyakran kellett utaznia szolgálati ügyekben, ennél fogva csakúgy röpködtek ajkáról a különböző földrajzi nevek. A jól ismertek: Zágráb, Varasd, Károlyváros, Abbázia nem okoztak nekem gondot. Ám amikor Icsicsit kezdte emlegetni, önkéntelenül elnevettem magam. Először is nem tudtam, hogy ilyen helységnev is létezik. Másodszer az én somogyási dombokon szerzett szókincsem és kiejtésem számára enyhén szólva furcsa volt a „cs”-k halmozódása. (Azóta persze megtanultam, hogy Abbáziától délre fekszik a tengerparton, kedvelt fürdőhely.)

A vázolt helyzet jobb megértése végett ismertetem a legfontosabb életrajzi adatokat. Somogyaszalóban született nagyapám, Deák Lajos, és a rokonság által csak Terinek hívott nagyanyám - ő kaposfüredi családból származott - együtt lakott az én szüleimmel Kaposvárott a két világháború között. Jómagam, 1930-as születésű lévén, nyilvánvalóan nem ismerhettem szemtanúként az ő „boldog békeidejüket” (1890 - 1918), nagyszüleim fiumei életét, ahol két gyermekük született: édesanyám, Irén (1910), és az ő öccse, Lajos (1913), aki a Don-kanyarban csett el 1943-ban.

A néphit úgy tartja, hogy minden valamirevaló ember életében elkövetkezik egy pillanat, amikor a sors felkínálja neki a „nagy lehetőséget”, életkörülményeinek sorsdöntő megváltoztatását. Annak a nevé, aki segédkezett nyújtott neki, ma más egész Európa ismeri, hiszen Kaposvár legnagyobb szellemi alakjáról, Rippl-Rónai Józsefről van szó. Persze: csak a vezetéknev azonos, Deák nagyapám - feltevésem szerint - az ő alig ismert öccse, Ödön segített. „Ödön bácsiban megvolt Socratesnek a világszép magatartása, hogy jártában-keltében, vagy

a piacon ültében terjessze gondolatait” - írta róla Bernáth Aurél. A tételt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy Kaposvárott két Rónai élt, az egyik, festőművészként, a másik műgyűjtőként került be a város történetébe. Jó kritikai érzékkel válogatott, főként a modern piktúra alkotásai közül. Leglényegesebb jellemvonása önfeláldozása volt; ambícióit alárendelte zseniális bátyja művészi érvényesülésének. Rippl-Rónai Ödön 1921-ben 59 éves korában hunyt el, de az még megadatott neki, hogy az előző év augusztusában Somogy vármegyére hagyja 1000 darabos kollekciját. Így született meg a Rippl-Rónai Múzeum.

Nagyszüleim társadalmi felemelkedése nyilvánvalóan Rippl-Rónai Ödön vasúti pályafutásával függött össze, méghozzá a lehető legszorosabban. Az ő gyűjteményét feldolgozó, nagyon szép műből (A Rippl-Rónai gyűjtemény. Kaposvár, 2002.) megismerhetők a témánk szempontjából legfontosabb évszámok és adatok. Az 1865-ben Kaposváron született Ödön 1883-ban, vagyis 18 évesen öltötte magára a vasutas egyenruhát. A szóban forgó gyűjtemény-leírás történeti fejezetének legfontosabb megállapítása szerint „a vasutas hierarchia lépcsőfokait végigjárva, Somogy megye különböző falvaiban vasúti tisztviselőként, majd Fiume pályaudvarán vasúti tisztként szolgált.” Két fontos fogódzó található ebben a könyvben: 1898-ban nagyapám szülőfalujába, Somogyaszalóba került állomásfőnöknek, 1903-ban pedig, miután vezető tisztté léptették elő, áthelyezték Fiumébe.

Nagyszüleimtől nem volt elvárható, hogy bárminemű írásos feljegyzést készítsenek életük alakulásáról, ennél fogva csupán feltevésekre vagyok utalva. A logika azt valószínűsíti, hogy megismerkedésükre Aszalón került sor, tehát 1898-ban. Ennek körülményeiről semmit sem tudunk. Rippl-Rónai jovialis egyéniségének ismeretében el tudom képzelni, hogy neki valamilyen okból kifolyólag megtetszett a nagyapám; még az sem kizárt, hogy látogatást tett náluk. Ha ez így történt, látható nyomorúságos létviszonyaikat is. (Hét fiú született ebben a családban. Nagyapám egyik leg érdekfeszítőbb elbeszélése szerint csak egy pár csizmájuk volt, ezért a vasárnapi miselátogatást úgy oldották meg, hogy legelőnek a legidősebb testvér húzta fel a lábára, majd egy idő után hazament, és átadta a következőnek, stb.) Az a tény viszont nem vitatható, hogy a főnök hozta be nagyapámat a vasúthoz. (A közvetítésre vonatkozó feltételezésemet egy fontos adattal kívánom alátámasztani, ugyanis maga Ödön bácsi is festő bátyja támogatásával lépett előre a ranglétrán. Ő levélben folyamodott Ödön Fiumébe helyezése ügyében gróf Wickenburg Márk kereskedelemügyi államtitkárhoz, akinek testvére, Wickenburg István 1882-től több fontos posztot töltött be Fiumében, előbb kormányzó helyettesnek, majd kormányzónak neveztek ki.)

Feltétlenül megemlítenéek tartom azt a kedves kis történetet, amely átfogja a két Rónai és nagyszüleim históriáját. A festő időnként lejött műterméből, a kaposvári Róma-hegyről, – otthonát ma is Róma-villaként emlegeti mind a község, mind a szakirodalom –, hogy sétáljon egy kiadósat a városban. Ilyenkor

be-betért a központban álló Turul szálló kávéházába, ahol „művészasztalt” tartott fenn. Ödön öccse és barátai gyülekeztek itt; a festő elvegyült köztük, és rajzokkal követte társalgásukat. Rajzolt éttermi szalvétára és számlákra, amelyek közül több fennmaradt. Az egyik hajóúton kapott számlán, baloldalt, az elfogyasztott ételek és italok olvashatók, a számla jobb felén Ödön jellegzetes portréja látható. Egy másik ceruzarajzon „a Turulba siető Ödön bácsit” örökítette meg. Az így született rajzokkal Ödön szabadon gazdálkodhatott. És itt lép be a képbe nagyanyám szikár alakja. Mesélt nekem arról, hogy pártfogójuk nekik is juttatott párat ezekből a rajzokból. Felső gimnazistaként többször is elábrándoztam azon, hogy milyen jó lett volna, ha szegény nagyanyáméknak sikerült volna minimális veszteséggel átvészelnük az egymást követő történelmi tragédiákat: a Monarchia összeomlását, a bonyolult hazautazást (három napig tartott az útjuk vasúton, Ausztrián keresztül), és a kaposvári vagonlakás nyomorúságát. Egyszóval nagyon szerettem volna kapni tőle legalább egy-két skiccet.

Ezt az „előtörténetet” egy kései „epizóddal”, nagyanyám 1946-os temetésével kívánom lezárni, amely azonban szervesen illeszkedik a legtávolabbi előzményekhez. A kaposvári rokonság és barátnői annakidején teljesen kétségbe voltak

Fiume kikötője

esve, amikor megtudták, hogy az ő Terijük Fiumébe költözik a férjével. (Szent meggyőződésem, hogy számukra - lélektani szempontból - a Kaposvár–Fiume távolság megfelelt a Budapest–Lisszabon távnak.) „Jaj, Terink, hát hová mész te? Az nagyon messze van! És neked nincs ott senkid! Jaj, mi lesz veled?” Valahogy így sápítottak.

Sohasem fogom elfelejteni azt a pillanatot, amikor 1946-ban beléptem a kaposvári temető ravatalozójába. Legalább 25-30 idős

asszony térdelt a teremben, és imádkozott egy „előimádkozó” vezetésével. Tetőtől talpig feketében voltak. Egyfolytában imádkoztak, kissé monoton hangon. Én akkor értettem meg, hogy ezek a hajdani játszótársak fél évszázad alatt sem felejtették el barátnőjüket, változatlanul a magukénak tartották, pedig húsz éven át legfeljebb látogatóba jött haza.

Ideje, hogy nekikezdek tulajdonképpeni feladatom elvégzésének, hogy megkíséreljem rekonstruálni a Deák familia fiumei éveit. Mivel nem voltam a helyszínen, vállalkozásom szükségképpen csak torzóra sikeredhet. Ismételten hangsúlyoznám, hogy ez a kis írás nem tudományos dolgozat, hanem életrajzi vázlat kíván lenni; alapját felmenőim gyakori szóbeli visszaemlékezései képezik, kiegészítve néhány különösen fontos történelmi mű adataival. (Ez utóbbiak közül itt

csupán egyet említek meg, Fiume monográfusának, Fried Ilonának feldolgozását, amely „Emlékek városa. Fiume” címmel 2001-ben jelent meg.)

Általános megjegyzések és reflexiók

Mi sem volt természetesebb annál a vágynál, hogy mihamarabb eljussak szeretteim hajdani lakhelyére, bejárjam mindazokat a helyeket, amelyek az én képzeletemben az ő lányomaikat őrzik. Erre meglehetősen megkésve került sor. Egyetemi oktatóként kaptam egy rövid tanulmányutat Zágrábba, amely ugródeszkát jelentett Fiume felé. Akkor, az 1970-es években még csak Jugoszlávia létezett. Érthetően nagy élmény volt számomra, amikor a vasúti pálya legmagasabb pontjára érve lenéztem és egyetlen pillantással átfogtam azt a valamit, amiről annyit hallottam: a tengeröblöt és a part fél karéját. A városba leérve aztán, a következő napokban, hozzáálltam a tervszerűnek nevezhető kutatáshoz, az ő személyes emlékhelyeik feltérképezéséhez.

Legelső célom anyám szülőházának megtalálása volt. Hitem szerint megtaláltam, azonban fenn kell tartanom magamnak a tévedés jogát. A család útmutatásait követve találtam rá az egyik mellékutcában. A mi kisvárosainkból is jól ismert földszintes ház mélyen benyúlt az udvarba; téglából kirakott járda vezetett a belső bejárathoz, és az udvarban lugas kellemkedett. Őszintén szólva nem gyakoroltam nagy hatást a látvány; magába a lakásba nem is mehettem be.

Ha tenger, akkor hajó, ha hajó, akkor kikötő, ha kikötő, mólóval, kis- és nagy hajókkal, sétányokkal, nézelődőkkel, egyszerűen mozgalmasság minden tekintetben. Ezért amikor tengeri országban jártam, igyekeztem minél gyorsabban eljutni a kikötőbe. A fiumei kikötőről illik tudni, hogy az 1880-as években következett be fordulópontra a fejlődésében, amikor megnőtt a tengeri kivitel jelentősége. A magyar kormány jelentős anyagi ráfordítással bővítette és korszerűsítette. Kevesen tudják nálunk, hogy mindezek következtében Európa 10. legnagyobb kikötőjévé nőtte ki magát, ami igencsak előkelő helyezésnek számított.

A parton sétálva hirtelen ismerős szavakat pillantottam meg: Ganz-Mávag. Azokon a vasbakokon, amelyekre kikötéskor a matrózok a kötél hurkát dobják. Mit mondjak? Érdekes és kissé különös volt – fél évszázaddal a békekötés után.

Időben nagyot ugorva, hadd szóljak Deák nagyapám különleges teljesítményéről, amelyről most, 60 évvel az események után is csak kalaplevéve szólhatok. A második világháború legelső éveiben, a német villámháborús győzelmek időszakában ő volt az egyetlen ember az utcánkban, aki makacsul azt hajtogatta, hogy Németország ezt a háborút nem nyerheti meg. A szomszédokkal alakított kupaktanácsban még csúfolódtak is vele, hogy „Lajos bácsi, hát nem látja, milyen erős Hitler hadserege? Hogy a franciák is csak hat hétig tudtak ellenállni neki? Nagyapám kétségkívül nem volt iskolázott ember; nem értett a harcművészethez és kizárólag az újságokból – no meg a rádióból – tájékozódott a harctéri hírekről. Jómagam is csak később értettem meg, hogy mi lehetett magabiztosságának a döntő forrása. Szerintem végső elemzésben azokra az élményeire vezethető visz-

sza, persze áttételeken keresztül, amelyek a fiumei kikötőben érték. Láta a hatalmas angol, francia, és főleg amerikai kereskedelmi hajókat, amelyeknek rakománya arról győzte meg őt, hogy az antant gazdasági erejénél fogva legyőzhetetlen. Ez az az összefüggés, amelyet ő nagyon megértett, jobban, mint a felső régiók hatalmasai. Mindkét világháború legfőbb tanulságáról van szó.

Hétköznapok, életforma

A legkézenfekvőbb megállapítással kezdem: Somogy után nagyszüleim belecspöntek egy merőben más földrajzi és társadalmi környezetbe, s ez elkerülhetlenné tette számukra az alkalmazkodást. Hadd idézzem erről a különös világról Fried Ilona jellemzését. „Fiume tehát bizonyos mértékig sajátos hagyományokkal rendelkező, ’sziget’, egészen külön világ, másrészt az Osztrák-Magyar Monarchia jellegzetes többnemzetiségű városa. Lakóinak többsége a Monarchia legkisebb számú etnikuma, az olasz, kultúrája pedig a különböző betelepülőket asszimiláló, döntően olasz jellegű kultúra. (Talán egyszerűbben azt is mondhatnánk, fiumei kultúra.)” Fiume és édesanyám „olaszosságáról” még fogok szót ejteni Sokkal nehezebb megrajzolni az ő mindennapi gondjait, bevásárlásaikat, öltözködésüket, mert ezekről összehasonlíthatatlanul kevesebbet meséltek. Nagypám kedves dicsekvéseire viszont jól emlékszem. Aranykoronában kapta a fizetését a vasútnál, és egy pohár sör csupán 6-8 krajcárt kóstált. A kikötőváros népe kedvelte a kocsmák, kisvendéglők világát, ő is kivette a részét ezekből a hétköznapi örömeiből.

Életmódjuk rekonstruálásában sokat segítenének a fényképek, de mindössze három élte túl a „zord időköt”. A kemény táblájú fotókon a századelő időszakára jellemző beállítások figyelhetők meg, így például nagypám egy kis kerek asztal mellett áll, vasutas egyenruhájában. (Megdöbentően fiatal ezen a képen, szinte gyerekember.) A másik kettő anyámat ábrázolja. Az egyik fénykép hátoldalán kézírásos szöveg. „Deák Irénke születet 1910. február 25-kén, levéttett augusztus elsején 5 holnapos korában.” A másik képen már nagyocská, lehet vagy 6-7 éves, hajában nagy masnival. Fontos információ, hogy a szülők a „G. Lovrovich. Fiume. Corsia Deák 20, vis-á-vis Station Atelier-t” bízták meg a felvételek elkészítésével. (Az idő tájt a Deák-korzó fogalom volt a város polgárai számára.)

Szerettem volna megtudni, miképpen változtatott a tenger a család étrendjén, ez azonban homályban maradt. Anyámat, az akkori kislányt, inkább a helybeli háziasszonyoknak az a szokása érdekelte, hogy ridiküljükben mindig vittek magukkal egy fél citromot, amelyet az utcai árusoknál vásárolt osztrigára facsartak, amelyet aztán ott helyben jóízűen elfogyasztottak. Ezen a területen is érvényesül egyfajta kontinuitás: a 18. századtól kezdve lényegében napjainkig a magyar konyha mellözi a halételeket. (Évi 4-5 kg, Japán 70-75 kg.)

Amikor az életszínvonalra, a jövedelmekre vonatkozó irodalmat vallatjuk, nem szabad megfeledkeznünk arról az egyszerű rigmusról, amelyik az idő tájt keletkezett, s tréfás formája úgy hangzik, hogy „tehetyi, mert vasutyi, magyar

állam fizetési”. Ha egy kicsit elgondolkodunk e versike mondanivalóján, nem lehet kétséges, hogy az állam a gazdasági októl, legfőképpen a gazdasági válságoktól mentette meg a vasutasokat a fix fizetéssel, ráadásul – jóllehet ez nincs benne a dalocska szövegében – nyugdíjjal is bebiztosította őket öreg napjaikra.

A 19. század utolsó évtizedeiben sok magyar, főként hivatalnok telepedett le Fiumében. A zöm elégedett volt a helyzetével, jócskán voltak azonban olyanok is, akik kifogásolták például az árakat, mondván, hogy a város drágább Budapestenél is. Véltetőleg azoknak a szerzőknek van igazuk, akik azt állítják, hogy Fiumében nem voltak nagy vagyonok, de a végletes szegénység sem honosodott meg.

Kultúra, Fiume „olaszsága”

Érthetően nagy örömet okozott nekem az, hogy kezembe vehettem anyám két iskolai bizonyítványát, amelyek kb. tíz évvel ezelőtt kerültek a birtokomba. A „Fiumei Klotild utcai áll. elemi leányiskola” állította ki őket, az első 1917. június 15-ről, a második 1918. június 15-ről kelt. (Hetekkel a teljes összeomlás előtt!) Természetesen feltüntették az apa foglalkozását – „vasutas” –, lakhelyüket - Salita dell’Aquila 2 -, valamint a tanuló anyanyelvét („magyarajkú”).

A tantárgyak tételes felsorolástól eltekintve csupán a két év mérlegét ismer tettem: jeles és kitűnő volt az „általános osztályzata”. Azonnal feltűnik, hogy az egyik tantárgy nevét a tanár kézzel írta be: olasz nyelv. Ez nem egy volt az oktatott nyelvek közül, olaszul a városban mindenki tudott, a magyar és a horvát gyerekek is ezen a nyelven érintkeztek egymással, bár a század végétől megfigyelhető volt a magyarosítás tendenciája. Az olaszos szellemiség viszont nem szűkíthető le a gyakorlati élet mindennapi szükségleteire. Jóval több volt ennél; a Mediterráneumban, elsősorban Itáliában őshonos latinitás erős hatását is jelentette. Nem lenne könnyű feladat ennek a fogalomnak a precíz kifejtése; mindenesetre a könnyedséget, a világos gondolkodást, a szabad szellemet és nem utolsósorban az irodalmi egymásra utaltságot jelentette. Azok, akiknek később el kellett hagyniuk Fiumét, legyenek bár olaszok, vagy magyarok, igyekeztek átmenteni ennek a helyi, városi, „szigetkultúrának” a sajátos értékeit régi-új hazájukba.

Amikor a kis család visszatért az „óhazába”, jelesül Kaposvárra, a két gyerek még jól beszélt olaszul. Csakhogy az utcagyerekek folyton csúfolták őket a számukra érthetetlen beszéd miatt. Milyen lehetett hát az ő reakciójuk? Elhagyták az idegen nyelvet, hacsak nem otthon használták. Én, aki kerekítve tíz évvel később születtem, nem profitálhattam anyám nyelvismeretéből. (Később, a gimnáziumban, 1944 őszén tanultunk valamit olaszul, de a frontok közeledése miatt mindössze három hónapig.) Sokáig fájó seb volt ez bennem.

Észrevétel a Monarchia vasúti hálózatának 1914-es szerepéről

A második világháború történetéből jól ismert Kéri Kálmán vezérkari főnök tanulságára támaszkodom; ő a vasút 1914 őszi katonai teljesítményéről írva azt hangsúlyozta, hogy a kezdeti hibák után a katonai vasúti szervezet „mestrien használta ki az adott szállítási lehetőségeket, és a legfelsőbb vezetés helyes

tájékoztató és teljesen megbízható végrehajtó szerve volt.” A hadtörténész Szabó László szintén a legnagyobb dicséret hangján szól, legfőképpen a horvátországi vasutasok teljesítményéről. Szerinte a legnagyobb eredményük a hatalmas csapattestek átbócsa volt az északi orosz (galíciai) hadszíntérre.

És ezen a ponton kapcsolok vissza a nagyapám személyéhez, aki nemcsak szemlélője, hanem cselekvő résztvevője is volt a vázolt történeteknek. Az unokák közismerten szeretnek kicsit kötözködni a nagyszüleikkel. A viszály almáját egy kis mozdony szolgáltatta, amelyet még az én fiaim is láthattak az 1950-60-as évtizedekben. A 220-as sorozathoz tartozó, jellegzetes hosszú kéményéről megszűröl felismerhető mozdonynak két összekapcsolt kereke volt. („Két csatlós.”) Őszintén szólva nem tetszett nekem, ’s nem sokra becsültem, de nagyapám nem értett velem egyet. Elmesélte, hogy ezek a kis pöfögő lokomotívok hosszú és igen súlyos szerelvényeket vontattak a háború éveiben. A legújabb hadtörténeti irodalom, mint látjuk, neki ad igazat.

A családtörténet vonalát követve, e helyütt csak a végkifejlet érzékeltetésére szorítkozom. Szépirodalmi művekből és memoárokból is jól ismert az a jelenség, amit közönségesen háborús fáradtságnak neveznek. Ez megmutatkozott mind a hátszágban, mind a frontokon. Nagyapám 1918-ban fékezőként teljesített vasúti szolgálatot. Még ma is sokan tudják, hogy a tehervonatokon, az utolsó kocsin félke volt, amelyben a fékező tartózkodott, aki kézfékkal is szabályozta a vonat

haladását. Tőle hallottam először azt a kifejezést, hogy „zöld káder”. A lövészárkokból dezertált katonák elbújtak a sűrű erdőkben, és lőttek az előttük elhaladó vonatokra. Elmesélte, hogy a puskaövedékek szaporán csattogtak fülkéje falán, ’s bizony nem rajta múlt, hogy végül mégiscsak elérték a célállomást.

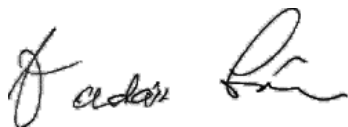
Ilyen súlyos körülmények között fokozódott a magyar vasutasokban az összetartozás érzése. Emlékszem arra, hogy a Trianon után Kaposvárra kerültek gondosan ápolták kapcsolataikat. Nagypám szegény a rossz lábával időnként „bement a városba” nézelődni, de legfőképpen azért, hogy találkozhasson a „fiumeiekkal”. Hazatérve elújságolta nekünk, hogy „már csak heten, öten, stb. vagyunk”. Arra viszont már nem tudok visszaemlékezni, hogy ki volt közülük a legutolsó.

Végző búcsú a Tengertől

Valamikor 1918 végén az állomásfőnök összehívta a személyzetet, és a következő dikciót intézte hozzájuk. „Ide figyeljenek emberek! A háborút elvesztettük! A Monarchia összeomlott! Már nem vagyok a főnökük! Mindenki menjen és boldoguljon, ahogy tud!”

Nagyanyám búcsúztatása sokkal rövidebb, ezért frappánsabb volt. Aki búcsúztatta, a horvát szomszédasszony volt. (Korábban nem volt bajuk egymással.) Ő látta nagyszüleim készülődését a nagy útra, a csomagolást, a cipekedést, és erős hangon, írásban nehezen érzékeltethető, elnyújtott hanghordozással odakiáltotta neki: „Deákné asz-sz-ony! Aztán vigyenek ám egy üveg vizet az Adriából, hogy tudják, milyen a tenger!” Ez kétségtelenül már a győztes horvát nacionalizmus hangja volt, természetesen erősen primitív formában.

Végezetül engedtessek meg nekem egy merőben szubjektív megjegyzés. Nagyon örülök annak, hogy Magyarország e példátlanul színes szögletének históriáját, ez utóbbi legutolsó szakaszát nem csupán iskolai tankönyvekből és vaskos történelmi monográfiákból, hanem családom tagjainak életteli, vérbő elbeszéléseiből is megismerhettem.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Székely Gábor

William A. Pelz¹: A People's History of Modern Europe

(A modern Európa története az emberek olvasatában.) PlutoPress, London, 2016. 273 pp.²

Eredeti szemléletű, alapos szakmunkát tesz asztalunkra William Pelz, s már könyvének elején tisztázza szándékát: azt kívánja bemutatni, miként formálták a történelmet a mindennapok emberei. Vezérfonala Bertolt Brecht híres verse, az „Egy olvasó munkás kérdései”: „Ki építette a hétkapus Thébát?/ A könyvekben királyok nevei szerepelnek./ Királyok hordták oda a sziklatömböket?”³ S mindjárt egy másik idézet a könyv tartalmas bevezetőjéből: „Mindenek előtt, az emberiség többsége nem volt sem gazdag, sem pedig híres – dolgozó ember volt. Az ő történetüket kell elmondani.” (IX. o.)

A szokatlan megközelítés természetesen módszertani problémákat vet fel, általánosakat és sajátosakat egyaránt. Erről Pelz, ha röviden is, de tájékoztat, kiemelve a legfontosabbként a média által terjesztett téveszmékkal, előítéletekkel szemben a történesek pontos bemutatásának az igényét. Ennek nem kis akadályát jelenti a

---

¹ William Pelz a chicagói Munkásosztály Története Intézet igazgatója és az Elgin Community College professzora, Évkönyvünk nemzetközi tanácsadó testületének tagja.

² W. Pelz előadása könyvről megtekinthető:

<https://www.youtube.com/watch?v=fgJx4pu7Z6M>

³ „Fragen eines lesenden Arbeiters”. Pelz könyvének címe szó szerint és értelmesen éppúgy lefordíthatatlan magyarra, mint Brecht versének címe angolra. Az utóbbi így sikerült: „A Workers Reads History”. A vers a németül és mellette a magyar fordítás megtalálható http://www.magyarulbabelben.net/works/de/Brecht,_Bertolt-1898/Fragen_eines_lesenden_Arbeiters/hu/39328-Egy_olvas%C3%B3_munk%C3%A1s_k%C3%A9rd%C3%A9sei (2016. július 30.)

korai források pusztulása, amit az alexandriai könyvtár keresztények (i. u. 391.), majd az ezt folytató „fanatikus iszlámuralkodók” (i. u. 641.) dúlásával vezet be. (X. o.) Mindkettő említése nem véletlen: a kiegyensúlyozottság, az egyes irányzatok konfrontálása mellett létjogosultságuk elismerése, létrejöttük bemutatása végigkísér a könyvben. Az e feladatra vállalkozó szerzőnek természetesen meg kell birkóznia a tudatos hamisításokkal is. Közülük Pelz a legismertebbként említi a cári titkosszolgálat, az Ohrana által gyártott „Cion bölcseinek jegyzőkönyvét”, de mindjárt felteszi a

kérdést is: „Vajon lehet-e elfogulatlannak tekinteni azt a Sztálin biográfiát, amelyet a Szovjetunióban az 1940-es években publikáltak?” (XIV. o.) A két negatív példa az orosz történelem két politikai rendszeréből való, jelezve a szerző elutasítását mindkettővel szemben.

A kötetten végigvonuló társadalomkritika a feudális Európával kezd, majd nem kíméli sem a polgári, sem pedig a „létező szocializmus” berendezkedését. S e kritika alapja valóban a mindennapok emberének a sorsa: életének alakulása, harcai, forradalmi, győzelmei és mindmáig tartó vereségeinek sora.

A mindennapok embere (ordinary men, common people) elnyomott, a hatalom elnyomottja. Sorsának alakulására összpontosítva Pelz minden korszak és tematika kifejtésénél különös gondot fordít a mindennapok emberének leghátrányosabb csoportjaira: a nők helyzetére, a kisebbségek, a homoszexuálisok hátrányos megkülönböztetésére. Ír a nemzeti elnyomásról, szenvedélyesen utasítva el a nacionalizmus kapitalista és sztálinista változatait. Magyarázza az elnyomást gyakorló eszmerendszere mögött meghúzódó mozzgókat, érdekeket. Szemlélete vállaltan a marxi kiindulópont: a munka és a tőke ellentéte, bemutatva ezek kompromisszumait, s értékelve e kompromisszumok következményeit - kitérve Európa mai helyzetére.

Pelz tudatosan nem munkásmozgalom történetet ír. Kevés a nevesített, még kevesebb az elemzett szereplő, ami a fő mondanivalóból is következik. Kiragadott felsorolásuk megtévesztő lehet: a szocializmus teoretikusaiként jelennek meg, igen röviden, jelzésszerűen Marx és Engels, említés szintjén Bakunyin, Karl Kautsky, a revizionizmus atyja Eduard Bernstein, kissé bővebben August Bebel, Lev Trockij. A politikusok sorát is a tematika motiválja: a hatalom emberei (VIII. Henrik, Hindenburg, Hitler, Mussolini, Churchill, Eisenhower, Henry

Kissinger, Margaret Thatcher, Sztálin, Hruscsov, Brezsnyev), a lázadók, ellenállók (Wat Tyler, John Ball, Husz János (Jan Hus), Joschka Fischer), az elbukott reformerek (Willy Brandt, Nagy Imre, Alexander Dubček, Gorbacsov). A marxista történetírók közül Eric Hobsbawm-t és Borisz Kagarlitszkijt említi.

A hatalmas tematika áttekintését nem csak az egységes gondolati vezérfonal, hanem a tizenöt fejezetre tagoló kronologikus felépítés is segíti. Az egyes szakaszokat a társadalomban bekövetkező változásokat előidéző fő motívumokkal, illetve ezek hordozóinak törekvéseivel jelzi. A változások motorja valahányszor a mindennapok emberének a lázadása a hatalommal szemben. Kezdvé a 11-12. század katharjaival (más néven albigensek), akik fellázdak a feudális „hatalom és a hatalmasok eszközévé vált” (3. o.) katolikus egyház ellen, folytatva az iparoság, a városok, a polgárság felemelkedésével, a reformációval (John Hus és Martin Luther különbsége) és ebben a mindennapok emberével, s a nők szerepével. Pelznél a politikai küzdelmek háttere és mozgatója a mindennapok emberének életkörülményei.

A feudalizmus nyomorát, a „feudális anarchia barbár korszakát” (Adam Smith) az élve születések és a gyermekek túlélésének alacsony száma, a hiányos táplálkozás, a nők alávétettsége és szexuális kiszolgáltatottsága (jus primae noctis) jelezte. A kitörés csekély lehetőségét biztosíthatták a szakmák: a kézművesek, kereskedők, muzsikuskok azonban nem éltek sokkal jobban, mint a lakosság 75%-át kitevő jobbágyok. A változás ígéretei a népi felkelések, a forradalmak Hollandiában, Angliában, Franciaországban és a termelésben. S az első népköztársaság megjelenése: a Párizsi Kommün.

„A munkásosztály felemelkedése: a szakszervezetek és a szocializmus” a könyv legerjedelmesebb fejezete. Itt is kevés név szerepel, a hangsúly a munkásszervezetek, elsősorban a szakszervezetek létrejöttén van, taglétszámuk gyarapodásán az I. világháborúig, a forradalmi és a reformista irányzat kettéválásán. A munkásinternacionáléről és a szociáldemokrata pártokról éppen csak említés történik. Arról viszont bőven van szó, miként viselkednek a mindennapok emberei életkörülményeik változásakor. Egyetért Rosa Luxemburg egyik megjegyzésével: „a tömegek olyanok, mint a tenger: az egyik pillanatban nyugodt és békés, a következőben háborgó és viharos.” Majd hozzátézi: „a munkásmozgalmak apályai és dagályai az elkövetkezendő évtizedekben igazolni fogják ezt az álláspontot.” (102. o.)

A világháborút követő forradalmak reményeit, ha más és más módon is a politikuskok buktatták meg: a bolsevikokkal ijesztgetve szervezett fegyveres osztagokkal verve le a felkeléseket, vagy, mint Németországban a szociáldemokrata pártvezetők segédletével, Olaszországban és Franciaországban cselekvésképtelenségével, vagy a nyílt intervencióval, mint Magyarországon. S ami következett

Cruzadas Contra los Albigenses

- La cruzada contra los albigenses, comenzada en el verano de 1209 y que duró casi dos décadas, fue sangrienta.
- 7000 hombres, mujeres y niños fueron masacrados.
- Y poblaciones completas

az a diktatúrák hatalomra jutása: Olaszországban, Lengyelországban, Németországban, Görögországban, Spanyolországban, Portugáliában és Magyarországon. Vereséggel ért véget az 1926-os brit általános sztrájk, de a „20-as években az Oroszországi Forradalom, amely 1917-ben az európai munkásság nagy reménye volt, ellenforradalomba fordult. Eltűnt a demokratikus rendszer, az új művészeti irányzatok, s a nőket elnyomó patriarchális struktúrák felszámolásának kísérlete.” (137. o.)

A második világháború, majd az azt követő történések is a nagyhatalmak játszma volt: 1944-1945-ben az osztozkodásé a befolyási övezeteken, amelyet mind a BBC, mind pedig a Rádió Moszkva a „szabadság keresztes hadjárataként” állított be. (157. o.) S megint szerepel a nők elleni erőszak: a szovjet és az amerikai katonáké - Berlinben és Budapesten.

Az 1945 utáni történekséknél hangsúlyos helyet kap Jugoszlávia és Görögország, mint a Szovjetunióval, illetve Görögország esetében mindkét nagyhatalommal szembefordult kísérlet, elbukott polgárháború.

Pelz bőven használja a CIA elemzéseit, amelyek a korszakban igen egyértelműen tükrözik az USA törekvéseit, mindenek előtt a kommunista ellenes hajsziáról Nyugat-Európában (Franciaország, Olaszország), illetve a „Keleti Blokk” országairól, a részletesebben elemzett berlini 1953-as munkásfelkelésről. (173-174. o.) Ez utóbbi, kiemelten munkások kezdeményezte eseményhez idézi az NDK-ban élő – ezt Pelz hangsúlyozza - Brecht csipős „A megoldás” című versét: „... Nem lenne-e / Mégiscsak egyszerűbb, ha a kormány / a népet oszlatná fel, / és egy másikat választana?”⁴(175.o.) Ezt követi az SZKP XX. kongresszusának fordulata, majd a magyarországi 1956, amely „diákok tiltakozását” követően „lázadás volt a szovjet-szövetséges kormány ellen”. Pelz idézi a Szabad Európa Rádió szerepét⁵ vizsgáló CIA dokumentumot, amelyet 1957 februárjában zártak, arról, hogy ígért-e nyugati segítséget, illetve buzdított-e a fegyveres harcra a rádió. Amit megállapít: „A Varsói Szerződés államaiban a egyszerű emberek egyáltalán nem éltek csodálatos életet.” Majd egy olasz kommunistát idéz a szovjet intervenció hatásáról: „a párton belül ez után már nem volt ugyan az. A bizalom a Szovjetunióban megroppant, vagy nem volt a régi.”(176. o.)

Hosszabban tárgyalja Pelz az 1968-as eseményeket. A „Prágai tavasz kísérlet

⁴ „...Wäre es da / Nicht doch einfacher, die Regierung / Löste das Volk auf und / Wähle ein anderes?” <http://www.deutschelyrik.de/index.php/die-loesung.html> (2016. július 30.)

⁵ Az 1956-os magyar adásokról lásd Simándi Irén: Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán, 1951-1956. Gondolat Kiadó 2005. 220-297.o.

volt Csehszlovákia átalakítására egy bürokratikus, sztálinista országból egy demokratikus szocialista nemzeté.” (194.o.) S annak ellenére, hogy megjelentek a „nyugat szimpátiák”, nem volt szó a kapitalizmus visszaállításáról, amint azt „Washingtonban és Moszkvában is később állították.” Pelz a cseh reform kommunistát, Jiří Pelikánt idézi, egyetértve vele az egész korszakra: a két rivális blokk rendszere „igyekezett igazolni egyrészt az USA, másrészt a Szovjetunió hegemoniáját, s ezzel mindkettőnek elismerte jogát arra, hogy megbüntesse azt az országot, amely megkísérelte, hogy saját útját járja.” (196. o.)

Hasonló a képlet az 1974-ben kibontakozott Portugál forradalom esetében, ahol az USA mérlegeli a chilei puccs megismétlésének szükségességét, a forradalom vereségét azonban a baloldali katonák sikertelen puccsa, illetve a portugál KP visszavonulója jelentette. (199-202. o.) Majd következik, már a 80-as évek közepén a konzervatív előretörés, a britbányász sztrájk leverése, a szakszervezetek visszaszorítása (205-207.o.). Illetve Lengyelországban, az alulról építkező Szolidaritás mozgalmának átalakulása „szovjet ellenes politikai mozgalommá”, a CIA és a pápa közreműködésével. Ez már felmondása volt a két nagyhatalom korábbi egyezségének, ami végül a Szovjetunió felbomlásához vezetett. Itt az orosz történészt, Borisz Kagarlickijt idézi, majd összefoglalja: „A Szovjetunió már jóval korábban megszűnt szocialistának lenni abban az értelemben, ahogyan azt Marx vagy Lenin elképzelte. (208.o.)

A rövid és pesszimista zárófejezet (Európa belépése a 21. századba) összefoglalja a rendszerváltás következményeit, elgondolkodva azon, hogy vajon jobb lett-e a mindennapok emberének helyzete Európában (és a világban) ezt követően. A sorolt események ellentmondásosak, de nem szólnak a kapitalizmus mellett. Hogy mi következik? „Csak az idő fogja megmondani. Egy jobb világ víziója, s az ezért folytatott harc akarása nélkül az emberek (people) elvesznek.” (217.o.)

A jól szerkesztett, tárgy- és névmutatóval ellátott kötetet nem csak a történelem iránt érdeklődőknek, hanem a mindennapok eseményeiben tájékozódni kívánóknak is ajánljuk.

J. Nagy László

Sadek Hadjeres: Quand une nation s'éveille 1928–1949

(Amikor egy nemzet felébred 1928–1949) INAS Éditions, Alger 2014

Nem szokványos, hagyományos memoár; nem követi szigorú kronológiai sorrendben az eseményeket. Különösen nem attól a pillanattól, amikor a szerző politikai elkötelezettsége határozott formát ölt: gimnazistaként, még nincs 17 éves, amikor belép a legbefolyásosabb nacionalista szervezetbe, az Algériai Néppártba (PPA). Ezt követően nem csupán az események leírása lesz fontos, hanem inkább elemzésük. S ez teszi igazán izgalmassá Szadek Hadzseresznek, az algériai nemzeti mozgalom egyik legjelentősebb vezetőjének, történelmi alakjának a visszaemlékezését.

A szerző egy kabíliai kisvárosban született 1928-ban, apja és nagyapja is tanító volt. Orvosi tanulmányait az algéri egyetemen szerezte. 1949-ben elhagyja az Algériai Néppártot, két évvel később belép a kommunista pártba (AKP), ahol 1955-ben beválasztják a politikai bizottságba. Ekkor egy éve már folyik a nemzeti felszabadító

háború (1954–1962), a gyarmati hatóságok betiltják az AKP-t. Szadek Hadzseresz illegalitásba kényszerül s marad az ország függetlenségéig. A párt részéről ő tárgyal a felkelőkkel a kommunista fegyveres csoportok integrációjáról az FLN-be. A függetlenség első éveiben betiltják, de tolerálják az AKP működését. 1965-től viszont, amikor Huari Bumedién hadügyminiszter eltávolítja a hatalomból Ahmed Ben Bellát⁶, a pártra 24 évnyi illegalitás vár. Szadek Hadzseresz is csak 1989-ben lép a nyilvánosság elé.

A memoár legérdekesebb, legizgalmasabb része annak a folyamatnak a bemutatása és elemzése, amely elvezet a szakításhoz a nacionalistákkal. Mi készítette erre Szadek Hadzsereszt? A politikai munka lebecsülése, „a legnegatívabb variánsa a PPA reformista politikájának” (289. o.), amellyel tulajdonképpen a tehetetlenséget, a várakozó álláspontot igazolták. A vita hiánya, s általában az

⁶ Ben Belláról lásd J. Nagy László életpálya-rajzát az Évkönyv 2014. évi kötetében (335–337), ill. uő: Az algériai „specifikus szocializmus” 1962–1978. A Ben Bella–Bumedién kísérlet. Évkönyv 2016. 28–39.

intellektuális munka elhanyagolása, s nem ritkán a megvetése. S mindez mélysegesen antidemokratikus légkört teremtett a PPA-ban, ahol a vezér, Messzali Hadzs, ellentmondást nem tűrve, diktatórikus módon irányított. A szociális probléma negligálása, a független Algéria társadalmi programjának a hiánya szintén taszítólag hatott.

A nacionalisták kritikája részéről egyáltalán nem jelentette a kommunisták politikájának maradéktalan elfogadását. Mint írja, a kommunisták a nemzeti eszme erejét becsülték alá, hosszú ideig a szocialista Franciaország megvalósításában látták a gyarmat nemzeti függetlenségének a biztosítását. A szerző egy a világháború alatt lezajlott beszélgetést idéz fel egy európai származású kommunistával, aki kijelentette, hogy a szocialista Franciaországban több szabadságot élveznének az algériaiak, mint egy független Algériában, ahol a muzulmánok képtelenek lennének modern társadalmat teremteni. A miértre a következő volt a felelet: „mert az asszonyaitok fátylat hordanak” (68. o.)

Az elemzések során kitűnik, hogy a szerző politikai tevékenysége során mindvégig arra kereste a választ mind a gyakorlatban, mind az elméletben, hogyan lehet modern algériai nemzetet teremteni, amely képes alkalmazkodni a változó világhoz, de úgy, hogy megőrzi, megerősíti társadalmi kohézióját is. Ezzel a problémafelvetéssel zárul a kötet. Az emlékirat várható következő kötetében biztosan találunk rá választ.

Konok Péter

Neither Washington Nor Stowe: A Libertarian-Socialist Manifesto

(Sem Washington, sem Stow: Libertáriánus-szocialista kiáltvány).
Green Mountain Anarchist Collective, 2004. (2016).

A Green Mountain Anarchist Collective Vermontban, az USA egyik legkisebb, jórészt fakitermelésből, mezőgazdaságból és turizmusból élő államában alakult 2000-ben, nem sokkal a Seattle-i antiglobalizációs zavargások után. Kezdetben a klasszikus anarcho-kommunista vonulatot követte, és különös figyelmet fordított a modern nagyvárosi tiltakozások és felkelések gyakorlati taktikájára, a „fekete blokkok” működésére, koordinálására. Ideológiájára azonban kezdettől fogva

nagy hatással volt Vermont sajátos természetföldrajza, lakosságának összetétele és függetlenségi törekvésekben gazdag történelme, az amerikai szintéren példátlanul progresszív (persze minden viszonylagos) nagypolitikája (gondoljunk csak Bernie Sandersre).

Jelen pamflet első változata 2004-ben készült, majd – ahogy maga a csoport is átalakult – többször is átdolgozták, kiegészítették. Sajátos, roppant érdekes egyvelege az antiglobalizációs és modern antiimperialista elképzeléseknek, a tradicionális kollektivistá anarchizmus proudhonista és bakunyinista irányzatainak, a marxizmusnak, a Zerzan-féle anarcho-primitivizmusnak (amit „zöld anarchizmusnak” is neveznek), a marxizmusnak, az anarcho-szindikalista ipari unionizmusnak (ezt éppen az az amerikai „Világ Ipari Munkásai” – IWW – nevű szervezet dolgozta ki és képviselte nagy erővel a huszadik század első felében), a jeffersoni plebejus demokráciának, és egy alkalmazott „vermonti nacionalizmusnak”, ami meglepő módon hasonlít a harmadik világbeli fejlődő országok nagyhatalomellenes öntudatára az 1940-1970-es években.

Igazi posztmodern egyveleg ez, amely tulajdonképpen baloldalinak is csak helyell-közszel nevezhető (ellenségképében, sajátosan decentralizált „amerikaiság-képében”, rurális és kézműves gyökereire büszke „határvidéki” tradicionalizmusában időnként még a liberter, antietatista szélsőjossal és a komunitárius irányzatokkal is összeér), az összkép valahogy mégis koherens és – nincs rá jobb szó – hatásos.

A pamflet lényegében a forradalom (egy antikapitalista, illetve a kapitalizmuson túllépő közösségi forradalom) előképét és forogatókönyvét írja le, alulról építkezve, a helyi közösségekre (a vermonti hagyományokban gyökerező „városi gyűlésekre”, az üzemi munkástanácsokra, a farmerek szövetkezeteire, illetve ezek közös, összehangolt működésére támaszkodva). A lokális, közvetlen demokráciára épülő szervezetek természetesen szembe kerülnek az „Amerikai Egyesült Birodalommal” (vagyis a szövetségi kormányzattal, konszernekkel, „a Wall Street-tel” csakúgy, mint az ahhoz kötődő vermonti burzsoáziával és adminisztrációval – amelyet a vermonti Stowe, ez a gazdagok lakta üdülő- és turistaközpont szimbolizál). A szöveg hosszasan részletezi a különféle testületek közötti szavazások menetét, az évenként többször tartandó nagy népgyűléseket. Általános cseréértékként pénz helyett a munkaórát vezetnék be (vagyis egy egységnyi munkaidő egy egységnyi munkaidőt ér), amelyet képzettség, a munka veszélyessége, és hasonlók szerint maximum a négyzeresére lehet felszorozni (vagyis a legegyszerűbb, legkönnyebb munka egy órájával egy veszélyes, jelentős szak-képzettséget igénylő munka órája legfeljebb a négyzeresét érheti). Az alapelv a termelők – iparosok, munkások, farmerek, értelmiségiek és művészek – közös-

sége, amely egy nagyobb szinten lakóhelyi és ágazati szervezetekbe, magasabb szinten pedig a vermonti kollektívába szerveződik. Külön jogot adnak a vermonti őslakók, az abenaki törzs számára, hogy ügyeikről, illetve a vermonti kollektívához fűződő kapcsolatukról maguk döntsenek. Tudatában vannak, hogy egy ilyen antikapalista kísérlet a kapitalista világ ellenállásába ütközne. Antiglobalizációs tüntetéseken edzett harciasságuk szellemében ezt vállalják, és úgy vélik, hogy példájuk világszerte követőkre talál majd, a vermonti kollektíva akár egy világméretű társadalmi forradalom előképe és egyben gyújtószerkezete is lehet.

Alaposan kidolgozott naiv ábrándozás? Összehordott ideológiai katyvasz? Vagy lehetséges alternatíva a kapitalizmussal szemben? A munkásmozgalom története során se szeri, se száma nem volt a hasonló kiáltványoknak és tervezeteknek. A legtöbb sosem valósult meg, mások nem bizonyultak tartósnak. De a történelemnek még koránt sincs vége, a világ továbbra is megváltásra vár. Igazán rászorul már.

Forrás: <http://www.infoshop.org/library/neither-washington-nor-stowe> 2016.11.04.

BESZÁMOLÓK

Feitl István

A Politikatörténeti Alapítvány és a nemzetközi történeti kutatások 25 éve

Az 1990 novemberében létrehozott alapítvány célkitűzései az elmúlt negyedszázad során alapvetően nem változtak. Ezeket alapító okirata így határozza meg:

- „Bővülő lehetőséget teremt a hazai és külföldi kutatók kutatásai számára a Politikatörténeti Intézet levéltárában, könyvtárában őrzött anyag alapján.
- Segíti a történet- és társadalomtudományi, összehasonlító tudományos vizsgálatokat, a jelenkor, a baloldali mozgalmak történetével foglalkozó magyar tudósok nemzetközi tájékozódását.
- Támogatja a Múltunk című lap megjelenését, és részt vesz a Napvilág Kiadó működtetésében.”

Az alapítványnak egyfelől öröksége, másfelől kötelessége, harmadrészt elemi érdeke a nemzetközi kutatási témák és az ezekkel foglalkozó hazai és külföldi kutatók támogatása. Utóbbi elsősorban külföldi történészek meghívását jelentette, nemzetközi ösztöndíjakra nem gondolható anyagi lehetőségek híján. E mellett a Politikatörténeti Intézet negyedéves folyóiratában igyekezett fordításokat közreadni.

Az elmúlt huszonöt évben az alapítvány ezen célkitűzései további vállalatokkal bővültek, alapfeladatait sokszínű formában éri el, amelyek felölelik a kutatástól és tudományszervezéstől a szélesebb közönség megszólítását célzó ismeretterjesztő rendezvényekig terjedő spektrumot.

Mind ezt azzal éri el, hogy anyagi támogatást biztosít a tulajdonában lévő Politikatörténeti Intézet Közhasznú Nonprofit Kft., és a Napvilág Kiadó Kft. számára. E mellett közvetlenül ad kutatói ösztöndíjakat, támogatásokat, és önálló rendezvényeket szervez.

Az alapítványt irányító kuratórium alapító elnöke Balogh Sándor volt. Elhunyt után vette át szerepét Orosz István akadémikus, majd őt Bayer József akadémikus váltotta fel. Titkára: Földes György, a Politikatörténeti Intézet főigazgatója, igazgatója: Dr. Kun Tibor jogász volt.

A nemzetközi kutatási témák és publikációk sokrétűek voltak, ezek közül a következőket tekinthetjük fontosabbnak:

A fasizmus, antifasizmus történeti kérdéseit, a jobboldali radikalizmus múltbeli és jelenbeli jelentkezését. Ezzel kapcsolatosan több konferencia és publikáció látott napvilágot. Kiemelkedik ezek közül a *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma* című tanulmánykötet, amely két kiadást is megért.

A peresztrojka időszakától kezdődően foglakoztunk a Szovjetunió és Kelet-Közép-Európa országainak történetével, ebben meghatározó szerepe volt Krausz Tamásnak, aki az ELTE-re kerülése előtt munkatársa volt az intézetnek. Ezt követően a kapcsolattörténet határozta meg a kutatás fő irányát. A kilencvenes évek elejétől a térség kapcsolatainak alakulásában kiemelt szerepet tulajdonítottunk az 1953-as esztendőnek, vagyis Sztálin halálának és az ezt követő desztálinizációs politika kibontakozásának. Erről már 1991-ben tudományos konferenciát szervezett a Politikátörténeti Intézet, majd később önálló projektben igyekezett az egész térségre kiterjedően megragadni a desztálinizáció folyamatának lényegét. Az egész térségre vonatkozóan nem született átfogó monográfia, de a kutatás elsősorban a magyar desztálinizáció vonatkozásában jelentős eredményeket hozott. A térség 1945 és különösen 1948 utáni történetére vonatkozóan ma is viták zajlanak, elsősorban a totalitáseméleti és a modernizációelméleti megközelítés között. Az intézeti és intézetközeli felfogás a hangsúlyt a sztálini rendszer lebomlásának folyamatára, a modernizációs kísérletek jelenlétére teszi, bár a más felfogásoknak is teret adott, egy-egy színvonalas tanulmány és könyv közreadásával. A kérdés kapcsán Földes György ilyen irányú munkásságára, Feitl István KGST monográfiájára, Takács Róbert könyveire utalnék.

A térség történetének sajátos vizsgálata terebélyesedett ki Egry Gábor intézethez kerülésével, nevezetesen a nemzeti feszültségek konfliktusteremtő és az együttélést nehezítő szerepe tisztázásának kísérletével. Ennek egyik első eredménye *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19–20. században* című tanulmánykötet, majd ezt követték Egry Gábor tanulmányai, monográfiái.

Az intézet folyamatosan igyekezett részt venni olyan fiatal kutatók nevelésében, akik nemzetközi témákban jeleskedtek. Közülük egy vagy több monográfiával jelentkezett intézeti kutatóként Balázs Eszter, Konok Péter és Mitrovits Miklós. Az előbbi két kutató egy, a magyar és nemzetközi munkásmozgalom története megújítását jelentő módszertani kísérletet is elindított, amelynek részeredménye a *Múltunk* 2013/2. számában megjelent közös tanulmányukban látott napvilágot. (*A baloldaliság jelentései: mentalitás, kultúra, politika. Módszertani és historiográfiai vázlat.*) Mitrovits Miklós abban a kutatási projektben játszott fontos szerepet, amely az 1953 utáni kelet-európai folyamatok desztálinizációs trendjeit vizsgálta, tehát nemzetközi összehasonlító elemzésekkel kísérletezett. Maga az 1945 utáni korszakban az intézet Balogh Sándor hagyatékát követve sosem a munkásmozgalom vonalán, hanem összehasonlító nemzeti történelmi keretekben próbált fontos kérdéseket elemezni. Ilyen nagyszabású konferencia terméke volt 1945 évfordulója (*Fordulat a világban és Magyarországon – 1945*

című tanulmánykötet), meg a *Köztársaság a modern kori történelem fényében* címmel megjelentetett tanulmánykötet Feitl István szerkesztésében. Meg kell említeni Ripp Zoltán rendszerváltásról írt nagymonográfiáját, amely természetesen ágyazta be a hazai történéseket a nagy nemzetközi tendenciák sodrásába. A legújabb eredmények egyrészt Földes György két nagymonográfiájában öltöttek testet, az első *Magyarország, Románia és a nemzetiségi kérdés*, a második *Kádár János külpolitikája I-II.*, ami 2015 végén jelent meg.

Ripp Zoltán nagymonográfiájával az intézet és az alapítvány áttért a jelenkortörténet új korszakának vizsgálatára, nevezetesen az 1990 utáni évtizedek vizsgálatára. Alapítványi ösztöndíjjal szerveződött az a nagyszabású vizsgálat, amely a *20 év után* sorozat mintegy 15 kötetében teljesedett ki, és amely a világpolitika erőterében elemezte különböző metszetekben két évtized hazai eseményeit. Az akkori termést *25 év után* címmel a szerzők és opponensek részvételével tartott vitasorozaton elevenítettük fel nagy érdeklődés mellett.

Ilyen, a világra nyitott projekt fut mind a mai napig az intézet keretében a transzferekről, amely két könyvet eredményezett. Az egyik Wéber Attila uniós monográfiája volt, a másik egy tanulmánykötet, amely a huszadik század első felében vizsgálja Magyarország nyitottságát és zártságát, illetve a globalizáció hatásait. Ezt Feitl István szerkesztette és *Nyitott/zárt Magyarország. Politikai és kulturális orientáció 1914–1949* címmel jelent meg.

A hazai történelmen túllépő, kimondottan nemzetközi kérdések kutatását 1990 előtt elsősorban a Párttörténeti Intézet Nemzetközi Munkásmozgalmak Történeti Osztályán hangolták össze. Itt foglalkoztak a nemzetközi munkásszervezetek, az I, II, és III. Internacionálé, a szakszervezeti mozgalom, s az ezekhez a szervezetekhez kapcsolódó mozgalmak történetével. Az osztály munkatársai részt vettek a Nemzetközi munkásmozgalmak történetéből. Évkönyv - az idén a 43. kötet jelenik meg - összeállításában. A tudományos osztályok öszszevonását követően némileg háttérbe szorult e terület, de nem szűnt meg. A kilencvenes években ennek az iránynak kiemelt eredménye volt Székely Gábornak, az osztály vezetőjének, majd az Intézet tudományos igazgatójának nagymonográfiája a nemzetközi békemozgalmakról. Ilyen jellegű kutatást végzett Konok Péter, aki a nyugat-európai szociáldemokrata kánon dilemmáiról készített könyvet, vagy Mitrovits Miklós, aki a lengyel Szolidaritás mozgalom történetét vizsgálta. De ide kapcsolódott 2008-ban az 1968 történetével foglalkozó évad, amely a *Moderntől a posztmodernig: 1968* című tanulmánykötetben foglalta össze az évforduló termését Balázs Eszter, Földes György és Konok Péter szerkesztésében. Néhány rendezvény és előadó is sorolható, például a spanyol polgárháború történetéről szóló tudományos konferencia, vagy a Politikátörténeti Alapítvány kiadójának kötetei, példaként említeném Carola Stern Willi Brandtról és Wolfgang Petrisch Bruno Kreiskyrol írt kismonográfiáinak magyar kiadását. Hasonló mondható el a *Múltunkról*, nevezetesen az, hogy folyóiratunkban erőteljesen jelen vannak a magyar centrikus összehasonlító szemlélet mellett nemzetközi

témák is, mint ahogy nem szakadt el az intézettől teljesen az említett nemzetközi munkásmozgalom történeti Évkönyv és annak szerző-szerkesztőgárdája sem.

Meg kell jegyezni, hogy mint a kutatást általában, úgy a nemzetközi témák feldolgozását is nagymértékben akadályozza a Politikátörténeti Alapítvány kiközösítése a „nemzeti együttműködés rendszeréből”, vagyis megfosztása nemcsak az állami támogatástól, de sok esetben egyéb forrásoktól is. Reméljük azonban, hogy ez a helyzet még belátható időn belül véget ér, és a hazai valamint nemzetközi témák kutatását nagy léptekkel segítheti a Politikátörténeti Alapítvány. Az alapítványról részletes tájékoztatás található: <http://www.polhist.hu/>

International Conference of Labour and Social History

Internationale Tagung der HistorikerInnen der Arbeiter- und anderer sozialer Bewegungen
Conférence internationale d'histoire ouvrière et sociale

Az ITH (International Conference of Labour and Social History) 52. konferenciája, 2016. szeptember 15-17. Steyr, Ausztria

A munkásmozgalom-történészek évi konferenciájának referátumaival és vitáival évkönyvünk évtizedek óta rendszeresen foglalkozik. Ezeknek a konferenciáknak a tematikája az 1990-es világtörténelmi forduló óta a mozgalom útjának politikátörténeti föltárása felől egyre inkább a munkásságnak mint osztálynak a munka társadalmi szervezetében elfoglalt helye, illetve a termelés adott történelmi rendjében játszott szerepe felé tolódott el. Ez jól tükröződik a 2016. évi összejevetel vitájában. Mindazonáltal az V. panelben fölbukkannak a munkásmozgalom fontos mai szervezeti problémái is. A konferencia fő témájából és megállapításaiból ad ízelítőt az alábbi kivonat.

Termékláncok és munkakapcsolatok¹

A globális kapitalizmus látszólag homályos hálózatainak bizonyítottan gyümölcsöző kutatási lehetőségét nyújtja az egyetlen termék követése a gyártási folyamatban, e folyamat vizsgálata, amely különböző helyszíneken és sokféle intézményi, társadalmi és jogi környezetben megy végbe. Számos cég sikeres vállalkozói stratégiájának kulcsa ma az a képesség, hogy mobilizálja a terméklánc különböző formái és feltételei közötti alkotó munkát. Azonban, amint azt több kutató megjegyezte (Ben Selwyn: *Beyond Firm-centrism: Re-integrating Labour and Capitalism into Global Commodity Chain Analysis*, in *Journal of Economic*

¹ Az ismertetés Goran Musić, (Délkelet-európai Tanulmányok Központja, University of Graz) beszámolója alapján készült, a teljes szöveg olvasható az Évkönyv International Supplement rovatában.

Geography, 12, - 2012 -, p. 205–226.), a terméklánc-kutatók hajlamosak arra, hogy leszűkítsék vizsgálódásaikat cégekre és az igazgatásra, amely igen csekély betekintést nyújt a munka világába, a munkafeltételekbe és a tényleges gyártási folyamatokba. Az 52. ITH konferencián az volt a cél, hogy ezen túllépve kérjünk dolgozatokat kutatóktól, s a munkásokra és a különféle munkaterületekre összpontosítva tárjuk fel a termékláncok és a munka kapcsolatát.

Komlosy Andrea (Bécs) bevezető előadásában rámutatott arra, hogy a globális terméklánc modell eredete a világrendszerben rejlik, vizsgálata pedig azt szolgálja, hogy fény derüljön az egyenlőtlen csere mechanizmusaira, a nemzetközi munkamegosztásra és a szinkronicitásra a különböző munka-rendszerekben. (Terence K. Hopkins / Immanuel Wallerstein: *Commodity Chains in the World-Economy Prior to 1800*, in *Review* (Fernand Braudel Center - State University of New York), Vol. 10, No. 1, Anniversary Issue: *The Work of the Fernand Braudel Center* (Summer, 1986), pp. 157-170.) Ezt követően Gary Gereffi és Miguel Korzeniewicz foglalkozott a fogalommal; az 1990-es éveket áttekintve (Gary Gereffi és Miguel Korzeniewicz szerk., *Commodity Chains and Global Capitalism*, Westport, 1994.) tárgyalták a pénzügyi és fejlesztési intézményeket, a költségsökkentési üzleti megoldásai elemzésének lehetőségeit, valamint beágyazódásukat a politikába, amelyek képesek megújítani a régiókat /államokat az árláncokon belül.

Az idei ITH Konferencia előterébe így négy különböző témakör került: a termékláncnak az ipari forradalmat megelőző megjelenése; a terméklánc szerepe a félperiféria és a periféria körülményei között; a terméklánc működtetésében résztvevő különféle szereplők áttekintése; a munkavállalók képviselői.

A konferencia programja:

Vitaindító előadás:

Andrea Komlosy (Bécsi Egyetem): A munkás történelem és a terméklánc paradigma kapcsolata.

Panel I: Termelés

Rolf Bauer (Bécsi Egyetem): A paraszti ópiumgyártás a 19. századi Indiában.

Uwe Spiekermann (University of Göttingen): Munkaerőhiány, feladat és kihívás. A Hawaii és a Kalifornia cukoripar a 19. század végén.

Ernst Langthaler (Johannes Kepler Egyetem Linz): Globális szója termékláncok és tájjellegű mezőgazdasági munkaügyi kapcsolatok a 20. században - Északkelet-Kína, az USA és Brazília összehasonlítása.

Panel II: Érc és bányászat

Erich Landsteiner (Bécsi Egyetem): Termelési viszonyok az acélgyártásban, Innerberg (Felső-Ausztria / Stájerország) a 16. században.

Chris Evans (University of South Wales), Linn Holmberg (Uppsala Egyetem), Måns

Jansson (Uppsala Egyetem), Göran Ryden (Uppsala Egyetem): Mi volt az acél a tizennyolcadik században? Termékláncok és a tudás áramlása Észak-Európában.

Miroslav Lacko (Slovak Society of Social and Economic History, Limbach): A kelet-közép-európai korai ipari réz gyártás forgalmazásának logisztikai problémái a globális piacokon, a 18. században.

Panel III: Hosszú távú és regionális kilátások

Heide Gerstenberger (University of Bremen): A kapitalista munkaügyi kapcsolatok politikai gazdaságtana a globalizáció korában.

Christof Jeggle (Bamberg): Termékvonalak és termékpiacon: a korai gyártás és forgalmazás munkaügyi kapcsolatainak elemzése.

Klemens Kaps (Bécsi Egyetem): Termékláncok, munkaügyi kapcsolatok a periféria régióban – a Longue Durée elképzelés Habsburg Galiciában, 1772-1918.

Zdeněk Nebřenský (Masaryk Intézet és Archivum, Cseh Tudományos Akadémia, Prága): Termékláncok és az ipari terület átalakulása – a gyapot-feldolgozás kezdetei Csehországban.

Panel IV: A termelési folyamat és a stratégiák megújulása

Santosh Hasnu (Delhi Egyetem): A munkaerő-áramlás és a szállítási rendszer összefüggései.

Franziska Ollendorf (University of Giessen / Université de Toulouse-Jean Jaurès): a Vállalati Felelősségvállalás (Corporate Social Responsibility – CSR) – a kakaó-értékesítési lánc esete: intézményi átalakítás és magánirányítás.

Christin Bernhold (Zürichi Egyetem): Argentín agráripari láncok, korszerűsítés és egyenlőtlen fejlődés. A marxizmus értékelmélet alkalmazása a termelési lánc kutatásban.

Johanna Sittel (University of Jena): Az informális munka (re)produkciója az autóipari értékláncban. Argentínában.

Panel V: Munkásképviselet és munkás küzdelmek

Marek Čaněk (Multikulturális Központ Prága), Devi Sacchetto (Padovai Egyetem), Rutvica Andrijašević (University of Bristol): a társadalmitól a multinacionális elektronikai termelésig - a Foxconn (Tajvanban bejegyzett multinacionális cég – a szerk.) Kelet-Európában.

Michaela Douth (University of Bonn): a kambodzsai ruhaipari munkások mozgalma – a munkás érdekképviselet lehetőségei a ruhagyártás globális hálózatában.

Oliver Pye (Bonn University): A globális termelési hálózatok és a pálmaolaj ipar transznacionális szerveződése.

Műhelybeszélgetés

Andreas Brich (a BMW Motoren GmbH üzemi tanácsának elnöke) és Peter Schissler (a Pro-Ge szakszervezet – Ausztria legnagyobb szakszervezeti egyesülése – képzés, nemzetközi kapcsolatok szövetségi titkára).

Droppa György

Baloldali Sziget Fesztivál

Horány, 2016. szeptember 2-4.

A Szervezők A Baloldalért (SZAB) a majd évszázados munkásmozgalmi hagyományra építő fesztivált szervezett Horányba. Miért éppen a viszonylag nehezen megközelíthető Horányba?, miért fesztivált?, mi az a SZAB?, mi történt a Baloldali Sziget Fesztiválon Horányban 2016-ban?

Miért Horányban?

A kiegyezést követő ipari fellendülés Magyarországon is maga után vonta a munkásmozgalom fejlődését. A magyar munkásegyletek alakulására hatott a német vendégmunkások megjelenése, akik átadták otthon szerzett tapasztalataikat. Az 1920-as évek közepére Magyarország is megélenkült a munkás kulturális mozgalom megmutatva, hogy nem csak a polgári egyesületekben zajlik kulturális és sportélet. A régi munkás-kulturális és sportegyesületek megnövekedett taglétszámmal folytatták tevékenységüket. Az Alkoholelles Munkásszövetség (AMSZ), a Magyarországi Eszperantista Munkások Egyesülete, a Magyarországi Munkásdalegyletek Szövetsége, a Munkás Testedző Egyesület (MTE), a Természetbarátok Turista Egyesülete (TTE) alkotta a baloldal háttérét. Vezetőségüknek szociáldemokrata, kommunista, szakszervezeti háttérük volt. A szakszervezetek támogatták a munkásművelődést, könyvtárak alapítását, az oktatást, de a műkedvelő előadásokat is. Alapvető volt a politikai identitás. Ellentétben mai korrall.

A bethleni konszolidációt a megkövesedett keretek folyamatos és lassú javulását jelentette, ám ma a civil és politikai lét, a keretek, a demokrácia folyamatosan satnyul. A bethleni konszolidációra (1921–1931) jellemző volt új egyesületek alakulása, a csoportok közötti együttműködés és a szabályok lazulása. Az új csoportoknak nem kellett külön kérni az alapszabályok jóváhagyását, elvileg elég volt, ha bejelentették csatlakozásukat, megalakulásukat. Ma viszont a társadalmi szervezetek alapszabályában rögzíteni kell a nyilvánvaló képtelenséget, a politikumertességet.

Az MTE 1908-ban alakult. Politikai tevékenységet nem folytathatott, akár a mai társadalmi szervezetek. Az első világháború előtti időkben, ha eltértek az

alapszabálytól, a magyar királyi kormány felfüggesztette az egyesület működését. Szervezkedésüket már akkor sem nyíltan, hanem trükkös módon nehezítették. Így például közoktatásügyi rendelkezés tiltotta meg a tornatermek bérbéradását a nyári szünidőre. A munkássportolók meg mi mást tehettek, kihúzódtak a városszéli megyeri homokbányákba, ahonnan a rendőrség hamarosan kitiltotta őket. Maga az alagi lóversenyre látogató Horthyné és társasága kifogásolta a „mezítelen, klottgatyás” prolik látványát. A felforgatókat kereső razziák miatt a sportoló és pihenő munkások új helyeket kerestek a húszas évek közepétől, amikor javulni kezdett a helyzet.

Az évtized második felében jelentősen bővítették a pesterzsébeti Csilit, és felújították az újpesti munkásotthont. Ekkor avatták fel a soroksári, az óbudai munkásotthont és a Magdolna utcai vasasotthont. Ekkor épültek fel az első menedékházak: az MTE nagyszénási, a TTE kevélynyergyi turistaháza. A még nagyobb tömegeket befogadó, rendkívül népszerű nyári vízparti üdülőtelepeket – a Gödi Fészket és a szigetmonostori Erdei Telepet – is ebben az időben építették. Ezekon a helyeken a társadalommal elégedetlen fiatal értelmiségiek, írók, költők, művészek, az új eszméket, életmódot, kultúrát keresők találtak otthonra. Élen jártak a nők egyenjogúsításában, a társadalmi párbeszédben. A csoportok között összehangolt munka zajlott. Télen nagyszabású nyilvános eseményeket szerveztek a Városi Színházba (ma Erkel Színház), a Fővárosi Nagycirkuszba, a Millenáris pályára stb.

Így esett a SZAB választása Horányra, egy valamikori Ganz-Mávag üdülőre.

Miért fesztivál?

Mert összehozza az embereket. A fesztiválra az ének, a zene, a szavalat, a színjátszás, a sport, a nevetés, a vita, a sokszínűség a jellemző. A politika persze ott van az egész esemény közepében, de ha a panelben zajló előadók unalmasak, az ember feláll és átmegy egy másik terembe. Ha ott is elégedetlen, keres beszélgetőtársat a büfében, elmondja a saját verzióját, fürdik a Dunában, megnéz és megvitat egy filmet, egy kiállítást. A fesztivál nem egynapos, el kell viselni a másik horkolását, viszonyulni kell gondolataihoz. Ez nem az „ülök és csépelem a klaviatúrát, like-olom, kommentelem vagy gyűlölöm a másik világát”. Itt együtt eszünk, szemünket együtt csípi a tábortűz füstje. Itt kezét fogunk, mielőtt hazamegyünk.

Mi a SZAB, kik a szabosok?

Országunkban a növekvő társadalmi problémák megoldására számos baloldali aktivista keresi a kiutat. Céljuk, hogy baloldali irányzatok egymáshoz közeledjenek és közös cselekvési programot dolgozzanak ki. Ennek feltétele, hogy a szereplők egymással szóba álljanak.

A Szervezők A Baloldalért pártoktól független szervezet, baráti társaság.

Célunk a baloldali szereplők, párbeszédének elősegítése, a kapcsolatteremtés az ellenállás apró szigetei között. Mi is ilyen apró szigetet alkotunk. Nem indulunk a választásokon. Mi azok vagyunk, akik siker esetén sem kérnek pozíciókat. Másokat szeretnénk helyzetbe hozni, azokat, akik már ma is próbálkoznak. Párbeszédet, együtt gondolkodást kínálunk. Mi egyszerűen normális országban szeretnénk élni, ezért hoztuk létre a Szervezők a Baloldalért (SZAB) csoportot. Havonta tartunk egy népszerű-tudományos konferenciát történelmi, társadalmi, gazdasági kérdésekről, évente egy vagy több fesztivált. Célunk a haladó munkásmozgalmi hagyományok feltámasztása.

A SZAB szervezői más társadalmi szervezetekben is aktívak.

A Baloldali Sziget Fesztivál, Irány Horány! Kultúra – sport – politika

Igen, a szervezők úgy tekintettek a fesztiválra, mint állandóan változó, folyamatosan növekvő, élő organizmusra. Nyitottak voltunk az új ötletekre, s ha mód volt rá, kerestük a megvalósítás lehetőségeit. Elvünk: semmit ne adjunk ingyen, de minden legyen megfizethető. Idejekorán megterveztük a bevételt, hogy a szerényebb életkörülmények között élők mérsékeltebb árakkal szembesüljenek.

Az előadókat és a vendégeket a baloldaltól toboroztuk, de nem határoztuk meg, ki, illetve mely szervezet minősül baloldalinak. Miközben nyilvánvaló, hogy politikailag legközelebb az Európai Baloldalnak az Európai Parlamentben is megjelenő szellemiségét fogadjuk el, egyikőnk sem tagja a Vajnai Attila vezette Európai Baloldal Munkáspárt 2006-nak (egyik pártnak a tagsága sem kizáró ok).

Fesztivál a számok tükrében

A három nap mérlege: 32 konferencia, panel és baloldali szervezetek bemutatkozása, 26 kulturális esemény (filmklub, szavalat, színház, zenekar, énekkar, író-olvasó találkozó, tábortűz, megemlékezés, múzeumlátogatás, könyvesboltnyitás, tábortűz, tánc), 9 sportesemény.

Az előadók és a fellépő művészek száma messze meghaladta a százat, a résztvevőké a hat-nyolc százat. Előadóink és vendégeink közel húsz országot képviseltek.

A sporteseményeken való részvétel akadozottan indult, de a kulturális, társadalmi és politikai események telt házzal működtek. A fesztivált követően, a szervezők értékelése szerint, a legtöbb pontot (szuper 10-et) az Önkormányzatok és kistérségek válasza a szegénységre, kreatív megoldások című panel, a Ságvári emléktábla avatása, a Filmklub első filmje, Az algíri csata, a bányásznap megemlékezés kapta. Ugyanígy értékeltük az író-olvasó találkozót Baranyi Ferencel (Merényi Judit közreműködésével), a Baloldaliság a 20. században – beszélgetés a 99 éves Szikra Sándorral (aki aznap, mikor Ságvárit lelőtték, délelőtt illegális találkozón volt vele) című program, valamint Vajnai Attila fesztiválzárása.

Még mindig maximális pontot kaptak a MEASZ rendezte antifasiszta kiállítás, a társadalomtudományi és baloldali könyvesbolt, az Igazgyöngyök (L. Ritók Nóra alapítványa) táncsoport toldi táncai (roma gyerekekkel), a Kié lesz a föld?, A szakszervezetek erőtlenségének okai Közép- és Kelet-Európában, a Harc a centrummal szemben: afrikai és latin-amerikai válaszok című panelek. A munkáskultúra, életmód- és sporttörténeti kiállítás, a Milyen legyen a jövő szocializmusa?, A vízió nélküli mozgalmak elhalnak, A létező szocializmus előnyei és hibái, a Mi volt jó akkor, mi vezetett a bukáshoz? és Az Ukrajnai anyák (a 2014. május 2-i egyesszai vérengzés után a megölt fiatalok szüleiből alakult szervezet) c. programok.

A FIR (Ellenállók Nemzetközi Szövetsége) Végrehajtó Bizottságának ülése, a Lukács György időszerűsége és archívumának sorsáról tartott program, az afro-pop táncbemutató, a Menekültkérdés – bevándorlás – kivándorlás, a fórum Maite Molával (az Európai Baloldali Párt alelnökével) szintén kiérdemelte a 10 pontot. Ahogy a franciaboksz-bemutató, a Válságövezetek, háborúk, a terrorizmus c. panel, a baloldali sajtó bemutatkozása, valamint a gyerekek részvételével rendezett lengőteke verseny.

A Tér-Köz Társaság Karinthy-estje, a magyar baloldali pártok bemutatkozása, a Gazdasági erőszak mint a bajok gyökere feminista perspektívában, A Magyar Szocialista Párt és az Európai Baloldal Munkáspárt 2006 elnökeinek vitája, az Európa jövője a globális erőterben, az előválasztásról szóló panel, a Mi a teendő az október 2-i népszavazáskor és a Fidesz legyőzése után? c. panelek szintén az élen végeztek.

A maximálisnál csekélyebb értékű pontszámokkal a következő programokat díjazták a szervezők (5 pontnál egyik sem kapott kevesebbet: Világgazdasági kiállítások, a BRIC-országok fejlődése – lassuló növekedés? A COP21 kudarc, A

'45 utáni történelem és emlékezetpolitika, Önvédelmi alternatívák (az FNA és a munkaidő-csökkentés), író-olvasó találkozó (Moldova Györggyel beszélgetett Vajnai Attila), A szélsőségek, a rasszizmus és az újfasizmus megerősödése Európában, A rendszerváltás történelmi tapasztalatai, a FIR fáklyájának Horányba érkezése, „Lovagi torna”: fórum az állami kitüntetések visszaküldőivel, Lehet-e demokratikus és munkásbarát, valódi baloldali politika az EU-ban?, Baloldali civil szervezetek bemutatkozása, Mouksa és zenekara.

A fesztivállal egy időben megtartott rendezvények

A fesztivállal egy időben zajlott az Európai Baloldali Párt Kelet-európai Munkabizottságának nyilvános tanácskozása.

A konferencia egyik kiemelt témája volt a menekültválság okainak feltárása és következményei a régióra, valamint a megoldások keresése. Célunk olyan közös munkaanyag megalkotása volt, amelyet a párt beépíthet decemberi berlini kongresszusának dokumentumába.

Szintén a fesztivállal egy időben és helyen tartotta ülését a FIR (Fédération Internationale des Résistants – Ellenállók Nemzetközi Szövetsége) Végrehajtó Bizottsága is.

Sikerként könyvelhetjük el azt is, hogy együttműködés jött létre az Európai Baloldal Munkáspárt 2006 és a Balpárt között, amit a napokban írásban is rögzítettek.

Ezek a nemzetközi tanácskozások emelték a fesztivál rangját, és elősegítették a baloldali pártok és civil szervezetek közötti nemzetközi kapcsolatok bővítését.

Sajtóvisszhang

A sajtó figyelmét az esemény szándékosan elkerülte. Ez a súlyos megállapítás sajnos a liberális médiára is vonatkozik (a legismertebb nyomtatott és elektronikus média főszerkesztőivel több levelet váltottunk, mivel élénken érdeklődtek a fesztivál iránt). A baloldali internetes sajtót (Magyar Dipló, Balmix, Transform, AMI és másokat) leszámítva csak mellékes hírként szóltak (már amelyik egyáltalán szólt) róla.

Több újságíró is bizalmasan jelezte, hogy tervezte és a szerkesztőségben vállalkozott is tudósításra a fesztiválról, de sajnos a szerkesztőségtől más feladatot kapott. A kialakult, sajtószabadság-hiányos helyzetben már az is eredmény, hogy a korábbi évekkel ellentétben a kevés híradás nem csak gúnyosan, múltba révedő köldöknézőként szólt a fesztiválról résztvevőiről. Ebből a karanténból a közeljövőben valószínűleg nem törhetünk ki. Egyetlen út maradt: a saját sajtó megeremtése.

Némi érdeklődésre tartott számot Vajnai Attila és Molnár Gyula pártelnökök vitája, valamint a beszélgetés Maite Molával, az Európai Balpárt alelnökével, illetve Moldova György íróval.

Tanulmányok a 2017-es fesztiválra

A fiatalok bevonása továbbra is gond, bár több ifjú volt jelen, mint tavaly.

Egyesek változatlanul köpködnek az MSZP-re vádolva őket a kialakult helyzetért. Szerintük csak üzlettel kapcsolatban lehet politizálni, mert hatalomra kerülésük esetén az új vezetőség, hasonlóan a régihez, a neoliberális irányzatot választaná, benne egyéni meggazdagodásuk célját követné.

Mások a szoft antikommunista és szoft rendszerkritikus, a kapitalizmus reformját csak módosítani akarókkal való együttműködést kérdőjelezik meg.

Együttműködésre leginkább a kisebb, de egyelőre erőtlen pártok nyitottak.

A többség első lépésként megelégszik azzal, hogy olyan összefogás részeként politizáljon, amely Magyarországon visszaállítja a szociális érzékenységet, az igazságosabb közteherviselést, a törvény előtti egyenlőséget, a részrehajlás nélküli választásjogot, sajtószabadságot, megvalósítja a köztársaságot és a demokráciát. Mi úgy véljük, a szociális Európa az Európai Unió keretén belül kellő akarattal megvalósítható.

A SZAB egy éven belül döntheti el, milyen legyen a 2017-es Baloldali Sziget Fesztivál. Addig ez a civil szervezet számtalan kisebb-nagyobb rendezvényen tanulhatja, finomíthatja munkáját.

Az Európai Baloldali Párt szolidaritását fejezte ki Kubával és Venezuelával Budapesten

Október 14-én, pénteken a *Venezuelai Bolivári Köztársaság* budapesti Nagykövetségén az *Hugo Chávez Főparancsnok Teremben* egy a kubai és venezuelai forradalommal szolidáris európai találkozóra került sor az Európai Baloldali Párt kezdeményezésére, a Magyarországi Munkáspárt 2006, a Latin-Amerika Társaság és Venezuela illetve Kuba nagykövetségének együttműködésében.

Raúl Betancourt *Seeland* a venezuelai nagykövet köszöntője és Julio César Cancio *Ferrer*, Kuba nagykövetének rövid beszéde után az erre az alkalomra meghívott előadók osztották meg gondolataikat a közönséggel. Az eseményen beszélt: Rodrigo *Cabezas*, a Venezuelai Egyesült Szocialista Párt alelnöke, Noel *Carrillo*, a Kubai Kommunista Párt Nemzetközi Kapcsolatok Főosztályának európai ügyek koordinátora, Iole Iliada *Lopes*, a Perseu Abramo Alapítvány alelnöke (a Brazil Munkáspárt tagja) és Juan Ramón *Ruiz*, a Guatemalai Nemzeti Forradalmi Egység Pártjának nemzetközi kapcsolatok titkára.

A rendezvényen felszólalók az előadásaikban értékes információkat és véleményeket osztottak meg azokról a politikai pillanatokról, amelyeken jelenleg saját

országai mennek át. Beszéltek az Egyesült Államok azon hiábavaló kísérletéről, amelyet ellenforradalmi offenzívaként, a nemzeti oligarchiákkal való együttműködésben indított, és amelynek célja, hogy a Mi Amerikánk ismét a birodalom hátsó udvarává váljon. Az összes előadó felhívta a figyelmet Latin-Amerika és a Karib-térség népeinek a függetlenségükért vívott harcainak fontosságára, a baloldal globális mozgalmának és a kubai és a venezuelai forradalommal való szolidaritás fontosságára.

A fent említett elvtársakon túl a rendezvényen jelen volt még Maite *Mola*, az Európai Baloldali Párt alelnöke, José Luis *Centella*, a Spanyolországi Kommunista Párt főtitkára, Andreas *Günther*, a Die Linke párt nemzetközi politikai főosztályvezetője és Vajnai *Attila* a Magyarországi Munkáspárt 2006 vezetője, akik a szolidaritási csoportokkal illetve Kuba és Venezuela barátaival közösen beszéltek az USA elnökének, Barack *Obamának* azon szankcióiról is, melyeket Venezuela ellen vezetett be, továbbá felháborodásukat fejezték ki és elutasították azt a gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi embargót, amit a jenki birodalom 57 éven keresztül szabott ki Kuba ellen, és követelték annak azonnali felszámolását és a törvénytelenül elfoglalt guantánamói terület visszaszolgáltatását.

Kupi László, a Latin-Amerikai Társaság ügyvivője moderátorként vezette a találkozót és képviselte a jelenlévőket. Kupi László ezen szerepében átadott a Venezuela és Kuba nagyköveteinek egy, a jelenlévők által aláírt Szolidaritási Nyilatkozatot is.

<http://balmix.transform.hu/index.php?page=http://latin-amerika.hu/bemutatkozás/2-test/3728-2016-10-17-17-35-25>

INTERNATIONAL SUPPLEMENT

Ádám Anderle (1943 – 2016)

El hispanista y latinoamericanista Ádám Anderle falleció en Szeged a los 73 años de edad. Anderle nació el 25 de febrero de 1943 en Kozármisleny (Hungria) y estudió en la Universidad de la ciudad de Szeged, donde se doctoró y dirigió desde 1982 el Grupo de Investigaciones sobre América Latina. En 1993

fundó el Departamento de Estudios Hispánicos, del que fue catedrático hasta 2008. El catedrático dirigió también entre 1987 y 1990 la Asociación de Historiadores Latinoamericanistas Europeos (AHILA) y fue redactor de varias revistas científicas. Su trabajo fue reconocido en el países de habla española y recibió, entre otras condecoraciones, el Premio Extraordinario José Carlos Mariátegui (1981), de Perú, o las españolas Orden del Mérito Civil (1997) y la Encomienda de Número de la Orden de Isabel la Católica (2008).

Sus temas sobre historia del movimiento obrero, en español: Algunos problemas de la evolución del pensamiento antiimperialista en Cuba entre las dos guerras mundiales: comunistas y apristas; Communistas y apristas en los años treinta en le Peru (1930-1935); Los comienzos del movimiento obrero cubano; Los problemas de adaptación de las instituciones obreras europeas en América Latina.

Ádám Anderle fue un gran profesor, excelente colega y amigo.

(Editorial: Judit Ágnes Szilágyi)

Ádám Anderle

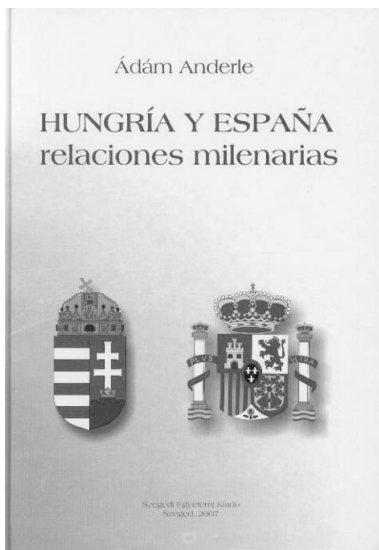
RELACIONES IRREGULARES

En la periferia de Europa: dos historias paralelas¹

A principios del siglo XVII el dumping de metales nobles de América, que había alimentado como fuente externa el absolutismo español (castellano) en tiempos de Carlos V y Felipe II, llegó a su fin. Consiguientemente, se hizo claro que España no pertenecía al centro dinámico del desarrollo de Europa que daba sus primeros pasos hacia el capitalismo. Se quedaba atrás y en su desarrollo mostraba desde entonces cada vez más similitudes con la Europa del Centro-Este, que se quedó igualmente en la periferia de la trayectoria principal del desarrollo del Occidente de Europa. La Guerra de Treinta Años (1618-1648) ya señaló este aislamiento.

La derrota de España significó el final de la hegemonía española en Europa. El renacimiento de los movimientos nobiliarios y de las aspiraciones regionales salta a la vista ya en la segunda mitad del siglo XVII en la Península Ibérica y en la Europa del Centro-Este. A principios del siglo XVIII era evidente ya el atraso de estas regiones frente al Occidente desarrollado de Europa (Inglaterra, Holanda, Bélgica). Así, llegaron a ser conscientes de su atraso y, por consiguiente, nació el despotismo ilustrado en estos países, cuyo objetivo fue alcanzar el desarrollo del Occidente de Europa y la modernización. En la Península Ibérica, el período de los reinados reformistas de Fernando VI y Carlos III en España y del marqués de Pombal en Portugal tiene muchos rasgos similares al reinado de María Teresa y José II, como es similar también la aspiración de estos soberanos para obtener una centralización definitiva de su poder.

En el siglo XIX destacan también las similitudes en el desarrollo de estas dos regiones, sobre todo la influencia limitada y, después, la imposibilidad de la introducción de los resultados de la revolución industrial en su economía. La historiografía española describe este fenómeno como la revolución industrial fracasada, ya que en España podemos hablar de desarrollo capitalista muy limitadamente y sólo en algunos sectores, como son la

¹ Capítulo de la obra: Hungría y España relaciones milenarias. Szegedi Egyetemi Kiadó, 2007. 103-106.

industria textil catalana, la industria pesada vasca y la minería en Asturias. Este fenómeno es conocido también en la historia de la economía húngara.

A caballo de los siglos XIX y XX ya se distinguen en ambas regiones las pequeñas islas del desarrollo capitalista dinámico. Pequeñas islas, porque la economía y la sociedad de estos países era tradicional, arcaica y preindustrial. En Hungría también es limitado el desarrollo industrial, pero la industria de molinos y algunos centros de industria pesada se convirtieron en el ramo principal de la economía.

De este desarrollo capitalista limitado y desequilibrado se deducían muchas cosas en España y en Hungría: el dominio de los grandes terratenientes y la aristocracia, mientras que había una capa enorme de proletariado agrario sin tierra; la supervivencia de una capa media noble bastante amplia; la presencia opresiva de la Iglesia católica en la vida social y política; la debilidad de la capacidad de las capas burguesas de hacer valer sus intereses; la firmeza de la mentalidad feudal de la nobleza; el orgullo señorial frente a las clases trabajadoras y la intolerancia frente a las minorías nacionales.

Entre la Primera y la Segunda Guerra Mundial fueron estas partes periféricas de Europa las que dieron vida a los sistemas autocráticos: Salazar en Portugal, Miguel Primo de Rivera y Francisco Franco en España, el general Pilsudski en Polonia, la dictadura real de Yugoslavia y el gobierno del contraalmirante Miklós Horthy en Hungría crearon en estos países un modelo político similar, un sistema dictatorial. Estos se caracterizaban por un fuerte antiliberalismo, anticomunismo y valores extremadamente conservadores basados en el principio de autoridad. En la cultura, los gustos y la mentalidad se puede observar el dominio de ciertos valores peculiares “neobarrocos”.

Las dictaduras de Primo de Rivera y de Francisco Franco muestran mucha similitud y parentesco ideológico con el gobierno de Miklós Horthy en Hungría. A pesar de ello, en el período de Entreguerra, la intensidad de las relaciones diplomáticas entre los dos países es muy baja.

Naturalmente, el paralelismo en el desarrollo de los dos países puede explicar el gran éxito de unas corrientes y unos estilos del arte y de la literatura húngaras en España.

Pésames de colegas españolas

Querida Zsuzsanna,

Descubro a esta hora de la noche la triste noticia, cuando estaba pensando en enviar, como todos los años, una felicitación de Navidad cargada de buenos deseos al profesor Anderle. Se nos ha ido un referente para las relaciones hispano-húngaras, un historiador siempre dispuesto a afrontar con entusiasmo nuevas iniciativas y, sobre todo, una persona muy querida.

Quiero transmitirlos, con mucha pena, mis más sentidas condolencias a todos

los que trabajasteis con él, a sus familia, a sus discípulos y a todos los amigos que dejamos en Szeged.

Un fuerte abrazo desde España.

Ángeles Egido León,
Catedrática de Historia
Contemporánea Facultad
de Geografía e Historia-
UNED,

Querida Zsuzsanna,

Ante todo muchas gracias por el envío de este correo que, estoy segura, nunca querías haber escrito y yo nunca habría querido recibir. Ádám ha sido una pieza esencial para las relaciones mutuas, un promotor nato de vínculos profesionales y personales y una figura básica para el conocimiento historiográfico de nuestros países. Con él perdemos un referente de primer nivel y un amigo entrañable.

No tengo palabras para manifestar mi pesar y mi sentimiento de tristeza y espero que así lo transmitas a su familia, al resto de colegas del departamento y a sus discípulos.

Un fuerte abrazo para todos desde Madrid.

Matilde Eiroa
San Francisco,
Profesora Titular/
Associate Professor,
Universidad Carlos III
de Madrid

Book Reviews

Gábor Székely

**Pelz, William A. : A People's History of Modern Europe.
(A modern Európa története az emberek olvasatában.)
PlutoPress, London, 2016. 273 pp.**

William Pelz² provides an original approach in his thorough research and states his intentions clearly at the very beginning of his book. His aim is to present how history has been shaped by everyday people. His guiding star is the famous poem by Bertolt Brecht, "Questions from a Worker who Reads". "Who built Thebes of the seven gates?/ In the books you will find the name of kings./ Did the kings haul up the lumps of rock?³ And here is another quote from the books meaningful introduction. "Prior to everything the majority of humanity was neither rich, nor famous. They were working men. Their story needs to be told." (p. IX)

Naturally, the unusual approach raises methodological problems, both generally and in particulars. Of this we are briefly informed by Pelz, pointing out as the most significant challenge the need for accurate description of events in the face of misconceptions and prejudice spread by the media. This may be hindered by the destruction of early sources, which he exemplifies with the invasion of the Library of Alexandria by Christians (391 AD) and the following "fanatical Islam rulers"

(641 AD) (p. X). Neither of these are picked by chance. Throughout the book we can see a balanced view, with both the confrontation of specific movements and the justification and history of their existence. An author signing up for such a task obviously has to come to terms with conscious falsifications as well. Among these Pelz refers to the best known occurrence, "The Protocols of the Elders of Zion", created by Ohrana, and immediately poses the question, "Whether we

² William Pelz is director of the Institute of Working Class History in Chicago and professor of history at Elgin Community College, member of the advisory board of our Yearbook.

³ „Fragen eines lesenden Arbeiters”. The title of Pelz’s book is just as difficult to translate literally into Hungarian as the title of Brecht’s poem into English. The latter is „A Workers Reads History”. The poem in German and in Hungarian can be found here: http://www.magyarulabelben.net/works/de/Brecht,_Bertolt-1898/Fragen_eines_lesenden_Arbeiters/hu/39328-Egy_olvas%C3%B3_munk%C3%A1s_k%C3%A9rd%C3%A9sei (July 30, 2016)

Cruzadas Contra los Albigenses

- La cruzada contra los albigenses, comenzada en el verano de 1209 y que duró casi dos décadas, fue sangrienta.
- 7000 hombres, mujeres y niños fueron masacrados.
- Y poblaciones completas

can consider a Stalin biography unbiased which was published in the Soviet Union in the 1940s?'' (p. XIV) The two negative examples are from two political systems of Russian history, marking the author's rejection of both.

The social criticism that runs through the volume starts with feudal Europe, then does not spare the systems of bourgeois and "existing socialism" either. The basis for

this criticism is in fact the fate of common people - the course of their lives, their struggles, revolutions, victories and their long line of ongoing defeats.

Common people are oppressed. They are oppressed by the powerful. Focusing on the evolution of their fate, Pelz puts special emphasis on the most marginalized groups in discussing each period and theme. Women, minorities and discrimination against homosexuals are discussed. He writes about national oppression, passionately rejecting the capitalist and Stalinists forms of nationalism. He explains the actors and interests behind the ideology of oppressors. His approach is overtly Marxist. By stating that work is the antagonist of capital, he shows and evaluates their compromises and consequences, referring to present day Europe as well.

Pelz is consciously avoiding writing the history of the Labor Movement. In line with the main message, named characters are scarce, analyzed characters are even more uncommon in his book. Listing them without proper context might be misleading. They appear briefly as theoreticians of socialism. Marx and Engels, Bakunin, Karl Kautsky are mentioned, as well as the father of Revisionism, Eduard Bernstein. August Bebel and Lev Trotsky are discussed in more length. The line of politicians discussed is also motivated by the themes of the book. People of power (Henry VIII, Hindenburg, Hitler, Mussolini, Churchill, Eisenhower, Henry Kissinger, Margaret Thatcher, Stalin, Khrushchev, Brezhnev), rebels and resisters (Wat Tyler, John Ball, Jan Hus, Joschka Fischer), failed reformers (Willy Brandt, Imre Nagy, Alexander Dubček, Gorbachev) appear in the book. Among the Marxist historians Pelz deals with Eric Hobsbawm and Boris Kagarlitsky.

In reviewing the vast topic the reader is aided by not only a unified conceptual guideline, but also the chronological structure of the fifteen chapters. The particular sections are marked by the main motifs which triggered social changes and the intent of actors behind the changes. In each case the engine of the social shift is the rebellion of common people against power. Starting with the Catharism of 11-12th century, which rebelled against the Catholic Church "becoming a means in the hands of power and the powerful" (p. 3),

through the rise of industrialism, urbanism and bourgeoisie, to the Reformation (the difference between John Hus and Martin Luther) and the role of common people and women in it. For Pelz the main engine and contextual background

of political struggles are the living conditions of common people. The privation of feudalism and “the Barbaric period of feudal anarchy” (Adam Smith) is indicated by the low number of live births and survival of children, malnutrition, oppression and sexual exploitation of women (*jus primae noctis*). Professions provided only slight hope for breaking out of these circumstances. Craftsmen, merchants and musicians lived no better than peasant, making up 75% of the population. The promise of hope came from popular uprisings, revolutions in the Netherlands, England, France and in production and the emergence of the first people’s republic, the Paris Commune.

The lengthiest chapter of the book is “The Rise of the Working Class – Trade Unions and Socialism”. Names scarcely appear here as well. The emphasis falls on Workers’ Unions, their establishment, their growth in membership up to the First World War, and the separation of revolutionary and reformist movements. International Workingmen’s Associations and Social Democrat Parties are just mentioned briefly. However, common people’s reaction to shifts in their everyday living conditions are discussed in detail. The author agrees with a statement by Rosa Luxemburg. “Masses are like the sea. At one point they are calm and peaceful, at another they are angry and stormy.” Then he adds that “the ebbs and tides of the Labor Movement will prove this point in the following decades.” (p. 102)

The revolutionary hopes following the World War were destroyed by politicians in different ways. In some cases they defeated the uprisings by organized armed squads at the threat of Bolsheviks, or as in Germany, with the help of Social Democrat party leaders. In Italy and France there was an incapacity to act, whereas in Hungary open intervention stopped the flow of the events. Following these came the rise of dictatorships in Italy, Poland, Germany, Greece, Spain, Portugal and Hungary. The end of the British general strike of 1926 ended with defeat. “In the 1920s the Russian Revolution, which was the greatest hope of European Laborers in 1917, turned into anti-revolution. The democratic system disappeared, just as new artistic movements and the attempt to get rid of the patriarchal system oppressing women.” (p.137)

The Second World War and the following events were the game of the Great Powers. The division of spheres of influence in 1944-45 was broadcast on both BBC and Radio Moscow as “the Crusades for freedom”. (p. 157) And violence against women makes an appearance again, with the discussion of Soviet and American soldiers’ abusive acts in Berlin and Budapest.

Among the events following 1945, Yugoslavia and Greece gain huge significance as countries turning against the Soviet Union, or in the case of Greece against both Super Powers, and failing in their civil wars.

Pelz uses the analyses of the CIA profusely, which reflect on the objectives of the US quite obviously. They portray the aim of anti-communist pursuit in Western Europe (France and Italy), as well as the treatment of countries in the Eastern Block, with a detailed discussion of Labor Uprising in Berlin in 1953.

(pp. 173-174) For the latter, an event specifically initiated by laborers, Pelz cites another poignant poem by German Democratic Republic based Brecht, "The Solution". "Would it not be easier/ In that case for the government/ To dissolve

the people/ And elect another?"⁴ (p. 175) This is followed by change of events at the 20th Congress of the Communist Party of the Soviet Union, then 1956 in Hungary, which was first the uprising of students, but later became an "uprising against the Soviet-allied government". Pelz cites the CIA documents discussing the role of Free Europe Radio⁵, which was classified in 1957. The question is

whether the West promised help, or encouraged armed conflict via radio. The conclusion is that "in the countries of the Warsaw Treaty common people did not live a spectacular life at all." Then he cites an Italian communist about the effect of the Russian intervention. "Within the party it no longer felt the same. The trust in the Soviet Union was broken, we lost the old spirit." (p. 176)

Pelz discusses the events of 1968 in more depth. "The Prague Spring was an attempt to turn Czechoslovakia from a bureaucratic, Stalinist country into a democratic socialist nation." (p. 194) And even though "Western sympathy" appeared, there were no talks about restoring capitalism, "as it was claimed in Washington and Moscow later". Pelz cites reform communist Jiří Pelikán, agreeing with him in his statement about the period. the system of two rival blocks "were supposed to justify the hegemony of the US on the one hand and the hegemony of the Sovies Union on the other, thus acknowledging both of their rights to punish countries which attempt to struck out on their own way." (p. 196)

The formula unfolding in 1974 was very similar in Portugal, where the US was contemplating the need to repeat the coup of Chile, however, the defeat of the revolution came from the unsuccessful coup of left wing soldiers and the withdrawal of the Portuguese KP. (pp. 199-200) Then comes the conservative forthcoming of the 1980s, the defeat of the British miners' strike and the suppression of Trade Unions. (pp. 205-207) Moreover, in Poland bottom up Solidarity Movements were reshaped into "anti-Soviet political movements" with the help of the CIA and the pope. This was already the termination of the previous agreement of the two Super Powers, which finally led to the dissolution of the Soviet Union. Pelz here cites the Soviet historian, Kagarlitsky and concludes the

⁴ „...Wäre es da / Nicht doch einfacher, die Regierung / Löste das Volk auf und / Wählte ein anderes?“ <http://www.deutschelyrik.de/index.php/die-loesung.html> (July 30, 2016)

⁵ On Hungarian radio broadcasts of 1956 see Irén Simándi: Hungary on the wavelength of Free Europe Radio, 1951-1956. Gondolat Kiadó 2005. pp220-297.

following. “The Soviet Union stopped being socialist in the sense Marxian or Lenin sense much earlier.” (p.208)

The short and pessimistic final chapter (Europe’s entering into the 21st century) summarizes the consequences of the system change, contemplating whether the situation of common people have improved in Europe (and in the world) following the change. The events listed are controversial but they do not argue for capitalism. So what’s next? “Only time will tell. Without the vision of a better world, and the struggle of wanting to reach it people will be lost.” (p. 217)

We recommend the book (with a well edited index) not only for people interested in history, but those seeking to be well informed in the subjects of everyday life.

W. Pelz’s presentation about his book can be watched here: <https://www.youtube.com/watch?v=fgJx4pu7Z6M> 2016.12.02.

Translated by
Margit Harsányi

Peter Konok

From the radio of prime minister Imre Nagy until the radio of prime minister János Kádár

Irén Simándi: Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban 1953-1956 (Politics, Society and Economy in the Hungarian Radio Broadcasting, 1953-1956). Budapest, Gondolat Kiadó, 2016. 494 p.

A brief remark concerning the book: during the last two centuries Hungary appeared in the focus of world history – or at least close to it – four times. First, in the revolution of 1848/1849, which was the most enduring and long-lasting of the European revolutions, called by Karl Korsch “the last and biggest hope” of

revolutions when he reintroduced the views of Marx.¹ The second was the 1919 Hungarian Council Republic, first in its kind in Europe following the October Revolution in Russia in 1917, and the most durable again, since it resisted counter-revolution for 133 days. Third, in 1956, when the whole world was watching at Budapest: what is happening? Reform of socialism, or the reconstruction of capitalism? Fourth in 1989, when Hungary opened its Austrian border, anticipating the collapse of the Berlin Wall. The role of the Russian armies was crucial in all of these four cases: they defeated the revolution in 1849; although they wanted, but proved to be unable to help the Council Republic in 1919; with their overwhelming presence in 1956; and with the withdrawal of their forces in 1989.

In her work Irén Simándi writes about the changes of the communication of the Hungarian Radio Broadcasting that was already aimed a rather wide audience, after the death of Stalin in 1953. This book is connected to her former two great volumes about the period of 1945-1952, and her two books about the CIA-sponsored Radio Free Europe.² And that is maybe one of the most important things: during this period radio broadcasting was the main instrument of mass propaganda, as the ones in power truly recognised it. In the short periods of reform – from the summer of 1953 until the spring of 1955 – reductions could enjoy some fresh air, while after, during the political re-repression uncertainty characterized again the working conditions of the broadcasting stuffs. After the rather sharp turn of the Soviet Union and Khrushchev in the 20th Congress of the CPSU in February, 1956 the broadcasters experienced the variegation of information, followed by an attempt to the reorganisation of the Stalinist model.

In this multivariuous story Irén Simándi investigates how the Hungarian Radio Broadcasting, as the most widespread and influential source of information “communicated” the events. The monograph presents the life of reductions, discovers and analyses the complicate collection of documents of the archives of the radio assorted by Tamás Sávoly archivist and the author herself. (Right after this effort these materials were replaced to the newly renamed National Archives of Hungary.)

The volume consists of four main chapters and a postface (“Farewell to the radio”). The first chapter presents the period of the government of Imre Nagy, the

¹ „in ganz Europa als die letzte und größte Hoffnung,” Karl Korsch: Marx’ Stellung in der europäischen revolution 1848. <https://www.marxists.org/deutsch/archiv/korsch/1948/03/marx1848.htm> (2016, november 26.)

² Simándi Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban, 1945-1948* (Politics, Society and Economy in the Hungarian Radio Broadcasting, 1945-1948), Budapest, Gondolat Kiadó 2012. 392 p.; *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban, 1949-1952* (Politics, Society and Economy in the Hungarian Radio Broadcasting, 1949-1952) Budapest, Gondolat Kiadó 2014. 416 p.; *Magyarország a Szabad Európa Rádió hullámhosszán, 1951-1956* (Hungary in the Radio Free Europe), Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat, 2005, 346 p., „Nemzeti sajtószemle” a Szabad Európa Rádióban („National Press Review in the Radio Free Europe), Budapest, Gondolat Kiadó 2006, 165 p.

second subjects the novation of the radio during the reform period, the title of the third is about 1955, the year of Stalinist reorganization. The fourth chapter, which might be the most interesting to the readers, “The days of 1956 revolution in the radio”, amounts to almost on third of the book.

The documents presented in the volume are sensitive indicators of the changes of broadcasting. The radio was directly under the supervision of the Department of Agitation and Propaganda of the Hungarian Working People’s Party. In the beginning of the period the radio has no president. Following the arrest of radio president István Szirmai in January of 1953, his deputy, the lawyer László Hartai directed the radio as vice-president from February, 1953. Valéria Benke was appointed to new president in October, 1954 – in the very last moment before re-Stalinization, as an alternate member of the HWPP’s Central Leadership, and she tried to save what she could – with some results, anyway. The actual leaders of the radio were invited to such meetings of the highest political leadership – the Political Committee of the HWPP – where the topic was about broadcasting – however, from the spring of 1955 their role was mainly to simply listen to the directives.

Nevertheless, from the spring of 1956 events were accelerating in the radio as well. The reductions gained more independency. The radio reported about the organisation of intellectuals, the Petőfi Circle, which demanded changes and refused the Stalinist party leadership of Mátyás Rákosi, however they still remained on a socialist base. The broadcasting followed the international events, particularly those that were connected with changes. In the pages of the book one could read detailed accounts about the beginning of 1956, the efforts of Mátyás Rákosi to keep power, or the appearances of Soviet party first secretary Nikita Khrushchev and the 20th Congress of the CPSU in the Hungarian radio broadcasts. The events of the days 23rd and 24th of October, 1956, the siege of the radio the author reconstructs from both contemporary and posterior documents, juridical and others, from the 1950s. Under what circumstances was aired the permission of the demonstration that was forbidden before? Who were present in the radio building; when the demonstrators have arrived, how they got weapons, how the shooting, the siege has begun, and how it ended? Which party leaders visited the radio and when? How the studio was moved to the building of the Parliament?

It is not really easy to find the way among the huge number of documents, although their thematic and chronologic order is helpful. The reader could find correct assistance in the well-established indexes of sources and materials, the tabloid that presents the contemporary organisational structures of the Hungarian Radio Broadcasting, and the list of the hundreds of mentioned persons. Nevertheless, the closing “farewell to the radio” became a bit bitter. “The situation nowadays is different. Though the radio is still broadcasting, but this is not the same radio already... The building in the Bródy Sándor Street is emptying, the symbol of the Hungarian Radio Broadcasting is slowly vanishing...”

Goran Musić⁶

International Conference of Labour and Social History (ITH)

15.09-17.09.2016, Steyr, Austria

International Conference of Labour and Social History

Internationale Tagung der HistorikerInnen der Arbeiter- und anderer sozialer Bewegungen
Conférence internationale d'histoire ouvrière et sociale

Commodity Chains and Labour Relations

Tracing single products through manufacturing stages, taking place at different locations under a plethora of institutional, social and legal environments, has proven to be a particularly fruitful way to research the seemingly opaque networks of global capitalism. The ability to mobilize various forms of labour, working under diverse conditions along the commodity chain is the key to successful entrepreneurial strategies for many corporations today. Yet, as many scholars have already noted [1], the commodity chain research tends to have a narrow focus on firms and governability, offering very little insight on the workers, their conditions and the actual production process. The 52nd ITH Conference aimed to help correct this oversight by calling for papers engaging with commodity chains from the perspective of labour relations and work experience in various locations, as well as the possibility of workers' agency within these complex spatial arrangements.

In her keynote address, Andrea Komlosy (Vienna) pointed out that global commodity chain model has its origins in the world-systems perspective, where it was used to shed light on the mechanisms of unequal exchange, international division of labour and synchronicity of different work regimes. [2] After Gary Gereffi and Miguel Korzeniewicz reintroduced the concept in the mid-1990s, [3] it was picked up by financial and development institutions as a way of analysing cost reduction business solutions and implementing policies which could upgrade regions/states within the commodity chain. One of the consequences of these specialized applications of the model under the key terms 'global value chain'

⁶ Centre for Southeast European Studies, University of Graz

and ‘global production network’ was the loss of critical outlook and detachment of commodity chain model from labour studies. Komlosy argued that global labour history and global labour studies with their emphasis on topics such as un-free labour, subsistence work, precarization and informalization could serve as a source of inspiration for the understanding of commodity chains beyond business strategies or national economic constraint and room for manoeuvre. Furthermore, instead of dealing solely with social actors directly engaged in production, distribution and consumption of commodities inside the chains, she stressed horizontal embeddedness of each chain in particular government legislature, communities, family and household structures as well as the importance of acknowledging hierarchy of different locations along the chain.

Observing in retrospect various sessions and debates which addressed cases located in different time periods and world regions, it can be said that this year’s ITH Conference has foregrounded four distinct clusters of themes through : the application of the commodity chain model to preindustrial settings, the role of commodity chains in the formation, reproduction and reversal of core, semi-periphery and periphery relations, overview of various actors involved in the functioning of the chains and the question of workers’ agency.

A number of papers dealing mostly with mining and metal in the early modern Europe challenged the standard view of preindustrial producers as isolated units untouched by global exchange and free from competitive pressures. Erich Landsteiner (Vienna) convincingly applied the commodity chain model to 16th century ironworks in the Innerberg district of Styria, the most important steel producing centre in Europe at the time. The production mills were organized in the form of early stock companies controlled by the merchants from Steyr who sold finished steel products through the northern trading hubs, such as Nuremberg, Antwerp and Hamburg. Miroslav Lacko (Limbach) showed how the copper producers in the Habsburg monarchy between the 17th and 19th century utilized state support for workforce recruitment and transport logistics to export their product as far as Asia and Africa. Chris Evans (South Wales), Linn Holmberg (Uppsala), Måns Jansson (Uppsala) and Göran Rydén (Uppsala) followed the exchange of steel making knowledge among the experts in 18th century Northern Europe, pointing out that people shaping the steel production technology at the time thought in terms of not only commodity, but also “intellectual and discursive chains”.

Another group of speakers focused on the power of the commodity chains to transform local labour relations and inspected lasting effects these business amalgams had on economic differentiation between countries and regions. Zdeněk Nebřenský (Prague) indicated how the import and processing of raw cotton from the United States in the mid-19th century changed the spatial arrangements and the organization of work inside the cotton mills of Skalce, resulting in the upgrading production facilities of this small provincial town of imperial Austria. Klemens Kaps (Vienna) followed the succession of various agricultural commodity chains between the late 18th and early 20th century in order to explain the

reasons for economic backwardness of Galicia – traditionally one of the poorest regions within the Habsburg Monarchy. By narrating the story of the American late 19th century sugar mogul Claus Spreckels, Uwe Spiekermann (Göttingen) charted the transfer of the sugar industry back and forth between Hawaii and California, with production at both sites being highly dependent on the usage of coolie labour. In 1878, Spreckels invested in an ambitious sugar refinery project in Maui, only to relocate the brunt of his business back to California a decade later under the influence of changed political alliances, heightened competition and public outrage over the import of Chinese workers, radically altering landscapes and demographics of both sites in the process. In his overview of global soya production Ernst Langthaler (Linz) demonstrated the advantage of long-term and comparative perspective for studying the often-contradictory local consequences of commodity chains. He identified three main global soya production formations in the course of the 20th century located in Northeast China, the American Midwest and Brazil's Savanna region. The Chinese soya production in the interwar period is usually taken as an ideal type of a primary production chain based on labour-intensive farming of individual peasants, whereas present-day Brazil is the embodiment of industrial plantation farming dependent on cheap wage labour. According to Langthaler, the evolution of American soya production since the 1950s illustrates that small-scale peasant farming can successfully evolve into more capital-intensive model, while the ongoing struggle of landless peasants' movements in Brazil is exerting pressure in the opposite direction. These examples prove that contrasting dynamics are always present on the ground and that local socio-economic constellations brought about by the global commodity chains are not irreversible.

When it comes to actors shaping the global flow of commodities and relations of production, the conference highlighted two stakeholders whose importance has often been neglected, namely non-governmental organizations and temporary work agencies. Franziska Ollendorf (Gießen/Toulouse) inspected the role of corporate social responsibility campaigns within the global cocoa production chain. She observed that corporations are increasingly implementing corporate social responsibility programmes not only because of consumer pressure, but also the need to improve the sustainability of their commodity supplies. Looking at the results of one ethical certification project in Ghana, Ollendorf concluded that it had a divisive impact on the local small-scale cocoa farmers. The more productive farmers successfully joined the project and sold higher quality beans with a premium while the less productive producers were left behind, rarely getting the chance to participate, as success of the registered growers' community depends on the performance of each individual farmer. Marek Čaněk (Prague), Devi Sacchetto (Padua) and Rutvica Andrijašević (Bristol) underlined the importance of labour market intermediaries by analysing the growing reliance of the electronics multinational corporation Foxconn on temporary work agencies in the Czech Republic for recruitment and control of workers from other countries. By providing

dormitories for migrant workers and employing them under differentiated contracts, the work agencies keep the foreign workforce isolated from their Czech co-workers, thus effectively preventing common ground for trade union activity.

Contributions focusing on labour agency confirmed the difficulty that atomized, place-bound working classes face when attempting to organize against transnational and globalized capital. Heide Gerstenberger (Bremen) talked about the plight of workers in offshore conditions of law, such as export processing zones or cargo ships sailing under ‘flags of convenience’, where national labour legislation of the host country does not apply. Oliver Pye (Bonn) described the extreme fragmentation among migrant palm oil workers in Malaysia divided between various ethnicities, formal and informal contracts, legal and illegalized statuses, different labour agencies operating in the same location and “new forms of indentured labour arising from debt bondage scams”. At the same time, Pye argued one should resist the lure of seeing such highly exploited workers simply as passive victims of highly mobile capital. His paper presented these same subjects exercising surprising power on the ground and building solidarities as members of “real and extended social networks...used to circumvent and challenge the labour regime imposed upon them by capital and...produce a transnational scale of experience”. In a similar manner, Michaela Douth (Bonn) displayed the 2013/14 movement of Cambodian garment workers expressing itself in the streets, but also paid attention to “everyday forms of labour agency”, such as gatherings of female workers to watch the news and exchange work-life experiences.

In addition to the academic panel presentations, the conference organized a tour of the highly automated Steyr BMW engine plant with the help of the factory works council, and hosted a workshop with Andreas Brich, chairman of the works council at Steyr BMW, and Peter Schissler, the Federal Secretary for Education and International Affairs of the Austrian Union of Production Workers (PRO-GE). The exchange revolved around the issues of international trade union solidarity, the challenges of industry 4.0 and complexities of organizing within the highly automated, ‘just in time’ factories. The trade unionists presented their efforts to connect and engage in common education projects with the unions in the regions on the receiving end of industrial relocation, such as Eastern Europe, and protect stable work hours and private data under the ‘internet of things’ technology. In the discussion, the point was raised that, contrary to common wisdom, the influence of the workforce in ‘just in time’ manufacturing actually increases, since the management system foresees constant flow of production factors with little or no stocks of materials at the final goods production facilities.

The concluding debate weighed the advantages and limits of global commodity chains approach in the study of labour. Some participants maintained that the application of the commodity chain toolkit could quantify unequal economic exchange, account for parallel existence of apparently conflicting labour relations and map relations of power, thus helping us explain historical change. The long-term and comparative perspective also exposed the continuities of different forms

of unfree work, putting into question the assumption about the gradual spread of free wage labour under capitalism. On the other hand, many speakers had reserves about the actual reach and explanatory (rather than purely descriptive) potential of the model. The question was posed, whether the neglect of labour agency in the commodity chain research is simply an omission or an indicator or inherent weakness of the chain as an analytical construct. There was caution about reductionism of the chain model, or the tendency of researchers to recognize straightforward vertical connections when observing the chain dynamics downstream, when, in actuality, each node along the global production chain is a part of much more muddled network of sellers and buyers. Most of the participants agreed that a number of conference papers had a hard time balancing between the explanation of the chain dynamics and the desired focus on labour. Linking the two is potentially rewarding, but also a delicate task, demanding theoretical reflection and sensibility toward less visible actors within and outside of the chains.

[1] Ben Selwyn, *Beyond Firm-centrism: Re-integrating Labour and Capitalism into Global Commodity Chain Analysis*, in *Journal of Economic Geography*, 12 (2012), p. 205–226.

[2] Terence K. Hopkins / Immanuel Wallerstein, *Commodity Chains in the World-Economy Prior to 1800*, in *Review (Fernand Braudel Center)*, Vol. 10, No. 1, Anniversary Issue: *The Work of the Fernand Braudel Center* (Summer, 1986), pp. 157-170.

[3] Gary Gereffi and Miguel Korzeniewicz (Eds.), *Commodity Chains and Global Capitalism* Westport, 1994.

Conference Overview:

Keynote Lecture:

Andrea Komlosy (University of Vienna): *Chains of Labour: Connecting Labour History and the Commodity Chain Paradigm*

Panel I: Primary Production

Rolf Bauer (University of Vienna): *The Peasant Production of Opium in 19th Century India*

Uwe Spiekermann (University of Göttingen): *Labour Shortage as Task and Challenge: The Hawaiian and Californian Sugar Industry in the Late 19th Century*

Ernst Langthaler (Johannes Kepler University Linz): *Global Soy Commodity*

Chains and Regional Agricultural Labour Relations in the 20th Century: Northeast China, USA and Brazil in Comparison

Panel II: Metal and Mining

Erich Landsteiner (University of Vienna): The Relations of Production in the Steel Production of the Innerberg District (Upper Austria/Styria) in the 16th Century – an Analysis in the Light of the Commodity Chain Approach

Chris Evans (University of South Wales), Linn Holmberg (Uppsala University), Måns Jansson (Uppsala University), Göran Rydén (Uppsala University): What was Steel in the Eighteenth Century? Commodity Chains and Knowledge Flows in Northern Europe

Miroslav Lacko (Slovak Society of Social and Economic History, Limbach): Problems of Proto-Industrial Logistics in the Distribution of East-Central European Copper Production on the Global Markets of the 18th Century

Panel III: Long-term and Transregional Perspectives

Heide Gerstenberger (University of Bremen): On the Political Economy of Capitalist Labour Relations in the Era of Globalization

Christof Jeggle (Bamberg): Product Lines and Production Markets: Analysing Labour Relations in Pre-Industrial Production and Distribution

Klemens Kaps (University of Vienna): Commodity Chains and Labour Relations in a Peripheral Region: A Longue Durée Perspective on Habsburg Galicia, 1772-1918

Zdeněk Nebřenský (Masaryk Institute and Archive of the Czech Academy of Sciences, Prague): Commodity Chains and Transformation of Industrial Space: The Case of Cotton Mills in the Bohemian Lands during the Gründerzeit

Panel IV: Flows of Production and Upgrading Strategies

Santosh Hasnu (University of Delhi): Labour Circulation through Transport Systems

Franziska Ollendorf (University of Gießen / Université de Toulouse-Jean Jaurès): Governing through CSR – Linking Institutional Transformation and Private Governance in the Cocoa Value Chain

Christin Bernhold (University of Zurich): Argentinean Agro-Industrial Chains, Upgrading, and Uneven Development: Incorporating Marxian Theory of Value into Chain Research

Johanna Sittel (University of Jena): (Re)Production of Informal Work in the Automotive Value Chain in Argentina

Panel V: Workers' Agency and Labour Struggles

Marek Čaněk (Multicultural Centre Prague), Devi Sacchetto (University of Padua), Rutvica Andrijasevic (University of Bristol): From Socialist to Multinational Electronics Production: The Case of Foxconn in Eastern Europe

Michaela Douth (University of Bonn): The Movement of Cambodian Garment Workers: Labour Agency Potential in the Global Garment Production Network

Oliver Pye (Bonn University): Global Production Networks and Transnational Organising in the Palm Oil Industry

Workshop

Andreas Brich (Chairman of the works council at the BMW Motoren GmbH) and Peter Schissler (Federal Secretary for Education and International Affairs of the trade union PRO-GE and chairman of weltumspannend arbeiten)

Dietmar Lange⁷

European Labour History Network (ELHN), 14. – 16. Dezember 2015, Turin Tagungsbericht über die erste Konferenz dieses 2013 neu gegründeten Netzwerkes

Während in Deutschland erste Annäherungen der hier existierenden Institutionen zur Geschichte der Arbeit und der ArbeiterInnenbewegung über politische Grenzen hinweg stattfinden, geht die Entwicklung in Europa schon weit darüber hinaus. Davon zeugt jüngst das 2013 in Amsterdam gegründete European Labour History Network (ELHN). Erklärter Zweck desselben ist es ForscherInnen aus unterschiedlichen Ländern und Institutionen zusammenzubringen, und eine Dachorganisation für Arbeitsgruppen zu spezifischen Themen zu bilden. Eng beteiligt, sowohl personell als auch mit entsprechender institutioneller Hilfestellung, sind dabei die ITH2 und das Internationale Institut für Sozialgeschichte in Amsterdam.

Daneben war einer der wichtigsten Initiatoren des Netzwerkes die ähnlich gelagerte Societ Italiana di Storia del Lavoro (SISLAv). Letztere hat bereits einige Erfahrungen im nationalen Rahmen darin gesammelt, den Austausch und die Zusammenarbeit von ForscherInnen, Institutionen und Einrichtungen unterschiedlicher politischer, und vor allem gewerkschaftlicher Ausrichtung zu fördern. Nun fand auf deren Initiative auch die erste Konferenz des ELHN in der ehemaligen Hochburg des italienischen Industriekapitalismus, in Turin, statt. Eingeladen hatten Prof. Dr. Stefano Musso von der Universität Turin und die ISMEL, ein lokaler Zusammenschluss von Institutionen und Archiven zur Geschichte der Arbeit.

Die Konferenz fand in den Räumen des erst vor einigen Jahren eröffneten Cam-

⁷ Dietmar Lange ehemaliger Promotions-Stipendiat der Rosa-Luxemburg-Stiftung - RLS, Mitglied des Gesprächskreises Geschichte der RLS sowie der Redaktion von „Arbeit – Bewegung – Geschichte“.

pus Einaudider Universität von Turin statt. Versammelt hatten sich sowohl eine ältere ForscherInnengeneration, die sich zumeist in den hochpolitisierten 1960er und 1970er Jahren der Geschichte der ArbeiterInnenbewegung zugewandt hatte, als auch zahlreiche jüngere NachwuchswissenschaftlerInnen, zu großen Teilen aus Südeuropa (wenn auch viele der italienischen und spanischen KollegInnen an Universitäten in Nordeuropa forschen), aber auch Skandinavien, Großbritannien, den Niederlanden und einigen osteuropäischen Ländern, aus Deutschland waren eher weniger KollegInnen anwesend. Letztlich bleibt dies jedoch einrecht vage Einschätzung des Verf., da es aufgrund des Konferenzformates unmöglich wareinen Überblick über die gesamte Konferenz zu erhalten. Aufgeteilt war diese nämlich in dieinsgesamt über 20 Arbeitsgruppen, die sich jeweils um spezifische Themen herum gebildethatten und ihre Arbeit sehr autonom gestalteten, was sich etwa auch in eigenen Call forpapers äußerte. Einige Gruppen existieren bereits seit Jahren, andere hatten sich erst imVorfeld zur Konferenz gebildet. Das Spektrum umfasste etwa Arbeitsgruppen zu freier und unfreier Arbeit, maritimer Arbeit, Arbeiterliteratur, ländlicher Migration, ArbeiterInnen undRechtsextremismus oder Frauen und Geschlechterverhältnisse im Bergbau. Dadurch nahmdie Tagung den Charakter von parallel stattfindenden workshops an, was den Vorteil hatte sehr intensive Diskussionen zu spezifischen Themen führen sowie sich mit entsprechendenForscherInnen austauschen und vernetzen zu können. Zugleich gab es jedoch kaum Austausch und Kommunikation zwischen den einzelnen Arbeitsgruppen, lediglich zu Beginn fand ein gemeinsames Panel statt.

Aufdiesemgab MarcelvanderLinden zunächst ein sehrinformativen Überblick über dieGeschichte der internationalen Kooperationen und Zusammenschlüsse im Bereich der Geschichtswissenschaft zur ArbeiterInnenbewegung. Diese war lange Zeit stark auf den nationalstaatlichen Rahmen orientiert. Ein dauerhafterer Austausch entstand mit den Tagungen der ITH seit den 1960er Jahren und internationalen Zusammenschlüssen von Institutionen und Archiven wie der IALHI4. Eine Verschiebung im Forschungsgegenstand ist seit den 1970er Jahren mit dem Aufkommen transnationaler und komparativer Ansätze sowie einer Hinwendung zur Geschichte der Arbeit außerhalb der klassischen Industriearbeit und den kapitalistischen Metropolen zu verzeichnen. Heute stünden einer Abnahme der Forschung zur Geschichte der Arbeit in Europa ein Aufschwung im globalen Kontext, vor allem in Lateinamerika und Asien, gegenüber. In Europa selbst ständen der Forschung, trotz der seit 20 Jahren ausgerufenen Krise, ein breites Netzwerk an Institutionen und Ressourcen zur Verfügung, zugleich gebe es eine Verbreiterung der Perspektive mit neuen Ansätzen und Methoden innerhalb der scientific community. Diese zusammenzuführen und dabei auch eine jüngere Generation von HistorikerInnen zu mobilisieren, erklärte van der Linden zum Ziel der ELHN.

Die Frage, welchen Zweck eine Forschung zur Geschichte der Arbeit heute haben könnte, stellte der anschließende Vortrag von Geff Eley von der Universität in Michigan. Nach einer Ausführung über die Veränderungen der letzten Jahrzehnte,

welche die klassische Ikonografie des weißen männlichen Industriearbeiters als anachronistisch erscheinen lasse, versuchte er eine Antwort darin zu skizzieren, dass die Forschung die Aufgabe habe, die Gründe und Voraussetzungen kollektiver Solidarität und Aktion herauszuarbeiten. Letztlich müsse es darum gehen, zur Lösung der Frage beizutragen, welche Art der Politik notwendig wäre, um Kohärenz und Organisationsfähigkeit unter neuen Bedingungen globaler Akkumulation zu erzeugen. Anschließend wurde diskutiert, ob dies nicht bereits zu viel forschungsfremde Zwecksetzung bedeuten würde und was dies über die ebenso bekannte wie abstrakte Antwort Wissen zu produzieren und zu verbreiten hinaus heißen könnte.⁵

In den folgenden zwei Tagen gliederte sich die Tagung in die bereits beschriebenen Arbeitsgruppen auf. Daneben gab es zwei Abendveranstaltungen. Eine zu zwei voluminösen Publikationen zur Geschichte der Arbeit in Italien im 20. Jahrhundert, die Auftakt für eine Buchreihe sind, welche schließlich bis in die Antike zurückreichen soll, und ein Treffen von VertreterInnen von Zeitschriften zur Geschichte der Arbeit und der ArbeiterInnenbewegung aus ganz Europa, auf dem beschlossen wurde, eine E-Mail-Liste einzurichten, um sich überkommene Artikel und Aufsätze zu informieren und mögliche Kooperationen anzubahnen. Auf den ansonsten dominierenden Arbeitsgruppentreffen hat der Verf. selbst an der Arbeitsgruppe zu „Factory Level Analysis: A Methodological Exploration“ teilgenommen, daher wird diese im Folgenden als exemplarisches Beispiel herangezogen. Die Gruppe ist bereits seit einiger Zeit etabliert. Nicht alle die zu ihr gehören, waren am Wochenende anwesend, dahingegen sind neue Mitglieder hinzugekommen. Auf vier Panels wurden in dieser AG 14 Vorträge gehalten. Den Aufschlag gab Görkem Akgöz mit einem Vortrag zu Theorie und Methode der Fabrikanalyse, in welchem sie die Fabrik als konkreten physischen und ideellen Ort skizzierte, in welchem sich allgemeine soziale Verhältnisse nicht nur verdichten, sondern selbst von diesem ausgehend geprägt werden. Sie entwarf ein breites Panorama an möglichen Perspektiven und theoretischen sowie methodischen Zugängen und Verknüpfungen, die sich zum Teil auch in den anschließenden Vorträgen wiederfanden. So zeigte sich in einigen, etwa zu einer Textilfabrik im finnländischen Tampere im 19. Jahrhundert oder den Ford-Werken in Kopenhagen und in Istanbul in der Zwischenkriegszeit (Jarmo Peltola, Lars K. Christensen, Asli Odman), die transnationale Dimension der Fabrik. Diese besteht einerseits darin, dass die Fabrik oftmals Bestandteil internationalen Kapitals ist, sie zeigt sich aber auch ganz konkret in ähnlichen physischen und organisatorischen Merkmalen der industriellen Produktionsstätten an unterschiedlichen Orten der Welt, wobei der Begriff der „hybriden Assimilation“ fiel, worunter die Anpassung übernommener Produktions- und Geschäftsmodelle an neue Kontexte verstanden wird.

Daneben wurde auch das Verhältnis von Fabrik und lokaler Gemeinschaft (community) in den Blick genommen. So hat dieselbe eine wichtige Rolle bei der Transformation bestehender sozialer Beziehungen und deren Polarisierung

und Radikalisierung in ihrer unmittelbaren Umgebung gespielt, wie etwa im griechischen Peristeri, einem Zuwanderervorort von Athen, welcher in der Zwischenkriegszeit mit der Textilfabrik Lanaras identifiziert wurde (Kostas Paloukis). Die Bedeutung der Reproduktionsarbeit außerhalb der Fabrik auch für die Machtverhältnisse in dieser selbst hob ein Vortrag über Demonstrationen von Hausfrauengegen einen Streik in einer Automobilfabrik im britischen Cowley Anfang der 1970er Jahre hervor. Ein Teil der ohne den Lohn ihrer Männer auskommen müssenden Hausfrauen hatte zusammen mit einer öffentlichen Kampagne versucht, die geschlechtliche und räumliche Arbeitsteilung gegen den Ausstand zu wenden, was bis hin zu Aufforderungen zu einem Sex-Streik durch britische Tageszeitungen reichte (Matt Myers). Weitere Bereiche, die in den Vorträgen berührt wurden, waren das Verhältnis von Fabrik und Staat, vor allem gesetzliche Regelungen der Arbeitsverhältnisse, als auch die Rolle staatlicher Institutionen am Arbeitsmarkt. So untersuchte Niccolo Serri den Rückgriff auf die Cassa d'Integrazione, eine Einrichtung zur finanziellen Unterstützung von ArbeiterInnen bei Kurzarbeit oder Produktionsausfall in Italien, durch Alfa Romeo, welche dieses Instrument zur Senkung der Kosten bei Arbeitskonflikten und Umstrukturierungen, zunehmend auch zur dauerhaften Reduzierung der Beschäftigung in den 1970er und 1980er Jahren nutzte.

Schließlich wurden ebenfalls die jedoch nur sehr schwer zu rekonstruierenden betrieblichen Beziehungen und Konfliktformen auf Abteilungs- und Werkstattebene untersucht, etwa im Falle einer Streikwelle in der Istanbuler Metallindustrie 1969 oder einer Schiffswerft während der portugiesischen Revolution 1974/75 (Onur Can Tastan, Jorge Fontes), beides Beispiele die auch die Zusammenhänge zwischen großen Wellen von Streiks und sozialen Bewegungen in den 1960er und 1970er Jahren deutlich machten.

Der sehr kurze und sehr unvollständige Abriss soll die Breite des Zugangs und die unterschiedlichen vorgetragenen Ansätze verdeutlichen. Dennoch fand über die Tage eine sehr kohärente Diskussion in der Arbeitsgruppe statt, die in einer Skizzierung möglicher gemeinsamer Forschungsthemen auf der Schlussitzung der Gruppe gipfelte und dem Beschluss, sich als Arbeitsgruppe weiterhin zu treffen sowie einen gemeinsamen Sonderband zu publizieren.

Ähnliches fand in anderen Arbeitsgruppen statt, wie auf einem gemeinsamen Schlussplenum berichtet wurde, auf dem jedoch nicht mehr alle Gruppen anwesend waren und auf dem zu wenig Zeit geblieben war, die unterschiedlichen Ergebnisse aus den Diskussionen zusammenzutragen. Neben Schwierigkeiten bei der Koordination, etwa der Einrichtung einer funktionierenden Internetpräsenz, war dies der Hauptkritikpunkt der von vielen Teilnehmenden zum Schluss vorgebracht wurde, auch mit Blick darauf, dass thematisch die Arbeitsgruppen durchaus gemeinsame Berührungspunkte hatten. So bleibt festzuhalten, dass die Konferenz dennoch ein sehr innovatives Format aus autonom arbeitenden Arbeitsgruppen mit den damit verbundenen Nachteilen und einigen zu erwartenden Startschwierigkeiten erfolgreich umgesetzt hat. Die

Vorzüge dieser Struktur bestehen in der hohen Selbstständigkeit der Gruppen, die nicht notwendigerweise an die große Konferenz gebunden sind, diese dennoch als Forum nutzen können ForscherInnen mit ähnlichen Interessen anzusprechen und zusammenzubringen.⁶ Wie ein besserer Austausch zwischen den Gruppen aussehen kann, wird vielleicht eine Folgekonferenz, die für 2017 geplant ist, zeigen.

Es wurde angedeutet, dass diese eventuell in Barcelona stattfinden könnte, da sich parallel zur Konferenz auch eine spanische Vereinigung zur Geschichte der Arbeit gegründet hatte.

Berlin, den 18.1. 2016

(Eine Beteiligung an den Arbeitsgruppen ist weiterhin jederzeit möglich, die Kontaktadressen finden sich hier: <http://www.storialavoro.it/elhn-torino-2015/working-groups/>)

Open letter from Sergei Stanishev after the UK Referendum

To: Prime Ministers and Head of States from the PES Family
To: Leaders of PES member parties and organisations
To: Group of the Progressive Alliance of Socialists and Democrats in the EP
To: Media

Brussels, 24th June 2016

Dear friends,

The 23rd June 2016 is, and will remain, a political earthquake in the EU's history. For the first time, after decades of widening the Union, a Member State made the choice to leave.

While deeply regretting their choice, I fully respect the democratic decision of the majority of British citizens to leave the European Union. I want to thank our British comrades, the Labour Party, for the energy they put into trying to convince voters that remaining with the EU was their best guarantee for workers' rights and for a fairer growth.

It is important that the British Government activates article 50 and starts the withdrawal in the swiftest possible way. Otherwise they will leave the door open for all nationalists and populists in Europe.

Now is the time for everyone who believes in the European Union to act. The European Socialists and Democrats are such believers. We put our heart and soul into the European project and now is the time to make sure that it will endure. The rising wave of nationalism and populism across Europe will try to exploit every last piece of the Brexit to gain influence and to get people's attention.

There are three possible scenarios in a turbulent time like this, three possible ways out of this situation:

1. Letting the Conservatives take the lead will bring us right back to where we were prior to the UK referendum. Conservative solutions can only keep the status quo and prolong the austerity policies which brought the Union to this crisis in the first place.

2. Surrendering to populism and nationalism would be the easiest thing to do. Traditional European political parties have already seen losses to the extreme left and the extreme right all over Europe.

3. Thirdly we can embrace the fact that we, Socialists, Democrats, Labour parties and Progressives, are the only alternative. We are the ones with the potential to lead Europe. Our vision on growth, jobs, social justice and equality can provide stability, security and progress to the European Union.

In this moment of political turmoil, the Party of European Socialists is determined to swiftly bring forward the change Europe needs. Now is the time for action.

Our responsibility, as the progressive political family, is to take leadership during this historical moment for Europe and set a new agenda for the EU. We must show that our alternative policies are more relevant than ever and that we are committed to lead change in Europe, now.

We already started this process with the PES high level summit in Paris. We have our European Plan for Youth. We introduced a Programme of Progressive Reforms. We have the conclusions of the PES High Level Working Group on the EMU and the PES Presidency declaration on the subject. Now is the time to explain and show all our efforts to the European citizens. And I hope that every member party, every PES activist across Europe will take part in that process.

We have drafted a proposal for a social-democratic Roadmap for Europe that you have received together with this letter. It is an agenda based on sustainable growth, fair jobs and social justice. An agenda to reconnect with European citizens. An agenda that will allow us to regain trust and bring lasting change to the lives of millions of Europeans. The PES is ready to respond to this urgent call for action. I count on the commitment of each and every one of you to fully engage now in a process of change and of providing alternatives for Europe. More than ever, we need to stand united and bring a new dynamic to the project of hope and social progress that defines the EU.

With fraternal regards,

Sergei Stanishev,
President Party of European Socialists

Külföldi szerzőink és közreműködőink

Our foreign autors and contributors

Callesen, Gerd dán történész, a koppenhágai Munkásmozgalmi Könyvtár és Levéltár nyugalmazott főmunkatársa

Gianni, Emilio olasz történész, a genovai Nemzetközi Munkásmozgalmi Kutatóintézet munkatársa

Kazdaghli, Habib történész, egyetemi tanár, a tuniszi Université de la Manouba bölcsészkarának dékánja

Mayer Ádám történész, a Kurdisztáni Egyetem tanára

Musić, Goran University of Graz

Parsons, Steve történész, lektor, a dán Sondenborg főiskola tanára

Pelz, William A. a chicagói Munkásmozgalom Történelmi Intézet vezetője

Zimmermann, Susan osztrák történész, az ITH elnöke

Az Évkönyv nemzetközi tanácsadó testülete:

Agosti, Aldo (Torino)
Avineri, Shlomo (Jeruzsálem)
Buschak, Willy (Brüsszel)
Callesen, Gerd (Bécs)
Chakravarti, Sudeshna (Calcutta)
Degen, Bernhard (Basel)
Elorza, Antonio (Madrid)
Fülberth, Georg (Marburg)
Garscha, Winfried (Bécs)
Gianni, Emilio (Genova)
Grass, Martin (Stockholm)
Jazsborovszkaja, Inessza (Moszkva)
Halstead, John (Sheffield)
Hudson, Kate (London)
Jevzerov, Robert (Moszkva)
Kessler, Mario (Potsdam)
Kircheisen, Inge (Halle/Saale)
King, Francis (Norfolk, Anglia)
Kolomijec, Vjacseszlav (Moszkva)
Konrad, Helmut (Graz)
Maderthaner, Wolfgang (Bécs)
Mészáros, István (Rochester)

Morgan, Kevin (Manchester)
Narihiko, Ito (Tokio)
Panaccione, Andrea (Milano)
Parsons, Steve (Sonderborg, Dánia)
Pelz, William, A. (Chicago)
Rojahn, Jürgen (Amszterdam)
Schwarzmantel, John (Leeds)
Skrzypczak, Henryk (Berlin)
Schneider, Michael –Bonn, Friedrich
Ebert Stiftung
Schrevel, Margret – Amszterdam,
Internationaal Instituut voor
Sociale Geschiedenis
Studer, Brigitte (Lausanne)
Sumrikova, Ljudmila
(Dnyepropetrovszk)
Sylvers, Malcolm (Velece)
Tych, Feliks (Varsó)
Vuilleumier, Marc (Genf)
Weill, Claudie (Párizs)
Wolikow, Serge (Párizs)
Young, James D. (Stirling)

THANKS TO THE LABOR MOVEMENT

- The Weekend
- Overtime Pay
- 8-Hour Workday
- Minimum Wage
- Paid Vacation
- Sick Days
- Safety Standards
- Child Labor Laws
- Health Benefits
- Retirement Security
- Unemployment Insurance